Digitized by Google

~~A. III. P. II. C. X. N° 5.~~
~~L. XII. C. III. N° 9.~~

P. 61 ~~A. III.~~
~~X. I. 9.~~

~~Z~~ Z. II. ~~7~~.

F. I. 15.

IOVII
VITAE

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
Donato
dal Sig.r Professore
Ottavio Grampini
24. Mag.o 1886
ROMA

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
31 H
1 n

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI
ILLVSTRIVM VIRORVM VITAE

BIBLIOTECA MAGNANI CITTÀ DI BOLOGNA

FLORENTIAE

In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi,

MDXLIX.

*Cum ſummi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis,
Coſmi Medicis Ducis Florent. II.
Priuilegio.*

INDEX EORVM QVAE IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

De Vita & rebus geſtis XII Vicecomitum Mediolani Principum — *Libri XII.*

De Vita & rebus geſtis Magni Sfortiæ — *Liber I.*

De Vita & rebus geſtis Conſalui Ferdinandi Cordubæ cognomento Magni — *Libri III.*

De Vita & rebus geſtis Franciſci Ferdinandi Dauali Marchionis Piſcariæ — *Libri VII.*

Leonis X. & Hadriani VI. Pontificum, ac Pompeii Columnæ Cardinalis uitæ & res geſtæ, alio ſunt comprehenſæ volumine.

PAVLVS IOVIVS COSMO MEDICI ILLVSRISS. FLORENTIAE DVCI.

S. P. D.

INSIGNIVM aliquot Procerum uitæ imitatione Plutarchi ſummæ gtauitatis philoſophi, à me, licentiore ſtilo perſcriptæ, quibus tu magnanime Coſme ſpiritum dediſti, quum elegantiſsimis formis ut luculentius in publicum prodirent, excudendas curaueris, iure optimo patrocinium tuum depoſcunt aduerſus obtrectatores, uel hac una ratione, quòd cenſuræ tuæ iudiciũ ſubierint. Agnoſcis enim (ut qui noſtrorum temporum hiſtoriam exactiſsime calles) quo animi candore, quoué ſtudio & pudore aſſerendæ ueritatis, ea quæ nos uidimus, poſterorum memoriæ tradiderim. Intemperantis nanque ingenii foret, ea mandare literis atque edere, quæ ſummorum Ducum & Principum, qui adhuc uiuunt & florent, teſtimonio refelli poſsint; ut iam non aliunde locupletior & certior fides ſcriptis noſtris conſtet, quàm ex his quæ à ſummis Regibus & Ducibus, qui bella geſſerunt, enarrata referuntur; Quando hæc, infinita prope diligentia indaganti mihi (quod in tanto ſuſcepto negocio ſummæ felicitatis fuit) cum uniuerſis cũctarum prope nationum Ducibus, aut illuſtris amicitia, aut non obſcura familiaritas interceſſerit, ut ex ipſorum ſermone rerum geſtarum conſilia atque euentus noſcerentur. Quid enim uniuerſam toto cognito orbe collectam hiſtoriam, à quinquaginta ab hinc annis ſcribere auſo, tantumque opus non inuita Minerua ad hunc uſque annũ perducenti, aut in hac uita beatius, aut poſt mortem extincta demum inuidia gloriosius euenire potuit, quàm hoc incorrũptæ libertatis ſpecimen prætuliſſe? Sed id opus quod iam planè abſolutum propediem edetur, excitabit (ut reor) apud nos externaſque gẽtes, diſſonos clamores, ut libido cuiuſque feret, inter ambi-

guam laudem & certam obtrectationẽ exiſtimationis meæ, quum factioſa ſuperbaque ingenia paſsim occurrant, quæ multa tanquàm adulatione aut odio deprauata interpretentur. Verum malignis aut ignorantibus, egregii probique homines, inter quos tu ab excellenti uirtute maxime illuſtris emines, tanquàm iurati teſtes reſpondebunt, indignum eſſe ut ei maledicatur, qui ingenuo labore incomparabilem utilitatem tot expreſsis uitæ exemplis cum honeſtiſsima uoluptate & uiuis & poſteris attulerit.

Vale. Romæ XI. Kal. Maias.

M D XLVIII.

GABRIELIS PHAERNI
CREMONENSIS.

Illuſtres animæ quarum miro ordine mores
Et clara Iouius facta chartis tradidit,
Seu uos imperijs in pace uigentibus auctæ
Seu bellica fuiſtis arte præditæ.
Quiſquis ineſt uobis poſt fata nouiſſima ſenſus,
Si, quæ hic aguntur, ſcire uos credi licet,
Lætitia certe haud modica geſtire, nouoque
Debetis alacres exilire gaudio,
Quum reuireſcentem longo poſt tempore famam
Veſtram, atque laudes excitatas cernitis
Facundi calamo Iouij, quem noſtra prope unum
Aetas, uetuſtis inſerit ſcriptoribus.
Quare etiam atque etiam, uos huic debere fatendum eſt,
Aeterna per quem ueſtra uiuet gloria.
Nec minus inſigni debetis plurima COSMO
Cui læta pulchræ paret ora Etruriæ,
Hæc qui ueſtrorum iuuenis generoſus honorum
Monumenta, formis iuſſit excudi aneis,
Ille unus lapſas ſæclis uergentibus artes
Et litterarum ſtudia neglecta erigit,
Ille fouet uates, illi pia carmina curæ,
Et reſtituta in priſtinum ſapientia,
Et quæ ſidereos linquens Aſtræa receſſus
Sub hoc reuiſit Principe humanum genus.
Vtque ſalutiferum radianti lumine ſidus
Seu Veneris almæ, ſiue ſupremi Iouis
Triſtia felici leuat exoriens aſpectu
Aſtra, atque lætos undique euentus ciet,
Non morbi, non bella uigent, maria alta quieſcunt
Et aucta largis terra ridet frugibus;
Talis honorato Medicum de ſanguine COSMVS
Orbi ſerenum illuxit Etruſco iubar,
Suſtulit inceſtas pœnis ultricibus artes
Mores probroſos pepulit, induxit bonos,
Virtuti pretium, ingenijs honor additus, vnum
quenque ad decora ſtudia & artes allicit.
Pax ſecura uiget, iuſtum dominatur & æquum,
Procul inſolentes exulant iniuriæ,
Macte iſta uirtute animi clariſſime Princeps
Futura nunquàm te ſilebunt ſæcula.

Paulus Iouius Epiſcopus Nu-
CERINVS HENRICO GAL-
LIAE DELPHINO,
S. P. D.

QVVM ad Nicæam in ſpem exoptatæ pacis adductus Carolo fratri tuo Vicecomitum origines & principatus initia breui commentario me perſcripturum promiſiſſem, nihil inde mihi antiquius fuit, quàm ut id quod ſuſceperam mature perficere. Arbitrabar enim non multo poſt futurum, ut is ſummæ ſpei adoleſcens cum optimo iure ſuo, tum præclara Cæſaris Auguſti liberalitate, Ciſalpinæ Galliæ imperio potiretur. Quamobrem non modo mihi honeſtum ſed illi etiam maxime decorum atq. iucundum fore prouidebam, ſi tantorum principum res geſtæ in arctum uolumen referrentur. Nam eos bellica laude & magnificentia operum, & ſplendore uitæ, cum clariſsimis Græcorum & Romanorum comparari poſſe ſine controuerſia iudicamus. Ab hac uos nobiliſsima ſtirpe maternum genus regiæ Valeſiorum domui inſertum deducitis, unde hæc uobis Mediolanenſis regni hæreditas petitur. tot cruentis iactata litibus, nec ullis unquàm immitis fortunæ terroribus intermiſſa. Regnauêre autem ex hac illuſtri familia duodecim Principes, centum & ſeptuaginta annis, tot enim ſunt ab Othone ad Philippum, in quo principum progenies defecit, quum is ſine legitima prole deceſſerit. Cæterum confecto libro quum offerendi huius muneris uotum, nouus ex uiolatis induciis renati belli tumultus aliquandiu feſelliſſet, tandem id totum Carolus ipſe atroci fato nobis ereptus interrupit, grauiore quidem noſtro luctu, quòd

iuuenis ſpectata uirtute florentiſsimus, in ipſo partæ pacis limine conciderit. Id igitur quod ei debebam, tibi rerum omnium hæredi integra fide perſoluo. Tu uero ſapienter generoſeq; feceris, ac plane regiè ſi eo animo librum euolues, ut repudiatis uitiis ſummos tantum uirtutum flores decerpas. Id porro tibi haud difficile fuerit, qui paternæ laudis æmulus, atque auitæ conſtantiæ præclarus imitator, ita diuerſas miro temperamento in unum uirtutes miſces, ut iam Gallia minime dubitet, quin ſis duobus longe maximis regibus maior atq. felicior euaſurus.

VALE.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN VITAS DVODECIM VICECOMITVM MEDIOLANI PRINCIPVM PRAEFATIO.

VETVSTATEM nobiliſsimæ Vicecomitum familiæ, qui ambitioſius à præalta Romanorum Cæſarum origine, Lõgobardiſque Regibus deducto ſtemmate repetere contendunt, fabuloſis penè initiis inuoluere videntur. Nos autem recentiora illuſtrioraque vti ab omnibus recepta ſequemur, contentique erimus inſigni memoria Heriprandi & Galuanii nepotis, qui eximia cum laude rei militaris, ciuiliſque prudentiæ, Mediolani principem locum tenuerunt. Incidit Galuanius in id tempus quo Mediolanum à Federico Aenobarbo deletum eſt, vir ſumma rerum geſtarum gloria, & quod in fatis fuit inſigni calamitate memorabilis: captus enim & ad triumphum in Germaniã ductus fuiſſe traditur; Sed non multo poſt carceris catenas fregit, ingentique animi uirtute non ſemel cæſis Barbaris ultus iniurias Patriam reſtituit. Fuit hic ut Annales ferunt Othonis nepos, eius qui ab inſigni pietate, magnitudineque animi, canente illo pernobili claſsico excitus ad ſacrum bellum in Syriam contendit, communicatis ſcilicet conſiliis atque opibus cum Guliermo Montisferrati Regulo, qui à proceritate corporis Longa ſpatha vocabatur, voluntariorum enim equitum ac peditum delectæ nobilitatis viginti milia, ad Boemundum à Brunduſio transfretantem adduxere, ne Itali vel ſtudio religionis, vel bellica laude Gallis inferiores eſſe viderentur. Cæterum Otho iam duobus aſperrimis ad Nicæam atque Orontem præliis ſpectatæ virtutis famam cõſecutus, oppugnante demũ Hieroſolymas Gothifredo glorioſa totius exercitus acclamatione coronam promeruit, quum Volucem Saracenorum Ducem medio in campo ad ſingulare certamen fortiſsimum quenque ex Chriſtiana acie prouocantem, ipſe vnus ante alios nihil eius immanis Barbari ferocia, vel terribili inſignium armorum ſpecie permotus, fortiter atque feliciter deuicit, retulitque de confoſsi hoſtis galea opimũ, plenumque immortali gloria ſpolium, auritam ſcilicet Viperam complicatis ſpiris minaciter à cono caſsidis erectam, & puerum paſsis manibus deuorantem. Quod unum auſpicatæ virtutis argumentum, nõ modo gentilitiæ laudis geſtamen fuit, ſed & poſteris id inſigne audacter vſurpantibus, & imperia, & opes, & late gloriam portendit. Fue-

rè qui exiſtimarent Volucē ex ſtirpe Alexādri Magni progenitū, tuliſ
ſe pro inſigni viperā,ex Olympiadis fabula puerū parturientem,quòd
ea à Dracone ſe compreſsam fuiſſe Iouis imagine prædicaret.

PAVLI IOVII OTHO,

SIVE LIBER PRIMVS.

NOBILISSIMI Principatus fundamenta felici-
ter Otho iecit, Vberti filius, qui ab Aſiatico
Othone proauo nomen acceperat. Natus eſt
Inuorio in pago apud Verbanum lacum, ma-
gnis quidem natalibus, ſed patrimonio tenui,&
tum adeo afflictis totius familiæ Fortunis, vt
quatuor tantum & planè ignobilium vicorum
ditione,tot gentiles proceres maiorum ſuorum
nomen tuerentur. Hi fuêre Inuorium,Maſsinum,Vergantum & Ole
gium.fundos etiam ſat amplos Mediolani extra portam Iouiam à Sul
tano Vicecomite emptos conſtat. Frequentibus enim Barbarorum
eruptionibus & ciuili præſertim bello, cuncta apud Inſubres cōturba-
ta proſtrataque erant,vt non mirum ſit,tantas opes in publica calami-
tate corruiſſe. Sunt qui ex genitura propter admirabiles ſyderū con-
curſus, Imperium ei à Mathematicis prænunciatum fuiſſe aſſeuerent,
verum ipſe repudiatis prorſus Aſtrologis,id vnum pro inſigni oſten-
to iocabundus accepit, quod Vicecomite Placētino Mediolani Præ-
tore,qui tum erat ſupremæ poteſtatis Magiſtratus, & Othone Cæſare
imperante in lucem eſſet editus. Enituit ſatis mature in adoleſcente
ingenium alacre,præaltum,ardens,& quod mirabile erat,graui prudē
tia temperatū: acceſſerat corporis atque oris dignitas maxime excel-
lens,ſtatura enim erat excelſa, & nexu neruorum longe firmiſsima,pe
ctore autem lato atque extanti,& radioſis prægrādibuſque oculis,elo-
quentia vero illuſtri exquiſitiſque literis quum oporteret ad iocundi-
tatem exornata, adeo vt quum omnibus magnopere placeret, etiam
ſibi meliore Fortuna dignus videretur. Itaque ardēte ciuili bello Gal
lia Ciſalpina, domo egreſſus Romam ſe contulit ad Octauianū Vbal-
dinum Cardinalem authoritate atque opibus florentem, à quo beni-
gne ſuſceptus adſcribitur familiæ inter honeſtiſsimos. Nec multo
poſt,quum in ea domo aliquandiu virtutis eximiæ perurbanæque co-
mitatis,& naturæ nequaquam fallacis vel inſidioſæ teſtimonia paſsim
reliquiſſet,Octauiano præalta ſemper agitāti,in ocio pariter atque ne-
gocio comes eſſe cœpit, adeo vt munera legationum obeuntē & trans
alpes accitum inter præcipuos ſequeretur, hiſque maxime tēporibus
extra ordinē neceſſaria domeſticæ diſciplinæ officia,cæteris languen-

tibus aut occupatis diligenter impleret, abnuenti ſemper & coacto ſimilis, ne ambitione potius quàm obſequio, aliena munia ſuſcipere videretur. Literas enim ſcite atque expedite exarabat, dictabat eleganter, in omnique occaſione œconomicarum rerum cuncta ad pietatem, ad decus, temperantiamque reuocabat: quibus maxime rebus ita appetente cardinalis ingenio certiſsima laus pararetur, honeſta quidem ſibi in primis ad promerendam ampliorem gratiam, & demum ipſi cardinali decora & vtilis ad petitionem ſummi Pontificatus contendēti. In vnam enim eam curam ampliſsimos ſenatores haud diſsimulanter incumbere, vti aulæ artium peritus facile intelligebat. His moribus iam abunde claro, & proſpera vigenti fama, Leo Peregus Mediolanenſis antiſtes in exilio apud Legnanum mortuus nunciatur. Hunc Martinus Turrianus tanquàm patronum ducemque nobilitatis vrbe pepulerat, quum ipſe iam Populi cauſam aduerſus Patricios ſuſcepiſſet, perturbataque Republica ſtatum popularem cæſis diſiectiſq. nobilibus induxiſſet. Oderat Octauianus Turrianos tanquàm nobilitatis hoſtes, Erat enim è vetuſta & illuſtri apud Etruſcos Vbaldinorum familia, & priuati quoque odii cauſæ intercedebant, parum quidem honeſtæ; ſed ob id validiores. Nam ei Martinus paucis ante annis notam nefariæ cupiditatis inuſſerat, quum forte in Galliam iter habentem, hoſpitioque ſuſceptum, in templo diui Ambroſii, ne carbunculum mirabili fulgore & rara magnitudine conſpicuum è donariis auferret, armatus accurrens prohibuiſſet: Dicebat enim Cardinalis cupide inſpiciendo tractandoque eam gemmam omnino dignam videri, quæ ad ornamentum ſacrorum ſolennium, in ſumma Pontificis Maximi thiara conſpiceretur. Hic eſt ille Vbaldinus prææalto ambitioſoque ingenio, & magnis opibus potens Danthis Poëtæ carminibus, obliquo probro ſimul & laude celebratus. Itaque ad excidium Turrianæ domus, & ad condendum in Vicecomitum familia principatum, fatali euentu Otho Mediolanenſium Archiepiſcopus ab Octauiano declaratur, qui ampliſsima ad id poteſtate, iure munereque legationis fungebatur, Idque approbauit Vrbanus Pontifex vel ob id, quòd duos fœda diſſenſione Mediolanenſium defuncto Leoni ſuffectos audiebat, Raimundum ſcilicet Turrianum Martini patruelis potentia, armiſque potius quàm liberis ſuffragiis prouectum; & Franciſcum Septarienſem, quem virtutis commendatione Populus, Tribuſque omnes in odium Martini veluti impotenter & ſuperbè dominantis extulerant. Fauebat Othoni Vrbanus, vt maieſtatis Pontificiæ iura tueretur. Itaque eum rite conſecratum inſignitumque mitra & lituo paſtorali, ad ſacerdotii munus obeundum in Ciſalpinam Galliam dimittit, eo etiam cupidius quod Turrianis infenſus erat, nam forte per id tempus magno Othonis commodo Vbertus Pallauicinus Turrianarum copiarum dux, Placentinorum

agros Pontificiæ ditionis populabundus afflixerat. Erepſerant Turriani paucis ante annis ad ſummam potentiam ab initio in re publica popularem auram optimis artib. aucupantes, poſtremo autem dominādi libidine accenſi, totius publici conſilii formam, Prætoris arbitria, & ſuffragiorum denique omnium iura, libertatemque ſuſtulerant. Fuêre illis magnæ opes in Saxina valle, quæ eſt ad Larium lacum, creuerantq. plurimum hæreditate Tacii Reguli, qui geminos è Belgica Gallia profugos Turrianos fratres militaris indolis, ſibi generos adſciuerat, atq. adoptarat in filios. Ab his progenitum ferunt ſuperiorem Martinum cognomine Gigantem, qui poſt egregiæ virtutis facinora ad Antiochiam multis in prœliis edita, à Saracenis captus & miſerabili ſupplicio affectus fuiſſe traditur. Huius nepos fuit Paganus vir excellenti virtute prudentiaq. qui multa cum laude liberalitatis & pietatis, Mediolanenſes à Federico ſecundo Cæſare, ad Cohortis nouæ oppidum cruento prælio profligatos, ad ſe recepit; incredibilique benignitate omni humana ope adiutos fouit, domumque dimiſit: cui non multo pòſt optime de ſe merito gratiam retulêre, demandato ei Præturæ magiſtratu, ipſoque cum vniuerſa familia ciuitate donato, Paganus ita geſsit magiſtratum, vt nemo temperantia æquitate atq. induſtria potior videretur, niſi populi atq. infimæ plebis ſe defenſorem profeſſus, paulo acerbius Patritios tanquàm ſuperbe ac petulanter minores ordines diuexare ſolitos, patria exturbandos ſuſcepiſſet. Hunc fato functum & ad Claræ vallis templum funere publico elatum omnes ordines diu luxerunt, honeſtaruntque marmoreo ſepulchro inſculptis carminibus, cum titulo magnifice atque feliciter adminiſtratæ Reipublicæ. Pagano ſuc ceſsit Martinus frater vir ingenio perſpicaci, erecto ad laudem, atque imperii & gloriæ maxime cupido: cæterum (quæ ad id opportunæ erant artes) multa ciuili clementia & lenitate temperato. Hunc populus defenſorem ſuum patriæque patrem appellauit. Paulum enim Soreſinam, Leonemque Peregum vrbis Archiepiſcopum Patritiorum duces VI expulerat, bonis exuerat, exilioque mulctarat, contuderatque adeo nobilitatis animos, vt Reſpublica numeroſo præualente infimorum hominum conſilio in ſpeciem libertatis non obſcure autem ad vnum ipſius arbitrium regeretur. Eo modo nobilitate in ordinem redacta, & graſſante plebe in patritium ſanguinem, Pontifex Romanus affectam laceratamque ciuitatem miſeratus, Rhauennatem Antiſtitem Mediolanum miſit, qui Chriſtianæ pietatis officio cædes tolleret, odia mitigaret, ſtatumq. perturbatæ vrbis componeret. Is capita factionum ablegauit & ante alios Martinum, ſed is non multo poſt euocatus ſtudio veterum amicorum, hoſtibuſque ad diui Dionyſii templum tumultuario certamine profligatis, in vrbem eſt receptus. Exinde Martinus vſurpato imperio cuncta regere, plebiſq. præcipue commoda tueri, nouis, & ſellularis hominib. præſidio eſſe: contra vero nobilitatem aſperrimis edictis

edictis armíſque perſequi & late vndique ſummouere. Confugerant patritii ab Actiolinum à Romano, quem Eccelinum perperam aliqui nominant, qui reì militaris peritia & immanitate crudelis ingenii duces omnes atque tyrannos anteibat. Is Cæſarianarum partium princeps erat, Federicóque ſecundo dux & miles operam nauarat. Itaque magnis coactis copiis aduerſus Turrianos bellum ſuſcepit, tranſgreſſúsque Abduam in agrum Mediolanenſem ſeſe effudit, patritios in patriam reducturus, vlturúſque eorum iniurias ſanguinaria manu, niſi Dii eam diræ peſtis cladem auertiſſent. In eo enim metu & trepidatione, Martinus conſtanti animo populum ſub ſignis eduxit, interclusúmque tyrannum amne Abdua quum à tergo Vbertus Pallauicinus, & Actius Ateſtinus, Boſiúsque Douaria, fœderati principes inſtarent, commiſſa pugna ſuperauit, tanta felicitate vt ipſe tyrannus Nerone crudelior ſuo atque alieno cruore perfuſus quum ſeſe incitato inſigni equo eripere conaretur, viuus in poteſtatem hoſtium deuenerit, nec multo poſt in tabernaculo Boſii repudiatis remediis expirarit, quum nullis vel benignis precibus adduci poſſet, vt bene ſperaret, & obligari vulnera pateretur, toruis enim oculis ferociam ſpirans neminíque reſpondens, tot ſcelerum pœnas effugere accerſita morte properabat, ne turpi incertæ vitæ deſiderio, ludibriis ignominiæque ſupereſſet. Cæterum eo prælio nobilitas proſtrata fugatáque eſt, & Martinus authoritate, gloria, atque opibus adauctus, ſoluto pudore dominatum arripuit, aboleuítque eius concilii nomen, quod populus ſub Credentiæ nomine inſtituerat, cuius decretis ipſe dudum ſolenni ſacramento adactus ſe ſtaturum iurauerat. Sed ea moderatione & temperantia Martinus vtebatur, vt nullum ſuperbum aut inſolens dictum ore vel geſtu prorſus excideret: ſtudebat tranquillitati, copiæ, vbertatique rerum omnium, Pauliſque Soreſinæ aduerſarum partium principis filiam matrimonio ſibi copularat, vt & inimicis ducem opulentum detraheret, & pacem atque ocium ſe maxime cupere oſtenderet. at patritii ab his nuptiis repudiato Paulo ad Iordanem Ruſcam Comenſem ſe contulerunt: quamobrem Martinus maiorem indies gratiam, exactæque prudentiæ opinionem eſt conſecutus. Ad confirmanda quoque populi ſtudia declinandámque inuidiam, quum ſumptuoſius ædificare diceretur, omnes operas ad Ticinum conduxit, vt non procul ab Abiato oppido emiſſarium nauigabile deriuata parte amnis ad vrbem perduceret, ad facillimas ſubuectiones importandorum ex agris fructuum, qua incomparabili commoditate populus in quotidianos vſus perpetuo frueretur. Sub id tempus variæ patritiorum manus ab exilio latebríſque remotiorum oppidorum ad Othonem peruenerunt, patriam & ſacerdotii ſedem ex authoritate pontificis repetentem. Hi nanque in nouam ſpem quæ exules & miſeros nunquàm deſtituit erecti, vndiq.

coiuerant, parabant arma, veteres amicos & propinquos qui domi re manſiſſent, nunciis ac literis ſolicitabant. Itaque Otho creſcentibus vi ribus confecto noctu itinere ad Verbanum clientelâſque ſuas contendit, Aronámq. occupat, vt ea bello certa ſedes foret, & firmiores demum copias tuto cogeret, ad bellum Turrianis inferendum. His rebus cognitis Martinus quanta maxime potuit celeritate copias ex oppidis deducit, Pallauicinum euocat, quem in quinque annos perampla mercede conduxerat, Ticinúmque tranſgreſſus ad Aronam caſtrametatur. Horum aduentu Otho quum diu terreſtribus & naualibus copiis obſeſſus & oppugnatus, nihil vel repugnando vel erumpendo proficeret, fortunæ ceſsit, deditóque oppido noctu profugit, ne in conſpectum hoſtis deueniret, & ſuos ex pactione ſeruauit incolumes. At Turrianus Aronæ, Angleriæ Brebiæque arces demolitur, vt nihil in quo hoſtis tuto conſiſteret omnino relinqueretur. Exulante autem Othone, Martinus moritur, Philippóque fratri reipublicæ gubernacula committuntur, verum ille confirmatis opibus ad principatum aperte contendens ſe prætorem in decem annos creat, certantibúſque etiam Comi inteſtino bello Vitanis atque Ruſconis, vrbe potitur, prætorémque ibi de Vitanis creat, aduerſarios expellit, in Voltu renámque vallem vſque perſequitur. Sed tanta vis erat patritiorum exulum duce præſertim Othone, vt occulto metu plurimum angeretur, atq. ob id parandas ſibi omnino nouas amicitias affinitatibus atq. coniugiis exiſtimaret, vt aliquorum nobilium aſſenſu & ſtudio ſtabilire opes, retinere vim prætorii iuris, imperii authoritatem maiorum virtute collectam tueri poſſet. Itaque Guliermo Puſterlæ patritio filiam nuptui dat, ipſe tum cælebs vxorem ex Biraga nobili familia ducit, traditur etiam vxor Franciſco Turriano, Iacobi patruelis filio, ex gente Caſtillionea, qua cognatione ſubnixus, diſperſis iam atque attritis exulum viribus, vt impenſæ parceret, Vbertum Pallauicinum exacto ſtipendii quinquennio miſſum facit, ſingulari Turrianæ gentis incommodo: nam ille contumelia accenſus, per occaſionem quantis maxime potuit artibus patritiis adhærens Turrianos ſemper oppugnauit. Sub id tempus Carolus Andegauenſis è Narbonenſi Gallia in Italiam venit, euocatus ab Vrbano pontifice aduerſus Manfredum pontificiæ maieſtatis authoritatem patris & proaui more conuellentem. Huius amicitiam quum Turrianus magnopere appeteret, copias eius intra fines recepit, & commeatu, veſte, armis liberaliter iuuit, vt Gallorum præſidio firmior factus Pallauicini nobiliúmq. exulum vim propulſaret, et quo præclarius ſtudium eius erga regem oſtenderetur, Emberram natione Gallum regis familiarem prætura ciuitatis ornauit. Philippus interea moritur repentino correptus morbo. Hic vir belli pacíſque artibus abunde inſtructus principis & domini ſpiritus gerebat, virtute Martino par, ſed aſtu & ambitione ſuperior. Accepit impe

imperium ſtatim Napus, quem Napoleonem aliqui appellant, Pagani filius, vir militaris, callido tyranno quàm moderato principi ſimilior, etenim nihil illi antiquius fuit quàm Patritios cædere, proſcribere, omnibúſque contumeliis atque iniuriis exagitatos, ad internitionem delere. Erat Laudi Pompeiæ certus miſeris & profugis receptus benignitate Viſtarinæ familiæ cuius princeps erat Succius. Hunc Napus obſeſſa & capta vrbe periculoſo certamine viuum cepit atque interfecit, necatis etiam in carcere eius gentilibus atque amicis. Fiſiragam vero familiam Viſtarinæ ex aduerſo æmulam quæ Turrianæ factionis nomen tueretur, aduerſariorum opibus ditat, & principem in vrbe conſtituit. vtque Gulielmo Montisferrati regulo ad quem forte mortuo Pallauicino patritii exules confugerant, rerum ſuarum metum incuteret, traiecto Ticino & admotis ingentibus copiis Vigleuanum expugnauit. Hiſdem diebus Vrbano vita functo, Clemens pontificatũ adeptus enixe contendit, vt Otho à Turrianis reciperetur, præſertim populis id expetentibus, prædiiſque templo dicatis, & tota diuini iuris poſſeſsione potiretur. Cæterum Napus qui ad Othonis nomen fatali quodam metu expergiſci, ac ſermone & vultu inhorreſcere erat ſolitus, pontificis literas & preces, atque item minas ſuperbè contemnebat. Itaque indignante pontifice tanquàm rebellis & impius ſacris interdicitur. Mediolani templa omnia clauduntur, ſacrificiorum ſolennibus intermiſsis, populus dolet atq. angitur, neq. tamen timore conterritus poſtulare audet, vt admiſſo Antiſtite ira pontificis lęniatur, ſimúlque ciuitas his imprecationibus expietur. Hærebat imperii finibus Otho, ad eumque exules vndiq. confluxerant, erat enim in eo præclara authoritas atque ex honeſtiſsima belli cauſa repetendæ patriæ magna ſpes omnibus proponebatur. Quid enim æquius aut honeſtius quàm pro libertate ſacrati Antiſtitis contra tyrannum impotentem, ſæuum, inferorúmq. furiis ſacroſancti pontificis execratione deuotum, arma ferre, crudelique dominatu detrudere? Quum in his conſiliis nobilitas omnis verſaretur, ob idque in agro Vercellenſi ſæpius coiret, Napus, Paganinum fratris filium, acri ingenio iuuenem, & nobilium cædibus aſſuetum, Vercellenſium prætorem deſignat. Petit à primoribus ciuitatis, vt eum recipiant, in magiſtratúque conſtituant. Ea res delata ad patritios qui Vercellis erant, omnium animos metu cõcuſsit ac dolore ſuccendit, nemo enim ignarus rerum, non prouidebat eo conſilio Turrianum & eum quidem cruentum ferocémq. hominem Vercellis prætorem imponi, vt patritios ſuæ gentis hoſtes vrbe pelleret, paſsímq. opprimeret, atq. omnibus in locis perſequeretur. Itaq. exulum principes coacta armatorum manu aduentantem cum prætoriis inſignibus Paganinum in itinere obtruncant, quo nuncio Napus & Emberra adeo in vindictæ cupiditatem exarſere, vt immani eorum iuſſu, omnis ſexus & ætatis exulum propinqui, quum

Paganini cadauer ad Diui Dionyſii templum atrata familia conuexiſſet, ad eius tumulum tanquàm hoſtiæ mactarentur, & quod miſerabile ſpectaculum fuit, ad ſepulchra maiorum plauſtris in vrbem referrentur. Scribit Triſtanus Scalchus adeo veſana rabie Napum fuiſſe correptum, vt Muſca filius, ad quem poſtea ex diuturno carcere recuperati imperii laus peruenit, compræhenſo medico cui ſalutem ex lætali morbo acceptam referebat vitam vix impetrare potuerit, quum grauiſsime iuraret iuuenis, dolore atque inedia ſibi vitæ exitum inuenturum niſi vir ſibi ſalutaris & innocens, ab crudeli ſupplicio ſeruaretur. Napus tamen vbi totam immanis vindictæ libidinem expleuit atq. ira deferbuit, id execrabile facinus deteſtari, in Emberræ ſæuitiam cum externi repentinique homines, tum etiam raro ſobrii culpam referre, prorſus multa verborum ac vultus ſimulatione facti atrocitatem lenire. Nec multo poſt, vbi id populum grauiter tuliſſe animaduertit, ad mitigandam inuidiam Gallus prætura deiicitur, atque vrbe ob iram ciuium excedere iubetur. Nihiloſecius tamen Carolo regi de interfecto hoſte Manfredo rege, partóque Apuliæ regno, victoriam gratulatur, miſſo ad id munus Franciſco fratre cum ornatiſsimo comitatu, donísque regalibus, qui alacriter ſuſceptus, & donatus baltheo militari, regiæque militiæ honoris cauſa adſcriptus, ita demum Mediolani vitam egit, vt ad imitationem Gallici luxus ſplendore, & domeſticarum rerum apparatu Napum principem anteiret. Erat res Turriana in ſummo arridentis fortunæ faſtigio, cruciabatúrque ingenti cura Antiſtes Otho, mœſtáque & extorris nobilitas errabat, ab infimo quoque regulo opem implorans, vti conſumptis opibus atque amiſſa dignitate, quando toties repetita patria bellum graue & ærumnoſum improſperè & Diis haud dubie inuitis renouaſſet. Vigebat tamen in Othone mira conſtantia & ſpes incredibilis adipiſcendi imperii ſacerdotalis, & perinde infracto animo Patritii eo duce qui iuſtiſsimàm præferret cauſam, omnia ſibi ad reditum atque victoriam faciliora fore exiſtimabant. Erat inter extorres Squarcinus Burrus vir apprime nobilis & opulentus, vigoréque animi, atque armorum peritia illuſtris, cuius filia nomine Bonacoſa, virtute, forma, & fœcunditate inſigni, Matthæo Magno nupſerat: Huic Otho Patritiíque, Pallauicino per eos dies morte ſurrepto, imperium militare detulerant, inierántque fœdus cum Guliermo Montisferrati marchione, Ferdinandi Hiſpaniæ regis genero, eo conſilio, vt maiore belli mole Turrianos oppugnarent. Deſtinabat enim ſibi Guliermus ſi id bellum ſuſciperet, multo maiores opes, multóque maius ſibi indies imperium; verum externis ſoceri auxiliis ſibi opus eſſe iudicabat, vt eximiæ virtutis gentem bellicarúmque artium maxime peritam Germanis & Gallis opponeret. Remanſerant enim aliquot Gallorum turmæ apud Turrianos ex his quos Flandrius comes Caroli

dux in Italiam adduxerat, ipſo enim in ea pugna interfecto, qua Pallauicinum & Gibellinos ſuperarat, pleriq. ex eius equitatu, poſtquàm debellatum eſſe videbatur, orbati duce, ſubſiſtere in Circumpadana regione quàm Neapolim vſque ad regem contendere maluerant. Itaque ad Ferdinandum ipſe Burrus in Hiſpaniam mittitur, vt legationi maior ineſſet authoritas. Is vti erat graui facundia, explicatis partium pariter atque hoſtium viribus, terminatiſque conſiliis à rege copias impetrauit, impoſitiſq. in naues ſexcentis equitibus, & aliquot iaculatorum & ſagittariorum cohortibus, in Liguriam eſt reuerſus. Nec multo poſt ab Sauona ſuperatis Apennini iugis cum ea manu ad Gulielmum peruenit. Rex enim generum ſuum exiſtimatione atque opibus augere, & prorſus efferre in ſpem ingentem amplioris imperii magnopere cupiebat. His confirmati auxiliis cum Othone Burrus & Gulielmus ad Viglebanum quod Turrianus præſidio tenebat, proceſſere, tentata eſt per quatuor dies oppugnatio, promotis ſcalis, & in coronam circumdatis funditoribus & ſagittariis, ita vt murus continenter propugnatoribus nudaretur. Sed Turrianus miles, pluteos ex craſsiore materia pinnis coaptarat, quibus protectus magnam vim lapidum deuoluebat, vulnerabantúrq. ſubeuntes, neq. ſpes vlla expugnandi oppidi, niſi ingentibus baliſtis & machinis longo laborioſóque opere ædificatis relinquebatur. quod tum minime conandum exiſtimabat Burrus, ne vltra Ticinum oppugnando eo oppido hærens diutius diſtineretur, quum ſuperare amnem, & quàmprimum oppidis Mediolano proximis bellum & pauorem inferre cogitaret. At Viglebanenſes irrito hoſtium conatu & felici ſuorum ſucceſſu elati, quum Burrus milites ab oppugnatione reuocaret, contineri minime potuerunt, quin adaperta porta protinus erumperent. Hos temere incumbentes, inſolentiúſq. prouectos Hiſpani ſuo more refugiendo & late pauorem ſimulando opportune ludificati, à porta longius abſtraxere, adeóq. celeriter in gyrum reflexis turmis circumuenere, vt hoſtes quum ſe penè ab oppido interclnſos cernerent, & in receptu multis confixi iaculis laborarent admiſtis Hiſpanis intra portam refugere cogerentur, ac niſi impeditis atq. occupatis valuis, demiſſa repente cataracta denſato ordine irrumpentes excluſiſſent, Hiſpani proculdubio ſine vulnere oppidum cepiſſent. Ex Viglebanenſibus aliqui occiſi, plures capti. Periere & intus aliquot equites Hiſpani ſupernè tegulis oppreſsi, cæteri permutatione facta cum his qui excluſi fuerant, in caſtra redierunt. Erat tum Ticino amni ſublicius pons ad Turbicum vicũ impoſitus, munitúſq. ad capita lunato aggere, & ligneis caſtellis, in queis binæ vtrinque Mediolanenſium & Comenſium cohortes, ad cuſtodiam excubabant. Decreuerat forte per eos dies Ticinns, ita vt expediti equites certis vadis, haud magno cum periculo tranare poſſe viderentur. Itaque Othoniani equites ferme omnes & in primis Hiſpani conceſſores

totidem pedites in equorum clunibus transportantes, in aduerſam ri pam euaſerunt, & vtrinque ſub auroram improuiſo aggeres adorti, magno tumultu, magníſque clamoribus ſubire cœperunt. Tanta cele ritas Hiſpanorum fuit, vt in ea parte præſidium penè prius deiicerent, quàm alterum à tota mole pedeſtris exercitus expugnaretur. Paucis interfectis, omnes Burrus potitus ponte, inuiolatos conſeruauit, & quum liberaliter etiam dimitteret rogauit, vt ad referendam eius beneficii gratiam iam tandem à Patritio ſanguine temperarent, & ſacroſanctum antiſtitem templo ſedéque ſua atque ipſos denique nobiles, patria atque penatibus dignos exiſtimarent. Ob eam humanitatem, Burri nomen Mediolani & Comi clariſsimum fuit, & magna quoque pars eius laudis ad Othonem referebatur, vel inuitis & negantibus Turrianis, qui plebis animos his humanioribus officiis pietateque hoſtium deliniri poſſe metuebant. Huius Burri monumentum in Periſtylio ad ædem Euſtorgianam nuper vidimus, exeſis literis & ſuperſtante ſcutata equeſtri ſtatua cum ſceptro, imperatoriíſque inſignibus ad veram oris effigiem depicta. Cæterum Burrus & Guliermus diffuſo per Laumellinum agrum equitatu, atque inde cum magna agricolarum trepidatione Seprienſem ingreſsi regionem, ac demum tranſuerſis itineribus Comenſem & Ticinenſem ſecantes viam, vicos Mediolano proximos inuaſere. Erat ad Caratum oppidum in æſtiuis Narbonenſium Gallorum equitum ala, ad eam reliquæ Italorum tur mæ, atq. item cohortes vti conſcriptæ inſtructæque erant Mediolano mittebantur. Napus interea quanto maxime conatu poterat ſuas atque externas copias cogebat, vt iuſto exercitu cum hoſte patenti in campo congrederetur. Sed dum à Parmenſibus auxilia expectantur, Carrocciúmq. cum ſignis militaribus & Valentes prætoriani inſtruun tur (ſic enim eos ſpectatæ virtutis milites vulgò appellabant qui ad tuenda ſigna delecti erant) Otho fit certior Gallos negligentius vt in nullo metu, vigilias obire atque eos noctu opprimi facile poſſe, ſi expedita cum parte copiarum Hiſpani equites mitterentur. Nec mora re ad conſilium delata, expeditionem ſuſcepit Burrus, paucíſque horis confecto per noctem itinere, Caratum peruenit. Forte Gallos Itaлósque ſimul ea nocte liberalius epulatos altior ſomnus oppreſſerat, & vigiles rari in ſtatione ſegnius agebant, quum Caratenſes exacerbati hoſpitum iniuriis Burro faciliores aditus oſtenderunt. Itaque ma gnis clamoribus occupato oppido, nequicquàm tentata defenſione inermes diſcinctíque equites capti, Italicæque turmæ eandem fortunam tulere. Sed quum victores ingenti potiti præda captiuis indulgen ter cuſtoditis, corpora & equos curarent, affuit inſtructo agmine Napus, Othóque & Guliermus eodem ferè temporis puncto ſuperuenêre. Commiſſa eſt extra oppidum pugna Burro atque Othone nec opinantibus, fœda vtrinque militum concurſatione, nam & oppidum

Germani

Germani equites irruperant, & captiui reſumebant arma, foris vero Turriani equites, & Mediolanenſis legio, Valentiúmque cohortes, Guliermi copias adeo perturbarant, vt diſiectæ in fugam verterentur. Hiſpani quoque equites qui ſatis mature equos conſcendere atq. arma expedire cœperant, anguſto in loco confertæ, Germanorum alæ impetum non tulere, vti magna ex parte inermes, & Maurorum præliis aſſueti, ſua tamen agilitate eò profecerunt, vt primis ſuorum interfectis, celeriter ſeſe explicantes euaderent. Napus primi ſucceſſus victoria contentus ſuorum agmina in acie continuit, ſiue quod dolum ab inſidioſa gente ſuſpicaretur, ſiue quod in ea admodum repentina vtriuſq. exercitus perturbatione, quum nihil pro certo explorari poſſet, liberatis præſertim Gallis legionis diſſolutionem periculoſam exiſtimaret. Otho, Guliermus & Burrus, cum integro ferme equitatu, et magna parte peditum euadentes continuatis itineribus vltra Ticinum ſe recepêre. Ita Napus ſua celeritate & opem oppreſsis ſuis opportunè tulit, & felici caſu de hoſte victoriam eſt conſecutus. Huius rei geſtæ ſeriem tempúſque Corius ſcriptor confundit, falsóque aſſerit, ea die Theobaldum Magni Matthæi patrem fuiſſe captum, Meruláque, vtpote eam annalium copiā qua nos vtimur, non nactus, de Hiſpanis anguſtiſsime perſcribit. Ab hac victoria Napum conſtat odium ſuum irámque violenter exercuiſſe, in eas præſertim familias quæ ad hoſtes inclinaſſent, aut commeatum ex itinere præbuiſſent, Caſtellionúmque in primis diruiſſe, quoniam eius oppidi nobiles licet Turrianis affinitate coniuncti, in Othonis partes tranſierant. Interea Otho ad Clementem qui Vrbano vita functo ſucceſſerat, proficiſcitur: orat vt eius ope in ſedem ſuam patriámque reſtituatur. Fauebant Othoni plerique cardinales, hortabantúrque pontificem vt ſacroſanctæ maieſtatis iura in ipſo principatus initio fortiter atque magnifice tueretur. Itaque Clemens grauibus literis Turrianos adhortatur, vt antiſtitem recipiant, abnuentes ſacris interdicit: diríſque execrationibus adiectis ciuitatem inferorum pœnis deuouet. Ita clauſis templis ſacrorum expers populus de Turrianis conqueritur, Conſternatúſque eo piaculi metu à Napo religionis iure poſtulat, vt pertinaciæ ſuæ finem imponere velit, Aequum enim eſſe Othonem recipi poſtquàm vti ciuis ſpectatæ probitatis nomine, à ſummo ſacrorum principe præſulatu dignus eſſet exiſtimatus. In eius ancipitis curæ deliberatione aliquandiu fatigatus Napus, vt religione tangi & populi precibus permoueri videretur, legatos Romam miſit, vt pontificem magis ac magis auerſum atque infenſum Turriano nomini, explicatis eius contumaciæ rationibus mitigaret. Sed eos Clemens Chriſtiana ſeueritate tanquàm pollutos & execrabiles vrbis Romæ ingreſſu prohibet, præcipítque vt maturè pontificii imperii finibus decedant. Ita legati Vrbe excluſi, continuo Neapolim ad Carolum perrexêre, vt ab amico rege, atq. eo qui-

dem patrono & aſſertore pontificiæ libertatis opem implorarent. Carolus re cognita haud multum cunctatus Turrianorum cauſam ſuſcepit, paucíſque inde diebus Turriani rege deprecante ſimúlq. legatos ſuos Romam mittente, recipiuntur in Vrbem, ſtatímque in ſenatum introducuntur. Regius primò legatus poſtulauit pro communi iure gentiũ vt Turriani, qui ſupplices ad dicendam cauſam veniſſent, æquis animis audirentur. Eos eſſe in fide atque amicitia ſui regis, ad cuius dignitatem maxime pertineret ſocios tueri, vel ob id præcipue quod ſemper Cæſaribus pontificio nomini infeſtiſsimis, hoſtes extitiſſent, regémque in primis pontificum iniurias vindicantem ſecuti, eius victoriæ participes eſſe voluiſſent. videri quoque procul à benignitate æquitateque ſanctiſsimi omnium parentis, eos ſacerdotiis atque opibus ornare, qui cum nefariis tyrannis conſilia atque arma miſcuerint, & tum maxime pacis & ocii tranquillitatem perturbare contenderent. Ipſos vero pontificiæ dignitatis defenſores, & ob præſtitam fortem fidelémque operam vel ampla præmia meritos hoſtiliter perſequi, impoſitóq; ipſorum vrbi Antiſtite ſæuo atque æterno hoſte, ipſoq. duce exulum maxime factioſo, exagitandos opprimendóſque præbere. Orantis Galli Turrianus legatus verba excepit, adeóque acerbe in cauſam Othonis eſt inuectus, vt quùm vehementi & planè rabido ore modeſtiam omnem exueret, tanti conſeſſus obliuiſceretur, præſentiſque Othonis famam maledictis atque inuſitatis criminationibus lacerando feruore intemperantis linguæ prouectus, magnam partem ſenatus ſibi ac Turrianis auerteret. Ea omnia Otho antiſtes ex aduerſo conſurgens, moderata quidem, ſed planè illuſtri & generoſa oratione confutauit, repetitíſq. altè contentionum initiis; oſtendit Turrianos omnium præteritorum temporum tyrannos, aſtu, impietate ſæuitiáq. ſuperaſſe. Quando Mediolanenſium inſigni beneficio in vrbem aſciti, & ex præclaro tuendæ plebis titulo ſummis honoribus honeſtati ipſum demum vrbis imperium imperitis hominibus deceptis, vti periuri ingratíque homines arripuiſſent. De ſacerdotii autem ratione & de calamitate nobilitatis exulantis, deq. ſtatu ipſo deformatæ vrbis, ita accurate grauitérq; diſſeruit, vt facto ſenatus decreto pontifex reſponderit ſeque primum cardinalem legatum in Ciſalpinam Galliam miſſurum, vt ex eius authoritate controuerſiæ componerentur. Hominem ea virtute atq. induſtria vt breui rationem inuenturus ſit, qua Othoni pariter ac Napo certis præſcriptis legibus caueatur, atque ita futurum eſſe, vt Othone recepto & de more diuini iuris dicundi facultate potito, ciuitati ſacra redderentur. Nec multo poſt legatus Othonem reducturus Mediolanum venit. actum ſubinde eſt de compoſitione, ex formula Romani ſenatus, omniáq. pollicente ſe facturum Napo, & excolente omnibus officiis ac largitionibus legatum, Ciuitas expiatur, nec tamen Otho recipitur, magnóque eius incommodo dum Napus nouas perficiendo

negocio difficultates inſerit, ſensímque inde tempus extrahitur eluditúrque legatus, Clementem morbus repentinus oppreſsit. Nunciata pontificis morte Turrianus vel ob id etiam voti compos eſt effectus, quòd patres fœda diſſenſione in diuerſa ſtudia proclinantes, in comitio aliquot menſes contenderant. Peropportune igitur Napus excluſo ſummotóq. Othone ad firmandas imperii vires conuerſus, Rodulpho Cæſari legatos cum ampliſsimis donis in Germaniam miſit, obtulítque vltro ſtudium ſuum atq. opes ingredienti Italiam ad coronam Longobardici regni de more ſuſcipiendam. His pollicitationibus lætatus Cæſar, Napum ſuo auguſtali iure præſidem, procuratorémque in Inſubribus conſtituit, alámque Germanorum equitum mirificam ad eum præſidii cauſa miſit, cui Caſſonus Napi filius iuuenis decore formæ & militari virtute conſpicuus præficitur. Interim Othone in omnem occaſionem excubante cardinales Theobaldum vicecomitem Placentinum, indito Gregorii decimi nomine pontificem creant, quum is infimi ordinis ſacerdos, ſed virtute inſignis, nunquàm de toga candida cogitaſſet. Magno quidem ſenatorum probro qui neminem è corpore ſuo in ea pertinaci contentione pontificatu dignum exiſtimaſſent, nolentibúsq. ſimiles & caſu quodam ſuffragiis ludentes, probitatem ex alio, eoque humili ordine quæſiuiſſent. Ad hunc Otho profectus, de reditu in patriam ſedémque ſuam diu agitauit, adhæsítque ei in Galliam ad concilium contendenti, quum ille & Vrbani & Clementis acta ſe defenſurum in ea ſacerdotii cauſa prolixe polliceretur. Sed Napus tanto cum honore apparatúque pontificem Mediolani ſuſcepit, tantaque liberalitate abeuntem in Galliam eſt proſecutus, vt pontifex eius ſacerdotii controuerſiam, non prius ſe cogniturum dice ret, quàm peracto Lugduni concilio, in Italiam reuerteretur. Raimundúmque ſubinde in gratiam Napi fratris totiúsque Turrianæ domus Aquileienſem patriarcham crearit. Hic erat epiſcopus Comenſis multa morum grauitate, ſed profunda ambitione, & nefaria ſimulatione inſignis, ab eo enim in id ſcelus tota familia conſpirante, ſummiſſos percuſſores ferunt, qui Othonem Placentiæ in aula pontificis obuerſantem, obſeruatis veſtigiis obtruncarent: ſed ille per ſeruum ex cauponariæ mulieris indicio, inſidias ſubodoratus, noctu iter arripuit, Lugdunúmque contendit. Refert Stephanardus Flamma qui eam hiſtoriam carmine conſcripſit, Pontificem ipſum (quod vix credibile eſt) nefarii conſilii conſcium fuiſſe, quod fortaſſe pro falſo eſſet omittendum, niſi & tum & poſtea quantum vita ſuperfuit, Othoni animum planè hoſtilem, & quo lætalius noceret, inſidioſis honeſtorum verborum coloribus conuelatum oſtendiſſet. Ita bis Othonem à gladiis Turrianorum, fortuna ſeruauit, ſemel in æde Ambroſiana dum Octauiano cardinali adeſſet, quæritantibus eum Turrianorum ſatellitibus, vſque ad latrinarum receſſus, iterum ad Placentiam. Peracto Lugduni

concilio & compoſita duorum Cæſarum controuerſia, decretóque nouarum copiarum ſupplemento ad inſtaurandum in Aſia bellum, Gregorius in Italiam eſt reuerſus, comitante Othone qui ſpei optimæ plenus ex præclara eius pollicitatione, diu exoptatum æquiſsimis poſtulatis ſuis exitum expectabat. Sed pontifex iam planè Turrianæ factionis effectus, Othonem occulte oderat tanquàm creditorem, & æqua poſcentem, palam tamen multo cum verborum honore veluti gentilem beniuolúmque ſuum, vti bene ſperaret hortabatur. Adcurrerant ad Othonem viri Patritii, amicorúmque & affinium clientúmque numerus in dies apud eum augebatur. Quo illuſtri comitatu pontificis aula frequentior atque ornatior reddebatur, nemóque iam exulum erat, qui non plane ſperaret propenſione ſtudióque pontificis Turrianos archiepiſcopum eſſe recepturos. Iam enim Franciſcus Septarienſis quem populus delegerat, vt Turrianorum potentiam authoritatémque minueret, tedio turbulentæ contentionis, ſponte ſe abdicans ad religioſi ocii quietem ſe contulerat. Cæterum Gregorius ab alpibus deſcendens, Othoni nihil tale expectanti præcepit, vt Bugellæ Vercellenſis agri oppido ſubſiſteret, ne eius aduentu ad vrbem Mediolanum ea omnia, quæ de compoſitione pacéque exulum prolixe tractata fuerant, noua Turrianorum ſuſpitione aut iracundia turbarentur. Paruit Otho extrema compulſus neceſsitate, in occulto gemens & ſæpe ſuſpirans, nec tamen animum deſpondens. Paucis inde diebus pontifex ipſo patriarcha Raimundo ornatiſsimè lautiſsimeque excipiente Mediolanum ingreditur, feſta fronde atque auleis conueſtitæ erant regiones, Napus & Franciſcus qui honoris cauſa ab equis deſilierant, aſtantes freno pontificis equum deducebant, Vmbella ſerica denis haſtis à Turriana iuuentute præferebatur. Quibus obſequiis aliiſq. muneribus pontifex haud dubie traductus in partes, & ab Othone diductus ita demum Mediolano exceſsit, vt cum multa peſtatione inanium verborum, æquiſsimam ſibi videri Othonis cauſam dictitaret, ſed eius controuerſiæ iudicium in aliud tempus eſſe differendum, quod nequaquàm è republica Chriſtiana fore videretur, ſi Turrianarum rerum ſtatum, reducto potenti æmulo perturbaret, quando ii potentia virtuteque animi magnis regibus æquarentur, queis fœdere & amicitia eſſent coniuncti, colerentque ſingulari officio ac pietate pontificiæ maieſtatis nomen, idque armis impigre defenderent, aduerſus Gibellinos, quorum inter principes, Otho præcipuus eſſe cenſeretur. Res enim tum in Italia aduentu Caroli regis eò deductæ erant, deteſtabili populorum omnium inſania, vt cunctæ ciuitates diris factionibus laborarent. Guelfi à pontificibus ſtabant quorum defenſores erant Galli, Germanis alteri ſtudebant, qui Gibellini vocabantur. Hi magna ex parte nobiliores familias ad ſe pertraxerant, populares vero familiæ & plebs, nouiq. homines Romanorum pontificum iura tuebantur

tur. At patricii ſuperiorum Cæſarum militiæ adſcripti poſt emerita ſtipendia clari potentésq. euaſerant, quum imperatorum benignitate prædiis,oppidis, portoriis, aquarúmque iuribus donarentur, ſpecioſisque nominibus acceptis, aurati equites, Valuaſores, Capitanei,& Comites appellarentur. His vti Cæſarum beneficiariis mos erat pro inſigni Romanam aquilam geſtare. Ingredienti Italiam nouo Cæſari adeſſe,præſtare operam militarem, nouóſque honores perpetuis officiis promereri. Ita honeſtati priuilegiis & exempti ab communi foro iuriſdicundi inferiores populi claſſes plebémq. ipſam ſeruilem in modum deſpectui atque ludibrio habere, & ſæpe ſi iuſſa tarde faceſſeret, contumeliis atque verberibus mulctare conſueuerant. Et quo nihil acerbius videbatur, vigebat iniqua lex, haud dubie ad iniuriam populi promulgata. Qua lege ſi quis è plebe à patritio eſſet interfectus,paucis aſsibus ea capitis pœna ſolueretur.Huius legis iniquitas aliquandiu tolerata, ad extremum plebis animos adeo vehementer exſtimulauit, vt vi atque armis eam reſcinderet,& nobiles ducibus Turrianis perſequeretur. Nihil deinde medium aut æquabile plebs volebat, quum arma teneret,& vindicandas ſuperiorum temporum iniurias arbitraretur, Fruſtra etiam patritiis priorem licentiam ſuam moderantibus. Ea enim impotenter dominari quàm ex æquo iniurias propulſare malebat. Ea contentio Turriano (vti ſupra docuimus)in ciuitate prætores & principes ac demum recrudeſcente inteſtino malo,belli duces & dominos fecit,tantaque demum fuit imperitæ plebis inſania, vt odio nobilitatis quam vrbe pepulerat,cauſa recuperandæ libertatis,nouæ demum & prædura quidem ſeruitutis iugum, æquo animo perferret. Quum iam Turriani ſublata publici conſilii poteſtate,cuncta pacis et belli munia ad arbitrium ſuum reuocaſſent,& vt imperii opes validius confirmarent, in partes Caroli regis & pontificum conceſſerant, mutuíſque fœderibus initis,in eam curam euigilabant, vt Germani Cæſares Italiæ finibus arcerentur, Gibellinos vbique perderent, infirmarén tq. eorum vires qui à Cæſaribus opem implorarent. Per hunc modum Roma, Neapoli, Florentia, atq. Mediolano exacta proſcriptáq. nobilitas errabat,conſilii inops, perculſa metu, attrita opibus. Ex aduerſo autem pontificii imperii maieſtas, percolente tuentéq. Carolo, atq. adiuuantibus Turrianis authoritate viribúſque florebat. Sed neceſſe erat ſacroſanctos principes, qui vti omnium parentes Chriſtiana profeſsione ad componendam pacem medii æquiſsimíque arbitri eſſe deberent, factiones ſequi, & quod prope impium videri poterat, ſeſe Guelpharum partium principes profiteri. His de cauſis Gregorius vt temporibus ſeruiret, præſentíque ocio conſuleret, Othonis & totius nobilitatis obliuiſcendum exiſtimauit. Verum ad inanem iuſtitiæ ſpeciem poſtulauit,vt archiepiſcopatus iura,atque item oppidorum & agrorum reditus ad exilii ſolatium Othoni redderentur. Vix credibile

videri poterat Othonem, qui eximia Vrbani liberalitate creatus præſul, ſingulariq. demum Clementis ſtudio in repetenda dignitatis ſede vſus fuiſſet, ab eo demum qui & gentilis eſſet, & amiciſsimus putaretur, deſeri & eludi penitus hoſtiliterque traduci. Sed in Othone ea vis conſtantiæ virilis exactæq. prudentiæ erat, aſperrimarum rerum vſu, & prouectæ iam ætatis curſu confirmata, vt tum maxime ſperare inciperet, quum cæteri exules animum deſpondere viderentur. In ſummis enim egregie educati hominis dotibus reponebat, non frangi animo in aduerſis, putare fortunam viuida virtute inferiorem eámq. contemnere, vti penitus inſtabilem, atque ideo quum auerſa tam diu eſſet, non multo poſt in complexum commutata libidine redituram. In eo animi habitu quum aliquandiu ad Bugellam ſubſtitiſſet, intentúsq. in omnes rerum nouarum motus, aliquam efferendi ſeſe, & renouandi belli occaſionem circumſpectaret, Gregorius Aretii deceſsiſſe nunciatur. Nec mora ad eam famam patritia gens circumquaque ex infelicitate belli diſsipata, ad Othonem coit, in communi conſulitur, & quum duce militari atque opulento, qui afflictas res atque humi proſtratas erigeret, maxime opus eſſet, Gothifredus Languſcus deligitur. Hic erat natalium atque opum claritate apud Ticinenſes facile princeps, gloriæ & imperii auidus, & quo maxime placebat, Turriano nomini apprime infenſus. Nemo enim è Ciſalpina Gallia non ſuſpectabat Napi opes, vti in immenſum adauctas, coniunctásque Apulo regi, Romanóque pontifici, quodque finitimos terrere poterat, noui etiam Cæſaris amicitia atque præſidio confirmatas. Bergomum enim, Cremam, Comum, Laudémque Pompeiam, Turriani certo iure in poteſtatem redegerant, iterque Ticinum & Abduam, atque in propinqua Rheticis alpibus Volturena valle, expugnatis & exciſis nobilium arcibus, cuncta ſubegerant. Itaque Languſcus ampliſsimis patritiorum pollicitationibus oneratus (eum enim Mediolani prætorem cum militari imperio, opimíſque ſtipendiis deſignabant) & ſuo fatali iudicio inductus, ſe partium ducem futurum profitetur. Euocat vndiq. veteranos & è Laumellino agro loricatas cohortes, ſagittariósque item ex Liguria mercede conducit, ante omnia equitatui ſtudet, vt Germanorum turmis reſiſtat. Paucis diebus in eo apparatu conſumptis, & ſublatis ſignis ad Verbanum lacum proficiſcitur. Nullum fuit in ea præfectura oppidum, quod non ſtatim aperiret portas, Erat enim in eo tractu vicecomitum familia admodum potens & illuſtris, & iam erat cunctis inuiſa Turrianorum acerbitas, qui ſuperiore bello, præda & cæde aduerſariorum non contenti, etiam in ipſa tecta & ſegetes igne ſeuierant. Itaque Arona & Angleria ſtatim recipiuntur. Otho ipſe cum valida manu in Seprienſem regionem irrumpit, ea intercincta Ticino atque Olona amnibus ad Verbanum vſque vicis atque oppidis florens extenditur, ab oppidóque Seprio nomen ducit. Hoc Othoniani facile

expu

expugnant, & eo capto late vndique excurſiones fiunt, magnuſque ti mor finitiſsimis pagis incutitur. Tum vero Napus à fœderatis ſociiſ que ciuitatibus auxilia parare equos militares mutuo acceptos, & è domeſtico ſtabulo fidis & fortibus amicis diſtribuere, vrbanam legio nem ad Carrocii tutelam, ea ſeueritate atque eo ordine deſcribere, vt octo Tribus, tot enim erant vrbis portæ, ſuffragio ſuo totidem quos maxime putarent acres & impigros, ſingularum cohortium tri bunos pronunciarent, tribuni eligerent centuriones, ii vero eos qui pari delectu Decurias ſacramento rogatas mulcta impoſita ad vexil lum vocarent. His celeriter adminiſtratis Caſſonum filium cum Ger manorum turmis præmittit, qui effuſo & vaganti hoſti occurrat, ac confeſtim vrbe cum Carroccio paludatus egreditur. Cura vrbanarum rerum Franciſco fratri demandata. Is diligenter vrbem nouo præſi dio muniuit, ſuſpectos relegauit, dubiis obſides imperauit, circum ſcripſit etiam metu & pœna non nullos qui ſpiritu, gratia, opibus vale bant. Interim Napus cum graui peditum agmine Angleriam ire per gens quartis caſtris ad Guaſſeram amnem peruenit, labitur is ex pro ximis vallibus in Verbanum, ſaxoſo paſsim impeditoque alueo, & quum imbribus intumeſcit minime vadoſo. Iam Gothifredus cogni to hoſtium aduentu in aduerſa ripa aciem direxerat, proue ctuſque equo vt cuncta oculis perluſtraret, ineundi prælii occaſionem expecta bat, eo animo vt hoſtes vadum petris atque virgultis impeditum in gredientes, adoriretur. Non dubitauit Caſſonus qui tribus ferme ſtadiis ſubſequentem cum pedeſtribus copiis patrem anteibat, Ger manos per ſe pugnandi auidos cohortari atque incitare, vt contra hoſtes confertis turmis prouolarent. Erat in prima fronte præmio excitus à Caſſono Antius Lauſer, Germanorum dux, armis cri ſtiſque conſpicuus. Hunc inſolenter traiecto alueo ante alios pu gnam cientem, Languſcus ipſe pari alacritate concitato equo inua ſit, haſtaque transfixit. Quo ſtrato Languſcani clamore ſublato vi ctoriam ingeminant, tumultuarioque procurſu in Germanos defe runtur. Fit acre in vado certamen humili tum admodum proflu ente: Baliſtarii Ligures in denſatos hoſtes ſagittas excutiunt. Equi tes pediteſque miſcentur. Erat iam de Germanis magna ex parte vulneratis parta victoria, quum Languſcus terrefacto equo in tena cem aluei voraginem abreptus, ab hoſtibus capitur. Nec mora Germani commutata fortuna conglobantur. Languſcanis amiſſo duce animus concidit: Appropinquat Napus, totaque mole copia rum impreſsionem facit. Funduntur Othoniani viribus atque ani mis impares, inſequitur fugientes recens equitatus, magna cædes editur. Nobilium ala Theobaldo Vicecomite acriter depugnan te aliquandiu reſtitit, & dum ſe in æquiorem locum ſubducere pro perat circumuenta à Caſſono cæditur. In ea receptus iniqui

tate Theobaldus ipſe & cum eo viginti duo Patritii capiuntur. Ferunt Napum filii virtute lætantem præ gaudio lachrymas tenere nequiuiſſe. Quando ea victoria vnius horæ momento parta, magno timori ſummiſque periculis & præduris laboribus finem attuliſſet. Franciſcus Turrianus qui Mediolani ipſo plebis Tribunatu ſuperbus, & populi & libertatis defenſor appellari volebat, quum rei feliciter geſtæ nuncium accepiſſet, eſſetque rogatus ſententiam de captiuis, crudeliſsime reſcripſit; aſſerens cuncta ſimul Hydræ capita enſe recidenda, ne renata venenum rurſus effundant. Contra Caſſonus generoſo conſilio in victoria nobili virtute parta, clementiæ laudem quærens, ne ſupplicium de Patritiis iure belli captis ſumeretur, obnixe deprecari. Sed Napus iampridem ex Emberræ ſæuitia extra aciem patritio ſanguine cruentatus, laudata ſed eluſa filii lenitate, in duriorem partem inclinauit, depoſcentibus preſertim Germanis truci cum fremitu, vt in vindictam interfecti eorum ducis, Gothifredus necaretur. Nec multo poſt Napus vt lege ageretur, dira voce pronunciauit, atque ita ad Galaratum oppidum duo & viginti inſignes patritii, ante alios & Languſcus dux ipſe & Theobaldus, nefariorum hominum more, ſecuri percutiuntur, & quod inuidiam adauxit ceruicibus tantorum Procerum, ad plauſtri temonem ludibrio quodam appoſitis, atque ibi repetito ſæpe ictu, ſæuiſsime detruncatis. Erat Theobaldus Andreoccio Othonis fratre genitus, ſua virtute & ſpecie corporis, ſed multo magis felici prole clariſsimus, reliquit enim Matthæum filium, qui poſtea ob virtutem, Magni cognomen adeptus, Imperium ab Othone acceptum cum admirabili laude in poſteros propagauit. Id execrabile facinus non lege militari, ſed immani patratum rabie, nobiliſsimos quoſque, & inter primos Languſcæ familiæ proceres, aduerſus Turrianos vehementiſsime concitauit, adeo vt non toto plane exacto triennii ſpatio, parem omnino cladem Turrianis, funeſta admodum illata calamitate rependerint. Otho mœſtus vti domeſtico publicoque ictus vulnere, e Seprio in Vercellenſem refugit agrum, diu indignam Theobaldi necem lachrymis proſecutus: toto autem tempore nunquam animo ſeſe demittens, ſed hylari vultu acceptæ cladis mœrorem ſemper occultans, graui oratione patritiis oſtendebat, Deos immortales nefario Turrianorum ſcelere permotos occaſionem renouandi feliciterque conficiendi belli proculdubio præbituros. Nec multi effluxere menſes quum ad excitandos animos initium præbuit populus Comenſis, acerbitate prætoris ad arma concitatus. Is erat Accurſius Cutica, vir ingenio rapaci, factioſo, & quod a liberis hominibus ferri non poterat, agreſti quadam ferocia ſuperbo: eum ſibi in Prætura ſuffecerat Napus, idque facile impetrarat pro amiciſsimo homine & Patritiis maxime infenſo, in hoc etiam Comenſes pari obſe-

quio

quio remuneratus, quum pariter Corradinum Lauizarium Vitanarum partium principem, Mediolanenſi prætura eodem tempore ornaſſet. In hunc auarè atque inſolenter ius dicentem, quum forte iuueni è Ruſcona familia ad tribunal liberius locuto, manus iniiceret, Populus impetum fecit, fugatumque & in Prætorio obſeſſum cepit. Poſt id factum decuriones ad Napum ſcripſere, vt ſi Accurſium incolumem & dimiſſum vellet, ipſis honeſta permutatione Simon Locarnas remitteretur. Hunc ciuili bello captum Turriani ad ignominiam & cruciatum, clattata in cauea feræ beſtiæ more concluſerant, ſeptimumque iam annum tetro ſqualore et fœda illuuie deformem ac miſerum adſeruabant. Erat Simon è Muralta familia Comi admodum nobili, quæ originem à Locarno Verbani lacus oppido deducebat, ob id à Corio, Merulaque ſcriptoribus, Locarnas appellatus, vir ingentis pro fecto animi, & proceri robuſtique corporis, atque vtraque Fortuna ſua clarus, ſed iniuriæ vindicta maxime illuſtris. Viſitur hodie Comi lapideum eius ſepulchrum ſuperſtante equeſtri imagine ad veſtibulum Abundianæ Baſilicæ. Porro Napus amiciſsimi hominis periculo permotus, Simonem cauea eduxit, vti etiam contracto iam morbo non multo poſt, aliqua vitæ aut aëris intemperie moriturum, im probante plurimum Franciſco & prædicante Simonem ſuo aſtu viam aliquando reperturum, qua diuturni carceris contumeliam vlciſceretur. Cæterum ea conditione Simon eſt eductus, vti iuraret nunquàm ſe aduerſus Turrianos arma laturum, ſed eius iuriſiurandi fidem, vti ſumma expreſſam neceſsitate non multis inde diebus eluſit, & quum inhumani carceris memoriam animo deponendam minime exiſtimaret, grauibus apud veteres amicos habitis conſiliis ad Othonem eſt profectus. Eius viri aduentu erexit ſeſe in nouam ſpem Otho, coiuereque ſubinde patritiæ gentis reliquiæ, nam hominem per ſe diuitiis & clientelis validum, efferatoque animo ſtudii ſui vires omnes ad oppugnandos Turrianos effundentem magna exulum multitudo ſequebatur. Apparebat enim Comenſes Simone authore in Patritiorum partes eſſe tranſituros, quando iam à Turrianis ad ſingulare eius beneficium rebellaſſent. Dum arma, equi, militeſque parantur apud Vercellas, Otho per ſpeculatores didicit, caſtrum Seprium de quo toties pugnatum fuerat exiguo præſidio & nulla prope cura cuſtodiri: nam toties deuictis profligatiſque hoſtibus, Turriani, vti in nullo metu, alendi præſidiarii militis ſumptum, cuſtodes vero excubiarum diligentiam & ipſi, remiſerant. Itaque maturandum ratus Otho Ticinum traiicit, delatuſque intempeſta nocte ad portas; & oppidum & arcem cepit. Paucis inde diebus aucto exercitu, totam eam regionem peruagatus finitimis Mediolano vicis magnam vti ex improuiſo hoſte trepidationem intulit. Ad eius rei geſtæ nuncium Napus cum ſua vetere

vrbana legione, Caſſonoque filio & Germanorum alis vrbe egreditur, cæteras auxiliares copias ſubſequi iubet. Cæterum dolore ſimul atque ira angebatur, quòd hoſtes toties ſuperati cæſique, adeo inſolenter ſeſe efferrent, nec ſuperioris cladis exemplo, extrema ſupplicia formidarent. Sed in Othonem toto animo erat intentus, quem ſi aliquo caſu fortuna deſereret, eo ſemel oppreſſo Patritios facile debellari, delerique poſſe iudicabat. Appropinquante Napo, celeriter ex belli ratione Othoniani ad ſigna reuertuntur. Iuxta oppidum Sepriũ caſtra muniunt, murum oppidi atq. item arcem præſidio firmant, eo conſilio vt freti Seprienſium commeatu, & tuti vallo, præferocis hoſtis impetum fruſtrentur. Quum aliquot diebus minutis præliis laceſſendo, leuem armaturam exercuiſſent, Napus è proximis caſtris ad oppugnandam arcem ſcalas & machinas protulit, inſtructaque legione, & equitatu in præſidiis collocato, mœnibus ſucceſsit, ratus ſe potiturum arce; aut ſi Otho ferendæ opis causa caſtris egrederetur, æquo in loco iuſta acie certaturum. Quum aliquot horis vtrinque acerrime certatum eſſet ad murum, comminutiſque ſcalis, & multis vulneribus acceptis, Turriani decidentium lapidum, tignorumque pondera vix ſuſtinerent, viſa eſt Othoni occaſio rei bene gerendæ, communicatoque conſilio, cunctiſque approbantibus, oppido & caſtris in hoſtes erupit, tanto impetu vt pulſis & perturbatis primis, tota Mediolanenſium legio in fugam verteretur, eaque vis repentini timoris apud feſſos ſauciosque & de arcis expugnatione deſperantes fuit, vt neque Napus neque Caſſonus conturbato à fugientibus equitatu, opem fuſis atque perterritis afferre potuerint. In ea fuga Otho clementiæ nomen quærens, orabat ſuos vt a ſanguine ciuium temperarent. Sed haud facile continere frenareque eorum ferociam poterat, qui amicos propinquoſque ſuos crudeliter extra aciem interfectos, vlciſci properabant. Conſeruauit tamen multos, nam niſi maturius receptui ceciniſſet, quàm nox inſtaret, vſque ad caſtra fœdæ fugæ & trepidationis plena, iratorum Patritiorum gladii cum magnâ hoſtium cæde perueniſſent. Agnouêre Mediolanenſes lenitatem Antiſtitis ſui. Sed Napus eius fugæ ignominiam animo minime ferens vbi perterritos confirmauit, cohortante Caſſono, vt amiſſum decus celeritate atque audacia ſarciretur, præcepit præfectis vt corpora atque animos ad pugnam pararent ſtatuiſſe enim intra paucas horas hoſtem nec opinantem, & ab recenti rerum ſucceſſu incautum adoriri. Ita ea nocte inſomnis Napus, in albeſcente cælo ad hoſtes contendit, tanta celeritate, vt Othoniani vix arma induere equoſq. frenare potuerint: dimicatum eſt aliquandiu ad vallum irrumpente vndiq. hoſte & repugnantibus ſatis conſtanter qui pro cuſtodia caſtrorum in fronte excubabant, ſed reliquas cohortes ægre ſuſtinentes nec ſatis conglobatas ex tranſuerſo Germani denſatis cuneis facile perruperunt. Quo conſpecto

ſpectò reliquus peditatus itemque equites effuſi caſtris atque oppido, protinus in fugam ſe coniecêre. Ita prope ſine vulnere perrupta & direpta caſtra, plurimi capti, cæſi pauci, adeò eius fugæ fœdo euentu vt non facile appareret vtrisnam Fortuna humanis cœptis illudens, intra ſpatium ſeptem horarum plus dedecoris aut militaris laudis attuliſſet. Otho præmente vndique hoſte inter tela volantia periculo elapſus, cum magna parte equitatus ex fuga Comum peruenit. Eum Comenſes neq. intra vrbem recipere neque vt diu in ſuburbanis ædificiis ſubſiſteret, pati voluerunt; ne Turrianus victor, à quo iam plane defecerant, admoto exercitu per cauſam perſequendi hoſtis, ipſorum agros euaſtaret. Præbuere tamen benignè & largiter commeatum, atque item ſarcinaria iumenta, & peritos itinerum duces, quorum fideli opera vſus Otho, ad ſeptimum lapidem, Luragum Caſtellum primo petiit, atque inde profectus ſuperato Lugani lacu, ad Zornigium Subalpinum pagum contendit, in eo loco admodum tuto & ſyluestri, aliquot dierum quiete recreatus, ad amicos literas dedit, vt de ſua ſalute receptuque certiores redderentur. Sed non multo poſt inopia & egeſtate compulſus deflexit ad Canobium inſigne & opulentum in ripa Verbani oppidum. Ibi Otho admirabili facundia ſua vſus oppidanos claudentes primo portas mox bidui tantum moram feſſo agmini concedentes adeo appoſitè feliciterque permulſit, vt repræſentata hoſtium ſuorum crudelitate, in amicitiam eos ſuam fœduſque pertraxerit. Nec multo poſt coiuere rurſus Patritii exules fermè omnes: nam vbi fama perlatum eſt Othonem benignè amicéque acceptum, Canobii conſtitiſſe; vnusquiſq. vel inermis vel ſeminudus ex fuga atque ab hoſtium caſtris ad eum contendebat. Nam Turriani captiuos contenti ſpoliis ſtatim dimiſerant; ne qui felicitate in paranda victoria præſtitiſſent, humanitate vinci viderentur. Affuit & Simon Locarnas inuſitato tramitum flexu ex fuga ſeruatus, agitatumque ſubinde eſt de renouando bello & maiore quidem ſpe, maioreque apparatu, adeò vt vix credibile videatur Othonem tantos geſſiſſe ſpiritus neque vnquàm tot aduerſis caſibus ſuccubuiſſe; qui iam quinquies bello victus, tot propinquis & clientibus ſæuitia hoſtium amiſsis, ſummaque pecuniæ & rerum omnium inopia circumuentus, neque ipſe conquieſceret, neque hoſtes ocio frui diuque victoriis lætari pateretur. Erat enim iam plane quinque & ſexaginta natus annos, ſed viridi admodum viuacíque ſenecta, atque aduerſus omnem algoris æſtuſque contumeliam indomita. Sed fatale ei erat Fortunam vel improbè ſemper cœptis illudentem, patientia & magnitudine animi ſuperare, exercereque ſe perenni vigilia iis cogitationibus atq. conſiliis, quibus dignitatem & patriam recuperaret, & poſteris cum inſigni gloria late Imperium traderet. Inuenio apud ineptum quidem ſed non iniucundum verſibus rerum ſcriptorem, ab his familiis quæ in Appenni

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ni atque Alpium tractu nobilitate,diuitiiſq. florebant, Othonem temperantia altitudineque ingenii & pietate venerabilem, benigne ac liberaliter fuiſſe adiutum. Fuere inter cæteros Solarii, Rotarii, Malæſpinæ, Scarampi & Valpergæ,qui in apparatum belli equos, arma, tela, quadrigas, commeatum omnis generis, veſtem, pecuniam contulerunt. Apud generoſas enim gentes quodam miſericordiæ genere animos permouebat,ea fortunæ iniquitas,qua tot patritii diu extorres acerbéque proſcripti,ad luctuoſam egeſtatem peruenerāt,quando iam nihil eis vſquequaque afflictis, præter ſpem rubiginoſáque arma ſuperat. Nec defuere voluntarii milites ab Aſta colonia,Taurino, Eporedia,Auguſta prætoria,Vercellis atque Nouaria. Guliermus quoq. Montisferrati regulus in ſocietatem certo fœdere accitus eſt;quo duce ſuperioribus annis Hiſpanorum aduentu, Othonem & Burrum cum Turrianis infeliciter dimicaſſe demonſtratum eſt. Subegerat hic in Montisferrati regione complura oppida, Albam & Aquas Statiellas, & Alexandriam ,poſtremóque Derthonam imperio ſuo adiecerat,potens æque atque impiger habebatur, bella ex bellis libenter ſerebat, vt is qui apud eum erat exercitus, ex reliquiis Hiſpanorum (eorum enim aliquot in Itali a remanſerant) & ex fortiſsimo quoq. confectus perpetuis ſtipendiis aleretur. Comparatis autem copiis, terminatiſque conſiliis, ſtatuere vt Simon Locarnas naualibus præeſſet copiis, Guliermus cum terreſtri exercitu ad Verbanum progrederetur.Exornarat claſſem validam Simon, totamque oram ad Othonis ſtudia conuerterat. Stabat à Turrianis Angleria, ad eam Otho & Simon deuehuntur, oppidani refugiente in arcem præſidio ſe dedunt : arx vti ex ruinis temere & negligenter refecta, quum machinas non perferret, certa pactione recipitur. Tum vero ad Aronam naualibus terreſtribuſque ſimul admotis copiis bellum transfertur. Arona & Angleria interiacente Verbano,qua Ticinus effunditur, Sextanæ atque Abidenæ arcium in Helleſponto ſimilitudinem reddunt. Sed Arona ſicuti nobilitate inferior, ita opportunitate loci, ſituſque munitione celebrior exiſtimatur. In ea oppugnanda quum aliquot dies contriuiſſet Guliermus agendis maioribus baliſtis quibus tecta introrſus lapidum cumulis proueret, & è claſſe Otho & Locarnas ædificatis more maritimarum triremium in ſummitate mali amplioribus caueis, atque inde ſcorpionum ingentium verutis muri pinnas defenſoribus nudarent, præſidii milites & periculo ſuo & oppidanorum lachrymis permoti, ea conditione deditionem fecerunt, vt niſi triduo opem ferret Turrianus,ipſi arcem atq. oppidum relinquerent. Vix dum confectæ erant deditionis tabulæ, obſideſque recepti quum Caſſonus Ticino ſuperato, quadrato peditum agmine & præmiſsis Germanis aduentare nunciatur. Tum vero impigre aciem inſtruit Guliermus, è claſſe promptiſsimi propugnatores terreſtribus copiis ſe coniungunt, edi-

tiorem occupant locum, frontemque maxime veterano atque armato milite firmant. Sed Caſſonus coniectura iudicans validiores cohortes equitumque turmas in fronte fuiſſe conſtitutas, ex duabus Germanorum alis alteram in dextra coniunctam legioni conſiſtere iubet, in qua Muſca eius frater, & Andreas atque Hereceus patrueles curabant; alteram ipſe obliquo flexu in latus & terga hoſtium duxit: hæc in lixas ignobileſque manipulos inuecta magnum tumultum ab tergo excitauit, adeò vt Germani cædendo, ſternendoque obuios in interiora caſtrorum penetrarint, coactuſque ſit Guliermus nondum contractà in fronte pugna, equitatum ſuum conuertere, opponereque Germanis, qui fœda ſtrage cuncta compleuerant. Sed dum Germanorum audacia reprimitur, prœliumque atrox in medio miſcetur, tota acies reſpectare ac mox nutantibus vexillis circumagere ſeſe trepidanter cœpit. Non defuit occaſioni Caſſonus, ſtatimque iuſſit alteram alam, relicta legione in frontem procurrere, Ea vis irrumpentium fuit vt priuſquàm Turriani pedites appropinquarent, Guliermus ancipiti acie circumuentus funderetur, atque vniuerſi terga darent, ex fugientibus complures, claſſis peropportune adpulſa littori excepit minoreque ob id cæde Turrianus victoria eſt potitus, quòd pedeſtres copiæ tardius appropinquantes in vacua caſtra impetum fecerant, prædam autem quæ alioqui exigua non erat nobilitauit Guliermi tentorium Mauriſiaco opere acu pictum, cum inſtrumento militari admodum luculento, quo olim à ſocero Hiſpaniæ rege donatus fuerat.

At Guliermus perrumpens cum equitatu Ticinum iter intendit, Otho & Simon diuerſis itineribus cum reliquiis profligati exercitus; hic Comum, ille Nouariam ſe receperunt. Rebellarant (vt diximus) à Turrianis Comenſes Accurſio Cutica prætore, Simoneque recepto, neque tamen ad patritios defecerant, medios enim ſe gerere, & neutris ſtudere malebant, quàm Turrianos iam plane victores, grauioribus iniuriis atq. offenſionibus aduerſum ſe concitare: & magnopere Turrianis fauebat Vitana factio, quæ iam pridem Philippo opem ferente Ruſconam armis deuictam principatu deiecerat. Vbi igitur Simon aduenit concionando paſsim, cœpit Othonem & patritios pri moribus ciuium obnixe commendare, vti indigne pulſos domo, proſcriptoſque & crudeliſsime à plebeiis hominibus diuexatos. Quem inquit exitum conſiliis noſtris expectamus poſtequem defecimus? niſi vt aut acre bellum geramus aut inſolentiſsimo Tyranno ſeruiamus, & ab his trucidemur, qui maioribus noſtris patria expulſis tecta huius vrbis & mœnia in cineres redegerunt? Concordia nunc maxime opus eſt Ciues, vt libertatem cum dignitate tueamur. Otho ſupplex, & Patritia gens orant, vt noſtra ope in patriam reducantur, ad id vires abunde ſuperſunt, vt omnia mature atque feliciter confici poſſe ſperemus, dum Turrianus debellatum putat, & ſolutus metu

victoria ſua ſuperbe lætatur. Erat Simon vehementi eloquentia, & ea quidem authoritati atque opibus æquali, ipſaque carceris calamitate clarior euaſerat, cuius indignitas, multorum animos ita permouerat, vt Turriani non mediocri inuidia deflagrarent. Eo modo Comenſes tumultuario ſtudio & ſubita quadam acclamatione, Othoni, patritiiſque adhærendum decernunt, ſed ne ſtatim per Decuriones decretum ſcriberetur, ambo vrbis Conſules obſtitere, Henricus ſcilicet Aduocatus, & Gaſpar Ficanus Vitanæ principes factionis. His ſeſe oppoſuit Ioannes vrbis epiſcopus, qui Othonem ſtudioſe admodum colebat, patritiorumque exulum cauſam inſigni pietate ardoreque ſuſcipiendam arbitrabatur. Ita tumultu exorto diuiſus in duas factiones Populus, arma corripuit, mediaque in vrbe atrociter eſt dimicatum. Lucterius Ruſca & Simon, aduerſarios è foro multis illatis vulneribus in Prætorianas ædes compulerunt, cotinuatoque certamine, Prætorio atque vrbe, captis conſulibus eiecerunt. Nec multo poſt conſtituta ad arbitrium Republica & exciſis Vitanorum turribus, Otho è Nouaria publicis literis eſt euocatus. Is primus dies Othoni è tantis calamitatibus felix illuxit, nam ab eo dehinc die, vti rerum ſcriptores referunt fortuna Turrianis nuſquam arridens eos è tanto faſtigio continenter detraxit. Exceptus eſt Otho à Ioanne Comenſi epiſcopo, Singulari cum honore, priuataque eius pecunia ad exornandas copias eſt adiutus. Cæterum Lucterius & Simon conquiſitis vndique equitibus, atque item ſagittariis & ſcutatis cohortibus è Verbano & Lario, Luganoque & Belitiona, armataque etiam in primis Comenſium iuuentute iuſtum prope exercitum coëgere. Interea Otho exuleſque Patritii ad ſe Comum acciuere Ricardum Languſcum Laumelli Comitem, virum bello acerrimum & Turrianis ex Gothifredi fratris nece, vehementer infenſum. Adduxerat is veteranam cataphractorum alam, ex his qui ſub fratre meruerant, ſtatimque ei omnium copiarum Imperium magno aſſenſu delatum eſt. His comparatis Otho concionatus ad Comenſes, gratias cunctis eorum ordinibus humaniter egit, quod liberali & egregia voluntate defendendas ipſius iniurias opportune ſuſcepiſſent, militaremque operam promptiſsimis animis preſtarent, aduerſus Turrianos impios execrabileſque homines, atque ob id toties à ſummis Pontificibus inferorum pœnis cruciatibuſque deuotos, cuius ſtudii immortaliſque beneficii memoriam, nunquam eſſet è memoria deleturus. Ioannes vrbis epiſcopus ad hæc totius Populi nomine reſpondit ea mente Comenſes eius optimæ cauſæ ſtudio adductos ſumpſiſſe arma, vt proficiſcentem ad patriam ſacratamque ſedem ſuam, eductis vexillis ſequerentur, fierentque eius victoriæ ſocii atque participes, quam Dii iuſtitiæ defenſores vltoreſque nefariæ tyrannidis aduerſus impios & iniquos homines pollicerentur. Proinde læto animo in hoſtes contenderet,

detet, ipſos enim ſi bellum extraheretur, ſocietatis initæ fidem atque amicitiam conſtantiſsime ſeruaturos. Nec multo poſt Otho profectus ad Liciniforum poſuit caſtra. Ea vrbs quondam inſignis & nota Ptolemæi temporibus, in minores abiit pagos, dilapſo, vti videre eſt, Eupyli piſcoſo lacu, in cuius ripa peramœnæ fertilitatis Liciniforum adiacebat, eius regionis tractum corrupto vocabulo Incini plebem vocant; aſſerunt non nulli ex vehementi terræ motu Eupylum cæco hiatu terræ hauſtum ſubſediſſe, profundioribuſque inæqualis aluei locis, reliquiſſe exiguos quinque lacus è quibus Lamber amnis emittitur. Eius regionis Incolæ Othonianos lætis animis exceperunt. At Napus vbi nunciatum eſt Othonem à Comenſibus receptum vehementique Simonis & Ruſconorum ſtudio adiutum, inſtaurare bellum; dixiſſe fertur ad conuiuas ſuperbo ſæuoque ore quum è menſa diſcederet, paruo vt arbitror, labore noſtro, magnum certe negocium agaſonibus noſtris afferemus. ſunt enim nobis horum manibus & exules, & ipſi rebelles infidique Comenſes, latronum more laqueis puniendi, atque ita properantius atque turbidius quàm ſoleret, velu ti rapiente fato, in hoſtem Porta Iouia copias eduxit. Pridie enim Caſſonum fatali errore præmiſerat cum Germanis equitibus, qui Canturium quinto ab vrbe Como lapide, opportunum oppidum præoccuparet, ne eo ad excurſiones faciendas hoſtis potiretur, & vt inde ipſe proximos Comenſium agros euaſtaret. Poſuêre vitiferis in collibus vrbem Canturiges antiquiſsimi populi, authore Strabone, ſed ea demum mutante cuncta æuo conſeneſcens, in oppidum abiit. Turrianorum hic erat ordo; præcedebat Pontius Amatus prætor cum legione vrbana & mercenariis equitibus; ipſe Napus relicto ad vrbis cuſtodiam Oldrado Tangentio inſequentis anni prætore deſignato, propinquos omnes amicoſque & familiares citato & diſiuncto agmine ſe cum trahebat. Eodem die quo Caſſonus Canturium eſt profectus, Othoniani ad Caracam nobilem olim vrbem ſupra Lambrum deflexere, ea Ptolemæo nota, hodie defectis vltimis literis, antiquum nomen retinet. Quum ibi de inferendo bello à ducibus in conſilio ſententiæ dicerentur, è Decimo vico ſacerdos quidam pernici equa deuectus ad Othonem peruenit. Erat enim Decimi præclarum Othonis nomen, nam ab adoleſcentia ſacris initiatus, ſummum in eo pago ſacerdotium à pontifice impetrarat, vnde poſtea, & in æde maxima Mediolani, & in diui Ambroſii templo canonicas dignitates fuerat conſecutus. Is ſacerdos Othoni nunciauit, Mediolanenſium copias cum prætore, ipſoſque Turrianos principes, ſub occaſum Solis Decimum perueniſſe, cuncta ibi militari ſtrepitu compleri, & tumultuoſius atque acerbius quàm pro ſociorum conſuetudine milites, tecta, cubilia, ſtabula, pulſatis hoſpitibus, eiectiſque iumentis occupare, nec adeſſe Germanos qui pridie ad Canturium præceſsiſſent, proinde Turrianos

ea nocte poſſe deleri, ſi improuiſus confecto per noctem itinere diſperſos atque ſopitos adoriretur. Hoc nuncio maxime lætatus Otho, Dii inquit qui à Decimo dignitatis initia præbuerunt, non inani procul dubio loci omine promiſſam nobis de hoſtibus victoriam dabunt: atque ita tota re ad conſilium delata, ſingulari omnium alacritate decernitur, non pretermittendam rei gerendæ occaſionem, & eo quidem ardentius atque audacius, quòd & antea per exploratores de Caſſoni conſilio atque itinere certius cognouerant. Nihil enim æque metuebant quàm aperto in campo manus conſerere cum Germanis equitibus, quorum vim atque impetum duce præſertim Caſſono, iam tribus in præliis ferre nequiuiſſent. Otho, vt à cædibus impollutas ſeruaret manus, Ricardo Languſco copiarum Imperium dedit, ſuperinduitque ſibi lintheam ſtolam, ſacerdotali habitu multis ſtriatam rugis, præferrique ſibi iuſsit argenteam crucem veluti pacato itinere, Sacri Imperii ſui ſedem aditurus. Magno demum ſilentio de ſecunda vigilia Ricardus caſtra mouit, tribuſque fermè horis ad Serenium vicum eſt peruentum: inde præmiſsi ſpeculatum expediti equites, ducibus agricolis, non multo poſt renunciauêre apud hoſtes, vt in ipſo conticinio accidit, cuncta quieta nocturnique ſilentii plena, conſpici tantum ſemiextinctorum ignium fulgorem, nec exaudiri caſtrorum fremitum, ita vt nec ad ipſos quidem pagi aditus frequentium vigilum ſtationes eſſe iudicarent. His diligenter exploratis, & inſtructis ordinibus priuſquàm diluceſceret, in conſpectum oppidi ſe dedêre, oppreſsis aliquot excubantium. Id ſine facibus iter, & ſilenti quidem Luna confecerant, ne ab alta ſacræ turris ſpecula, patentibus in campis vaga lumina cerneretur. Eo inopinato hoſtium aduentu exterritus Napus, vix ſpatium habuit ad induenda arma: Tubarum tamen clangore, & pulſu tympanorum cuncti excitantur. Pontius Prætor legionem nondum plane inſtructam in apertiorem locum educit, equites aggregantur, magnis clamoribus pugna committitur: pugnabat in hac parte Languſcus admirabili virtute, interfectoque Pontio prætore, ſtratiſque vexillis, legionem cum multa cæde pepulerat, quum altero egreſſu & anguſtiore quidem via prouectus in aciem Napus irrumpentibus Comenſibus occurrit, vt eum Fortuna Simoni in fenſiſsimo hoſti obiicere videretur. Eo in loco ſumma contentione aliquandiu dimicatum, quum Turriani proceres in prima acie, de Imperio, de vita, fortuniſque omnibus dimicarent. Ex aduerſo autem Simon & Lucterius Ruſca incitati efferatique diuturno inimicæ gentis odio, in aduerſos veſano impetu deferrentur. Inalbeſcente iam cælo Andreottus Turrianus interficitur, Franciſcus qui hoſti, equi frenum comprehendere auſo, dextram ingenti gladio detruncarat, multoſque huc & illuc concitato equo vulnerarat, cuſpide in inguen coniecta confoditur. Napus ipſe equo deturbatus quum in purpu-

rea

rea trabea cœnoſo in loco volutaretur à Ruſcono milite capitur, ſeruaturque ægre ab irati Languſci gladio, deprecante Othone, & trepidum perhumano ſermone conſolante. Capiuntur quoque in ea aduerſi prælii fuga ſummæ ſpei adoleſcentes Conradus cognomento Muſca & Guido Turriani, hic Franciſco, ille Napo genitus erat. Qui bus aliquot poſt annos carcere eductis, paterni Imperii decus Fortuna reſtituit, Itemque Hereccus ſuperioris Pagani ex Hermano pronepos, Lombarduſque eius patruus, & Cauerna pater Pagani iunioris Patriarchæ Aquileienſis & Napi germanus frater. Hos omnes Simon atque Lucterius, tanquàm peculiari ipſorum ſorte Comenſiumque militum felici virtute ſuperatos & captos Comum deducendos curauêre, vt in Baradelli arce cuſtodirentur. Ea eſt ædito in monte excelſa Turre inſignis à Luithprando Longobardorum rege ante octingentos annos ædificata, vt late ſpeculam in ſubiectos campos ad tutelam vrbis præberet. Ferunt Simonem, quod eius animi ferociam victoria mitigaſſet, non aliter inſultaſſe Napo quàm vt diceret, Non repoſcam à te ſanguinem & opes Nape, poſtquam Dii me voti compotem fecerunt, ſed æquo iure pœnam Talionis, experieris enim tantum, quale cruciatus & contumeliæ ſit genus, in cauea ferarum more cuſtodiri. Et vir certe ſapiens & egregie fortis inter paucos numerabe ris, ſi ea quæ ego diu miſer & non ſemper infelix tuli pari patientia feres. Napus conſtanti animo fabrefactam cancellatis trabibus caueam intrans, nihil pro ſe, ſed tantum pro Guidone & Muſca deprecari, ſe meritas pœnas luere. Eos vero qui vitæ innocentia nihil durius mererentur humaniter cuſtodirent. Non caruit ſcribendi legendique ſolatio Napus, Cæterum adeo acerbe cuſtoditus eſt, vt ei neque cultelli neque forfices concederentur, quibus ſibi mortem conſciſcere poſſet, vnde illi ad deformitatem prælongi vngues, promiſſa cæſaries, & illuuie turpis barbà prouenerant. Reliqui, & ante alios Muſca & Guido decori iuuenes, cum Lucterii generoſi viri humanitate, tum pacati iam Simonis indulgentia, liberalius adſeruati. Otho memorabili potitus victoria, ante omnia apud duces militeſque grauiter atque humaniter egit, vt moderate victoria vterentur, cædi vindictæq, finem imponerent, ſpoliis contenti eſſent captiuoſque dimitterent. Agendas pure Diis immortalibus grátias, quod toties bello profligati, atq, omnibus exilii, fugæ, atque egeſtatis oppreſsi malis, ſepties acie victores hoſtes tantiſque ſubnixos opibus, ad internitionem eorum nominis, vnius horæ momento debellaſſent. Remiſere impetum patritii condidereque extemplo gladios, commouerat enim generoſos quorundam animos, Franciſci cadauer lutulento in ſolo fœde proculcatum, cuius etiam caput gregarius miles ob fratris necem, deciſum trunco, haſtæque prefixum victoribus pariter & captiuis oſtentabat. Fuerat Franciſcus Napo fratre ſæuior & aſperior, vt pote qui

nutantem in conſilio Napum ad ſumendum de captiuis Theobaldoque preſertim ſupplicium, vehementibus literis impuliſſet, ſemperque acerbiſsime graſſatus in nobiles ciues, plebem ſatis ſuperque ſua temeritate concitatam ad audenda facinora intemperanter accendiſſet. Tum vero Oldradus prætor clade Mediolani nunciata, aduocare in conſilium ciues, plebem ad arma vocare. At ciuium optimus quiſque eius imperia contemnere, de pace & de concordia plurimum loqui, in virtute pietateque Othonis antiſtitis ſpem reponere, propterea q. ſanandæ ciuitatis & parandæ quietis occaſionem diuinitus oblatam arbitrari, poſtquàm vniuerſi ferè proceres Turriani qui renouare bellum poſſent, aut in acie eſſent cæſi, aut in fuga capti, ad manus hoſtium perueniſſent. Quibus rebus Oldradus valde conterritus, ac ſibi timens; in prætorium ſe recepit. Interim Caſſonus de aduerſo prælio certior factus è Canturio Mediolanum peruenit, ratus aut patrem aut patruum, aut certe reliquos familiæ principes ex fuga in vrbem ſe recepiſſe. Sed ibi de ſuorum calamitate certior factus, non deſerit ſeſe, & quum non ſtatim admitteretur, refractis portis introductoque armato agmine in forum contendit. In eo tumultu ſuburbani incolæ Comenſis portæ, poſtremos ex Caſſonianis equitibus inuaſerunt, ex his multi vulnerati exutique armis & equis diffugerunt. Porro Caſſonus vrbem percurrens & veteres amicos plebemque preſertim ad arma euocans, & crebro libertatem ſe aduerſus veteres tyrannos defenſurum repromittens, quum nemo commoueretur deſperatis rebus Romana porta ſe proripuit, adeo enim ex euentu eius pugnæ, apud omnes populi claſſes, veteris ſtudii & fauoris ardor territis mentibus exciderat, vt nemo vel egregie factioſus in medium prodiret, qui proferre vexillum auderet aut Turriani Imperii nomen ſe defenſurum profiteretur. Hinc videre licuit quantam rerum animorumque mutationem aduerſæ pugnæ caſus attulerit, adeo vt facile iudicari poſsit, in toto tuendi Principatus negocio, nihil omnino eſſe populari præſidio incertius aut inanius. Caſſonus continenti curſu, Laudam Pompeiam peruenit: vbi quum minime reciperetur, Cremonam atque inde Parmam ad veteres amicos confugit. Eodem die Mediolanenſes ad Othonem legatos miſerunt, qui omnia amica pacataque ingreſſuro vrbem pollicerentur. Ita haud multo poſt inſigni pompa in ſpeciem triumphi Mediolani receptus, cunctos qui aduerſarum partium fuerant metu liberauit, habuitque orationem ciuili clementia & Chriſtiana pietate pleniſsimam, pacatiſque omnium animis reſpublica ad eius nutum conſtituta eſt. Creantur quoque, Prætor quidem Ricardus Languſcus; & Magiſter equitum Simon Locarnas; quorum illuſtri virtute ſe victoria potitum Otho gratiſsimo animo prædicabat. Dedicauit ſubinde aram in templo maximo Diuæ Agneti quam in prælio vouerat, addiditque agros in alimenta ſacerdotum, qui

qui quotannis eius diei memoriam celebrarent. Idque adhuc in vrbibus Mediolanenſi Imperio contributis, Prætores Decurioneſque, ad tubarum cantum inſtauratis ſacris religioſe repetere, poſt ducentos & ſexaginta annos videmus. Pugnatum eſt duodecimo Calendas Februarii anno à Natiuitate Chriſti Milleſimo & Ducenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo. Eius vero ſummæ victoriæ hiſtoriam Otho pingendam curauit in Angleriana arce, regio ſumptu ab ſe ædificata, extantque adhuc in maximo teſtudinatoq. conclaui incorruptæ præliorum cum veris ducum vultibus imagines, Latinis elogiis paſsim ſingula rerum argumenta indicantibus, quanquàm Muſca Turrianus poſtea victor, recenti calce, maculare potius quàm obliterare eius infauſtæ hiſtoriæ memoriam contenderit. Auxit eius diei lætitiam Bonacoſæ Burræ partus, ea enim nocte qua ad Decimum pugnatum fuerat, Magno Matthæo filium peperit, cui ob Galli cantum Galeacio nomen inditum ferunt. Hic eſt qui poſtea omnes eius ſæculi principes & duces, magnitudine animi liberalitate atque Imperatoria laude ſuperauit. His confectis rebus, Otho ad expugnandam montis Orphani arcem copias miſit, in quam Turrianorum reliquiæ confugerant, vexabantque inde diurnis nocturniſque decurſionibus ſociorum agros. Ea arx ad tertium à Como lapidem impoſita eſt monti, qui ob id Orphanus appellatur, quòd vndique diſcretus atque abiunctus à cæteris ab ima planitie molli faſtigio in nemoroſam cautium metam adſurgit, inſidetque viæ militari ad Coxiæ torrentis vallem, quà iter eſt ad Liciniforum. Hæc quum machinis capi non poſſet, operibus circumuallata, ſexto demum menſe fame domita eſt. Deſæuiit in muros Otho, ſed non planè totam diruit, ita vt Guido è carcere elapſus, rerumque potitus, eam poſt viginti annos facile reſtituerit. Euerſa montis Orphani arce Turriani finibus exceſſere, & veteres eorum clientes, quum Othonis clementiæ ſalutem minime committendam iudicarent, in Cremonenſi, Parmenſique agro, & in Venetia ad Aquileiam familiæ proceribus aggregabantur. Tum vero Otho à belli ſtudiis ad pacis ciuiliſque adminiſtrationis munia conuerſus, ciues de ſe bene meritos locupletare, omnibus Iuſtitiæ atque humanitatis officiis nouas amicitias parare, Procurare res diuinas, ſingularique moderatione principis ſimul ſacrique paſtoris officia implere. Quum in his rebus eſſet occupatus, renatum eſt repente bellum initio à Laudenſibus exorto, nam Othone mirum in modum Viſtarinis fauente, qui vti diximus Principatu pulſi fuerant, æmuli eorum, quum neminem ciuem dominatu potiri pati vellent, ad ſe Caſſonum & Gothifredum atque item Raimundum ab Aquileia cum magnis copiis acciuerant, indeque auxiliis Cremonenſium & Parmenſium adaucti in agros Mediolanenſium ſe ſe effuderunt. Caſſonus multis expugnatis dereptiſque oppidis

Tritio & demum Vaprio in Ripa Abduæ occupatis Lambrum traiecit, conflixitque collatis ſignis cum Mediolanenſi legione & vrbano equitatu, qui cum Carroccio temere vſq. ad ſanctum Donatum Romana porta proceſſerant. In hac pugna Caſſonus paucis cæſis, ſupra viginti ſeptem ſpectatæ nobilitatis centuriones cepit, & in his Mutium Soreſinam, Gaſparem Vicecomitem, & Antifoſſam Vercellinum, & præterea magnum numerum peditum atque equitum. Quidam authores ſunt Othonem cum expedita manu ad Caſsianum vſq. proceſſiſſe in Ripa Abduæ ſitum, vt primis hoſtium incurſibus occurreret, maioreque conſpecto hoſtium exercitu, refugiſſe ad Gorgonciolæ vicum, ſuperuentuque hoſtium, non aliter ſeruatum quàm munitione ſacræ turris, in quam nemini cognitus aſcenderat. At Caſſonus eius pugnæ ſucceſſu elatus per ſuburbana ad Ticinenſem portam adequitauit, terroremque oſtentatis copiis ad foſſas vndiq. circuntulit. Tum vero Otho in tam graui periculo mira vſus conſtantia, fidis cohortibus portas firmare, prætorem in foro cum ſignis militaribus excubare, ſuſpectos ciues apud ſe habere, eoque vultu cuncta adminiſtrare, vt in multa diſsimulatione pauoris, excellens fortitudo & prouidentia ſingularis eminere viderentur. Nec multo poſt Caſſonus nemine ex veteribus amicis, vti ſperauerat, ad ſe concurrente retro vertit agmen tranſgreſſuſque Abduam ad oppugnandum Bregnanum contendit.

Diſceſſu hoſtis Otho recreatus, nihil potius aut expeditius exiſtimauit, quàm è Monteferrato Gulielmum veterem ſocium & militari laude florentem euocare, quo duce vim hoſtis acerrimi propulſaret, & inſigni apparatu conatuque egregio bellum conficeret. Nec ita multo poſt Gulielmus accepta ingenti pecunia Mediolanum venit, ſtatimq. liberali ſtipendio ad quinque annos Mediolanenſium, Othonianarúmque partium aduerſus Turrianos eorumq. ſocios, Imperator deligitur. Nec mora cum eo prætores Antonius Languſcus Ticinenſis, & Luctetius Ruſca Comenſis, exercitum inſtruunt, Carroccium educunt. Duo autem prætores erant, quòd coarctarat Otho Præturæ tempus vt pluribus honorem impartiretur, eoque beneficio plures ciuitates atq. familias ſibi conciliaret; nam qui annuus fuerat Magiſtratus, ſemeſtris effectus eſt, ea lege, vt qui deſignatus eſſet prætor, dignitatis inſignibus vteretur, ſed excluſus iuriſditione, bello tantum collegæ operam nauaret. Cæterum promotis caſtris, ad Vaprium recto itinere peruentum eſt: habebat id oppidum cum arce traiiciendi fluminis opportunitatem. Itaq.. arx magnis vtrinq. viribus oppugnata defenſaq. eſt, bellumq. protractum, ita vt nihil preter vaſtationem agrorum incendiaq. villarum, memorabile gereretur. Verum Gulielmus noui conſilii rationem ſuſceperat, vt refecto ad Ticinum ponte, vltra Abduam bellum transferret. Erat in caſtris Otho, et ab alia parte Raimundus Turrianus, ab his vti decuit à ſacratis viris Bergomates legati impulſi ab optimis

vtriuſq.

vtriuſque partis ciuibus impetrarunt vt de pace liceret loqui eoq. res interpoſitis aliquot dierum induciis, deducta eſt, vt depoſito metu, familiaritate vtrinque milites amicos & propinquos conuenirent, adeo vt vna caſtra ex duobus facta viderentur. Sed quum à multis ex illuſtri ordine Mediolanenſium, Turrianos milites ſalutari ſtudioſiuſque appellari Guliermus conſpiceret, inuectus equo in commeantium turbam ferrea claua minabundus, colloquia militum diremit, paulo poſt tamen Raimundus, Caſſonus, & Gothifredus Melenianum venere, affuitque ad condictum Guliermus cum Othonianis, in queis erat Conradus Caſtellionus iureconſultus inſignis, breuique diſceptatore & arbitro Guliermo, pax his conditionibus dicta confectaque eſt, ſcilicet vt in ſumma Bripiana & Vapriana arces, ipſi Conrado & mercatorum collegio cuſtodiendæ traderentur; Agri porro paternæque poſſeſsiones, caſtella, domus Turrianis redderentur, loca tamen munita, his ciuibus qui neque harum neque illarum partium cenſerentur cuſtodienda relinquerent, poteſtaſq. his eſſet, vti luberet, habitare in agro Mediolanenſi, vtq. vtrinq. captiui ſine pretio dimitterentur. Tabulis rite confectis Turriani captiuos Guliermo ea conditione tradiderunt, vt non prius ſoluerentur, quam ii qui in Baradelli arce erant, dimiſsi forent. Id vero facturos Comenſes Lucterius & Simon pernegabant, qui iure belli captos peculiareſq. hoſtes ſuos ad alienum nutum et commodum minime dimiſſuri viderentur. Nihilo ſecius Guliermus quanquàm id à Comenſibus quod Turriani petebant non impetraret Mediolanenſes captiuos omnes dimiſit. Sed Otho cæteris pacis conditionibus non diu ſtetit, & ſua ſponte, & impulſu clariſsimorum ciuium, qui priuato quodam inito fœdere aduerſus Turrianos conſpirarant. In his fuêre Vicecomites fermeomnes, Soreſinæ, Mandellii Puſterulæ atq. item Cribelli. Ita Turrianis neq. redditæ res neq. reſtituti agri neq. permiſſus in patriam reditus, neq. captiui è Baradello cuſtodia liberati ſunt, magna quidem cum Othonis inuidia qui ſecuritatem Imperii, fide et iureiurando, potiorẽ habuiſſe dicebatur, Prouidebat enim amicos clienteſq. ſuos, quibus Turrianorum bona dono data fuerant ex lege & conditione pacis, omnibus victoriæ præmiis ad contumeliam ſpoliari, quæ res ad conturbandas multorum Fortunas, abalienandoſq. animos manifeſte pertineret. Igitur Turriani à Guliermo atque Othone decepti, eo cum doloreanimi latè finibus exceſſerunt, vt iniuriam violatæ pacis ad ciuitates paſsim, reguloſq. deferrent, ab his opem implorarent, ſocia & mercenaria arma pararent, quibus acceptas iniurias vlciſci & patriam repetere poſſent. Sub id tempus in Baradello moritur Napus, fœda illuuie & enatis ſubinde pediculis conſumptus. Fuerat in eo ſqualore & vitæ tedio, annum vnum menſes ſeptem & dies viginti tres. Corius & Merula attractum pedibus & in ſylua ſepultum tradunt ſed nos Triſtano Calcho potius aſſentimur, qui Comenſem

epiſcopum agenti animam aſtitiſſe ſcribit, collatiſque Chriſtiano more Sacramentis defunctum in ædicula Diui Nicolai pie honeſteque tumulaſſe. Eundem vitæ exitum tulerunt Lombardus & Cauerna biennio poſt, ex morbo ægritudineque animi Napum ſecuti. Interea Raimundus ex Venetia, Foroiulio atque Hiſtria & ex Carnis & ſemi Illyricis gentibus ad duo milia equitum, peditum quattuor millia ſacerdotii opibus armauit, quibus Caſſonus veteres Germanos & Parmenſium, Cremonenſiumque & Laudenſium auxilia adiunxit. Acceſſere etiam plerique Mediolanenſes qui Othoni principatum inuidebant, ægerrimeque ferebant Turrianorum iniuriam, & communem patriam fructu pacis & ocii fraudatam qnerebantur. Propterea que ſponte in exilium abierant, & Turrianorum ſigna ſecuti quantis maxime artibus poterant per affines & propinquos ſuos Othonis authoritatem in republica conuellebant. At Otho in eam curam experrectus ex fidiſsimo & fortiſsimo genere militum exercitum parare, à ſociis ciuitatibus auxilia accire, & veluti in ſupremo conatu ſupremaq. ſpe conficiendi belli omnem armorum apparatum ingentemque pecuniam proferre. Cunctabatur autem Guliermus paruis atque inſidioſis artibus, nec adduci poterat, vt rebus celeriter adminiſtratis in hoſtem copias educeret, vt pote qui pericula augeri, confirmari hoſtium vires, terreri magis ac magis Othonem magnopere cupiebat, vt operam ſuam ampliore pretio, periculo & neceſsitate circumuentis venditaret. Erat quidem Guliermus animo ingenti & in omni bellico munere prorſus intrepido, ſed auri atque Imperii fœda cupiditate corrupto. Adduxerat enim Mediolanum ſuperiore anno Beatricem vxorem quæ mirifico apparatu atque inſigni liberalitate ſuſcepta ornataque regalibus donis ab Othone, atque ab Decurionbus, & demum introducta in nobilium domos, admirari lauticiam, magnitudinem atque opulentiam vrbis; inuidere fortunæ Othonis, & demum Hiſpana cupiditate id Imperium affectare cœpit. Hæc quum impenſe laudaret apud virum. Quin tu inquit ſi vir es, hac vrbe potiri non contendis? Pater certe meus tibi non deerit, ſi pro te potius quam pro aliis imperitis, belli peritiſsimus pugnare decreueris. In hanc ſpem Guliermus ab inani & cæca vt plerumque accidit ambitione, facile prolapſus, in Hiſpaniam enauigarat, vbi communicatis cum rege conſiliis, quum voti cupiditatiſque ſuæ Fortunam tentare decreuiſſet, galeatos amplius trecentos equites, & leuem armaturam equitum & peditum in naues ſuſtulit, & in Italiam eſt reuerſus. His de cauſis Otho profunda prudentia & ſolerti ingenio probe agnoſcens quantis animi receſsibus Guliermi conſilia conderentur, nihil antiquius aut validius habuit quam parum ſynceri ducis animum amplis pecuniæ muneribus expugnare: ſed Matthæus Vicecomes iam plane bello & pace ſpectatis operibus magnus, dies mora extrahentem iocabundus

incitabat.

incitabat. An, inquit, Gulierme illam vim bellici vigoris qua vna lau de maxime flores, hac infami cunctatione amittes? vt & tu & nos te cum militaris nominis dignitate ſpoliemur, Conuenere iam vndiq. auxilia tantæq. nobis adſunt copiæ, vt hoc tempus quod tibi ſegniter deperit, morari de hoſte victoriam videatur. Aduenerant iam Simon aduocatus à Vercellis, à Nouaria Guliermus Bruſatus, Antonius Languſcus à Ticino, & Lucterius Ruſca, Simonque Locarnas è Como; qui ſuarum ciuitatum magni roboris auxilia adduxerant. Itaque Guliermus compreſſa ægritudine animi nec minus accepto auro quàm pudore deuictus Carroccium eduxit, & ad Vaprium, vbi hoſtes conſtiterant, contendit. Fuêre in eius exercitu, vti aliqui authores ſcribunt, ad triginta milia peditum, et ſex milia equitum, in queis ſupra duo milia cataphractorum equitum cenſebantur. Inuaſit Caſſonum inſolitus pauor tanto conſpectu exercitu, ita vt ei ſemper antea intrepido atq. pugnaci, expediendi conſilii vis omnis excideret. Non putarat enim Mediolanenſes publica Carrocii ſigna aduerſum ſe adeò celeriter eductu ros, remque ſibi tantùm fore cum Guliermo Othonianiſq. clientibus bona victoriæ ſpe plenus exiſtimarat. Appropinquante itaq. hoſte in id diſcrimen erat deductus, vt ſi vltra amnem ſe recipere exercitumque ſeruare vellet, id nedum commode, ſed ne ſine ingenti quidem perturbatione, ſummoq. periculo facere poſſet: relinquebatur vt audacter irrumpendo iniqui certaminis aleam ſubiret, aut ſe ad oppidum circumuallari obſideriq. pateretur, quod quum indecorum ac miſerum fore iudicaret, vti dignum erat fortiſsimo duce, totieſque victore, inſtructa acie conflixit, ediditq. ſupremo virtutis conatu egregium facinus. Nam quum vndiq. circumuenta acie à tanta hoſtium multitudine cæderetur, Germanos equites cohortatus, vt honeſta nec inuulta morte conciderent, conglobato cuneo ad Guliermi vexillum proſtratis Hiſpanis penetrauit, occiſoq. ſignifero illud arripiens diſcerpſit, atq. ibi demum interclusus à legione, interfectuſque eſt. Tum vero Turriana acies vndique pulſa trucidataque ad flumen ſe conuertit. Ibi quum pleriq. natando metu mortis, mortem non timerent, magna ex parte ſummerſi ſunt. Periit & in vado Gothifredus Turrianus Cauernæ filius, deletaque ſunt penitus Raimundi auxilia; ipſe enim Laudi Pompeiæ ſubſtiterat: Cremonenſium vero & Laudenſium duces capti. Pugnatum eſt ad Vaprium ſeptimo Calendas Iunias anno Quarto à Decumana victoria, quæ ſicuti Principatum Othoni dederat, ita hæc eum ſublato vndique metu confirmauit. Honeſtatus eſt Caſſonus ſepulchro non ignobili, quod adhuc extra Vaprium in ædicula conſpicitur; retinetq. adhuc proximus ager eius prælii memoriam; quum ab Incolis Turrianæ cladis nomine vocitetur. Nec multo poſt Laudenſibus bellum indictum, depopulatuſq. eſt eorum agros Guliermus, tanta acerbitate vt Laudenſes Villarum caſtellorumque vaſtatione perdomiti, de pace

legatos ad Othonem miſerint. Inde Guliermus in Cremonenſes duxit, multiſque detrimentis illatis bellum aliquandiu eſt productum: nam Placentini, Parmenſes, Mantuani, Regienſes, Cremonenſibus opem attulerant, ad extremum inter eos inita pax, & in centum annos proclamata, ea conditione vt captiui vtrinque dimitterentur, & Turriani, eorumque ex profeſſo fautores his vrbibus exularent. Interea Comenſes Guliermum in decem annos Imperatorem ſuum declararunt, conceſſaque eſt ei ſuprema poteſtas condendi atque antiquandi municipales leges, ſed id vnum omnino eſt cautum, vt de captiuis Turrianis qui in Baradelli arce erant ius omne Comenſi populo relinqueretur, atque ita à Comenſibus liberaliter ſuſceptus, iurauit ſe populi Ruſconarumque partium iuſſu, aduerſus eorum hoſtes, vti res poſceret, bellum egregia fide geſturum. Inde frequenti comitatu Mediolanum rediens, tot rerum ſecundo ſucceſſu elatus, ad inſana conſilia reuerti, ſecreto hoſtilia moliri, & cogitare denuo cœpit, quibuſnam artibus Othonis exiſtimationem conuellere, circumuenire hominem iam plane ſenem, & denique vrbis Imperium poſſet inuadere. Homo ingenio procaci, auido, inexplebili, Reipublicæ accumulatis tot ſumptibus grauis, inuiſus eſſe omnibus cœperat, quum ſibi arroganter aſcriberet recentis prælii victoriam, & Othoni & ciuibus pacis ab ſe partæ beneficium obiectaret, ob id inflatius atque ſuperbius quàm antea ſe gerebat, vt non omnino diſsimulanter ad principatum aſpirare videretur. Ante omnia Boſium Doariam veterem aduerſæ factionis ducem, Cremonenſiumq. tyrannum, in cuius tabernaculo Actiolinum expiraſſe docuimus, Soncino oppidi dominum Othone fruſtra reclamante conſtituit, vtque familiam illuſtrem atque opulentam Imperii vtique æmulam Othoni opponeret, Soreſinas incitauit, vt ſeſe efferrent, & his ciuibus æquarentur qui nobilitate pares, nec omnino virtute & diuitiis ſuperiores libertatem opprimere nitebantur. Poſtremo poſtulauit vt Ioanni Pogio ipſius familiari prætura conferretur: Inde ſibi gradum facere ad dominatum maturans. Itaque Pogio prætore duæ ſunt exortæ factiones, magna pars ciuium Othoni fauebat, in altera erant Guliermus ipſe & Pogius prætor atq. item Soreſina familia, & quanquam occulte Caſtellioni duce Guidone, cuius opera per id tempus auro corrupti cuſtodes è carcere Baradellæ arcis Guidonem Turrianum eduxerant, Muſca & Hereccus eripi nequiuêre. Ea res Othonem quidem grauiſsime pupugit, ſed ferentes id iniquiore animo Comenſes ſibi à Mediolanenſibus capitalem iniuriam indigne fieri querebantur. In id graue ſalutis Imperiiq. diſcrimen inteſtini hoſtis perfidia coniectus Otho, diſsimulatione in præſens opus eſſe exiſtimabat, adeo vt cuncta iniqua & immoderata petenti, perblando & familiari ore condonaret: Cæterum intentiſsime vigilabat vt conſilia & progreſſus eius notaret, multaque pollicen

do, amicos hoſti detraheret, & ſeſe à repentina vi domeſtici hoſtis tueretur. Interim Gulielmus domeſtico bello in Montemferratum reuocatus Vercellas proficiſcitur. Ita celeriter adhibitis in conſilium amicorum fideliſsimis, non deeſt occaſioni Otho, Quid faciendum ſit Matthæum admonet, correptiſque armis ipſe equo prouectus ad prætorianas ædes contendit. Pogius domo magiſtratuque & vrbe ex cedere cogitur: Creatur nouus prætor Vbertus è Becharia familia, ſiue, vt ait Merula, Iacobus Summaripa Laudenſis in reliquos ſcilicet menſes vt coniectari lubet. Ita breui in tutiorem ſtatum reſtituta Republica & depulſo omni metu Iacobus & Carolus Soreſinæ in exilium aguntur, non nulli porro ex Terzaghis & Balbis qui cum Gulielmo conſilia miſcuerant, extra decimum lapidem relegantur, & Soreſinarum domus quam illi ex ruinis Turrianarum ædium condiderant, incurſu plebis ſolo æquatur. His confectis rebus Otho, vt ſeſe aduerſus vim acerrimi & potentis hoſtis confirmaret, in Germaniam ad Rodulphum Cæſarem legatos cum muneribus ampliſsimis miſit, obtulitque ei amicitiam liberalemque operam venturo in Italiam ad recipiendam Romani Imperii coronam. Cæſar tametſi Turrianis antea fauerat ex vſu tamen rerum ſuarum cum Othone certo amicitiæ fœdere coniungi maluit, quàm profligatarum partium quarum principes cæſi captique eſſent, inane nomen tueri. Itaque Othonem miſsis ad eum ampliſsimis literis in clientelam fouendum ac tuendum recepit, miſitque ad eum Germanos equites qui in ſpeciem prætorianæ alæ, corporis cuſtodiæ adeſſent. His de cauſis Gulielmus, bellum quod parabat auertit in Derthonenſes & Alexandrinos. Sed non multo poſt Turriani in ſpem renouandi belli, repetendæque patriæ ſunt erecti, initio à Comenſibus exorto, qui quum veteres laxiores agri terminos ſibi reddi, vti antea ex auorum memoria poſſediſſent à Mediolanenſibus poſtularent, & ab his nequaquam pro iure fœderis & amicitiæ benignè reſponderetur, armata iuuentute agros Leucenſium & Cliuatenſium expugnatis caſtellis occuparunt, fineſque eos protulerunt victricibus armis, vti ex iure & æquo antea petierant. At Mediolani quum hæc eſſent nunciata, ſenatuſque Comenſes arroganter hoſtiliterq. feciſſe iudicaſſet, in eos numeroſus exercitus eſt eductus, cui præfuit Matthæus Magnus, a quo Comenſes ſuperati & caſtris exuti ſunt, multiſq. cæſis, compluribus captis, onuſti Comenſium præda Mediolanenſes domum redierunt. Hanc cladem grauiſsime tulit Comenſis, quòd in ſe atrocius quàm in barbarum hoſtem, Mediolanneſes gladium exercuiſſent, iſque potiſsimum & dux & author cladis extitiſſet, qui paulo antè ciuitatis ipſorum Prætor & Imperator fuiſſet, cuius recentis beneficii memoriam vti ſuperbus & ſæuus, amiſiſſe videretur. Itaque in eo dolore grauius decernitur, aduerſus enim Vicecomites repente coniurant, vinculis exoluunt Muſcam & He-

reccum Turrianos, eos præturæ dignitate exornant, pecunia armiſque inſtruunt, & bellum vehementibus animis in Matthæum & Othonem parant. Ad id etiam ipſe Gulielmus, eo Comenſium decreto magnopere lætatus, opes atque operam pollicebatur; cuius viri vim tanquam pugnacis, & ab recenti iniuria concitati, grauem & periculoſam Othoni futuram intelligebant. Eo modo Turriani iuuenes acerbo carcere poſt ſeptimum annum & menſem vndecimum educti acre bellum & tum Othoni, & Matthæo deinde, eo pulſo & in exilium acto, variis ſucceſsibus intulerunt, quæ quoniam ductu Magni Matthæi geſta ſunt, in eius vita aptius atque illuſtrius perſcribentur. Iam enim in eum ab eximia virtute & rebus feliciter bello geſtis, præclaris ducibus parem Otho ſenex, omnia humana iura contulerat, adeo vt vtrunque Magiſtratum vnus occuparet impleretque. Nam & gerebat bellum vti dux atque equitum Magiſter, & è tribunali prætorio patientiſsime ius dicebat, vt ipſe omnium litium diſceptator & iudex ex arbitrio iudicaret, & omnis ſubinde prouocatio tolleretur res graui ciuium incommodo ad ferendas lites excogitata. Sed mirum in modum eius nomen atque potentiam adauxit Gulielmi inexpectata calamitas, qui Turrianis Comenſibuſque coniunctus, iam Othoni graue bellum intulerat, atque id tum vehementiore ſtudio reparaturus eſſe videbatur, quod & Guido Caſtellionus Turrianis adhæſerat, vir inter primores conſilio, clientelis, atque opibus inſignis, erat is Guidonis Turriani qui è Baradello effugerat auunculus. Igitur Gulielmus quum nefario ſcelere Derthonenſem epiſcopum necaſſet, in manus Alexandrinorum ex inſidiis captus deuenit, apud quos ferrata in cauea, atrocibus corporis atque animi tormentis excruciatus interiit. Gratias igitur Otho Diis immortalibus agens, quòd ſe votorum omnium compotem feciſſent, vti iuſtam ab omni labore vacationem nactus, apud Claræ Vallis cœnobium religioſa quiete fruebatur, apprime confiſus præcellenti prudentiæ virtutique Matthæi Magni; hunc enim ipſe à tenera ætate ſeuere & diligenter educarat, inſtitueratque his moribus, quibus in omni bellica vel ciuili actione ad certam laudem ſemper illuſtris tanto Imperio dignus eſſe videretur. Magnitudine quippe animi, patientia, humanitate, religioneque & domeſtico ſplendore cunctos anteibat. Nemo ei corporis aut ingenii vigore par erat, altitudine vero conſilii, facundia, & oris atque habitus dignitate antiquis heroibus æquabatur. Nec eo quiſquam prole felicior fuit. In quinque enim eius filiis Otho ipſe peracri iudicio, miram certamq; indolem ad propagandum Imperium quaſi diuinans prouidebat; & iam ex his Galeacius & Marcus cui Balatroni cognomen fuit, ad militarem ætatem peruenerant, & in Iohanne atque Luchino optimorum principum indoles elucebat. Poſtremus Matthæi liberorum Stephanus fuit cæteris prole quam vita felicior, quum ad hunc filii ne

potesque,

poteſque, & qui nouiſsime imperarunt pronepotes recta ſerie reſpiciant. Eo modo quum ad Claram Vallem amœniſsimis in hortis Otho tuendæ valetudini operam daret, frequentique comitatu inſigni um philoſophorum, & ſacratorum virorum oblectaretur, ſæpe de diui nis humaniſque rebus iucundiſsime diſputans, ſenio potius quàm mor bo confectus è vita diſceſsit, Auguſto menſe, eius anni qui fuit à par tu Virginis nonageſimus quintus, ſupra mille & ducentos. Impleuerat ſeptimum & octogeſimum annum, nullis paulo moleſtioribus morbis obnoxius, ita vt mihi proculdubio omnium Principum longe feliciſsimus deceſsiſſe videatur. Vſque eo enim paucis conceſſo fati munere vixit, vtſumma gloria plenus, quod ambitioſa cupidaque mortalitas maxime optat poſteritati ſuæ lætiſsimus interfuiſſe videatur.

Tumulatus eſt in templo maximo ad maiorem aram marmoreo ſepulchro, in cuius fronte hæc carmina leguntur.

Inclytus ille pater patriæ lux, gloria patrum,
Fulgor iuſtitiæ, fidei baſis, arca ſophiæ,
Largitor veniæ, portus pietatis egenis,
Intrepidus paſtor, quem moles nulla laborum
Ardua deuicit, populo latura quietem.
Ille pius princeps, & præſul amabilis, in quem
Altus virtutum ſplendor conuenerat omnis;
Quo Mediolanum radiabat lampade tanta,
Totaque fulgebat regio; nunc pallet adempto;
Clara vicecomitum proles venerabilis Otho
Oh dolor, oh vulnus, cinis eſt hoc marmore factus.
Chriſte pater vitæ requieſcat ſpiritus in te.
Annis vndenis, ter ſenis, terque diebus
Præfuit eccleſiæ paſtor bonus Ambroſianæ,
Mille ducenteno quinto, nouieſque deceno,
Quarto hic Auguſti bis liquit gaudia mundi.

MATTHAEVS MAGNVS

SIVE LIBER SECVNDVS.

NEMO ſi fortunæ ludos ſpectare lubet, certio-
re vtriuſque Sortis merito MAGNI cogno-
men adeptus eſt,quàm hic ipſe MATTHAEVS
Vicecomes, cuius imagini ad veram oris effi-
giem ductæ, inſignes etiam excelſi animi dotes
breui Elogio expreſſas appendimus. Nec titu-
lus, vti reor, vel ſummæ virtutis atque potentiæ
Regibus inſolens & grauis huic ad inuidiam ceſ
ſerit, quum illi ſuperiores Alexander Pompeius & Carolus, tanquàm
humanæ virtutis modum ſupergreſsi inter Heroes referantur. Hic
vero intra Patriæ fines parta laude contentus, id tulerit, quod ciues
poſt inuidiam morte extinctam, præclara etiam hoſtium confeſsione
detulerunt. Natus eſt Maſino, in pago ad Verbanum lacum, eo for
te inſigni die quo Federicus ſecundus, dirus Italiæ Cæſar, à filio Man
fredo rege coniecta in os ſtragula veſte ſuffocatus interiit. Tradunt
autem non inſulſi annalium ſcriptores, armenta eius vici ſponte ſolu-
ta proripientiaq. ſe magno tumultu è ſtabulis domum, in qua Anaſta
ſia mater infantem noctu enitebatur, inuſitato mugitu edito quaſi ſalu
taſſe, adeo vt experrecta tota vicinia puerperæ magnus timor incute-
retur. Sed id Theobaldus pater pro lætiſsimo oſtento accepit, gratu
latus vel ob id vxori felicem partum, quòd miræ magnitudinis infan
tem ad ingentis ſpei fortunam edidiſſe videretur. Erat Anaſtaſia
Vberti Pirouani nobilis atque optimi Mediolanenſium Antiſtitis ex
fratre neptis. Hæc puerum rara inter matronas charitate propriis vbe
ribus aluit, adultumq. vſque adeo diligenti & plane virili cura hone-
ſtiſsimis moribus inſtituit, vt Otho neſcio quid egregium & vere ma
gnum in pueri indole ſe conſpicere fateretur. Cæterum Matthæus
iam plane vir quanquàm impubes, orbatus patre viro fortiſsimo, ærun
noſique exilii Othoni patruo comes, ita corpus pariter atque animum
exercuit, vt vtrunque viriliter aduerſus rerum omnium contumelias
indomitum, inuictumque voluptatibus præſtaret, & duris atque aſpe
peris gaudere, nec aduerſis vnquàm frangi, nec ſecundis efferri vi-
deretur, quòd nihil vnquàm aut demiſſum aut inſolens ore geſtuque
eius excideret, præaltaque ſemper atque ardua ad imperium & glori
am intentus agitaret. Summum adeo decus in clementia & modera
tione reponebat, quibus virtutibus Turrianos omnino caruiſſe ideo
que celeriter excidiſſe principatu, prædicare erat ſolitus, oderat enim
gladios extra aciem cruentos, quum in neminem Turriani ſanguinis,
vel nunquàm paternæ cædis oblitus, ſæuierit, neminemque ex infen-

ſiſsimis hoſtibus bello captis occiderit vti videre licuit, quum omnes ferè aduerſarum partium ſummi duces atque ei capitali odio inimiciſſimi mira perpetuæ victoriæ felicitate in poteſtatem eius deueniſſent. In his fuêre Simon Aduocatus, Guliermus Bruſatus, Philippus Languſcus, Antonius Fiſiraga, Albertus Scotus, qui Vercellis, Nouariæ, Ticini, Laudi Pompeiæ, & Placentiæ Gibellini nominis hoſtes tyrannidem exercebant. Ad hanc quoque generoſi & clementis animi laudem, moderati nomen addiderat; quum in omni bellicarum & ciuilium rerum actione, cupiditatum exceſſus fugeret, & nuſquàm timore aut ſuperbia præpeditus, cuncta conſilia certis temperantiæ finibus terminaret, & id quidem eo diligentius, quod vel in ſpeciem religioſe pius exiſtimari vellet. Sed ei inter ſæua arma nato atque educato nihil potius vnquàm fuit, quàm augere factionis opes aduerſarios perſequi, & late imperium proferre etiam ſi id non facile ſine cædibus atque incendiis patraretur. Plura tamen ſe tectis conſiliis & occulta largitione, quàm vi & cruenta manu confeciſſe, & plura denique auro quàm ferro feliciter expugnaſſe diſſerebat, vt ſcilicet prodigis atque ad inanem ſumptum facile effuſis & natura pugnacìſsimis filiorum ingeniis, vtiles frenos imponeret. Henricum iam Cæſaris fratrem ab inimicis aduerſum ſe è Germania in Brixianum agrum cum ingentibus copiis euocatum multo auro aggreſſus auerterat; parique felicitate Philippum Valeſium qni poſtea Galliæ regnum tenuit, pontificis impulſu formidoloſum exercitum ad Vercellas adducentem, multis legationum artificiis, magnis denique muneribus peruicerat, vt amicus quàm hoſtis eſſe mallet, in Galliamque rediret, quum Galeacius filius pugnæ quàm pacis auidior viginti peditum & ſeptem galeatorum equitum milibus tranſituro hoſti obiectis, quin prælii aleam ſubiret, paternis monitis ægerrime paruiſſet. Imperauit Matthæus ab Othonis morte ſeptem annos, nouem in exilio tolerauit, quum malignitate propinquorum & ſubita nobilitatis conſpiratione atque Alberti Scoti perfidia circumuentus, vt inuidiæ cederet, Mediolano exceſſiſſet. Sed eum poſt patriam fruſtra armis ſæpe repetitam deformis exilii incommoda conſtantiſsime tolerantem, nec vnquàm deſpondentem animum, in ſpem non dnbiam erexit Henrici Cæſaris aduentus; Fatali tum inſania Turriani inter ſe diſsidere cœperant, & Guido, patrueli Muſchæ morte extincto ſuccedens, conſanguineis & ciuibus vſque adeo, ſuperbia intolerandus euaſerat, vt Muſchæ liberos, ad quos paterni auitiq. imperii hæreditas redibat, cuſtodiæ traderet. His cognitis Matthæus agreſti habitu auiiſque itineribus Aſtam ad Cæſarem contendit, vbi Caſſonus Turrianus Mediolanenſis Antiſtes cum Napino fratre, atque item principes Guelpharum partium conuenerant. Quis crederet ſexagennarinm ſenem, venerabili canitie, & male tecto frontis honore, ipſoque præſertim arduæ ceruicis habitu con-

ſpicuum, ſed pedibus iter habentem, tot inſidiantium oculos fallere potuiſſe? Proiecto ad pedes & ex iure & æquo opem imploranti, admiratus facundiam & oris decus Cæſar, ſpem dedit vt reduceretur, atque id egregia fide præſtitit, Philippo Languſco, Antonioque Fiſiraga qui aderant atroci oculo intuentibus, acerbaque voce eum totius pacis & quietis turbatorem appellantibus. Sed Matthæus frequenti concurſu, liberalique ſtudio veterum amicorum & clientium, qui prodeuntem ornatiſsimo comitatu deducebant, iam priſtinæ fortunæ ſuæ perſimilis, pacificatore Cæſare cum Turrianis fœdus percuſsit, his legibus, vt beneficio Cæſaris reducti in patriam antiquæ libertati reſtitutam æquo iure viuerent, & paternis bonis, ciuili actione partis, vtraque factio potiretur. Nec multo poſt Henricus Mediolanum venit, eique obuiam egreſſus Guido cum inſigni ordinum omnium pompa, & ab equo deſiliens, Cæſarem ſalutauit, ſed vultu non occulta bile perturbato, quòd Germani equites Turrianum vexillum ſignifero vi extortum, ſolo afflixerant, indignati quòd aliud inſigne quam Romana Aquila præſente Cæſare præferretur. Cæſar eum humaniter alleuans & equum conſcendere iubens, renidenti ore, Guido inquit noli contra ſtimulum calcitrare, atque ita medius inter Matthæum & Guidonem vrbem intrauit, Guidone de Principatu plane deſperante, quum aſpectu tanti hoſtis qui dextrum Cæſaris latus tegebat, & propinquorum qui aderant rebellione conterritus, omnem vim expediti conſilii penitus amiſiſſet. Cæterum Henrico de more coronato atrox in vrbe tumultus incertum caſu an fraude exortus eſt, quum populus arma caperet, excitique ad arma Germani, fora & compita cohortibus & turmis occuparent, & Galeacius cum globo equitum diſcurrens, & veteres clientes ad arma vocans, Germanos vt nihil timerent hortaretur. Sed ea vis armatæ Plebis, quum nec cauſa nec author tanti motus extaret, repente verſa eſt in Turrianos nihil tale timentes, momentoque temporis eorum domus expugnatæ direptæque ſunt. Guido equum nactus ægre profugit, Caſſonus Antiſtes per hortos vix ereptus eſt: Reliqui Turrianæ factionis inter ſe diſsidentes, eandem improuiſi mali fortunam tulerunt. Iam prope reum patrati facinoris apud iratum Cæſarem rumor Matthæum fecerat, niſi ſenem quietum pacata familia domi epulum parantem Prætoriani Cæſaris inueniſſent, ipſeque digreſſus ad Cæſarem falsò credita multiplici teſtimonio diluiſſet. Relegauit tamen eum Cæſar Ticinum vt de ea re certius cognoſceret, & Turrianis per ſummum populi ſcelus omni honore omnique lauta ſuppellectile ſpoliatis, æqui iudicis officium præſtare uideretur. Sed ea diſceptatio hunc habuit exitum vt Matthæus ſingulari Cæſaris ſtudio Mediolani præficeretur. Henricum enim vt Romam ire pergeret, Cæſariani nominis ſtudioſi in Etruria, frequentibus literis euocabant, & ipſe quantum Guelphis fiden-

dum

dum foret, præclare intelligens certo fideliq. præſidio factionis opes confirmandas arbitrabatur. Itaque Matthæus ſumma potitus poteſtate iterum decem annis imperauit, quo ſpatio aliquot ſubactæ vrbes, capti hoſtium principes, Turrianorumque opes attritæ deletæq. ſunt. Ipſe domi ab inueterata prudentia conſilio pollens, & foris filiorum ductu (ii enim clariſsimi duces euaſerant) multis prælиis victor ad conſumatam gloriæ laudem peruenerat, ita prorſus vt iure Magni pariter atque felicis nomen mereretur. Sed qui longa infracti animi patientia rerum omnium difficultates egregie ſuperarat, inuidiam veræ virtutis comitem ſuperare non potuit. Præcipui enim amicorum gloriæ eius ſplendore offenſi ab eo deſciuerant, quum Robertus Neapolitanus rex Guelpharum partium ſuſcepta cauſa in Liguriam veniſſet, Beltrandusque Vaſco cardinalis, pontificius legatus, Matthæum diris perſequeretur, In eam nanque vnam curam animos intenderant, vt comminuta Cæſarum authoritate Guelphos tot aduerſis prælиis profligatos contra Gibellinos erigerent, Matthæuſque in primis tanquàm maxime validus aduerſarum partium Imperator, dominatu pelleretur. Dimicarant ſuperioribus annis in Etruria ad campum Aldinum ſemel, iterum ad Arbiam flumen, nouiſsime autem ad montem Catinum Guelphi cum Gibellinis funeſto illis euentu, quo prælio Roberti regis frater fuerat interfectus, & Luchini Matthæi filii paternorum auxiliorum ducis mira indoles enituerat, ipſeque demum Robertus à Marco Matthæi filio pro Spinulis atque Auriis exulibus depugnante Genuæ obſeſſus & miſere circumuallatus, in multo rerum diſcrimine multum dignitatis amiſerat. Quibus de cauſis acerbiſsimo conſenſu bellum atrox Matthæo parabatur. Ipſe porro Beltrandus conflato iam ingenti exercitu, & receptis ad ſe Turrianorum proceribus diuini iuris tela contorquens Matthæum tanquàm impietatis reum æternis inferorum cruciatibus deuouit, & Mediolanenſibus eo nomine Sacra ademit, vt populum diro piaculo conſternatum in authorem tantæ labis concitaret. Nec legatum ea res fefellit, nam hæc emiſſa tela aliquanto grauiore mole quàm promoti ad portas ingentes exercitus, hoſtibus inciderunt. Clauſis itaque templorum foribus expers ſacrorum populus duodecim legatos ad Beltrandum decreuit, vt expiationem accuratis precibus impetraret. Sed in eo delectu deinduſtria plures fuêre Matthæo infenſi & ante alios ex amicis veteribus, effecti noui hoſtes, atque ideo acerbiores maxime que peſtilentes, Leodriſius vicecomes patruelis, & Franciſcus Garbagnatus, quo authore Matthæus in amicitiam Cæſaris fuerat receptus, & Simon Cribellus numeroſa familia potens, vir atrox & inquietus, propterea alienati quod minime paria ingentibus meritis præmia retuliſſent. Ad hoc ſuperbos animos naturaque pronos ad leuitatem atque perfidiam, inuidia alienæ felicitatis, inuaſerat,

vt perinique ferrent, quòd non iam ſecus atque ex merito ſperauiſſent, ipſis Matthæi filiis dignitate atque opibus æquarentur. Verum Matthæo alioqui moderato tardanteque ſenectute parum expedite liberali, præcipua cura inerat, liberos eximiæ virtutis duces amicis & propinquis omnibus anteferre, augere diuitiis, ac bellicis honoribus honeſtare, quum cæteris propinquis & amicis proximas ſpes maturæ liberalitatis relinquendas exiſtimaret. Itaq. legati à Beltrando redeuntes, referunt, nihil à viro acri iracundo & validis copiis inſtructo impetrari potuiſſe, niſi Matthæus ob conceptam hæreſim aqua & igni interdictus vrbe pelleretur. eo pulſo ciuitatem expiatam fore, & creatis Decurionibus qui æquo iure gubernent, ad priſtinæ libertatis decus deletis factionum odiis, continuo redituram. Nec mora inconditæ Plebis fremitus auditur, pacem atq. concordiam poſtulantis, & coniurati ad augendum tumultum idoneos homines ſubornant, qui ſpecie religionis inducti exclament, non eſſe omnibus propter vnum deuotum caput æternas pœnas apud inferos ſubeundas. His vocibus Matthæus perpetuiſq. inimicorum inſidiis circumuentus ad conſilium ſummæ prudentiæ, quod ei ſupremum & ad ſalutem expeditum fuit, extemplo decurrit, vt à Galeacio filio qui tum Placentiæ imperabat, licet ab ſe ex emulatione Marci Fratris alienato opem imploraret, nec differt ille vir impiger de ſummo rerum periculo certior factus, quin ſtatim coactis veteranis equitibus ad patrem aduolet. Eius aduentu inimici maxime perterrentur, dubii deprauatiq. ad antiquam fidem redeunt, confirmantur clientium animi: Duodecim etiam legati occupante metu tecti primo latebris, mox intempeſta nocte elapſi vrbe diffugiunt. Nam Galeacius bellici vigoris plenus nobiliq. facundia inſignis, vti erat propter memoriam editorum toties ludorum, & totius Regiæ magnificentiæ populo caruſpopulariq. humanitate percelebris, aduocata paſſim concione, ciuium prope omnium ſtudia, quæ forte nutabant, ad ſe converterat: quum præclare doceret vnam eam eſſe mentem Pontificis atq. Roberti Regis, vt Guelpho nomini latum ſtabileq. Imperium in Italia oppreſsis Gibellinis adſtruerent, quod facile conſequi poſſent, ſi Turrianos viros crudeles implacabiliq. odio omnibus iratos in vrbem reducerent. Confirmatis eo modo ciuium animis, accitiſq. vndiq. veteranis militibus, ſedatoq. tumultu Matthæus duorum & ſeptuaginta annorum ſenex, vti adminiſtrando bello viribus impar, & vt plerunq. accidit in concurſu aſperrimarum rerum mente perturbatus, ſed virtuti filiorum plurimum fidens, Principatu ſponte ſe abdicat, Galeacioq. militaris Imperii vexillum tradit, deduciq. ſe ad templum maximum iubet, Iniuſtam enim ſibi vir contumeliæ inſolens, & egregie pius hæreſis notam ferre non poterat, Ita vt ad aram aduocatis ſacerdotibus Chriſtianæ fidei ſymbolum præclara voce recitaret, Teſtareturq. iureiurando ſibi immerenti ſacra eripi, quòd nuſquàm à ſacroſancto dogmate

diſce-

diſceſsiſſet, itidemq. Dei maximi vltoris numen inuocabat, poſtquàm
iniquiſsima factioſi legati ſententia condemnatus patria excedere co-
geretur. Sequenti porrò die Moguntiacum, quod hodie Modoetia di
citur, ad diui Ioannis Baptiſtæ templum, ob memoriam Longobar-
dicæ pietatis venerabilè & à ſe multis donariis exornatum contendit,
ibique eadem profeſſus in febrem incidit. Accurrerunt illico filii
quum ad Creſcentiacum cœnobium lectica deferretur, id enim tem
plum triginta ferè ſtadiis Mediolano diſtat. Suprema autem morien
tis verba ad circunſtantes quinque liberos hæc fuerè. STABIT inco
lume vobis cariſsimi atque optimi filii, hoc Imperium quod relinquo,
ſi concordibus animis cum virtute tum fortuna veſtra vtemini, ſi ve-
rò diſſederitis omnis quamlibet eximia veſtra virtus fruſtra erit, & à
vobis ad hoſtes illico fortuna transfugiet. Nec eius prædictioni tan-
quam veri vatis euentus defuit, vti mox dicetur. Exinde quum omni
bus manarent lachrymæ, integris quidem ſenſibus, ſed collabente cer
uice, ſupremum oſculum liberis dedit, moxque inter amplexus eo-
rum expirauit, eique tot ſuperſtites liberi (vti maxime optarat) ocu
los clauſere. Defunctum autem ſecreto ignobilique in loco
tumularunt celata etiam aliquandiu morte, ne cadauer in
aduerſa forte belli fortuna, ſæui legati contume-
liis eſſe obnoxium. Sed deſtinata iuſti fu-
neris pompa, & toto vel operoſi ſe-
pulchri honore facile carere po
tuit, qui publico conſenſu
illud perenne lateque
diffuſum de-
cus excel-
ſa vir
tute meruerat.

Tumulo eius hoc carmen affixum eſt.

Matthæus factis merito cognomine Magnus
Tempore tam belli ſummus quàm tempore pacis
Mortuus eſt, & nullum habuit ſublime ſepulchrum
Claudere nanque illum non marmora ſufficiebant
Sed nunc propterea tellus eſt tota ſepulchrum
Et totum volitat Matthæi fama per orbem.

GALEACIVS PRIMVS SIVE LIBER TERTIVS.

GALEACIVS Matthæo Magno genitus, nouum
id nomen quod poſtea manauit ad poſteros pri-
mus familiæ intulit, à matre Burra ioco indi-
tum, quum ea forte in multo Gallorum cantu
enixa puerum apertis oculis alte vagientem Gal
lacium appellaſſet, idque arridentes ancillæ ſæ
pe repeterent, nec abnueret pater tanquàm ab
aue Martia militari augurio iucunde accepto id
que præſertim inſigni euentu, fortuna comprobante, quod ea nocte
puerum naſci contigiſſet, qua felici prælio ad Decimum interfectis
aut captis Turrianæ familiæ proceribus ab Othone parta eſt ea inſignis
victoria, quæ & principatus initium fuit. Nec verò ſine vllis delitiis
educatus puer augurii fidem fefellit, quum ſingulari vigilantia gene
roſo ſpiritu, atque indomito vigore pugnacis animi, ſuperbum & fe-
rocem gallum æmularetur; & conſpicua quædam alludentis naturæ
dona, hos mores adornarent. multo quippe rubore ſuffuſa facies, fla
grantes oculi, ſubcriſpa & fulua cæſaries, & lato in pectore erecta cer
uix maximi futuri ducis ſpetiem reddebant. Ipſe porro vel plane puer
tanta equorum atque armorum cupiditate erat incenſus, vt aliquanto
maturius quàm ætas ferre poſſet, thoracatus, galeatuſque ludicra cer
tamina equeſtreſque ludos inter puberes agitaret, quereretúrq. admi
rante Othone tanquàm par obeundis militiæ laboribus, quòd ad huc
neque patris caſtra, nec hoſtium aciem uidiſſet. Ab hac indole nouum
quotidie maturæ virtutis ſpecimen præbens, per omnes bellici mune
ris ordines pluribus aditis ſuperatiſque periculis decucurrit, ſic vt in-
dies ab inſigni aliquo facinore laude cumulatus, patri pariter ac militi
carior euaderet. Facile enim accidit impigro iuueni vt multis expedi
tionibus exerceretur, quòd ea tempeſtate nullum bello vacuum, aut
ab hoſte propinquo ocioſum tempus eſſet, vigentibus odiis inter fa
ctioſas ciuitates atque ob id rediuiuis Turrianorum ſtudiis quibus
Guelpharum partium duces nitebantur, Cæterùm ei ad præalta con
tendenti quum ſæpe egregii militis & ſtrenui equitum Præfecti no-
men tuliſſet, ſummus honos militaris Imperii deerat, cui rei fortuna
mature ianuam aperuit. Quum enim ex prætura Nouariam obtine-
ret, repentina Guelphorum coniuratione, expulſus, ſumma celerita
te coacto exercitu aduerſarios profligauit, confugienteſque Morta-
riam, magna vi expugnato oppido penitus deleuit, tanto terrore hoſti
bus illato, vt Matthæo patre dux acrior atque felicior crederetur.
Nec multo poſt patre Alberti Scoti perfidia patria eiecto, eandem ex-

ilii for-

lii fortunam ſecutus in maxima pericula ſe coniecit, quum ſenem inuicto animo irrita arma circunferentem, minime deſerendum arbitraretur. Sed patre demum fractis opibus animum deſpondente, in vlteriorem Galliam tranſiuit, fortemque operam aduerſus Britannos nauans, Carolo Philippi Regis patri, militari baltheo ab eo donatus eſt, quod eſt equeſtris dignitatis inſigne maxime decorum, vbi ſpectato inſigni aliquo in acie facinore Imperatoris iudicio paratur. Inde autem in Italiam reuerſus eo bello quo Pelagura cardinalis oppugnata Ferraria Ateſtini Actii opes contuderat, multis inuſitatæ virtutis operibus editis vehementer inclaruit. Conſtat enim vno prælio permultas horas creſcentibus vtrinque ſubſidiis ſæpius inſtaurato, tres equos acerrime depugnanti fuiſſe ſuffoſſos, eumque poſtremo cum vexilliferum adacto per inguen mucrone ab ephippio deturbaſſet, in ſiliiſſe in equum ſeſſore vacuum, atque ita impetu facto, perruptaque aduerſa acie ad ſuos cum ſuo tum alieno cruore oblitum rediiſſe: cuncta enim pericula, vt inde clareſceret præſertim extorris atque exul audaciſsime contemnebat. Erat etiam Actio ſumma propinquitate coniunctus, vt vel hinc oſtendendæ virtutis ſtudio vehementer accenderetur: nam Beatricem eius ſororem in matrimonio habebat, ſuſceperatque ex ea biennio ante filium qui de nomine auunculi Actius ſummæ poſtea virtutis Princeps, appellatus eſt. Hæc Beatrix præſtanti quidem forma, ſed nouem annis Galeacio maior antea nupſerat Nino Piſano Gallurae in Sardinia Regulo, antiqua ſtirpe, & multis diuitiis claro, ex eoque genitam nubilem puellam Mediolanum adduxerat, vt ludis nuptialibus intereſſet, qui Regio ſumptu editi totius Italiæ vrbes inuſitatæ magnificentiæ fama compleuerunt. Nam & ſimulacra certaminum & caſtellorum expugnationes quæ armatis cohortibus & turmis interſe concurrentibus edebantur, & publici epuli apparatum & matronarum ſaltationes, quæ ad ſpectacula conuenerant, vehementer omnes mirati ſunt. Mille ibi per tres claſſes diſcumbentibus conuiuis ſingulæ veſtes cum ſericæ, aureæq. tum laneæ coccineæque aut acu pictæ, dono datæ ſunt. Burra ſocru eas miro ordine perſpicacique iudicio ſublatis menſis diſtribuente, tot vero nouæ nuptæ collata munera gemmarum atque monilium, cælatique argenti & purpuræ à legatis ſociarum vrbium patritiiſque ciuibus, vt opulentiſſimorum Regum diuitiis æquarentur. Et hercle vel hinc mirari iuuat, tam malignum, quàm poſtea falſum Danthis poetæ iudicium, qui nam ex hoc coniugio Viperam Gallura inferiorem putarit. Cæterum Galeacius confirmatis Actii opibus Taruiſii Præturam obtinuit a Gerardo Caminate eius vrbis domino, cui ex Beatrice Priuigna nupſerat; geſsit autem eum honorem ſumma cum dignitate, vt nulla in re exulis vultum præferret, profiteretur que ſe breui ad veteris fortunam Imperii rediturum. Nec id votum diu feſellit, Henrici Cæſaris aduentu,

quo diſsidentium inter ſe Tyrannorum opes vehementi ruina proſtra
tæ ſunt: aderat Matthæo Galeacius ex paterno conſilio arma expe-
diens, felicique virtute ſemper dimicans: nam paternis auſpiciis ad
uerſæ factionis vires attriuerat, duceſque belli & Guelphi nominis
principes in poteſtatem redegerat. Quibus ſublatis ſingulæ Ciſalpinæ
Galliæ vrbes ſe ad Magni Matthæi authoritatem contulerant. Ipſe quo
que proprio vtens conſilio & ſuis ſubnixus copiis, quum adaugendam
ditionem potentiamque per ſe bella gereret, Guelphis formidandus
eſſe cœperat, vtique poſtquàm Placentiam Alberto Scoto vetere pa-
tris proditore armis eiecto, captoque ſuæ ditionis fecit. Nec multum
inde, Iacobo Caualcaboue Cremonenſium Tyranno, ad Bardum
vicum acie profligato atque interfecto Cremonam valida claſſe & ma
gnis copiis circumuallatam, ferro demum & fame ſubegit. Nec mi
nore virtutis fama Marcus frater a patre rei Liguſticæ præpoſitus, ad
uerſus Robertum regem bellum gerebat, & Luchinus bellica laude
nulli fratrum inferior Guelphoque nomini vehementer infenſus præ
cipuo terrori erat, quòd ab eo ad Tanari Pontem, Vgo Baucius Ro
berti Regis equitum magiſter commiſſo prælio victus atq. interfectus
fuiſſet. Quibus de cauſis Guelphi nominis principes admonebantur,
vt acciſis in Etruria partium viribus, & tum in Ciſalpina Gallia late
profligatis, maiora præſidia compararent, quibus Matthæi potentiæ
obuiam iretur.. Itaque renouatis interſe fœderibus, Pontifex, Ro-
bertus, & Florentini peritos rei militaris duces, & validas bellicoſa-
rum gentium copias è Narbonenſi Prouincia, Burgundis ſcilicet Al-
lobrogibus Heluetiiſque in Italiam adduxerunt, vſque adeo ingenti
conatu ſumptuque, vt tranſmiſſa grandi pecunia Henricum Auſtrium
deſignati Cæſaris fratrem e Germania, è Gallia vero Philippum Vale
ſium qui poſtea rex fuit, aduerſus Vicecomites in Italiam euoca-
rint. Sed Germanos Matthæus multa largitione mature auertit, Gal
los vero Galeacius & Marcus oſtentató exercitu ita terruerunt, vt mul
ta verborum humanitate, multiſq. item muneribus ſuperati, trans Al-
pes nuſquàm diſtrictis gladiis redierint. Deſcenderat Philippus in-
genti curſu ad Seſithem amnem præter Vercellas iuuenili quodam vi
gore animi hoſtem contemnens, nec ſociorum auxilia expectans, ita
vt in inſidias præceps datus eſſe videretur, niſi Galeacius paternæ gra
uitatis æmulus, vel in multa ſpe exploratæ victoriæ à conſerenda pu
gna, inuito etiam fratre par ferè cum eo Imperium habente temperaſ
ſet. Nolebat enim validam atque propinquam gentem nulla prope
de cauſa, nulloque odio, ſed leui admodum bellicoſæ iuuentutis ala
critate ad bellum excitam, ipſumque præſertim Regium ſanguinem
inexpiabili in ſe odio concitare; vti neceſſe erat, ſi conſerto prelio toti
us fere Galliæ nobilitatem profligari atque interfici contigiſſet. Impe
trato ſiquidem colloquio & per inducias oſtentatis miro ordine vni-

uerſis

uerſis copiis, quas vallatis è caſtris eduxerat, facile Gallorum Proceribus demonſtrauit, quàm ſtultum foret, pro alieno commodo, propriæ dignitatis & vitæ periculoſam aleam ſubire. Ea quoque res Galeacii fidem facundo ore hæc differentis confirmabat, quòd veteris beneficii memoriam præferebat, quo à Carolo Rege baltliæi militaris honore fuerat honeſtatus, tum producebat præter numeroſum peditatum, quinque millia vtriuſqne armaturæ equitum, in queis ſexcentorum fere nobilium cataphractorum ala decoro ſimul atque terribili coruſcantium armorum cultu ſtupentes Gallos permouit, vt authore Ebrardo equitum magiſtro, viro æque prudenti ac ſtrenuo certam pacem potius qnàm anceps bellum optarent. Cum hac ala Marcus Galeacii frater, cum ſpecie ipſa excelſi corporis, tum felicium præliorum fama inclytus, explicatis turmis decurrerat. Geſtabant ſinguli equites in cono caſsidis & in lacinia Phrygii operis ſquamoſam viperam, cruenti pueri crura dentato ore deuorantem, Vice comitum familiæ vetus inſigne, Qua innſitata ſpetie Gallos, vt pote non intellecto argumento, vehementer commotos fuiſſe moxque magnis muneribus excultos vtili conſilio potius quàm decoro, Villanus Florentinnorum annalium ſcriptor in Galliam rediiſſe perſcribit. Sed Matthæo patre vita functo grauiora demum pontificis & Roberti Regis arma, conſpirantiumq. patritiorum vim ac Germani militis perfidiam ſummo cum diſcrimine ſalutis expertus eſt. In eo enim vetere decreto fœderati hoſtes permanſerant, vt pulſis principatu Matthæi liberis, res Mediolanenſis ſub inani libertatis nomine, Guelpharum partium auſpitiis nutuque regeretur. Itaque Leodriſius & Garbagnatus atque Cribellus cum ſuo liuore, atque odio perciti, tum honoris maximi atque potentiæ non dubia ſpe inflati, in id incumbebant, vt ciues deprauarent, atque diducerent, Pontificiique legati nomine Germanos diuiſa inter eos pecunia, opimiſque ſtipendiis propoſitis, ad defectionem impellerent. Primi omnium Rogerius & Anechinus Vindelici Centuriones, ſoluto pudore defecerunt, nec ciuitas per ſe inſtabilis dubitauit, quin Germanorum exemplum ſequeretur. Qua repentina Veteranornm defectione circumuenti Galeacius & Marcus, quum atrociora timerent, Laudem Pompeiam ad Viſtarinos veteres amicos ſe receperunt: eorum autem diſceſſu, ciuitas creatis ex vna quaque tribu decurionibus, libertatem arripuit. Cæterum immutatus in vrbe ſtatus hunc habuit euentum, vt factioſi ad arma excitati, duce quodam Burro Guelpharnm partium vexillum attollerent, admirantibuſque primo, & mox non temere ſibi metuenti bus Gibellinis, tumultuoſe per vrbem deferrentur, Guelphi quoque ex Martiana Abduani agri regione, & Brigantinis montibus Lucinoforoque præſertim, Tignaca Paruicino duce homine turbulento, Modoetiam occuparent. Id facinus Mediolanenſis reipublicæ Decuriones magnopere

commouit, quod noui Imperii maieſtas, ſeditioſorum temeritate ſug
gillari contemnique videretur. Ipſos porro Gibellinos admonuit, vt
armata præſidia compararent. Mittitur ergo Leodriſius cum exerci-
tu qui Modoctiam, ſi dicto audiens eſſe Tignaca nolit, admotis ma-
chinis expugnet. Nec mora Guelphis maiore pertinacia quàm vi re
ſiſtentibus, Leodriſius diffracto muro atque incitatis ad prædam Ger
manis, oppoſita munimenta perrumpit, multiſque cæſis capitur Ti-
gnaca oppidumque diripitur. Hinc iam non obſcure animaduerſum
eſt, non aliam ob cauſam Galeacium fratreſque eius Mediolano expul
ſos fuiſſe, quàm vt Guelpharum partium Dominatus induceretur,
Nam veteres hoſtes ſemperque antea exules Turriani reuocabantur
& legatus hominem natione Burgundum, quod eſſet e Turriana fa-
milia vrbi præfecerat, Nec Germani quanquàm mercenarii milites,
vel Roberti Regis vel Pontificis nomen Cæſaribus infenſum, pacatis
auribus accipiebant, & tum forte ſtipendia à legato cardinale regiiſ-
que præfectis largiſsime promiſſa, nequaquàm liberali manu ſolue-
bantur. Quibus de rebus Germani Henrico Gruniſtenio homine
nobili concionante ſublatis dextris Galeacium continuo reuocandum
cenſent, decernuntq. ad eum legatos ſummæ dignitatis Centuriones;
qui condonatæ veniæ fidem accipiant, vt Rogerio & Anechino cæte
riſque recentis infidæ leuitatis authoribus caueretur. Gruniſtenius
enim virtutem fidem munificentiam, atque animi magnitudinem quæ
in Galeacio ſpectabantur, eximiis laudibus extulerat, vſque adeo ſtu
dioſe, vt ſe vadem obſidemque præſtaret. Marcus quoque opportu
ne in vrbem noctu regreſſus, Leodriſium inexpecta Guelphorum au
dacia perturbatum, animaduerſoque periculo conſilii ſui non obſcu
re pœnitentem cum lachrymis exorarat, vt iure ſanguinis ad familiæ
ſalutem pariter ac dignitatem cum Galeacio in gratiam rediret, nec
veteres Vicecomitum hoſtes ipſorum inteſtino malo lætari pateretur.
Itaque poſtridie Galeacius non ſecus ac ſi ex venatione ſuburbanoq;
ſeceſſu, non ab exilio domum rediret, læta ciuitate in vrbem eſt redu
ctus. Eius aduentu Garbanatus & Cribellus ad legatum arrepta fuga
perfugerunt, Burgunduſque Turrianus vrbis præfectus cum Gnliee
mo Ruramonte Regio legato pariter euaſit. Sed non multo poſt Pon
tificiæ Regiæque copiæ adiunctis Florentinorum auxiliis & Pagano
Turriano Aquileienſis Patriarcha cum gentilibus ſuis ad id bellum
euocato, ad Abduam contenderunt, eo conſilio vt ſuperato amne, re
cta Mediolanum contenderent. Imperii militaris nomen penes Ga-
ſtonem erat legati ex fratre nepotem. Cæterum Raimundus Cardo
nius Hiſpanus, Henricuſque Flandrius & Simon Turrianus Clariſsi
mi duces, gerendi belli munia ſuſceperant, cenſebanturque in eorum
exercitu quadraginta milia peditum, & decem milia galeatorum
equitum, ex omnibus ferè Europæ gentibus mercede collecta. Vbi
ad flu-

ad flumen peruentum eſt paulo ſupra Tritium vado reperto cum primis equitum agminibus Garbagnatus & Cribellus tranſiuere, Tum vero Marcus qui ad id vadum aduolarat, ita primos vrgendo cædendoque perturbauit, vt ambo duces intercepti, atque agniti, ſæuiente in eos Marco protinus interficerentur. Sed repulſis in amnem primis, Florentinorum turmæ eodem vado tranantes, quominus reliqui ad vnum interirent, mature opem tulerunt. At Marcus acerbiſsimorum inimicorum cæde contentus vti impar viribus, Mediolanum ſe recepit. Nec multo poſt ipſe Marcus atque Luchinus cum hoſtibus ad Tricellam pagum ſexto ab vrbe lapide dimidio minore, ſed aliquanto promptiore exercitu freti audaciſsime, inſigni cruentoque prælio contenderunt, nec dubia quidem victoria niſi graue Luchini vulnus, incumbentis in obuerſa iam plane hoſtium terga, Marci impetum retardaſſet. Exinde hoſtes promotis ad Comenſem portam caſtris Mediolanum per aliquot menſes obſederunt. Interim Galeacius à Ludouico Bauaro Cæſare auxilia equitum impetrauit, venitque Mediolanum Bertoldus Guiffes cum quingentis galeatis equitibus ſtrenueque aduerſus obſidentes multis proſperis eruptionibus res geſta eſt. Sed hoſtes quum vera vi nihil proficerent, ad inſidias verſi Heluetiam cohortem multa pecunia corruperunt, vt quum in ſtatione eſſet, Galeacius reuiſens cuſtodias interficeretur. Sed detecto ſcelesto conſilio primus omnium Ioannes frater, tametſi ſacris erat initiatus, militari animo captis armis proditores adortus, conceptæ perfidiæ pœnas ab eis exegit. Hic eſt ille qui Archiepiſcopus Mediolanenſis factus ſecundiſsima virtutis fama, maiorum ſuorum Imperium late propagauit, atque auxit. Poſt detectam & continuo vindicatam Heluetiorum coniurationem Gaſtone morbo abſumpto, Cardonius & Flandrius deſperata victoria, noctu nec conclamatis quidem vaſis, Modoëtiam ſeſe receperunt, noua auxilia à legato qui Placentiæ conſederat, expectantes. Eam enim vrbem Verguſius Landus expulſo ex inſidiis Actio Galeacii filio, acceptaque pecunia legató tradiderat, propterea Cardonius & Flandrius Modoëtiæ plane obſeſsi ad Vaprium vicum Abduam ponte conſtrauerant, per quem tutus & expeditus recipiendis commeatibus venturiſque auxiliis tranſitus præberetur. Quo cognito hoſtium conſilio Galeacius eum pontem omnino ſibi præcidendum ſtatuit, coniectura iudicans, ſi eo properaret nihil hoſtium duces cunctaturos, quin educto exercitu ad tuendum pontem conuolarent, & quam ipſe omnibus artibus quærebat conſerendæ pugnæ occaſionem, non iniquo loco præberent, quòd in eius pontis beneficio, & obtinendi commeatus & parandæ demum victoriæ ſpes omnis poſita videretur. Nec ſua eum opinio fefellit, Cardonius enim è Modoëtia prægreſſus Vaprium, quam hoſtis optabat nobili prælio facultatem præbuit. In dextro cornu vbi Burgundiones, Belgæque erant

Henricus curabat, læuo Simon & Paſſarinus Turriani, Vergufiusque. Landus cum Florentinæ alæ ducibus præerant, mediam aciem tenuit ipſe Cardonius, Gothalanis & Narbonenſibus atque Apulis turmis ſeptus: peditatum autem omnem qui ex Italis & Tranſalpinis gentibus conſtabat ita diuiſerant, vt inualidis ſtrenui, inermibus loricati miſcerentur. Cæterùm Cardonio copias ex Vaprio in patentem campum educente, inſtruenteque acies Galeacius à diuerſa parte vacuum ab hoſte vicum inuadi atque incendi protinus iuſsit, quo incendio auerſus hoſtis adeo perturbatus eſt, vt reſpectare & de inſidiis infeſtinaque perfidia dubitare cogeretur, quum ex aduerſo vexilla Aquilis Viperisque fulgentia pleno paſſu appropinquare conſpiceret. Nec mora Galeacius & Marcus hoſtem ſarcinas ſuas atque impedimenta ingenti incendio in vico pereuntia deplorantem vtrinque inuadunt, Marco primam aciem perrumpente Flandrius aliquandiu reſtitit, ſed eo ſtrato tota eius acies fuſa profligataque eſt. Nec ab altero cornu Galeacii impetum Turrianæ Florentinæque alæ diu tulerunt, media quoque acies à Gaudentio Marliano (is nobilis & vetus miles & dux impiger peditatui præerat) à fronte loco mota turbatis ordinibus in fugam verſa eſt: & Cardonius ad primum incurſum magno a Sagitariis & mox ab irruentibus cataphractis detrimento accepto, quòd flammæ deflagrantis vici receptum eriperent, & in vtrunque latus victores fratres vehementer inueherentur, & præaltus amnis ex fuga vadum tentantes primis vorticibus abriperet, viuus in poteſtatem hoſtium deuenit, Præfecti Florentinæ alæ pariter capti. Simon Turrianus, Guidonis qui Mediolani Imperium tenuerat filius interiit: ex minoribus ducibus promptiſsimus quiſque aut occubuit aut in manus hoſtium deuenit, vexilla quoquè maiora Roberti Regis atque Pontificis & Florentinorum Turrianorumque relata ſunt. Vnus ferè Henricus Flandrius à Germano equite captus temereque dimiſſus quum pedes exutis armis totam noctem per ſyluas errabundus effugiſſet, prima luce Modoëtiam peruenit, quò Vergufius extremi ſuplicii pœnam timens, quòd Actium Placentia pepuliſſet, ab initio aduerſæ pugnæ cum reliquiis profligati exercitus perfugerat. Ab his ducibus inſtauratum eſt bellum, & Modoëtia per aliquot menſes fortiter defenſa, ſed magnis demum operibus circumuallatam oppugnatamque acriter, Vergufius ea condicione dedit, vt niſi iuſtis auxiliis à Legato miſsis obſidio ſolueretur, ipſe cum præſidio ſaluis rebus exiret. Iam enim Flandrius deſperatis auxiliis noctu ex oppido profugerat, & Paſſarinus Turrianus quum opem obſeſsis afferre maturaret, à Marco ad Tnioſam turrem, equeſtri prælio fuerat profligatus; à quo etiam paulo ante eadem belli fortuna, Narbonenſium equitum manus, ad Caracani ſupra Lambrum dum ibi negligenter excubaret, oppreſſa eſt ſed tantis hoſtium copiis aut ferro aut peſtilentia deletis, victor Galeacius præcellenti iudicio

iudicio vir, ſibi omnino pacem parandam eſſe conſtituit, quod inexhauſtis rediuiuiſq. potentiſsimorum hoſtium opibus ſe imparem cer neret, ſæpeque dimicando vires experiri atque inſtabilem fortunam toties laceſſere periculoſum arbitraretur. Erat in cuſtodia Raimundus Cardonius dux hoſtium, vir ſolerti granique ingenio prædirus, hunc idoneum exiſtimans perquem à pontifice pacem impetraret, car cere emiſit, vſque adeo egregie ſimulata fuga, vt duo ex intimis familiaribus inſigni nobilitate iuuenes Becalcius Landrianus & Phœbus Contes, elabentem comitati prodidiſſe cuſtodiam putarentur, ſingulari quidem cum infamia & ſummo cum dolore propinquorum, quum Galeacius eos tanquam admiſsi ſceleris reos per præconem exilio multauiſſet. At Hiſpanus (vti generoſum decebat) ſincera fide cauſam egit, Placentiæ primo apud legatum, & mox Auenionem contendens apud Pontificem, Landriano & Phœbo arbitris & peculiari oratione prolatiſque mandatis ſuppliciter pacem petentibus: Nec abnuit Pontifex, quòd eam Cardonius omnino vtilem fore diſſerebat, videreturque ex commodo dignitateque Pontificii nominis, ſi Chriſtiana benigitate clementiaque inductus, eos in clientelam fidemque reciperet, qui ab eximia virtute Diis & fortunæ cordi eſſent, & vti bellis omnibus inuicti, non temere ab his qui virium periculum feciſſent, inſuperabiles crederentur. Petebat autem Pontifex ex conſilio Roberti regis qui ſuper ea re conſultus fuerat, vt poſtquam Galeacius conuerſo ſtudio amicum fidelemque clientem Romani Pontificis ſe fore profiteretur, etiam gerendo bello ſocius eſſe eoſdemque hoſtes habere vellet. Sed is vnum Cæſarem benificiarioſque eius excipiens adduci non potuit, vt quicquàm polliceretur, quod familiæ ſuæ antiquiſsimo ſtudio indignum cenſeri poſſet. Cæterum eo modo confecta pace Cardonius iterum magnis exercitibus à Pontifice Robertoque rege præfectus eſt, poſtulantibus eum Florentinis, qui à Caſtruccio vehementer exagitati, veteribus innixi ſtudiis Guelpharum partium nomen magnis opibus tuebantur. Itaque Cardonius ab oſtio Rhodani triremibus Telamonem deuectus, Florentiæ militaris Imperii ſceptrum ac ſolenne vexillum accepit, & contra Caſtruccium ad Phocenſium paludes caſtrametatus eſt, Phœbus autem & Landrianus ab eo humaniter dimiſsi ad Galeacium contenderunt, quibus protinus priſtinæ famæ decus reſtituit, quanquàm confecti negocii arcana tum minime nudanda viderentur. Eos enim non obſcure de ſe benemeritos liberali gratoque animo tota ea ſimulatæ perfidiæ ſuſpicione liberandos exiſtimabat, qui nihil ſubeundæ infamiæ nomen veriti, modo iuſsis fideli obſequio parerent, periculoſi officii munus impleuiſſent. Nec demum Galeacius vel Caſtruccio ſibi priuato publicoque nomine coniunctiſsimo, vel ipſis Ethruriæ Gibellinis defuit, quin mature tranſmiſsis auxiliis opem ferret. Actius enim filius per Apuanos

Ligures Lucam deſcendere iuſſus, cum ſeptingentis cataphractis equitibus, magna ex parte Germanis ad Caſtruccium in caſtra peruenit, vſque adeo opportune atque feliciter, vt commiſſa ad Altopaſſum nobili pugna, Cardonius iterum caperetur & Florentinorum vexilla cum legatis & ducibus cæſo profligatoque toto exercitu in Caſtruccii poteſtatem venirent. Cæterum Galeacius qui tantos coniurantium hoſtium exercitus, totque vario euentu commiſsis præliis, & parta demum memorabili victoria, inuicto animo cuncta ſuperarat, ad extremum iam vndique victor & felix, propinquorum inſidias effugere non potuit, Leodriſius enim & ante aduerſus Matthæum & nuper perfidioſa malignitate infamis, atque ideo ſemper inquietus, ex interuallo, vt plerunque accidit, validior ad inſaniam redierat, adauctoque ſcelere Marcum Galeacii fratrem facile deprauarat, plenum quidem bellica laude, ſed ob id multa ſuperbia, multaque occulti liuoris bile redundantem. Hic ingenii captu ſupra æquum turbidus & ferox tanquàm periculorum omnium ſocius, & totius victoriæ præclarus adiutor, fratrem rerum dominum ferre non poterat, vel natu maximum & prudentiæ authoritate potiorem, & quum Regnum duos non caperet, quibus modis id aſſequeretur violentus & vecors agitabat. Præbuit autem occaſionem maturando flagitio Ludouici Bauari Cæſaris aduentus, qui euocante Galeacio vt Pontificis Robertique regis & Florentinorum adauctæ potentiæ obuiam iretur, Veronam peruenerat. Itaque Marcus & Leodriſius officii ſimulatione Cæſari obuiam euntes Veronæ Galeacium multis oneratum calumniis Maieſtatis reum fecerunt, conniuente ad id ſcelus Cane Scaligero qui ex aliena diſcordia turbatis rebus ob uetura ſibi commoda vir aſtutus atq. ambitioſus expectabat: verùm Ludouico Cæſare, à præeuntibus iterque monſtrantibus Marco & Leodriſio per Camonicos tramites Comum perducto, Galeacius affuit cum ornatiſsimo comitatu dona ferens, nouo nec admodum opulenter inſtructo Cæſari gratiſsima. Ibi de fraternis inſidiis certius didicit, Franchinumque Ruſcam Comenſium Tyrannum ab ſe Scaligeri Canis exemplo diductum ſenſit. Accuſabatur atrociter quod intempeſtiue, parandæ pacis cupiditate adductus, Gibellinarum partium graui damno cum Pontifice tranſegiſſet, Cardonio præſertim tanto duce iniqua plenaque perfidiæ ſimulatione hoſtibus reſtituto, Mediolani verò ſublata libertate, propinquis amiciſque veteribus plane contemptis, impotenter ſuperbeque regnaret. His quoque ſummæ offenſionis criminationes addiderant, quibus diluendis Galeacius quum vehementer æſtuaret, graui admodum voce dixiſſe fertur, dum me Marcus frater impie ferit: ſeſe temere conſauciat. Id verò deferentibus amicis audiens Marcus acute reſpondit, de hoc quid in fatis futurum ſit Galeacius viderit, qui edepol fratrem non habet, quum ſolus regnet. Sed eam diſceptationem Cæſar

diſtulit, Comoq. profectus per Modoëtiam Mediolanum peruenit, quo Galeacius præceſſerat, vt quæ ad ſolẽnis pompæ ornatũ pertinebant, magnifice atq. celeriter appararet. Itaq. liberali ſumptu & plane regio ſplẽdore Cæſar exceptus eſt, & Calendis demũ Iuniis in tẽplo diui Ambroſii ferreo diademate coronatus, tradente inſignia Guidone Tarlato Aretinorũ Antiſtite, is in Italia Gibellinarum partiũ principẽ agebat: interfuit & Canis Scaliger qui mille equites galeatos, & delectorũ peditum aliquot cohortes, ad ornandũ Cæſaris comitatũ adduxerat, vt ſtudiũ ſuum erga eũ oſtẽtaret. Hic profunda ambitione incenſus oblata ingenti pecunia petebat à Cæſare vt Mediolani auguſtali iure princeps diceretur. Etenim magno aſtu apud proceres Germanorũ, Galeacium, vel nullo certo indicio maieſtatis reũ, nec adhuc ad dicendũ cauſam ad tribunal Cæſaris vocatũ maligno iudicio prædamnabat. Sed Cæſar graui admodũ ancipitis cõſilii ſuſpenſus cura, quid ſibi decernendũ foret, non videbat. Ita Scaligero reſpondit, vt ſpem ei nõ præcideret, & præſentibus eius copiis ad patrandũ facinus vteretur. Interea dabat operam vt Germanici ſanguinis vetus miles perpetuis ſtipẽdiis & beneficiis Galeacio obſtrictus, vel ab ipſa Matthæi Magni, Otthoniſq. memoria fidem mutaret, nouumq. ſibi reiecto ſuperiore, ſacramentũ diceret, æquũ .n. poſtulare videbatur quũ pro ſua & Germanicæ gentis dignitate ſaluteq. peteret, vt firmiſsimo cõſenſu Aquilam Romani Imperii ſignũ reſpicere, idq. tueri & ſe proficiſcentẽ Romam ſequi vellent, futurũ .n. breui vt & opima ſtipẽdia & digna ipſorũ fide præmia conſequerentur. Nec mora Germanis graui ſcelere, niſi id præſentia Cæſaris eleuaret, fidẽ occulte mutãtib. conciliũ ſolenne procerib. indicitur, vocaturq. ad id Galeacius cũ fratrib. Actioq. filio. Tum vero Marcus prodit, venenumq. dirũ domui ſibiq. demũ lætale euomens, petit ſupplex, vt æqui iuris libertatẽ ciuitati reſtituat, oppreſſam & plane extinctã inuſitata tyrannide ſuperbi fratris: Idq. ſi æquiſsimus Cæſar impetrari à miſeris pateretur, Mediolanenſes quantã oporteret in ſtipendiũ pecuniã præbituros, nec à fide atq. amicitia Cæſarũ vllo vnquàm tẽpore diſceſſuros. Aderat forte perſoluẽdi ſtipẽdii dies, & eam pecuniã Galeacius exhauſto iam plane ærario, cui per tres menſes Cæſar auiditate inſatiabili grauis & importunus extiterat, nõ niſi cunctãter expediebat, quã ſine graui diſcrimine tanta oneratus calumnia imperare non poterat, Patritiis iam plane Marci & Leodriſii malignitate deprauatis, populoq. per ſe cupido rerum nouarũ ad ſpem libertatis erecto. Cæterũ Galeaciũ obiecta crimina refellentem, ex cõpoſito Prætorii Præfectus itemq. Luchinũ Ioannẽq. fratres Actiumq. filium in proximum cubiculũ deducit, quaſi Cæſar remoto reo liberius loqui vellet. Sed iam ad eum modũ captis Cæſar capitale ſuppliciũ cõminatur niſi triduo Modoëtianam arcẽ tradi iubeant. Id autem a forti fideliq. cuſtode vix multis cũ lachrymis impetratũ eſt, quũ in tanto coniugis periculo trepida Beatrix vxor Modoëtiã peruolaſſet, miſſus eſt qui deditã arcem reciperet nouũq. præſidiũ imponeret Guido Tarlatus biduoq. poſt Nonis Iuliis Galeacius cum Actio filio Luchinoq. & Ioanne

fratrib. in ea arce duræ cuſtodiæ traditur,non omnino iniqua ſorte,vt fabrefacti paulo ante ab ſe tetri carceris furnum, ita à depreſſa teſtudine vocatum,primus experiretur, quem aduerſarum partiũ captiuis ad pœnam parauiſſet. Verùm eam illis calamitatem vehemẽter auxit cuſtodiæ præfectus,è Norico Ancius Rizaccus,ingenio ita immiti erga miſeros tãtæ modo fortunæ Principes,vt nec quotidianis munerib.emollitus, quicquàm de inhumana feritate remitteret. Mirum id profecto fuit quum rerum domini,tãtis muniti præſidiis dolo caperẽtur,neminem ſe commouiſſe, pauci enim ex his qui aderant, id factũ ſenſerunt. Et enim quis perpetuum atq. accerrimũ Cæſariani nominis defenſorem ab ipſo Cæſare ſummis præcib. in Italiam euocato,tantiſq.officiis atq.munerib.exculto in eam calamitatem detrudi potuiſſe crediciſſet? cum præſertim nulla in Cæſare,vel alienati animi, vel commutati vultus ſigna præceſsiſſent, nec in damnato veriusquàm reo, vllus omnino metus ex conflata calumnia ſi ingenuum æſtuãtis animi ruborem demeres, conſpiceretur? Sed potiundi auri dira cupiditas,quæ in Ludouico profunda infinitaq.apparuit, accuſante Marco & immodica pollicente, vehementer excitata & veteris clientelæ & recẽtis officii,& hoſpitalis amicitiæ iura facile diſſoluit: Sequenti .n. die aſtuto Cæſaris conſilio viri inſignes vigintiquatuor è ſingulis tribub. regendæ Reipublicæ creati ſunt ad imaginem antiquæ libertatis: ſed imperata ſubinde eſt pecunia honorarii ſubſidii nomine,& ea quidem multo amplior quàm à Galeacio popoſciſſet. Nec multo poſt qui ſummæ rerũ publicoq. conſilio & tutelæ vrbis præeſſet, cum delecta manu Germanorum delectus eſt Gulielmus Monfortius. His rebus Mediolani conſtitutis Cæſar Vrceos, Brixiani agri oppidũ contendit,vbi concilium indixerat, euocatis vndiq. ſociarum vrbium Tyrannis. Ibi ad leniendam inuidiam atrocis facti,literas protulit, concepti cũ pontifice fœderis indices, captis vt dicebat; Galeacii tabellariis, interceptas quas tamen pleriq. commẽticias & falſas exiſtimarunt,vt Villanus Florentinorũ annalium eius ætatis ſcriptor,vel ex profeſſo Vicecomitum nomini infenſus, ſcriptum reliquit. Iam Gibillinæ factionis principes inexpectata Galeacii calamitate tanquàm communi malo atq. periculo conſternati Cæſarem non obſcurè oderant, ingenio ſuſpicaci, ac ſæuo maximéq. rapaci partiũ neruos atrociſsime cõuellentem, verùm paucos poſt dies, impetratis à Scaligero & Ateſtino Paſſarinoq. Mantuano equitũ auxiliis Romam iter intendens in Ethruriam deſcendit. Piſani ei portas clauſere,nec Cæſaris expilantis ſocias vrbes, dicto audiẽtes futuri videbantur, niſi Caſtruccius à quo Cæſar amiciſsime receptus,pecuniaq. adiutus fuerat, nouo adiuncto exercitu Piſanis,extremas ſuburbani agri clades denũciaſſet. Cæterũ Cæſar Piſanis pecunia multatis, aſcitoq. ſibi Caſtruccio, via Aurelia quæ maritima dicitur Romam cõtendit. Nec mora inſigni ſtudio Sarræ Columnæ, Iacobiq. Sabelli in Vaticano coronatur, tradente diadema Petro Coruario, quem cœnobio eductũ pontificiaq. thiara exornatũ, Nicolai Quarti nomine põtificem appellarant, vt in vrbe Ioannis legitimi pon-

tificis

tificis authoritas aboleretur. Ludouicum enim Bauarum Ioannes, Roberto regi fœdere coniunctus, tanquam Gibellinarũ partium præcipuus hoſtis, Pſeudocæſarem appellabat, quẽ & anathemate perculerat. Romanus quoq. populus præſentem põtificem colere quàm venerari abſentem mallebat, vel ob id inuiſum, quòd multis legationibus euocatus, Auenionẽ ſacroſanctæ Vrbi prætuliſſet. Dum hæc fierent Caſtruccius quem antea Lucenſium & Piſtorienſiũ Lunenſiumq. ducem Cæſar appellarat, accumulatis honoribus Senator Vrbis, comes Lateranus, & Cæſareæ Aquilæ vexillifer effectus eſt. In eo tum vno Cæſaris ſpes opeſq. ſitæ erant, Quoniam nemo eo vel acumine ingenii vel conſilii grauitate validior fuit, quum etiam cæteris eius ætatis ducibus, in omni gerendi belli negocio fortuna felicior haberetur. Is maximis officiorũ vinculis familiæ Vicecomitum obligatus nullam prætermittebat occaſionem, quin Galeacium Cæſari commendaret, oraretq. ſupplex, ne diutius Guelphos Romani Imperii capitales hoſtes præſtãtiſsimi viri calamitate lætari pateretur. Verum Cæſar ne inſontibus iniuriam temerè feciſſe videri poſſet, æquo durius reſpondebat, quamquàm & Sarræ & Sabelli maximæ authoritatis & gratiæ Procerũ continuæ preces adderentur, & Marcus admiſsi ſceleris pœnitentia adductus caſtigante atq. exorante Caſtruccio à vetere diri odii inſania diſceſsiſſet, peteretq. excuſsis ingenuo pudore lachrymis, vt exutis Imperio fratribus ſaltem cum libertate vita redderetur, quæ in eo carcere breuiſsima cenſeri poſſet, niſi Cæſar clementiæ nomine ſatis pœnarum eos pro vetere ſuperbia ex beatiſsimis factos mortalium omnium miſerrimos dediſſe exiſtimaret. Dum Romæ tantis deprecatorib. ad miſericordiam Cæſar inducitur, Caſtruccio nunciatum eſt Florentinos Piſtorium vrbem paucorũ ciuiũ proditione in poteſtatem redegiſſe. Qua re vehemẽter perturbatus, nec obſcure Cæſari ſuccenſens, quòd aliquãto grauior hoſtis Gibellino quàm Guelpho nomini præpoſteris cõſiliis euaſiſſet, abducto ſuo milite ad recuperãdam amiſſam vrbẽ magnis itinerib. Lucam cõtendit. Eius uiri diſceſſu permotus Cæſar quòd pecuniæ inopia premeretur, nec Romani in ea expediẽda prompti eſſent, & propinq. vrbi ciuitates inteſtino bello laborarent Robertiq. regis exercitus ab Aquila & Latio Romanis finibus immineret, animi ſententiã mutauit, perſcriptiſq. literis Antio Rizacco, Modoetianæ arcis cuſtodi, Guliermoq. Monfortio Mediolanenſi Reipublicæ præpoſito, Vicecomites, cuſtodia educi, priſtinæq. libertati reſtitui iuſsit. Itaq. Galeacius cũ fratribus filioq. quũ à Nonis Iuliis ad ſextũ Calẽdas Apriles in prædura cuſtodia fuiſſet, incredibili veterũ amicorũ lætitia, Modoetianorumq. inſigni gratulatione liberatus eſt, ea cõditione, vt diſcedẽti ab vrbe Cæſari, honoris cauſa Piſis occurrerent. Sed Galeacius curato corpore inſtructaq. ad profectionẽ vetere familia atq. aſcitis ex numero veteranorũ lectiſsimis cẽturionib. equitumq. præfectis nihil antiquius habuit quàm

vt ad Caſtruccium, tamquàm ſalutis, partæque libertatis præcipuum authorem, ad agendas gratias communicandaq. conſilia in Ethruriam contenderet. Is tum Piſtorium circumuallatum præaltis aggeribus graui obſidione premebat, ea belli ratione vt imitatus Cæſarem dictatorem ad Alexiam, retento intra munitiones exercitu, vtrinq. vallo foſſaq. munitus, eruptiones facile ſuſtineret, nec exteriores hoſtium copiæ quanquàm eſſent ampliſsimæ, adoriri munitiones auderent: vbi ingentes baliſtas quæ tum erant pro æneis tormẽtis, atq. item maiores ſcorpiones, in æditis aggerum propugnaculis peritiſsime collocarat. Is venientem Galeacium arctiſsime complexus, quòd eum vnice adamaret, atq. in eo ex tot rebus bellicis fortiter atq. feliciter geſtis animi magnitudinem admiraretur, omnibus copiis abſoluendiſq. operibus præfecit, donec ipſe ad explicandas ærarii difficultates Lucam profecturus, confecto ibi negocio, in caſtra reuerteretur. Eo itaq. non multos poſt dies reuerſo, munitiones mirifice adauctas laudante, ita inter ſe compararunt, vt Galeacius interiores munitiones aduerſus erumpentes circumpoſitis nocturnis diurniſq. ſtationibus tueretur. Ipſe exteriores, obuertendo vrbi terga, cum multo maxima copiarum parte defenderet. Nam Florentini duce Philippo Sanguineto Gallo, qui Piſtorium ex inſidiis ceperat, ac Beltramone Baucio, is erat pontificiorum equitum magiſter, ſupra numeroſum peditatum, ſeptem milia Galeatorum equitum in conſpectum obſeſſæ vrbis adduxerant, aſsiduo tubarum clangore Caſtruccium ad pugnam prouocantes, quòd ſubire aggeres aut perrumpere conari, à peritiſsimis eius ætatis ducibus defenſos, tum auſu ſtultũ, tum euentu luctuoſum fore exiſtimabant. Nec multo poſt Florentini inde copias in Piſanum & Lucenſem agrum vertentes diſceſſerunt, vt Caſtruccius vicorum ſuorum incendiis permotus, Lucenſibus opem ferre cogeretur. Sed degeneris conſilii conatũ irridente Caſtruccio, atq. identidem ignauiam exprobante, Piſtorienſes ita animis conciderunt, vt deſperatis omnibus auxiliis ſe dederent, ea conditione vt niſi ſociorum exercitus intra quintum diem, aut inſtam commeatus copiam inferret, aut prælii fortunam experirentur; ipſi continuo vita incolumes ſaluo etiam præſidio portas aperirent.

Dum hæc agerentur vehemens atq. lætalis morbus Galeacium inuaſit, exuſtum ſcilicet Auguſti menſis ſolibus, perpetuiſq. laboribus diuturnæ obſidionis fatigatũ, nihil autem de ſæuo impetu febre remittente, vt commodius opportuna remedia pararentur, ad Piſciam oppidum lectica delatus eſt, Ibi eum triduo poſt abſumpſit morbus, quum impleſſet alterum & quinquageſimum ætatis annum. Videri hercle potuit infelix ex tanta vtiq. fortuna collapſus, niſi viro ad victorias nato, vel exuli, in ipſa victoria mori contigiſſet. Funeratus eſt Lucæ miro ſtudio in eum ſupremos honores conferente Caſtruccio. Tumulum autem hoc epigrammate Poëta eo rudi ſæculo, non inſulſus honeſtauit.

Hic iacet

Hic iacet in parua maiori dignus at vrna
Sanguinis Anguigeri Galeaz & gloria belli
Magnanimus, contemptor opum, formaque decorus.
Extulit hunc virtus, mala ſors mox fortiter vrſit
Quam rurſus vincens, ſimul & virtute refringens
Victor decedit, felix & in aſtra recedit.

Nec ipſe quidem Caſtruccius diu victoriæ ſuæ gloriæque ſuperfuit, ingruente enim peſtilenti autumno ex hiſdem Piſtorienſis Belli laboribus, accerſita febre intra vigeſimum diem Galeacii fatum eſt conſecutus, vir haud dubie antiquis ducibus bellica virtute comparandus, niſi Tyranni nomen ex atrocibus factis, inuidiæ expoſitum, vel præcellentis virtutis famam facile prægrauaret. Exceſsit è vita tribus annis Galeacio minor, ita vt ad conſumati Imperatoris exiſtimationem, niſi præmatura fata vitæ curſum præcidiſſent, peruenturus eſſe crederetur, quamquàm Macchiauellus Florentinus improbe corrupta hiſtoriarum fide in eum praeferocem patriæ ſuæ hoſtem impudentiſſime iocatus, dum eius vitam commentitie laſciueq. contra veritatem ad riſum, nauſeamque perſcriberet, id vnum maligne contenderit, vt Nicolai Tegrimi Lucenſis, ſinceriſsime cuncta de Caſtruccio Latine enarrantis, ſpectata anthoritas interpoſito mendacio apud poſteros eleuaretur.

ACTIVS.

SIVE LIBER QVARTVS.

ACTIVS vigore bellico & præalto conſtantis ingenii ſpiritu patri Galeacio facile par, efficaci verò prudentia & longa infracti animi fortitudine auo Matthæo perſimilis, collapſam familiæ fortunam admirabili virtute reſtituit, tanta quoque felicitate vt recuperato dominatu, Imperii fines paucis annis late protulerit. Sed ab initio multa ei aduerſa obuenere, nam in exilio natus & educatus, pueritiam ſimul & adoleſcentiam nulla certa cum laude tranſegit. Poſtremo iam plane vir Placentiæ in præſidio à patre relictus, quum is perditis prope rebus opem ferens Mediolanum conuolaſſet, eam vrbem tantis laboribus partam vnius horæ momento amiſit, occupante Verguſio Landa, qui valida legati cardinalis ala equitum & magna exulum manu fretus irruperat, vitatis quidem diuerſo itinere Actianis copiis, quæ aduerſus aduentantem exierant: tanta porro irrumpentis Verguſii celeritas fuit, vt Actius breue ad fugam ſpatium nactus ægre hoſtium manus euaſerit, adiuuante præſertim matre, quæ tam ſubito quàm ſalutari conſilio, effuſis in limine domus, aureæ monetæ ſacculis, intrantes, dum eam auide colligerent aliquandiu morata fuerat. Erat Vergußius vir bello acer, ſed ab ingenio maxime turbido ſemper inquietus, qui tametſi Gibellinæ factionis erat princeps, commutata voluntate ad legatum perfugerat, quòd Galeacius vxoris eius pudicitiam procacius pertentaſſet. Verùm Actius collectis copiis ſuis & Ferrarienſium Mantuanorumq. opibus adauctus, Sancti Domini oppidum in poteſtatem redegit, accurateque bellicis operibus id muniens, aduerſus hoſtes egregie defenſo oppido bellum geſsit, vſque ad id tempus, quo Galeacius poſt deuictum captumque Cardonium & deletas eius copias, Modoëtiamque receptam Caſtruccio opem imploranti auxilia in Ethruriam tranſmiſit. Florentini enim nouas equitum alas ex vlteriore Gallia mercede conduxerant, coniunctiſque Roberti regis & pontificiis copiis, Cardonium qui nuper dimiſſus à Galeacio ad Pontificem peruenerat, ingentis exercitus Imperatorem effecerant, ita vt Caſtruccius ſibi timere & opem à ſociis Galeacioque in primis & PaſſarinoMantuano Caneque Scaligero implorare cogeretur. Quam ob rem coactis iam auxiliis Actium parantem ſibi iter ad Apenninum vt in Ethruriam tranſcenderet, in Sancti Domini oppido aliæ atque aliæFlorentinorum et legati copiæ acriter obſederant, vt deiectus ſpe auxiliorum Caſtruccius, priuſquàm ei ſuccurri poſſet, à Cardonio circa Focenſium paludes opprimeretur. Sed

magno cum dedecore obſidentium, illatus eſt in oppidum commeatus, & recentes demum cohortes & ſociorum equites intrarunt, Actius uſque eductis ſignis detrectante certamen hoſte, cum octingentis galeatis equitibus per Apuanos Ligures ad Caſtruccium contendit vſq. adeo opportune, vt quum collatis caſtris prælium differri vltra non poſſet, Caſtruccius eius aduentu magnopere lætaretur, & Cardonius triſte omen acciperet, quum fatales ſibi uiperas in vexillis fulgentes aſpexiſſet. Tum quoque lætum de ea victoria augurium Actio obuenit ſicuti à Franciſco Petrarca his verbis ſcriptum legimus. Actius vicecomes qui poſtea Mediolani dominium obtinuit, Iuuenis nempe victorioſus, antequàm à podagris vinceretur Iuſſu patris profectus cum exercitu Apenninum tranſiit, & victis hoſtibus apud Altopaſſum, duce quidem Caſtruccio, ſed egregia opera eius adiuto, ad vincendum Bononienſes pari impetu Fortunaque ſe conuertit. In ea expeditone dum forte equo deſcendens requieſcit ingens vipera nullo comite aduertente in galeam iuxta poſitam irrepſit, quam quum mox capiti reponeret, ſinuoſo quidem & horribili ſed prorſus innocuo lapſu per decoras interriti ducis genas illa deſcendit. Eam à nemine lædi paſſus animoſus adoleſcens ad omen geminæ victoriæ traxit, hinc præcipue quod ipſe pro ſigno bellico vipera vteretur. Nec multo poſt commiſſa eſt ea nobilis pugna, ad Altopaſſum, in qua victor Caſtruccius præclara virtute Actii adiutus, vniuerſas hoſtium copias deleuit, captis ferme omnibus ducibus ipſoque Cardonio Imperatore cum filio in poteſtatem redacto, & direptis caſtris: Quibus captiuis & ſpoliis aliquanto poſt ſplendidiſsimum Romano more Triumphum adornauit, qua in pompa ducti ante currum Cardonius Vrlimbacaque Germanus, & Gulielmus Narſeius Gallus & plerique illuſtres Gotholani & Narbonenſes equitum præfecti cum legatis Florentinis, gratiſsimum Lucenſi populo ſpectaculum præbuerunt. Sed Caſtruccius ſtatim ab Altopaſſo victoria vtendum ratus, victrices copias Florentiæ mœnibus admouit, ſuburbanas delitias in oculis hoſtium euaſtans & pleraque ædificia incendens. In ea expeditione Actius Florentinis è muro ſpectantibus, ludos equeſtres in Arni inſula edidit, propoſito ad præmium velo ſerico purpurei coloris, vt reddito contumeliæ talione Florentinis illuderet, qui ſimiles decurſiones Mediolano obſeſſo ante Comenſem portam iactanter ediderant. Inde verò Actius ſpoliorum parte magnifice donatus Ethruriæ finibus excedens in Mutinenſi agro Paſſarini Mantuani Ateſtinique Ferrarienſis copiis ſe coniunxit, aduerſus Bonenienſium exercitum legati auſpiciis Mutinæ Regioque imminentem. Nec multo poſt circa Scultennam profligatis hoſtium copiis alteram Ethruſcæ pene parem victoriam eſt conſecutus, atque inde ad Patrem geminata cum laude Mediolanum contendit. Inſecutus eſt annus, diro Ludouici Bauari Cæſaris aduentu, Viceco

mitum familiæ,& toti pene Italiæ infauſtus,quo Actius eandem quam pater patruique indigne ſubierunt,carceris fortunam tulit. Cæterum expiata inuidia, cum patre patruiſque libertati reſtitutus, quanquàm inmaturo Galeacii patris interitu atque importuna Caſtruccii morte angeretur, acciſaſque ſpes prope omnes noua atque inopinata calamitate conſpiceret, nihil tamen (vti magni Matthæi nepotem decebat) ſeſe animo demiſit, quin ad fortunam pertinaci virtute ſu bleuandam cuncta experiretur.Summa conſilii hæc fuit, vt datæ fidei non deeſſet, ab vnoque Cæſare à quo vulnus acceperat præſentis remedii opem ſuppliciter peteret, poſtquàm Marcus patruus infami ſuo conſilio deceptus peroſuſque non obſcure Cæſarem non dubie Imperii decus Gibellinique nominis opes, vel parua ab hoſtibus accepta pecunia paſsim euertentem, ad ſanitatem rediiſſet, eo enim deprecante Cæſar poſt, ſubirati Caſtruccii ab Roma diſceſſum, fratres carcere eduxerat, territus vtique aduerſarum partium ſecundis ſucceſsibus & non obſcuro conſcientiæ pudore vehementer timens, ne ſocii clienteſque deficerent. Itaque Actius cum Ioanne patruo ad Cæſarem Piſas profectus, poſt multa colloquia, egregie nauante operam Marco, Cæſaris animum inflexit, promiſſaque pecunia ad ſummam quindecim Myriadum, vt paterni Imperii princeps appellaretur, impetrauit.

Erat tum Cæſar multis aduerſis rebus,& ſuper hæc extrema pecuniæ inopia circumuentus, Roberti tum regis copiæ Bertoldo Vrſino duce Cæſarianos præfectos vrbe Roma expulerant. Ioannis pontificis authoritas ſtudio Iacobi Columnæ apud populum vigebat, Gibellinorum ſtudia magna ex parte refrixerant, quòd Syluestrũ Chattum Viterbii partium principem indigne torſiſſet, vt eius pecuniis, quæ ingentes eſſe dicebantur, ſumma cum iniuria potiretur. Sed Cæſarem grauis metus inceſſerat, quod Germani Saxones, & Chati validiſsima pars exercitus, conſternati animis & ſtipendia debita flagitantes à Vindelicis & Sueuis ſeceſſerant, cum quibus antea apud Velitras cruenta ſeditione contenderant, & tum forte renouato odio ſpretoq. Cæſaris Imperio Piſanorum & Lucenſium agros impune prædabantur, caſtriſque demum in Ceruleo monte poſitis, qui ſupra Viuinaium, iampridem à Caſtruccio permunitus ad agendam prædam magnas habet opportunitates, eo terroris & fœdæ calamitatis circumiectam regionem adduxerant, vt incolæ incendiorum metu commeatum veſtem & caſtrenſia inſtrumenta conferre cogerentur. Nam paulo ante in Lucenſi Camaioris oppidi incolas, quod irrumpentibus aliquandiu reſtitiſſent, direpto incenſoque oppido crudeliſsime trucidarant. Timebat quoque Cæſar, ne ea manus quæ Octingentis armatis equitibus conſtabat, vt pote quæ nullo pudore defeciſſet tanquàm plane venalis ad Florentinos opima ſtipendia pollicentes deficeret: Quibus de cauſis facile cum Cæſare tranſactum eſt, vt Marcus ad Saxones mitteretur,

retur, Is Actianæ pecuniæ dimidiam partem ex præteritis ſtipendiis à Cæſare debitam promitteret, Interim apud eos datæ fidei obſes foret, altera pars, Cæſaris procuratoribus Mediolani certis penſionibus numeraretur. Non abnuit conditionem Marcus, vt prioris maleficii inuidiam nouo officii genere deliniret, auideq. à Saxonibus tantæ pecuniæ vades receptus eſt. Addidit quoque Cæſar perſcriptis obſignatiſque codicillis nouum munus, vt magis ac magis Vicecomites ſibi obſtringerentur, quum veteres iniurias accumulatis beneficiis expiandas exiſtimaret. Ioannes enim Actii patruus à pſeudopontifice Nicolao, ſuffragante Cæſare in ſenatu cardinalis creatus eſt, ſed vir ille ſummæ grauitatis atq. prudentiæ gratias agens beneficium quidem agnouit, ne ſpernere videretur, verùm vſu purpuræ galerique honore ſemper abſtinuit, non obſcure in gratiam Ioannis legitimi pontificis, inſigni quidem ipſius cum laude commodoque, nam ei epiſcopatum Nouarienſem poſtea contulit, quo permutato demum cum Aycardo Camedoio, Mediolanenſis Archiepiſcopus effectus eſt. Actius & Ioannes Piſis profecti Diplomata Cæſaris Modoëtiam detulerunt, quòd eos Guliermus Monfortius liuoris plenus magnis obuiam euntium ciuium gratulationibus paſsim exceptos Mediolano recipere noluiſſet, ſed eius cunctationem præbita pecunia celeriter reſoluit, atq. ita Monfortius dolore amiſſæ præfecturæ percitus, in Germaniam reuerſus eſt. Exinde Actius à veteribus amicis clientibuſque & ex publico ciuitatis ærario, pecuniam mutuo ſumpſit, quæ preſenti Cæſaris procuratori ſolueretur. Is erat Conradus cognomento Porcarius rapaci ingenio togatus miles, atque ob id facile fidei pudorique, pecuniæ lucrum anteponens. Accepta enim quarta ferè promiſſæ totius pecuniæ parte in Germaniam perfugere quàm ad Cæſarem reuerti maluit. Eius potiundæ pecuniæ ſpe deiectus Cæſar, exacerbatiſque propterea Saxonibus, efferato animo vt vndique corraderet pecuniam, graue auri pondus Piſanis imperat, Raimundum Cardonium auro ſe redimentem, pretioque nobiles aliquot Florentinos cuſtodia educit; Caſtruccii vxori precioſa mundi muliebris ornamenta aufert, Caſtruccii filios Piſarum dominatu ſpoliatos Luca extrudit, & Franciſco Interminello accepta ab eo grandi pecunia, vrbis principatum adiudicat, Piſiſq. diſcedens Mediolanum contendit. At Mediolanenſes immanis auaritiæ Tyrannum ſe recepturos negant, eo modo excluſus ad Modoëtiam iter vertit. Id oppidum Actii præſidio tenebatur, quamobrem oppidani fortunis ſuis Mediolanenſium exemplo non temere timentes, venienti portas occludunt, nec per arcem aditus in oppidum datur, quòd Lambras amnis intumuerat, & ſi qui vadum tentarent, pro fluente mergebantur. Eo modo Cæſar ludibrio habitus quum infamis auariciæ pœnas daret, Papiam deflexit, vbi ab Actio collata pecunia facile delinitus eſt. Nec multo poſt quum per ſocias vrbes prædabun-

do ſimilis vagaretur, nec conſiliis ſuis dignum Cæſaris nomine exitum
reperiret, Gibellinis pariter et Guelphis odioſus, in Germaniam re-
diit. Intera Saxones in Monte ceruleo Marcum audaci ingenio fortia
quæſtuoſaque conſilia, atque ob id grata militibus explicantem, admi
ratione virtutis ex obſide captiuóque ducem ſibi creauerunt. Is ante
omnia Henricum & Valeranum Caſtruccii filios graui ingrati Cæſa-
ris iniuria Luca pulſos & in proximo exulantes Germanis conciliat, &
per eos occupandæ Lucæ conſilium init: ab his Auguſtæ arcis cuſto-
des, quòd erant Germani, veteres Caſtruccii milites facile oblatis præ
miis corrumpuntur, vt improuiſus in vrbem patêret introitus. Nec
mora Marcus ad conſtitutam diem à Ceruleo monte cum Saxonibus
Lucam noctu peruolat, vrbs capitur, Franciſcus Interminellus à Cæ-
ſare ad Principatum euectus, profligato eius præſidio aduerſa porta
profugit, contrariæ factionis ciuium domus in prædam vertuntur, ſe
datóque mox tumultu per nouas acclamationes, Caſtruccii filiis pa-
terna ſedes reſtituitur. Tanta re feliciter patrata ditatiſque militibus,
Marcus fortuna vtendum ratus, cum Fatio Donoratici Regulo, qui
Piſanæ nobilitatis erat princeps conſilium ſuſcepit reſtituendæ Piſanis
libertatis, & vti inde Cæſariani præſides pellerentur. Nec voto defuit
euentus. Marcus enim cũ valida manu equitum Luca profectus, Piſis
à Fatio recipitur, ingens prelium excitatur, continuoq. Ponte vetere
Cæſariani in vlteriorem vrbis partem protruduntur, libertatis nomen
armati populi vocibus attollitur. Ipſe Tarlatus Aretinus à Cæſare Pi
ſis præfectus, vbi ſe à Saxonibus circumuentum, ſuoſque profligatos
videt, Pontes occupatos expugnare conatus, cum ea præſidii manu
quæ ſupererat, deſperatis rebus vrbe exceſsit. Tum verò Piſani à Io
anne pontifice interdicti ſacris, expiari promeruerunt. quod à Cæſa
re ab eo damnato defeciſſent, tradituſque eſt ab eis conſenſu publico
Nicolaus pſeudopontifex, quem diſcedens Cæſar Fatio commenda
rat. Is demum pontificiis triremibus Auenionem deuectus infelix,
& alieno potiuſquàm ſuo crimine miſer in tetra cuſtodia periit. At
Marcus à Piſanis Fatioq. vti præclarus author libertatis magnis mu
nerib. liberaliter donatus vbi ſe honeſto euentu è manibus Saxonum
explicatum videt, maiora ſibi agitanda ratus, accepta fide Florentiam
contendit. Offerebat Octouiris qui Reipublicæ præerant Saxonum
nomine Lucam vrbem, ſi octuaginta millia aureorum perſoluerent,
ea conditione vt ſub fide publica Caſtruccii liberis honeſtus in patria
locus relinqueretur. Interim vt bona fide pecunia repræſentari poſſet,
Saxones in Auguſtam arcem Florentini militis præſidium acciperent
& ex numero præfectorum inſignium obſides darent. Erat eius com
parandæ tantæ vrbis facultas Florentino populo longe gratiſsima: ſed
quominus decretum fieret, factioſi ciues Simone Toſa principe ve-
hementer impediebant, obtrectatione eorum laudis inducti qui eam
occaſio-

occaſionem non prætermittenda ſuadere conabantur, quum ſupra ærarii difficultates Marco tanquàm veteri infenſoque hoſti atque ipſis præſertim fluxa fide Germanis, tanto amittendæ pecuniæ periculo, minime fidendum differerent: nec tyranni liberis, qui atrociſsimi nuper hoſtes extitiſſent, parcendum arbitrarentur. Sed non deerant ciues vti publicæ dignitatis augendæ ſtudioſi, amanteſque patriæ, qui eam pecuniam ex priuatis opibus in eius vrbis coëmptionem liberaliter offerrent, modo ipſis Lucenſium vectigalia non iniqua licitatione in triennium addicerentur. Interim à Marco acciti primores Saxonum Florentiam venerunt, & in his Bambergus Regulus & Arnaldus caſtrorum magiſter, vt coram Octouiris de obſidibus & pecuniæ ſumma tranſigeretur. Verùm inuidia & conceptus inter altercantes Patritios importunus liuor, Populi votum decora proculdubio atq. vtilia cupientis, interrupit. Nec multo poſt Saxones irriſa tum & mox punita Florentinorum cunctatione, vrbem Lucam ipſamq. Auguſtam arcem integrumque in ciuitate dominatum Gerardino Spinulæ Liguri vendiderunt, tanto cum dolore indignantis populi Florentini, vt in Simonem Toſam pene coniectis lapidibus omnes ordines inueherentur. At Marcus iam non obſcurè Actio ſubiratus, quòd ad ſe redimendum pecuniam nequaquàm liberaliter ac diligenter expediſſet, ad fatalem veteris odii atque inſitæ ambitionis inſaniam redierat, vſq; adeo, vt ſe pontificis Robertique regis, & Florentinæ reipublicæ clientem futurum iuraret, ſi ad pellendum Actium auxiliis atque pecunia iuuaretur. Sperabat enim Saxones qui iam plane à Ludouico Cæſare defeciſſent nomen eius omnibus bellis illuſtre ad opima ſtipendia nouamque prædam continuo ſecuturos. Hoc concepto ſcelere, fœdereque percuſſo, quum per triginta dies Florentiæ viros nobiles & militiæ claros quotidianis epulis liberaliter excepiſſet, & vti erat excelſo corpore præaltóque animo & facundia inſigni; dignus paterno Imperio uideretur pro lautiis mille aureis liliatis publice donatus Bononiam contendit, proficiſcenti autem additus eſt comes Prætoris filius qui ciuis erat Bononienſis, hunc iuuenem, Octouiri ingenio apprime validum delegerant, vt ab eo Marcus ad Legatum deduceretur, eoque arbitro cuncta ordine quæ Florentiæ promiſſa conſtitutáque fuerant iterata ſacramenti fide confirmaret. itaque magna ſpe inflatus à legato Bononia diſcedens Marcus Mediolanum peruenit, exceptuſque eſt ab Actio & fratribus multo cũ honore & lætis vtique vultibus. Sed dum in rem ſuam nouandis rebus clientelas exploraret, tentaretque veteres amicos & turbido atrocique animo conſilia aſpera ad inuadendum dominatum agitaret; ab Actio & Luchino Ioannéque nefariæ temeritatis cogitationes facile deprehenduntur. iam enim veſano vultu oréque identidem querebatur, quòd ſe tam diu contra fidem datam apud Barbaros ſæuoſque homines reliquiſſent, & forte tum ſe ipſo

amarior atque turbidior erat effectus, quòd adamatam nobilem fœminam è matrimonio Othorini Vicecomitis impudenter abreptam, ſubita concitatus iracundia apud Roſatum in profunda arcis foſſa demerſerat, Quòd illa lenitate muliebri mentita partum, ſibi alieni ventris puerum ſuppoſuiſſet. Sed eam ab eo flagitio ita oderat, vt necatam impotenti amore percitus, ſera deinde præcipitis vindictæ pœnitentia deploraret, indeque nouus perturbatæ menti furor adderetur. Eo modo Actius Patruique ex multis indiciis quid Marcus agitaret moliretur que non obſcure diuinantes quum in vnum ſummo conſenſu conſpirarent vitandam omnino diræ belluæ rabiem, vindicandumque prioris perfidiæ immane facinus ſtatuerunt. Nec mora Marcus in Arenæ curia poſt epulas in cubiculum colloquendi ſimulatione deductus, à delectis aliquot prætorianis comprehenditur, eliſiſque linteo faucibus ſtrangulatur nullo ex eius nece tumultu exorto, quum prolectum cadauer è feneſtra in publicum nemo Ingeret, & tanquàm ſponte præceps datus, ſumptuoſis honeſtatus exequiis, ad Euſtorgium ſepulchro maiorum inferretur, Florentini vero prætoris filius vel toti-us conſilii conſcius & funeſti exitus ſpectator ab Actio benigne dimiſſus eſt. Nec multo poſt Ioannes Bohemiæ rex, qui Henrici Cæſaris filius & Caroli Quarti Imperatoris pater fuit, cum valido exercitu in Italiam deſcendit, neque Ludouico Bauaro Cæſari plane hoſtis, neq; Guelpharum partium amicus. Bergomates primi eum receperunt, nec Actius dubitauit quin amicitiæ quæ maioribus ſuis cum Henrico patre præclara fuerat, renouandæ cauſa, ad Bohemum trans Adduam contenderet, munera deferens vtroque digniſsima. Auxit exiſtimationem Bohemo id Actii officium, & Actius ex eo colloquio confirmatæ potentiæ apud ſocios pariter atque hoſtes opinionem retulit, eo euentu vt à Vercellenſibus ad ciuitatis Imperium vocaretur. Nec multo poſt Bergomates à Bohemo præſidii iniuriis exagitati, ad Actium defecerunt. Ioannes enim ingenti curſu Brixia, Cremona, Papia, Parma, Regio atque Mutina potitus, ſuperato Apennino Lucam occuparat, Gerardino vrbe eiecto, & Florentinis copiis quæ Beltramone Baucio duce Lucam obſederant longe ſummotis. Is rerum ſucceſſus Gibellinos non ſecus ac Guelphos magnopere conterruit, eoque vehementius, quòd Bohemus cum legato pontificio in colloquium deuenerat, famaque ferebatur Philippum Galliæ regem cum pontifice occulto inito fœdere conſpiraſſe, vt Bohemo duce cuncta ſubigerent, atque interſe Italiæ vrbes partirentur. Erat enim Bohemus Gallica pecunia inſtructus. Quibus de cauſis Florentini tanquàm à Roberto rege plane deſerti, metu noui hoſtis cum veteribus inimicis communi commodo fœdus inire coacti ſunt. Itaque Actius Maſtinus Scaliger, Paſſarinus Mantuanus, Obitius Ferrarienſis cum Florentino populo fœdera percuſſerunt, ea pactione, vt coniunctis viribus bellum gere-

retur,

retur, Subactæque vrbes Actio Cremona, Parma Scaligero, Regium Mantuano, Obitio Mutina redderentur, Luca Florentinis cederet. Nec multo inde quum Bohemi regis exercitus Ferrariam oppugnaret, ingenti prælio edito fuſus profligatuſque eſt, Pinalla Aliprando Actii duce feliciſsime operam nauante. Nec fortuna victoriæ curſum diu morata ſociorum votis defuit, pulſoque Ponzono Ioannis præfecto Actius Cremona potitus eſt Papiamque mox in ditionem recepit, quum in Vrbeculam compulſos hoſtes, deſperatis auxiliis deditionem facere coëgiſſet. Placentiam demum à Franciſco Scoto pecunia coëmptam recuperauit. Poſtremo Franchinum Ruſcam Comenſium Tyrannum, multis illatis detrimentis eò adegit, vt accepto Bellizone oppido ad ſolatium amiſsi dominatus vltro vrbem dederet. Cæterùm paulò ante id tempus quum pedibus æger decumberet, maximum rerum ſuarum diſcrimen ſubiit Leodriſii perfidia circumuentus. Is antea Matthæi Magni gloriæ inuidens, quanquàm eſſet patruelis, primas partes Legationis ad pontificis legatum ſuſceperat, vt ſub inani libertatis nomine Matthæus eiuſque liberi Mediolano pellerentur, cum Marco demum aduerſus Galeacium attociſsime coniurarat, Nec animus inquies ambitionéque mutabilis vllis omnino donis atque honoribus collatis euinci mittigaríq. poterat, vt Actium rerum dominum Imperio potiri pateretur. Itaque correptus vetere inſania inopinato transfugio abducta Germanorum ala, ad Franchinum Ruſcam & mox ad Maſtinum Scaligerum Veronam contendit conductiſque Rhetorum Heluetiorumque cohortibus, & Germanis equitibus magnáque manu exulum paſsim collecta ad Abduam profectus eſt, nec tranſitu prohiberi poterat, quanquàm diuerſa vada amnis Aliprandus Pinalla tueretur. Ea improuiſa externæ gentis irruptione agricolarum fœda & plane miſerabilis fuga facta eſt per totum fere Inſubrum agrum, quòd tum prætaltæ niues herbidi ſoli campos integerent, nec pecoribus armentiſque in loca tutiora refugientibus deſerto pabulo, paſcendi facultas daretur. Porro Actius quanquàm pedibus æger nihil de celeritate diligentiáque remittit quin ex omnibus locis milites cogat, munitioráque oppida ſubitario præſidio confirmet, donec auxilia conueniant. Aliquot enim diebus antequàm hoſtes Abduam tranſirent, quid Leodriſius Veronæ moliretur, per exploratores cognouerat; ita vt auxilia opportune implorata tranſmiſſaque à propinquis ſociiſq. Principibus ſingulis horis expectarentur. Igitur coactis in vnum è Liguria Ferraria atq. Placẽtia magnis auxiliis Luchinus patruus dux vetus & multis præliis felix Mediolano totius nobilitatis equitatũ & delectam ex promptiſsimis ciuiũ legionem educit ad hoſteſq. progreditur. Conſederat Leodriſius ad Neruianũ vicum duodecimo ab vrbe lapide, nec mora ad cõſpectũ hoſtis ineundæ pugnæ ſignũ dat, ordineſq. componit. Verùm irruente Luchino prima Leo-

driſii acies ſternitur, ſed ex aduerſo Rheti Germaniſque more ſuo conglobati, ſecundum impetum excipiunt, Luchiniſque equitatum primis cæſis intemperanter prouectum vehementer vrgent, multi vtrinque cadunt, cruentum & atrox vndique prælium editur. Cæterùm Actianis egre ſuſtinentibus & iam plane profligatis, Luchinus dum reparare perculſam aciem ingenti animo contendit, interfecto equo Heluetiorum ſecuribus ſternitur atque capitur. Tum verò Barbari clamorem attollunt & legionem Inſubrum armis animiſq. imparem adoriuntur, tantaque vi Placentinas cohortes propellunt, vt Dondatio Maluicino viro fortiſsimo Lancilottoque Anguiſola ducibus interfectis vniuerſa acies ad fugam reſpiceret. Leodriſióque parta victoria videretur, Niſi Diuus Ambroſius Mediolanenſium tutelare numen, in nube equeſtri effigie à multis conſpectus opem plane perditis rebus attuliſſet. Superuenit enim Hector Panicus cum ala cataphractorum Allobrogum à Ludouico Sabaudio Actii ſocero tranſmiſſa. Hæc Rhetos intempeſtiue exultantes & cædi prædæque ſolutis ordinibus incumbentes ita protriuit, atque cæcidit, vt inſtaurata pugna & fortiſsimo quoque ex nouo euentu deſumente vires atque animos Leodriſiani terga darent Luchinuſque ad arborem deligatus Heluetiis cuſtodibus eriperetur, & Leodriſius effugiens in manus hoſtium incideret. Eo die interfecta ſunt ſupra quatuor millia hominum, ſed minus lætam Luchino victoriam fecit, Ioannes Fliſcus Fuſcæ vxoris frater Ligurum præfectus, in prima acie occiſus. Externus Leodriſii miles agricolarũ ſæuitiæ dum vagatur, & fruſtra effugiũ quærit hyeme media, frigore vulneribuſq. conſumptus ferme omnis interiit. Leodriſius cum liberis in arce Diui Columbani cuſtodiæ eſt traditus, vt poſt Actii & Luchini mortem, Ioannis arciepiſcopi clemẽtia ſeruaretur. In eo autem campo vbi pugnatum eſt, inter Parabiacum & Neruianum Luchinus & Ioannes templum in arce diuo Ambroſio votum ad rei geſtæ memoriam condiderunt, vbi quotannis inſigni pompa effuſo Mediolanenſi Populo cum Prætore & Decurionibus altero & vigeſimo Februarii die ſacra ſolennia celebrarent. In eo templo ad læuam ſpectatur effigies Hectoris Panici cum armata Allobrogum ala perditis rebus opem ferentis, quòd facile dinoſcitur, quum in purpureis equitum laciniis albæ cruces Sabaudiani principis inſignia diſcernantur. Secundum eam victoriam confirmato Imperio, Actius, Maſtino Scaligero graue bellum intulit atque ei demum, iniuriam probe vltus, Brixiam ademit. Exinde pacatis rebus Mediolani mænia iam cœpta antiquitus, ad iuſtam altitudinem educta ſunt, additis per interualla altioribus propugnaculis in queis marmoreæ ingentes Vipere viſuntur. Perduxit etiam in vrbem fluuiolos duos euerrendis vrbanis ſordibus ad ſalubritatem opportunos Lironem ſcilicet & Cantaranam qui iam pene defecerunt, quum negligentia publica ſenſim oblimari iam

pridem,

pridem, alуei curatoribus caruerint. Eum quoque admirandæ magnificentiæ curiam in harena priſcorum temporum iuxta frontem templi maximi ædificaſſe conſtat, addito diui Gothardi templo cuius ſacram turrem nobili faſtigio inſignem, cum admiratione ſuſpicimus, Id ille multis admodum pretioſis diuini apparatus inſtrumentis referſerat. Mortuus eſt Auguſto menſe, octauo & trigeſimo ætatis anno quum integros nouem annos regnaſſet, vſque adeo improbe vrgente fato & articulorum doloribus aſsiduе laceſsitus, vt ne lodicibus quidem in lectulo ſine intollerabili cruciatu volueretur. Ex Catharina autem Sabaudia vxore pudiciſsima nullam ſuſcepit prolem. Erat Actius facie candida lætaque, naſo autem ſimo, quòd nemini ſuperiorum gentilium contigerat, coma item barbáque ad patris ſimilitudinem ænei coloris valde criſpa ſed cæruleis occulis atque intempeſtiuo caluitio, non deformante quidem frontem ſed eximie decorante. Exiſtimatus eſt ex toto actionum euentu, egregie bello fortis & conſilio ſummè prudens, & quod ad popularem gratiam plurimum intererat, aditu facilis, & alloquio perhumanus publice & priuate cum ratione liberalis. In feriis porrò ſine faſtu grauis & in ferendis iocis omnium ſuauiſsimus euadebat, ea tamen temperie, vt cuncta ad Chriſtianam pietatem reuocaret, ſic vt Dii atque homines, perfidioſi & turbulenti patrui necem facile condonarint. Tumulatus eſt marmoreo inſigni ſepulchro ad aram Diui Gothardi, in quo cælato inauratóque opere eius iacentis effigies ſpectatur, pari artificio circumſeptus eſt marmoreis tabulis ſepulchri loculus, in quibus ſcite ſculpta Ludouici Cæſaris ſolenni habitu imago conſpicitur, quum ſupplici ingeniculatóque Actio Mediolanenſis imperii inſignia largiretur.

Epitaphium Actii qui eo rudi ſæculo Azo dicebatur.

Hoc in Sarcophago tegitur vir nobilis Azo
Anguiger, Imperio placidus, non leuis & aſper
Urbem qui muris cinxit, Regnumque recepit,
Puniuit fraudes, ingentes ſtruxit & ædes,
Dignus longa vita, in fatis ſi foret ita
Ut virtus multos poſſet durare per annos.

L V C H I N V S.

SIVE LIBER QVINTVS.

ACTIO immatura morte ſublato, quòd ſine viri li prole deceſsiſſet, duo patrui Luchinus atque Ioannes Inſubrum omnium conſenſu, ſucceſſe-runt. Sed Ioannes æquitate liberali motus vti ſacratum Antiſtitem decebat, diuini Iuris poteſtate contentus fuit, quo fratri bellica laude Illuſtri & in adminiſtranda Republica ingenio graui conſtantique prædito, integra exercendi Imperii cura relinqueretur. Is initio ſtatim ſuſcepti Principatus quòd confirmandæ potentiæ, parandæque ſummæ gratiæ apud ciues plurimum conferebat, à Benedicto duodecimo per Legatos impetrauit, vt interdicta ſacris ciuitas, tum vere ſupplex, clementia & benignitate æquiſsimi ſacrorum principis expiaretur. Recepit quoque pari pontificis indulgentia veteres theſauros qui è templo Modoetiæ, turbulentis ſuperiorum bellorum temporibus Auinionem aſportati fuerant. Cæterùm quum ad arma vocaretur, per Legatos fere ſemper bella geſsit, tametſi antea longe acerrimus bellator fuiſſet, vt pote qui in omnibus fere iuſtis prœliis honeſta vulnera ſuſceperit, in illa enim nobili cruentaque ad montem Catinum pugna, qua Vguccio Fagiolanus victor vires Guelpharum partium vehementer contudit, paterna auxilia ductanti inuectoque in medios hoſtes, ſiniſtrum crus valida cuſpide traiectum eſt. Ad Alexandriam verò quum in Tanari ponte cum Vgone Baucio Roberti regis equitum Magiſtro confligeret, ita Baucium inuaſit atque proſtrauit, vt multo ſuo atque interfecti hoſtium ducis cruore fœdatus, opimo ſpolio & præclara victoria potiretur. Ad Tricellam quoque oppoſitus ingentibus externarum gentium copiis, quæ pontificis & Roberti regis auſpiciis ſub Gaſtone Aquitano Raimundóque Cardonio ad Mediolanum obſidendum ire maturabant, maxime pugnacis & periti ducis laudem tuliſſe fertur, quum terribili longoque certamine edito reparataque ſæpe acie honeſta in facie vulnera ſuſcepiſſet. Poſtremo ad Neruianum acriter dimicans, Heluetiis ſecuribus perfracta galea ſuffoſſoque equo proſtratus captuſq. eſt, & manante per nares multo ſanguine ad Iuglandis arborem tam diu nexus & ſemianimis iacuit, donec recentis Allobrogum alæ ſuperuentu, cæſis Heluetiis atque Germanis & Leodriſio hoſtium duce capto è vinculis eriperetur. Sed qui tot bellis ſumma pericula euaſerat, ex principatu demum oborta ſtatim inuidia amicorum & propinquorum

ſæuas manus vix effugit. Coniurauere enim in eius necem Franciſcus Puſterla ex ordine patritio auitis diuitiis potens, & ante alios duo Aliprandi fratres Martinus atque Pinalla, qui Actianis copiis præfuerant, neglectique à Luchino ad alios ſcilicet, vti meliores tranſlatis honoribus, amiciorem liberalioremque dominum quærebant; coniectis vtique oculis in Galeacium & Barnabam ex Stephani eius fratris filios qui decore iuuentæ & iam plane matura militari indole florentes intempeſtiua atque nefaria ambitione, quæ ſemper domui Vicecomitum fatalis fuit, ad Imperium aſpirare dicebantur. Sed dum Aliprandi fratres pertentatis amicorum intimis; coniurationi vires addere contendunt, à Ramengo Caſato inita conſilia produntur. Nec mora Martinus atque Pinalla capti diuque torti in carcere fame necantur, cæteris in furca latronum more ſtrangulatis: de Puſterla autem, qui profugiens, ex Etruria, retractus fuerat, in foro ſuppliciũ eſt deſumptum, eò quidem atrocius atque miſerius, quòd duobus filiis adoleſcentibus in conſpectu parem pœnam ſubeuntibus, ſcæleſtus pater paulò ante inter ciues maxime felix ſupremæ calamitati ſuæ domus interfuit. Nec multo poſt Margarita vxor quòd non conſcia modo, ſuſcepti eius immanis conſilii, ſed ad id mature patrandum peracerba concitatrix fuiſſet, perpetui tantum carceris pœna damnatur, quòd Othorino vicecomite genita Luchinum arctiſsima propinquitate contingebat. Cæterùm ex damnatorum quæſtione compertum eſt Galeacium & Barnabam non ignaros initæ coniurationis, paratoſque ad excipiendam principatus fortunam tanti facinoris euentum expectauiſſe. Sed Luchinus nę ſupra Marci fratris necem familiæ decus, vel maxime nocentium iuuenum cruore macularet, deprecante Ioanne Antiſtite exilii pœnam non exceſsit. Ita tamen, vt eos perfidiæ impietatiſque ignominia notatos, ad Oceanum in extremos Belgas & Batauos relegaret. Exinde Luchinum natura ſubtriſtem, planéque ſeuerum ſolito amariorem ac duriorem factum ſcriptores tradunt, vſque adeo, vt nec in ioco, pallidam ſemper obducens frontem, ridere ſit viſus, quòd ad animi ægritudinem articulorum quoq. dolores acceſsiſſent. Sed non inanis rumor de vxoris impudicitia per vrbem excitatus, mœrorem vſque adeo cumulauit, vt in affecto tot malis ſene, nondum maturo fato viam aperiret. Nupſerat ei Iſabella cognomento Fuſca è Fliſcorum gente, apud Ligures apprime nobili, duobuſque præſertim Pontificibus Innocentio atque Hadriano, purpuratiſque ſupra triginta Senatoribus longe clariſsima, vnde illa faſtum atque inde luxuriem parum verecundo geſtu oreque præferebat. Hæc nobiles Inſubrum matronas forma, lepôre, mundiciis, atque vna præſertim vteri fœcunditate, qua Luchinus felix videri potuit, anteibat. primo enim partu Luchinum nouellum, ſecundo Vrſinam, tertio gemellos mares eximiæ indolis Borſium & Foreſtinum rara quidem felicitate

pepererat, niſi tantam prolem ex inceſto concubitu concepiſſet, Galeacium enim formæ dignitate cunctos mortales ſuperantem laſciue adamatum ab ea conſtat, vti aliquot poſt annos defuncto iam viro in extremo vitæ actu pie ingenueq. confeſſa eſt vt animum eo piaculo liberaret, vel cum certo infauſtæ prolis exitio tantiq. ſubinde Imperii hæreditas ad legitimos ſucceſſores verteretur. Cæterùm ſuopte ingenio procax & leuis mulier exulante Galeacio, & viro ex podagra decumbente, quum ſpectare Venetias cum ſitu ſtupendas, tum celebri feſto die Aſcenſionis Chriſti naualibus ludis & priuatarū publicarumq. opum oſtentatione mirabiles concupiſſet, importunæ vxori Luchino cunctacōcedente, haud difficulter impetrauit, vt ornatiſsima claſſe per Padum deueheretur, delectis in comitatu fœminarum nobiliſsimis, quib. & ambiguus ineſſet pudor, nec viri, earum tuendæ pudicitiæ cura tangerentur. Verum luxorioſiſsimæ nauigationis exitus fuit, vt cum inſigni probro proſtratæ pudicitiæ apud Vgolinum Gonzagam, Dandulumque Veneti ſenatus principem, redierit, pari infamia deflagrantibus nonnullis illuſtribus fœminis ex comitatu quum à pudicis pariter atque in eodem crimine maculoſis leuitate muliebri per mutuas delationes ſingularum adulteria proderentur. Hoc tanto inexpiabilis infamiæ vulnere percuſſus princeps, ita flagitii iniuriam tulit, vt non obſcura parati ad vindictam animi ſigna, contractæ frontis querela, demorſiſq. ſæpe vnguibus oſtenderet. Itaque Fuſca expedito ingenio non impudica modo, ſed etiam truculenta mulier pœnæ metum celeriter anteuertit, ægrumque adhuc coniugem veneno lento atque tabifico præoccupat, nullo tum ſceleris extante veſtigio, quum plane maturatus ægri ſenis obitus, ad nouum inſurgentis morbi impetum facile referretur. Vixit annos ſexaginta duos, imperauit nouem. Tumulatus eſt in æde diui Gothardi iuxta Actium, regio ſumptu celebratis exequiis. Luxere elatum veris lachrymis cuncti ciuium ordines: nam ſumma æquitate ius dicere obliuiſci factionum, tueri ab iniuria infimos, & quòd maxime populare videbatur, ſingulari prouidentia annonam curare erat ſolitus, bella quoque, quòd opulentæ tranquillitatis interer at, extra fines ſemper geſsit, eo animi decreto, vt & ſua ſtrenue defenderet, & ſocios conſtantiſsime tueretur. Parmam Imperio adiecit Sexaginta milibus aureis coëmptam ab Obitio Ateſtino ægre eam vrbem aduerſus Gonzagas atque Scaligeros defendente. Piſanis porro ea conditione pacem dedit, vt honorarii tributi nomine binos equos, militarem vnum, alterum aſturconem album, quo domina veheretur, itemque binos ad aucupium falcones peregrinos, quotannis penderent. Nouiſsime Ligures fluxa fide antiqua fœdera violantes, magnis copiis inuaſerat Brutio filio duce, Genuam gentis caput obſeſſurus, niſi exitum ei properantia fata vetuiſſent. Magnificentiæ monumenta nulla fere reliquit Actiana domo contentus, quum antea

in Ticinenſi regione præaltas ædes contra diui Georgii templum Palatii nomine vocatas, habitaſſet. Foris autem validam arcem in ædito monte ædificatam, cui à veterè delubro Capellæ nomen eſt, Bergomatibus impoſuit. Delectatus eſt tuendæ valetudinis cauſa, ſuburbano ſeceſſu, non tam amœno quàm ſalubri, ad ſeptimũ lapidem Comenſi via ſiniſtrorſum, vbi tenuis eſt Pagus qui Sanus aër veriſsimo nomine nuncupatur. Liberos reliquit Brutium ex cõcubina, qui quum Laudi Pompeiæ præferoci ingenio aliquandiu tyrannidem exercuiſſet, coniurante ciuitate expulſus obſcuro in pago in Euganeis inops & merito miſer interiit. Borſius autem & Foreſtinus detecto Fuſcæ matris inceſtu, tanquàm ex damnato nati concubitu hic tetro in carcere, ille verò fuga elapſus exilio perierunt. Eandem exilii Fortunam tulit Nouellus, qui nequaquàm animo degeneri militiæ aſſuetus propinquorum ſuorum hoſtibus ſemper adhæſit.

Eius autem tumulo hoc rude carmem inſcriptum eſt.

Iuſticiæ cultor, ſcelerumque accerrimus vltor
Pauperibus carus, nunquàm dum vixit auarus,
Egregijs factis, & cladibus ante peractis
Inſignem bello laudem meruit, niſi fraudem
Sors mala ſtruxiſſet, crudeliter & perijſſet.

IOANNES ARCHIEPISCOPVS.

SIVE LIBER SEXTVS.

POST elatum Luchinum totius Imperii ſumma
ad IOANNEM archiepiſcopum germanum fra
trem abſolutæ virtutis principem rediit: nam in
omni eximiæ prudentiæ & perfectæ pietatis offi
tio, moderataque regendi Imperii diſciplina,
Othoni maiori patruo par fuit, quum & ipſo cen
ſu generoſæ ſtirpis Matthæum patrem & magni-
tudine conſtantis animi referret; nec Galeacio
fratri de nobilitate liberalis ingenii, vel decore formæ, vel ſtudio pro
merendæ gratiæ quicquàm concedere cenſeretur; & Actium pet hu-
mana illa, nuſquàm tamen niſi graui, ad faciles aditus atque ſermo-
nes comitate, atque magnificentia operum facile ſuperaret, præclara-
que Clementiæ laude paucißimis regum conceſſa, quæ Luchino vti
nimis duro militarique, quanquàm viro alioqui ſummo, defuit; omni
um opinione potiretur. Is inito ſtatim principatu, nihil antiquius du-
xit quàm Galeacium & Barnabam ab exilio reuocare. Rediere illi
Belgarum more brachato habitu ſicuti videre eſt in incolumi adhuc
pictura, in templo diui Ioannis ad Concham; Coſmæ & Damiano di
uis tutelaribus votum ſoluentes, præferenteſque eximium bellicæ vir
tutis ſpecimen, quum Belgicis atq. Britannicis bellis parta non obſcu-
ra laude, militaſſent. Nec multo poſt Ioannes propagandæ ſoboli fir
mandoque Imperio validas finitimorum principum propinquitates
præſtanti iudicio quæſiuit; ſic vt Blancam Sabaudiam Aymonis Al-
lobrogum reguli filiam Galeacius vxorem duceret; & Beatrix Maſti
ni Scaligeri filia à faſtu ſuperbiſq. moribus Reginæ cognomen adepta,
Barnabæ matrimonio iungeretur, binaſque deinceps nuptias ſumptu-
oſis ludorum equeſtrium ſpectaculis celebraret. Cæterum Ioannes Li
guſtici belli cauſam ſecutus, Murtham Genuenſium ducem adeo ar-
mis terruit, vt abdicato principatu, ſe ſe ciuitatemque ad eius autho-
ritatem contulerit, & præſidium prætoremque à Ioanne delectum ac
ceperit. Sed non multo poſt defuncto Murtha populus vti ſemper fa
ctioſus & mutandis cõſiliis repentinus & leuis Valentem ducem crea
uit. Ea contumelia permotus Ioannes, arma parat & bellum indicit;
quo periculo Ligures territi, vel ob id maxime, quòd tum magnis claſ
ſibus cum Venetis & Catalanis contendentes, circa Sardiniam infeli-
citer conflixerant, ſupplices & opem implorantes ad priſtinam fidem
rediere. Valens quoque ſuſcepto temere principatu ſe abdicare cogi-
tur; Recipiturque Genuæ Gulielmus Pallauicinus, qui Reipublicæ
præſit, cum præſidio equitum & peditum. Nec mora Genuenſes no

uam

uam claſſem exornant Ioanne in eam delectos milites pecuniam & commeatum abunde conferente, addentéque duodecim triremes ſuo ſumptu ſuoque milite, egregie inſtructas. Eam claſſem Paganus Auria præfectus, quum Viperæ inſignia in vexillis præferret ad Sphragiam Inſulam, quæ Sapientiæ nomen habet, contra Methonem, cum Venetis feliciter conflixit; deuictaque hoſtium claſſe, Nicolaus Piſanus qui Sardoo in mari cladem Liguribus intulerat, cum quinque mi lib. Venetorum militum captus, Genuam in Triumphum ductus eſt. Genuenſes autem ſingulari ope Ioannis ſe victoria potitos grato animo confitentes, nouo decreto deditæ ciuitatis iura, quæ Ioannis morte finiebantur, ad Galeacium pariter & Barnabam tranſtulerunt; ita vt totius Liguriæ vrbes à Coruo Lunenſi promontorio ad Herculis Menæci portum Imperio Vicecomitum ſubderentur. Per id quoq. tempus Bononiam in poteſtatem redegit, Pepulus enim vir nobilitate opibuſque inſignis, qui patriæ libertatem inuaſerat, pontificiis oppugnatus armis, à Ioanne matura ope implorata, validiſque Inſubrum auxiliis egregie defenſus eo demum deſcendit, vt acceptis Crepacorio, Nouantulaque Caſtellis ac multo inſuper auro, patriam vendere quàm ſuſcepti principatus nomen tueri mallet. Bononia parta Ioannes finitimis terrori eſſe cœpit, vſq. adeo vt Florentini antiquæ iniuriæ & Veneti recentis acceptæ cladis memores pontificiis copiis vires adderent, initóque fœdere cum pontifice, confeſtim impetrarent, vt dirum illud religionis telum interdicendis ſacris in Ioannem vibraretur. Sed Olegiano duce Bononiæ impoſito felicibus armis vrbem defendit, nec multo poſt per Gulielmum Griſantem pontificis Legatum qui poſtea Vrbani Quinti nomine deſumpto Pontifex factus eſt, quum is Mediolanum veniſſet tranſactū eſt, vt tanquàm beneficiario iure conceſſam à pontifice vrbem retineret, & quotannis ſexaginta pondo auri tributi nomine ſoluerētur. In Florentinos demum inteſtino malo laborantes, tamquàm in veteres & recentes hoſtes arma vertit concitantib. Vbaldinis, Vbertiſque, & Pactiis exulibus; qui aucti viribus Tarlatorum & Caſaliorum, Aretii Cortonæq. principum, à Ioanne Antiſtite tanquàm Gibellinæ factionis principe patronóq. certiſsimo opem aſsiduis precibus implorabant. Olegianus qui ex eadem Vicecomitum ortus familia ipſius Ioannis Antiſtitis filius putabatur ab Olegioque, is ad Verbanum lacū pagus eſt, cognomen ferebat, è Bononia profectus Apenninum ſuperat, ac Sambucum Vicum in Piſtorienſibus Alpibus capit, peruagatuſque montanum agrum ad oppugnandam Scarpariam ad duodecimum ab vrbe Florentia lapidem deſcendit. Erant in exercitu ſupra ingentem peditum numerum, decem milia galeatorum equitum exules quoq. ab Arni valle armatis agreſtibus opportune in ſuburbanum agrum irrumpentes infenſis ſæuiſq. animis tecta obuia crudeli incendio deformabant: quare mœſta & trepida ciuitas, vti viribus

impar à ſociiſque deſerta, vel non æquam pacem appetebat. Nec Io annes à pace abhorre bat, modo ſociis Gibellinarum partium honeſta conditione caueretur. Itaque proclamatis induciis indictus eſt locus Sergiano in oppido Lunenſis agri, quo conuenientibus totius Etruriæ Vmbriæque legatis, quetelæ omnes negleĉti aut pretermiſsi iuris duo bus diſceptatoribus Gulielmo Pallauicino pro Ioanne, & Carolo Sirozza pro Florentinis deferrentur. Ferunt ſupra ſexaginta vrbi-um, illuſtriumque Regulorum legationes coiuiſſe, pacemque mode-ratis legibus ſingulis datam, ſumma quidem cum laude Ioannis, qui clementi ingenio, detrimenta belli innoxiis atque immerentibus illa-ta populis peroſus, ſuſceptum bellum optima pace quàm cruenta vi-ctoria finire maluerit. Nec obiter prætermittendum videtur magnani mi Præſulis factum inter multa memorabile, quo pontificium ſummæ ſeueritatis Imperium faceti ſsimo obſequii genere magnifecit, ſimul & eluſit. Paulò enim ante id tempus quum, à pontifice expetentib. Floren tinis Auenionem, ſub anathematis pœna citaretur, lætiſsima fronte re ſpondit ſe eo vti fidelem dictóque parentem ſeruum deceret, inſtru-cta mature profectione, venturum: vt præſenti obſequio prouolutus ad pedes ſacroſanctum pontificem veneraretur. Cæterùm legatos præ miſit qui per omnes vrbis regiones ampliſsimas domos, perſoluta eius anni penſione conducerent ingentemq. omnis generis commeatus co piam compararent, qua numeroſus comitatus aleretur. Porro Quæ ſtor multa onuſtus pecunia, adeo in id profuſe operam intendit, vt & mirum in modum annona in foro creſceret & peregrini negocioſique homines ex omni Europa Auenionem ad pontificiam aulam confluen tes nullum omnino tectum aut hoſpitium Inſubri omnia occupante vacuum reperirent, & propalam Populus & inquilini de annonæ cari tate quererentur. Quibus vocibus permotus pontifex Mediolanenſes legatos cuncta prodige coëmentes vocat, cauſam quærit cur tantum commeatus accumulent, totque paſsim ampliciſsimarum ædium ho-ſpitia inani ſumptu ad querelam publicam conducant? Legati ita pa-rare ſe iuſſos à Ioanne præſule reſpondent, qui ſeptem milia armato-rum equitum, totidemque peditum, præſidii & comitatus cauſa ſit ad ducturus. Intellexit illico pontifex quo rerum ſuarum periculo, Ioan nes tantis iuſtructus viribus foret expectandus; leniterque ſubridens tanti itineris laborem, præſuli tanquàm occupato & præclare pontifi-cii nominis ſtudioſo benigne ſe remittere, dixit. Legati autem quum dimitterentur, honeſtiſsimis uiris virtutis nomine aut parum ditibus conductas domos gratuito conceſſerunt, ita vt commeatum quoque omnem, aut ſacratis Cœnobiis aut è Plebe miſeris & egentibus largi-rentur, tanta cum laude vt nemo eſſet qui Ioannis cauſam non ſtudio ſiſsime tueretur. Sed non multo poſt creſcente potentia, vt plerunque fit, inuidia virtutis & felicitatis comes pariter creuit, formidabilis enim vel

vel amicis veteribuſque ſociis apparebat, vſque adeo vt conſternati metu Ateſtini Gonzaghæ Scaligeríque principes, fœdus inter ſe percuterent; coactóque numeroſo exercitu caſtra foſsis aggeribuſque vallata, prope Mutinam adorirentur, ſuſtinentéque impetum præſidio fortiter repulſi in Cremonenſem agrum cuncta vaſtãtes irrumperent. Hæc caſtra muniti inſtar oppidi Ioannes aduerſus Regienſes conſtruxerat, videbaturque inde non Regium modo ſed etiam Mutinam inuaſurus, vt à Bononia Placentiam ſuæ ditionis cõtinuum iter pararet. Hæc agitantem & ſeptimum regnantem annum Auguſto menſe concepta febris & lentis demum acceſsionibus producta in Septembrem, climacterico ætatis anno leniter extinxit. Conditus eſt marmoreo tumulo iuxta Othonem ante ſacrarium templi maximi, vbi hæc carmina rubro lapidi inciſa leguntur; quæ ex eius rudis ſæculi memoria ad iucundam ingeniorum æſtimationem præterire noluimus.

Quàm faſtus, quàm pompa leuis, quàm gloria mundi
Sit breuis, & fragilis humana potentia quàm ſit,
Collige ab exemplo qui tranſis, perlege, differ,
In ſpeculo ſpeculare meo lachrymabile carmen,
Qui ſim, qui fuerim licet, qui marmore claudor
Sanguine clarus eram, Uicecomes ſtirpe Ioannes.
Præſul eram, paſtorq́ fui, baculumq́ gerebam,
Nomine, nullus opes poſsidebat latius orbe
Imperio tituloq́ meo mihi Mediolani
Urbs ſubiecta fuit, Laudenſe ſolum, Placentia grata,
Aurea Parma, bona Bononia, pulcra Cremona,
Bergoma magna ſatis lapidoſis montibus altis,
Brixia magnipotens, Bobienſis terra, tribuſquàm
Eximys dotata bonis Derthona vocata,
Cumarum tellus, nouaq́ Alexandria pinguis,
Et Uercellarum tellus, atq́ Nouaria, & Alba,
Aſt quoq́ cum caſtris Pedemontis iuſſa ſubibant,
Ianuamq́ ab antiquo quondam iam condita Iano
Dicitur, & vaſti narratur Ianua mundi,
Et Sauonenſis Rax, & loca plurima quæ nunc
Difficile eſt narrare mihi, mea iuſſa ſubibant;
Triſtia tota meum metuebant languida nomen;

Per me obſeſſa fuit populo Florentia plena,
Bellaq́ ſuſtinuit tellus Peruſina ſuperba
Et Piſa, & Senæ timidum reuerenter honorem
Præſtabant, me, me metuebat Marchia tota.
Italiæ partes omnes timuere Ioannem.
Nunc me petra tenet, ſaxoque includor in iſto
Et lacerant vermes laniant mihi deniq́ corpus,
Quid mihi diuitiæ, quid & alta palatia proſunt?
Cum mihi ſufficiat quòd paruo marmore claudor.

MATTHAEVS

MATTHAEVS SECVNDVS, SIVE LIBER SEPTIMVS.

EX teſtamento Ioannis vniuerſum Imperium æquiſsima ratione trifariam diuiſum, tribus Stephani liberis ceſsit, ea conditione vt Mediolanum & Genua cõmunis eſſent dirionis, ab vnoque tantum Prætore regerentur, quem pari iudicio delegiſſent. Reliquæ porro vrbes nobilioráque oppida à grauiſsimis Iure cõſultis amiciſque communibus fideliter æſtimata, digeſtáque in tres portiones ſortem ex vrna ſequerentur. Matthæo Bononia obuenit, quæ ex ſolenni tranſactione quatuor vrbes tanquàm ſua membra ſecum trahebat, Laudem ſcilicet Pompeiam, Placentiam, Parmam,& Bobium in Apennini vallibus ſitum, item Lucum & Maſſam Togatæ Galliæ, Pontemque tremulum ſupra Macram amnem Apuanorum Ligurum caput, & Sancti Donini oppidum quod in Aemilia via à Tarro amne ſeptem milibus paſſuum diſtat. Sed Matthæus nequaquàm diu Bononia potitus eſt, Olegiano eius vrbis Imperium occupante. Is enim ſub id tempus quo Ioannes Archiepiſcopus ſuprema tentatus valetudine decumbebat, cum rebellantibus Patritiis atque arma capientibus, in foro proſpere conflixerat; coniurationiſque principes captos ſecuri percuſſerat; in quibus nonnulli ex Blanchis, Gozadinis, Bentiuoliſque & Sabadinis fuerant. Poſt id factum quum ædificatam à Ioanne Antiſtite veterem arcem egregie permuniſſet, inuaſit eum libido arripiendi Imperii, cuius ipſe præcipuus defenſor extitiſſet. Itaque fortuna nefariis cœptis aſpirante, Prætorem militaréq. præſidium Matthæi, inſigni compoſita fraude vrbe expulit, Bononienſeſque armis territos in nomen ſuum iurare coëgit. Erat Matthæus ingenio ciuili potius quàm militari, nec ideo ad vindicandam iniuriam parato; vtpote qui nihil ex magno auo, ſi ſpeciem corporis demeres, præter nomen referret; ignobili.n. ocio delectatus nequaquàm bellica laude ducebatur, eiq. ſummæ curæ ſummæque voluptati erant accipitres; atq. ea omnis venatio quæ vel fœminas admittens prorſus ſine ſudore exerceretur: has autem diurnas exercitationes, nocturnæ libidines excipiebant; quibus adeo intemperanter corpus atq. animum effœminauerat, vt inter duas ſæpe cõcubinas eneruatis virib. cubitans, inſtillaret (vt Corius in hiſtoriis author eſt) muliebrib. locis vnguenta peregrina, quib. intermortuæ veneris ſegnitiem prodigioſa titillatione ſuſcitaret. Per hunc modũ fractis laterib. quũ ad Seronum oppidũ, vbi munitã pinnis domum ædificarat, medio itinere inter Mediolanũ & Comum ſeceſſiſſet, diuturna febricula tabefactus interiit anno ſecundo

ticulato pileolo, aut florea corona caſtigaret, id enim eum decebat alioqui lacteo colore atque ænea barba conſpicuum vti videre eſt ex multis eius imaginibus vnaque præſertim equeſtri thoracata, quæ Ticini in arce ad ſiniſtram porticum ſpectatur.

Balthæi militaris dignitatem Hieroſolymis promeruit, quum religionis cauſa Chriſti ſepulchrum inuiſurus in Iudæam nauigaſſet; Belgico item bello, non ſecus atque Otho familiæ princeps ſuperiore ſæculo in Syria Viperam, perpetuum gentis inſigne ipſe quoque proſtrato nobili Belga, nouum geſtamen inſigni aquæ & ignis argumento, tanquàm opimum ſpolium retulit. Ex ipſa enim Clypei pictura ardentes bini torres pendentibus totidem aquariis ſitulis, contrariæ poteſtatis facultatem exprimebant, vſque adeo ſpecioſo emblemate, vt id ad poſteros ipſoſque Sfortianos in Vicecomitum familiam adoptatos, manarit. A Carolo autem Quarto Cæſare qui Mediolanum aduenerat, ſolennibus codicillis rite confectis in Ciſalpinæ Galliæ atque Liguriæ Imperio, Vicarius eſt appellatus, pari dignitatis beneficio fratri Barnabæ communicato, interque ſacra ſolennia Cæſar Ambroſiano in templo, vtriuſque filios quanquàm plane pueros, militari Baltheo cinxit, Ioannem ſcilicet Galeacium, qui demum totius Imperii hæres potentia formidabili ſupra cæteros Italiæ principes euectus eſt, quum ex nomine nequaquàm temere indito, duos ſummæ virtutis atque prudentiæ patruos referret, & Marcum Bernabæ, qui male auſpicatum infelicis patrui nomem ſortitus, ad frugem non peruenit.

Cæſare itaque multa pecunia, magniſque muneribus iam donato, in Germaniam redeunte, multo certior quàm antea nominis authoritas amborum creuit, quæ demum perpetuo beneuolentiæ ſtudio & fraterna charitate adeo ſtabilita eſt, vt concordibus animis vſque ad vitæ exitum quanquàm diuiſo Imperio regnarint, mutuiſque opibus bella geſſerint, communem eum ducentes hoſtem, qui in ipſorum alterum arma moliretur Ea enim æquitate defuncti Matthæi fratris hæreditatem inter ſe diuiſerant, vt vrbem Mediolanum ab ortu Solis ad occaſum per regiones ducta linea partirentur, & in vrbe ſingulas arces ambo conderent; Galeacius ad Iouiam portam quæ Comum ducit; Barnabas ad Romanam; quòd huic Conchana domus, illi Actiana curia, ſicuti Matthæo antea Antiſtitis Ioannis ædes ſorte obueniſſent. Ceſſerat Barnabæ Bononia, quæ quum vehementibus armis repeteretur Olegianuſque pontificiis adiutus copiis ſtrenue reſiſteret, diuturni grauiſsimíque belli cauſam præbuit, Nam plerique principes & cum his Florentini Piſanique quibus odio atque timori conſentientium fratrum opes erant, Conradum Landum Germanorum ducem & Marcoaldum cum Bohemis à

Carolo Cæſare Piſis impoſitum,præbita in triplex ſtipendium ingenti pecunia,aduerſus Vicecomites cõcitabant,ea tempeſtate validæ exter narum gentium manus, vt tum aiebant, fortunæ auſpiciis militantes, per Italiam prædabundo agmine vagabantur,hiſq. omnium regionum exules ſpe prædæ ſe commiſcebant. Itaq. Landus & Marcoaldus mira celeritate confectis itineribus, in agrũ Inſubrum peruolarunt, eorum aduentus cuncta ferro atq. igne vaſtantium, magnam trepidationem Mediolanenſibus incuſsit, pertulere eas clades tantiſper Galeacius & Barnabas, donec accitæ vndiq. copiæ in vna caſtra cogerẽtur, nec mul to poſt inſtructo exercitu cõtra hoſtes progreſsi ad Caſæ auratæ pagũ ſignis collatis conflixerunt, eo quidem euentu, vt Marcoaldo capto Landus ipſe poſt ſauciatus ferme toto eius exercitu cæſo captoq. effugeret; in quo ſex milia equitum, quatuor peditũ fuiſſe narrantur. Secundum eam victoriam Barnabas ad oppugnandam Bononiam profectus validiores quàm putarat hoſtes inueniens multis acceptis illatiſque detrimẽtis longo & difficili bello implicatur. nam Florentini, Piſa ni & Principes Ferrarienſis, Mantuanus, & Veronenſis, communicatis conſiliis cum Egidio Pontificis legato fœdus renouarant, ea mente vt defenſa Bo nonia duorũ præpotentium fratrum vires nõ paterẽtur ni mio plus creſcere; parte alia Ioannes Marchio Montisferrati à fœdera tis incitatus, Galeacio graue bellũ inferret; cum capta ex inſidiis Alba Pompeia, & Ticino vrbe prodentibus Guelphis occupata, Anglorum validam manũ in Italiam exciret. Ea gens ex Britannia inſula in conti nentem Galliæ tranſuecta, confectis Belgicis bellis in Prouinciam ſeſe effuderat ſtipẽdia & prædam paſsim quærens. Sed ea fuit Galeacii felicitas vt ab Anglis Albam reciperet, & Ticinum variis præliis fameq. perdomitũ in poteſtatem redigeret, capto Buſſulario cucullato ſacerdote, qui nefariis concionibus Ticinenſem populũ circunducens, miſe ræ vrbis crudelis Tyrannus euaſerat. His reb. proſperè geſtis Galeacius coactis vndiq. copiis Barnabæ vires attenuatas duobus aduerſis præliis facile reſtituit. Quib. auctus vir acer & indomitus tanto impetu Bononienſium agrum populatus eſt, vt Olegianus deſperatis rebus, vrbem temere occupatam Egidio legato tradere cogeretur, firmum Piceni agri vrbem perfidioſæ pactionis præmiũ accipiens. Sed quum Barnabas iratus Egidio nõ ſecus atq. Olegiano nihil de belli apparatu remittendũ arbitraretur, fœderatæ ciuitates ingentes copias, Vgolino Gõzaga Imperatore in agrũ Inſubrum miſerunt, rati Barnabam fratrem no periculo adductũ Bononienſi agro detrahi, & trans Padũ reuocari poſſe. Sed Barnabas Vgolinũ traiectoPado, & Nouaria capta magnam perturbationem Galeacii reb. afferentem, parib. belli artibus auertit. infecto .n. exercitu Mantuanorum fines ingreſſus perruptoq. Serrallio quæ eſt munitio ab amne Pado ad Mutinã perpetuis aggerib. ſuburbanũ agrum complectens, Mantuanos duce præſidióq. nudatos adeo per

culit, vt Vgolinus vel in ipſo felici ſperatæ ingentis victoriæ curſu, de Imperio ſalutéque ciuium ſuorum magnopere ſolicitus, pacem petere cogeretur, cognationemque nouo fœdere confirmaret. Eo modò pace parta & Barnaba nihilo ſecius pertinaci ſtudio Bononiæ principatum tanquàm ſibi fraude ereptum validis armis repetente, Galeacius externas affinitates, decoras quidem regio faſtu, ſed ſibi & poſteris damnoſas & ferè exitiales quæſiuit, Iſabella ſcilicet Caroli Galliæ regis ſorore Ioanni Galeacio filio expetita, Leonatóque Clarentio Britaniæ regis filio in generum adſcito, huic enim ex nuptiis Violantis quum ducenta milia aureorum nummûm dotis nomine recepiſſet, Mons etiam Regalis atque Alba Pompeia vrbes ceſſerunt. Iſabella autem quæ Mediolanum venerat vſque adeo ſocero grauis fuit, vt ducentis milibus aureorum conſtiterit; Quanquàm Virtutis oppidi ditio, honeſtiſsimæque appellationis titulus, nouo ſponſo nomine dotis acceſsiſſet. Leonati porrò aduentu tantæ opes admirabili liberalitate profuſæ ſunt. Cum & nuptiale epulum daret & equeſtres ederet ludos, et Britanos ex generi comitatu ſupra ducentos eximiis donis adornaret vt opulentiſsimorum regum ſplendorem ſuperaſſe cenſeretur. In conuiuio enim in quo Franciſcus Petrarcha inter principes conuiuas diſcubuit, ſingulos ferculorum miſſus, qui ſupra triginta fuere, totidem inuſitatæ magnificentiæ munera ſequebantur, ea omnia Ioannes Galeacius delectæ iuuentutis princeps, ad menſam perducens Leonato obtulit. Fuere in vno tantum miſſu Septuaginta equi inſignes argenteis & ſericis ephippiis ſtrati; In aliis vero vaſa argenta, hieroſalcones, venatici canes, equeſtria arma, nobiles loricæ, ſolidóque ferro ſplendidi thoraces, galeæque item & caſsides, prææltis conis exornatæ, indumenta margaritis picta balthei militares, poſtremò præſtantes aliquot gemmæ aureis emblematibus inſertæ, & aureæ purpureæque telæ ad viriles veſtes vis ingens. Is porrò conuiuii apparatus fuit vt relatæ à menſa dapes, decem milibus hominũ abunde ſufficerent. Sed non multo poſt Leonatus quum nouæ nuptæ operam daret tempeſtiniſque conuiuiis ad patrui moris diſciplinam, alieni cœli ignarus intemperantius vteretur, ad Albam morbo conſumptus interiit; Violantes demum Othoni Marchioni Montisferrati, nuptui data eſt, ſed nihilo felicioribus auſpiciis, quum Otho in montibus Parmenſium ab agreſti agaſone confoſſus ignobili fato perierit. Cæterùm Galeacius diu antea ſæuiſsimis articulorum doloribus iactatus, quum filius præalta indole militaris Imperii munia capeſſens Aſta recepta, Vercelliſque defenſis Subalpinum bellum feliciſſime confeciſſet, in ſupremum incidit morbum, Noniſque Sextilibus defunctus eſt, anno à partu Virginis ſeptuageſimo octauo ſupra Milleſimum & trecenteſimum, vitæ quinquageſimo nono, Imperii autem vigeſimo ſecundo. Delectatus eſt in toto vitæ curſu, quum ex belli-

cis occupationibus ſubciſiua ocia furaretur, nobilioribus literis,hiſto riiſque præſertim; habuitque in honore præſtantibus diſciplinarum omnium & nobilium artium ſtudiis inſignes,ex hiſque præcipue Fran ciſcum Petrarcham amœna ingenii fertilitate florentem, cuius hortatu Bibliothecam condiderat, quum munere beneficióque Caroli Cæſaris Ticini celebre Gymnaſium inſtituiſſet. In puniendis reis etiam ſi natura plane lenis & exorabilis videretur, ita clementiam cum ſeueritate miſcebat, vt præſcriptas leges non temere præteriret. Magno autem incorruptæ Iuſticiæ,exemplo fuit Picardonus Vaſallius è Vercellis in furca latronum more ſtrangulatus. Hunc Belgici exilii comitem, proptereáque ex humili fortuna ad præfecturam ærarii prouectum, indeque ſæui prædonis more, nullo metu pudoréue immenſas opes congerentem repetundarum & peculatus reum populus fecerat, iudiceſque damnarant, ita vt princeps nihil omnino ex damnati bonis neque in fiſcum neque in ærarium ſe reducturum teſtaretur,liberéq. reſponderet ſibi lege agendum videri,atq. eo quidem ſeuerius, quòd ſupra furti noxam grauioris flagitii nomen ferret, quando mortalium ingratiſsimus fuiſſet. Nimia quoque & penè crudeli ſeueritate in prætorem ad vicum Iriæ animaduertit, quòd preſcriptos ex indice quoſdam exules factioſos atque ſicarios perſequi,captoſque ſtatim laqueo necare iuſſus propinquorum precibus, pœnam tam diu ſuſpenderat, donec Ticini princeps adiretur; ex ea enim cunctatione Galeacius quod iure actum credebat,amicis ſupplicantibus facile damnatorum vitam quidem conceſsit;ſed mox prætor tanquàm officii oblitus ſontibus ſeruatis, atque ante Carceres inſpectantibus, ſecuri ictus eſt.

Sumptuoſo autem ædificandi ſtudio, magnificiſque operibus Romanæ potentiæ monumenta luculenter imitatus, Mediolani arcem Portæ Iouis mira celeritate conſtruxit, quum antea è regione templi maximi, anteriorem curiam vaſtis porticibus atque cœnaculis & media latiſsima area ad equeſtres ludos admirandam Actianis ædibus adiunxiſſet. Pontem verò lapideum vicino amni Papiæ impoſuit, mirabilis ſtructuræ, cum perpetuæ contignationis tectum aduerſus Soles & pluuias, ſuſtinentibus ab vtroque podio ſiliceis columnis ſuper induceret, & vtraque pontis capita ſingulis propugnaculis muniret: arx demum in ſupercilio decliuis vrbis ad boream extructa,cōdecoratáque eximiis picturis ita ſpectantium oculos ad admirationem conuertit, vt Petrarcha nihil adulatus Galeacium,eo incomparabili ædificio quum cæteris operibus maximos Europæ reges anteiret, ſe ipſum ſuperaſſe perſcripſerit; ſpatium enim quadratæ formæ ducentorum ferè ſtadiorum perpetuo muro circumplexus, opportunum, ad omne genus venationis addiderat, fundis nonnunquàm antiquis poſſeſſoribus iniquo pretio ademptis vſque adeo impotenter, vt Bartholus è Xyſta familia quum paterno agro pelleretur iniuriam fruſtra deprecatus,equi

tanti Galeacio ventrem cultello perfoderit, leui quidem inflicto vulnere, quod magno caſu in ipſam balthei fibulam cuſpis incidiſſet. Cæterùm in fronte arcis ſupra portam ad viridaria perducentem hoc vel rude carmen in marmorea tabula legebatur, anteaquàm tormentis Gallicis ea muri pars cum inſcriptione perfracta concideret, extabant & lata inſignia gentilitiæ Viperæ inſculpta ſcuto vti moris eſt ſuperſtante galea cum frondoſo cono ad ſimilitudinem eius qua in prælijs vti erat ſolitus. Id autem eo libentius ne periret appoſuimus quòd Galeacius temporario ligneóque tumulo conditus, dum ad nobile ſepulcrum ſero marmora pararentur; Epithaphio caruit.

Hac Galea Galeaz castrum defendit & vrbem,
Et ferus oppoſitos violenter comprimit hoſtes,
Inque fugam vertit timidam mucrone potenti,
Tractabitque ſuos vt fratres frater amicos
Et ſibi ſubiectos cultu pietatis, & omnes
Defendit Populos, ſibi quos Diuina poteſtas
Credidit, & longam dabit his per tempora pacem
Præ cunctiſque piam mens eſt ſeruare Papiam.

B A R N A B A S.

SIVE LIBER NONVS.

BARNABAS materni aui nomen tulit, eo quidem euentu, vt ab Auria gente naualibus victoriis inclyta, atque innatæ virtutis nomine maxime ſuperba, feroces atquę indomitos ſpiritus accepiſſe diceretur. imperioſus enim immitis & aſper euaſerat, plane maiores Aurias æmulatus, Brancham Paganum, Lambam, & Lucianum, qui iuxta rei naualis diſciplinam naturali conditione præduram atque atrocem, cruentis exercitati præliis crudeles apparuiſſent. Sed qui tantopere ſeuerus exiſtimari poterat infracto quodam corporis atque animi vigore, vti ſemper armatus atque auide pugnax, vnaque ea quæ cuncta vitia præclare contegit, & ſtudia militum parat, inſigni liberalitate, cæteris eius ætatis ducibus præcellebat. In toto vitæ curſu, quum bella continenter gereret nunquàm conquieuit, quòd bella ex bellis ſererentur, neque pax ſtabilis neque induciæ diu vigerent, inter ſuſpectantes atq. hoſtilia ex obliquo molientes. Id enim vnum ei non iniquæ ambitionis, verùm maxime odioſæ pertinaciæ conſilium fuit, vt Bononiam Olegiani perfidia ſibi ereptam interceptamque demum fraude Egidii Legati, in poteſtatem redigeret. Qua ſi ſemel potiretur, Florentini, Lucenſes, Piſani & vicini principes nequaquàm diu ſe tutos fore prouidebant. Factum eſt ex ea contentione vt cum pontifice coniurarent, coniuctiſque maximis viribus pellendos excindendoſq. Vicecomites arbitrarentur, propterea conducti ſunt communi ære in Italiam Angli & Britones ex Armorico Oceano, Hiſpaniq́ue Albornocio duce, & Hungari demum ex Pannonia Simone præfecto & poſtremo iterum accitus in Italiam Carolus quartus Imperator. Sed bellum varia fortuna vtrinque geſtum eum finem habuit, vt Barnabas nõ longe à Bononia ad Raphaelis templum profligatus victuſque iterum ad Guaſtallam, detrimenta accepta nouis victoriis ingenti animo reſarciret. Nauali enim certamine in Pado infra Vitellianam hoſtes ſuperarat, conſtructaque inſigni munitione ad Burgum fortem ita locum aduerſus præſentem Ceſarem defenderat; vt perruptis demum Padanis aggeribus, totum pene profluentem in Mantuanos agros effunderet. Quibus detrimentis illatis, omnibuſque iam plane feſsis, & pecunia exhauſtis, neceſſaria pax, ſed non plane ſtabilis cum pontifice cæteriſque fœderatis facta eſt, non abnuẽte Carolo, qui, Arioniſto Baioario Vindeliciæ Regulo Barnabæ propinquo interprete: quùm belli tedio in Germaniam vocaretur, accepta pecunia & confirmata vetere cum Vicecomitibus amicitia non

multò poſt domum rediit ſic vt ab ea pace Barnabas tota ſpe recuperandæ Bononiæ decidiſſe videretur. uerùm eo minore cum dolore, quòd ad ſolatium irriti conatus Regium Lepidi à Feltrino Gonzaga præſenti pecunia coëmptum in poteſtatem redegiſſet. Incredibile dictu eſt quantum vtrique fratrum appetita oppugnatáq. Bononia conſtiterit, quæ nouem bella ex hiſdem cauſis rediuiua, cum ſummo amittendi Imperii periculo paucis annis adduxerat. Ferunt enim in bellicos ſumptus, ſupra trecentas myriadas ſignati auri expenſas; ita vt mirum videri poſsit tantas pecunias ex vrbibus Imperio ſubiectis imperari atque exigi potuiſſe; quum ambos fratres pari atque inſatiabili mutuæ æmulationis libidine ad inſaniam ædificantes, multò maiorem pecuniam in calcem & lateres contuliſſe videamus. Inter nobilia opera Bernabæ præſtantiſsimum fuit Tritianæ arcis pons admirabili fornicis ſtructura amni Abduæ impoſitus, vſque adeo in altum exurgens, vt tribus ſuperædificatis tranſitoriis aditibus, infimo currus cum machinis & impedimentis, medio equites, ſummo peditatum vno tempore tranſmitteret. Conſtruxit quoque arcem ad Romanam portam quæ Conchanæ domui iungebatur Ponte penſili ſupra tecta priuatarum ædium perducto, inſtar longiſsimæ porticus, cuius adhuc aliquot interciſa membra, ſupra Craſſorum domos ſpectantur. Brixiæ arcem condidit, quæ ex molli cliuo vrbi imminet. In ſuburbanis autem Modoetiam, maiorum opus luculenter imitatus, ad Lambri amnis ripas Melenniano in vico domũ peramplam munitæ arci perſimilem cum latericio ponte conſtruxit, & quod egregiæ pietatis opus adhuc extat, laxos carceres Mediolani inſtituit, in quo egeſtatis vltimæ debitoribus & extra capitalem pœnam damnatis aliměta gratuita præbentur. Sed vel imměſas ærarii diuitias vni dotales ſumptus exhaurire facile potuerunt, quum numeroſam prolem nobiliſsimis Europæ principum domibus inſereret. Viridem enim Leopoldo Auſtrio Norici Regulo, Thadeam Stephano, Magdalenã Federico Baioariis Vindeliciæ principibus, Valentinam Federico Cypri regi collocauit; quum Agnetem Franciſco Gonzagæ, Catharinam Ioanni Galeacio fratris filio, Antoniam & Angleſiam Conrado & Federico Virtembergenſibus Sueuiæ Regulis nuptui dediſſet, Lucia ſubinde Edemũdo Britanniæ regis filio tradita, vt in remoto etiam Oceano ſobolem propagaret. Ex filiabus autem nequaquàm ex Regina vxore ſuſceptis, generos ſibi adſciuit, bellica virtute clariſsimos quum Ioanni Aucutho Britanno Donninia Lucia Lando Germano ad Brigantinum lacum illuſtri traderetur. Quarum omnium dotes cum luculento mundi muliebris apparatu, vicies centena milia aureorum exceſsiſſe conſtat. Nec tot ſumptus tamque immodici Barnabam deterrebant, vt quicquàm de ſplendore vitæ remitteret, quin filios diuerſis magnis in domibus cum frequenti & liberaliter ornata familia alendos arbitraretur. Erant legiti-

mæ prolis Marcus, Ludouicus Rudulphus, Carolus, & Maſtinus, quibus Imperii vrbes atque oppida per æquas partes diuiſerat, quum totidem ex damnato coitu ſuceptis, latifundia & domos honeſtosq. reditus, donationis iure tribuiſſet. Erant ii Ambroſius, Euſtorgius, Palamedes, Lancelotus, & Sacramorus, cuius ſtirpis ſe eſſe fatentur ii Vicecomites qui præcipuam nobilitatem à Matthæo Magno repetunt, quum legitima ſoboles in Philippo principe defecerit: ex his autem Ambroſius tanta militaris ingenii indole ſupra cæteros omnes emicuit, vt eo duce Britanniſque militibus præfecto, Barnabas cum Romano Pontifice, Ioannaque Apuliæ Regina, Florentiniſq. item atque Liguribus vario euentu bella geſſerit. Sed Ambroſius in Bergomatum montib. quum auide rebelles perſequeretur, præceps datus in inſidias, ab agreſtibus eſt interfectus, tanto patris dolore, vt montani vindicante irato patre ſupremæ cladis pœnam ſubierint. Cæterùm hæc diuiſi Imperii ſortitio eum habuit euentum, vt vnuſquiſq. eorum dolore nimis anguſtæ ditionis, Ioanni Galeacio patrueli multo opulentioris Imperii fortunam inuideret & de eo cuncti ſæpe contemptim & criminoſe loquerentur. Regina ſiquidem mater ambitioſa ſuperbaque mulier iuuenes ſuopte ingenio elatos & ſupra cenſum ſumptuoſos quotidianis ſermonibus impulerat, vt immoderata percuperent, audendoque, & moliendo aliquod inſigne facinus, ad præalta, vti generoſos deceret, aſpirare condiſcerent, ſicut non obſcure indicare videretur ſublato patruele, hoſte verius quàm propinquo, ipſos confeſtim ex opulenta hæreditate potentes & plane beatos euaſuros. Cæterùm non multo poſt Regina fato functa Barnabas cum liberis eadem ſpectare cœpit, vtpote qui tot filios ærario ſuo graues prætenui atque ob id infirma ditionis conditione regnaturos proſpiceret. Sed dum ſceleſta conſilia miſcet & diri odii cogitationes extendit, Ioanni Galeacio cuncta produntur. Is graui callidoque ingenio: audita explorataque diſsimulat & aduerſus inſidias ſeſe domi & foris præmunit intimi officii miniſteria coarctat: abdicatoque luxu menſam certis dapibus aſtringit: cuſtodiam verò corporis ex fidis veteranis adauget: nec arcis limine pedem effert: niſi explorato præeuntibus ſcilicet armatorum turmis, & prætoria cohorte circumfuſa; ante omnia porrò ad ſtruendum ex longinquo dolum ſub urbana templa ſupplicabundus ſæpe inuiſens conceptæ religionis, & demiſsi pauentiſque animi ſigna præbet. Quibus artibus vſque adeo in contemptum venit, vt nihil virile, vel ab aſtuto patruo ſene cogitare putaretur, & Patrueles nonnunquam dictarent aliquanto eum opimo ſacerdotio quàm tanto imperio digniorem videri. Itaque communicato cum paucis conſilio, edicens ſe Mariæ virginis templum quod eſt in monte ſupra Vareſium oppidum multis miraculis atq. donariis venerabile, ſoluendi voti cauſa profecturum, è Ticino Mediolanum contendit. Nec differt, Barnabas quin venienti honoris cauſa occurrat, quanquàm

quanquàm improuiſo aduentu perturbatus pudore metum vincente paululum cunctaretur. Nec multo poſt Vercellẽſi porta prodeuntem dato ſigno armati equites inermem & mula vectum comprehendunt & in proximam Portæ Iouis arcem cum Marco atque Rodulpho filiis deducunt. At Ioannes Galeacius continenter armata agmina in vrbem introducit, domoſque capti fratris tanquàm hoſtis ad excitandam plebem, opportuno aſtu diripiendas populo præbet, fit maximus in vrbe tumultus punctóque temporis memorabili fortunæ ludibrio tantæ opes euertuntur, nec quiſquàm omnino repertus eſt qui opem ferret, quum amici pariter atque hoſtes in opulentiſsimæ gazæ aceruos aui de graſſarentur, & maledictis Barnabam vti crudelem Tyrannum inceſſerent; nec in ea licentia publicanos & quæſtores vti populo inuiſos vllæ vel in ſterquiliniis latebræ diu tegunt, arx quoque ipſa attonitis cuſtodibus paucas poſt horas deditur, è qua ſeptem plauſtra elaborato argento & prætioſa ſuppellectile onuſta ſignatæque item aureæ monetæ ſeptingenta milia educta fuiſſe referuntur. Nec tanta calamitas prodigio caruit, domus enim Palatina ſeptimo die ante cladem adeo vehementer de cœlo tacta eſt, vt intimi cubiculi periſtromata deflagrarent & Viperæ marmoreæ faſtigio ſuperſtantes fulmine frangerentur, vates quoque domeſticus cognomento Medicina vt Nonas Maias eo anno Trium ſyderum coitu infauſtas caueret, multò antè prædixerat, & tum in fata ſua properantem retentare fuerat conatus, occulta enim vis fati tum maxime vrgebat, quum miſero mentis arbitrium eriperet. Euaſerat paulò antè Barnabas ad inexpiabile odium populi, ſe ipſo acerbior & ſæuior, durum & atrox eius ingenium, ſenecta nihil molliente, quippe qui inopia rapax, infamis auaritiæ nomen immani crudelitate cumularet. nam præter perpetua inclementer imperatæ atque exactæ pecuniæ detrimenta illata Populis, noua etiam atque atrociſsima lege promulgata, inquiri comprehendíque eos iuſſerat, qui quinquennio antè contra vetus edictum apros occidiſſent; aut ex his vel in aliena menſa comediſſent, vſque adeo inexorabili damnatione, vt ſupra centum ex miſeris agricolis laqueo ſuſpenderentur, reliqui vniuerſa ſubſtantia mulctati exilio ſolum verterent. diuiſerat enim per Pagos venationibus opportunos multa milia venaticorum canum grauiſsimo incolarũ ſumptu alenda curandáq. quum vicatim per familias diſtribuerentur, & præfecti venatorio apparatui multis cum miniſtris paſsim regiones circuirent tremendo ſuperbæ cenſuræ inſtituto ſingulos canes ex indicis volumine inſpectantes, vt inſolenti iudicio quos vellent verberibus pecuniáque punirent, quum pari mulcta damnarentur qui ſtrigoſos & graciles tanquàm inedia maligne eneruatos, & contra obeſos tanquàm nimia pinguedine inertes factos, aut impexis villis male curatos produxiſſent. At Barnabas in Tritianam arcem ab ſe ædificatam, deductus, ſeptimo carceris men

ſe quum regnaſſet annos triginta, vixiſſet ſexaginta ſex, veneno faſellis indito, vt fama tum fuit, extinguitur, eo quidem æquiore animo tolerata calamitate, quod in manibus Donniniæ Porræ adamatæ antea concubinæ, in ipſa extrema vitæ ſorte non plane miſer expirarit. Hæc Ioãnis Aucuthi Britanni ſocrus fuit, quæ calamitatis vltro cõnſors ſupremum in tantis ærumnis miſero ſeni ſolamen attulerat. Cadauer Mediolani Cõchano in templo tumulatum eſt, ſtatua equeſtri ex marmore Lunenſi ſuperſtante in eo ipſo armorum cultu expreſsiq. oris habitu, quo bella geſſerat, nullo tamen epigrammate addito, quum iuxta cubans Regina vxor marmoreo ſepulchro tale carmen meruiſſet.

Italiæ ſplendor Ligurum Regina Beatrix
Hic animam Chriſto reddidit oſſa ſuo,
Quæ fuit in toto rerum pulcherrima mundo
Et decor, & ſancta forma pudicitiæ,
Laurea virtutum, flos morum, pacis origo
Nobilibus requies, ciuibus alma quies
Quam patris extollunt Maſtini geſta potentis,
Veronæ nuptam magnificique Canis,
Barnabas armipotens Vicecomes gloria Regum
Naturæ pretium conſpicuumq́ue decus,
Qui Mediolani frenos, & lora ſuperba
Temperat Auſoniæ, quem timet omne latus
Hac conſorte thori felix conſorte laborum
Exegit longa proſperitate dies
Hanc deus elegit ſecum periturus & inde
Spiritus ætherei regnat in arce Poli.

IOANNES GALEACIVS.

SIVE LIBER DECIMVS.

IN IOANNE GALEACIO à primis ſtatim pueritiæ initiis, vſq. adeo mira grauitatis atq. prudentiæ ſpecies enituit quum in eo ſupra captum eius ætatis, ſolertia iudiciũ memoriáq. vigerent; vt eum pleríq. ex ratione phyſica citiſsime moriturum crederent neq. vnquàm tantas precocis eius ingenii dotes ad opimæ frugis maturitatem peruenturas arbitrarẽtur. Ferunt .n. ſicuti in Petrarcæ vita legimus Galeaciũ patrem quum ex conſuetudine conſiliũ aduocaſſet, multiq. inſignes togati viri in intimũ conclaue admiſsi conſediſſent, à puero tũ forte intentis oculis procerum ora atq. habitũ contemplante per iocũ quæſiuiſſe, quis nam ſibi ex eo numero ſapientior videretur, tum vero puerũ qui tum erat fere quinquennis ſuſpenſo vultu conſideratis ſingulis, demum acceſsiſſe ad Petrarcham quem nunquàm antea viderat, & blande arrepta toga eum oraſſe, vt ſe ad patris ſellam ſeſſum perduci pateretur; ſtatimq. magnum cum admiratione omnib. riſum obortum quòd puer perſpicaci iudicio omniũ longe clariſsimũ ea tempeſtate Poëtam delegiſſet. Nec eũ per omnes ætatis gradus ſumma cura à lectiſsimis præceptoribus atq. nutriciis educatum, quin in eundem Iudicii morumq. tenorẽ incumberet, natura deſtituit. à pueritia.n. ad integram ætatem prouectum in tanta actionũ varietate tale ſemper ingenii ſpecimen edebat, vt eius opinionẽ naturæ præſidio firmatam corroboratamq. multa hiſtoriarum lectione, atq. vſu rerum, nemo falleret atq. omnia vel plane fortuita præſentiens cõſilio fortunã regere videretur. Nec id hercle mirũ erat quum inueterata cõſuetudine multũ ipſe ſolus deambulando meditari, cũ peritiſsimis in omni negocio deliberare, exempla rerũ ex annalib. repetere, inſtituta maiorũ quæ euentus belli comprobaſſet, diligenter imitari eſſet ſolitus. Nullæ .n. eum; voluptates venationis aut aucupii, nõ aleæ ludus, nõ illecebræ muliebres, non ſannionũ aut ſcurrarum fabulæ a negociis auocabant, exercebat corpus modice ad rationem tuendæ valetudinis; animũ remittebat eruditorum colloquiis & frequenti lectione, ſecretiſq. item commentationib. ad iuſtitiam pietatemq. reuocatis. Conduxerat liberalibus ſtipendiis omnium diſciplinarum profeſſores qui in Gymnaſio Ticinenſi à patre condito iuuentutem docerent. Bibliothecam porro, erecto iuxta delubro in quo diuorum & martyrum reliquiæ pretioſis diſtinctæ loculis ſeruabantur rariſsimis codicibus referſerat; Ex ordine profitentium Celeberrimi tum fuere, qui monumenta ingenii poſteris reliquerunt, in iure ciuili Baldus & duo Raphaeles; Fulgoſius atque Comenſis, & Segnorolus Amadeus. In philoſophia

Vgo Senenſis, & Blaſius Pelacanis à Parma, cuius etiam extant in Aſtronomicis, diſciplináque Optices ſubtiliſsimæ quæſtiones; Tres quoque medici, Marſilius à Sancta Sophia, Syllanus Niger, & Antonius Vacca, quorum commentarii in Scholis hodie prælegüntur.
In tradendis autem Grecæ linguæ præceptis eminebat Emanuel Chryſoloras Bizantius. Sed ſupra Doctores omnium diſciplinarum erat cóſpicuus Petrus Philargus Cretenſis, ſacrarum literarum interpres, qui poſtea Pontifex euaſit & Alexander quintus eſt appellatus. Ex hoc præſertim lectiſsimo genere hominum, & ex his qui vſu rerum & prudentia valerent conſiliarios vberrimis honeſtatos ſtipendiis aſciuerat, vt non planè mirum videri poſſet, poſtquàm ipſe illuſtri iudicio polleret, ſi in conſilio exactiſsime deliberata diſcuſſaque, ex voto plerunque felix euentus ſequeretur. Cuncta ſub eo officia quæ tanti Imperii adminiſtrationem reſpicerent, admirabili ordine conſtabant, nihil enim in toto humanarum rerum negocio, domi & foris ipſo ordine eſſe præſtantius differere erat ſolitus; quo vno & ipſa in primis res militaris, & actio ciuilis omnis, & domeſtica diſciplina, veluti certiſsima compage regerentur. Imperia autem iuſſaque in maximis minimiſque rebus de ſcripto exibant, & rerum omnium ſumptuariæ rationes, ampliſsimis codicibus mandabantur; ex quibus miniſtrorum fidem & diligentiam exigebat & per cenſores quidem ſpectatæ probitatis, qui ſingula pro meritis ad pœnam & præmium reuocarent. Erant autem in eius aula infiniti prope librarii, amanuenſes, atque notarii, qui per ſingula officia rationum præfectis operam nauarent, tanta cura religionéque, vt non modò totius Imperii vrbiumq. ſtati redditus, & cuſtodiarum ſumptus, ſed ſi quid in publica ludorum ſpectacula impenderetur, & quot fercula ſigillatim in ſolennibus conuiuiis venirent, & quid claris hoſpitibus donaretur, ad exemplum atque ad memoriam ſcriberentur. Vidimus in Archiuorum eius armariis, admirandos codices in membranis, qui in ſingulos annos ducum & præfectorum veteranorumque militum nomina, ſingulorumque ſtipendia, & alarum ac turmarum indices continebant; deſcriptaque item exempla literarum, quæ in grauiſsimis gerendi belli & conficiendæ pacis negociis, aut ipſe ad principes ſcripſiſſet; aut ab illis accepiſſet; vt ſiquis iuſtam hiſtoriam condere velit, non aliunde vberiorem certioremque materiam deſideret; quando ex his bellorum cauſæ, conſilia, & rerum geſtarum euentus facilime deprehenduntur. Apud patrem patruumque Barnabam Germanorum & Brittannorum aduentu rudimentum militiæ poſuit, nec multo poſt quum vigeſimum tertium ætatis annum impleſſet, à patre commentitio nomine emancipatus eſt, in patrimonii partem Nouaria, Vercellis, Aſta, Alexandriaque ei traditis, vt inde Othoni Montisferrati Regulo ſemper hoſti, nec vnquam quieto, diſsimulante

patre

patre arma inferret. Sed dum in eo bello verſaretur, prodeuntibus Guelphis Vercellas amiſit. Allobrogum enim Regulus, quanquam ei eſſet auunculus, & Fliſci Ligures periculi ſui admoniti, Othonis ſibi finitimi iniurias defendebant; accieuerantque auxilia Pontificiarum copiarum, arcemque Ioannis Galeacii præſidio cuſtoditam circunuallarant, vſque adeo validis circumpoſitis ſtationibus, vt Ioannes Galeacius non ſemel obſeſſo præſidio, opem ferre conatus, quòd hoſtes caſtra caſtris contuliſſent, plane circunuentus obſideretur; tandemque præſidiū vrgente fame & deſperato commeatu ex conditione arcem dederet. Sed aliquanto infelicius Britannorum aduentu, arma tractauit, nam à Ioanne Aucutho Britannorum clariſsimo duce qui ab amicitia Barnabæ diſcedens, Pontifici & Florentinis adhæſerat, in Brixiano agro acie victus profligatuſque eſt, vſque adeo graui accepto detrimento, vt eius duces ferme omnes cum vexillis caperentur, & ipſe celeri fuga, è manibus hoſtium ægrè ſe ſe eriperet. Ab his infauſtis ſuſceptæ militiæ initiis, quum ſatis ſuperq. cum virtutis, tum fortunæ ſuæ periculum feciſſe videretur, mortuo patre per legatos bella gerere conſtituit, quod vnicus patris hæres extra infeſti Martis diſcrimina ſibi omnino parcendum, alienáque virtute quæ pecuniæ mercede pararetur, ſubeundam præliorum aleam exiſtimabat; rebaturque vti natura cautus exactéque prudens, & vti mox apparuit, conſilio quàm manu validior, ſe domi quàm foris feliciorem euaſurum; pollicentibus præſertim ex genitura Mathematicis maximas opes, adauctum Imperium, hoſtium calamitates, ſummamque gloriam ſi armorum pericula deuitaret. Neque fatidici vates aut ipſe naturæ Genius, humanæ voluntatis arbiter, fidem fefellerunt. Paucis enim annis admirabiles adeptus victorias, ita inimicos perdidit, cæcidit hoſtes, Imperij fines protulit, vt arridentis fortunæ fiducia ſubnixus, totius Italiæ regnum affectaret. Iam enim eum Ladiſlaus Cæſar, nouo honoris titulo honeſtarat, quum ex ſolennibus codicillis primum Mediolani Ducem, ſceptro pileóque eius dignitatis inſignibus, per Legatos tranſmiſsis appellaſſet. Formidandæ ambitioſi Principis erant opes & quòd longe omnium ampliſsimæ, & quòd vltra ſummam prudentiam veterano milite, ſtrenuiſque & præclare fortunatis Ducibus niterentur. Scaligeris Veronam atque Vincentiam ademerat, Carrarienſibus verò Patauium, Franciſco ſeniore in Modoetianum carcerem coniecto; præterea Taruiſium, Feltrium, Bellunum, montanáque oppida cum Tridento in poteſtatem redegerat. Peruſini & Aſsiſiates ad eum à pontifice defecerant, Senenſes tedio incertæ libertatis, ad eius authoritatem, finitimos Piſanos ſecuti, ſe contulerant; quum nec Lucenſes Imperium eius abnuerent, Propterea Florentini non obſcuro perculſi metu, potentiſsimi hominis vim ſuſpectantes

ei vndique circummiſsis per omnem Europam legationibus, graue bellum concitabant, Roberto præſertim Cæſare in Italiam excito, & Gallis duce Armeniaco cis Alpes perductis. Sed eos externarum gentium conatus ita ſuſtinuit, vt Gallos virtute Iacobi Vermii ad Alexandriam ingenti pugna ſuperatos, interfecto duce deleuerit, Cæſaremque à Brixianis alpibus ſe demittere auſum, oppoſito Facinio Cane, primas Germanorum alas profligante, in Germaniam retruſerit. Exinde ad vindicandas iniurias pergens, Franciſcum Gonzagam, Mantuæ obſeſſum, deriuatis Pado atque Atheſi per emiſſarios, & pene ſummerſa vrbe, pacis condiciones, accipere coëgit. Nouiſsime ad Caſalecium iuxta Bononiam Pontificis, Florentinorum, & Bononienſium ingentem exercitum, Bernardone Aquitano fortiſsimo duce capto, collata acie profligauit; ab eaque ſtatim victoria vrbe Bononia potitus eſt, pro qua ab exceſſu Ioannis Antiſtitis per quinquaginta fere annos fuerat dimicatum. Nec multo poſt victricibus copiis in Etruriam per Apenninum, tantum terrorem Florentinis intulit, vt demiſſi animo ciues, nequaquàm in domeſticis præſidiis, ſed in vna tantum impotentis atque irati hoſtis morte, ſalutem reponerent. Nec eorum votis fortuna defuit; in arce enim Mellenniani, Romana via ſupra Lambrum, peſtilenti febre correptus, exceſsit è vita, pridie Nonas Septembris, anno à partu Virginis ſupra Millesimum Quadringenteſimo ſecundo, quum ætatis annum Quinquageſimum quintum attingeret, imperaſſet autem annis viginti quatuor. Duos ex Catharina Barnabæ filia impuberes filios Ioannem & Philippum reliquit; quum autem ex Iſabella Caroli Galliæ regis filia, priore vxore, nullam prolem ſuſcepiſſet; ad inſtaurandam cum Gallo rege propinquitatem, Valentinam ex eadem Catharina primo partu genitam, Ludouico Aurelianorum Principi regis filio, nuptui dederat. Quo coniugio Aſta Colonia dotis nomine Valentinæ obuenit, ad liberos verò eius hæreditatis titulo, Mediolanenſis Imperii iura tranſierunt, quòd Valentinæ fratres ſine legitima prole deceſsiſſent, ſiniſtro quidem omine inſignique detrimento Italiæ Galliæque; quòd in repetenda ea hæreditate, diuturnum & atrox bellum ſit exortum, cuius ad huc nullum omnino certum finem videmus. Arſit per aliquos dies ante eius mortem cometes ingens, lurida & funebri oblongáque cauda, verſus eam cœli plagam, quæ in corum ventum obuertitur. Nec eo cœleſti prodigio indignus videri potuit, quum nemo principum in Italia à Gothicis vſque temporibus repetita memoria, Imperii magnitudine & vitæ ſplendore, eo clarior atque potentior extiterit; quòd ſi victorias inter fortunæ munera numeremus; nemo certe ei vel innatæ grauitatis atque prudentiæ opinione, vel ipſa

oris ac corporis dignitate, vel exornandæ virtutis ſtudio, ad cenſum veræ gloriæ comparandus eſt; quanquàm tanti nominis famam prægrauaſſe videatur patruus Barnabas exutus Regno, in Tritianóque demum carcere necatus; atque illa immenſa proferendi Imperii cupiditas. Sed hanc quiſque non iniquus neque immoderatus Tyrannus. C. Cæſaris exemplo facile excuſauerit, ſi regnandi cauſa iuſiurandum violandum eſſe exiſtimet, & ipſe Ioannes Galeacius in exercenda ſæuitia, tempeſtiuus Barnabam, pares atque immeritas ſtruentem inſidias, recte præoccupaſſe cenſeatur.. Contraxit tamen inuidiam, eius animo grauem, vti ſæuè rapax & immitis; atq. perpetuus vrbium ſuarum expilator, quum à ſubiectis Imperio concepta odia detegi exercerique nequirent, quæ demum in morte eius per ſingulas vrbes eruperunt. Neque enim perpetuo imperatæ pecuniæ onere feſsis, ſatis digna tolerandæ iniuriæ cauſa videbatur; accerſita ſæpe, vltro gerendi belli neceſsitas, quòd nunquàm ex bello pacem expeteret; ſed ex pace ſemper alia atque alia bella quærerentur. Nec mirum, quum ferendis bellis, viginti milia equitum & totidem peditum, perpetuò alenda ſuſcepiſſet, nec vllis omnino ſumptibus parcendum arbitraretur, modo fortiſsimum quemque ex omni militari ordine inuitatum, vberioribus ſtipendiis, ob idque facilè detractum hoſti, ſibi adſciſceret. Profiteri enim erat ſolitus, nihil eſſe ea mercatura nobilius, qua viri inſignes pararentur. Obiectauit & ei probroſas libidines in hiſtoriis; Antoninus Florentinorum Antiſtes, inepto & improbo maledicendi genere; in hoſtem patriæ inſolenter inuectus. Nullum autem eius ædificium paulò luculentius extat, quum maiores eius vſque ad inſaniam domi & foris, curias, arces, prætoria ſumptuoſiſsime condidiſſent. Singulari tamen pietatis & magnificentiæ ſtudio, Carthuſiæ templum conſtruxit, ad quartum lapidem à Ticinenſi paterna arce, vbi ferarum ſæpta terminantur, addictis in alimenta ſacerdotum latifundiis. In eo templo humari voluit, ſpectaturque poſt aram maximam, cælati operis, admirabile ſepulchrum; ſubſcriptis ad hiſtorias rerum geſtarum, quæ marmoreis imaginibus decentiſsime figurantur, his carminibus, non omnino indignis, vt alibi quàm Carthuſiæ perlegantur.

Italiæ ſperanda foret, Duce læta ſub iſto
Illa ſibi antiquis iam promittebat honores
Nanque videbantur cælo demiſſus ad vnum
Natus, vt indeptis componeret Aurea terris
Sæcula, & afflicto, tandem daret ocia mundo.
Ac deus Auſoniæ dederat quod ſydus agenti
Tranſtulit ad ſuperos, ſiue illo ornare beatos
Angelicosue Choros voluit, ſeu lumine tali
Indignam eſt ratus Italiam, mundumque nocentem
Conſilij ratio alta latens & cauſa ſuperſtat.
Sed nos ò miſeri quorum ille piiſſimus hæros
Deſtitit optatæ, numquàm vigilare, ſaluti;
Flete Ducem Ligures, talem lachrimate parentem
Voſque vrbes viduæ, Princeps quas ille ſub altis
Felices ſceptriſque ſuis cum pace fouebat,
Aeternas oculis lachrymas effundite veſtris;
Ante alias Mediolanum patria inclyta magnum
Principis atque caput tantæ ditionis; & olim
Longobardorum domus auguſtiſsima Regum,
Magnanimoque Duci nuper gratiſſima ſedes
Papia, illuſtris titulis quas fecerat vrbes;
Et vicina ſequens matris veſtigia Laude
Vrbs Pompeiani de Laude vocata triumphi;
Brixia ciuili nec eneruata duello;
Funde pares lachrymas quibus alta Verona, ſororque
Ingeniis ornata bonis Vicentia, duris
Cognita temporibus, paruaque in montibus vrbes
Bellunum, Feltrumque adeant, & pulchra feraci
Planitie Cremona ſedens, memoreſque laborum
Vercellæ, antiquis tellus agitata procellis,
Et cum Derthona fœcunda Nouaria pingui
Piſcoſumue Comum Populoque animoſa ſuperbo,
Bergoma & occiduus quas nunquàm victor adiuit,
Nomen Alexandri retinens vrbs fertilis oris;
Quæque tot egregios in prælia mittit alumnos
Parma potens animos, & opima Placentia campis,
Et Bouium, & vicina malis vrbs ducta priuſquàm
Sub ducis Imperium, & iuga non metuenda veniret.
Te quoque Lucenſis regio, licet obruta Lunæ
Mœnia ſint, reliquis plorantibus vrbibus addas
Quas inter magno eſt lacerata Bononia fletu
Et gemitu, & lachrymis proprium confeſſa laborem;
Quæ ſibi ſyderios ſubito m.rs improba vultus

Principis eripuit, nec paſſa diutius illam
Maieſtate frui, dulcis & dulcedine ſceptri.
Ite ſimul, ſic fata iubent, ſociare querelas
Urbs Piſæ, quondam Tyrrheni Roma profundi.
Maſſaq́ Gorſetum, manu vehat inclyta ſecum
Et cum vicino Turrita Peruſia ploret
Aſsiſio, & mæſtæ ſaliant ad ſydera voces.
Romanum gemat Imperium, Romanaq́ plangat
Eccleſia, hi lachryment oculi duo lumina terræ
Raptus vterq́ pugil, Latijs quo maior in oris
Non erat, ex Italis Germanos depulit hoſtes
Finibus, & Gallos bello confixit acerbo;
Ante Quirinalem poſſet quàm cernere Romam,
Mille quatercentum atque duos cum duceret annos
Sol, hunc atra dies Septembris tertia ademit.

IOANNES MARIA.

SIVE LIBER VNDECIMVS.

MORIENS IOANNES GALEACIVS ad Teſtamentum antea rite conditum additis codicillis, Ioannem Mariam maximæ partis Imperii, nouique tituli hæredem inſtituit; ea conditione, vt Philippus Papiam vrbem obtineret, Nouaria, Alexandria, Aſta, Vercellis atque Derthona adiunctis, Papiæ comes appellaretur: Gabrieli autem ex Agnete Mantegatia ſpurio, qui erat legitimis ætate ſuperior, Piſas, Cremamque legauit, atque ita Ioannes Maria deſumpto Ducis nomine ſuſceptiſq. paternæ dignitatis ornamentis, ad Imperium euectus eſt; funeſtis vtique auſpiciis; nam illico ciuile bellum exarſit, Gibellinis & Guelphis inter ſe vecordi impetu concurrentibus. eæ ſiquidem diræ factiones contempto adoleſcente principe, vetera ciuium odia refricarant, quæ ſuperiorum principum virtute, ſublata videbantur. Is longe grauiſsimus & ſumme lugubris tumultus, non vrbibus modò atque oppidis; ſed pagis agreſtibuſq. familiis, eodem inſaniæ morbo correptis, vaſtitatem attulit; quum cædibus incendiiſque graſſari, cognatis & affinibus vltimam vim afferre; ſacra denique non ſecus ac profana violare fas putarent; virtutiſque & gloriæ loco ducerent, ſi ad oſtendendum inſigne factionis ſtudium, maxime crudeles euaſiſſent. Sed dum Mediolani per ſingulas regiones, cruentos euentus alternante fortuna certaretur, eadem peſtilentis mali lues, reliquas Imperii ciuitates, celeriter inuaſit; inſigni perfidia Præfectorum & Ducum, qui orientes tumultus quum facile opprimere poſſent, turbidis rebus magnopere gauderent. ii enim modo his, modo illis fauentes, altera partium expulſa, altera verò attritis feſſa viribus, ſubnixi validis præſidiis, vrbium dominatus arripere è medio cogitarant; per hunc modum nullo pudore violati militaris ſacramenti, Pandulphus Malateſta Brixiam & Bergomum occupauit, cuius factum infame ſceleſtumq. ſubſecuti Gabrinus Fundulius Cremonæ; Facinius Canis Papiæ atq. Alexandriæ; Ioannes Vineatus Laudi Pompeiæ: Cremæ Benzones; Placentiæ Arcelli; Otho bonus Tertius Parmæ; Franchinus Ruſca Comi; Bruſati, & Tormelli quondam exules, Vercellis atque Nouariæ dominatum inuaſerunt. Qua fœda & repentina ducum atque vrbium defectione conſternatus princeps, docente & hortante matre, conſilium ſuſcepit de creando Gubernatore; qui militari cum Imperio vrbem regeret, & ſalutem dignitatemque principis præſentibus armis tueretur. Veteres enim conſiliarii amicique quos pater in tutelam adoleſcentis reliquerat di-

uerſo æſtu turbulentæ tempeſtatis iactati, aut ſecuri colla prebuerant, aut exauctorati, aduerſariis locum occupantibus, metu mortis diffu-gerant. Itaque Mediolanum accerſitur Carolus Malateſta. is introductis copiis factioſorum audaciam cohercet; præclarum reſtituendi Imperii & parandæ quietis ſtudium oſtendit; Fratriſque filiam principi in matrimonium collocat. Sed non multo poſt, quòd Guelpharum partium nomen præferret, vrgentibus patritiis, Mediolano excedere cogitur. Euocatus ſubinde eſt in eius locum Facinius Canis bello dux impiger, ſed impenſe rapax & vehementer factioſus. Verùm is multis expeditionibus proſpere cōfectis, quum parum æquus & reipublicæ vtilis foret, quòd Gibellinarum partium ſe defenſorem & ducem profiteretur; Guelphorum inſidiis petitus, atque vrbe vſque adeo violenter exactus eſt; vt cum circunfuſis in eum coniuratis, ne caperetur per auerſam Actianæ curiæ portulam adacto equo in fugam ſe proriperet, contuſa vehementer fronte in valuarum anguſtiis, relicto Coccineo capitis integumento, continenti curſu Roſatum vſq. percurreret. Tum verò Guelphi Antonio Turriano cohortante, qui apud principem quanquam nomine familiæ odioſus eſſe deberet, tamen plurimum gratia valebat; Ioannem Mariam perpulerunt, vt in Facinii locum, cum eadem Imperii poteſtate, Bucicaldum Gallum acciret. Is tum à rege Galliæ deditis vltro Ligurib. præpoſitus Genuæ præſidem agebat, vir corpore pariter & ingenio vaſtus. Itaque ſtipatus Gallis equitibus, quum Mediolanum veniſſet, ante omnia inſido conſilio, vt arce potiretur cuſtodis animum, oblata pecunià tentauit. Id facinus malignè ſuſceptum, quum minime ex ſententia proceſsiſſet, cuncta ad ſuperbum arbitrium reuocāda ratus, edictis propoſitis & percuſſa ſub nomine ſuo moneta, ita impotentis animi libidinem nudauit, vt non Ioanni Mariæ modò, ſed vtriuſq. etiam factionis ciuib. in ſuſpicionem affectati principatus venerit. Sed dum Mediolani hac inani ſpe immodicos ſpiritus alit, atque odium ſibi ingens parat; illudente Fortuna votis eius Gallica præſidia occiſo à Spinulis Serratone præfecto, Genua pelluntur, Theodoruſque Montisferrati Marchio, ſtrenue operam nauante Facinio, Genuæ Princeps acclamatur. quo nuncio perterritus nec ab re ſibi timens, priuſquàm tanti accepti incōmodi fama vulgaretur, ſimulata expeditione in Ticinenſes, copias Mediolano eduxit. quem Facinius euadentem ad Nouium oppidum adortus, adeo opportune commiſſa pugna profligauit, vt Bucicaldus amiſsis copiis Genuæ & Mediolani præfectura, vno tempore exutus, per aſperos Alpiū tramites in vlteriorem Galliam perfugerit. Hic eſt ille Bucicaldus qui Gabrielem Ioannis Galeacii filium, auaro truculentoque iudicio Genuæ ſecuri percuſsit, vt prægrandi ea pecunia potiretur quæ illi obuenerat, quum Piſas Florentino ſenatui vendidiſſet. Per id tempus Ioannes matrem amiſit, tantis curis, vt erat corpore imbecillo, facile ſuc-

cumbentem;

cumbentem; cuius peruerſo conſilio, non multo antè, vt propinquas vrbes facilius tueretur, aut occupantibus Tyrannis eriperet, cæteras quæ remotæ ditionis erant, Bonifacio pontifici tradendas cenſuerat, ſcilicet vt eo inſigni munere inanem promereretur amicitiam, & tutelare fœdus afflictis & plane perditis rebus impetraret. Per hunc modum Bononia tantis impenſis atque laboribus parta itemque Aſiſium atq. Peruſia Vmbriæ vrbes, Mediolanenſi Imperio adiectæ, quum ex calamitate leuitatéque Ioannis, Fortuna eodem pertinaci veſtigio nixa, alienæ felicitati aſpiraret; in ditionem Pontificii Imperii conceſſerunt. Pari quoque ignauia aut deſperatione Senenſibus obtruncato Corregio præfecto deſciſcentibus, libertatem cruentis admodum ſeditionibus implicatam reliquit. Cæterùm nihilo ſecius Mediolani certabatur, recrudeſcentibus ciuium odiis, per mutuas cædes, quòd neq. victi vindictæ cupiditate pacem vellent, neque victores victis inducias tanquàm ſucceſſu damnoſas dandas putarent: quibus rerum difficultatibus adductus princeps, quòd vnum omnino remedium in tanta ciuitatis perturbatione tranquillitatem afferre poſſe videbatur; Facinio datis obſidibus, ſe ſe reconciliat, eumque iterum accerſit, & bellicarum ciuiliumque rerum moderatorem, cum ſuprema poteſtate creat, eius aduentu Guelphi qui ſub Bucicaldo inſolentes euaſerant, arma poſuerunt; quieſcentibuſque demum Gibellinis atque vrbe pacata, Facinius Bergomatibus bellum inferre iuſſus, trans Abduam ducto exercitu, rebellantis vrbis agros, omni belli clade vaſtauit. Sed quum Bergomates conſumptis hoſtili igne ſuburbanis tectis ne extrema paterentur, ſe dedere decreuiſſent; Facinium articularis morbi, renumque dolores vſque adeo grauiter inuaſerunt, vt abſcedere irrito incæpto, Papiamque deferri cogeretur. Is morbus qui Facinio ſupremus fuit, nouandis rebus occaſionem præbuiſſe fertur; ſummæ nanque audaciæ turbulenti ciues in necem principis coniurarunt, in queis eminebant Baucii fratres Andreas & Paulus ex intimis familiaribus; duo Puſterlæ pernobiles; & Franciſcus Mainus, Bertonus Mantegatius, & Acontius Triuultius. Hos tanquàm duces ex vtroque factionis ordine alii ſupra triginta ſequebantur, neque fuit quiſquàm è tanto numero qui in ſumma ſpe ampliſsimi præmii fidem prodendo fallere voluerit, quum in vitæ periculum ex ſuſpecta conſciorum multitudine ſubiret, oderant enim eum omnes tanquàm inuſitatæ immanitatis Tyrannum, quòd in tanta per nouem annos ærumnoſi Imperii rerum omnium aſperitate, inſanæ feritatis morbum concepiſſet, vſque adeo horrendum, vt iracundia in rabiem verſa, damnatos aut ſibi inuiſos, voraciſsimis canibus laniandos obiiceret, eoque atroci ſpectaculo magnopere lætaretur; haberetque in delitiis Squarciam Giramum alioqui honeſta ortum familia, inhumanæ ſæuitiæ miniſtrum, qui ad eam carnificinam ingentes moloſſos humana carne alendos ſuſcepiſſet,

Diis itaque atque hominibus tale monſtrum abominantibus poſtridie Idus Maias ſacrorum cauſa in templum diui Gothardi deſcendentem Baucii Fratres, reliqua coniuratorum manu incumbente duobus vulneribus confecerunt diſciſſa vſque ad oculos fronte, & dextro crure ad ſuram detruncato. Exanimem & aliquandiu ab omnib. deſertum pauci ex infimo familiæ ordine in templum maximum detulere. Ibi cum fœdis vulneribus & multo cruore deformatus non ſine ludibrio ſpectaretur, infimæ ſortis meretrix tempeſtiuæ pietatis officium vſurpans, totum cadauer multa recenti roſa contexit. Inde poſtea à Philippo ſucceſſore opulentam dotem vt honeſte nuberet ingenuæ charitatis nomine habere promeruit. Eodem die Giramus ſceleſtus carnifex concurſu populi latebra extractus quum viuus vnco traheretur, pro ianua damnatæ & mox ad ſolum æquatæ domus, horribili meritóque ſupplicio affectus eſt. Ipſe quóque Facinius copiarum Imperator, quum ei inſuperabilis morbus vitæ finem afferret, nunciata cæde principis, duces militeſq́. ſuos obteſtatus, vt percuſſores perſequerentur; Philippóq́. ad principatum hæreditatis iure contendenti fortem atque fidelem operam præſtarent; paucas poſt horas expirauit, magno quidem coniuratorum commodo, qui nemine principis cædem vindicante, Haſtorem Barnabæ ex concubina filium bello ſtrenuum pater noſque ſpiritus gerentem magnis acclamationibus ad principatum extulerant.

PHILIPPVS

PHILIPPVS.

SIVE LIBER DVODECIMVS.

IOANNE MARIA Interfecto, atq́. eodem die expirante Facinio, Philippus qui captiuo perſimilis incertuſq́. ſalutis in arce Papiæ ſupremum vrgentis Fortunæ impetum expectabat, inopinato Facinii dudũ hoſtis munere ſubleuatus, animum erexit ad non dubiam ſpem recuperandi principatus, cohortantib. Facinianis ducib. qui quum in ſupremam morientis Imperatoris ſui voluntatẽ, per coniunctas dextras fidem datam fallere nefas putarent; vti viri militares etiam gerendo bello materiam quærebant. Deerat pecunia exercẽdæ virtutis neruus; ſed ea ſubitario prouentu à Beatrice Tenda vxore Facinii celeriter impetratur propoſitis cum nouo principe nuptiis, quas ipſe Facinius in extremo vitæ actu ſuaſiſſe ferebatur. Nec eas abnuit Philippus quanquam ætate fortunaq́. impares. Itaq. leuis mulier intempeſtiuæ libidinis & maioris Imperii auida, vix deterſis lachrimis inauſpicati coniugii thorum ſubit, quaterq́ue centena milia aureorũ nummûm dotis nomine dinumerat, nec mora, inſtructo exercitu Philippus Mediolanũ contendit, obſidebat arcem Haſtor circumuallatam magnis operibus: Sed ductu Franciſci Carmagnolæ Caſtelliniq́. Beccariæ, Philippi milites munitiones perrumpunt, Haſtoremq́. ad Comenſem portam accerrime reſiſtentem, profligant. Tum vero Philippus vrbem ingreſſus per præcones in compitis pronunciari iubet, ſe nemini, exceptis fratris percuſſorib. hoſtem futurum, ſtatim acclamatus princeps ſingulari totius populi ſtudio in curiam Actianã deducitur. In eo tumultu Paulus Baucius & Franciſcus Mainus principes coniurationis & cædis, intercepti teterrimo ſupplicio admiſſi ſceleris pœnas dederunt. Exinde Philippi duces ad oppugnandã Modoetiã quo ſe receperat Haſtor, profecti ſunt, nec multis inde dieb. id oppidũ in poteſtatem deuenit; & Haſtor qui in arcem refugerat, quum ad puteum ſederet, tormenti in incertum emiſſi lapide coxam ictus interiit. Extincto graui æmulo & propter ſtudia Guelpharũ partium magnopere metuendo, Philippus auctis opib. Tyrannos adortus incredibili fælicitate, aliquot vrbes paterni imperii recuperauit, Pandulpho imprimis Malateſta Bergomo Brixiaq́. depulſo; Ioanne Vignato Laudenſiũ Tyranno capto & latronum more in furca ſuſpenſo; Arcellis Placentiæ necatis aut in exilium pulſis; & Frãchino Ruſca, qui Comum occuparat, certa præmii conditione ea vrbe eiecto. Verum incredibili lętitia Philippum affecit, Gabrinus Fundulius Cremonenſium Tyrannus fælici aſtu captus. Is cum medio in foro Mediolani con-

ſpecta ſupplicii machina ceruíces ſecuri ſubdere cogeretur, hortaren turque eum de more cucullati ſacerdotes, vt ex diſciplina Chriſtiana compoſito animo, vitæ exitum ferret, patratorumque ſcælerum ſperata inde à Deo maximo venia rite pœnitere vellet; contortis atrocibus oculis, Deſinite inquit mihi indigne perfidioſeque prodito moleſti eſſe; nam tantum abeſt, vt me Iure belli factorum pœniteat, vt maxime etiam doleam, quòd Papam ſimul ac Cæſarem ad immortalem clariſsimi facinoris famam, è mea turre minime præcipitarim. Paucos enim ante annos Balthaſſarem Coſſam, Ioannis XXIII nomine pontificem, & Sigiſmundum Imperatorem hoſpitio exceptos ſtudioque per amœni atque admirabilis proſpectus in ſummam celeberrimæ turris coronam inuitatos inceſſente atrocem animum dira libidine in ſubiectum forum prouoluere cogitarat, neq. alius omnino vel grauiſsimæ rei reſpectus duo totius orbis lumina ſeruauit, quàm in nefario Tyranno non ignobilis obortus pudor, ne hoſpitalis menſæ religionem cui ipſe honoris cauſa conuiua adhibitus eo die fuerat, non crudelis quidem ſed ingrati animi piaculo fœdaſſe videretur. Cæterùm Philippus & fraternam cædem & Tyrannos probe vltus, fretuſque mirifica virtute clariſsimorũ ducum Carmagnolæ & Nicolai Picinini, ad recuperandas remotiores paterni Imperii vrbes animum adiecit: Veronam enim Veneti, Piſas Florentini, & Bononiam põtifex Romanus ademerant. Sed ab eo conſilio non iniquo iure ſuſcepta bella geſtaque demum per triginta & ſeptem annos aliquanto maiore virtute quàm fortuna totius Italiæ vrbes grauiſsimis cladibus affecerunt; eumque poſtremò belli euentum Philippus tulit, vt conſpirantium inter ſe liberarum ciuitatum conſilio atque opibus impar, Bergomum & Brixiam amitteret, & Genuæ dominatu pelleretur, quum ipſe domi ſederet paternoq. exemplo, ſed nequaquam pari fortunæ conditione, gerenda bella per legatos arbitraretur. Verùm in hac perpetua & ſemper ancipiti difficillimarum rerum agitatione, maximæ conſtantiæ & generoſi cõſilii laudem tuliſſe videri potuit, quum ſepties terreſtri aut nauali acie victor, ſed ſæpius victus eoſdem ſemper ſpiritus indomitæ virtutis geſſerit. Intentus enim & erectus ad tuendum nominis decus quum ſæpe fortunæ aleam ſubiret, nullo ſumptu nulloque periculo deterreri poterat, quanquam natura eſſet pertimidus vſque adeo vt vel mediocri tonitru audito formidine quateretur; & ſubterraneas latebras amenti ſimilis quæritaret, ſecreto cubiculo maxime gaudebat & in id paucíſsimos admittere, arcere ſalutantes, negocia tractare per interpretem, & denique reformidare cœtus hominum ſolebat, hebetata enim oculorum acie quòd adeuntium facies non planè diſcerneret, aſsiduo nomenclatore & monitore diſsimulanter vtebatur; ne omnino captus oculis à minus familiaribus putaretur. oblectabat autem ocium hiſtoriarum lectione, quarum Antonius Panhormita li-

ta literarum nomine, præcipuo in honore habitus, aliquandiu fuit anagnoſtes. Verum incolumi adhuc oculorum lumine, libentiſsime adoleſcentium pila ludentium, aut luctantium certamina, obducto ad feneſtram ſpeculari vitro deſpectabat, vt ludentes eum ſpectare neſcirent, quum tamen adeſſe crederetur. Inde enim eorum formæ decus explicatos artus animique vigorem inſpicere & quos ex eius exercitationis indole maxime probaſſet, ad menſæ cubiculíq. miniſteria deligere erat ſolitus. Sed eam voluptatem Candidus December illius ætatis ſcriptor iniquo felle turgidus, quum omiſsis laudibus quæ in Philippo celebrandæ fuerant vitia notaret, ad ſuſpicionem libidinis reuocauit. Erat Philippus in flexu præſertim ætatis ingenio ſuſpicaci, feruido, mobili, ſæpéque ſæuo; quum teneræ eius aures delatorum aculeis figerentur. Nec deerant ex intimis amicorum factioſi alienæque laudis obtrectatores, qui recte ſentientem ſæpiſsime deprauarent; inter quos Oldradus Lamponianus ab adoleſcentia cubiculo aſſuetus gratia authoritatéque tantum valuit, vt Carmagnoſam ſummum ducem magno Philippi incommodo alienare atque extrudere potuerit; adiit & graue ſalutis periculum ipſe Franciſcus Sfortia iam aſcitus gener, falſis ſcilicet criminibus oneratus; quum vno Innocentiæ præſidio à multis beniuolis ægerrime defenderetur. Verum Philippus ingrati ſæuique animi infamia ſeſe turpiter fœdaſſe viſus eſt, quum Beatricem vxorem adulterii cum Orumbello Citharœdo admiſsi ream nec in tormentis quicquàm contra pudicitiæ decus confitentem ſecuri percuſsit, imparis vt ferunt coniugii pertæſus; cuius tamen nõ dubiis opibus ad Imperium perueniſſet, vt demum Amadei Sabaudii filiam euentu ſterilem duceret, non ſine dote modo confectis nuptiis; verum vt ſoceri ſocietatem promereretur, vltro traditis Vercellis. Id quoque famam eius vehementer premit, quòd alioqui in amore odioque inſtabilis, tum maxime firmus atque inexorabilis euaderet quum veteres iniurias nouis beneficiis nequaquàm penſandas arbitraretur, vt in Caſtellino Beccaria mox apparuit, non ob aliam cauſam in carcere necato, quàm quod recentis operæ fideliter ſtrenuéque præſtitæ oblitus, veteris perfidiæ quà is Papiam Facinio prodiderat meminiſſet. Sed vno memorabili inuſitatæ virtutis præconio Philippus vitiorum labes præclare aut deterſit aut operuit, quum Alfonſum regem nauali prælio ad Pontiam ſuperatum & captum, incredibili benignitate magnitudinéq. animi non cuſtodia modo liberarit, ſed excultum eximiis muneribus & prægrandi pecunia inſtructum ad repetendam Neapolim dimiſerit. Rariſsimo quidem & incomparabili generoſæ clementiæ exemplo ſi vi decerpendæ glorioſæ laudis prouentu ſuperiorum atque eorum qui poſtea toto orbe regnarunt principium animos nobili cenſura metiamur. Superauit etiam maiores ſuos domeſtici ſplendoris munificentia quum clariſsimos hoſpites acciperet, in queis fuere

Martinus Columna Pontifex Maximus cui marmoream ſtatuam poſuit, & Sigiſmundus Imperator ingentibus donis cum vniuerſo comitatu liberaliter expletus. Exceſsit è vita nondum ſexagenarius ex atroci febre & in multam bilem ſoluta repente aluo, pridie Idus Augusti, anno à partu Virginis Quadrageſimo octauo ſupra Milleſimum & quadringenteſimum; quum circumuentus Venetis armis & Mediolani ferè obſeſſus, Franciſcum Sfortiam generum diu antea pro hoſte habitum, opportuneq. in gratiam receptum, è Togata Gallia euocandum curaſſet, vt grauiſsimis hoſtibus ſummæ virtutis atque felicitatis Imperator opponeretur. Ferunt eum iuſto odio contra Venetos æſtuantem diu agitaſſe animo, an Alfonſum regem genero præferret imperiique hæredem relinqueret; vt eo inclyti opulentiſsimique nominis præpugnatore, ambitioſæ & præpotētis Venetæ gentis audacia frangeretur, ſed amore Blancæ filiæ quæ iam Galeacium Sfortiam ad ſpem Imperii in agro Piceno pepererat, Generum eundemque ſolemni adoptione filium prætuliſſe, præcipuis ſupremi decreti ſuaſoribus Andrea Birago & Petro Puſterla; quum diuerſo ſtudio Brocardus Perſicus & Franciſcus Landrianus pro Alfonſo contendentes victique ſuffragiis, ab ſententia popularis inuidiæ plena diſceſsiſſent, multis ciuium indignantibus, quòd pro homine longe omnium humaniſsimo atque fortiſsimo, qui iam adoptione filius Blancæque vnicæ Philippo genitæ maritus atque obiter Vicecomitum ſtirpi inſertus eſſet; externi ſanguinis ignotæque linguæ, ſuſpecti denique ingenii vir, ſtultiſsimo paucorum conſilio ad patriæ dominatum vocaretur; quo conſilio, breui, colonis Hiſpanis vrbem Mediolanum totamque Inſubrum regionem, ad non dubiæ calamitatis euentum eſſet repleturus, Fama tamen in vulgus manauit exaratum fuiſſe codicillum quòd priori teſtamento ſubderetur, ſed expirante Philippo priuſquàm teſtibus adſcriptis obſignaretur, fuiſſe diſcerptum, quòd vſque adeo grauiter Alfonſus tanquàm malignè excluſus tulit, vt ea ſuppreſsi codicilli iura Alfonſus Nepos ætate noſtra reſpiciens, vt ſibi totique Italiæ clades pararet, intemperanter aſpirarit. Caruit marmoreo ſepulchro Philippus, quum in arca lignea aureo contecta panno conderetur, eam in ſublimi fornicis intercolumnio ſuſtinentibus tignis ſupra aram maximam ſuſpicimus, ſed in infimo pariete affixum tale carmen legimus.

Clementiſsimus

Clementiſſimus atque liberalis
Inſubrum dominus, Philippus hic eſt,
Victis regibus vnico Duobus
Qui bello; manicaſq́ compedeſq́
Leuari iubet, in ſuaſq́ abire
Donatos opibus Lucullianis
Sedes; & ſua regna, liberatos
Tetro carcere. Diſcite hinc Tyranni,
Sunt hæc munera Principum; ſuperbos
Debellare, pios & eſſe victis.

ARGVMENTVM DEVOLVTAE HAEREDITATIS AD AVRELIANORVM PRINCIPVM DOMVM BREVISSIMA NARRATIONE EX HISTORIIS EXPLICATVM.

PHILIPPO VITA FVNCTO, quòd in eo Vicecomitum principum vetuſta progenies à Mathæo Magno ducta defeciſſet, Mediolanenſes in libertatem ſeſe vendicarunt.. Nam Barnabæ principis legitima virilis proles, ex tot liberis atque nepotibus præter quoſdam ſpurios, tota perierat. Neq́ue Ioannes Maria à coniuratis propere ſublatus è Malateſta, neq́ue Philippus ex Beatrice Tenda, nec demum ex Maria Sabaudia planè ſterili, inauſpicatis vxoribus liberos ſuſceperant. Relinquebatur Blanca, quam Philippus ex Agnete Maina nobili concubina ſuſceptam Franciſco Sfortiæ conceſſa in dotem Cremona collocarat. Verum hæc quòd ſpuriæ nomen præferret, quanquàm aſcititio iure legitimam pater feciſſet, paterni Imperii hæreditate indigna putabatur. Ita vt tota ea directo iure poſſeſsio Valentinam Philippi ſororem omnino reſpiceret. Hanc Ioannes Galeacius pater Ludouico Caroli Quinti Galliæ regis filio nuptui dedit Aſta vrbe dotis nomine conceſſa, ad id quoque ſuperaddita conditione, vt ſi fratres nouæ nuptæ ſine liberis decederent, ipſius demum Valentinæ filii legitimíque ſucceſſores Inſubrum principatu potirentur. Sed tabulis eo modo confectis Romani Cæſaris authoritas deerat, cuius muneris eſſet appellare principes, Regna dono dare, in clientelam Regulos aſciſcere, & tranſlatitiis hæreditatibus aſſentiri. Itaq́ue vt Valentinæ; eiuſque liberis rite caueretur, quod nullus tum ex interregno certus Cæſar extaret, altercantib. in Comitio Germaniæ proceribus, ad Romanum pontificem eſt decurſum. Is præclare aſſenſu ſuo Cæſaris vices impleuit, quòd ſupremæ poteſtatis iure rite præſtari poſſe videretur, à ſummo ſcilicet ſacrorum principe, præcipuoq́ue humani atq́ue diuini iuris interprete, & conditore legum, quandoquidem Cæſar ipſe qui antiquo Romani pontificis beneficio in media Germania ſeptemuirali ſuffragio crearetur; Inungendus demum ab eo appellanduſq́ue Auguſtus, & deníque aureo diademate coronandus foret. Cæterum confirmatis eo modo dotalibus tabulis nonnulli ex ordine Iuriſconſultorum Cæſareo nomini impenſe fauentes reperti ſunt, qui diſſentire viderentur, vt pontificem authoritate ſpoliarent, interpoſita ſcilicet ſubtiliore quadam legis interpretatione, quod nullũ omnino Ius pontifici eſſe videretur in transferendis adiudicandiſq́ue Regnorum feudis, tametſi peramplum fo-

ret,

ret, In his litium controuerſiis quæ a præſenti Iudiciò feſtinatæ deciſionis remedia flagitarent. Verũ hæc aliquanto cauillosius quàm probum Iuris profeſſorem deceret, induĉta, vel hoc vno viuidæ rationis exemplo falſiſsima Aureliani cenſere, quum & Delphinatus perampla veterum Allobrogum ditio, & Arelatenſis Prouinciæ Regnum, authoritate Pontificia non dubio tum, ſed certo iure tranſlata atq; adiudicata fuiſſe conſtet. Itaq. Valentinam Ludouicum coniugem, inſidiis Ioannis Burgundiæ ducis apud Lutetiam immaniter interfectum, ſuo fato ſubſecutam filiis ſuſceptis Galliæ Ciſalpinæ principatum certiſsimo hæreditatis iure reliquiſſe. Quanquàm alios prioribus iure conſultis nihilo doctiores ſed pudentiores tamen, quòd cauſam prioris quæſtionis, de Pontificia facultate, tanquàm reiectam paſsim & exploſam deſerant, adinuento diuerticulo obliqui tramitis in cauſæ caput deferri vt in dubium reuocare non dubitent, an Valentinæ pater legitimi veríque Cæſaris munere Mediolanenſis ditionis princeps & dux fuerit appellatus; quaſi Ladiſlaus inſigni ſtudio maximæ partis ſuffragantium Germaniæ procerum Cæſar ſalutatus, & acclamatus, id liquidiſsima poteſtate præſtare nequiuerit, quoniam à Roberto Baioario pſeudo Cæſare ſeditioſis armis ex infelici æmulatione peteretur. Id igitur cum facile tanquàm inane commentitii iuris argumentum, ab omnibus refellatur, Valentinæ ſua iura probe defenſa relinqui. Peperit autem Valentina Tres mares, Carolum ſcilicet, qui in Aurelianorum principatu Ludouico patri ſucceſsit, & Ioannem Angoliſmorum Regulum, qui huius Franciſci primi Galliæ regis bellica laude, & optimorum ſtudiorum amore valde inclyti paternus auus fuit, & Philippum Virtutis oppidi Comitem; in quem ditionis titulum, Ioannes Galeacius ducta Iſabella Caroli ſorore, nomine dotis vocatus antea fuerat. Tribus quoque fratribus acceſsit Soror, quæ, quód minime prætereundum videtur, Fuſio in Aquitania nobiliſsimo regulo nupta, Gaſtonem inuſitatæ virtutis adoleſcentem, protulit. Illum inquàm antè Imperatorem quàm militem terrificum belli fulmen in ipſa partæ victoriæ gloriā Rhauennæ extinctum. Cæterùm ex Carolo qui Britannico bello captus multis annis Londini in cuſtodia fuerat, Mariáque Cleuenſi Menapiorũ principis filia natus eſt Ludouicus rex Galliæ eius nominis Duodecimus. Is Carolus audita Philippi auunculi morte occaſioni minime defuit, quin tranſmiſſo in Italiam cum iuſtis copiis Raynaldo duce hæreditatē vindicaret, verùm à Raynaldo ſtrenuo hercle duce, ſed valde præpropero, Fortuna nequaquàm ſtetit. Alexandria enim ferme tota vltra Tanarum capta quum oppidum Caſtellaccium oppugnaret, eo euentu cum Bartholomeo Coleone, Aſtoréque fauentino Mediolanenſis Reipublicæ ducibus, prælio decertauit, vt profligatis eius copiis, fortiter, ſed poſtremo fruſtra repugnans caperetur. Eo tempore Veneti inualidum adhuc incertæ libertatis ſtatum in-

uaſerant, Ita vt ſingulæ Imperii ciuitates, quum Mediolanenſibus ciuibus parerẽ, ſubeſſéque indignarentur, nouos ſibi dominos quæritarent. Placentini & Laudenſes ſe ſe vltro Venetis dediderunt, Papienſes & Derthonenſes Franciſcũ Sfortiam recepere, Nouarienſes Vercellis proximi ad Sabaudiam inclinabant. Sed Franciſcus Sfortia Mediolanenſium auſpiciis Venetos adortus, expugnata Placentia Laudéque recepta, ita eorum vires memorabili prælio, ad Carauaggium contudit, vt Veneti maximi periculi metu, & felicitate tanti ducis perterriti, cum Sfortia paciſci cogerentur, ea tum inſidioſe oblata conditione, vt ſi in Mediolanenſes arma conuerteret ad parandum ex ſoceri teſtamento Principatum, ipſi in id bellum validas copias, prægrandemque pecuniam conferrent. Itáque Sfortia deterſo pudore, in ſuam ſpem à fortuna ſubleuatus, cum alienati animi cauſas prætenderet, illico diremit amicitiam, armaque intulit. Nec multo poſt votis eius vehemẽter aſpirante victoria, Veneti ab eo pari impudentia ad Mediolanenſes defecerunt. Sed Mediolanenſibus turbidè & cruentè Rempublicam adminiſtrantibus, inuicti ducis virtuti Fortuna comes fuit. nam breui Mediolanenſes armis fameq́. perdomiti, fruſtra adiuuantibus Venetis, Sfortiæ ſe dediderunt. Idem fecere reliquæ ciuitates, pacatiſque demum rebus, Franciſcus, vt Imperium armis partum Cæſaris authoritate ſtabiliret, per legatos poſtulauit à Cæſare vt quòd adoptionis iure conſecutus eſſet, Auguſtali diplomate confirmaretur. Verùm quòd id multo maiore pecunia quàm putarat, coëmendum foret, Cæſaris munus generoſe contempſit. Vir enim magnitudine virtuteque animi nemini ſecundus, ineptum & ab ærarii tenuitate prorſus alienum exiſtimabat, eum dignitatis titulum ex venali membrana ceraque Cæſaris præferre, quem ſpectata bello virtus, & inuicta arma detuliſſent. Galeacius quoque eius ſucceſſor paternum, ſecutus exemplum, in ea re comparanda, ne mediocrem quidem ſumptum faciendum putauit, ita vt primus Sfortianæ gentis Ludouicus, id Cæſaris diploma, à Maximiliano quatercentum millibus aureis nummis impetratum, ambitioſè quæſierit, excluſo Galeacii fratris filio, quoniam ipſe Franciſco patre dominãte, hæreditateque potito, natus eſſet, ſecus ac fratri Galeacio, apud Firmum Piceni agri nato educatoque, in priuata patris fortuna contigiſſet, qua natalitii iuris prærogatiua, ex hiſtoriis Cornelii Taciti repetita, fratrem eiuſque liberos & nepòtes, antecedere videretur. Ea Diplomata impetrata ſunt, quò, Carolus octauus Galliæ rex ad repetendum ex antiquo iure Andegauenſis hæreditatis Neapolitanum Regnum, ſuperatis Alpibus Papiam venit, vt Ioannem Galeacium inuiſeret, biduo poſt moriturũ. Quo, nõ ſine ſuſpicione veneni, vita functo, Ludouicus patruus deſumptis inſignibus Mediolani dux & princeps acclamatur. In eo autem Diplomate, tanta ſcilicet pecunia coëmpto, diſertę appoſitum

fuerat,

fuerat, vt ipſe liberique eius & ſucceſſores legitime procreati Mediolani duces appellarentur. Subiungit quoque Corius hiſtoriarum ſcriptor huic diplomati ad vnguem tranſcripto inſertoq. hiſtoriarum voluminí, codicillos appoſitos fuiſſe, aliqua, vt credi par eſt, ſuperaddita pecunia, quo benignus ac apprime liberalis Cæſar ad nothos & ſpurios, ſi legitima proles interiſſet, eadem Principatus iura transferebat. Sed horum ſolemne exemplar non comparuit, ſuppreſſum vtique, ſi extitit, quod non affirmauerim, à Ludouico demum à Maximiliano Franciſcoque liberis: at mox extincto Franciſco, in manus Cæſarianorum à Maximiliano Stampa arcis cuſtode ex ſcriniis Sfortianis traditum, quanquàm is, vt nonnulli Sfortiano nomini fauentes prædicant, exempli copiam Ioanni Paulò Ludouici ex concubina filio, benigne ſed occulte feciſſe dicatur. Cæterùm non toto vertente anno quum rex Carolus ex incruenta celerique victoria eiectis Aragoniis formidandus euaſiſſet, Proptereaque non inani metu ad arma conſternati principes à Carolo diſceſsiſſent, Ludouicus Aurelianus ab Aſta ſua vrbe promotis regiis copiis Nouariam occupauit, vt inde fretus occaſione noui belli, cernendæ hæreditatis iter aperiret. Iamque Inſubres trepidante Sfortia, ad defectionem animos inclinabant. Sed is conatus ad recte exploratam facilemque victoriam ſecundo euentu caruit. Quum Ludouicus ingenti fœderatorum hoſtium exercitu poſt Tarrenſem pugnam oppugnatus, & obſeſſus Nouaria excedere cogeretur, Carolo rege cunctatius atque tepidius quàm opporteret, opem ferente. Verum triennio pòſt Carolo ſine liberis vita functo Galliæ Regnum conſecutus, inito cum Venetis fœdere, Sfortiam vehementi impetu expulit, reuerſumque demum ex Germania ad Nouariam viuum cepit. Eo modo ſine vulnere Inſubrum principatu potitus, quanquàm nihil ſibi vllo tempore timendum putaret, vti erat eximie prudens, & vtramque fortunam probè expertus, quòd hæreditate legitima & iuſtis armis vendicatum arbitraretur, authoritate Cæſaris corroborandum exiſtimauit. Igitur cum Maximiliano Cæſare, qui ex Tridentinis Alpibus ad Benaci lacus fines peruenerat, numerata pecunia tranſactum eſt, procurante eius negotii tabulas Georgio Amboſio Rothomagenſi cardinale in hanc formulam, vt Ludouicus eiuſque Gener ex Claudia filia, Franciſcus Angoliſmorum Regulus liberique demum eius poſteri ſucceſſores beneficiario iure, Mediolani duces appellarentur. Verùm Germani Cæſaris conſiliarii in ipſo concepti Diplomatis contextu, particulam trium verborum inſerebant, quæ conceſsionem ſine præiudicio alieni iuris factam oſtenderet, quòd Cæſar pudore incolumi prioris Diplomatis ſeptennio ante Ludouico Sfortiæ eiuſque liberis conceſsi penitus obliuiſci non poſſet. Aderat tum Georgio cardinali Giofredus Carlius Senatus Mediolanenſis Præſes iuris intelligentia clarus. Is ad auertendas ferendæ

litis occaſiones egregie cautus eam trium verborum ſententiam, nequaquàm ex vſu regiæ petitionis eſſe differebat, quòd non extincta omnino ſed rediuiua Sfortianorum iura non obſcure denunciaret. Sed Georgius vt quoquo modo tranſigeretur, conſtantibus in id Cæſaris conſiliariis, ea verba generoſe contempſit, quum diceret ipſo Ludouico Sfortia patre in Locenſem carceris caueam coniecto, filios impuberes, qui apud Belgas in hoſpitali diuerſorio inopem vitam traducerent, potentiſsimo regi ſero litem moturos. Neque Giofredus in præſentienda lite falſus omnino vates fuit, quando ea demum ambigui ac ideo funeſti iuris particula non Italiam modo, ſed Europam omnem inuecto exitiali bello maxime conturbarit. Siquidem Ludouico Duodecimo poſt ſubactos Ligures, Venetoſque tereſtri imperio penitus exutos; ad conuellendam Iulii Pontificis authoritatem Concilium Piſis indicente, non aliunde Iulius pontifex quàm ex his tribus verbis tuendæ dignitatis occaſionem arripuit, vt Maximilianus Sfortià in paternum principatum reduceretur. Sicuti & Leonem pontificem octo poſt annos, eandem belli cauſam ſecutum, vt Parmam Placentiamque recuperaret, Mediolano Gallos depuliſſe meminimus. Non defuere tamen ſummæ grauitatis Iuriſconſulti, qui ea verba tanquàm obſcure diſsimulanterque prolata & deſcripta in ſolemnes codicillos non perinde valere iudicarent, ac ſi diſerte expreſſeque ad declarandam ſinceri ſenſus ſententiam appoſita fuiſſent, præſertim in grauiſsimis, vt aiunt, feudorum conceſsionibus, in quibus aperte & plane ſcienter ad non dubiam æqui iuris intelligentiam cauiſſe oporteat. Sed huiuſmodi controuerſias vel eruditiſsimi legum interpretes nunquàm tempeſtiue diffiniunt, quum magnæ lites non in foro, ſed pro caſtris Marte indice dirimantur. Dedit itaque Franciſcus rex; non grauate multis obteſtationibus Clementis & totius Italiæ precibus, quòd non aliter grauiſsimo bello finis imponi poſſet, vt tantiſper de iure ſuo decederet, & Sfortiam regnare pateretur, quem à Cæſarianis Maieſtatis reum factum, ac impotentibus circumuentum armis paulò ante tranſmiſsis auxiliis adiuuarat, ipſo præſertim Carolo Cæſare magna tum æquitate moderati animi Franciſcum Sfortiam Bononiæ in gratiam Auguſtique Imperii clientelam recipiente. Sed Sfortia eo Cæſaris beneficio & Franciſci regis indulgentia diu vti non potuit, repentina enim & inexpectata populis morte ſublatus eſt, vt nonas fatalis belli cauſas aperiret, quo iterum Europa vaſtaretur. Igitur rex Franciſcus Sfortiana ſtirpe penitus extincta, tota eius ambigui iuris ſuſpitione liberatus à Cæſare, qui tum ex Africa nobili parta victoria reuerſus Neapolim Romamque peruenerat, poſtulauit vt Mediolanenſis principatus redderetur, qui ſibi & liberis præclaro hæreditatis iure & Maximiliani demum Cæſaris legitima conceſsione in non dubiam ditionem obueniret. Verum Cæſar qui regiis Legatis ali-

quam

quam propinquæ ſed nondum maturæ liberalitatis ſpem dediſſe videbatur, vbi Romæ fuit, opinione Gallorum durior eſt inuentus, vſq. adeo auerſo obſirmatoque animo, vt quum Legati regii inanibus pro miſsis ſe circumduci, & Franciſcum ſuo legitimo iure fraudari quererentur, Carolus ad pontificem ſenatumque omnem & legatos principum orationem haberet, luculentam hercle, ſed æquo amariorem, quum pro tuenda dignitate, auertendaque inuidia veteris odii memoriam refricaſſet. Cæterùm exitus orationis fuit, vt negaret quicquam ſe facturum ex voto regis, niſi Subalpina oppida cum Taurino, Gallicis armis Carolo Sabaudio nuper adempta, redderentur. Agnouêre tum plures id eſſe Cæſariani animi decretum, vt quandiu arma valerent, ab Italia Gallos arceret. Ipſeque opportuno atque opulento Inſubrum principatu potiretur. Atque ita non multo poſt auctus viribus, terra marique Narbonenſem prouinciam, vno ſimul tempore Belgicis armis Galliæ inferioris fines inuaſit, ſcilicet vt Franciſcus domeſtico oppreſſus bello Subalpinæ regionis præſidia deducere, Italicarumq. rerum penitus obliuiſci cogeretur. Sed Gallis vtrinque fortiter ſuos fines defendentibus, ex eo bello, quod tum fruſtra ſuſceptum fuit, alia atque alia ſummæ calamitatis ſecuta ſunt bella, quum violatis induciis & deſperata cõcordia, poſt afflictas noſtras opes, Barbaro hoſti aditus ad occupandam Pannoniam ſit patefactus. Nec hercle ſperandũ videtur, vt ille fatali noſtra ſocordia factus ingens hoc anno, qui eſt, ab exceſſu Franciſci Sfortiæ huius diri belli duodecimus, omnino conquieſcat, quin reliquas Pannoniæ Noricique vrbes nouis illatis cladibus perturbet. Niſi Cæſar ad victorias de Barbaris natus, pio generoſoque animo recenter icti, ad Sueſsionum vrbem fœderis conditiones reſpiciat, patremque tuum orbatum præſtantiſſimo filio, deiectumque obiter ſpe pacis benigne conſoletur, adinuenta ſcilicet tolerabili aliqua æqui iuris conditione, vt Chriſtianus orbis pace tandem vel ſera ipſius maxime immortali beneficio, perfruatur, & veræ demum ſummæque laudis & gloriæ Trophæa Barbarico in ſolo defigantur.

FINIS.

Vita Sfortiæ Clariſsimi ducis à PAVLO IOVIO CONSCRIPTA, AD GVIDONEM ASCANIVM SFORT. A' SANCTA FLORA CARDINALEM AERARIIQVE PRAEFECTVM.

QVVM honorem Senatoriæ dignitatis,quem tibi planè adoleſcenti maternus auus PAVLVS Tertius Pont. Max. inſigni iudicio, ſed maturius fortaſſe, quam ſperaras, mandauit: cum uirtutis indole, tum claritate familiæ, adeò egregie ſuſtentes, ut maiore fortuna dignus eſſe uideare: Pergratum omnino futurum exiſtimaui; ſi tibi ardenti animo uirtutem complectenti, nouæ faces adderentur, ductæ ſcilicet à maiorum tuorum exemplis,SFORTIAEque præſertim abaui tui; qui ſumma cum laude ampliſsimis rebus geſtis familiæ ueſtræ immortale cognomen dedit. Eius enim uiri bello memorabilis dicta, factaque ſolerti indagatione ex uariis, ineptiſque ſæpe rerum ſcriptoribus excerpta, in Enchiridion deſcripſi, ut ad imaginem tanto frontis honore conſpicuam, quam domi pictam aſsidue contemplaris,excelſi quoque animi ſimilitudo ad ueram effigiem ſtilo expreſſa, non indecenter accederet. Itaque enitere GVIDO Aſcani,uirtutéque plurimum,& literarum ſtudio contende, ut paterni,materníque generis famam & æques, & ſuperes. Nec id tibi omnino difficile uideatur. Pulchrum enim erit, & ualde decorum, ſacrato uiro inter tanta maiorum lumina pietatis, & literarum fulgore procul ab inuidia fulſiſſe. Vale.

De natiuitate eius. Cap. I. De fama natalium. II.
De Horoſcopo, & genitura, & nomine eius. III.
De diuinatione Aſtrologorum. IIII.
De educatione, & rudimento eius. V. De prima militia eius. VI.
De altitudine animi, & cupiditate gloriæ. VII.
De Ioanne Aucuto Britanno duce. VIII.
De Brolia, Biordo, & Alberico magnis ducibus. IX.
De Alberico cataphractorum equitum inuentore. X.
De cognomento ex re quæſito. XI. De primis commilitonibus eius. XII.
De præfectis ab ſe delectis à promptitudine virium. XIII.
De amicitia cum Braccio inita. XIIII.
De cauſis amicitiæ cum Braccio abruptæ. XV.
De cauſis inimicitiarum cum Tartalia. XVI.
De prima equitum præfectura. XVII.
De inſignibus gentilitijs à Roberto Cæſare dono acceptis. XVIII.
De honoratiore militia eius. XIX De cæde Othonis Tertij. XX.
De diuerſitate famæ ex Othonis cæde. XXI.
Quibus Principibus operam nauarit. XXII.
De Ludouico Secundo, & amore Reginæ Ioannæ. XXIII.
Quoties proſpere, infeliciterque pugnarit. XXIIII.
De Angelo Pergulano profligato. XXV.
De Ladiſlao Rege ad Lyrim ſuperato. XXVI.
De prælio ad Aquilam feliciter commiſſo. XXVII.
De Tartalia ad Tuſcanellam deuicto. XXVIII.
De pugna ad Sebethi pontem egregie depugnata. XXIX.
De Roma libertati reſtituta, & Picinino acie capto. XXX.
De Alphonſo Rege acie profligato. XXXI.
De infelicitate prælij ad Viterbium. XXXII.
De clade ad Cryptam accepta. XXXIII.
De infelici pugna ad Capuam. XXXIIII.
Quoties prælio, & inſidijs ſit captus. XXXV.
De prælio ad Caſalecium facto. XXXVI.
Quomodo ex inſidijs ſit captus. XXXVII.
Quomodo ad Beneuentum ſit captus. XXXVIII.
Quomodo Iacobus ex principe rex ſit appellatus, & Sfortia ſeruatus. XXXIX
Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit. XL.
De ſupplicio Cæſaris, & Sfortiæ felicitate. XLI.
De Regina capto Rege liberata. XLII.
De iniurijs eius Deorum iudicio vindicatis. XLIII.
De cæde Alopi. XLIIII.
De nece Iulij Cæſaris, Peretti, & Cecholini. XLV.
De calamitate Iacobi Regis. XLVI.
De Sergiano magno Seneſcalcho trucidato. XLVII.

Da Nicolai Urſini fœda morte. XLVIII.
De Paulo Urſino Braccij inſidijs interfecto. XLIX.
De Armalerij proditorio ſupplicio. L.
De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum proſpero ſucceſſu. LI.
De vulnere ad Uiterbium accepto. LII.
De periculo eius in expugnatione Capitonis. LIII.
De vitæ diſcrimine, in quo Roma verſatus eſt. LIIII.
De inſidijs ad Calorem amnem ſtrenue vitatis. LV.
De inſidiis ad Saranum aſtu ſuperatis. LVI.
De periculo ad Caietam paruo caſu facile ſuperato. LVII.
De moderata liberalitate eius, & abſtinentia, contemptuque pecuniæ LVIII.
De duabus eius concubinis. LIX.
De vxore eius Antonia Salimbenia. LX.
De ſecunda vxore Catella Alopa. LXI.
De tertia vxore Maria Martiana. LXII.
De liberis eius ex Lucia Trezania. LXIII.
De affinitatibus ſumma prudentia contractis. LXIIII.
De clementia, & ſeueritate erga ſuos. LXV.
De Martino Paſolino conſeruato. LXVI.
De clementia erga Biſium. LXVII.
De inuiſitato pœnarum genere. LXVIII. De Gratiani ſupplicio. LXIX.
De manſuetudine erga Brandolinum Comitem. LXX.
De inuidia ex nece Tartaliæ parta. LXXI.
De natura ingenij. LXXII.
De diſciplina domeſtica, & militari. LXXIII.
De cultu eius, & conuictu. LXXIIII.
De pietate eius erga ſuperos. LXXV.
De pietate erga patriam. LXXVI.
De pietate erga propinquos. LXXVII.
De præceptis Franciſco filio datis. LXXVIII.
De prudentia ex alienis iudicijs quæſita. LXXIX.
De candore ingenij, & memoria eius. LXXX.
De ſtudio literarum Hetruſcarum. LXXXI.
De generoſitate animi erga inimicos. LXXXII.
De fortitudine eius in dolore tolerando. LXXXIII.
De vrbanitate eius. LXXXIIII.
De facete dicto. LXXXV. De ſalſiſsimo dicterio LXXXVI.
De ſtatura corporis eius. LXXXVII.
De agilitate membrorum eius. LXXXVIII.
De infelicitate mortis eius. LXXXIX.
De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & cæde ipſius. XC.
De prodigiis, quæ mortem eius ſignificarunt. XCI.

FINIS.

DE NATIVITATE EIVS. Cap. I.

NATVS eſt SFORTIA Cotignolæ, antiquo Togatæ Galliæ oppido, iuxta viam Aemiliam, agri Fauentini, patre Ioanne, ex Attendula familia, honeſta potius, quàm nobili, ſed maxime opulenta, & quæ numeroſa, & militari iuuentute floreret: Mater ei fuit Eliſa, virilis animi mulier, ex Petracina factioſa gente: Ea erat feruidis admodum, aſperiſq́ue moribus, ſed pudicitia, & fœcunditate mirabili: Peperit enim alterum & viginti liberos, quos veluti ad arma natos ita educauit, vt facile comptiora indumenta, exquiſitaſq́ue epulas, & mollia ſtrata contemnerent; verterentur autem robuſto quodam corporis, atque animi vigore, ad tuendum familiæ decus, & id ſæpius armis, quando grauiſsimas ſimultates cum Paſolinis æquè potentibus exercerent: Quum Martinus Paſolinus eius familiæ princeps puellam nobilem Bartholo SFORTIAE fratri ex cheirographo deſponſatam, quòd in eius dotem perampla hæreditas veniret, arroganter intercepiſſet. Ob id ſæpius iuſta propè acie dimicatum eſt, magnæq́ue cædes æditæ, in queis Bartholus vulneratus eſt, & Martini filius, itemq́ue duo propinqui eius ceciderunt. Sed res eum habuit euentum, vt Martinus orbatus filio, expoliatuſq́ue omnibus amicis, atque fortunis oppido pelleretur. Per id tempus videre erat in Attendula domo conclauia, atque cubicula, non aulæis, ſed ſcutis, atque thoracibus exornata, atque item lectos, ingenti amplitudine, ſine lodicibus, in queis loricatæ affinium cohortes promiſcue cubitarent: adeóque vigilantes, & intenti omnes erant, vt nullo cum honore menſarum, ſed plerunque ſtantes, & ſine vllo ordine cibum caperent, quem exiguo ſumptu, & nulla arte agaſones, vel armigeri pueri tumultuarie parauiſſent.

De fama natalium. Cap. II.

NON DEFVERE, qui dicerent, ſed in gratiam Braccianæ factionis, vt Sfortianis demum Principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuiſſe; vt & ſua manu faciundo operi vomeres, & ligones ſtrenue tractaret: quòd vel ob id inuidioſe confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini caſtra conceſſerit, neque inde redierit, niſi equeſtris ordinis miles. Sed iucundo prorſus mendacio fabulæ fidem fecit perennis fama, quæ manauit ad poſteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis ſuſpexiſſe in cœlum, & de tota vitæ fortuna vota ſuſcepiſſe, ea ſorte precatum Deos, vt voto bene verterent: euibraſſéque protinus ligonem in præaltam quercum, vt credi par eſt, antiquitus Marti conſecratam, eo ani

mi decreto, vt ſi decideret, eum æquiſsime ad perpetuum laborem eſſet reſumpturus, at ſi ramis hæſiſſet caſtra continuò ſequeretur. Verum Marti ligonem fortuna appendit, vt fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciſcus pronepos, quòd vel ob id, familiæ nomen nequaquam antiquæ nobilitatis, ſed ſpectatæ virtutis auſpicio niteretur: adeo, vt quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitione, ſtructuráque toto terrarum orbe longè clariſsimam, armamentariis patefactis, oſtendi iuſsiſſet, conuerſus læto ore: & hanc, inquit, PAVLE Ioui, quam miraris, & hoc Imperium, quo potimur, ab illo ligone habemus, quum felici noſtra ſorte in arborem à Proauo contortus, fatalíque ramuſculo ſuſpenſus minime decidiſſet. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exercentis, quum dixit: dux ab aratro Sfortia. Quaſi non in ſumma gloria ſit, aut certe diſpudeat C. Marii exemplo, ex aratore Imperatorem euaſiſſe.

De Horoſcopo, & Genitura, & nomine eius. *Cap.* III.

AE Ditus eſt vtero matris, die Martis, quinto Calendas Iunii ſub auroram, Anno à partu Virginis Milleſimo trecenteſimo, & ſexageſimo nono; ſub id ferè tempus, quo Carolus Quartus Imperator auaritia infamis Italiam reliquit: Luſtrico autem die, quo rite ſacro fonte ablutis nomen imponitur, puero Iacobi & Mutii nomen indiderunt: Sed aliquanto poſt, obliterato primo nomine, tantummodo Mutius eſt appellatus: donec ab ingenii, viriumque indomito quodam vigore SFORTIAE cognomen tulit. Mutii vero nomen, & hodie quoque in nepote Ludouici Sfortiæ Principis repetitum videmus: quem Paulus eius filius, ſed ex damnato coitu ſuſceptus è tanta ſobole vnicum, atque legitimum reliquit.

De diuinatione Aſtrologorum. *Cap* IIII.

I N genitura eius Mathematici præcellentem ſyderum poſitu-ram, & ſedes, aſpectuſque mirabiles conſpicati, ei magnum Imperium, immortalem gloriam, felicemque ſobolem prædixerunt; idque demum ſubiunxêre, eum nequaquam exacta ætate, & morte quidem repentina periturum.

De educatione, & rudimento eius. *Cap.* V.

A B ea, vt diximus, domeſtica educatione vulnerum & periculorum contemptor factus, quum tredecim annos natus, miram indolem ad militiam afferret, clam arrepto domi equo, & inuito quidem patre, euolauit ad Boldrini Panicaliæ caſtra, qui Pontificiæ militiæ ſceptra tenebat: Eo nemo ducum felicior fuit: Nam dum viueret, acie ſemper victor, etiam poſt mortem ſæpius victoriis, triumphiſque militum ſuorum interfuit. Ii ſiquidem ducis ſui cadauer exſiccatum, conditumq́. aromatibus in feretro circunferebant: quum neminem, qui ſuccederet, militari Imperio dignũ putarent. Tendebatur ei

Prætorium, non ſecus ac viuo, & circumpoſitis vexillis, belli teſſera pe tebatur, ita, vt mortui conſiliis quadam ſorte exceptis, ad res gerendas feliciter vterentur. Adhæſit primum Spoletano equiti, cui ab iracun dia Scoruccio cognomen fuit. Apud hunc quatuor annos permanſit: adeò pertinaci corporis, ac animi contentione ſemper vſus, vt ex armigero puero ferocium equorum domitor, & mox lateronis nomine ſtrenuus miles, cuncta officii munia Scoruccio charus adimpleret.

De prima militia eius · *Cap. VI.*

Poſito apud Boldrinum tyrocinio, domum rediit, inteſtino reuocatus bello. Sed ibi demum pace parta, militiam repetiuit, oppignerato fundo, vt armis & equis inſtructior domo emitteretur, propinquis, vno patre excepto, ſumptum improbantibus: ad quos iuuenis conuerſus: definite, inquit, muſſare: Militari enim quæſtu aut cuncta rependam, aut idem mea hæreditas, ſi ita erit in fatis, vt acie occiſus cadam, cumulate perſoluet. Itaque primo cataphractus eques (Hi eo tempore quaternos equos trahebant) & non multò poſt turmæ, & demum alæ præfectus ſub Alberico, Brolia, & Aucuto ſecunda fama militauit, adeò, vt vberiore ſemper ſtipendio, & maiore præfectura dignus haberetur.

De altitudine animi, & cupiditate gloriæ. *Cap. VII.*

Excitabatur die noctuque ad magnorum Ducum nomen, qui tum bellica virtute prouecti ad ingentes opes, ac imperia peruenerant: adeò, vt in corona, quum aliquid bello præclare geſtum nuntiaretur, commoto veluti animo ſuſpiraret: vt potè qui honeſta æmulatione inductus, felicitati eorum haud mediocriter inuideret.

De Ioanne Aucuto Britanno Duce. *Cap. VIII.*

Erat ante alios in oculis Ioannes Aucutus vir Britannus, qui ab extremis Oceani finibus, traducta in Italiam Anglorum manu, clarus euaſerat: quum rebellantem à Gregorio Pontifice Togatam Galliam, expugnatis aliquot vrbibus, pacauiſſet; tuliſſetque in præmium nauatæ operæ quinque oppida, & in his Cotignolam ipſius patriam: adeóque mox inclaruiſſet, vt Bernaboui Vicecomiti Italiæ Principum longè potentiſsimo gener adſciſceretur, & eum Florentini demum ingentis exercitus ducem crearent. Vnde illi, vti de Republica benemer ito, maginem coloſſeam equeſtrem, ſupra ſepulchrum in templo maximo poſuerunt.

De Brolia, Biordo, & Alberico, magnis ducibus. *Cap. IX.*

Militari etiam virtuti apprimè nixus Brolia vir Allobrox Aſiſiatum in Vmbris tyrannus euaſerat: quum Florentinorum, & Romani pontificis dux fuiſſet, Biordus quoque, qui in Gallia aduerſus Britannos, magna mercede, & multo maiori cum laude militarat, apud Peruſinos Principatum fuerat conſecutus. Sed vnus præ cæteris Albericus Balbianus illuſtri fulgore gloriæ clariſsimus, &

ipſum

ipſum,& Attendulos omnes ad obeundam militiam accendebat. Hic enim vnus,quòd externæ gentes mercenariis armis Italiam quaterent, multæq́ue paſsim immani rabie baccharentur, indignitate permotus; Italorum animos, qui tum per ſocordiam, amiſſamq́ue libertatem ve tere belli gloria decidiſſent, in ſpem recuperandi nominis erexerat. Fuere ſub eius imperio ingentes alæ cataphractorum equitum, qui auſpiciis diui Georgii militantes, ſacramento adacti, nunquam ſe ter ga daturos externo hoſti coniurarant. Ab his demum non vno in lo co Britones profligati, cæſi Galli, pulſi deuictíque Germani, Hiſpani fuſi, Allobroges, Angliq́ue deleti, apud Italos non omnino extinctum antiquæ virtutis decus iuſta confeſsione docuerunt.

De Alberico Cataphractorum equitum inuentore. *Cap.* X.

HIc eſt ille Albericus, qui equitem cataphractum ea ſpecie, quam videmus, formauit, & inſtituit, adinuento hoc concluſæ, duplicisq́ue galeæ genere, quo nunc maxime vtimur, & Gothico nomine, Helmettum vocitamus; Impoſuit & tegumenta equis, quæ Bardæ vocantur, recocto è corio, vt Clibanarios equites à Perſis ad Gothos, priuſquam ad Italos, reiectis loricis, adductos imitaretur. His enim nihil validius,ſi tormenta ænea ad exitium humani generis, corruptelamq́ue veræ militiæ reperta, conſenſu publicò tollerentur; Quando iam egregiæ virtutis decus nequaquam ad fortem,ſpectatam q́ue duris in prœliis dextram, & inuictum corporis, ac animi robur, ſed ad fortuitos volantium pilarum ictus, cæca ſemper ſorte, & in his temeraria ſæpe fortuna, reuocetur.

De cognomento ex re quæſito, *Cap.* XI.

QVum in Alberici caſtris eſſet ferè imberbis, animóque ferox, & manu promptus, ſæpe turbas iurgiáque miſceret, nec quenquam ante ſe pugnam capeſſere pateretur: in eo peracutus Imperator animi, atque oris habitum notauit; prædixitq́ue, eum, niſi immature caderet, & paululum feruidi ingenii impetum prudentia temperaret, abſoluti ducis nomen habiturum. Nec multo poſt ſubor ta altercatione inter commilitones in partienda præda,immortale cognomen adeptus eſt; quum eam minus æqualiter diuidi immodice quereretur. Siquidem tota lite ad ducis arbitrium delata,iudicatáque ad Albericum ſubirato & minaci vultu conuerſus: Mihi, inquit,Imperator, hoc tuo iudicio, rata pars prædæ perinique ſurripitur, ita, vt in poſterum ſimilem iniuriam æquo animo non ſim laturus. Ad ea Albericus renidenti, & contracto ore reſpondit; An & mihi quoque vti aliis ſoles, adoleſcens vim afferre voles? Deſume ergo tibi SFORTIAE nomen; atque ita abolito Mutii nomine, vt ab omnibus voca retur, edixit: quæ vox Latine exprimit violentum.

De primis Commilitonibus eius. *Cap.* XII.

Duxit autem patria peregregiæ iuuentutis manum, adauctam mox concurſu inſignium equitum, quum bellicoſiſsimus quiſque ſpe laudis,& lucri cupiditate ad eum deferretur. In his fuere ex numero propinquorum Bartholus, & Franciſcus germani fratres: Sed in Franciſco mira indoles efflorebat, cui ab inſita ingenio eius audacia Boccalæto cognomen fuit: Præterea Boſius, Laurentius, Michaletus, & demum Foſchinus Attenduli cum Sancto parente Petracino auunculi filio, & aliis pleriſque, qui è finitimis vrbibus amicitia, & partium neceſsitudine coniuncti, creſcentis in eo nominis famam vehementer obſeruabant. Hos omnes ferè in hiſtoriis celebres videmus. Verum illuſtris admodum euaſit Michaletus, qui accumulatis ab humili gradu bellicis honoribus, Venetorum demum Imperator effectus, ad exactæ ætatis terminos peruenit.

De Præfectis ab ſe dilectis à promptitudine virium. Cap. XIII.

Turmarum, cohortiumque Præfectis eos maximè adamauit, fraternóque amicitiæ iure ſibi obſtrinxit, qui manu præcipue valerent. diuiſa enim inter Ducem, & militem eſſe militiæ munera dictitabat, vt victoria pararetur: quum in illo ante omnia rationem, atque prudentiam, in his autem expeditam vim, peracrem impetum, & indomitum robur omnino requireret. Propterea eos maximè deuitare, damnaréque erat ſolitus, qui in coronis ſollicite nimis, atque ſubtiliter de belli ratione, exitúque rerum differendo, quid ſtatuendum, quíue tentandum foret, Imperatori conſulere, atque præſcribere viderentur. Cæterum ipſi perlibenter aſpera quæque, & periculoſa munia detrectarent: ſolóque, & inani ſapientiæ nomine contenti fortibus viris veræ laudis materiam relinquerent: qui imperantibus alacriter parêre, vehementerque pugnare, nec vulnera, & mortem timere didiciſſent. Ex hoc ordine primores ardentiſsime dilexit, Martinum Fauentinum, qui aliquot poſt annos à Pandulpho Malateſta Ariminenſium Tyranno necatus eſt: quum inhiaret eius pecuniæ, & creſcenti inſontis viri gloriæ vir crudelis inuideret: Præterea Euſtorgium Vicecomitem, Ludouicum Columnam, Thomam à Typherno, & Scorpionem, atque Tarantulam à luco Flaminiæ, Zenonemque, item Cribellum, & Parinum Derthonenſem, & Gentilem Montaranum, Angelumque Lauellum, cui ob hæſitantiam linguæ, tumultumque oris Tartaliæ cognomen fuit.

De amicitia cum Braccio inita. Cap. XIIII.

CVm vno autem Braccio Montonenſi, ætate, fortuna, virtutéque fermè æquali, arctiſsima familiaritate coiunctus, adeò fraterne, & liberaliter amicitiam excoluit, vt aliquot annis interſe duo longè omnium in Italia maximi futuri duces, conſilia, arma, equos, pecuniam, & tabernacula in communem vſum conferrent, iiſdemque vexillis, & laciniarum coloribus vterentur. Militaria enim

ſagula

ſagula ſingulis equitibus ab humero dextro in obliquum femur, cocci neo colore: è contraria vero parte, per tranſuerſum albo, & cœleſti alternatim vndulato diſtinguebantur. Verùm vt aliquod ex propinquo diſcrimen foret, peracutos Sfortia fluctus, obtuſiores vero Braccius eleganter expreſſerant. Quorum inſignium argumentis, atque coloribus, hodie quoque vtriuſque factionis ſtudioſos vti videmus: quum centum quinquaginta & quatuor anni numerentur, ex quo ea ipſi authores, & Principes geſtare cœperint.

De cauſis amicitiæ cum Braccio abruptæ. Cap. XV.

SEd eam demum amicitiam iampridem obtrectatione gloriæ, & virtutis æmulatione comminutam, Sfortia grauiſsimis offenſus iniuriis, poſt XXX. annos adaperto tandem animo, & libero ore penitus abrupit: quum ipſo Sfortia ad Beneuentum in carcerem coniecto, Braccius nihil amici calamitate permotus, violata repente amicitia, ea oppida, quæ ſunt in Thuſcis, inter Caſsiam viam & Aureliam, Sfortianæ ditionis, Tartaliæ inuadenda, occupandáque tribuiſſet: idque eò infeſtius à Braccio factum fuiſſe videbatur, quoniam ab initio ipſius fidei commendata fuerant, & ſubinde Tartalia grauiorem iniuriam occupatis oppidis addiderat: quum Sfortianas turmas in hybernis oppreſsiſſet, fortiſsimo quoque decurionum, & equitum in vinculis retento. Braccius enim in Vmbria felici rerum ſucceſſu elatus, vaſta cupiditate animum intenderat, vt vrbis Romæ Imperio potiretur. Tribus ſiquidem ea tempeſtate Pontificibus, immani Cardinalium ambitione, atque ſuperbia creatis, Chriſtiana religio lacerabatur: Romáque terrarum quondam Domina, fame, peſtilentia, ac incendiis deformata, obſeſſa latronibus, ac orbata Pontifice, factioſorum libidini ſeruiebat. Ad id audendum, patrandumque facinus, idoneus, & opportunus erat Tartalia: quum ſub ſignis eius mille equites, & bis totidem pedites militarent. Fœdere itaque icto, vt mutuis auxiliis, atque opibus fines proferrent, & ſeſe aduerſus vim hoſtium tuerentur, Tartalia facile cuncta vſque ad Senenſium fines in poteſtatem redegit, præter Aquenſes, & Porſenianos, qui Sfortianorum præſidio tenebantur. Braccius verò poſitis ad Anienem caſtris, fuſiſq. tumultuario prælio Romanorum copiis, vrbe potitus eſt. Per eos quoq. dies Braccius Michaletum, qui, capto Sfortia, ad eum amicitiæ iure cum trecentis equitibus confugerat, omni pudore diſſoluto miſſum fecit, nec perſoluto quidem ſtipendio. Quam demum contumeliam indignatus Braccio Picininus, magno, nobilíque animo reſarciuit, quum ex domeſtico abaco argentum omne, vt æs alienum cum milite diſſolueretur, ad Michaletum detuliſſet. Per hunc modum inter ſe diducti, accenſique odio Sfortia, & Braccius Italicæ militiæ principes effecti, magnoſque exercitus ductantes, de nomine, ſectas condiderunt. Quibus demum liberarum ciuitatum, Regum,

atque Pontificum opes vehementer attritæ,conuulſæq́ue ſunt: quum veluti ex condicto, pudenda eius ſeculi conditione, ad alenda bella ſæpe altercantes, & ſemper aduerſi, modo his, modo illis, mercenaria arma inferrent, aut ſuſtinerent.

De cauſa inimicitiarum cum Tartalia. *Cap. XVI.*

G Raui etiam de cauſa multis ante annis cum Tartalia amicitiam diremerat: quum ad Caſalecium, malignitate, aut metu deſerente locum Tartalia, ſe ab hoſtium cuneis ex obliquo irrumpentibus, cum turma protritum, & captum quereretur. Ea res, vti multorum oculis liquidiſsime ſpectata, euulgataq́ue vtrinque in caſtris, dilui non potuit: Ob id in Tartaliæ pectus alte,taciteq́ue deſcenderat, adeò, vt occultum vigeret odium: & eò quidem letalius, quòd illa eadem familiaritatis imago officiis quibuſdam, & alloquiis ſuſtentabatur.

De prima equitum Præfectura. *Cap. XVII.*

S Vo primum ductu apud Broliam vigintiquinque equitibus præfuit: qui numerus equitum eo tempore Turmam implebat.

Apud Albertum autem Ferrariæ principem iuſtæ alæ vexillum ſuſtulit, coniuncto ſibi Laurentio: In ea fuere equites ducenti. At confecto ibi bello reuerſus ad Broliam haud multum ibi permanſit, accitus à Raſpantibus, qui tum Peruſiæ popularem ſtatum induxerant: Oppugnabat eorum libertatem Ioannes Galeacius Vicecomes: Illi ex aduerſo, contractis auxiliis, vno maximè Sfortia duce, ſeipſos accerrime tuebantur. Sed ciuitas viribus impar opulentiſsimo hoſti tandem ceſsit. Eo bello Sfortia vigilantis, intrepidi, maximeq́ue pugnacis ducis famam conſecutus, vtrinque virtutis & fidei præmium tulit. Donatus enim eſt publice ad ornamentum abaci, cælato argento, & ab hoſtium duce, duplicato ſtipendio, Ioannis Galeacii militiæ adſcriptus. Iniit tum arctiorem amicitiam, ſocietatemq́ue cum Parino certa lege communicatis turmis, vt æquali auſpicio regerentur. Sed profecti ad Inſubres, quum non vno in loco æquali ſorte, ſed diſpari cum laude militaſſent, obſcuriuſq́ue in dies fieret Parini nomen, Sfortia ſcilicet fortibus factis duorum famam vendicante, liuore, atque perfidia Parini exauthoratus, dimiſſuſq́ue eſt: Quum falſo accuſaretur apud ſuſpicacem Principem tanquam occultus, & capitalis Gibellinarum partium hoſtis, & genere Guelfus: cui factioni ſe maximè aduerſum Galeacius, quod ita ſibi conduceret, factis & dictis profiteretur. Eo modo proditus, ſed cum multo verborum honore à Galeacio dimiſſus ad Florentinos ſe contulit, qui tum Gallorum Reges, & Germanos Cæſares aduerſus Galeacium concitarant.

De inſignibus gentilitijs à Roberto Cæſare dono acceptis. *Cap. XVIII.*

Sub id

SVb id tempus SFORTIAM iam pridem eximiæ virtutis opinione percelebrem, Robertus Cæſar Auguſtus Romanorum Imperator illuſtrem fecit. Deſcenderat is in Italiam Florentinorum pecuniis euocatus ad bellum, vt Galeacius Mediolanó pelleretur. Sed demum duobus tumultuariis prœliis ad Brixiam pulſus, repreſſuſq. quum Patauium reparandis copiis diuertiſſet, obuiam honoris, & præſidii cauſa Sfortiam habuit, qui tum ſtatiuis in caſtris ad Montagnanam Patauino Principi Venetorũ oppreſſo armis opem tulerat, præpoſitus Florentinorum auxiliis, quæ ſocio, amicóque principi iure fœderis mittebantur. Excepit Cæſarem perornato, compoſitóque more militiæ, toto equitatu, circunductis, & in duplices alas digeſtis ordinibus, ita, vt Cæſar ea ſpecie cataphractorum equitum, qui criſtati, bardatique omnes procurrerant, mirum in modum oblectaretur, erigeretque animum, renouando bello, ſi iis maximé copiis, & Sfortia duce iuuaretur. Commouit & in admirationem Robertum ſimul, Proceresque Germanos Sfortiæ equus tanta arte concitatus, circumactuſque in gyros, rurſuſque tum plenis, tum ſuſpenſis ſaltibus reflexus, vt seſſore Sfortia nemo peritior, aut habilior reperiri poſſe videretur. Qua vna arte Germani grauiores, ſegnioreſque habentes equos, dudum ad Brixiam ſe victos fuiſſe memorabant. Viſebatur in Sfortiæ vexillis Citonium pomum, vetus Attendulæ gentis inſigne, ductum ſcilicet ab oppidi nomine, vti principem familiam decuit. Ad id aſpiciens Cæſar, & ad Sfortiam ſe conuertens: Dignum, inquit, virtute tua Leonem dabo, qui Citonium læua ſuſtineat, & minaci dextra tueatur, ne quis attractet, atque corripiat. Atque ita tabulis lata membrana confectis, Leonem fuluum erecta ceruice, alteri pedi innixum, dono dedit: conceſsitque, vt Attenduli omnes eo argumento vterentur, eſſentque in clientela Baioariæ Principum, quorum eſſet à priſca origine gentilitium inſigne. Nam Robertus ipſe, Norici Regulus, è Baioaria familia ſuffragiis Germaniæ Procerum de more ad Imperium acceſſerat.

De honoratiore militia eius. *Cap* XIX.

Egreſſus in Hetruriam Florentinis aliquot annos militauit: Bononienſi primum bello, quo vel ab aduerſo pugnæ euentu, quum in hoſtium poteſtatem ueniſſet, & fama clarior, & ſtipendio auctior euaſit. Piſano autem bello id magni ducis ſpecimen dedit, vt Nerii Caponii manu, de Angelo Pergulano hoſtium duce profligato, lauream acciperet, atque item liliatum vexillum, decretóque demum publico annua pecunia donatiui nomine donaretur. Sed Piſanis in ſeruitutem redactis, quum Florentini quiete, atque otio fruerentur, ad Nicolaum Ateſtinum Ferrariæ Principem contendit: Iſtum ab Othone Tertio Parmenſium tyranno acerrime premebatur. Galeacio enim Vicecomite morte ſublato, duces, dilacerato eius Im-

perio, ſinguli ſingulas vrbes occuparant, Parma, Regiumque Lepidi cum multis oppidis Othoni ceſſere. Is veteranis inſtructus copiis, in queis ſupra quatuor equitum milia fuerant, Mutinæ, atque Ferrariæ imminebat: populabaturque effuſe agrum & cuncta bellico terrore complebat. Cæterùm ſuperuentu Sfortiæ, eius impetus fortiter eſt repreſſus, bis conſerta pugna, ſemel pro Mutinæ portis, quum Sfortia in eum ad ſuburbana vſque tecta inſolentiſsime prouectum duabus portis feliciter erupiſſet, ac iterum non longè à Roberia, vbi Othoniani loco pulſi, pontéque deiecti, multis ſuorum amiſsis terga verterunt. Nec multo poſt, ad Regiolum ancipiti euentu ex itinere dimicatum: quum Sfortianos à Guaſtalla maioris pecoris agentes prædam Otho ferociter adortus ancipiti periculo conflixiſſet. Suffoſſo enim equo circumuentum, & captum, tanta vi veterani equites, vt opem ferrent, ſigna intulerunt, vt erepto duce ipſo ex Sfortianis ad triginta equites cum Michaleto caperentur. Hos Otho contra morem militiæ compedibus oneratos, duro in carcere quatuor menſes detinuit: adeóque inhumaniter cruciauit, vt media hyeme nudos gelida aqua perfunderet. Sed perrupto demum carcere feliciter effugerunt, vt eam iniuriam Othonis cæde vindicarent.

De cæde Othonis Tertij. Cap. XX.

OTho, vbi conatibus ſuis ſuſtinente, vrgentéque Sfortia, accerrime reſiſti videt, pacem, vt falleret ſe appetere ſimulauit, ſperans Nicolaum, prægrauante ſtipendio, Sfortianas copias eſſe dimiſſurum, vt demum ex occaſione incautum, exutumque armis repentinus inuaderet. Poſtulabat igitur Otho, vt Nicolaus in colloquium deuenire minimè grauaretur, vt coràm de pace liquidiſsime agi poſſet. Id bis abnuerat Nicolaus ab inſidioſo, aſtutóque homine dolum veritus. Sed tandem aſſenſit, vt eius perfidiam præoccuparet: Res eo modo compoſita eſt, vt ambo inermes, binis ſtipati equitibus, paríque ſpacio à ſuorum agminibus prouecti ad primum à Roberia lapidem militari in via conuenirent. Aderant Othoni Guido Taurellus, & Antonaccius Aquilanus clari duces: Nicolaum vero Sfortia, & Michaletus medium tenebant. Cæterùm vix dum cœptis ſermonibus, Sfortia præalto, & feroci equo in Othonem repente concitato eum per loricam, quam lacinia tectam fruſtra induerat, ſub coſtis gladio tranſfodit, proſtratum confecit Michaletus: Taurellus & Aquilanus, quum ſigno dato vndique ex inſidiis procurreretur, capti; comitatus verò eorum in fugam præceps, magna ex parte armis, & equis exutus eſt. Extemplóque Sfortia promotis caſtris Parmam contendit: receptuſque à ciuibus, qui liberatori, & tyrannicidæ inſigni ſtudio fauendum exiſtimabant, Othonis filium in arce obſedit: Is erat Nicolaus cognomento Guerrerius, quæ vox bellicoſum ſonat. Ea dedita, pari demum euentu, & Regium, & ſancti Donini oppidum, cum Tri-

ginta amplius caſtellis in ditionem Aeſtini deuenerunt : ita, vt fortuna puncto temporis Othonis Imperio pariter, ac vitæ finem attulerit. His rebus biennio confectis, Sfortia quum à Nicolao diſcederet, Monticulo Parmenſis agri oppido donatus eſt; atque item vexillo, in quo adamas turbinatus aureo incluſus annulo depictus erat : quo inſigni poſtea, & ipſum, & poſteros eius perpetuò vſos fuiſſe conſpicimus.

De diuerſitate famæ ex Othonis cæde. *Cap.* XXI.

Vere ea tempeſtate, qui clariſsimi facti nomen accumulata F cum laude celebrarent. Porrò alii contrà interpretarentur: vtpotè qui ſacroſanctam colloquii fidem ſingulari perfidia violatam, iuſque Gentium fœdo in poſteros exemplo temeratum, atque ſublatum dictitarent: Adeò, vt Sfortiæ, militari iudicio, magna quidem inuidia, ſed Nicolao multò maxima conflaretur. Quamobrem Sfortia, vbi ſe acrius perſtringi didicit, publico in loco, ita, vt à multis inſignibus viris exaudiretur, in hunc modum eſt prolocutus: Deſinant, inquit, ex occulto verbis criminari, quicquid de Othone tranſactum eſt: Quandoquidem ego eum iure cæſum, ſiquis improbet, ſingulari certamine ſim oſtenſurus. An non ego etiam ingratus, & nequam exiſtimari potuerim, ſi principi, qui me ipſum, copiaſque meas alit, parêre, operamque præſtare recuſaſſem? in eo præſertim homine tollendo, qui perfidia, & ſæua tyrannide infamis, contra fas, & æquum, ſceleratis armis aliena appetebat: quum & ego quoque immani laceſsitus iniuria eum priuato nomine, & iure quidem optimo, vel ad aram fuerim occiſurus.

Quibus Principibus operam nauarit. *Cap.* XXII.

Vatuor demum Pontificib. Maximis, & totidem Regibus, aut Q dux ſummus, aut æquali cum imperio operam nauauit: Gregorio XII. primum, ac Alexandro V. quum Ludouicum II. Andegauenſem, in paternum regnum reduceret: ac demũ Ioanni XX III. A quo inſigni liberalitate, vt merita ſtipendia ſoluerentur, Cotignolam patriam dono accepit. Quo munere nihil vberius, aut omnino iucundius in toto vitæ curſu ſibi eueniſſe fatebatur, quòd honoſtiſsimo dominatu parto, ciuium ſuorum Princeps eſſet effectus. Aſſeruit demum in libertatem Romanos, Braccio Vrbe depulſo, Legatumque Viſlanum in arce diu obſeſſum dignitati reſtituit, Stephanuccio Cardinale in carcerem coniecto, qui ordinis, & patriæ dignitatis oblitus, auerſuſque Pontifici, Braccii partes ſequebatur. Martinus enim in Concilio apud Conſtantiam, Ioanne in ordinem Senatorium redacto, omnium ſuffragiis Pontifex renuntiatus in Italiam venerat. Nec multò poſt, Sfortia, vti decuit Pontificiæ dignitatis aſſertorem, vrbe Roma Iordano Columnæ tradita (is à fratre Pontifice præmiſſus fuerat) ſacroſanctæ militiæ Vexillifer creatus eſt: vt eo honore, qui in Italia ſupremus habetur, ſupra cæteros duces emineret.

De Ludouico Secundo, & amore Reginæ Ioannæ. *Cap.* XXIII.

A Ludouico Secundo inſignem tantum beneuolentiam, gratiamque promeruit, quum ille Ladiſlao ad Fregellas memorabili acie ſuperato, victoria vti neſciuiſſet, interrupto ſcilicet ſecundarum rerum curſu, peſſimis Pauli Vrſini artibus. Tranſiuit demum magnis, frequentibuſque iniuriis, ab eodem Paulo vrbe extruſus, ad Ladiſlaum. Ab hoc Rege, qui totius Italiæ Imperium ingenti animo affectabat, quatuor oppidis in Samnio donatus eſt: quum & antea Franciſcum filium vrbis Tricarici Comitem feciſſet: qui tredecim annorum puer, vt paternæ fidei obſes foret, è Ferraria Neapolim aduenerat. Ladiſlao autem immatura morte ſurrepto, ſorori eius Ioannæ Reginæ adhæſit: iactatuſque eſt vario euentu, magnis fortunæ fluctibus: quum modo inſigni gratia floreret, modo graui preſſus inuidia mergeretur. Incredibile quidem dictu eſt, quantos æſtus receperit Reginæ animus, quum inſanis amoribus perditiſsime deſeruiret. Nam Alopo, Vrbanus Aurilia, atque eo prætextu legationis in Germaniam ablegato Caracciolus ſucceſſerant. His admiſcebatur Sfortia, procacibus Reginæ oculis ad amorem pellectus: Eò cæteris grauior riualis, quòd omnes ſimul ingentis animi virtute, copiarumque inuictis opibus anteiret. Inter tantos rerum motus, quibus modo aduerſa, modo ſecunda, & ſemper inſtabilis fortuna Sfortiam exercuit, obuenere ei, largiente Regina, Beneuentum, Manfredonia, Barolum, itemque Trannium vrbes, & ſupra XX. oppida, partim in Apulis, & Samnio, partim in Brutiis, atque Lucanis. Sed diductus demum à Regina, quum Sergiani dolis, ac inſidiis peteretur, Ludouico Tertio Secundi filio ſe coniunxit, ita iubente Martino Pontifice, qui Ioannam Regiæ maieſtatis nomen perpetuis ſtupris dedecorantem, regno exturbandam ſuſceperat. Sed amantium iræ, bella, ſuſpiciones, eum rebus exitum dederunt, vt Sfortia rurſus in gratiam, priſtinumque militiæ honorem reciperetur. Quo etiam tempore cum Braccio veterem amicitiam repetiuit, quum duo longè clariſsimi duces, manentibus induciis, in colloquium Saccomania in ſylua deueniſſent. Deſciuit demum ab adoptante matre Regina ingratus filius, rex Alfonſus: adeò, vt capto Caracciolo in arce Capuana Reginam oppugnaret. Qua indignitate permotus Sfortia, obſeſſæ celeriter opem tulit: memorabiliq. pugna, Rege profligato, Catalanos in arcem nouam compulit: neq. poſtea vnquam ab officio, amicitiáque diſceſſum.

Quoties proſpere, infeliciterque pugnarit. *Cap.* XXIIII.

S Epties iuſta acie feliciter pugnauit, ter tantum alteram fortunam expertus, & ea quidem conditione, vt aduerſis aliquanto clarior, quàm ſecundis haberetur. Nemo enim eo conſtantius hoſtilem impetum ferre, pertinacius reſiſtere, nobilius pedem referre, & denique fortius ducis ſimul, ac militis officia

ficia implere didicerat: vtpotè qui nunquam propinquo, & ferienti hoſti terga oſtenderet: nunquam niſi omnium poſtremus, & ora ferociter obuertens, & acriter repugnans, ſe reciperet.

De Angelo Pergulano profligato. Cap. XXV.

PIſanis graui bello, & prædura obſidione fermè oppreſsis, quum Angelus Pergulanus, incomparabili victoria de Heluetiis parta, admodum clarus, qui opem ferret, Aurelia via, per Senenſium oram aduentare nuntiaretur, vnus Sfortia obuiam eundi, reprimendique hoſtis munus alacriter ſuſcepit: Quanquam Bertoldus Vrſinus ad quem belli ſumma reſpiciebat, ne ancipiti prælio pugnandum foret, remoturus à muris caſtra id conſilium damnaret, & minus ab ipſo quoque Tartalia probaretur. Concedente igitur Nerio Caponio legato, qui promptum in eo animi vigorem admirabatur, magnis, ac inuſitatis die, noctuque, confectis itineribus, ſyluiſque etiam, ac impeditis fluminibus, magno labore ſuperatis, improuiſus ad hoſtes contendit. Quo repentino incurſu, cum ſigna è ſyluis educerentur, tantum terrorem imparatis intulit, vt Pergulauus bis fruſtra compoſito agmine, bis pugna ſtrenue inſtaurata, fuſus, fugatuſque ſit, ſignis ac impedimentis omnibus amiſsis, & vix quarta parte equitum ex vehementi curſu ſeruata. Ad eam quoque victoriam memorabile facinus adiunxit, quum detracta hoſtibus ſaga, equites ſuos induere, prælatiſque Pergulani vexillis ad proximi oppidi portam procedere felici dolo præcepiſſet. Id erat Caſtellionum ab Aprili piſcoſo lacu Piſcarium appellatum, in ora maris ſaxeo tumulo impoſitum. Nec mora, oppidani eo errore decepti, hoſtes pro ſociis gratulanter excepere. Atque ita irrumpente occupatam à primis portam toto exercitu, oppidum captum, direptumque eſt. Ob eam rem à Pergulano male geſtam, deſperatis rebus, Piſani Florentinis deditionem fecerunt. Sfortiæ autem, dum vita maneret, Senatus, vti de Republica bene merito, millenos quotannis aureos liliatos, donatiui nomine decreuit.

De Ladiſlao Rege ad Lyrim ſuperato. Cap. XXVI.

EO Bello, quo Ludouicus Secundus Andegauenſis, adiuuante Gregorio Pontifice, ipſo Sfortia, ac item Paulo Vrſino ducibus, in Apuliæ regnum reducebatur, mirum in modum, cum prudentiæ militaris, tum inuſitatæ virtutis laude, nominis famam adauxit. Ladiſlao enim Rege, vt fines tueretur, ex Caſsinatibus campis alacriter prouecto, quum ob id ſuſpenſo admodum Ludouico duces cunctarentur, Sfortia pernobili in medium prolata ſententia, tranſeundum omnino Lyrim amnem, atque eueſtigio hoſtes inuadendos cenſuit: quòd cunctari, & ſedere arma inferentibus, ineptum, & exitiale videretur. Itaque Lyri ſupra Fregellas, vado ſuperato, collatis ſignis eſt dimicatum: & eo quidem euentu, vt profligato Rege, &

proſtratis eius copiis, caſtriſque etiam, & ſignis, ac ducibus captis, victoria inter memorabiles pararetur. Eo die Sfortia, cuncta moderatus, inſtruxit aciem: & primum agmen in hoſtes induxit, ita, vt ferè omnium primus fortiſsimum quenque ſe ſequi iubens, inclinata, adpreſſáque lateri haſta, purpureis inſignibus conſpicuus, Nicolaum Campobaſſe Comitem, qui auratis armis refulgens, & præalte criſtatus eminebat, ingenti ictu proſterneret, & caperet: ipſéque demum, variante fortuna, vt fit, creſcentibus vtrinque auxiliis, in omni ferè pugnæ loco, atque periculo, & præclarus adhortator, & bellator acerrimus conſpiceretur. Vſus eſt ea die incomparabili equo ſpadice alternos pedes vſque ad genua calciato, cui ab agilitate Cato nomen erat. Primam igitur victoriæ lauream Ludouicus Sfortiæ detulit, inuidente Paulo Vrſino. Quod non multis inde annis Ladiſlaus, ambobus regiis in caſtris ad Tudertum militantibus, præclaro teſtimonio confirmauit: quum præſenti Paulo, Sfortiam interrogans, dixiſſet: An non, & hoc oppidum expugnabis, qui ad Lyrim cum illo Cato equo tuo vbique pugnax, & vehemens, me ipſum, copiaſq. meas profligaſti? Quæ verba in Pauli animum iam antea cæco liuore corruptum, profunde admodum deſcenderunt. Sfortiam enim vir ſuperbus, neque ſuperiorem ſibi, neque parem exiſtimari volebat.

De prælio ad Aquilam feliciter commiſſo. *Cap.* XXVII.

QVum Regina delitiis, amoribuſque vacaret, & Alopus Regio planè faſtu rerum potiretur, capto demum Sfortia, plerique regni Proceres ab ea defecerant. Sed ante alios Alopum, Reginamque terrebat Antonaccius Regulus, vir bello clarus, qui Aquilam validiſsimam vrbem occuparat. Is terror Sfortiæ ſaluti fuit. Cuſtodia etenim eductus, inſtructo valido exercitu, Aquilam contendit. Cum caſtra ad vrbem proferrentur, Antonaccius viribus, ac ingenio ferox, minimè dubitauit, quin copias omnes militares, atque item Aquilanorum iuuentutem, & ingentem armatorum agreſtium manum educeret, & magna loci fiducia, & populari quadam alacritate, infeſtis ſignis, in Sfortiam deferretur. Ferunt Sfortiam temeritate, ac inſolentia hoſtium permotum riſiſſe paululum, monuiſſéque Præfectos, vt confertum, maximéque denſatum cataphractorum agmen irruentibus obiicerent, nihil autem locò mouerentur, donec ipſe, quid fieri vellet, tuba ſignum dediſſet. Erat in dextra, accliuis locus, ibi cohortes locat: ad læuam, planiore in loco, leuem armaturam equeſtrem lunata ala ſeſe oſtentare iubet: ipſe ſubductis è medio agmine delectis aliquot turmis, magno itineris flexu, in tergo nihil tale putantibus ſeſe oſtendit, ita, vt nouiſsimos hoſtium exeuntes porta, partim intra vrbem compelleret, partim ab vrbe excluſos, & ad ſuorum extremum agmen confugientes perſequeretur. Tum vero ſigno tuba dato, & peditatus ab accliui loco repente in la-

tus hoſtium decurrens, & leuis armatura è diuerſo expanſis alis conci tata, in medios impetum fecêre: Cataphractus quoque equitatus à fronte irruentium impetum egregie excepit, atque ſuſtinuit: Ac eodem ferè puncto temporis Sfortia cæcidit terga. Quibus malis vndique circunuenti Aquilani, in medio cæſi,& ad vnum ferè omnes cum ducibus, atque vexillis capti, temeritatis pœnas dederunt. Qua calamitate permoti, qui in vrbe reſtiterant, portas victoribus aperuere, orantes Sfortiam, vt victos pariter, & deditos conſeruaret. Nec mora, captiuos omnes vna voce liberauit: Antonacciumque in primis, & Decuriones vrbis cœnæ adhibuit. Tanta re patrata, confectóque bello ſine ſuorum vulnere hortatus eſt Aquilanos, vt Reginæ nomen in poſterum fidelius colerent, & ad impetrandam erroris veniam ipſius authoritate, ac officio vterentur: ſe libentiſsime interceſſurum pro his, quos incolumes conſeruaſſet, quum iure belli diripere,atque interficere poſſet. Id vero fortunæ fuit humanis rebus illudentis, Aquilanos paulo ante ſuperbia elatos, ingentíque mox fractos calamitate, & demum ſubito,atq. inſperato gaudio exultantes conſpexiſſe. Quo Aquilanorum exemplo adducti,Iulius Cæſar Capuanus, qui Capuam occuparat,& Carolus Martianus,& Chriſtophorus Caietanus, reſtitutis vrbibus,ac oppidis, veluti deſperantes, conſilióque depulſi,Sfortia vade,fidemq.ſuam Reginæ nomine præſtante,ad officium redierunt.

De Tartalia ad Tuſcanellam deuicto. *Cap.* XXVIII.

T Artaliam inimico ſimul, ac hoſtili animo perſecutus, ad Thuſcanellam improuiſa acie profligauit, vlturus iniurias, quas ſuperiore anno,dum in cuſtodia ſeruaretur, acceperat. Noctu enim à diuerſa Viterbii porta,vt ſpeculatores falleret, cum expeditis copiis profectus,pedites caua in valle occultauit,vt ex inſidiis, quum ſignum pugnæ datum foret,extemplo proſilirent: Turmas vero quatuor,cum Sanctoparente, obliquo itinere locatas ſtatuit: ipſe cum robore equitatus intra ſyluam conſtitit: Vti præceperat, præmiſsi leuis armaturæ equites,prædatorũ ſpecie,armenta paſcẽtia corripere,fugatisagreſtib. cœperunt. Tartalia ad clamorem excitatur, familiam armat, prædam abigentium tergis inhærere iubet: creſcente tumultu, oritur prælium. Auctis numero hoſtib. Tartaliani equites ad tubæ cantum ſub ſignis porta effunduntur. Nec ſe continet Tartalia, quin ad ferendam opem cum globo cataphractorũ erumpat. Tumvero erupêre è ſyluis vndiq. Sfortiani: pugnatumq.eſt,ac ſi alias vnquam longè fortiſsime. Sed premente Sfortia acrius,ſternentéq.ſigna, Tartaliani intra portã ſunt compulſi, magno accepto detrimento,maioréq. ducis periculo, qui inuectus per pontem irrumpentib. ſimul Sfortianis caſu quodam ſeruatus eſt: quũ Hugonem Sfortianæ turmæ præfectũ, vehemẽti offenſione ab cathena pontis in foſſam deturbatũ,reliqui impedito,atq.occupato põte ſubſequi nequiuiſſent. Nam Tartalia ſaucius,& multo perculſus me

tu extemplo cataractam demitti iuſsit, ita, vt alienæ ſalutis oblitus, tertiam ferè ſuorum partem excluderet. In his Donatus Lauellus Tartaliæ frater fuit. Captus eſt & in oppido Pellinus Cotignola dux turmæ fortiſsimus: qui cognitum Tartaliam, magniſque ictibus ferreæ clauæ percuſſum, vt caperet, fuerat inſecutus. Eo prælio Franciſcus Sfortiæ filius ſextumdecimum natus annum, quòd antea ei pater minimè conceſſerat, in aduerſos hoſtes alacriter haſtam perrupit: ſubindéque cingulo militari, & calcaribus aureis, præclaro etiam hoſtium teſtimonio exornari promeruit.

De pugna ad Sebethi pontem egregie depugnata. *Cap. XXIX.*

Memorabili autem ea acie, qua iuxta Neapolim ad Sebethi amnis pontem pluribus horis eſt dimicatum, mirificæ virtutis laudem tulit: præclaro maximè Alphonſi Regis præconio confirmatam, qui tum hoſtis, & ſpectator è trireme cuncta oculis obſeruarat. Reducebat tum Sfortia Ludouicum III. Andegauenſem in auita, paternáque iura Neapolitani Regni, authore Martino Pontifice: Quum Reginam ſeuere aliquandiu, & fruſtra demum caſtigatam armis omnino perſequendam cenſuiſſet: quòd nihil famæ ſuæ parceret, nec vllo dedecoris metu, aut reſpectu Chriſtianæ pietatis permoueretur: Vtpotè quæ iampridem contra fas, & Regium decus, amatoris Sergiani intolerandæ libidini nobiliſsimi regni nomen, & diuina, ac humana omnia ſubieciſſet. Ob id impotens ſui mulier, libidine ſimul atque ſuperbia exardens, Alphonſum in Corſica bellum gerente euocarat, adoptaratque in filium, vt Hiſpanicis opibus vim Galli hoſtis propulſaret. Itaque multis ante diebus oppugnata, & ex inſidiis per aquæductum, & obſoletam portam ſemicapta Neapoli, & Ludouicus in Sfortiana caſtra ad Auerſam peruenit, & Alphonſi onerariæ, & roſtratæ naues ad Oui arcem appulerunt. Quamobrem Sfortia, & nauandæ operæ, & oſtentandæ virtutis cupidus, ad Sebethum vſque caſtra promouit. Inde ſex ſtadiis ad vrbis portas, præmiſsis leuis armaturæ equitibus, non modo Reginæ ſtipendiis addictos, Vrſum Vrſinum, & Iacobum Candolam, & Bernardum Cartheium duces, verum & equites Catalanos, quos Alphonſus aduexerat, & Neapolitanos, tum maximè equitatui ſtudentes ad prælium exciuit. Commiſſa eſt pugna paribus animis: Sed Alphonſo triremes ad litus admouente, & lapideas pilas tormentis in oppoſita hoſtium latera ſæpius emittente, ter repreſſa eſt Sfortiæ virtus. Sed deterſa tormenti ictu ab caſside criſta, eo ardore pugnam reſtituit, & ſigna intulit, vt pulſi loco hoſtes terga darent, & diſsipato agmine cum multa equorum, ac hominum ſtrage intra portam compellerentur. Tum vero Sfortia victor, vt Ludouico ſimul, ac Alphonſo deſignatis Regibus ardorem, ſtudiumque ſuum oſtentaret, in præalta ad portam munitione Andagauenſium ſigna præfixit, tutatus ea per ſemihoræ ſpacium ne

à quo-

à quoquam prius, quàm ſe reciperet, impune tollerentur. Eo prælio id certe memoria dignum accidit, vt virtutis amore Alphonſus in eum vnum tormenta naualia dirigi vetaret. Sfortia verò pariter ediceret, ne currulibus tormentis in litore conſtitutis triremis Regia peteretur. Nam Squarcia Monopolitanus inter Sfortianos bellator acerrimus, quum ſuffoſſo equo captus, & ad Regiam triremem ſcapha perductus, petente Rege, pugnantem Sfortiam digito commonſtraſſet, ille pernobili, & planè regia humanitate, parcendum cum duci eximio, tum bellatori fortiſsimo protinus edixerat.

De Roma libertati reſtituta, & Picinino acie capto. *Cap.* XXX.

MIſſus à Regina cum validiſsimis copiis, vt vrbem Romam impotenti Braccii dominatu liberaret, ad promerendam eo inſigni beneficio gratiam apud Martinum Pontificem, inter Appiam, & Latinam portam caſtra locauit. Inde quum Braccium, vel miſſa per præconem cruenta ad eum cheirotheca, vt iuſto prælio certaretur, fruſtra prouocaſſet, ſupra Oſtiam demum Tyberi ponte conſtrato, exercitum traduxit, tanta animi magnitudine, victoriæque fiducia, vt dubitantibus, ſciſcitantibuſque Præfectis, an vllum haberet amicum, à quo commeatum eſſet petiturus, comprehenſo gladii capulo reſponderit: His viris, & fortibus omnia feliciter expediet. Atque ita pontem reſcindi iuſſerit. Ad eius rei famam, adeò mente commotum fuiſſe Braccium ferunt, vt diffiſus Populo Romano, nec conclamatis quidem vaſis, multiſque relictis impedimentis per Miluium pontem ſe proriperet, atque inde reciſa pontis parte, ne hoſtis inſequi poſſet, in Vmbriæ fines citato agmine deferretur. Sed compoſitis iam vrbanis rebus, Picininus à Braccio circa Preneſte cum parte exercitus relictus, quum infeſta populatione circa vrbem Romanorum armenta diriperet, & Romanos primò, ac ipſum denique Sfortiam, vt opem ferret, ad prælium exciuit. Pugnatum eſt vario euentu, & vtrinque ſemper acerrime præter aquæductum: quum Picininus prædam tueri, & Sfortiani, Romaniſque iam longè abactam recuperare, ſumma contentione decertarent. Ad extremum adnitente, cohortantéque Sfortia, Bracciani profligantur, omniſque item præda recipitur, capiturque ipſe dux hoſtium Picininus, ad augendam Romanorum, Sfortiæque lætitiam. Is tandiu in Capitolio valde humaniter, ac liberaliter cuſtoditus, non prius eſt emiſſus, quàm impetrante Braccio Sfortiani milites, duceſq; à Tartalia in inſulas Vulſinii lacus relegati, facta permutatione, ad Sfortiam incolumes peruenerunt.

De Alphonſo Rege acie profligato. *Cap.* XXXI.

LOngè autem nobiliſsime, fecundiſsiméque cum Alphonſo Rege conflixit: quum ille ingrato animo, atque impiis armis Reginam matrem oppugnaret. Procurante enim Martino, nec abnuente Ludouico ad Caietam pace facta, & reſtitutis demum

Acerris, Sfortia Reginæ, Regiſque militiæ fuerat adſcriptus, ea conditione, vt præoccupanti, exigentique operam nauaret. Eo tempore Alphonſus regnandi auidus, neque probra famoſæ matris, neque portentoſam Sergiani potentiam ferre poterat. Itaque felici aſtu, ſimulata ægritudine, illectum ob id Sergianum, ac officii cauſa, vt decumbenti aſsideret, in arcem nouam venientem cum vniuerſa familia comprehendit, correptiſque repente armis, cum delecta ad id Catalanorum manu, vt Reginam opprimeret, ad Capuanam arcem aduolauit. Sed magno caſu, renunciante Sergiani caſum puero, qui facile inter crura cuſtodum portæ elapſus accurrerat, Regina ſeruata eſt. Iam enim armatus rex priorib. equi pedibus pontem attigerat, quum à Damiano Centurione, reiecto per frenum equo, ianua eſt prohibitus. Nec mora, accitis vndique copiis, circunſideri, oppugnarique miſsilibus, atque tormentis cœpit. Perſuaſere tamen cum literis Reginæ ad Sfortiam nuntii, maturam opem perditis rebus implorantes. Itaque Sfortia à Mirabello, inſigni celeritate, Neapolim, promotis ad arcem copiis, profectus, per idoneos homines orauit Regem, vt tam fœdo incepto abſiſtere, nec à fœmina eadem & matre oppreſſa (quod à virtute Regii animi alienum videretur) gloriam appetere vellet. Se enim officii lege præoccupatum Reginæ ſaluti deeſſe non poſſe: ſed daturum enixe operam, vt Regina eum ex æquo regnare pateretur: tollerenturque diſſenſionis cauſæ: quod factu facile foret: Quandoquidem Sergianus in ipſius manu eſſet: à quo Reginæ animus ad omnem conſilii caſum expoſitus dependeret. Ad ea Alphonſus elate reſpondit: Se Sfortia armato, diſceptatore, atque arbitro vti nolle. Nec multò poſt, magnis accitis vndique copiis, Regio ſpiritu egreſſus vrbe, collatis ſignis, cum Sfortia dimicauit. Eo prælio vera virtute, & vario ſæpe euentu, quum multis horis pugnaretur, ad extremum Sfortia, felici conſilio, hortorum macerias in latere hoſtium diſiecit, ancipitiq. acie circumuentos hoſtes fudit: tanta vi in tranſuerſos inuectus, vt penè rex ipſe interclusus caperetur. In ea equorum, ac hominum ſtrage, Sfortia primum Regiæ alæ Signiferum ſua manu confodit: captaque ſunt equitum ad duo millia, & in his nobiles Catalani centum viginti: Illuſtreſque viri Raimundus Perillius, Ioannes Moncata, Bernardus Contellia, & Lupus Corellia. Eodem victoriæ impetu in arcem Alphonſus eſt compulſus, ita, vt à Neapolitanis, Sfortianiſque Catalanorum omnium domus in prædam verterentur.

De infelicitate prælij ad Viterbium. *Cap.* XXXII.

INfelici porrò euentu ad Viterbium cum Braccio pugnauit: ſed deſertus, & proditus à Giliberto, & Nicolao Vrſino, qui cum Braccio, paucis ante diebus, occulto fœdere icto, vbi occaſionem fortuna præbuiſſet, ſe Sfortiam in acie deſerturos promiſerant: Cuius ſceleris indices tabulas Nicolai ſubſcriptas

ptas manu. Braccius in colloquio ad Saccomaniam ſyluam Sfortiæ poſtea oſtendit. Dimicatum eſt Caſsia in via non longè à Buſſetanis aquis, quum Tartalia tranſuectis per Vulſinum lacum copiis ſuis Braccio ſe coniunxiſſet, qui ab Ariſpampano, & à Balneo Regio (id Feroniæ lucus fuit) ad montem Faliſcum peruenerat. Pugnauere ſummi duces, ſummis incenſi odiis, ſummiſque vel ob id annixi viribus, à meridie ad occaſum Solis: Quum nemo (teſte demum victore Braccio) è tantis copiis (quandoquidem ab octo millibus equitum pugnaretur) ipſo Sfortia, aut maiore arte, aut vehementiore impetu, aut diuturniore conſtantia dimicaſſet. Cæterum Sfortiam fruſtra reuocantem ſuos, vt in prælium redirent, letale vulnus ceruice acceptum tardauit, amiſsis ſubinde mille & ſeptingentis equitibus. In his capti ſunt quadraginta octo Præfecti, & Centuriones, virtute vero maximè illuſtres, Foſchinus ſororis filius, Acactabriga, Mannuſque Bariles, quos Braccius in Veſentinam, Martanamque inſulas cuſtodiendos miſit.

De clade ad Cryptam accepta. *Cap.* XXXIII.

Vlturus iniurias à Sergiano ſibi illatas, qui diu venena, & ſicas fruſtra pertentarat, ſtruxeratque dudum inſidias ad Sarni pontem, armato exercitu, Neapolim intrauit, inclamantibus, Sfortianis Reginæ nomen: Sergianum vero ad necem depoſcentibus qui impotenti ſuperbia, malignitatéque, diuina, ac humana iura conturbaret. Fauebat Sfortiæ nobilitas omnis, cuius concurſu, authore Franciſco Morimino, porta intranti patefacta fuerat. At Sergianus tanto metu conſternatus, quòd viribus eſſet impar, ad dolos ſe conuertit: emittiturque arce Franciſcus Vrſinus, authoritate inſigni, qui Sfortiam adeat, nominéque Reginæ oret, vt ab armis diſcedat: Fore enim, vt æquiſsimis conditionibus ea controuerſia ad otium deducatur: Non debere eum, quum priuatas iniurias vlciſci properaret, publicarum rerum ſalutem in periculum deuocare, læſa præſertim, & ſugillata Reginæ maieſtate, quæ eundem cum Sergiano, conturbationis, atque moleſtiæ caſum ſubire cogeretur. Ad ea Sfortia reſpondit: ſe, vti antea Reginæ nomen in omni fortuna ſpectata fide coluiſſet, ita & tum eius cauſa iniurias omnes, & contumelias animo depoſiturum, modo ipſa ſe traduci, & circumagi fallaciſsimis Sergiani artibus minimè pateretur. Ita commeante ſæpius Vrſino, & res compoſitas ſimulante, & prædicante, vt cogendis, inſtruendiſque copiis ſpatium daretur, ad id Sfortia, poſtulante Regina, adducitur, vt copias eductas vrbe in ſuburbana Corregia transferret. Ea ſunt contra Arcem nouam, & ad ſubiecti litoris plagam hortorum amœnitate percelebrè extenduntur. Per hunc modum tanto armorum impetu, ſpe pacis ad otium compreſſo, quum Sfortia nihil omnino timendum putaret, ſpatiareturque inermis in litore, Vrſinus magna armatorum coacta manu, improuiſus erupit, incompo-

ſitos adoritur; funditque tanta celeritate, vt Sfortia ſeminermis inopi nati periculi caſum excipere cogeretur. Sfortiani toto eo litore fugati ad Cryptam perfoſsi, à Cocceio Pauſilippi montis peruenere. Ibi aliquandiu Sfortia, globo facto, pugnam ſuſtinuit: ipſeque demum per Cryptam ſubſecutus, Caſale principis euaſit, amiſsis quingentis equitibus. Sed demum refecto exercitu ab Aurilia familia Acerris receptus, tanta vi demum ad oppugnandam Neapolim eſt reuerſus, vt Sergianus filios obſides dare, ſarcire detrimentum ad Cryptam receptum, remiſſáque potentia, parem ferre cogeretur.

De infelici pugna ad Capuam. *Cap.* XXXIIII.

A Braccio quoque tumultuaria pugna ſuperatus, ad ſanctæ Mariæ Burgum, quo in loco veterem Capuam fuiſſe conſtat, ſexcentos amplius equites amiſit, adeò, vt à Braccianis, Acatabriga, atque Iannucio captis, Tartalia primum, & ipſe demum Sfortia ad Auerſam vſque pellerentur. Occultarat enim Braccius aliquot turmas prædenſa in ſylua, quæ ad Sciliceum Glanii pontem, Atellanam que viam pertinebat: quarum eruptione, quum in tranſuerſos impetum feciſſent, primæ pugnantium alæ à reliquis interclusæ, profligatæque ſunt. Cæterùm Braccius, vbi Capuam eſt reuerſus, de Iannucio viro fortiſsimo ſupplicium ſumpſit, quòd paucis ante annis ab ipſius caſtris, exacto ſtipendio, ſed nequaquam impetrata miſsione diſceſsiſſet.

Quoties prælio, & inſidijs ſit captus. *Cap.* XXXV.

S Emel omnino manu hoſtium, bis inimicorum frande captus eſt. Cæterùm adeò felici ſorte, vt è calamitate, ſe ipſo ſemper maior, & clarior euaſerit. Siquidem præter honores, & opes, quas obiter ab innocentia, præclaráque virtute affluenter eſt conſecutus, etiam illi (quod in ſumma totius vitæ iucundiſsimum videtur) oppor tune, atque feliciter euenit, vt inimici eius ferè omnes, admirabili Deorum immortalium iudicio plecterentur.

De prælio ad Caſalecium facto. *Cap.* XXXVI.

E O inſigni prælio, quo ad Bononiam, iuxta Rheni pontem Bernardonus vir Gallus pontificis, Florentinorumque, & Bononienſium imperator ſuperatus, captuſque eſt ab Alberico, & Vermio Ioannis Galeacii ducibus, Sfortia & ipſe in poteſtatem hoſtium deuenit. In eum enim conſtantiſsime dimicantem, & deſerente locum Tartalia, à latere præſidio nudatum, Facinius Canis dux acerrimus, cum denſata ala cataphractorum equitum irrupit, adeo vehementi, improuiſóque impetu, vt multis proſtratis, & ipſe Sfortia equo per armos haſta perfoſſo deturbaretur, ſuperincidentibuſque victis ſimul, atque victoribus, planè oppreſſus ſummum vitæ periculum adiret. Vbi verò Alberici beneficio caſtris hoſtium ſe explicuit, ingenti animo gregarios milites, qui exuti armis, & equis, more militiæ, dimittebantur

mittebantur, cohortatus eſt, vt bene ſperarent, & ſe duce Florentiam venirent. Fore enim, vt accepta incommoda Senatus liberalitate, & cura ſarcirentur. Ita ipſe pedes Appenninum tranſgreſſus, portæ vrbis applicans, vti erat puluerulentus, recta in Curiam contendit, trecentos amplius viros fortes adducens: Patres conſcripti, inquit, nos veſtri milites, vti oportuit, pro dignitate veſtra, & militari laude impigrè pugnauimus: fortuna autem quod voluit, & potuit, inſolenter effecit. Cæterum ſi digni ſumus, qui veſtra benignitate, armis, & equis inſtruamur, dabimus enixe operam, vt vos iudicii veſtri minimè pœniteat, & nos vberiore ſtipendio digni videamur. Placuit Senatui in eo publico omnium dolore generoſi, infractique animi vigor: extemploque Sfortia, accepta largè pecunia, & refectis turmis, duplicatam numero equitum præfecturam obtinuit.

Quomodo ex inſidijs ſit captus. *Cap.* XXXVII.

Alignitate porrò, & parum virili inſidiarum genere Pandulphi Alopi circumuentus, & in Arce noua Neapoli cuſtodiæ traditus per quatuor menſes nihil mitius expectauit, quàm, vt à carnifice conficeretur. Id enim vnum ab improbis, ac imbellibus, quibus ex ignobili metu inhumana crudelitas ineſſe ſoleret, omnino timendum arbitrabatur. Quandoquidem illi naturæ vitio, viros fortes, & illuſtres, inſonteſque præſertim non capere, aut fortè captos, non temere vnquam dimittere, veluti exacerbatis iniuria eorum animis conſueſſent. Erat Alopus natalibus clarus, ſed decore formæ, & morum illecebris maximè inſignis, quibus Reginam, fracto pudore, inſanientem ad amorem pellexerat. Ea enim, vti iampridem vidua, ſublato ſcilicet marito, qui erat ex Auſtria domo, Norici Regulus, ac demum orbata fratre Rege Ladiſlao, apertius, atque liberius, vti libido extimularet, amoribus vacabat: adeò, vt Alopum ærarii præfectura ornatum, veluti conſortem imperii, & rerum omnium arbitrum, Neapolitani Græcorum more, in adulationem promptiſsimi, Regiis honoribus percolerent. Is diffiſus ſummo gratiæ loco, qui tum maxime lubricus videtur, quum ad faſtigium propius accedit, Sfortiam tanquam riualem ſuſpectare cœperat, Regina ſcilicet, vbi à grauiſsimarum rerum conſultationibus diſcederetur, familiarius, ac blandius cum Sfortia iocos miſcente. Tanta enim erat in eo viro ſtaturæ dignitas, & frontis honos, & in ſermone alacritas militaris, vt Reginæ animum ingenitæ libidini ſemper obtemperantem, facile occupare poſſe videretur: Vt inde, qui, & gloria ſua, & militiæ opibus tantus erat, validiſsimo gratiæ nexu confirmatus, vt ſummi ducis, & denique Regis nomen vſurparet. Itaque liuore, atque perfidia Pandulphi, Sfortia nouo calumniæ genere oneratur, ſubornatis, qui dicerent, non incerta fama circunferri, Sfortiam ante omnes delectum eſſe, cui Regina nuberet, maturiſque iam nuptiis fore, vt Rex intra paucos dies appel

laretur. Per hunc modum nihil tale ſuſpectans Sfortia, ex cœnaculo in cubiculum ductus, atque inde cuſtodiæ traditus eſt. Sed in eum nihil durius, & atrocius ſtatuente Regina, nec obſiſtente tamen impotenti amatoris cœpto, planè accidit, vt nemo è tantis copiis, totque præfectis, vti ſperarat Alopus, à Sfortia deficeret: Sed in vnum Sfortiani omnes, Laurentio duce, ad vrbem Cluſium cogerentur: perua ſuri infeſtis armis vſque Neapolim, vt ducis iniurias vindicarent. Peropportune quoque ſub id tempus allatum eſt, Iulium Cæſarem è familia Capuana, Capuam, vnde erat oriundus, occupaſſe: Chriſtophorum item Caëtanum defeciſſe à Regina, & Iacobum Candolam, qui dux bello clarus erat, Aquilanos ad defectionem impuliſſe. Qua rerum neceſsitate adductus Alopus, quum nemo eſſet, qui ipſo Sfortia melius, atque præſentius Reginam tutari, rebellanteſque compeſcere, & perſequi armis poſſet: Sfortia cum multo verborum honore cuſtodia educitur: datiſque obſidibus, & accepta ingenti pecunia, gerendi belli cura ei protinus demandatur, ea conditione, vt Catellam Alopi ſororem, matrimonio ſibi adiungeret: qua affinitate cum Alopo ſyncera fide in gratiam rediiſſe teſtaretur. Obſidum princeps fuit Franciſcus filius, qui poſtea virtute animi, & felicitate rerum geſtarum, omnes eius ætatis duces anteceſsit.

Quomodo ad Beneuentum ſit captus. *Cap.* XXXVIII.

PARIBUS quoque inſidiis, ſed multò acerbiore periculo, & calamitate maximè diuturna, iterum in carcerem eſt coniectus. Nupſerat Regina Iacobo Marciæ Comiti, viro è Narbonenſi Gallia, Regiis natalibus orto, nulla honeſtiore de cauſa, quàm, vt impudicitiæ probra accepti coniugis imagine tegerentur: cæterum ea conditione, vt is Regio nomine penitus abſtineret, & Tarentinus tantum Princeps appellaretur. Miſerat Regina, qui eum è Manfredonia Neapolim venientem exciperent: ipſum ante alios Sfortiam, qui Magiſterii equitum honore longè ampliſsimo cæteros anteibat, & cum eo Perettum Allobrogem, Regiæ Aulæ Præfectum, Troiæ Comitem, atque item Iulium Cæſarem Capuanum, cum Fabritio fratre, & Cecholinum Peruſinum, alas equitum ductantem, homines gloriæ, ac amplitudini Sfortiæ plurimum inuidentes. Hos diſertè etiam, atque etiam Regina monuerat, præceperatque, vt Iacobum non alio, quàm Principis nomine ſalutarent. Verum, vbi in conſpectum eſt deuentum, ſolus Sfortia, cæteris omnibus, magno aſtu, & repentina perfidia in adulationem procumbentibus, Reginæ mandatis paruit: neque vel præſenti exemplo adduci potuit, vt eo ſcelere Reginam offenderet, ac officii, pariter & libertatis oblitus impudenter aſſentaretur. Ita, vti coniurarant veteres Sfortiæ hoſtes, Iacobum adeunt, in Sfortiam, falſis vera miſcentibus, peracerbe, & grauiter inuehuntur: adduntque magnis pollicitationibus, ſi animum Regio nomine dignum

dignum cœptis afferre velit, ſe omnes ſtrenue operam nauaturos, vti ei certiſsimo Procerum ſtudio, & ſecundiſsma Populi voluntate, nec demum ſuccenſente Regina, Regiæ dignitatis corona deferretur. Sed ante omnia, Reginam duobus impotentibus mœchis, atque latronibus omnino liberandam videri, qui Regnum pro libidine lacerandum, euaſtandumque, ſubacta peſsimis artibus Regina, arroganter occupaſſent. Hos eſſe & Alopum & Sfortiam: Sed illum poſtea Neapoli facile tolli poſſe, ſi præſentem Sfortiam celeriter oppreſsiſſent. In hunc modum inita conſpiratione, per aſſuetos cædibus ſatellites, quorum Sclauettus ex Illyrico Princeps erat, eum in itinere confodere ſtatuerunt: quum in vado Caloris amnis incautus, & à ſuis diſiunctus facile confici poſſe videretur. Sed percuſſoribus demum ad patrandam tanti viri cædem animus defuit, quum inſidentem militari equo, cui à ſeſſoris fiducia, Sperantio nomen erat, quadratóque ſuorum agmine, & minaci vultu amnem traſgreſſum, formidaſſent. Certis enim coniecturis, vir acutus, clam ab ſe quædam imperari, agminaque componi animaduerterat, notaratque pallentia ora in quibuſdam, qui atrocia, & periculoſa ſuſpenſis animis agitare videbantur. Sed nihil adeò ſæuum aduerſum ſe parari poſſe, vir adapertus, & generoſus ad animum admittebat, adeò, vt in Arcem Beneuentanam ad Iacobum aſcendere non dubitarit. Ibi ex compoſito, quum Iulius Cæſar ſpurciſsimo ore, maledictis agendo perfidiæ crimen obiectaret: contráque ipſe ſuccenſus ira, & calumniæ indignitate permotus, eum tanquam improbe mentientem in ſingulare certamen, militari prouocatione deuocaret: Spectante Iacobo, res eò deducta eſt, vt Perettus, & Cecholinus, ſimulatione officii altercantes dirimerent, comprehenſoſque in diuerſa cubicula diducerent. Sed Iulius ſtatim eſt dimiſſus, Sfortiæ autem manicæ ferreæ ſtatim iniectæ. Nec mora, magno concurſu facto, Sfortiæ domus diripitur, equites vertuntur in prædam, captíque tres liberi eius, & propinqui fermè omnes cuſtodiæ traduntur, vno excepto Sanctoparente, qui initio tumultus talia ſuſpectans, atque opportune diuinans feliciter effugit.

Quomodo Iacobus ex principe rex ſit appellatus, & Sfortia ſeruatus. C. XXXIX

CApto Sfortia Iacobus Neapolim venit, prodentéq. nouã Arcem Auerſano Centurione, cui à contrario euentu Seruatori nomen erat, ea potitur, Paulum Vrſinum liberat, interfectóq. Pandulpho Alopo, nuptiales menſas eius ſanguine cõſpergit. Nec multò poſt Reginam coniugalis quidem thori conſortẽ facit, ſed erepta totius Imperii poteſtate, multis oneratã probris, & ſeuere caſtigatã, ne diffugiat à Gallis cuſtodiri iubet: Regios titulos ipſe vſurpat, & Gallis honores, præfecturas, & Magiſtratus dilargitur. Interim Sfortia deuectus in inſulæ Megaris arcẽ, cui ab Ouo nomẽ eſt, acerbiſsimis tormẽtis cruciãdus Bernardo barbaro homini traditur: vt expreſsis teſſeris quæſtione, ea oppida

reciperent, quæ Sfortianorum imperio tenebantur. Nec ſuprema tamen vis, vti antea decreuerant, vitæ eius affertur. Tot enim acerrimos duces, propinquos eius, tantaſque copias veteranorum militum, amore, & ſtudio incredibili, multiſque beneficiis, & diuturna conſuetudine Sfortiano nomini addictas formidabant: Vtpote qui eius rei periculum, ſuperiore anno improſpere factum fuiſſe meminerant. Porrò Sfortiani milites fuga ad Petræfixæ oppidum in Samnio coeunt. Michaletus, & Laurentius Attendoli, & Sanctoparens infeſta populatione in ſuburbanas vſque villas, portaſque Neapolim deferuntur. Ob id Iacobus copias conſcribere cogitur, quibus Iulius Cæſar, & Cecholinus hoſtem reprimant, & Tricaricũ vrbem expugnent, quam Ladiſlaus Franciſco Sfortiæ filio, præclara pueri indole adductus, dono dederat. Erant in præſidio Michaletus ipſe, & Michelinus Rabinianus, cui Margarita Sfortiæ ſoror, Foſchini, & Marci Attendulorum mater, defuncto priore marito, denupſerat. Ii de Sfortiæ ſalute ſolliciti, opportune de induciis, compoſitionéque agere cœperant, factáque poteſtate impune commeandi è caſtris hoſtium, ſummæ nobilitatis homines Tricaricum venerant, Antonellus Pudericus, Ruffus Caietanus, & Angelus Vellianus nouæ Arcis præfectus. In hos Margarita fraternæ virtutis æmula, arrepto venabulo loricata impetum fecit, comminatáque acerbiſsimum mortis genus, ni fratrem incolumen ſibi redderent, legitimo iure captos comprehendit. Quando ab ipſa, quæ Tricarici imperio, & ditione potiretur, nequaquam autem à Michaleto, Michelinóque, quibus nullum in ea vrbe ius eſſet, fides petenda fuiſſet. Id virile facinus haud dubiam Sfortiæ necem auertit. Extemplò enim à legatorum propinquis, concurſu ad Regem facto, facile impetratum eſt, vt Sfortiæ parceretur.

Quibus conditionibus Sfortia necem effugerit. Cap. XL.

HIs autem conditionibus inter Sfortianos, & Regios, res compoſitæ ſunt, vt tradito Tricarico, & remiſsis legatis, Sfortiæ liberi, & propinqui omnes, ac milites dimitterentur, præter Franciſcum, qui ad ſolatium præteritæ calamitatis in liberiore iam, humanioréque cuſtodia cum patre relinquebatur: Laurentius autem & Sanctoparens, mille equitum ſtipendia ſub Rege mererent: Michaletus quoque, vti luberet, cum Leone, Ioanne, Alexandróq. Sfortiæ liberis in Hetruriam proficiſceretur: iureiurandóque rex promitteret, nihil ſe poſtea Sfortiæ nociturum: Margaritæ item poteſtas eſſet, vbi vellet Neapolitano in Regno conſidere: Idemque liceret Catellæ Sfortiæ vxori, quæ in tanto rerum tumultu ad ſacratas virgines in templum Diuæ Claræ cum Liſia priuigna confugiſſet. Michaleto quoque conceſſum eſt, vt quoties vellet, Sfortiam inuiſeret, alloqueretúrque, ſine arbitris: Iſque demum approbante, adhortantéque Sfortia, ad Braccium, veluti ad veterem

amicum,

amicum, tuentemque Sfortiæ oppida in Hetruſcis cum ſexcentis equitibus contendit.

De ſupplicio Cæſaris, & Sfortiæ felicitate. Cap. XLI.

PACATO Regno à Sfortianorum incurſionibus Iacobus nihilo ſecius Reginam in cuſtodia continebat, abutebaturque imperio adeò inſolenter, vt ſolis Gallis cuncta deferret, Italicos vero homines vſque ad faſtidium omnino reiiceret, atque contemneret: & denique illuſtrium amicorum obliuiſceretur, qui cum ſummo ſcelere, atque periculo ei Regium nomen aſſeruiſſent. Hac indignitate permotus Iulius Cæſar ingenio ſuperbo, atque præcipiti, vlciſcendæ cum publicæ, tum priuatæ contumeliæ conſilium deſumpſit. Repulſam enim tulerat, quum in locum Alopi ſupplicio affecti, aut captiui Sfortiæ, aut denique Peretti paulò ante defuncti, ſuffici cupiuiſſet: præoccupantibus cuncta Gallis, qui ampliſsimos honores ſibi deberi exiſtimabant. Ii ſunt ordine Magiſter equitum, Regiæ aulæ præfectus, atque item Præfectus ærarii, qui hodie nouitio vocabulo, Conneſtabilis, Seneſcalcus, & Camerlingus appellantur. Igitur Iulius Cæſar letali bile percitus, Reginam ſecretò adit, ipſius iniuriam, & communes omnium miſerias deflet: quibus ſe præbuiſſe initium fatetur: Sed accepta fide ſerio promittit, tam forti animo, quàm antea incauto his rebus omnibus finem allaturum: modò ipſa dignum Regio ſanguine, & præſenti fortuna conſilium ſyncera fide ad animum tranſmittat. Confoſſurum enim ſua manu pſeudoregem pollicetur, vt Reginam ſimul, & patriam à barbarorum tyrannide liberet. Tum vero Regina gratias agens excuſsis lachrymis, & præbita dextra, fidem dedit, ſe immortali beneficio obſtrictam fore, ſi id, quod egregio voto conciperet, & à Diis immortalibus, & à fortuna probaretur: cæterum in id facinus animum pararet, & ad ſe triduo reuerteretur, vt cuncta aptius, vti opus foret, conſtitui, atque inſtrui poſſent. At ſæua mulier, nec oblita recentis iniuriæ, quòd authore Iulio Cæſare, & necatum Alopum, cuius memoriam occultis fletibus aſsidue percolebat, & Sfortiam tutorem Regni, defenſoremque Regiæ dignitatis, tormentis excruciatum, ipſamque Regio faſtigio deiectam, in cuſtodia Barbaris traditam, obliuiſci non poterat, animum ad vindictam, atque perfidiam reuoluit, detulitque cuncta ordine ad maritum, vt incorrupti amoris, & propenſiſsimæ voluntatis fidem, animo eius insereret, & geminata demum proditione, vtrunque diſparibus inſidiis aggrederetur. Iacobus ea nouitate periculi exterritus, nec planè mulieris inditio fidem præbens, vbi compoſitis inſidiis in Reginæ cubiculo Iulium Cæſarem eadem de patranda cæde promittentem, conopeo tectus audiit, proſilientib. armatis extemplò Cæſar eſt comprehenſus, & in foro, quum ſecuri percuteretur, demum dignas inſtabili, & turbido ingenio pœnas perſoluit. Per hunc mo-

dum Iacobus adeò inſigni vxoris officio deuictus, familiarius, atque frequentius Reginam adibat, permittebatque, vt ſolito liberius, & ſine cuſtodibus tota arce vagaretur.

De Regina capto Rege liberata. *Cap.* XLII.

CAEſo Iulio Cæſare, & ob id facinus Regina in coniugalem thorum, communeſq. epulas recepta, Iacobus nequaquam omnem animo ſuſpicionem deterſiſſe videbatur, quum ſpatianti Reginæ arcis limine pedem efferre, aut nauicula deuehi non liceret. Itaque duo Neapolitani, altitudine animi inſignes, eripiendæ, aſſerendæque in libertatem Reginæ, ac expellendi Regis, negotium ſuſceperunt, Othinus Caracciolus, qui inter optimates authoritate, & opibus præcellebat, & Anechinus Moriminus popularium Princeps. Diſceſſerat opportune per eos dies Lordinus Gallus, equitum Magiſter, cum copiis in Aquilanum agrum profectus: & feſtus dies publico epulo, & chorearum ludis in theatro celebrabatur. Ad id, honoris cauſa, Gallorum proceres inuitati: & quum nouæ nuptæ omnes, matronæque nobilitate, & forma lectiſsimæ ad eam celebritatem ducerentur, haud difficulter, ſed magnis tamen precibus à Rege impetratum eſt, vt Regina iucundiſsimis huiuſmodi, voluptuariiſque ſpectaculis intereſſet. At poſtquam, inclinante in veſperam die, ſaltationi finis eſt impoſitus, Reginam ciuibus agentem gratias, & ſimulanter in arcem nouam redire parantem, à dextra, ſiniſtráque Othinus, & Anechinus comprehendunt, ſtipatſque valida iuuenum manu, eam in Capuanam arcem perducunt. Extemplò Reginæ nomen inclamatur: inuaduntur Galli, totáque vrbe fugati in arcem compelluntur. Rex ad inopinati periculi diſcrimen, metu conſternatus, portas claudi iubet. Neapolitani ex aduerſo circunuallare arcem, egreſſus obſtruere, & latè obſidere Regem pergunt. Quibus rebus non modo dignitati, ſed & ſaluti vehementer timens, nudatuſque omni militum præſidio, & conſilii penitus inops, his conditionibus in deditionem eſt receptus, vt in poſterum Regiis titulis abſtineret, Tarentinus Princeps appellaretur: Gallos vero omnes, præter quadraginta, in Galliam remitteret: & Sfortia ſtatim cuſtodia emitteretur, redderenturque ei vi erepta oppida, renouatóque veteri honore, Magiſter equitum crearetur.

De iniuriis eius Deorum iudicio vindicatis. *Cap.* XLIII.

HAud dubie conceſſu, & munere Deorum, ea, quæ longè omnium honeſtiſsima, maximáque videtur, per omnem ætatem voluptate potitus eſt, vt inſignes iniurias ſuas ab his plerunque, qui erant inimiciſsimi, vindicatas conſpiceret. Facile enim accidebat, vt hominem multo candore, fide, probitatéque ingenii præditum, & nunquam per circuitus, atque fallacias, ſed militari, adapertáque via ad verum decus properantem, ii maximè ex inſidiis peterent, qui imbelles, malis artibus, & perfidioſa

ſimulatione

ſimulatione in aula Principum valerent, aut bellica virtute valde inferiores, in receſsibus animi cæco liuore torquerentur. Sequentibus enim naturæ vitium, merita pœna non defuit, quæ nocentes, vel pede claudo, mature conſequitur.

De cæde Alopi. Cap. XLIIII.

Andulphum Alopum; cui Ioanna Regina eius amore perdita, P ærarii præfecturam, ingentes opes, & totius Regni procurationem detulerat: adeóque ei profligato pudore erat obnoxia, vt ab imbelli, impudicóque iuuene, ipſum Sfortiam virum fortiſsimum, inſontemque carcere includi pateretur; ſecuri percuſſum, triduóque inſepultum Neapolitani in foro ſpectarunt, quum Iacobus rex, qui tum & Sfortiam in cuſtodia ſeruabat, ipſum Alopum in Reginæ ſtratis occultatum, deprehenſúmque cepiſſet.

De nece Iulij Cæſaris, Peretti, & Cecholini. Cap. XLV.

Vlio Cæſari Capuano, Peretto Troiæ Comiti, & Cecholino Pe I ruſino par vitæ exitus fuit. Hi enim virtuti, atque amplitudini Sfortiæ inuidentes, nihil tale ſuſpicantem Beneuenti comprehenderant: quum etiam eum biduò ante, ſummiſsis percuſſoribus, interficere cogitaſſent. Horum igitur malignitate, atque perfidia captus Sfortia, & crudelitate Regis in quæſtione tortus, priuſquàm è carcere mitteretur, audiit Iulium Cæſarem ab ipſo Rege, digno perfidia eius ſupplicio publice necatum: Perettum verò idem expectantem, acerbiſsimo inteſtini dolore, incertum an veneno ſublatum. Nec multò poſt Braccius in Aſiſiatum campis, memorabili pugna ſuperatos Carolum Malateſtam, & Cecholinum viuos cepit: Recuperata ex ea victoria vrbe Peruſia, Carolum tanquam hoſtem, ingenti pecunia redimi permiſit: Cecholinum autem vti inimicum, & aduerſarum partium acerrimum ducem in carcere necauit.

De calamitate Iacobi Regis. Cap. XLVI.

Pſe quoque Iacobus, qui Reginam vxorem, in captiuæ morem, I Gallorum cuſtodia ſepſerat, infauſtóque Iulii Cæſaris, & Cecholini ſtudio rex fuerat appellatus, vix vndecim menſibus regnauit. Nobiliſsimorum enim ciuium conſpiratione in poteſtatem Reginæ redactus, eum ſuperbiæ, & crudelitatis exitum tulit, vt talionis pœnam ſubiret. Sed demum impetrante Martino Pontifice, quum liberiore cuſtodia ſeruaretur, nauigio repente conſcenſo, Tarentum profugit: ſed eo fortunæ euentu, vt inde oppugnatus à fœmina Maria Baucia Ladiſlai Regis vxore fœdiſsime pelleretur. Senſit & demum vel Italia pulſus, infeſtos Deos, rabidiſsimis ventis in Cephaleniam inſulam raptus, & longo tandem, varióque errore delatus in Galliam. Deſperatis nanque rebus, vt ignominiam, & calamitatem, religionis voto contegeret, ſacrati habitus cucullam ſumpſit: atque ita vir ſæuitia, & faſtu intolerandus, inter ſacerdotes in obſcuro vitam finiuit.

De Sergiano Magno Seneſcalco trucidato. *Cap.* XLVII.

F Vit etiam perpetuò infeſtus Sfortiæ Sergianus Caracciolus, qui à Regina in delitiis habitus ad id gratiæ, potentiæque faſtigium peruenerat, vt Alphonſo Regi in filium adoptato, authoritate, ac opibus æquaretur. Hunc à Rege captum, qui Reginæ matris nomen tantis impudicitiæ probris liberare contendebat, Sfortia redemerat: ita, vt in eius gratiam, cupiente præſertim, expetentéque Regina, illuſtres duodecim Catalanos, quos, profligato Rege, ceperat, graui admodum permutatione dimiſerit. Sed tanto etiam obſtrictus beneficio, in poſterum nihil ab ingenio ſuo diſceſsit, quin peſsimis artibus, hoſtilia, & maxime atrocia in Sfortiam moliretur. Hunc ad extremum viri illuſtres, qui tale monſtrum ferre non poterant, vt Reginæ pudori conſulerent, pernoctantem in arce Capuana, euocatumque cubiculo trucidarunt. Iacuit & ſemiuiuum cadauer in via publica tanto fortunæ ludibrio, vt Regina nullam vocem emitteret: propinqui tanti viri cædem vindicandam non ſuſciperent: Magiſtratus autem id facinus miro ſilentio tranſmitteret.

De Nicolai Vrſini fœda morte. *Cap.* XLVIII.

N Icolaus etiam Vrſinus Bartholdi filius, à quo Viterbienſi acie Sfortiam deſertum, proditumque memorauimus, vti Braccius ipſe aliquot poſt annos ad Gaianellum in colloquio ſyncere teſtatus eſt, eius facinoris pœnas ignobili morte perſoluit. Quum enim apud Suanani oppidum Senenſis agri, ſuæ ditionis, impotenter agreſtium fœminarum pudicitiam expugnare pergeret, concurſu vnius familiæ, quæ in tyrannum coniurarat, venabulo, & irati quidem aratoris manu, crudeliſsime confoſſus interiit.

De Paulo Vrſino Braccij inſidijs interfecto. *Cap.* XLIX.

C Vm Paulo etiam Vrſino inſigni duce, dilacerata vetere amicitia, ſimultates adeò vehementer exercuit, vt ex militari prouocatione vſque ad ſingulare certamen, iram, atque odium efferrent. Sed id facinus auertit Ioannes Pontifex Balthaſar olim Coſſa, quem tum primum è Bononia Romam petentem Sfortia eius militiæ aſcriptus deduxerat, oſtentaratque in ea pompa per mediam vrbem ornatiſsimas alas, & veteranas aliquot cohortes, inuidente Paulo, qui clientelis, & Vrſinæ factionis viribus pollens, neminem potentia, & dignitate parem pati, & prorſus Romæ ſolus regnare cupiebat. Erat enim bello acer, verum ambitioſus, impotens, cruentus, & ab ingenii mobilitate, crebris, fœdiſque transfugiis infamis. Itaque, quum Sfortiam extimulatum variis iniuriis ab amicitia Pontificis diuellere, Vrbéque detrudere pergeret, quòd eo expulſo, nemo eſſet reliquus, qui licentiam, audaciamque ipſius frenare poſſe videretur: Id aperte molitus eſt, vt Sfortia de ſalute ſollicitus, vi ac iniuriis compulſus Vrbe excederet, & in Algido caſtrametaretur. Nec, vt rediret adduci

vl potuit:

potuit: quanquam Pontifex, miſſo ad eum Sancti Angeli Cardinale vetere eius amico, communi nomine pro Paulo fidem interponeret. Reſpondit enim, ſe eius hominis temeritati ſalutem minime commiſſurum, qui antea in conſpectu Gregorii Pontificis manu ſua Moſtardum clariſsimum ducem confodere non dubitaſſet, & ab eius inuſitati facinoris impunitate animum minoribus poſtea cædibus efferatum ad terrendos homines oſtentaret. Inde Sfortia Ladiſlao Regi ſe coniunxit: ad quem non multò poſt, & ipſe Paulus eſt profectus, prodita vrbe Roma, quam paulò ante cum inſigni laude defenderat. Sed eum demum Vmbrico bello proditionis accuſatum, & Neapoli ad ſupplicium in cuſtodia ſeruatum, Ladiſlaus immatura morte ſublatus, periculo exoluit. Sed, vt meritas, & fatales pœnas ſubiret, fortuna demum eo pacto illum carcere eduxit, vt Braccio obiiceret, quidum Sfortia in cathenis teneretur, eum ad Collem Floridum extra portam oppidi ſpatiantem nactus, Tartalia, & Ludouico Columna operam nauantibus, interfecit. Eo cædis nuntio erectum in ſpem libertatis Sfortiam, ſublata voce dixiſſe, ferunt: Ergo & mihi inſonti Dii immortales mature cathenas ſoluent, qui vti æquiſsimi iudices, impio, ac omnium deterrimo dignum vitæ exitum celeriter attulerunt.

De Armalerij proditoris ſupplicio. *Cap.* L.

ARmalerium quoque Aſculanum, cui vt equitum turmam, & cohortes peditum ſimul ductaret, contra vetus inſtitutum indulſerat, vnum omnino è tantis copiis, & beneficii oblitum, & ſumma cum perfidia alienatum ſenſit. Hic enim duce Neapoli cuſtodiæ tradito, vrbem Orbitum naturali munitione inexpugnabilem, quum fidem cum fortuna mutaſſet, Braccio venalem propoſuit, & prodidit. Nec diu Armalerius auro illo flagitioſe quæſito potitus eſt. Hoſtilia enim molitum, accumulatáque perfidia, nouæ proditionis conſilia, fallaci ingenio verſantem, Vitellius Patriarcha Cornetanus laqueo necari iuſsit.

De infelicitate Braccianarum partium, & Sfortianarum proſpero ſucceſſu. *Cap.* LI.

HAc quoque Deorum immortalium cenſura, id etiam in cumulo felicitatis acceſsit, quòd nihil, vel eo vita functo, iuſtæ vltionis videtur eſſe prætermiſſum. Quandoquidem Franciſcus filius ita patris uirtutem, & opes, & ſtudia militum excepit, vt non multò poſt, Braccium, atque item continenter eius partium duces non vno in prælio proſterneret. Non multis enim inde annis, cum Nicolai Picinnini opes, tum filiorum eius conatus, virtutis æmulatione certantium, magnitudine, & felicitate rerum geſtarum vſque adeò fregit, atque deleuit, vt nemo Braccianæ ſobolis hæres, qui dignitatem originis, & ſeneſcentis famæ nomen ſuſtineret, facile reperiretur.

De vulnere ad Viterbium accepto. *Cap.* LII.

Iterbienſi in pugna grauiſsimum ex obliquo vulnus ceruice excepit: quum ei Brandolinus Comes vehementi incurſu, diloricata caſside, in iugulum vſque haſtæ cuſpidem adegiſſet. Neque prius, vel multo manante ſanguine, reduci è pugna potuit, quàm à Sanctoparente irato ſimul, & reclamante, correptis equi habenis, retro verteretur. Adeò enim ira, doloréque incenſus erat, vt vindictæ cupidus, inſana quadam temeritate cum paucis ſæpius in medios hoſtes procurrere, peruaderéq. vſque ad media ſigna non dubitaret.

De periculo eius in expugnatione Capitonis. Cap. LIII.

Adem penè animi peruicacia, quum vlturus iniurias, Braccium Martini auſpiciis in Vmbria perſequeretur, in expugnatione Capitonis oppidi extremum vitæ periculum adiit. Defendebatur acerrimè oppidum à Braccianis. adeò, vt Sfortiani, quater redintegrata pugna, & irrito ſemper conatu multis acceptis vulneribus, ſegnius murum ſubirent. Id dedecus, ſe præſente, admitti, elato indignantéque animo, minime ferens, comprehenſam ſua manu ſcalam mœnibus admouit, & ſubiit. Nec defuere hoſtes, quin in eum accendentem forti exemplo milites, ingentia trabium pondera, molareſque lapides prouoluerent, ita, vt comminutis ſcalis, terribili ſtrage in præceps dati, tota foſſa ſternerentur. Decidit Sfortia è ſummo ferè muro deturbatus, adeò, vt multis fomentis, vix poſt horæ ſpatium ad vitam ſit reuocatus. Eo tamen caſu, nequaquam intermiſſa pugna, recruduit, inuſitatóque ardore Sfortianorum militum, corona muri occupata, oppidum eſt direptum, & Bracciani duces capti, ipſo propè ſpectante Braccio, qui laturus opem cum magnis copiis aduentabat. Inter captiuos fuere clariſsimi poſtea duces, Comes ipſe Brandolinus, cuius manu Sfortiam ad Viterbium vulneratum fuiſſe meminimus, & Gattamellata Narnienſis, cuius hodie ænea equeſtris ſtatua Patauii à Senatu Veneto poſita conſpicitur.

De vitæ diſcrimine in quo Romæ verſatus eſt. Cap. LIIII.

Erſatus quoque eſt in longè maximo vitæ diſcrimine, quum media in vrbe Roma, continuato per tres dies cruento certamine, pugnaretur aduerſus Vrſinos, contrà vrgentibus Columnis, atq. Sabellis, quibus Sfortia dux aderat. Non longè enim à Mineruæ templo, quà itur ad Aemilianum arcum, è feneſtra, ingenti ſaxo, brachium eſt ictus, adeò vehementi dolore, conuulſiſque neruis, obortáque oculis caligne, vt exanimatus ab equo prorueret, & à ſuis pariter, ac hoſtibus fœde proculcaretur. Sed vir nequaquam dolore victus, in genu ſeſe fortiter erexit, læuáque proximi equitis lora ſtapedis comprehendit: Is erat Laurentius eques Romanus, cognomento Surdus, qui claua ferrea obuios pertundens, vt opem ferret, proturbatis, diſiectiſque hoſtibus, ad Sfortiam ferocem equum adegerat, cohortans, & monens, vt galeæ bucculam eleuaret, raptarique ſe equi viribus

pateretur: Atque ita correptus per bucculam, innixuſque ſtapedis lo ro, ægre pertrahente Surdo, in pacatum locum peruenit, magno pror ſus miraculo ſeruatus, ſanatuſque: Quandoquidem quadraginta am plius diebus, cum brachii, tum dextræ manus ſenſu vſuque caruerit.

De inſidijs ad Calorem amnem ſtrenue vitatis. *Cap. LV.*

TEr ex inſidiis in ſummo vitæ diſcrimine verſatus eſt: Primo ad Calorem amnem, apud Beneuentum, pridie quàm à Iacobo Rege, & à coniuratis cuſtodiæ traderetur. Profluentis enim va dum tentanti, diſiunctóque à ſuis, ad id delecti equites, diſtrictis re pente gladiis, & adactis equis, vim afferre decreuerant. Sed ille, quan quam nihil tale ſuſpicaretur, quum ſine conſilio ſuo quædam turba tius, quàm pro pacati, & nihil hoſtile timentis agminis conſuetudine, imperari, & circumagi videret, tanto animi vigore ſub vexillo agmen compoſuit, & galeatus ferocem equum, quo in præliis vti erat ſolitus, conſcendit, vt coniurati, ſubito pauore concepto, quominus tela ex pedirent, vel vna terribilis, & parati eius facie terrerentur.

De inſidijs ad Sarnum aſtu ſuperatis. *Cap. LVI.*

SErgianus Caracciolus deformi poſtea vitæ exitu memorabilis, quum anxiè riuales timeret, ob idque Vrbanum Auriliam Re ginæ genio reſpondentem, ſpecie honoris, legatum Conſtantiam ad Concilium ablegaſſet, Sfortiam & ipſum eodem aſtu tollere cona tus eſt: hoc demum à Regina impetrato, vt aduerſus Sanſeuerinæ fa miliæ proceres in Brutios mitteretur. Diſceſſerant enim Sanſeueri ni à vetere officio, nec planè tamen rebellarant. Ob id putarat Ser gianus, Sfortiam aut minus feliciter Reginæ operam nauaturum, aut Sanſeuerinos inexpiabili iniuria affectos contractæ affinitatis, ac amici tiæ iura turbaturos. Sed Sfortia authoritate ingenti potius, quàm bel li metu, ſanatis Sanſeuerinorum mentibus, ita celeriter negotium con fecit, vt ei Sergianus regredienti, non vno in loco inſidias pararet. In Picentinis enim occupati calles, ſuppreſſi commeatus, & circa Sa lernum exciti agreſtes, qui præciſis itinerib. Sfortianas turmas aggre derentur, præpoſituſque demum ad Scaffatam ponti Sarni amnis Cam panus Centurio, vt tranſeuntem inuaderet, atque conficeret. Verum id reſciuit Sfortia, copiiſque ad Anchariam vicum ſubſiſtere iuſsis, obſoleta lacinia indutus, armatuſque tragula, & galeatus, ſtabulario ſimilis percuſſores fefellit. Quum enim in equi clunibus, de more, mantica cum ſtrigili geſtaretur, & cribrum ab ephippio dependeret: quis eum tanti nominis Imperatorem putaſſet?

De periculo ad Caietam paruo caſu facile ſuperato. *Cap. LVII.*

PAruo etiam temporis momento, & magno quidem parcentis fortunæ beneficio, Alphonſi Regis inſidias præuertit. Vene rat ad Reginam Sfortia, quum illa, graui tum ad Neapolim autumno, Caietam cum Sergiano ſeceſsiſſet, atque vnà rex Alphon-

ſus in Formiano littore inter fontes, & citriorum ſyluas, vitandi æſtus cauſa verſaretur, vt cum ambobus, poſt redditas Acerras, de ſtipendiis, ac oppidorum poſſeſsione diſputaret, inuaſit repente Regis animum ſæua libido Sfortiæ tollendi. Is enim vnus erat, qui virtute animi, & bellicis viribus terribilis, offuturus eſſe videretur, ſi ambitioſo animo ſpes ſuas proferre, & aperte regnum inuadere vellet. Sed Sfortia magno, & plane regio comitatu, multiſque fortibus alarum præfectis ſemper ſtipatus, nequaquam ſine ancipiti periculo comprehendi poſſe videbatur. Excogitauit itaque dolum rex peracutus, triremem que conſcendit, inuitato Sfortia, vt honoris cauſa ſecum, legato Pontificio obuiam venire minime grauaretur. Is erat Fonſeca Cardinalis, qui ad eum à Martino mittebatur. Nec dubitauit Sfortia, quin pariter conſcenderet, nihil de Catalanorum perfidia ſuſpicatus: vtpotè qui, adaperta ingenui animi fiducia, nihil ſibi inſonti timendum arbitearetur. Paratæ iam erant compedes, & laqueus more gentis, ſaccuſque, quo inuolutus, profundo mergeretur: quum id promontorium, in quo mirabile Planci ſepulchrum late conſpicitur, tranſuectis celerius opinione omnium, è Speluncano littore legati triremis apparuit. Tum vero Alphonſus, qui tum in receſſum extremæ puppis ſceleris miniſtros euocarat, animum à nefario conſilio ad priſtinam comitatem reuocauit: ne aduenientis ſacrati viri lætitiam, & publici officii ceremonias, tanti facinoris atrocitate conturbaret. Ita Sfortia Deorum immortalium munere conſeruatus ad ſuos redit: quum eum Sfortiani omnes, tanquam fato functum, veriſsimis lachrymis eluxiſſent.

De moderato liberalitate eius, & abſtinentia, contemptuque pecuniæ. Cap. LVIII.

IN exercenda vero liberalitate, qua vna maxime virtute, vel ingentia vitia occultari facile poſſunt, mediocritatem tenuit: varia admodum fama, quum in erogando diſtribuendóq. meditata, & prouiſa largitione vteretur: quaſi Ducem ad gloriam, & ad magna imperia ſemper aſpirantem penſitata ratione vti non deceret: quum militi præſertim improuiſa, & feſtinata potior videretur. Sed ille opes ſemper contempſit, adeò liberali iudicio, vt à ſignatæ pecuniæ nota oculos ſemper auerteret, vituperatis, qui diro eius conſpectu, & venenata libidine gauderent. Sumptuarias rationes, cenſu oppidorum, & ſtipendiis æquabat: ne, vt ipſe dicebat, temere decoqueret. Creditores raro contempſit, nunquam eluſit: quoniam opum, & diuitiarum opinionem, fide potius, & incorrupta exiſtimatione, quàm præſenti pecunia, conſtare iudicabat. Nemo enim ea tempeſtate, quum oporteret, opulentior, ac inſtructior fuit. Quandoquidem inſigni ſtudio menſariorum omnium exoneratus etiam grauibus impendus iuuaretur. Vt tum accidit, ad Viterbium amiſsis ſupra mille

equitibus

equitibus, ad pecuniæ inopiam redácto: quum è foro Romano, amici, atque beneuoli certatim ſub vna tantum ſyngrapha aureorum nummûm triginta millia contuliſſent. Irridebat pleroſque, & in hoc Braccium etiam ipſum, qui aliquando aliena rapere, prædariq. quàm æs alienum diſſoluere mallet, vt ab extempóranea, & diſsipatá liberalitate militum animos ſibi deuinciret. Præcipua enim cura ei ſemper fuit, paganos, & agricolas ab auaritia militum defendere: hoſpites tueri: licentiam militarem, in hybernis, & in agmine, indicta graui, ac inexorabili pœna, cohibere: ac demum deditis, conſeruatiſque, quàm expugnatis, atque deletis vrbibus, lætari. Adeò, vt eum Braccius in colloquio ad Saccomaniam ſyluam, quod vtriq. ſupremum fuit, poſt multa de bellicis artib. grauiſsime diſputata percunctaretur: Cur nam tantopere ſeueritatis, ac abſtinentiæ laudem quærendam putaret: quando id prorſus à toto militaris conſilii propoſito alienum eſſe videretur, Quòd promereri ſtudia militum, vel cũ iniuria generis humani oportere cenſeret: ſi ad ingentia imperia, & opes, vti ipſi ab humili fortunæ loco proſperè decreuiſſent, foret euolandum. Ad ea Sfortiam reſpondiſſe, ferunt: nihil eſſe gratius Diis immortalibus, æquitate, atque iuſtitia: qua vna maxime, quæſitæ bello opes, poſitis demum armis, cum inſigni gloria firmarentur.

De duabus eius concubinis. *Cap.* LIX.

QVum Peruſinis, apud quos Biordus, & Cecholinus fratres interfecto Pandulpho Baleono nobilitatis Principe, popularium ſtatum induxerant, ſtipendia mereret, in hybernáque conceſsiſſet ad Martianum oppidum, virginem admodum nobilem adamauit, Luciam Trezaniam, adeò, vt amatoriis obſequiis & ſpe nuptiarum pellectam, iuſtæ vxoris loco haberet, & coleret. Ab huius felici admodum fœcunditate auctus eſt fortunata ſobole maximorum Ducum & Principum. Sed eam aliquot poſt annos, vti iam planè impar, tantis ſcilicet opibus partis ab illuſtri virtute famam conſecutus, Ludouico Folianeo in matrimoniũ opulenta dote præbita collocauit: quum paulò ante maximas ſpes parandi imperii ingenti animo verſantem, vt vxorem opportunè duceret, temporum neceſsitas impuliſſet. Ex ea demum natus eſt Conradus, qui Franciſco Sfortiæ vterino fratri, pluribus in bellis fortem, fidelemque operam nauauit. Subſequentib. vero annis adamauit, & Tamiram venuſtate admirabili, oriundam è Calle Vmbriæ oppido, iuxta viam Flaminiam: è qua ad Aquas Pendulas in Hetruria ſuauiſsimi oris filiam, nomine Honeſtinam, ſuſcepit.

De vxore eius Antonia Salimbenia. *Cap.* LX.

ITa vero nuptias appetiuit, vt nequaquam ſponte vxorium iugum ſubire videretur: quando liberis pro ea in qua tum erat, fortuna, abundè auctus, nihil magis cuperet, quàm certis, & legitimo iure quæſitis ſedibus, vaga, & mercenaria arma ad tutos rece-

ptus alicubi confirmare. Ob id Antoniam Salimbeniam apud Senenſes antiqniſsimæ ſtirpis vxorem duxit. Ei maritus fuerat Franciſcus Caſalius Cortonæ Regulus, paulò ante coniuratione ciuium interfectus, Vnde illi ex mundo muliebri, pretioſa ſuppellex, & dotalia quatuor caſtella obuenêre; Mons Iouis, cum Monte Nigro, atque item Ripa, & Balneo Cluſinis aquis propinquo. Addidit, & Cluſium vetuſtiſsimæ claritatis vrbem, Cocchus Salimbenius Antoniæ frater iam pridem Sena patria eiectus, vigente ibi popularium factione. Quum enim nouæ affinitatis præſidio, res ſuas, dignitatémque tueri, & confirmare percuperet, vnum præcipue Sfortiam inter multos ſororis procos, vti bellica virtute inſignem, opulentis, & imbellibus anteponendum cenſuerat. Quo conſilio tranſtulit, & Cluſii ditionem in ipſum Sfortiam, tabulis ritè confectis, vt Senenſibus antiquo iure eam vrbem, & agrum repetentibus, armatus, & acer defenſor opponeretur. Ex hac Antonia vnicus legitimæ prolis, ex nobili materno genere, puer ſuſceptus eſt: quem Sfortia Boſium appellari iuſsit, vt Patruelis ſui Boſii Attenduli fortiſsimi equitum præfecti: quem ad Spoletum amiſerat, in domo ſua memoriam renouaret. Hic porrò Boſius virtute animi, & rebus bellicis Franciſco fratri penè par, priuſquam ille regnum apud Inſubres, arridente fortuna, virtute, & armis compararet, vxorem duxit Chryſeidem Aldobrandeſcam Sanctæfloræ Comitis filiam, natalium claritudine, & dotis opulentia illuſtrem: Vt potè quæ ſeptem oppida non longè à Porſeno, de nomine à Porſena Hetruſcorum Rege condito, in hæreditatem traheret, & genus eius, Dantis Poetæ teſtimonio, in præaltam Hetruſci, Regiique ſanguinis originem referretur. Itaque quod in abauo nomen fuit, iure optimo in eius memoriam in patre tuo Boſio repetitum vidimus. Tu vero quod in proauo fuerat GVIDONIS nomen ſuſcepiſti, quod ille ab auo materno Sanctæfloræ Comite, pari ac vſitata ratione deduxerat. Auo autem tuo Federicus Feltrius Vrbinas dux prælio inuictus, ſupra affinitatem in ſacri fontis cæremoniam vocatus, nomen ſuum indidit. Additum quoque tibi eſt Aſcanii nomen, fatali quodam augurio, vt in te demum ampliſsimi, & longè optimi Senatoris Cardinalis nomen, & decus, veluti rediuiua domus dignitatè refloreret: Et eò quidem nobilius, quoniam ille ſtirpe eadem, ſed nequaquam legitimo ortu cœpta, nomen deducebat: quum natales tui ab incorrupta maiorum ſerie, impolluta ſtemmata fateantur.

De ſecunda vxore Catella Alopa. Cap. LXI.

ACceſiſſe autem ad ſecundas nuptias dira neceſsitate coactum, conſtat, quum à Pandulpho Alopo Aerarii præfecto, inuidia virtutis eius, & obtrectatione creſcentis apud Reginam gratiæ, in carcerem eſſet coniectus. Neque enim aliter, vel pacare Alopum qui cuncta vnus totius regni munia vſurparat, aut denique Reginæ voluntatem

voluntatem à vindictæ ſuſpicione redimere potuit, quàm Catella alopi ſorore in matrimonium ducta. Siquidem Alopus præcellenti forma, eruditis munditiis, & latere demum infracto, deuictam penitus, & in ſeruitutem (animo ſcilicet muliebri, impotenti amore facile ſubacto) redactam, nutibus regebat. Ea affinitas, maturatis nuptiis apparatiſsimè celebrata, Sfortiam haud dubiè à parato iam capitali ſupplicio ſeruatum in libertatem eduxit: leuauitque item Alopi animum ingenti metu: quum meritas illatæ iniuriæ pœnas, à viro fortiſsimo, & tot militum gladiis inſtructo formidaret. Cæterum Catella nihil omnino à fratre, præter venuſtatem ad maritum attulit, dote ſcilicet à Regina liberaliſsimè collata. Dotali ſiquidem iure quinque caſtella in Samnio in Sfortiæ ditionem venerunt. Peperit Catella non toto vertente triennio, tres liberos, præmiſſa puella, quam nomine ſuo Regina, Ioannam vocauit: mares item duos, Leonardum ſcilicet; Id nomen in eius Diui honorem inditum fuiſſe conſtat: quoniam per quietem Diuum Leonardum ea ſpecie, qua depingi in templis ſolet, ſibi opem ferentem vidiſſet: quum & clatros ferreos feneſtræ carceris diſrumpere, & compedes ſoluere, præſenti numine videretur: Impleuit autem ſomnii fidem, & numinis oraculum rei euentus. Nam eodem die lætam ſomnio noctem ſecuto, & rex Iacobus imperium cum libertate amiſit, & Sfortia, adaperto carcere, ingenti omnium lætitia, iterum magiſter equitum eſt renuntiatus. Sed Leonardo vix infantiam egreſſo vitam morbus eripuit. Et immatura quoque morte ſurreptus eſt alter, cui Sfortia Bartholo nomen indiderat, in memoriam ſcilicet Bartholi fratris, & fortiſsimi commilitonis, quem lue abſumptum apud Peruſiam iampridem amiſerat.

De tertia vxore Maria Martiana. Cap. LXII.

POſtremò Quinquageſimum ætatis annum agens vltimas ſibi nuptias ambitioſe admodum quæſiuit, aſsiduis artibus, ac ingentibus armorum officiis: petita, ductáque Maria Martiana Sueſſani Reguli filia, quæ in Campania, & ad Fucinum lacum multis oppidis imperabat. Nupſerat hæc antea Ludouico Secundo Andegauenſi: eóque ante nuptias celebratas vita functo, ad Celani Comitem ſecunda thori vota tranſtulerat. Hic in Marſis, & Furconenſibus multorum caſtellorum ditione præpotens, quum è vita excederet, vxorem, teſtamento, magnarum opum dominam reliquerat. Quamobrem, & ipſo Sfortia demum importuna vi fati ſurrepto, quartum ſibi coniugem facile inuenit Franciſcum Vrſinum Manappelli Comitem, qui bis, & diuerſa quidem fortuna apud Neapolim cum Sfortia collatis ſignis dimicarat. Natus eſt ex Maria Carolus, id nomen imponente Regina, in honorem ſcilicet Caroli Regis eius patris: qui magnis rebus in Italia geſtis, Pacificatoris cognomen adeptus, in Pannonia demum con-

O

iuratione procerum inter epulas trucidatus eſt. Cæterum Caroli nomen haud multum in puero permanſit: nam atra bile diu vexante, attenuatiſque inde viribus, vti obeundis militiæ muneribus impar, pietatem voto profeſſus, ſacratam cucullam deſumpſit: atque ita abdicato priore nomine Gabriel eſt appellatus. Hunc poſtea Franciſcus frater Galliæ Ciſalpinæ imperio potitus, cœnobio eduxit, vt inſigni dignitate ad familiæ decus ornaretur. Idque facile à Pio Pontifice impetratum eſt. Nec multò poſt Mediolanenſis Archiepiſcopus eſt effectus.

De liberis eius ex Lucia Trezania. Cap. LIII.

PRimo partu ex Lucia Trezania puerum ſuſcepit, qui de patrui nomine Franciſcus eſt appellatus. In hunc, ab admirabili quodam ſyderum concurſu, cuncta humanæ felicitatis ornamenta virtus, & fortuna contulerunt. Natus eſt in Diui Miniati Hetruriæ oppido, iuxta Arnum, Piſana via, Anno à partu Virginis vno, & quadringenteſimo ſupra milleſimum, decimo Calendas Auguſti, quum Sol occideret. Militabat tum Sfortia, alterum & triceſimum ætatis annum agens, Florentinis, qui Piſanis bellum intulerant. Secundo autem partu Eliſam, in qua maternæ auiæ nomen repetitum videmus. At tertio partu alterna fœcunditate puer eſt æditus, cui ab inſignibus, Roberti Cæſaris munere, Patauino bello acceptis, Leonis nomen impoſitum eſt. Peperit & mox Antoniam venuſtate inſigni. Cæterum Leo ab ineunte ætate Franciſco fratri omnibus ferè bellis aſsiduus comes, eam in re bellica ſpectatis operibus laudem tulit, vt non magno interuallo, ad fraternæ virtutis nomen accederet. Leoni biennio poſt ſucceſsit Ioannes, nomen paterni aui deferens, ingenio, viribus, & fortuna fratribus diſsimilis. Sed eum ſecutus eſt, natu quartus, à Pontifice eius nomine Quinto Alexander appellatus. Is tanto ſtudio, tantaque vi præſtantis animi arma tractauit, vt non modo Franciſco fratri indomiti corporis, & pugnacis ingenii vigore, verum & felicitate rerum geſtarum æquaretur. Condidit enim ſibi filiiſque item, atque nepotibus Principatum apud Piſaurenſes, vt in Togata Gallia, non ſecus, ac in Ciſalpina Franciſcus frater, Sfortianæ domus ſtirpem inſereret.

De affinitatibus ſumma prudentia contractis. Cap. LXIIII.

LEonato ex Sanſeuerina familia nobiliſsimo, atq. fortiſsimo iuueni Eliſam nuptui dedit, vt generum armorum ſtudio illuſtrem, potentemque clientelis, & opibus apud Picentinos, & Brutios, certo veluti præſidio, reb. ſuis adiutorem, defenſoremq. pararet, contra potentiam inimicorum, Sergianíque præſertim, à quo ſe cuniculis, & machinis oppugnari, petíque inſidiis haud obſcure intelligebat. Ex Eliſa natus eſt Robertus ipſe Sanſeuerinus, præclarus Imperator, & maximis eius temporis ducibus præferendus, niſi in extremo vitæ actu à Germanis ad Atheſim, prælio fuſus, ac interfectus ſuperiorum victoria-

victoriarum nomen obſcuraſſet. Dedit & in matrimonium Marino Caracciolo Sergiani germano fratri, Claram Attendulam, Foſchini, & Marci ſororem (ea erat ipſius ex ſorore Margarita, neptis) procurante, cohortantéque Regina, vt erumpentia, & iam coalita alternis offenſionibus odia tollerentur. Deſponſauit demum Antoniam Arditioni, Cararienſis Comitis filio, cuius ditionis erat vrbs Aſculum in Apulia: vt patrem eius eximiæ authoritatis ducem, magnas tum copias ductantem, in Reginæ partes pertraheret: In eo etiam Braccii hoſtis ſpem fruſtratus, Cararienſem multis pollicitationibus ſibi adiungere properantis. Polyxenam quoque Ruffam, in Brutiis, dotali iure tres vrbes, & viginti amplius caſtella in nuptias trahentem, vt Franciſco filio collocaretur, à Regina feliciter impetrauit: ſed infauſto demum ſucceſſu, quum ab amita præferoci, ſceleſtáque muliere, & Polyxenam, & eius filiolam dudum infelici vtero æditam, admiſto dapibus veneno, ſublatas audiſſet. Curauit quoque, vt Polyxena Sanſeuerina Michaleto Attendulo, & Ioannella Ieſualdia Dominico Boſii iungerentur: quando eæ mulieres in Hirpinis inueterata imperii conſuetudine ingentes opes, tuendis Sfortianorum cœptis, allaturæ viderentur. Nec alia quoque de cauſa Tartaliæ filiam, Ioanni filio deſponſatam, intra Penates nurum recepit, quàm vt Braccio Montonio, vetus ſibi hoſtis, & accerrimus bellator detraheretur: vtpotè, qui plerunque diceret, nihil commodius, ac vtilius videri, quàm tribus propoſitis hoſtibus, cum primo pacem paciſci: cum altero autem inducias parare, vt in tertium maximè expedita, & grauiora arma verterentur.

De clementia, & ſeueritate erga ſuos. Cap. LXV.

TAnta autem varietate clementiam ſimul, & ſeueritatem exercuit, vt delicta familiarium, & militum, nunc puniendo atrociter, modo facile ignoſcendo, neque huius, neque illius virtutis conſtantem famam aſſequeretur. Sclauetto Dalmatæ inſigni equitum præfecto, qui in gratiam Iulii Cæſaris, ſe primum è percuſſoribus in tranſitu Caloris amnis Sfortiæ latus mucrone petiturum pollicitus fuerat, adeò generoſe pepercit, vt captum ad Caſam Marii, & iure belli armis, & equis diſpoliatum, non modo (id improbantibus amicis) incolumem, verum omnibus impedimentis, ne quid omnino deſideraret, magna cura conquiſitis, & reſtitutis, cumulate inſtructum dimiſerit: perblanda, & nobili contentus interrogatione, quum ad eum dixiſſet: Quis nam furor inhumani, crudeliſque animi, Sclauette, alioqui vir fortiſsime, te impulit, vt nulla laceſsitus iniuria, adeò prolixè promitteres, te gladium ex cæde mea cruentum ad Iacobum Regem omnino relaturum? Sed immanis vir, ad id tum oculis in terram defixis, non multò poſt apud Philippum Inſubrum Principem, perfidiæ militaris crimine conuictus, in furca pependit.

De Martino Paſolino conſeruato. Cap. LXVI.

EAdem animi magnitudine vſus eſt erga Martinum Paſolinum aduerſæ factionis principem cum quo multis vtrinque cædibus æditis aliquot annos Attenduli inteſtino bello contenderant. Eum enim vndique pulſum, infeſtáque Attendulorum arma fugientem, deſperatis rebus ad Sfortiæ pedes procubuiſſe, ſalutem, veniam, pacemque extemplò impetraſſe conſtat: Et eò quidem maiore cum laude, quòd tum planè iuuenis, & vindictæ libidine vehementer exardens, ea odia, infeſto ſemper animo, & cruentis manibus exerceret.

De clementia erga Biſium. *Cap.* *LXVII.*

BIſio quoque è Cotignola peditum præfecto præter omnium opinionem, inexpiabilem iniuriam, & granißimi delicti pœnam remiſit. Nam, quum Sfortia, ſpectantibus ex propinquo duobus Regibus, penè intra Carmelitanam portam ad Neapolim victricia ſigna, perturbatis iam, fugatiſque hoſtibus, intuliſſet, vnius Biſii ſocordia, perfidiáque obſtitit, quominus cumulata victoria potiretur. Iuſſus enim duabus veteranis cohortibus intra hortorum macerias in inſidiis conſidere, & ad ſignum datum prorumpere, vt ſtudio pugnæ prouectos hoſtes intercluderet, neque deſignatum in locum peruenit, neque prius apparuit, quàm poſt trium horarum pugnam, receptui ſignum tuba datum audiuit. Ob id Sfortiam, irato animo, ea mediocri victoria minime contentum, exclamaſſe rauco ore plurimum ferunt, itidem ſæpe repetentem: Biſi, ſceleſte deſertor, redde mihi hoſtium duces captos, atque intercepta eorum vexilla, quæ incredibilis ignauia pariter, atque perfidia tua dudum nobis è manibus eripuit. Cæterum eum ex conſcientia animi, metu conſternatum, & crimen ineptis verborum ambagibus excuſantem, ea lege caſtris excedere iuſsit, vt perpetua ignominia notato, acerbißimi ſupplicii pœna, ſi in conſpectum caſtrorum vnquam veniret, indiceretur. Ea eſt æneo tormento includi, & ſuccenſo demum ſulphureo puluere, per aera diſcerptis artubus diffundi.

De inuſitato pœnarum genere. *Cap.* *LXVIII.*

EQuitem Patauinum è turma Scorpionis à Luco, qui Bononienſi medico in caſtris artem profitenti, coccineam togam è tabernaculo, dum alte ille ſterteret, noctu rapuerat, eadem indutum toga, ſed vinctis manibus per forum, & ſtationes, & contubernia militum traduxit: Adeò, vt ridente, & exſibilante toto exercitu, ne reliquo ignominiæ dolori ſupereſſet, ſeipſum pugione tranſfoderet. Domitorem quoque equorum, magiſtríque ſtabuli vicarium, patria Campanos, qui equis militaribus hordeum ſubtrahere, idque diuendere cœperant, deprehenſos, alligari per pedes equorum caudis, incitatóque curſu per prata, & ſata raptari ad necem iuſsit. Equitem etiam è Ferraria nobilem, qui contra edictum, vel ſæpe admonitus,

ſcortum

ſcortum adoleſcentis armigeri habitu, circuntonſa cæſarie, habebat in caſtris, pudenda ludibrii pœna affecit, quum muliebri veſte indutum, per caſtra armato in equo circunduci, oſtentaríque iuſsiſſet.

De Gratiani ſupplicio. *Cap.* LXIX.

QVum Ioanna Regina Alphonſi Regis repentinis armis circunuenta, obſeſſáque in arce Capuana, cohortante demum, deducentéque Sfortia Auerſam ſe recepiſſet: Gratianum Fauentinum cuſtodiæ arcis propoſuit, commendante eius virtutem, ac fidem Sfortia, qui illum magnis beneficiis, ac præfecturis ornatum ab humili militiæ loco ad primos honores extulerat. Is beneficiorum oblitus, vt militare decus auaritiæ ſimul, atque perfidiæ ſcelere fœdaret, corrum pentibus eum multo auro Catalanis, ſe proditurum arcem pepigit. Verum à Sanctoparente interceptis literis, & detecta perfidia, non dubitauit Sfortia, quin ſeuerisſime in eum ageret, qui ſacramenti religionem, & priuatæ fidem amicitiæ, nefaria proditione violaſſet. Atque ita eum apud Sciliceum Glanii amnis pontem, Auerſana via, præalta in arbore ſuſpenſum, agitandum vento, & volucrib. carpendũ reliquit.

De manſuetudine erga Brandolinum Comitem. *Cap.* LXX.

NOn defuit in eo, qui in ſuos ſupra æquum ſeuerior habebatur, humanitatis, & candoris eximii laus erga hoſtes. Brandolinum Comitem, cuius manu Viterbienſi in prælio ſauciatus, & penè interfectus fuerat, expugnato Capitone oppido, captum, quum in eo tumultu inimicum pariter, ac hoſtem facile, & quidem procul ab inuidia tollere poſſet, adeò humaniter apud ſe habuit, vt ex conſcientia magnopere ſibi metuentem, effuſe laudaret in conuiuio, atque omni penitus metu liberaret. In hoc etiam gloriatus, quòd in tanta fortunæ iniquitate, neque à gregario, vel ignauo milite, ſed à nobiliſsimo, atque fortiſsimo duce vulnus accepiſſet. Erat Brandolinus Braccianæ factioni vehementer addictus: ſimilemque animum Tibertus filius aduerſus Sfortianos ſemper exercuit, ne à paterna diſciplina diſcederet: Vnde illi demum fatale exitium. Franciſco enim Mediolani ad Principatum tanta felicitate prouecto, quum Braccianas opes vndique fractas, deletaſque conſpiceret, ſeſe turbido ingenio à vetere inuidia, odióque ad perfidiam vertit. Atque ita deprehenſus, & cuſtodiæ traditus, vt imminenti ſupplicio ſe eriperet, præacuto ferreæ lucernæ manubrio, ſibi iuguli venam perfodit, & interiit.

De inuidia ex nece Tartaliæ parta. *Cap.* LXXI.

ONerauit autem eum inuidia maxime ingenti, ſupplicium de Tartalia ſumptum: quanquam ille meritas conceptæ perfidiæ pœnas luiſſet: quòd nequaquam ſyncera fide ad amicitiam, affinitatemque vocatum, circunueniſſe diceretur, occulta ſcilicet in id tempus, & mox detecta naturæ malignitate, vt ſublato bellicæ virtutis æmulo, eodemque fortiſsimo duce, veteres iniurias vin-

dicaret. Sed id Martini Pontificis iuſſu factum fuiſſe ſcriptores fatentur: Ipſéque in primis Campanus in hiſtoriis alioqui Sfortiæ infenſus paſsim, & contrà Braccii gloriæ impudentiſsime ſemper fauens, cuncta reticendo, aut eleuando verbis, quæ Sfortia conſilio, manúque feliciter geſsiſſet. Reducebat in regnum Martinus Ludouicum Tertium Andegauenſem, Sfortiæ ductu, vt Ioannam omnibus impudicitiæ flagitiis coopertam, expelleret. Illa vero Alphonſum ab Hiſpania, adoptatum in filium euocarat: bellumque gerebatur aſperrimum, Sfortia tantam belli molem ægre ſuſtinente: quum Braccius dux ea ætate clariſsimus magnis præmiis, atque ſtipendiis conductus, Reginæ partibus adhæſiſſet. Sed æquatæ demum ſunt vires Tartaliæ aduentu, quem ſuperiore anno ab amicitia Braccii diductum, Martinus cum mille & quingentis equitibus ad Sfortiam auxilio miſerat. Eo autem anno Tartalia his artibus operam nauauit, vt contra naturam ingenii cunctatior, & ſegnior factus, Sfortiam vetere gloria ſpoliari, profligaríque, quàm Braccium omnino vinci, malle videretur. Ad Sarnum enim ſeparatim ſibi caſtra fecerat, collegæ præſto nunquam adfuerat, ceſſarat ab excurſionibus, quibus Campani, Neapolitaníq. ab Auerſa, vti Sfortia præceperat, facile poſſe vexari, premíque acrius infeſta populatione viderentur. Auxerat & eam ſuſpicionem Braccius, per eos dies inuſitato militiæ more, Sfortianos milites bello captos ad triremes Catalanorum relegare, Tartalianos vero benigne remittere ſolitus. Commeabant & frequentes nuntii, præconeſque à Tartalia ad Braccium, adeò, vt iam nemo eſſet, qui repetitam cum Braccio amicitiam, & ob id Tartaliam ex occaſione ad hoſtes tranſiturum non putaret. His ad Pontificem perſcriptis, venit ab vrbe Roma Colaus Squarcia Romanus Iureconſultus, vt ex indiciis in reum iure ageret. Hic Tartaliam inopinato Sfortiæ aduentu oppreſſum, captumque quæſtioni ſubiecit: & de confeſſo, poſt tertium diem, Auerſano in foro, capitale ſupplicium ſumpſit.

De natura ingenij. Cap. LXXII.

EX diſciplina, totóque vitæ ordine, & ſucceſſu rerum, manu, quàm conſilio potior cenſeri poteſt: quum incauta facilitate, vel contumacia ſubagreſti, in ea conſilia plerunque adigeretur, vnde nullus pateret felix exitus, propter ſimulatas multorum voluntates, & neceſſe eſſet à fatali virtute, vel diuina ope, ſubſidia comparare. Maximas enim iniurias quum æquo animo ſæpius ferret, leuem demum contumeliam tolerare non poterat: ita, vt iracundiam plerunque exerceret imparatus: quum mori præſtare diceret, quàm iniuriæ indignitate minime commoueri. Verſauêre itaque hominem, occulto aſtu, & in maxima vitæ pericula coniecêre, Paulus Vrſinus, Alopus demum, & Sergianus. Sed Dii immortales eius viri virtute, ac innocentia adducti, ita nequiſsimorum hominum inſidiis obuiam iere,

vt vltro

vt vltro eas demum iniurias vindicaſſe viderentur. Nunquam transfugit, nunquam diſceſsit ab officio, niſi magnis de cauſis: ita, vt nunquam improuiſo factus hoſtis arma conuerteret, niſi renuntiata prius amicitia, remiſsisque vexillis: vt eo facto, diſſenſionis cauſam in alterum reiiceret, & ſe ad tuendam dignitatem bellum nequaquam inſidiis, & dolis, ſed vera virtute geſturum teſtaretur.

De diſciplina domeſtica, & militari. *Cap.* LXXIII.

QVum ad multa conniuendum eſſe cenſeret, nec exactiſsimus delictorum vltor eſſe vellet, ita inſtitutum domi erat, vt contemptores diuum, ac hominum limine penitus arcerentur, fures nocturnos, & interdiu expoſita ioci modo carptim inuolantes, maneret pœna; nemo impune ſpecularetur. Abhorrebat vero plurimum ab inſanis, & morionibus, qui atra bile laborarent, quòd ancipiti ioco riſum pariter, & luctum mouere poſſent. Suo ſcilicet periculo admonitus, quòd ad Collem Senenſis agri oppidum inſanus quidam, dum ioco militari intemperanter laceſſeretur, & ob id irritantem ſaxo petere vellet, ipſi Sfortiæ tegumentum capitis ſummo cum vitæ diſcrimine decuſsiſſet. Omni autem vitæ tempore in caſtris aleam peroſus, vti Duci pariter, ac militi maxime peſtilentem, ita otii tempora tranſigebat, vt in vſum militiæ ad palæſtram cunctos ordines exerceret. Tum enim mos erat multa arte luctari: ingentis ponderis ſaxum iactare: ferreum vectem iaculari: teretem palum, in terga conuerſis manibus, euibrare: ſaltúque, & curſu plurimum contendere. Quibus in ludis ipſe multum lacertoſus, & induſtrius facile validiſsimum quemque ſuperabat. Pluuiis, nocturniſque temporibus, quòd nequaquam Latinas literas attigiſſet, vernaculis conſcriptæ verſibus Heroum, & Galliæ Procerum hiſtoriæ pariter, & Fabulæ legebantur: vnde illi exempla peterent, qui ſe duce virtutis famam clariſsimis factis extendere decreuiſſent.

De cultu eius, & conuictu. *Cap.* LXXIIII.

ERat in cultu, veſtitúque moderatus potius, quàm elegans, vel ſumptuoſus. Oderat veſtis munditias. Sagulorum autem, & armorum nitorem ita exigebat, vt maculam, & eruginem contumelia, & nonnunquam verbere vindicaret. Equiti ex hybernis eruginoſa geſtanti arma, in conſpectu hoſtium ſeuere imperauit, vt adaperta caſside in aciem prodiret: ſcilicet, vt cum periculo noſceretur, ſi parum gnauiter dimicaſſet. Cæterum in pompa, & cum luſtrarentur exercitus, ſaga ſerica, argento, atque auro bracteata conſpiciebantur: Auratæ item, & egregie perpictæ Bardæ, quibus equi Perſico more tegebantur. Is vero eques ſibilo notabatur, qui decoras in caſſide Criſtas nequaquam oſtentaſſet. Menſarum vero honos non in delicatis, & exquiſitis dapibus, ſed hilari ſimplicitate, perenni copia, comitatéque, & frequentia conuiuarum cenſebatur.

De pietate eius erga Superos. Cap. LXXV.

DEum optimum, Diuoſque omnes ſyncere potius, quàm religioſe coluit: vtpotè, qui à rationibus bellicis procul eſſe exiſtimaret, ineptis cæremoniis, & ſimulatis precationibus Deos fatigare: quum neceſſe foret bella gerenti cuncta rapinis, cædibus, ac incendiis permiſcere: neque vel infanda ſcelera poſſe puniri, corrupta iam militari diſciplina. Qua in re ducem belli, Præfectumque à ſeueritate vrbani Preætoris plurimum differre oporteret. Sed palàm earum rerum agnoſcebat culpam, & veniam ſecretò precabatur: quotidiana ſacra audire, aut ſi inſtante negotio impediretur, poſtridie ea repetere, & quotannis pio, pœnitentique animo expiare ſeſe, maximéque ſacramenti hoſtiam rite ſuſcipere ſolitus. Id vero demum probi, & verecundi ducis eſſe prædicabat: honeſtiorem belli cauſam ſequi: inuiolata templa præſtare: in captiuis pudicitiam tueri: nunquam abuti ſanguine militum, aut hoſtium cæde lætari.

De pietate erga Patriam. Cap. LXXVI.

AEdidit & inſigne pietatis exemplum erga patriam Cotignolam: quum fortuito incendio abſumptam, priuata liberalitate inſtaurandam ſuſcepiſſet, ſingulos ciues cohortando, vt ædificare lucülentius vellent: quando ipſe lateres, materiam, calcem, ſe gratuito collaturum profiteretur. Factumque ſubinde eſt, vt celeriter reſtitutis, adornatiſque domibus, & directis regionum viis, priuatim, & publice magnificentiſsimo Principi gratiæ ingentes agerentur, quòd opportuna liberalitate, & priuatæ commoditati, & elegantiæ publicæ conſuluiſſet.

De pietate erga propinquos. Cap. LXXVII.

PIetatem quoque cum incredibili charitate erga propinquos, & rariſsimo quidem exemplo oſtendit. Bartholum etenim, & Franciſcum fratres, euaſtante Peruſinum agrum lue peſtifera; apud Martianum exitiali correptos morbo, adeò conſtanter inuiſit, vt vel deprecantibus amicis ab his diuelli nequiuerit: quin deſertis, & morientibus venas tangeret, fomentáque præberet. Quibus demum celeriter expirantibus, ſepulchrum extruxit, addiditque aram, & ſacerdotem, qui certis diebus inter ſacra eorum manibus parentaret. Pari quoque officio, amoréque Boſium Patruelem complexus, ad Spoletum ex caſtrenſi per hyemem fatigatione neruis conuulſum diligentiſsime fouit, elatumque inſigni pompa fratrum ſepulchro intulit.

De præceptis Franciſco filio datis. Cap. LXXVIII.

SVb hac diſciplina educatum Franciſcum filium, quum ab ſe Sfortia in Brutios ad dotales vrbes profecturum dimitteret, ei attribuit eximiæ virtutis duces, & milites, qui bello, pacéque ætatem eius regerent: Diu iuuenem cohortatus; vt pietatem, & iuſtitiam coleret, nobilíque animi decreto exiſtimaret, virtute potius, quàm

malis

malis artibus ad opes, & gloriam contendendum. Illud etiam grauiſſimis præceptis adiecit, vt etiam atque etiam caueret, ne amici, aut imperio ſubiecti vxorem, vnquam impudicis oculis intueretur. Neminem vulnere, aut duro verbere puniret; aut ſi id caſu, aut ira præcipiti accidiſſet, extemplo lenitum, donatumque digno munere longius ablegaret. Poſtremò nunquam indomiti oris equum aſcenderet: nunquam eo vteretur, qui ab vngula molliore facile ſoleam excutere conſueſſet: quòd ſe ab equo alioqui longè optimo, ſed infrenum contumaci, cui Draconi ob id nomen erat, quum ſuborto ex inſidiis Bracciano hoſte, irrita habenarum contentione abreptum ſe, & in Auerſæ foſſam præcipitatum memoraret: In Vmbris autem tumultuaria in pugna, quum ex equo; cui à colore auis, Picæ nomen erat, depugnaret, eo inter colluctationes omnibus ſoleis diſcalciato, vix ipſe pedibus eo relicto è manibus hoſtium effugiſſet. Quibus præceptis maxime vſus Franciſcus, quòd nemini ferè contigerat, omnibus conſiliis felix, & præliis victor euaſit, vt ſpem de præclara indole, patris iudicio conceptam, fataque, & vota hominum impleret.

De prudentia ex alienis iudicijs quæſita. Cap. LXXIX.

CVm vero prudentiæ, iudiciíque militaris tenorem vſque ad vitæ exitum conſtantiſsime tenuit, vt non temere quicquam in rei bellicæ negotio decerneret, niſi accito, vel infimo quoque centurione, & milite veterano, vt exquiſitis ſeparatim omnium ſententiis, quod patrandum foret, multorum iudicio probaretur. Sed id tanta diſsimulatione expetebat, vt ſemper alienis exordiis, & fabulis animi propoſitum celaret: atque apte demum ad id, quod vellet, inſtituto nouo ſermone deferebatur. Quoniam eo pacto nunquam prolato interiore animi decreto, authoritatem ſuam egregie retineret: nec ob id perſuaſione prudentiæ animi minorum Ducum inflarentur. Quando ii alia ſemper de cauſa vocatos, & fortuito demum ſermone in grauiorem conſultationem incidiſſe humanitate ducis facile exiſtimarent. Verum illos confecto negotio iucunde potius, quàm grauiter in corona laudabat, qui feliciter in diſputatione diuinaſſent: & id quidem iucundiore gratia, quòd liberaliter, & nullo faſtu gloriam communicare videretur.

De candore ingenij, & memoria eius. Cap. LXXX.

INgenio enim natura fuit candido, adapertóque potius, quàm latebroſo, & callido. Vnde quum dolis, occultiſque aulæ artibus parum valeret, facile in inſidias præceps daretur: ſed ſtatim inde alleuatus fatali quadam virtute reſurgeret. Stata autem ætate, propter occultas hominũ voluntates, atq. ora fictitia, itemq. ad eludendos ſpeculatores cohibere linguam, iram frenare, ac opportune, aptéq. varia perſona vti didicerat, Ita tamen, vt ſiquid ſimulatius faceret, aut diceret, à familiaribus, atque domeſticis facile noſceretur. Naturæ ſi-

quidem eos oderat, qui animo ancipiti eſſent, multoſque receſſus, & varios anfractus haberent, diſſentiente præſertim fronte, in qua præclare apud generoſos, ac probos, & fides, & pudor habitarent. In eo etiam ſupra, quàm credi par eſt, admirabilis rerum, ac nominum memoria viguit, tanta felicitate, vt quum nullis commentariis innitere-tur, non modo militũ ſuorum, verũ & equorum nomina à multis annis repeteret, Nec in perſoluendo ſtipendio vlla in re vnquam falleretur.

De ſtudio literarum Hetruſcarum. Cap. LXXXI.

Literas Latinas nequaquam attigerat, ſed admirabatur, ſecutus Hetruſcas, atque vernaculas, quæ ex vſu militari commodiores viderentur. His neceſsitate quadam totum id otium, quod ex negotio ſupereſſet, vehementer addixerat, vt hiſtorias calleret; quas è Græcis, Latiniſque ſcriptoribus traductas lectitare erat ſolitus, inuitatis liberalitate ad id munus ſuſcipiendum literatis: in queis fuit Porcellii Poetæ pater, ob tralatos Cæſarem, & Saluſtium, honeſta domo cum hortis donatus. Quòd autem literas neſciret, perurbane ſeſe excuſabat: quandoquidem vna, atque eadem manu librum ſimul, & gladium tenere minime didiciſſet. Neque etiam ſua manu epiſtolas, niſi tumultuariis, ridendiſque literis vnquam perſcripſit: adeò, vt ipſo dictante ab amanuenſibus exaratas, quodam ſymbolo potius, quàm deſcripto nomine ſubnotaret, & mitteret. Vſus eſt in literario, ſcriptorióque munere Theologis cucullatis: Quo genere hominum ad longè, latéque ſpeculandum, nihil aptius, atque ſecurius aſſerebat: quandoquidem pretextu religionis omnibus rerum diuinarum, ac humanarum negotiis libera vbique, & ſemper impunita ſimulatione miſcerentur.

De generoſitate animi erga inimicos. Cap. LXXXII.

Ladiſlao Rege magnis viribus Tudertum oppugnante, quum Braccius repentina, & graui eruptione Paulum Vrſinum veterem inimicum ſuum adortus, ita copias eius cæcidiſſet, vt ſtatione, & totis denique caſtris ipſo Duce pulſo, & fugiente pellerentur, non dubitauit Sfortia, quin circumuento, & penè capto opem ferre maturaret: quum ſibi in ſua caſtrorum parte deſignatum locum tueri, ac inimici cladem otioſe ſpectare, optimo militiæ iure licuiſſet. Deſcendit enim ab accliui loco inſtructis turmis, atq. cohortib. tardauitq. impetum inſequentis, atque victoris hoſtis: adeò, vt longo, ac acerrimo certamine ædito, Bracciani intra portam compulſi, non mediocri accepta clade, terga dare cogerentur, vociferante, atq. irridente Braccio: quòd Sfortia communem inimicũ, quem interficere deberet, clementiæ, & ſtultæ lenitatis nomine cõſeruaſſet. At Paulo inter metũ, & pudorem Sfortiæ gratias agenti, ille alta voce, vt omnes exaudirent, reſpondit: Non eſt, Paule, quòd parem referre gratiam cogites, quoniam hodie cum ſignis, & copiis meo inſigni beneficio ſis conſeruatus:

Quandò id, quod ſtrenue, & peropportune factum videtur, id totum Regiæ, & publicæ omnium dignitati ſit datum: ne ſcilicet in oculis Regis ac meis inexpiabile dedecus admitteretur. Tu vero nihilo ſecius inſectari, & perſequi, venenatis etiam telis me ipſum perges: Ego certe immeritas acceptas abs te iniurias probe, & ſtrenue vlciſcar: quum te mihi fortuna, quæ nunc ſocium facit, aliquando hoſtem obtulerit. Id factum, dictumq́. Ladiſlaus magnopere commendauit, Sfortiæq́ue dono dedit equum phaleratum, atq. item laciniam ex purpura, auróq. inſignem, argenteis ſquamoſam bracteis, qua ille vti in prælijs ſoleret, vt palàm in Sfortia raræ virtutis ſimul, & clementiæ decus teſtaretur.

De fortitudine eius in dolore tolerando. *Cap. LXXXIII.*

Iram quoque animi fortitudinem, & patientiam in tolerando M omni dolore in aduerſis ſemper oſtendit. Neque enim frangi, aut demitti animo, vllo'ue lachrymarum veſtigio fœdari, virile putabat: vt tum accidit, quum vno ſimul tempore multarum concurſu calamitatum penè obrutus, nulla omnino vel ſubtriſtis, vel perturbati animi ſigna prætuliſſet. Ipſo enim in ædito colle ſupra Campanam portam Romano opere vallatis caſtris Neapolim circunſidente, atque oppugnante, prius quàm Ludouicus Tertius claſſe in eam oram adueheretur, Franciſcus filius grauiore veruto maioris Scorpionis per duplicem ferreum thoracem penetrante letaliter vulneratus, ac item Foſchinus ex ſorore nepos ſimili telo ictus penè deſperata ope iacebant. Ipſe quoque Leonatus gener, tantæ indolis dux ex prouocatione ad oſtentandam equeſtris diſciplinæ peritiam virtutemq́ue, cum Caraſſello Caraffa nobiliſsimo equite, nulla intercedēte ſimultate congreſſus, recepta per caſsidem haſtæ cuſpide, lugente toto exercitu ceciderat. Quem mœrorem mirum in modum adauxit, funeſtus ex Brutiis nuntius, qui Polyxenam nurum, ac item eius filiolam ex Franciſco neptem, veneficiis amitæ acerbiſsima morte ſublatas attulerat. Suborta & tum Sergiani arte, dolóque exitialis fama totis diſſeminata caſtris inſolitum pauorem, & magnam conſternationem inuexerat. Ferebatur enim Ludouicus intermiſſo ad Maſsiliam nauali apparatu aduentum ſuum atque eius conflati belli maritimam expeditionem ad prima veris ſigna diſtuliſſe: ita, vt milites iam plane deſperatis auxiliis, & aduentante Alphonſo, quanam belli arte incepto obſiſtere, ſéque incolumi exercitu in pacata loca recipere poſſent, inſigni concepta formidine cogitarent. Sed his tantis priuati luctus, & publici mœroris incommodis conflictatus, ea magnitudine animi, ac patientia compreſſit dolorem, vt neq. in tabernaculum ſe abderet, neque vllo, vel tacito gemitu, vel exili ſuſpirio æquabile illud frontis decus immutaret. Eo enim oculorum vigore, eóque eloquentiæ ſpiritu militum animos erigere, ſuſtentaréque exiſtimationem erat ſolitus, vt tum maxime, quum à fortuna victus eſſet, eum proculdubio viciſſe crederes.

De vrbanitate eius. *Cap.* LXXXIIII.

NOn caruit vrbanitate in dictis: Plerunque ſalſus, & apte, ſcitéque remordens, ſiquis prouocando laceſſeret. Vt tum accidit, quum à Sergiano magno Seneſchalcho, ad exprobrandam generis nouitatem, ligonis fabula obiectaretur: In hoc, inquit Sfortia, vti video, ſtirpis origine pares ſumus, quum Adamus mortalium primus, terram & ipſe foderit. Sed ego certe quòd iure diffiteri non potes, illo meo ligone, multo nobilior euaſi, quàm tu tuo pene, & penna. Quo ſcommate lepide admodum hominem transfixit: quum in eo tanta cum inuidia dignitatem ſtupro quæſitam, & patrem eius ad Prætoris tribunal, ignobilem ſcribam, adulteratóque teſtamento, falſi damnatum, ſcitiſsime notaſſet.

De facete dicto. *Cap.* LXXXV.

QVum transfuga Nolanus eques ingenio infami, vt ſibi gratiam cum Sfortia compararet, Tartaliam omnibus maledictis in conuiuio Sfortiæ famam laceraſſe detuliſſet: déque ea re, vt fides ſibi haberetur iureiurando ſæpius affirmaret: Non opus eſt, inquit, ſodes, vt multum in perſuadendo mecum labores: quum Tartalia nunquam verbum de quoquam ſit elocutus, quin maledixerit: & tum multò quidem atrocius, atque liberius, quum locum ad id maxime opportunum nactus, vt dicis totum maledicentiæ impetum effudiſſe credendum ſit: Peracute delatorem auertens ſimul, & ſua vitia Tartaliæ obiectans, titubantiam ſcilicet oris, vnde cognomen acceperat, & temulentiam, quum eſſet omnium, & quidem natura potius, quàm ætate bibaciſsimus.

De ſalſiſsimo dicterio. *Cap.* LXXXVI.

QVum inſidiis, armiſque Pauli Vrſini exterritus, exceſsiſſet vrbe Roma, & in Algido caſtra poſuiſſet, ad eum à Pontifice Cardinalis Sancti Angeli legatus venit, vt fidem interponeret, confirmaretque hominem, in vrbemque reduceret. Inter multos autem ſermones, Cardinalis quum dixiſſet: An Sfortia vrſum timebis? quum ſis ſub columna tutiſsimus? Extemplò reſpondit: An non tibi Pater, omnino inſanus videbor, ſi dum fruſtra à ſurdo marmore opem imploro, bellua ingens, dente, ac vnguibus ferox, ac humano ſæpe greſſu incedens, mihi minime ſit formidanda? Non illepide remota, & parum expedita Columniorum auxilia deſignans, & Pauli Vrſini ingenium, præſenteſque vires aptiſsime depingens.

De ſtatura corporis eius. *Cap.* LXXXVII.

STatura fuit corporis erecta, excelſáque ſupra mediocrem, macro habitu potius, quàm ſuccoſo, prævalidis artubus, à firmiſsimo quodam neruorum nexu: ſed cruribus ad ſuram maxime toroſis, & parum teretibus: Manu autem ampla, & prælonga, digitorumque compage adeò firma, vt diſtractam in diuerſum vtraque manu ſo-

nu ſoleam ferream facile diſrumperet, & prælongam equeſtrem haſtam à calce ſublatam attolleret. Inerat autem lato pectori, patuliſque humeris militare decus: Adeóque reſtricto, & decenter caſtigato fuit ventre, vt anguſtiſsime cingeretur: quandoquidem in medio ad zonam duobus primis ab vtraque manu expanſis, lunatiſque digitis facile comprehendi, atque præcingi poſſet. Erat facie ſub agreſti, pa rumque hilari, vti à plumbeo quodam pallore ſubfuſca, quum & oculi colore cæſii minaci ſpecie intra cauos orbes multum recederent, & ſupercilia maxime piloſa prominere viderentur. Sed naſus à medio elatus, nec aduncus tamen: labra decentia, & candidiſsimi dentes illud os probum effingebant. Tonſo autem capillo, & deraſa barba ſemper inceſsit: quòd ita concluſa caſside vrentibus expediret. Coccineo capitis tegumento ſemper inſignis, quòd duobus gradibus in præaltam, ſtriatamque pyramidem exurgebat. Tanta autem ſpecie ad exprimendum militare decus in hoc homine, diſsimilium rerum partes ratione, atque ordine reſpondebant, vt à rudibus, ruſticaniſque, qui eum nunquam vidiſſent, pari inter multos cultu, & ſæpe ſine comitatu vti omnium princeps, ac imperator noſceretur.

De agilitate membrorum eius. *Cap. LXXXVIII.*

EA erat agilitate, vt nullo adiutante, ac impellente, quum ſiniſtrum pedem hemicyclo ferreo, quem ſtapedem vocant, induiſſet, vel omnibus contectus armis, & galeatus in ephippii ſellam eleganter inſiliret, progredereturque ſæpe ad multa paſſuum millia cataphractus, duratis ſcilicet membris ad omnes vel iniqui laboris exercitationes, friguſque præſertim. Neque enim in tota vita peregrinis pellibus eſt vſus, quibus aduerſus algoris iniuriam veſtes fulcirentur. Torquebatur autem facile ſiti, quum in magnis æſtatis feruorib. equitare, pugnaréque oporteret: Adeò, vt ſe armatum, ſiti potius, quàm ferro confici poſſe diceret: atque id mortis genus maxime vereretur. Qua de cauſa armigerum puerum inſtituerat, qui lagenas aquæ, viniqúe, & alia ex ſaccaro, ſitis ſubſidia, valido equo præferret, nec à ſe vnquam vel in extremis pugnæ periculis diuelleretur. Cæterum adeò robuſta, ac indomita corporis temperatura ſemper fuit, vt facile morborum initia exercitatione diſcuteret: & ſi quæ febres incidiſſent, eas incredibili patientia ad ciendum ſudorem lodice coopertus, & inedia præſertim, repudiatis pharmacis, feliciſsime ſuperaret.

De infelicitate mortis eius. *Cap. LXXXIX.*

ANno demum ætatis quinquageſimo quinto, quum iam in eo virtutes omnes, quæ ſummum ducem decerent, penè perfectam maturitatem cepiſſe viderentur, fortuna inſolens, & victoriarum, vitæ curſum pariter abrupit. Braccio enim fatali pertinacia Aquilam vrbem obſidente, & Alphonſo demum Rege, qui opem afflictis rebus ſuis ab eo fruſtra poſtularat in Hiſpaniam reuerſo, Sfortia

maximorum in Italia Principum Imperator effectus, ex Apulia mouit, vt Martini Pontificis, Reginæque, & Philippi Vicecomitis auſpiciis Aquilam obſidione liberaret, atque inde demum ſpe gerendarum ingentium rerum in Hetruriam proficiſceretur. Erant in eius exercitu ſeptem millia equitum, & valida peditum manus. Itaq. Anxano vtbe, & Buccianico, Millionicóque deiectis Braccii præſidiis, Orthonam peruenit. Ibi duodecim diebus ad quietem militi conceſsis, quum inſigni religione Natale DEI CHRISTI celebraſſet, ad Aternum amnem eſt profectus: Is hodie à Piſcaria oppido nomen habet. Per uenerat in Marucinos Braccius, dimidia parte exercitus ad obſidendam Aquilam relicta, vt Sfortiam tranſitu prohiberet. Defixis enim in ripa frequentibus, & præacutis arborum ramis, hiſque deligato magnis funibus nauigio, impoſitáque ſagittariorum manu, certioris vadi locum tuebatur. Præſidio quoque duarum cohortium, & quadringentorum equitum lapidei pontis propugnacula ad oppidum Piſcariam firmata erant. In ea tranſitus difficultate, Sfortia in dextram ad oſtii fauces, quibus in mare vadoſum amnis effunditur, ſigna deflecti iubet. Ibi vado pertentato, Michaletus, Sanctoparens, & Franciſcus Sfortiæ filius, armati, galeatíque cum ſexcentis equitib. amnem tranarunt, ſubſequente mox Sfortia. Franciſcus cum Braccianis, qui è Piſcaria ad prohibendos ripa hoſtes aduolarant, proſpere conflixit, ita, vt multis cæſis, captiſque, reliquos intra oppidi portam compelleret. Eo ſpectaculo nihil Sfortiæ animo, atque oculis iucundius fuit. Ex admiratione etenim virtutis in filio incredibilem ceperat voluptatem, quòd ſummam ſpem ex matura indole antea conceptam, feliciter adimplere videretur. Interea perflante coro, allidentiſque maris aduerſis fluctibus, intumeſcere flumen cœpit: adeò, vt cunctantium, dubitantiumque equitum turmæ in aduerſa ripa viſerentur, neque vlla ſignificatione adduci poterant, vt præaltum amnem intrarent. Tum vero Sfortia, vrgente fato, in amnem rurſus equum adegit, vt exemplo timentes inuitaret. Ibi dum armigero puero periclitanti, protenſa dextra, opem ferret, cœnoſo ſubſidente vado, eius equus, quanquam inſignis, poſterioribus cruribus defecit: atque ita grauantibus armis eſt ſubmerſus. Bis ſuſtuliſſe fertur, armatam dextram, neque tamen quiſquam opem tulit, quum hora fatalis adueniſſet.

De Braccij iudicio, & laude erga defunctum, & cæde ipſius. (*Cap.* XC.

F Eruntur, Braccium, qui è Theate ad primum tranſeuntis hoſtis nuntium, maturata profectione, præmiſsiſque impedimentis, iter ſuſceperat, vt magnis itineribus antecedens Aquilam contenderet, alio atque alio renuntiante Sfortiæ interitum, nulla omnino conceptæ lætitiæ ſigna prætuliſſe; ſed contracta fronte, defixiſque oculis, fortiſsimi viri caſum humaniter indoluiſſe: adeò, vt defunctum, poſtquam inuidia deceſſerat, tum primum exquiſitis, vetiſsimiſque

laudibus proſequeretur. Neque enim vel tanto præſentis belli periculo liberatus, alacriorem vultum militibus oſtendit, vtpotè qui fatalis arcani conſcius ab Aſtrologis didicerat, Sfortiam violenta correptum morte, anteceſſurum quidem, ſed paulò poſt & ipſum, pari veluti ſorte, eandem exitus fortunam ſubiturum. Erat Braccius Sfortia natu maior, octo menſibus tantum, & nouem diebus: ita, vt tum Mathematicorum diſciplinæ ex vtriuſque inſignis viri caſu, magna fides aſtrueretur. Vix enim quintum ſuperuixit menſem, quum ad Aquilam per tredecim menſes fruſtra oppugnatam, obſeſſamque, memorabili tandem prælio, Sfortiani militis gladio ſuperatus, ac interfectus, & ſyderum, & multorum vatum fidem impleuiſſet.

De prodigijs, quæ mortem eius ſignificarunt. *Cap. XCI.*

PRidie quàm ab Orthona diſcederet, quum, ſacris de more confectis, ab omnibus ordinibus ſalutaretur, in corona præfectorum omnium ſomnium enarrauit, quod ei ſub auroram alte quieſcenti contigerat. Somniaſſe enim ſe profunda aquarum mole oppreſſum in extremo vitæ periculo verſari, proſpexiſſéque virum gigantea ſpecie, Diuo Chriſtophoro perſimilem, à quo vel magna, ac iterata voce fruſtra opem imploraſſet. Quo infauſto omine, adeò exterriti ſunt Franciſcus filius, Michaletus, Sanctoparens, Acatabriga, Mannuſque Bariles, qui poſtea eius rei fidem, & late famam fecerunt, vt deprecantes inſtitutum iter, enixéque orantes, tridui quietem impetrare nequiuerint: quum ille propoſiti ſui tenax, ſpem omnem præuertendi hoſtis, parandæque victoriæ in vna celeritate poſitam do cuiſſet. Signiferorum quoq. Princeps, qui quadratum vexillum ſupremi militaris imperii deferebat, egreſſus Orthonæ porta, concidente equo, adeò vehementer vexillum ſolo afflixit, vt fœdatis cœno inſignibus haſta frangeretur. Sed nec id eum in fata ſtrenue vadentem retardauit. Quandoquidem ad vitæ exitum ſemper improuidi mortales, tum maxime oſtenta contemnant, quum fata vrgent, diramque illam, ac omni prouidentia maiorem neceſſitatem incautis pariter, ac reluctantibus imponunt.

FINIS.

EX HOC INDICE
Profitetur Author, per quos profecerit.

EX Blondi Decadibus.
Pogio, qui Florentini populi res geſtas Hetruſco ſermone conſcripſit.
Hiſtorijs Pij Secundi Pontificis.
Iacobo Bracellio, qui Alphonſi Regis Bellum Latine conſcripſit.
Pontano.

Leodriſio Cribello, qui Sfortiæ & Franciſci filij hiſtoriam Latine ſcripſit.
Donato Boſsio.
Pandulpho Collenucio, qui Neapolitanorum Regum hiſtoriam Hetruſce ſcripſit.
Leonardo Aretino, qui varias Latine hiſtorias ſcripſit.
Campano Epiſcopo Aprutino, qui de rebus geſtis Braccij Latine ſcripſit.
Auguſtino Iuſtiniano Nebienſi Epiſcopo, qui Genuenſium hiſtorias ſcripſit.
Baptiſta Campofregoſio, qui exempla Latine ſcripſit.
M. Antonio Sabellico.
Annotationibus Benedicti Nurſini Medici.
Georgio Merula, qui Vicecomitum hiſtoriam, & Sfortianorum initia conſcripſit.
Renato Sarauallino Piſano, qui patriam hiſtoriam Hetruſce ſcripſit.
Ioanne Simonetta, qui Franciſci Sfortiæ hiſtoriam Latine ſcripſit.
Bernardo Corio, qui ingentem hiſtoriarum Codicem vernacule ſcripſit.
Palmerio, qui Annales ſcripſit.
Eremitano Bergomate, qui Chronicarum ſupplementum addidit.
Candido Viglebanenſe, qui ad Philippi Vicecomitis vitam commentarios addidit.
Antonij Panormitæ Rapſodijs.
Diurnalibus Mimati Tabellionis.
Collectaneis Beltucij Tritij.
Annalibus multarum ciuitatum.
Archiuijs Romanis, Martini præſertim temporibus.
Fide Veteranorum militum Sfortianæ domus.
Fama tradita per manus, apud Neapolitanos præſertim ciues.
Platina de vitis Pontificum.

PAVLI

PAVLVS IOVIVS Epiſc. Nucerinus Conſaluo FERDINANDO CORDVBAE PRINCIPI SVESSANO.

S. D.

LUDOUICUS Pater tuus generoſo perilluſtrique ingenio vir, quum ab Hiſpania à Carolo Cæſare legatus Romam miſſus apud Hadrianum Clementemque Pontifices in eo grauiſſimi officij munere verſaretur, vſque adeo ſplendore vitæ munificentiaque liberalis animi, & denique (quod ad promerendam gratiam plurimum intererat) vrbana comitate præcelluit, vt vel à moroſis & maximè parcis Principibus, quæ in rem Cæſaris forent, inuſitata dona feliciter impetraret, eum vero omnium ordinum ex aula lectiſſimus quiſque vehementer adamaret, ipſaque præcipue Romana nobilitas ſtudioſe percoleret. Is me tum in præclara luce Vaticani condendæ noſtrorum temporum hiſtoriæ acriter intentum, ex optimiſque literarum ſtudiis, ſi huic ingenuo labori noſtro non dubia vita proponitur, non facile interituram laudem & gloriam ſperantem, humaniſſime rogauit & impulit, vt peculiare volumen de vita & rebus geſtis MAGNI CONSALVI eius ſoceri auique tui, latinè conſcribendum ſuſciperem, quod ſuppreſſa eius viri laus, à quibuſdam annales anguſtè ſcribentibus, & ab ineptis quoque Poetis defraudata videretur. Itaque beneuolentiſſimo homini honeſta petenti cohortante præſertim Eluira matre tua virilis animi fœmina, alacriter ſum obſecutus; ita vt continuis lucubrationibus, id volumen ad vmbilicum ferè nec præcipiti quidem ſed accurata quadam celeritate perueniret. Uerùm creſcente & iam prope conſummato opere, exortum repente bellum inſtitutas vigilias interrupit, & pater tuus iuſſu Cæſaris Urbe excedere coactus eſt; qui dū apud Columnios Proceres Marini cohortes conſcriberet, in ſupremum incidit morbum. Id quum reſciſſet Clemens, & æger vt in eo tumultu facile accidit, ab agreſtibus medicis miſere iactaretur, amiciſsimo ei homini extra belli cauſam Pontificiæ humanitatis officium omnium præſtandum ratus, me ante alios delegit, qui ad eum inuiſendum contenderem. Quoniam intima familiaritate coniunctum profeſſioneque medicum, & veterem Columniæ domus clientem proculdubio ægrotantis animo atque oculis gratiſſimum fore intelligebat. Itaque id depoſcente Pontifice, amiciſque probantibus, quod ſalutis cura parandi belli ſtudio potior eſſe cenſeretur, nec ideo publicæ ſimultatis nomen priuatæ pietatis officium excluderet, in Urbem lectica delatus eſt. Uerùm morbus ex contumaci febre vitalia carpens, neque inſignium medicorum deligentia, neque vllis omnino vel exquiſitis remediis potuit mitigari; quum integris ſenſibus expirantem hora fatalis

eriperet. Nec defuere qui eum mortifera potione ſublatum temere prædicarent, quod ſacroſanćto Pontifici, Urbique, ſe infeſta arma niſi laceſſeretur, illaturum eſſe, vti vere pium decuit conſtantiſſime pernegaſſet. Sed nullum omnino huiuſmodi ſceleris veſtigium nobis apparuit. Inde tamen paucis admodum diebus, conceptum antea immane facinus, Ugo Moncata, Columnaque Pompeius direpto Vaticano obſeſſoque in arce Pontifice perpetrarunt. Unde poſtea tanquàm à lugubri initio longe omnium clariſſimæ atque miſerrimæ vrbis funeſtiſſima clades emanauit. In ea autem publico calamitate inchoatum (vt diximus) volumen conturbatu ſcilicet atque direptis omnium Fortunis, magna ex parte perierat, & proculdubio interiiſſet totum, niſi poſt viginti annos Franciſcus Mendocius Cardinalis doctrinæ atq; virtutis nomine mihi plurimum excolendus, imperfectum, & planè ſepultum tanquàm ab inferis tuo præclaro monitu reuocaſſet. Quo fit vt eius mirificæ pietati plurimum debeant cum ipſa parens Hiſpania patria, & Cordubeæ gentis domus, tum & ipſi præcipue MAGNI CONSALVI *felices manes, qui puriſſimo in æthere & in fama hominum perpetua gloria perfruuntur. Tu vero Princeps ampliſſime hoc vnum Iouio debebis, quod ei pro trophæo monumentum erexeris, omni quidem ære cælatoque marmore perennius, quod non Granatæ tantum vbi temperario in loculo ſatis anguſtè, longe maximi viri oſſa cubant, ſed toto terrarum orbe religioſa cum veneratione omnis poſteritas admiretur.*

Vale. Romæ Idibus *Septembris*

M. D. XLVII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE COGNOMENTO MAGNI, LIBRI TRES

LIBER PRIMVS.

VELLEM vt afflictæ peneque ſubactæ Italiæ fa-
to eſſet datum, quod certè haud mediocri ſola-
tio, iis maxime luctuoſis temporibus foret, vt
eum virum qui omnium longe optimus atque
inuictiſsimus noſtræ tempeſtatis extiterit, in ea
naſci contigiſſet. Nam poſtquàm veterem belli
gloriam dignitatemque omnem inſanis diſſen-
ſionibus noſtris amiſimus, acerbiſsimus certe
dolor deploratæ libertatis, vel hac vna percepta voluptate leuaretur.
Externi nanque hominis vitam, ante alios literarum memoriæ com-
mendandam exiſtimaui, poſtquàm diuturno immenſi operis labore fa-
tigatus, aliquam honeſta cum voluptate requiem fueram quæſiturus.
Sed vel ea potiſsimum ratione, vt clariſsima perfectæ virtutis exem-
pla, quæ in Hiſtoriis attigiſſe non decuit, imitanda poſteris traderen-
tur. Quanquàm nec Italiam fortibus viris atque omni ciuili bellica-
que laude digniſsimis adeo effœtam arbitramur, vt in ea veterum du-
cum, qui cæteros quondam omnium ætatum ac gentium haud dubie
veræ virtutis gloria ſuperarunt, ſobolem penitus interiiſſe putemus.
Nam ſi ingentes bellorum clades quæ non modo Italiæ ſed toti vel in-
cognito antea orbi terrarum, omnium prope rerum funeſtam muta-
tionem attulerunt, memoria repetamus; multos profectò hæc turbu-
lentiſsima tempora tuliſſe fatebimur, qui inſignib. maximarum virtutũ
ornamentis, vel clarſsimos antiquorum triumphos æquaſſe videan-
tur, Quòd ſi Romana res ſtetiſſet incolumis, veteriſque militiæ di-
ſciplina ad hunc vſque diem incorrupta perueniſſet, nec interea diræ
factiones quas Barbarus hoſtis inuexit, mentem cunctis eripuiſſent,
nulla profecto collata huic noſtræ, vel militum vel ducum feracior
ætas extitiſſet. Etenim vigentis Reipublicæ; atque ipſorum Augu-
ſtorum inexhauſtæ opes felixque ille & ſalutaris Italiæ coſenſus, quo
cuncta ſunt domita, mediocribus ſæpe viris, qui vel ſorte Magiſtratum
iniiſſent, admirabiles victorias triumphoſque pepererunt. At no-
ſtræ tempeſtatis Imperatoribus aliam rerum faciem infenſiſsimi ſecu-
li Fortuna prorſus oſtendit, quib. ſæpenumero ſuum militem in officio
continuiſſe aliquanto difficilius fuit, quàm hoſtes periculoſis ambigui

Martis operibus deuiciſſe;adeo enim militarem diſciplinam vel tenuitate opum Italiæ importuna Regulorum multitudine laborantis, vel diuturno exitialis negligentiæ morbo affectam proſtratamq́ue conſpicimus, vt iam ea ab externis gentibus, quibus illam maiores noſtri cum multa gloria tradiderunt, imitatione parum decora, poſtquàm fatali deſidia concidimus., repetenda videatur. Nam ſi quo militum obſequio, qua Centurionum Præfectorumq́ue religione, qua'ue Imperatorum ſeueritate conſtiterit, animo reputare velimus, paucos certe verorum militum nomine dignos eſſe cenſebimus. Inueterato namque fatiſcentis huius ſæculi vitio,ſi qui ſunt ingenui vel à mediocri Fortuna non ignobiles, qui vires atque animos militiæ idoneos afferre videantur, ii ante omnia pedibus ſtipendia merere, quod multo glorioſius maioribus fuit, longe turpiſsimum ducunt; quo fit vt ex peſsimo ſeruiliq́ue genere hominum, legiones conſcribantur, temerario potius impetu, quàm certa ratione pugnaturæ, aut ignauia turpiq́ue flagitio proditoræ ducem in cuius manu atque conſilio gerendi belli ſumma conſtiterit. Nec id mirum videtur quum milites liguarum ac morum varietate diſsimiles,non vnum omnes militandi finem reſpiciant, nec ſenſib. inter ſe coniungi, nec à ducibus regi poſsint, niſi vim Imperii,quod reuerētia quàm ſeueritate validiuſſemper fuit,atrocib.exemplis præſentibuſq. ſuppliciis, fœdata ſæpe nominis maieſtate experiantur. Quis enim vel diuinæ virtutis Imperator rem bellicam ratione gubernauerit, quum milites accepto ſtipēdio ſæpe transfugiant,opus militare detrectent,in agmine prædētur,in caſtris nec vini,nec obſonii quidem recentis deſiderium patienter ferant,atque in acie demum canente claſsico inſtanteq́ue hoſte,ſtipendium flagitare non erubeſcant? Porro quis leuiſsima ſæpe de cauſa conſternatis, quis contumacibus, quis ſeditioſis deſertoribuſq́ue pepercerit?Quis hæc vnquàm militum errata, prænuncia calamitatis & cladis, ingenio prudentiaque correxerit?Per has ergo labantis diſciplinæ difficultates, noſtræ tempeſtatis ducibus, ærumnoſo quodam labore fuit eluctandum; ita vt nulli ſit dubium quin innatæ eorum virtuti,& ad ſummum proculdubio bellicæ laudis faſtigium contendenti, eæ plurimum offecerint. Floruere quidem multi æquales, quorum res geſtas perpetuo Hiſtoriarum curſu late perſcripſimus, cum Itali,tū externi duces imperatoria laude cōſpicui;ſed qui diuerſis omnino virtutib.ad ampliſsimos eius nominis titulos peruenerint,& ante alios Triuultius,Pitilianus,FranciſcusGōzaga,Paulus Vitellius,Liuianus,Gaſto Foiſſeius,Nauarrus, Proſper Columna,& qui modo immatura morte præreptus eſt Ferdinandus Daualus. Quis enim Triuultio à puerita vſque ad ſummam ſenectutem omnibus militiæ muneribus glorioſe perfuncto,aut plures, aut meliores artes in adminiſtrandis conficiendiſque bellis ſecum tulit? qui quum floreret omni genere virtutis,ea tamen incomparabili laude clariſsimus

riſsimus fuit, quod ſæpe ſine ſuorum vulnere magnas hoſtium copias profligarit. Quis Pitiliani cunctatoris atque ſtatarii ducis conſtantiam iudicium ac vigilantiam æquauerit? Quis autem Gonzaga Mantuano authoritate, ſplendore, militum ſtudio, equorum atque armorum apparatu, alacritate, ardoreque pugnacis animi ſuperior fuit? Quo non genere laudum Vitellius dignus eſſe cenſebitur? qui flagrantiſsimo bellici decoris ſtudio ductus, tanta ingenii grauitate, tanta arte, ex domeſtica maxime diſciplina, quæ mirifica eius familiæ ſemper fuit, tantaque demum vi militaris ſpiritus arma tractauit, vt niſi in medio curſu cecidiſſet, ſolus ipſe libertatem Italiæ defenſurus eſſe videretur. Liuiani autem acuti, vehementis, exercitatique hominis promptam & paratam in conſulendo agendoque induſtriam nonne omnis poſteritas impenſe laudabit? Porrò quæ nam ætas Foiſſeium adoleſcentem non admirabitur? qui pene prius Imperator quàm miles, prius victor clariſsimus quàm receptus Imperator multo plures nobilioreſque victorias paucisſimis diebus incredibili celeritate eſt adeptus, quàm quiſquam ferè dux vetus toto longiſsimæ vitæ curſu compararit. Nauarrus quoque, qui omnibus veræ virtutis ſubſidiis fretus ſine vlla maiorum commendatione aduerſis pariter atque ſecundis rebus inclaruit, maximi profectò ducis famam conſecutus eſſe videretur, niſi eum impotens Fortuna in has ſupremi carceris miſerias præcipitaſſet. In Proſpero Columba ſingularis altitudo moderatique animi eximia ſolidaque prudentia, incredibilis authoritas, ac religioſa potius quàm ſeuera diſciplina, cum perpetuo quodam tenore lautioris vitæ plurimum enituerunt. Verum vel ob id ſempiterna laude fruetur, quod vti Romani ſanguinis Imperatorem decuit, tanquam terræ patriæ amantiſsimus, dira belli incommoda tam pio inſtituto quàm ſeuero in externos præſertim milites imperio ſemper auerterit. Sed Daualum eiuſdem belli Imperiique & gloriæ ſucceſſorem, quonam ſatis decoro meritæ gloriæ præconio dignum exiſtimabimus? quem ſicuti inuſitatus mirificarum virtutum concurſus, omnibus bellis admirabilem fecit, ita eum tot opimæ incomparabileſque victoriæ, vno eius diuino conſilio, vnaque prope eius fortiſsima fatalique dextera comparatæ, ſupra ſummos rariſsimarum laudum honores extulerunt. Cæterum eorum quos modo præſtantiſsimos fuiſſe memorauimus, nemo omnes ſimul militarium virtutum numeros ad bellum attuliſſe iudicabitur; quum aliis in gerendis rebus expeditus vigor, aliis matura conſilia, aliis ſynceræ fidei nitidior fama, pleriſque verò Fortuna ipſa, quæ iam ſibi ex profeſſo rei bellicæ gubernacula vendicauit, omnino defuerint; ita vt plane perfectum Imperatorem, quem fruſtra oculis & cogitatione requirimus, neque nos vidiſſe, neque vnquam in poſterum viſuros eſſe fateamur. Quòd ſi miſcere in vnum ſingulas omnium virtutes, abſolutum

que ducem, detractis ingentibus vitiis effingere animo, & ſpectandum comparandumque cæteris proponere velimus, ei certe MAGNVS CONSALVVS cum felici meritoque cognomine, tum virtute ingentis animi, lineamentiſque excelſi corporis, longe omnium noſtræ ætatis proximus ad illum acceſſerit. NATVS eſt Cordubæ, Bætica vrbe peruetuſta, & quod ſummum dignitatis locum reſpicit, præcellentium ingeniorum altrice clariſsima, vel ſi à Romani Imperii tempeſtate qua nobiliſsimi vates Lucanus & duo Senecæ inde prodierunt, fidem repetamus, vel ſi recentiorem Punicarum rerum memoriam ſequamur, quum poſt eiectos Gothos & Vandalos, Hiſpania ferè omnis Maurorum armis ceſſerit, & Cordubæ Gymnaſia diſciplinarum omnium inuectis literis Arabicis inſigni profeſſorum fœcunditate floruerint. Maiores Conſalui æque nobiles à præalta ſtirpe ac ſtrenui bellatores fuiſſe produntur. Aquilarii ſiquidem appellati ſunt; quod vti credi par eſt, Aquilam Romanæ legionis illuſtre ſignum ſpectatæ virtutis prærogatiua deferre conſueſſent. Ita vt præclari eius officii dignitas, quum in generoſa progenie viri fortiſsimi tanto muneri implendo, pares nunquam deeſſent, in familiæ nomen tranſiiſſe exiſtimetur; vnde & ipſum quod incolerent antiquæ ditionis oppidum appellationem traxerit. Iuuat enim in militari familia prætuliſſe Martium decus, omnibus Gothorum proſapiis, quando ſicuti hodie audimus, quod magnopere diſpudeat, non aliunde quàm à Gothorum ſanguine, generis claritas, in Hiſpania petatur. Sed hoc de Romanæ legionis Aquila pro certo non affirmauerim; quanquàm magno veritatis argumento ſit, quod Aquilarii antequam Cordubæ nomen ſuſciperent, Aquilam in antiquis eorum gentilitiis inſignibus geſtarint. Licet tamen ſcriptoribus vel à Fabulis Heroum nobiliſsimi cuiuſque ſanguinis orgines cum bona legentium venia repetere. Quo fit vt noſtro iure quoſdam Poetas Hiſtoriarumque ſcriptores demiremur, quod quum rectiſsime nec vlla quidem mutata litera Conſaluum ſuo certiſsimo nomine Aquilarium vocare poſſent, modo Agidarium, modo Agellarium inepte appellare maluerunt, ſecuti vti reor corruptam vocem Aghilarii oppidi, vnde more gentis ſicuti in Hiſpania, Galliaque videre eſt, à ditione poſſeſsioneque oppidorum, in familiis nouum cognomen obuenire perſpicimus. Verùm Conſaluus, vt à Ludouico eius genero accepimus, ſe Corduba familia ducto ſtemmate ortum enarrabat, quanquam id vrbis familiæque nomen in familiaribus epiſtolis omitteret, vt à cæteris gentilibus ex oppidi nuncupatione diſcerneretur. Egregii nanque vlterioris Hiſpaniæ Proceres, quum ab eis vrbs Corduba diuturna obſidione fatigata, demum capta eſſet, pro decoro ſpolio captæ vrbis appellationem prætulerunt, recepto vtiq. nouo tanquam nobiliore Cordubæ cognomento, vetus familiæ nomen abdicantes. Quanquam familia Corduba ab vno præalto

ſtipite

ſtipite in multos diffuſa ramos, alia atque alia ad diſcernendas cognationum propinquitates cognomenta, vel ab oppidorum poſſeſsione, vel à matribus ſæpiſsime ducta recipiat. Cæterùm Petrus Conſalui pater ab adoleſcentia Punicis exercitatus armis priuſquam Granata oppugnaretur, quod grauitate conſilii, & militari fortitudine inter ſummos Principes emineret, bellicæ laudis plenus nequaquam ſenex, apud Toletum lateris morbo conſumptus eſt, reliquitque ex vxore Eluira Erreria nobiliſsimi ſanguinis & formæ incomparabilis fœmina Alfonſum & Conſaluum filios adhuc impuberes magnæ demum fortunæ gloriæque multis in præliis oſtentatos. Vigebant enim in vrbe Corduba duæ factiones & vtraque ex Corduba familia, quarum altera Capræ comitis dicebatur, altera ab Aquilariis nomen ducebat. Huius acerrimus dux & defenſor Petrus extiterat, ita vt eo mortuo Aquilarii in contentionibus & preliis nullum omnino alium ducem quam fratres orbatos patre, vel adhuc impuberes mallent, eoſque in aciem ſæpe producerent, quod nunquam his Ducibus ab hoſte vinci poſſe arbitrarentur. Granatenſi autem bello quod ipſis iam planè adultis, & tanquam inter ciuilia arma natis & educatis, proſpera virtutis fama florentibus incidit, ab Antichera oppido Granatæ propinquò multa detrimenta Mauris intulerunt. Verùm Alfonſus triennio maior Hiſpanica lege ferme integram paternæ ditionis hæreditatem adeptus eſt, ita vt Conſaluo res domi anguſta, & ea tantum quæ in virtute fortunaque poſita forent, ſperanda relinquerentur. Sic enim nobilis ſtirpis iuuentutem (quum in vna quaq. familia natu ex liberis maximo, tota ſubſtantia paternæ facultatis obueniat) ægeſtatis malo impelli ad nouas ſpes atque ad bellicum laborem vnde præmia proueniant, antiqui patres arbitrati ſunt, Quod generoſos adoleſcentes ab ignobili pinguique ocio, ad expetendum procul à delitiis verum militiæ decus excitati conſtet. Itaque Conſaluus adhuc imberbis munificentia Alfonſi fratris liberaliter inſtructus ad Alfonſum puerum Regem mittitur, deducente Didaco Cbartamo honeſto prudentique equite. Is præceptoris atque nutricii officio & munere, adoleſcentem & ardentis ingenii captu, & toto firmiſsimi corporis habitu, ad virile decus aſpirantem elegantiſsimis moribus erudiebat. Commendarunt adoleſcentem Regi ex paternis amicis viri ſummæ dignitatis atque potentiæ Alfonſus Carillius Archiepiſcopus Toletanus & Ioannes Pacecus magnus Compoſtellani ordinis equitum magiſter, Sed non multo poſt Alfonſus in ipſo Regni limine morbo ſurreptus interiit. Nec multis inde menſibus coætaneo Regè dominoque orbatum, Iſabella ad ſe pari condicione Segobiam accerſiuit. Hæc erat Ioannis Caſtellæ Regis filia, pueri Alfonſi atque Henrici Regis ſoror & hæres, Aragonio Ferdinando nupta, quæ vlterioris Hiſpaniæ Regna dotali iure, citerioribus Regnis adiunxit cum generoſi prudentiſque animi magni

tudine, tum pudicitiæ & pietatis laude antiquis Heroidibus comparanda. In eius aula Conſaluus quum ſpectacula & equeſtres ludi, vel concurrentium iuuenum haſtatorum, vel arundines more Mauriſiaco iaculantium ederentur, vſque adeo ſupra æquales ſummæ nobilitatis adoleſcentes ſeſe extulit, vt acclamatione ſpectantis Populi iuuentutis Princeps appellaretur. Superabat enim cunctos eximiis viribus decora facie, proceritate corporis, & ſupra hæc admirabili facundia, quæ (quum cæteræ virtutes aſpirant) animis ac ingeniis hominũ impotentiſſime dominatur. Ad hæc acceſſerat illa auræ popularis captatrix, profuſa & nuſquàm aſtuta liberalitas; Largitor enim animus nullũ omnino modum ſumptibus imponebat, quum nobilitate equorum, armorum ornatu, in omniq. genere principalis elegantiæ, & perpetuo hoſpitalis menſæ ſplendore, maximorum Regulorum filios anteire contenderet. Erant ii ſumptus non modo ſupra eius cenſum, qui erat pertenuis, ſed ſupra rationem humanæ ſpei, quæ nouum prouentum afferre poſſe videretur, adeo vt quum purpuream veſtem Scythicarum Sibillinarum pellibus ſuffultam, quæ duobus aureorum milibus conſtiterat, nec ſolenni quidem feſto die induiſſet, muſſaret Chartamus, Alfonſus vero frater per literas ſeuere quidem admoneret, ſed fraternè ſimul hortaretur, vt inſanis ſumptibus indulgere deſineret, ne vertente anno cum ignominia nominis, æmulorumque riſu ambobus eſſet decoquendum. Ad ea Conſaluus his fermè verbis reſcripſit. Non eripies mihi profectò Alfonſe frater, quam Dii dederunt animi magnitudinem, hoc inani futuræ egeſtatis timore iniecto; nam præclarè compertum habeo, neq. te amantiſsimo fratri vnquã mi ex ſubſtantia tua defuturum, neq. Deum ipſum, qui haud dubia prouidentia ad honeſtum decus vadentibus ſemper adeſſe conſueuit, à fide ex arcano ſyderum data deſciturum. Ominabatur enim ſibi iam opes ingentes, quibus totius beneficentiæ & liberalitatis vota eſſet expleturus. Eo modo nobiliſsimorum atque inſignium morum commendatione totius aulæ, ſpecimen præferentem, militiæque auidum, exorto cum Luſitanis bello, Iſabella ad Alfonſum Cardenem miſit. Is tum Regiis in caſtris ad Trongillum poſitis erat Imperator; impetrauit autem Conſaluus, vt fraternæ alæ, quæ ex centum & viginti armatis equitib. conſtabat, legatus iret: atque ita apud Cardenem primum militiæ rudimentum poſuit, vſque adeo proſpero ſucceſſu, vt quum ad Alboheram inſigni prælio eſſet dimicatum, & victor Cardenes aduocata concione gratias militibus ageret, vnum ante omnes Conſaluum ex his qui fortiſsimè dimicaſſent, cum multo verborum honore laudarit, vt pote quem ipſe in medio pugnæ ardore armis criſtiſq. conſpicuum acerrime pugnantem conſpexiſſet. Nec multò poſt quum rex Ferdinandus Iſabellaque vxor acre bellum aduerſus Mauros ſuſcepiſſent, ſummamque vim & longe maximum terrorem Granatæ vrbi ex propinquo

pinquo admouendum arbitrarentur, expugnata iam Alhama, contra Taiaram caſtra poſuerunt. Id erat magnæ opportunitatis & validæ munitionis oppidum, ita vt Conſaluo id magnopere expetenti, aggrediendæ expugnandæque Taiaræ munus imponerent. Nec dubitauit iuuenis impiger, quin muro ſuccederet plurium ſcilicet oſtiorum valuis pluteorum more ante ſe erectis, quod extruendæ munitioni locus aſper & frequentibus petris verrucoſus glebam & ceſpitem denegaret. Hos autem pluteos multo ſubere, cuius materiæ copiam hortorum aluearia ſuppeditabant, ita protexit, vt milites egregie tecti, aduerſus ſagittas telaque omnis generis in oppugnatione verſarentur: ipſe verò Conſaluus ante omnes pericula intrepide ſubiret, acreque certamen omnibus in locis nuſquàm fatigatus inſtauraret; Adeo vt Mauri nouitate pluteorum & virtute confidentiaq. Conſalui magnopere territi colloquium peterent, internuncioque Conſaluo de deditione paciſcerentur. Taiara eo modo in poteſtatem redacta, quum Conſaluus acerrimi militis laudem tuliſſet, induſtriæ quoque & felicis eloquentiæ in trahendo in condiciones ſuas Barbarorum duce, nomen adeptus eſt, atque inde caſtra ad Hiloram ſunt traducta. Id eſt oppidum egregiæ munitionis, Granatæ intra centum ſtadia propinquum, ideoque Mauris ad coue̅ctiones commeatus valde opportunum, Quoniam eo tanquàm ſtatione ſpeculaque tutiſsima ad quotidianas expeditiones vterentur. Rex qui ad Taiaram Conſalui promptitudinem & nouæ ſubitariæque munitionis induſtriam vehementer fuerat admiratus, vni ei expugnandæ Hiloræ negocium impoſuit tantaque vi tormentis mœnia quaſſata ſunt, vt murus non nullis in locis ſterneretur, Maurique variis feſsi præliis & magna ex parte à Sclopettariis vulnerati animos deſponderent, & Halatar præſidii præfectus ſaluti conſulendum ratus, Conſaluum ad colloquium euocaret; atque eo totius pactionis arbitro fidenter vteretur itaq. non abnuente Rege his quas Conſaluus dixit legibus oppidum magno poſtea incommodo Mauris futurum, in poteſtatem eſt redactum. Id verò Ferdinandus excellenti iudicio poſsidendum defendendumque virtutis cauſa Conſaluo attribuit, eique tum primum alæ centum viginti equitum præfectura, vti antea Alfonſo fratri obtigerat, ad inſignis meriti nomen data eſt. Regina porrò ſtudioſiſsime Conſaluo fauente, vt is optime inſtructus ad gerendum acre Bellum magis ac magis accenderetur; magnam telorum & tormentorum commeatuſque omnis generis copiam, & delectos ſubinde pedites & equites præſidii cauſa impetrauit; idq. aſsignata pecunia ex certo vectigali, vt militibus ad certam die̅ ſtipendia præberentur. Ab hac Hilora auſpicatus haud dubie Magni cognomentum, vti magnopere cupiebat, indomiti corporis atq. ingentis animi vim ad celebritatem nominis oſte̅dit; quod ante omnes hoſti proximus quotidianis præliis exerceretur, & in oculis Granate̅

ſium circumiecta oppida perpetuis detrimentis afficeret, vſque adeo vt cum Alarcone Muclini oppidi Præfecto conſociatis præſidiis, ad Granatæ portam vſque, quam Bibataubim vocant, deferretur, diſie ctiſque molis frumentariis, atque earum cuſtodibus inibi trucidatis ipſas portæ valuas incenderet, Rege ipſo ad id facinus excito, & ciuitate ad tumultum metu conſternata, quod non caſu aut militari auda cia; ſed dolo & tectis perfidioſe prodentium inſidiis, Conſaluum tantam rem aggredi auſum fuiſſe ſuſpicarentur. Eo enim tempore diſſentientes inter ſe duo Reges Granatæ regnabant. Nam Bulahace Rege mortuo, Baudeles eius frater regium nomen dimidia parte Regni ad ſui ſtudium authoritatemque traducta, haud cunctanter vſurpa rat. Erat enim re Alzagal, ſicut & nomine, quæ vox Punicè audacis & expediti hominis vim exprimit. Alter autem erat eodem nomine Bulahacis filius patre viuo à poſſeſſæ vrbis ditione, rex Gaudix appel latus. Hunc Hiſpani Ciquittum hoc eſt paruulum, quod ætate ſtaturaque patruo minor eſſet, appellabant. Is Albaizina arce ſe tenebat; Ille autem Alambra potiebatur. Vrbs enim Granata quæ ex anti quæ Illiberis ruina creuit, mali Punici ex maturitate perrupto cortice ſeſe aperientis formam refert. Nam duæ ex aduerſo exurgunt Regiæ oppoſitis in collibus aliquanto maiore amœnitatis quàm munitio nis ſtudio à delicatis Regibus ædificatæ. Odoratis enim Citriorum arborum viridariis, & perennium fontium ſcaturigine, vermiculatiſq; paſsim pauimentis admirabiles exiſtimantur; Ita vt imagine quadam ſicuti in naui hæc vrbis proram, illa vero puppim obtinere videantur. Media nanque vallis domorum frequentia celebris vrbem diſter minat. Porro Populus regionatim in contraria ſtudia diductus contentiones primo de Iure Imperii peracerbas, mox & arma atque inteſtinum bellum attulerat, ea conſuetudine, vt regionum compita ad prohibendos incurſus magnis trabibus atque repagulis obſerata, armatorum ſtatione firmarentur. Auari nanque ſeditioſique homines, & ſupra quàm credibile ſit natura ſuſpicaces, atque ideo fluxa fide Regum diſcordias dum enixe alerent, opimæ prædæ loco habebant; ita vt vtrunque propter Regni æmulationem ab æquo & bono deſciſcentes ac deprauatos, atque ob id ſuorum quiſque perfidiam timentes, ad cædes atque rapinas incitarent. Quibus de rebus tumultuoſa Ciuitate diductaque in factiones inferior opibus rex iuuenis ægre dominatum retinebat, præualente ſeniore qui maiore aſtu conſtantiaque regere ac temperare ſuorum animos ſolitus, eò cunctis artibus fereba tur, vt vnus tantum in Bethica rex foret qui par externo bello rem Pu nicam ab Hiſpanorum iniuria defendere tutarique Regni caput & Be thicæ fines integris viribus poſſet. Augebant quoque metum apud iuuenem Regem importuni auarique milites qui ſtipendia labefactatis vectigalibus ægre prouenientia, flagitioſis vocibus poſtulabant,

atque

atque ideo non obſcuro minarum genere ad Alzagalem ſtudioſum multitudinis liberalemque, vti ad legitimum Regem ſe tranſituros dictitabant; adeo vt indignatus contumeliam & perfidiam timens, accerſendos in auxilium Hiſpanos potius quàm patruo parendum eſſe decerneret. Huius iracundiæ conſternationiſque Regiæ à ſpeculatoribus & captiuis certior factus Conſaluus, per idoneos homines Regem perpulit, vt ipſe acceptis obſidibus in vrbem accerſeretur, contraque inimicum Regem & patruum Hiſpanorum auxiliis vteretur. Atque ita rebus occulte compoſitis, quum fratres obſides Rex dediſſet, Conſaluus cum Martino Alarcone ſibi amiciſsimo atque fortiſsimo viro (hic enim aſperis in rebus fidus ei atque acer adiutor extiterat) Granatam intrauit: valida ſcilicet ſagittariorũ & ſclopettariorum manu duarum alarum equitibus adiuncta, Qua inter anguſtas regiones & inæquales vrbis anfractus barbari ex occulto peterentur; Attulitque ſecum pecuniam quam ſtipendii nomine Mauris militibus diuideret, & ſupra eam ſericæ quoque & laneæ veſtis opportuna dona, aulæ Principibus Regis monitu largienda, vt ſcilicet dubios & nutantes in fide contineret. His fretus auxiliis Rex iuuenis commiſſa ſæpe pugna in mediis plateis & regionib. magna Alzagali patruo detrimenta intulit; oppreſsitque omni ex parte factionis ſuæ tumultus. Nam ex liberalitate Conſalui Hiſpanorumque ſocietate Populus in vniuerſum ex mœrore diuturno ſe in lætitiam repente conuerterat, tanquàm externo bello ſubleuatus erectuſque ad non dubiam ſpem ſummæ commoditatis & lucri; quod ex eo Conſalui fœdere permulta emolumenta mercatoribus obuenirent; quoniam Mauris qui in partibus iuuenis Regis eſſent, vendendis & coëmendis vndique mercimoniis tutiſsima facultas daretur, vſque adeo ſtabili Hiſpanorum fide, vt inuiolati benigneque apud Hiloram & paſsim cæteris in oppidis recepti ad Cordubam & Hiſpalim vſque penetrarent, Quum in vnos tantum Alzagalis imperio ſubiectos, Chriſtianorum ſæua arma verterentur. Dum hæc Granatæ agitaret Conſaluus in id omnem ingenii curam intendit, vt Alzagalem extra vrbem eliceret, prouectumque longius ab vrbe interclusũmque opprimeret. Erat in proximo Alhendinum magnæ opportunitatis Caſtellum quod Alzagalis præſidio tenebatur; vt hoc oppugnatũ irent, proximos præſidiorum præfectos Conſaluus admonuit diemque conſtituit gerendæ rei ſcilicet vt rex Maurus laborantibus ſuis opem ferre, in aciemque prodire cogeretur. Verum Fortuna cœpti conſilii ſucceſſum ita direxit, vt quum ex condicto Alfonſus Pennauela à Loxa oppido, & Sancius Lopes ab Alhama ad Alhendinum cuncta vaſtantes excurriſſent, idque Alzagal ex fuga ſuorum cognoſceret, ne in oculis luctuoſa calamitas acciperetur, contineri nequiuerit, quin auxilium ſuis laturus erumperet. Iamque in ſuburbanum Almorauæ (vt aiunt) campum peruenerat, quum Principes

etiam Mahalam vbi Conſaluus conſtiterat obſeſſurus, pro certo exiſti mans eo oppreſſo captoq. obſides fratres qui penes Alarconem in arce Porchunna erant, facile recepturum. Sed Baudelem ab eo itinere repentinus nuncius auertit afferrens Hiſpanos ad Salobrennã obſeſſos, & quoniam eis aqua deficeret, ex ſiti de oppidi defenſione deſperãtes; ſi ipſe aduentaret nullam deditioni moram allaturos. Verum Baudele obſeſsis ſupplicia comminãte & Hiſpanis extrema pati potius quàm dedecus admittere paratis quũ fruſtra tempus tereretur, Tẽdilius atq. Ciſontius cũ valido equitatu multiſq. cohortib. ſuperuenerunt, ſubſequente eos ex propinquo cũ reliquis copiis ipſo Ferdinando; quorum aduentu cognito perſpectoq. Baudeles inuſitatis tramitib. per Serram quam Niuoſam vocant, ad Granatam ſe proripuit, tãta perturbatione, vt amiſsis impedimentis multi nõ ignobiles ex poſtremo eius agmine cæderentur. Hæc molientem Baudelem & magna vi cuncta aſpera tentantem, Fortuna ingrati perfidioſiq. hominis vltrix, in inſidias præcipitauit. Ad Lucennam enim quum excurriſſet commiſſo tumultuatio certamine fuſus captuſque eſt à Didaco Corduba Capræ comite gentili & Conſalui conſanguineo. Is fuit paternus auus Ludouici Cordubæ, ipſius Conſalui generi, qui Romæ legatione functus interiit. Baudeles quum ſe Præfectum non Regem eſſe mentiretur, à Mauro equite captiuo, qui ad eius pedes oſculabundus cum vlulatu ſe prouoluerat, proditus eſt, atq. ita eum Comes ad Regem Ferdinandũ deduxit, promeruitque ad inſignem pulcherrimi facti memoriam, vt in gentilitiis inſignibus imago cathenati Regis & vexilla barbarica ad xxiiii quæ ex prælio relata fuerant, perpetuo deferrentur. Nec multis poſt diebus Montem Frigidum Caſtellum oppugnante Rege, Conſaluus muralis coronæ decus promeruit; nam quum fruſtra redintegratis aliquot præliis feſsi milites languidius murum ſubirent, vulneratorumque & cadentium ex alto exanimata corpora ad pedes iacerent; ipſe intrepidus alios ad promerendam laudem accendens, ſcalam muro appoſitam conſcendit ſcuto pedeſtri oblongo in terga reiecto, & murali galea caput munitus, quo deiecta ſaxa & tela contemneret, comprehenſaque muri pinna & confoſſo propugnatore per coronam deiectis Mauris deferretur. Sed hæc ferè innumera & prorſus ſtrenuis imitanda, quæ Bæthico bello ab ipſo vel milite, vel vnius tantum alæ equitum præfecto geſta ſunt, tanquàm celebrata Hiſpanorum annalibus omiſerim; vel ob id quod alienis auſpiciis ea geſsit, quã do Rex ipſe Ferdinandus præſens, & vxore quidem caſtrenſium labo rum virilis animi comite id bellum adminiſtraret, aut quum ipſe abeſſet, Indicus ante alios Mendocius Tendiliæ comes vir grauiſsimus in caſtris cum Imperio relinqueretur. Ab hoc duce omnibus cum ciuilis tum bellicæ laudis numeris abſoluto non minus quàm ab ipſo antea Alfonſo Cardene primo ſolertiſsimoq. Magriſto exactæ militiæ docu

menta præceptaque, quib. poſtea ſuo cognomine Magnus euaſit, accepiſſe fatebatur; vſq. adeo gratè ſtudioſéq. vt eum non ſecus ac parentem ſingulari cum veneratione percoleret. Cæterùm Conſaluus qui ab initio belli (vti incenſum ſpe laudis decebat) aduerſus omnes diuturni laboris aſperitates indomitus nunquàm caſtris abſceſſerat, quum ad finem laborum eſſet peruentum, perfecti belli ſupremum decus tulit. Quando vni ei inſperato arridentis Fortunæ munere contigit vt paratæ ſed ægre obuenienti victoriæ limen aperiret. Protulerat Rex Ferdinandus caſtra in conſpectum Granatæ vrbis, eaque adeo egregie & ſumptuosè muro circumducto munierat, vt in nouæ vrbis formam cum ſummo hoſtium terrore conſurgerent; eorumq. ambitus religioſo ſanctæ fidei Ciuitatis nomine vocarentur. Conſtabat enim Mauris nulla iam alia re quàm inſana animorum obſtinatione ſe ſuſtentantib. nunquàm inde abſceſſurum Regem, niſi patrato vltimo belli opere, decem annorum labores deletæ Granatæ ruinis expiaret. Cuncta enim iam Mauri antiquæ ditionis oppida & vrbes vi Hiſpanorum deiectis trucidatiſq. præſidiis amiſerant; Ita vt exigua tantum ſuburbani agri parte, eaque quotidianis incurſionibus euaſtata, variis præduræ obſidionis circumuenti malis, potirentur. Non reſederant odia inter Reges Mauros, apparebatque Baudelem iuniorem nequaquàm ex animo, ſed pudore religionis & optimatum obteſtationibus ab Hiſpanorum amicitia diſceſsiſſe, conſenſiſſeque cum patruo nequaquàm ſyncera fide, quum vtrinque noua occaſio ad ſtruendas inſidias, & ad facinus maturandæ mutuæ necis, non obſcure expectaretur. Dum eo modo ciuitas diuiſa in veteres factiones firmi conſilii expers, & multarum rerum inops, tanquàm in diuerſo æſtu extremis periculi fluctib. iactaretur, Baudeles iuuenis merita ſupplicia timens, neque ſibi iterum clementiæ locum apud Regem futurum exiſtimans oblata deditione Ferdinandi animum, an eo munere promereri veniam poſſet, experiri conſtituit; meminerat enim ſe paucis ante annis quum ad Lucennam à Regulis Cordubæ familiæ prælio ſuperatus & captus fuiſſet, inſigni cum laude Regiæ clementiæ & liberalitatis à Ferdinando dimiſſum in tutelamq. aduerſus patruum receptum, ſcilicet vt demũ ingrato animo acceptæ ſalutis & libertatis obliuiſceretur, rurſuſq. cũ patruo communi hoſte in amicitiam rediret. Hæ quum eſſent in Rege anxio nocturnæ diurnæq. cogitationes, neminem, qui fidelius tantæ rei conſilium explicaret, Conſaluo potiorem ratus, ad eũ ex fidiſsimis Mauris hominem idoneũ miſit, qui magnis precib. oraret, vt ſub fide ſecretò vrbẽ intrare, & ſecũ de grauiſsimi negocii deliberatione colloqui vellet, fore vt eius officii benignè præſtiti eũ nunquàm pœniteret, magnamq. ex eo ſermone voluptatem animi referret. Conſaluus totum id, quade ſe colloquium futurum diuinabat, ad Regem defert. Is magnæ ſpei occaſionem probat, ſed vt ſibi cauere velit prolixe admonet, neu ſe fidei

Punicæ

Punicæ temerè committat. Tum vero Conſaluus,ne dubites magnanime Rex inquit, timor enim in hoſte ſummus intrepidum me facit, & hercle ſalus mea Deo magno pro quo pugnamus cordi eſſe debet, & mirifica virtus tua, & hæc ipſa caſtra quorum fremitum Barbari trepidantes in vrbe exandiunt, honeſta & decora auſum proculdubio defendent. Nec mora Conſaluus remiſſo nuncio ad conſtitutam intempeſtæ noctis horam, vt aduentus eius tegeretur, in vrbem eſt receptus, ampliſsima componendæ pacis mandata Baudeli afferens, quorum ſumma erat, vt ſi Granata vrbe excedere, eamque bona fide tradere, quàm ſupremi periculi caſum experiri mallet, fore vt Ferdinandus & fractæ fidei & totius præteritæ immanitatis ac pertinaciæ veniam condonaret; eumque beneficiario iure ad Almeriam in Bæthica regnare ſuis legibus pateretur; itemque res incolumes Mauris ſuas præſtaret,Nec ii qui in Bæthica remanere quam in Aphricam tranſmigrare mallent, ſacra ſua deſerere cogerentur. Si qui porro Mahometicam ſectam vltro conuerſis animis exuerent & Chriſtiano baptiſmate lauarentur, ea vitæ conditione in tutela clementiſsimi atque optimi Regis futuros, vt nuſquàm liberius aut beatius ſecuram vitam poſſent traducere. Hæc tanta facundia Conſaluus explicabat, vt vel fortiſsimis terrorem incuteret, quum acerbiſsimæ cladis diſcrimen oblatæ pacis abnuentibus conditionem, imminere prædicaret, teſtareturque iuraſſe Hiſpanos milites vti exacerbatos longo militiæ labore, & non dubia ſpe opulentiſsimæ prædæ excitatos, niſi Granata capta exciſaque, nunquàm ad vxores & liberos eſſe redituros. In has ſupremæ pactionis leges proclinatum Baudelis animum vna ea ne ſtatim iureiurando confirmaret cura retinebat, ne patruum immani flagitio præterire, hoſtibuſque tradere videretur. Et enim generoſus pudor vel in aduerſa Fortuna Regiis pectoribus inſidet, vt omnem periculi timorem plerunque dedecoris metus exuperet.

Quam obrem Conſaluus minime cunctandum ratus, vt continuo tranſigeretur Baudelem tanquàm æqua pro ſe nec indecora Ferdinando poſtulantem, eo animo eſſe iuſsit, vt cuncta quæ ad ſalutem dignitatemque Patrui Regis eiuſque factionis Maurorum omnium commoda pertinerent, ex Ferdinandi liberalitate expectanda exiſtimaret. Nec promiſſo fides defuit, redeunte enim Conſaluo ex ſententia Baudelis ſolennes concepti fœderis tabulæ ſubſcribente Rege, impreſſaque ad ceram Regia gemma confectæ ſunt. Sed Alzagal natura ingenioque ferus & peruicax, integro conditionis beneficio vti noluit, ac priuſquàm Baudeles ad Almeriam non diu regnaturus Granata excederet, impetratis nauigiis in Aphricam transfretauit, aperte abhominatus leuitatem atque perfidiam Baudelis tanquàm Regiæ ſtirpi & Punico nomini peſtilentem, quum quando ipſe ab eo nefarie proditus eſſet, antiquæ eius exiſtimationis iacturam vel tota Regni

poſſeſsione pluris æſtimandam apud Mauros prædicarent, Per hunc modum Ferdinandus honeſtiſsima vitæ conditione cunctis Granatæ ciuibus,qui ſeruandæ fidei Sacramentum dicerent per Præcones atq. interpretes benigne propoſita, acclamante Populo vt diu felix eſſet, vrbem triumphans intrauit Quarto nonas Ianuarias anni à partu Virginis Nonageſimi ſecundi ſupra Mille & Quadringentos, quum ſeptingenti ferme anni eſſent, ex quo Miramolinus Maurorum,qui ad Atlantem montem vergunt,bellicoſiſsimus Princeps, Hiſpaniæ fere omnis domitor, id Regnum in Bæthica condiderat. Non caruit ea victoria memorabili oſtento, nam non multo antequàm Granata dederetur, ex nocturni luminis candelabro flamma emicans & ventilata auræ flatibus, vela ſenſim lambens, Reginæ tabernaculum ita corripuit, vt Regia magni ambitus tentoria priuſquàm allatis hidriis ſuccurri poſſet, incenderentur, concremato que toto penitus lectorum inſtrumento, Regina fere nuda in apertum ſe proriperet, nec ei quicquàm ex muliebri ſecretiore cultu linteæ ſuppellectilis quo ſe contegeret, omnino relinqueretur; Rege quidem exterrito, ſed mox extra metum poſito, paratæ victoriæ ex elucente flamma omen accipiente. Tum Conſaluus parandæ ab Regina gratiæ occaſionem agnoſcens Mauricam vxorem in proximo Hiloræ caſtello conſidentem admonuit, vt Reginæ toto tunicarum & lodicum neceſſario ornatu exutæ, quicquid ipſa haberet ex mundo maritali, & domeſtico multarum ancillarum acu pingentium labore, linteæ veſtis copiam largiretur. Non defuere in opulenta domo apud generoſam fœminam (ſi dici fas eſt) ipſo coniuge liberaliſsimo ſplendidiorem, quæ ſupra ſpem Conſalui votumque Reginæ immenſæ atque expeditæ liberalitatis munus implerent. Dono enim celerrimè opportuneqúe tranſmiſſa ſunt,tot & tanta muliebris vſus ornamenta, vt Regiæ opulentiæ æquari poſſe cenſerentur. In his erant pretioſi operis textiliſque materiæ conopæa reticulatis commiſſuris inſutoque paſſim auro & purpura vndique limbos depingente, nuptialibus Regum thoris digniſsima. Sed interularum tunicarum & lodicum ſudariorumqúe omnis generis ſcitiſsime acu pictorum operoſas amœnitates vſque adeo Regina lætis oculis mirata eſt,vt quum ſumptum ſubtiliſsimæ prætioſæq. artis inæſtimabilem indicaret, vna maxime diligentiæ & celeritatis admiratione teneretur,vt ea dona tanquàm in eum incendii caſum multis ante annis opportune prouiſa atq. elaborata crederentur. Superueniente autem Conſaluo Regina cũ eo his erga eum verbis blandè iocata eſt; repentinum eius incendii caſum ſibi magno commodo ceſsiſſe, quod ab incenſo tentorio ſuo importunus ignis in ipſius Conſalui domũ rapaci violentia peruaſiſſet. Ea liberalitas inexpectato munere reginæ animũ ita obſtrinxit,vt ea omnib. ſermonib. vnum Conſaluum virtutis atq. elegantiæ nomine cunctis præferre effuſeq. laudare non dubitaret,

bitaret, vſque adeo vt nonnulli Conſaluum à Regina tenerius adama ri crederent; quanquàm ea eſſet certiſsimæ atque inpenetrabilis pudi citiæ, & ipſe Conſaluus iocos omnes inſigni verecundia terminaret. Cæterum Ferdinandus reb. Granatæ compoſitis vrbeque cum Alam bra arce Indici Mendocii Tendilii prudentiæ fideique commiſſa, Con ſaluum felicis induſtriæ merito, ampliſsima domo & certo redditu, qui ex ſerici bombicis vectigalibus exigitur, liberaliſsime donauit. Poſt Bæthicum autem bellum Conſaluus modica quiete curando cor pori apud Hiloram deſumpta, Regem mediterraneas Hiſpaniæ vrbes adeuntem vxore comite ſecutus eſt; tanta autem præcellentium mo rum temperie in aula illuſtris atque omnibus gratus verſabatur, vt quanquàm plerique Hiſpaniæ Reguli eum cum ætatis honore atque opibus, tum ſpecioſis rerum geſtarum titulis anteire viderentur, ipſe tamen recenti ſpectatæ virtutis gloria conſpicuus & Regis & Iſabellæ in primis Reginæ gratia polleret. Erat enim exquiſitis aulicæ vitæ ar tibus abunde inſtructus, grauibuſque pariter ac iocundis moribus mi litares virtutes reſperſerat; ita vt quum in tranquilla pace molliora io candi tempora inciderent, vel in mediis fœminarum coronis omnes eius ſermonis vrbanitate ducerentur. Deduxerat Iſabella Regina ad proximum Cantabriæ portum Ioannam filiam, huius qui modo re- rum Imperio potitur Caroli Cæſaris matrem, vt inde ad Philippum maritum in Belgicam oram nauibus aducheretur. Ea quum mater- na charitate ab adamatæ filiæ complexu diuelli non poſſet vnaque ad claſſem lembo tranſuecta eſſet, in regreſſu intumuit Oceanus, adeo vt lembus adigi in terram commode non poſſet. Poſtulabantur aſſeres à nautis totoque littore ſubſidia ad excipiendam Reginam paraban- tur; quum Conſaluus eam ignobilium miniſtrorum manibus attrecta ri indignum ratus, vt erat in ſago purpura auroque contexto, in mare pectore tenus ſe haud cunctanter immiſit, complexuſque Reginam atque in humerum attollens, in littus acclamantibus cunctis eam re- portauit. Quo inexpectato officii genere tam opportune quàm ala- criter Reginæ animum elegantibus obſequiis gaudentem mirifice de- lectauit, adeo vt illa virili ingenio grauiſsimorum conſiliorum munia capeſſens & cum Rege coniuge ex æquo imperans, vnum ante alios Conſaluum ad omnia fortiter ac ſplendide peragenda diuino mune- re natum prædicaret & rex æque grauis ac prudens animo gratiſsimo vel in maximarum rerum deliberatione Reginæ plerumque obſeque- retur, vt qui ab ea vlterioris Hiſpaniæ regnum accepiſſet. Ita eue- nit vt quum paranda claſsis, in Siciliamque dux bello impiger mitten- dus foret, ipſe Conſaluus, tot inclitis Hiſpaniæ Proceribus com- mendante Regina præferretur. Eo enim tempore Carolus Galliæ Rex octauus euocante Ludouico Sfortia qui Mediolanenſe Imperium oppreſſo fratris filio occuparat, totam Italiæ longitudinem inuictis ac

mis percurrens in Alfonſum Regem ferebatur; qua ingentis curſus felicitate perterriti Italiæ Principes, vt pote qui formidoloſa arma victoris immodicique iuuenis magnopere ſuſpectarent, animos conuerterant, fœduſque inter ſe pro communi ſalute percuſſerant, authore Alexandro Pontifice. Is ſubito Gallorum aduentu occupata vrbe Roma, in arcem confugiens, iniquaſque amicitiæ leges accipere coactus Cæſarem filium Cardinalem obſidem dederat, vt præſenti periculo ſe ſe explicaret. Itaque Carolus incredibili celeritate latina via progreſſus, cuncta ſibi armis aperuit, Aragoniis Regibus Neapoli depulſis arceque expugnata, cuncta ſine vulnere vſque ad Siciliæ fretum in poteſtatem redegit, ita vt Meſſanam quoque traiecturus eſſe crederetur, quod eius Inſulæ imperium antiquo hæreditatis iure ad Galliæ Reges ſpectaret. Quibus de cauſis Ferdinandus Hiſpaniæ rex Siciliam firmo præſidio præmuniendam ratus, vnum ante alios Conſaluum vt inter maiores ipſo Regulos appetendi eius honoris æmulationem præcideret, claſsi copiiſque præfecit; edicens vt è Carthagine noua primis tempeſtatibus oram ſolueret. Nam tam & ſi Ferdinandus paulò ante Perpennianum vrbem in montibus Pyreneis à Gallo Rege benigne concedente acceperat, ea conditione vt Aragoniis Neapolitanis Regibus nullam terra mariúe opem ferret, perculſus tamen cum publico, tum ſuo maxime periculo ad id fœdus acceſſerat, quod Pontifex & Maximilianus Cæſar Venetuſque Senatus & Ludouicus Sfortia libertatem Italiæ defenſuri percuſſerant. Itaque per Antonium Fonſecam legatum Carolo Regi denunciarat, ſe amicitia incolumi non paſſurum vti Pontifex ſacrorum Princeps vlla iniuria læderetur. Alfonſus quoque qui attonito ſimilis Regnum Ferdinando filio relinquens in Siciliam enauigarat, vbi didicit commutatas eſſe principum voluntates, atque arma parari aduerſus Gallos, poſtulabat opem à Ferdinando Rege, monebatque ſedulo vt Siciliæ rebus caueret, quod ab inſita Gallis victoribus repetendæ Siciliæ cupiditate, Carolus obſecundante Fortuna incitatus, curſum non eſſet remiſſurus, donec tota Sicilia potiretur. Opportunè itaque Conſaluus cum quinque milibus peditum & ſexcentis equitib. hiſpanico more armatis, Meſſanam applicuit, ſub id fermè tempus quo Carolus præſidiis per ſingulas Regni præfecturas diſtributis cum lectiſsima parte exercitus è Neapoli Romam profectus fugiente Pontifice, in Galliam iter intendit. In ea rerum commutatione rex Ferdinandus pari deſperatione Alfonſum patrem ſubſecutus, ab Aenaria in Siciliam traiecerat, ſubſtiteratque Meſſanæ, & cum Federico patruo amiciſque ducibus Regiæ calamitatis Fortunam ſecutis, de renouando bello, repetendaque Neapoli conſultabat, veneratque eo è Mazara Rex Alfonſus vt fratrem filiumque & vnum maxime Conſaluum inuiſeret. Is quanquàm abdicato Regio cultu circuntonſi ſacerdotis habitū præferens, humanis curis & voluptatib.

renun

renunciaſſe videbatur, filium tamen & militari conſilio & quanta ſibi ex ea extremi caſus acerbitate ſupererat pecunia iuuit. Nec mora conſcriptæ ſunt aliquot cohortes, nauante in id operam Vgone Cardonio Siculo, cuius erat eximia auhoritas apud Siculos & inſigne ſtudium erga Regem; & eo quidem præclarius quod ſororem Alfonſo Daualo inter Regios duces gratia virtuteque præcipuo collocarat. Itaque explicatis conſiliis, & multo commeatu repleta claſſe, cohortibuſq. miro ordine in naues diſtributis, Conſaluo cohortante omneſque moras præcidente, è Meſſanæ portu Rhegium ſecundo freti æſtu traiiciunt. Nec dubitauere Rhegini territis Gallis in conſpectu tantæ claſsis, quin arma caperent, & exoptatum Regem ſingulari alacritate reciperent. Galli ferme omnes in arcem confugerunt. Hanc Conſaluus oppugnare adortus quum prolatis tormentis vndiq. vim inferret, eo Gallos adegit vt inducias peterent, per quas de deditione tranquillius ageretur. Sed aſtute & diſsimulanter id petebant, vt eo temporis ſpatio interiorem munitionem extruerent, & ſocii qui in proximis Brutiarum vrbium præſidiis erant, de ſuo periculo admonerentur. Sed Conſaluus intellecto dolo quum inducias ſuſtuliſſet, eo magis quod Galli contra edictum paulò ante quoſdam Hiſpanos incaute obuerſatos ante arcem minorum tormentorum glandibus & quidem lætaliter vulneraſſent, totum expugnandæ arcis apparatum protulit; accenſiſque militibus ſpe prædæ atque his magno animorum ardore irrumpentibus arce eſt potitus, multis Gallorum cæſis, reliquis ad vnum qui in tutiorem arcis angulum refugerant, conceſſa vita, in deditionem acceptis. Recepto Rhægio & Gallis ſeſe in munitiora oppida recipientibus, Brutii magna ex parte ad Aragoniam fidem redierunt. Inde rex profectus ad Sanctæ Agathæ oppidum poſuit caſtra. Nec oppidani conſpecto Rege portas aperire cunctati ſunt. Galli per eos dies qui vt in nullo metu, vicatim in æſtiuis agebant, ad improuiſi hoſtis famam aduentumq. opinione celeriorem, ad ſigna Obegnini prouinciæ præfecti variis itineribus diſsipatoque agmine coibant, Brutiorum prædæ expoſiti, nam agreſtes armati notos ſaltus anguſtiaſque viarum inſederant, & Hiſpanorum aliquot turmas Conſaluus ſpeculandi cauſa prædatum emiſerat, à quibus ala Gallorum quæ ſeminariam ſe recipiebat in caua valle circumuenta interceptaque eſt. Brutiis infeſto clamore edito maiorem periculo metum Gallorum ita augentibus, vt plane ſine vulnere ad vnum omnes caperentur. Ab eo ſucceſſu Conſaluus cum vniuerſo equitatu, Rege cum pedeſtribus copiis ſubſequente ad Semenariæ portam prouectus, oppidanos monuit vt Ferdinandum ſummæ humanitatis atque virtutis Regem, quem & antea regnante patre benignum liberalemque dominum experti eſſent, Gallis externis feriſque hominibus anteferre vellent, ipſum adeſſe inſtructo exercitu ea ſpe vt exiſtimaret Semenarieſes nequaquàm

veteris ſtudii erga Aragonium nomen oblitos, continuo adapertis portis ad fidem redituros. Iam enim appropinquantis exercitus tympana exaudiri & vexilla conſpici cœperant, & à Conſaluo Galli equites oſtentabantur, qui in ſupplementum præſidii quod erat infirmum euntes ex itinere oppreſsi fuerant. Quibus de rebus Semenarienſes quod auerſo animo paucos Gallos facile contemnerent, & Aragonia factio clamore edito præualeret, emiſsis per aduerſam portam Gallis Regem exceperunt. Cogebat tum vndique copias ad Terramnouam quam Terinam antiquam vrbem fuiſſe quibuſdam videtur, Ebrardus Stuardus cognomento Obegninus natione Scotus. Is vir egregie fortis & impiger à Carolo Rege Brutiis præfectus cognita Rheginorum defectione, Perſiuum Alegriæ fratrem cum Heluetiis cohortibus & valido equitatu è Lucania acciuerat, deductiſque ex proxima regione præſidiis, exercitum robore quàm numero firmiorem effecerat: Quibus adauctus copiis nullam profectioni moram attulit, & priuſquàm hoſtes de Perſiui aduentu certiores fierent, ad Semenariam profectus eſt; eo conſilio vt cum Ferdinando quàm primum confligeret, vel ſi ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo ſe committere vel dimicare auderet, veluti victor expreſſa hoſtibus ignauia reuereretur. Quod ad Populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat, præſertim quum ex Campania Apuliaque, & Pelignis conuentura ad ſe auxilia intra paucos dies exiſtimaret. At Ferdinandus, qui nondum quidem de Perſiui aduentu cognouerat, ſed tantum de Obegnini copiis (eæ pertenues erant) à ſpeculatoribus certior erat factus, oppido copias educere, & aduentanti hoſti obuiam ire non dubitauit. Quoniam quicquid nouæ exiſtimationis & gratiæ audendo & Fortunam egregia virtute experiendo paulò ante collegiſſet, vna fœdæ obſidionis & concluſionis infamia conceptique timoris dedecore ſi oppido ſe contineret, amiſſurus eſſe videbatur. Conſaluus cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat qua poſtea cæteros ferè omnes noſtræ ætatis duces ſuperauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obteſtari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hoſtium conſilio ac viribus cognoſceret; Ea ſatis decora eſſe conſilia quæ dubiis rebus ſecuritatem promitterent: illa vero longe turpiſsima atq. miſerrima, quæ à temeritate, dum inanem animi vigorem oſtentamus, omnes ſummæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare conſueuiſſent. Ergo inquit Ferdinandus, eadem qua Regnum amiſimus ignauia, nobis erit recuperandum? nec quam ſedendo abſtinendoque à præliis in Aemilia & Campania aduerſam ſenſimus Fortunam, eam nunc in tam proſperis cœptis agendo audendoque experiemur. Quaſi initia bellorum maximum in reliquos ſucceſſus momentum non habeant, & quæ audacter cœperis, niſi ea perficere fortiter pergas, fœdum atque infelicem

exitum

exitum non ſortiantur? Aderit audentibus Fortuna Conſalue, quæ hactenus pro Gallis ſtetit, quum iam cœptis arrideat noſtris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquàm deſeret, niſi ipſam ignobili cunctatione deſeramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos ſola, & ea quidem inanis fama terribiles fecit, & ſtrenue noſtras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu hominumque ſtudiis, ipſo denique Fortunæ fauore ſuperiores ſumus, neque de veſtra virtute erit dubitandum, Quis enim veſtrum fuerit qui ſi ſingulari certamine erit depugnandum, ſuum ſibi Gallum vel Germanum hoſtem alacer non depoſcat atque egregie non obtruncet? Ego certe quem primum in acie armis inſignem conſpexero, primus eum ante alios intenta haſta princeps inuadam, fortique auſu exemplum vobis præbebo, vt eodem ardore irrumpentes celerem de temulento hoſte victoriam paribus animis referatis. Erant in conſilio plerique viri illuſtres qui poſtea ad ſummam rei bellicæ laudem peruenerunt. Andreas è pernobili Capuana familia Altauilla, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hiſpanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus & Pennaloſa, qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Conſaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, ſtrenuamque ſe operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt ſigna portis efferri iuberet hortabantur. Semenaria edito loco poſita eſt pertinentque perpetui colles ab eo oppido ad modicam vallem quæ humili vado flumen emittit, ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua proceſſerant. Ferdinandus per colles agmen duxit & confectis tribus paſſuum milibus ad amnem peruenit collocatiſque ad leuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ ſimilitudinem exporrecto, ſi hoſtes amnem tranſirent expectabat. Ex aduerſo Obegninus atque Perſiuus Heluetios in vnam denſatos phalangem hoſtium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo ſubſidiarias collocant, partiunturque inter ſe equites. Erant ii cataphracti paulo minus quadringenti, & more Gallico leuis armaturæ bis totidem. quadratoque agmine tranſgreſſi amnem in hoſtes feruntur. Id conſpicati equites Hiſpani, concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis viribuſque impares, cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos & ad ſuos per gyrum Hiſpanico pugnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragoniis animum fregit, quum ſuos ab hoſte pulſos refugere putarent, & Gallos ad incumbendum incitauit. Ita Obegninus à dextra & Perſiuus à leua ex ſubſidiis cum ala ſua in pedeſtrem aciem acerrime inuecti eam totam penè priuſquàm Heluetii à fronte haſtas inclinarent, perturbarunt, & compluribus eorum ſtratis penitus diſſiparunt. Ferdinandus fruſtra ſuos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis ſtrenue

in hoſtes incurrit,in aduerſoque inſignis Galli pectore lanceam perfregit. Sed quum hoſtium multitudine obrueretur, in fugam ſe conie-cit. Fugientem criſtis auratiſque armis conſpicuum, multi ſunt per ſecuti, Sed nemine eius curſum æquante lapſu equi in arctas conciſæ viæ anguſtias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum deſuper equo reſupinato, ſtapedi ac lunatis ephippii cornibus implici to, ſummoque in vitæ periculo laboranti Ioannes Andreæ Altauillæ frater, eius ſcilicet qui poſtea militiæ clariſsimus multa decora nobili familiæ ſuæ intulit,auxilio ſuperuenit,& memorabili charitate equum obtulit, quo ipſe perniciſsimo ad ſalutem vtebatur. In eum Ferdi-nandus, vti erat deſultoriæ artis peritia mire agilis, quanquàm graui bus contectus armis eſſet, inſiliens è manibus Gallorum euolauit. Ipſe autem Altauilla in pedes deſtitutus,paulo poſt ab hoſtibus interfectus eſt. Obegninus magna parte peditum cæſa, non longe ab eo loco con ſedit amiſſa occaſione conficiendi belli, ita vt victoria vti neſciuiſſe ab omnibus diceretur,quod nec tot illuſtres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis fuiſſet perſecutus, nec ad Semena-riam victorem exercitum protinus adduxiſſet. Quo ſpatio & illi cum Rege variis itineribus incolumes ad claſſem peruenerunt, & Con-ſaluus, qui acerrime depugnans nō vno in loco reſtituta acie haud du bie multos ſeruarat,oppidum ingreſſus impedimenta & pretioſiorem omnem apparatum aſportauit.Rhægiumque nequicquàm poſtea per ſequentibus Gallis ſe recepit. Eo prælio re infeliciter geſta ſecus atque aliis accidit Conſaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quod ſuis alieniſque viribus recte æſtimatis nihil temere audendum eſſe iu-dicaſſet. Apparuit nanque Hiſpanos equites cum Gallis cataphractis; Hiſpanoſque & Siculos pedites cum Heluetiis vel genere armorum; vel ordinum conſtantia nequaquàm eſſe comparandos. At Ferdinan dus tāto accepto incommodo, quanquàm à ſumma ſpe ad extremam rerum deſperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſeſe animo demittere, eoſdem prope ac ſi viciſſet ſpiritus gerere, queri tantum ſe ſua opinione deceptum,ac nihil de fortuna dubitare, quæ iam pluribus oſtentis maturum in Regnum patriamque reditum de-ſpondiſſet. Inerat eius animo fiducia quædam fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus,ita vt cuncta quæ amicorum animis obuer ſabantur pericula deſpiceret, ac ſi non modo ciues ſibi fauturos, ſed & Deos quoque ipſos terra marique præſenti numine adfuturos arbi-traretur. Nec ſpes eum,quanquàm temere concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi auſum feſellit; ſuperato nanque freto & collectis Meſſanæ circiter Septuaginta nauibus, in queis ali-quanto pauciores quàm nautæ milites erant, ſecundiſsimus vſus ven tis Neapolim peruectus eſt penè priuſquàm certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Excepere eum ciues incre-dibili

dibili ſtudio multiſque demum rebus proſpere geſtis Gallos vrbe arci buſque expulit, vti diffuſius in hiſtoriis perſcripſimus. Dum vero ea à Rege gererentur; Conſaluus qui tota ea æſtate è Rhægio extremi Bru tiorum anguli oppida aduerſus Gallos Obegninumque recenti victoria elatum ſtrenue defenderat, euocatus à Rege in caſtra ad Atellam in Hirpinos venit. In id oppidum Galli duces multis acceptis detrimentis compulſi obſeſsique ab Aragoniis ægra ſpe ſupremi conſilii ſui euentum expectabant. Nam Ferdinandus ſuperiore æſtate ad Semenariam prælio ſuperatus, nihilo ſecius ac ſi victor euaſiſſet inuictos ſpiritus gerens conſcenſa claſſe cum reliquiis fuſi exercitus felici auſu Neapolim adnauigarat, vrbeque receptus Gallos in arce circumuallatos ad deditionem fame compulerat, quanquàm Perſiuus ab Obegnino obſeſsis auxilio miſſus, fuſis in itinere Aragoniis, ad Ebulum Picentinorum, geminata victoria ferox, in conſpectum arcis deueniſſet. Datis enim obſidibus ex lege induciarum nihil ſeſe commouere obſeſsi in arce poterant, nec Perſiuus Ecciæ ſuburbani montis munitiones à Proſpero Columna venienti obiectas, perrumpere auſus fuerat. Itaque irrito conatu per Pauſilipi montis cryptam agmen auertit, & retro vnde venerat, in Lucaniam reuerſus eſt. Ab eo fœdo rerum exitu Gilbertus Borbonius cognomento Monpenſerius, ad quem militaris Imperii ſumma authoritas pertinebat, Neapolitana arce cum reliquis copiis emiſſus, bellum priore vehementius adiuuante Salernitano Regulo in Apulia reparauit, acceſsit ei Virginius Vrſinus cum Paulo Vitellio, Paulóque Vrſino & Liuiano tria milia vtriuſque armaturæ equitum adducens. Hic indignatus quod duo Columnii duces Proſper atque Fabritius contrariæ factionis apud Ferdinandum in honore eſſent, oppidaque ſua in Marſis occupaſſent, Gallicas partes ſequebatur, ex agroque Romano profectus in Apuliam ad Monpenſerium Perſiuumque peruenerat. Ita coniunctis tribus clariſsimis ducibus. & magno coacto exercitu cum Aragoniis vtrinque ſpes alternante Fortuna magnis conatibus certabatur. Nam & rex ipſe recentibus fœderatorum Venetorumque præſertim auxiliis confirmatus, egregie vim hoſtium ſuſtinebat, aduentu ante alios Franciſci Gonzagæ Mantuani, qui Tarrenſi prælio pugnaciſsimi ducis laudem conſecutus poſt receptam Nouariam & Gallos Italia eiectos, Veneti exercitus Imperator euaſerat. Cum eo fuere mirificæ Græcorum alæ quæ per patentes Apuliæ campos aduerſus cataphractos Gallorum prouolando atque eludendo æquiore conditione certare videbantur. Fuere ſæpius in conſpectu aciebus inſtructis Galli atque Aragonii, nunquàm tamen vniuerſo prælio certatum eſt, quod adeo è re Gallorum erat vt eos exploratæ victoriæ occaſionem ad Frengetum oppidum amiſiſſe omnibus appareret, idque malignitate Perſiui, quod Monpenſerium atque Virginium imminentis calamitatis ignominiæque

ſunt, in fidem recipit atque item Caſtrumfrancum quod ex antiquæ vrbis Pandoſiæ Alexandri Epirotæ morte nobilis ruina creuiſſe ea coniectura creditur, quòd illac Flumen Acheros præterlabitur, hodie Campanianus ab indigenis appellatus. Promotis deinde caſtris ad Caſtrumuillarum inſigne oppidum ab Aragoniæ factionis exploratoribus didicit, ad Muranum magnam Andegauenſium agreſtium multitudinem occupatis nemoroſis ſaltibus inſidere, vt tranſituros Hiſpanos, quod vnicum & anguſtum iter eſſet, ex inſidiis adorirentur. Itaque ſpeculatus ſyluarum ſitum miro ordine inexpectatus inſidiantes tripartito inuadit, incluſoſque velut indagine, nec militum vim aut clamorem ferentes, magna ex parte cædit, eo ſucceſſu, vt ipſe nunquàm ſe opimius venatum aſſeueraret. Sequenti die trepidi Muranenſes deditionem fecerunt. Ab ea agreſtium ſtrage patefactis itineribus ad Laynum oppidum Lao flumini impoſitum, quod Lucanos à Brutiis diſterminat, contendit. Ibi Sanſeuerinæ familiæ Reguli Andegauenſis nominis partes ſecuti cum aliquot Gallorum turmis, & cohortibus clientium ſuorum caſtra habebant, aliquanto negligentius quàm militaris diſciplina poſtularet, quod de Conſalui aduentu nihil admodum ſuſpectarent. Itaque Conſaluus noctu incautos & prope ſopitos aggreſſus, oppidum ſine vllo prope ſuorum vulnere cepit, tanta felicitate, vt interfecto Americo Sanſeuerino Principe qui ad tumultum ſemiermis adcurrerat, ſupra viginti nobiles eius familiæ cum oppidanis Galliſque omnibus caperet, & Hiſpanos ſuos multa præda ditaret. Nec multo poſt eodem impetu Brutios agreſtes qui confragoſi itineris vallibus inſederant, adortus, circumuentos cecidit. Ita vt ad aduentantis famam, refugientibus vndique præ metu hoſtibus expeditum latè iter pateret. Appropinquantem Regiis caſtris compoſitiſque more militiæ peditum atque equitum agminibus ordines explicantem, Rex ipſe Mantuanuſque & Borgia Pontificis legatus obuiam progreſsi, ſummo cum honore ſingularique lætitia ſuſceperunt. Conſaluus conſpecto procul Atella oppido, ſitum collium in theatri ſpeciem inferiorem planitiem cingentium oculis contemplatus, idoneo in loco caſtra fecit, auiduſque nauandæ Regi operæ, præſidium Gallorum adoriri conſtituit, vt quid valeret auderetque Hiſpanus miles, edito ſtatim inſigni facinore, inſpectantibus gentium prope omnium ducibus oſtenderet. Erat id præſidium in ſtatione extra oppidum ad frumentarias molas, ad quas exiguus amnis è proximis delabens iugis excurrenſque in Aufidum & molendi tritici, & aquandi, magnam obſeſsis afferebat opportunitatem. Itaque Hiſpanorum cohortes ſcutatas aduerſus Vaſconum ſagittarios, & poſt eas haſtatos decurrere inuadereque hoſtes iubet, ſimul

equitatum in duas partes diuidit, eo quidem ordine, vt altera in qua aliquot erant cataphracti ſeſe inter oppidum & molas inſinuaret, erumpentibuſque Gallis ad ferendam opem opponeretur; altera porro prouolans & late ſeſe extendens ex omni parte hoſtes circumueniret. Itaque vtrinque concurritur, attollitur clamor, cruentum certamen editur, Heluetii vix conſiſtunt, Vaſcones necdum iteratis ſagittis in fugam vertuntur, Hiſpani leuis armaturæ circumfuſi, diſsipatos & in oppidum refugientes trucidant. A diuerſa parte ii quos diximus cataphracti erumpentia Gallorum auxilia conſtantiſsime ſuſtinent, quo temporis puncto Conſaluus euerſis ligneis machinis molas perfringit continuoque ſuos reuocat, priuſquàm Galli duces maiora præſidia ad ferendam opem expedirent. Tanta re eo ipſo die quo venerat ſtrenue patrata, Conſaluus præclaram promptitudinis atque prudentiæ ſingularis apud omnes laudem tulit, ſimul & Hiſpanis, quorum virtus adhuc erat incognita, bellici vigoris eximium decus peperit. Sed & triduo poſt Ripæ candidæ oppidum Venuſinæ viæ impoſitum admiſti Italis Hiſpani fortiter expugnarunt. At Galli aduentu Conſalui fractis animis de rerũ exitu deſperantes, & aquatione prohibiti, ob quam ſæpius infelici contentione pro flumine dimicarant, & duo etiam Pauli, Vrſinus & Vitellius, eruptione facta Venuſiam euadere conati, in itinere fuſi, & retro in oppidum compulſi fuerant, de deditione agere cœperunt, Perſiuuſque demum cum Rege collocutus, ita tranſegit, vt Galli omnes in Galliam ſine iniuria tranſportarentur, Regno excedentes, tormenta & equos Regio ſtigmate notatos relinquerent. Sed gentem vini & pomorum omnis generis, per eos præſertim æſtatis feruores auidiſsimam, hiſque alieno ſub cælo intemperanter veſcentem, magna ex parte ad Stabias atque Puteolos peſtilens autumnus abſumpſit. Periêre inter alios, ipſe Imperator Gilbertus Monpenſerius & Lenoncurtius cognomento Baylinus Vitrius, Heluetiorumque & Germanorum duces quatuor. Virginius Vrſinus contra fidem cuſtodiæ traditus, poſt aliquot menſes in carcere Neapoli interiit. Sed & eadem autumni intemperie Rex ipſe Ferdinandus correptus febre ad Veſeuum, ne deguſtata quidem victoriæ lætitia è vita diſceſsit, Federico patruo Regni hæreditatem relinquens. Hic Conſaluum arctiſsime complexus orauit, vt in Brutios conficiendo bello expeditionem ſuſciperet; nec Conſaluus impoſitum ſibi munus à nouo Rege detrectauit, regreſſuſque in Brutios, adauctus nouis copiis, tria Andegauenſium partium oppida in poteſtatem redegit, verſurus arma in Obegninum, qui diſceſſu ipſius in nudatas præſidiis vrbes ferebatur. Sed Obegninus de infelicitate Attellanæ obſidionis edoctus, cognitoque Conſalui reditu, quem maxime ſibi metuendum intelligebat, Atellani fœderis beneficio vti, quàm irrito conatu bis iam damnata fatis arma reſumere maluit, atque ita dedu-

ctis præſidiis vacuam prouinciam reliquit. Nec multo poſt Conſaluus à Federico Rege ad perdomandos Oliuetanos accitus eſt. Ii enim in finibus Aquinatium & Marſorum, mira pertinacia in fide Gallica permanebant, armaque ipſis inferentem Rodoricum Daualum Monterisium, Alfonſi Piſcarii germanum fratrem, eximiæ ſpei ducem ad Inſulam Vicum interfecerant. Verùm audito Conſalui nomine, quòd in eius humanitate authoritateque apud Regem veniam ſibi repoſitam exiſtimabant, neque verò vim tanti ducis expectandam cenſerent, ad Aragoniam fidem facta deditione redierunt. Ita receptis pacatiſque Oliuetanis quum Neapolim ad Regem rediret, ſequereturq. eum deditorum frequens legatio, vt eius commendatione apud iratum Regem pertinaciæ veniam impetrarent, magnis interim precibus ab Alexandro Pontifice Romam vocatur. Eo enim tempore Menaldus Guerra Cantaber pirata immanis, ex arce portuque Oſtienſi Tiberinas ſubuectiones ita intercipiebat, vt Populus Romanus multarum rerum vinique præſertim inopia premeretur, quod negociatores Siculi, Brutiique & aduenæ Hiſpani ac Ligures crudelitatem Barbari timentes aliò curſum dirigerent; nam vt quodque nauigium quis Oſtiam adegiſſet, niſi nautæ ſeſe diripiendos capiendoſque continuo demiſsis velis ſublatiſque remis ad ripam arci ſubiectam conſiſterent, coniectis ex propinquo tormentis demergebatur. Nec adeo multum abfuerat quin Pontificias triremes incaute ad amnis fauces prouectas interciperet, aut certe demergeret. Neque ea truculenti prædonis feritas vlla conditione propoſita leniri aut alia vi ſubigi poterat, niſi in inſanum arroganterque pertinacem, & diras imprecationeſque ſacroſancti Pontificis impie contemnentem iuſtum bellum inferretur. Nemo autem qui mature atque feliciter perdomare immane monſtrum, atque vrbem extremæ inediæ periculo liberare poſſet, Conſaluo efficacior & promptior futurus videbatur. Obtemperauit Pontifici Conſaluus cohortante præſertim Federico Rege, continuoque cum ſuis peculiaribus copiis Romam contendit; paucoſque poſt dies loco idoneo ad Oſtiam caſtrametatus eſt, poſtquàm Menaldus per ſuperbiam atque obſtinationem, neque à maleficiis temperabat, nec de integro motas pacis conditiones vllas admittebat. Triduoque tantum in apparatu conſumpto, ſpeculatus omnes aditus incredibili iudicio Centurionibus conuocatis prædixit locum per quem eſſet irrupturus; pro latis enim ab vna parte tormentis vt quatiendo murum hoſtes ei periculo intentos diſtineret, ab altera ſcalas parari iuſsit, quib. auerſo nec opinâte hoſte mœnia ſuperaret. Subiêre ab vtroq. loco Hiſpani alacriter, ſed ad conſtrati muri ruinas aliquanto cunctatius, vti erat præceptum: admotis autem ſcalis ad deſtinatam partem tanta celeritate coronam mœnium ceperunt, vt paucis defenſoribus deiectis, & multo clamore edito, maiorem Gallorum manum quæ perfracti muri hia-

tum tuebatur, auerteret, & vndique cæſis captiſque Gallis Oſtia* cum arce caperetur. Menaldus perditis rebus contuſa animi ferocia vitam tantum petens, ſeſe cum ignominia vinciendum tradidit, vt mox ludibrio cunctis futurus in triumphum duceretur. Ingreſſus eſt triduo poſt vrbem Conſaluus Oſtienſi porta, ouanti ſimilis, inter acclamationes vrbanæ multitudinis; tanto beneficio accepto plane pares; eaque ouatio iuſti triumphi gloria nobilior exiſtimata eſt, quod hæc ipſa victoria ineffabili Populi Romani commodo parta, apud omnes ciuium inquilinorumque ordines maximas gratulationes inſignemque lætitiam & plauſum iucundiſsimum excitaret. Vehebatur in equo ſtrigoſo vinctus Menaldus, cana barba ad horrorem prolixa, incultaque, & trucibus oculis metuendus, fractos quidem, ſed non plane domitos ſpiritus triſtiore amaroque intuitu paſsim oſtendens, quum per mediam vrbem gratiſsimi ſpectaculi pompa inter tympana & tubarum cantus ſequentibus cohortium alarumque vexillis in Vaticanum duceretnr. Pontifex autem in ampliſsimo ornatiſsimoque conclaui ſub vmbella in ſolio ſedens venientem Conſaluum, aſſurgente ſenatu, & genua ad ſacratos pedes flectentem, oblato oris oſculo excepit, accurataque oratione laudauit, gratias agens quòd Vrbem inuecta rerum omnium copia maximis incommodis liberaſſet. Ad ea breui & grauiter modeſto ſermone reſpondens Conſaluus, nihil demum petiit quàm vt de more Chriſtianæ clementiæ, ſupplici & ad pedes proiecto veniamque petenti Menaldo parceretur, Oſtienſeſque acerbiſsimis detrimētis afflicti, ſublatis vectigalibus, decem annorum immunitate fruerentur. Quæ omnia Pontifex ſanè benigne Conſalui precibus tribuit, Menalduſque in Galliam abire permiſſus eſt.

Nec multo poſt Conſaluus eximiis muneribus à Pontifice, Romanoque Populo honeſtatus, Neapolim ad Federicum rediit, ſed ex itinere quum Latina via Romanis finibus exceſsiſſet, Gulielmæ arcis oppidum inter Venafrum & Fregellas, quod Gallicum nomen pertinaciter coleret, neque clade Gallorum permoueretur, authoritate ſua in poteſtatem redegit: tantam enim & virtutis & clementiæ opinionem præferebat, vt plura ſuadendo deterrendoque, quàm vi & armis dimicando conficeret, vt iam nemo rebellantium eſſet, qui in certam ſpem æquæ conditionis ſe dedere, quàm ad non dubium ineuitabilis excidii euentum inuicti ducis vim experiri mallet. Quum vero Neapolim eſſet reuerſus, tanto cum honore lætitiaque Rege obuiam prodeunte, & Neapolitanis vias exornantibus, arcem intrauit, vt vere dignus MAGNI cognomine ab omnibus cenſeretur. Nec multis poſt diebus à Rege duabus vrbibus ſeptemque oppidis virtutis nomine donatus, in Siciliam nauigauit, quod ibi conquerentib. Siculis multa à Ioanne Nuccia præfecto, auare peruerſeq. adminiſtrari, nec ex fide cōmodoq. Regis frumentariæ negociationis vectigalia locari, exigiq. cognouerit.

Eius aduentus ſane toti Siciliæ expectatiſsimus fuit. Nec multo poſt quum Siculis omnibus conuentum Panhormi edixiſſet, paucis diebus authoritate & moderatione ingenti, & præclara iudiciorum æquitate, Nuccia ſeuere admonito vt benignius imperare condiſceret, cuncta compoſuit. Rebus Siculis ex Ferdinandi ſententia conſtitutis, à Federico Rege iterum in Italiam euocatus, ad eum vltra Sylarim amnem, quum Dianum nobile oppidum oppugnaret, in caſtra venit. Dianenſes enim Antonelli Salernitani Reguli & Sanſenerinæ domus clientes, Andegauenſibus partibus fauebant, vni prope omnium nihil fracta ſpe, quod Gallicas claſſes ad renouandum bellum ad ea litora venturas rebantur. Itaque confiſi loci munitione ingentique copia parati antea commeatus, magnæ ſibi gloriæ futurum putabant, ſi cæteris victori Regi manus dantibus, ſoli prope omnium in fide permanſiſſent. Conatus eſt Conſaluus per colloquia Dianenſes Regi conciliare, ſed apud peruicaces animos inſanientis multitudinis omnia fruſtra fuerunt, quum ſummæ humanitatis cõditiones ſe etiam vade patronoque offerret. Ita res ad vim bellumque conuerſa eſt, Conſaluique monitu à duabus partibus tormenta muralia ſubiecta ſunt, vineiſque oppugnantes protegentibus, oppugnatio in aliquot dies protenſa eſt. Quæ laborum diuturnitas magis ac magis ſpe prædæ atque vindictæ milites accendebat, quum contra obſeſsi cædis atque ſupplicii metu, quamquàm feſsis corporibus in ſuprema pertinacia ægre animos ſuſtinerent, propugnatores acerrimi redderentur. Sed eum oppugnationis exitum Conſalui humanitas Dianenſibus dedit, vt vi perdomiti captique, ac ſupremos cruciatus merito expectantes, eo deprecante miſericordiam ab irato Rege impetrarent. Poſtquàm vero Federicus Neapolim eſt reuerſus, Conſaluo redditæ ſunt literæ, quibus eum rex Ferdinandus, vt de rebus geſtis quàm exactiſsime doceretur, in Hiſpaniam reuocabat. Igitur cum delecta parte copiarum, atque his maxime Præfectis equitum & Centurionibus, qui digna laude præmioque facinora tot bellis ediderant, conſcenſa claſſe in Hiſpaniam enauigauit. Incredibile dictu eſt, quanto cum honore eum rex Iſabellaque Regina ſuſceperint, confitente Rege aliquanto plus gloriæ Hiſpanico nomini fuiſſe partum, conſanguineis & gentilibus ſuis in auitum Regnum reſtitutis, quàm ipſe nuper capta Illiberi & Mauris Granatæ Regno pulſis peperiſſet. Eam vero commendationem & laudem non adulatione, ſed ex animi iudicio profectam re ipſa præclare teſtificatus eſt, magnis in eum beneficiis opima & plane Regia liberalitate collatis. Sed quum ne ſic quidem opibus & patrimonii Fortuna maioribus Hiſpaniæ Regulis æquaretur, quòd Alfonſo fratri natu maiori tota paternæ ditionis hæreditas Hiſpanica lege obueniſſet, vno certe ſpectatæ virtutis præconio ferè omnes anteibat. Nec

dum exacto biennio quum requiem à tantis laboribus atque ocium in terra patria quæſiſſe videretur, Fortuna illa eadem quæ antea nequaquàm inſtabilis, ſed fida virtutis comes extulerat, nouam belli materiam nouoſque triumphos non inerti vtique ſed generoſe ſemper ad parandum decus erecto protinus oſtendit. Per id enim conceſſæ quietis tempus tumultuantes Mauri Granatini qui Bandelem regem bello victum amiſſoque Bæthicæ Regno Hiſpania decedentem ſequi noluerant, & in fidem certis legibus recepti fuerant conſternati ad arma ſpeciem noui grauiſſimique belli præbuerunt, quod ſeſe ad Chriſtiana ſacra vi adigi minime paterentur; iamque ab his repente rebellantibus Regiæ ſtirpis iuuenem ex proxima Mauritania in ſpem Regni accerſiri apparebat, qui maximis Barbarorum auctus auxiliis continuo traiecturus eſſe videretur. Ad eum tumultum excitus rex Ferdinandus quantas pro ſalute dignitateque Hiſpaniæ copias efficere poſſent omnibus Regulis imperauit, breuique erectis omnibus & impigre rem nauantibus copiæ peditum ac equitum penè innumerabiles conuenerunt. His autem militari cum Imperio Conſaluum præfecit graui hercle iudicio, ne ſummæ dignitatis atque potentiæ Regulos ſi ex eorum ordine quis præferretur, cæteris veluti deſpectis offenderet, quum nemo exiſtimatione ſibi æqualem efferri vellet, libenterque extra æmulationem inferiori opibus pareret, qui virtutis opinione peritiaque rei militaris & locorum vtique noticia, in queis egregiæ fortitudinis monumenta reliquiſſet, confeſſione omnium ſingulos anteiret. Per hunc modum accepto Imperio quum exercitum per turmas cohorteſque diligenter inſpiceret, & milites tirones à veteranis ſegregandos dimittendoſq. domum arbitraretur; Alfonſo fratri alam traducenti, vt cito agmen cogeret & pertranſiret imperauit, adeo graui ſeueraque voce, vt fratris oblitus & ſuæ tantum perſonæ memor eſſe videretur, eumque maximæ potentiæ Reguli exactiſſime parentes, magnopere laudarent, & Mauri vnum eum inter duces maxime timendum arbitrarentur. Nec multo poſt Mauri tranſmarinorum auxiliorum ſpe decepti, territique tantis expeditis productiſque hoſtium copiis animos deſponderunt, quum Conſaluus tot iam colloquiis cum duobus eorum Regibus notus & ſemper pacis benignus arbiter æquiſſimam pacem oſtentaret, ita vt ſine ſanguine ſummæ difficultatis negocium adiuuante procuranteque Mendocio Tendilio Granatinæ arcis præfecto, ignoſcenteque Rege Ferdinando tota Bæthica pacaretur. Tulit autem Conſaluus humanitatis ciuiliſque induſtriæ laudem caſtrenſi gloriæ parem, quod vna tantum eloquentia fretus, tantam rem ſine ſanguine decoram atque vtilem Regio nomini perfeciſſet. Eo quoque tempore Ludouicus Galliæ rex qui Carolo repentina morte ſublato ſucceſſerat, itemque Pontifex Alexander & Veneti Florentinique aduerſus Ludouicum Sfortiam Federicumque Regem

diro

diro toti Italiæ fœdere coniurarant. iis conditionibus vt Ludouico Regi Mediolanum, Venetis Cremona cederet, Cæſari vero Borgiæ Pontificis filio qui Candiano fratre immaniter interfecto ſacri ſe pilei honore abdicarat, in Galliaque Carlotam Alabretam Cantabriæ Regis filiam, vxorem duxerat, auxilia præberentur quibus Flaminiæ, Aemiliæque & Vmbriæ vrbes trucidata aut eiecta omni antiquorum Principum ſtirpe inuaderet, regnum vero Neapolitanum Reges ipſi Ferdinandus & Ludouicus inter ſe partirentur: tanta autem calliditate Ferdinandi nomen in fœdere ſuppreſſum eſt, vt Federicus à nemine in ipſo ſummi periculi metu, maiorem opem quàm à Ferdinando conſanguineo, vetereque ſuo defenſore certius expectaret. Hac atroci Principum conſpiratione Sfortia circumuentus quum à Maximiliano Cæſare perſe pecunia ſemper indigente, & tum ab Heluetiis Rhetiſque arma in ferentibus laceſsito fruſtra opem expectaret ad Baiazetem Turcarum Imperatorem legatos miſit qui docerent in vnum id conſilium ea coniuratione parari arma, vt poſtquàm ex ſententia confectæ in Italia res eſſent, communia arma terra marique in Græciam transferrentur. Intellexit occaſionem atque periculi momentum Barbarus, extemploque mare Ionium magnis claſsibus compleuit, Schenderbaſſamque Illyrici præfectum qui omni belli clade venetos fines popularetur ad intimum vſque ſinum Euganei litoris cum expedito equitatu, ita vt Venetæ vrbis turres conſpiceret, penetrare iuſsit. Sed adeo grauiter Gallica arma ab Alpibus in Sfortiam incubuerunt, prementibus etiam à tergo Venetis, vt miſere deſertus ab omnibus & plane proditus à ſuis, amiſſo Mediolano in Germaniam effugere ſit coactus, idque paucis ante diebus quàm Turcæ obiecta præalta Flumina Liquentiam, Natiſonem & Tiliauentum Anaxumq. tranantes acerbiſsima calamitate, nihil tale timentibus agricolis illata, in Taruiſinum agrum peruenirent. Aliud quoque Venetus detrimentum cum ſummo dedecore ad Protum inter Sporades inſulas ad Peloponneſi oram accepit, quod Grimanus claſſe validior cum Othomanica claſſe congreſſurus, aliquot triremes naueſque ingentes duas incendio abſumptas, exploratæque demum victoriæ occaſionem turpiter amiſiſſet. Sed non toto vertente anno quum Ludouicus Sfortia Heluetiis auxiliis & Burgundionum equitatu inſtructus, Mediolanum pulſis Gallis recepiſſet oppugnata etiam captaque Nouaria, is demum belli exitus fuit, vt ab Heluetiis ſumma perfidia Gallorum duci Tramulio proderetur, Aſcanium quoque fratrem eius cardinalem, Veneti in Placentinum agrum fugientem ceperunt, Galliſque depoſcentibus tradiderunt. Baiazetes vero per Iſthmum cum ingentibus copiis Peloponneſum ingreſſus Methonem expugnauit. Iuncum quod Neſtoris pylus olim fuit, & Criſſeum vltra Acritem hodie Galli caput appellatum, Coronemque in poteſtatem redegit, quum paulò ante

tem habitura videbatur, præſertim amiſſa Methone quæ tutiſsimam ſtationem nauigantibus in Syriam antea præbuiſſet. Igitur omnibus quæ ad oppugnationem opus erant vndique comparatis, Conſaluus priuſquàm eò traiiceret, Legatos ad Turcas, Pucium Trierarchum & Soliſium inſignem peditum præfectum tranſmiſit, qui docerent opulentiſsimi Regis Hiſpaniæ veteranas copias longa exercitatas militia, quæ ipſorum ſectæ Mauros deuiciſſent, auxilio Venetis adueniſſe; propterea ſi inſulam arcemque dederent, incolumes abituros omnes, ſin Hiſpanornm vim experiri, & tormentorum ictus expectare vellent, nullum poſtea veniæ ſalutiue locum inuenturos. Ad ea Giſdares natione Epirota præſidii præfectus alacri vultu; gratias inquit vobis agimus viri Chriſtiani, quod nobis aut viuis, aut egregie defunctis eximiam conſtantiæ gloriam apud Baiazetem parituri eſtis. Nos nullis hominum minis perterremur, quum omnibus media in fronte vitæ exitum Fortuna præſcripſerit. Itaque duci veſtro renunciate ſingulis militibus meis ſeptenos eſſe arcus & ſagittarum ſeptena milia, quibus interitum noſtrum egregie vlciſcemur, ſi fato aut virtuti veſtræ ſuccumbemus. His dictis arcum validum cum pharetra inaurata, muneri Conſaluo ferendum dedit colloquiumque diremit. At Conſaluus atque Piſaurius idoneum nacti ventum à Zacyntho ambobus Cephalæniæ portubus inferuntur, expoſitiſque in terram copiis, hinc Veneti, illinc Hiſpani caſtra ponunt, & omnem tormentorum apparatum admouent. Habebat Piſaurius ænea tormenta ingentis magnitudinis, quæ Baſiliſci nomine vocabantur. Horum tanta vis erar, vt pilæ ferreæ octonum pedum murum tranſuerberarent, & quæcunque intus muris adhærebant, horribili fragore diruerent. Contra Turcæ ſupra quàm cuiquàm credibile ſit, intrepide conſiſtere, fœda ſuorum ſtrage non commoueri, munimenta interiore in parte ex congeſtitia gleba materiaque conſtruere, tormentis inceſſanter vti, tantam denique ſagittarum vim emittere, vt his, totis caſtris tentoria complerentur; eoque res erat atrocior, quòd ſagittæ veneno illitæ, vel ictu minimo mortem ſauciatis militibus afferebant, ſicuti Seruantio Velaſco ſummæ nobilitatis atque virtutis iuueni accidit; qui prius quàm à Venetis medicis certiora ad id remedia peterentur, leui ex plaga celeriter extinctus eſt. Arx erat ſaxeo tumulo impoſita, propterea aditus in eam per accliuem rupem & ruentium murorum ſtragem difficilior præbebatur, ſubibant tamen Hiſpani impigre, & cruenta omnibus horis contentione præliabantur. Nec Turcæ ſibi deerant, miſsilem nanquè ignem, ſagittas, ſaxa in confertos iaciebant; aliquos ſcalis ſubeuntes, demiſsis vncis ferreis quos lupos vocant, ab imo thorace baltheiſque correptos, in murum extrahere nitebantur. Quibus vncis ante alios cum ſummo vitæ diſcrimine pependit Didacus Garcias Paredius, qui poſtea multis bellis eximiæ fortitudinis laudem

adeptus eſt. Erumpebant per obſcuram noctem ſæpe Turcæ quod tempus tenebrarum beneficio ab omni tormentorum periculo vacuum eſſe videbatur;tantamque ſagittarum multitudinem totis caſtris ſuperfundebant, vt ſæpe Conſalui prætorio cum ſummo cubantis diſcrimine figerentur. Quibus malis quum nulla prope ratione occurri poſſet Conſaluus,remedium admodum ſalubre ingenio fretus excogitauit; opere enim militari munitionem angulari faſtigio contra portam oppidi obuerſam & lateribus vndique ſeptam ædificauit; & in ea ad conſpectum portæ atque aditus quà Turcis erat erumpendum diſpoſitis collibratiſque tormentis communiuit; ita vt Turcæ prius tormentorum pilis certo prope ictu directis ſternerentur, quàm ad ſolitum ſagittandi ſpatium peruenirent;ea res Barbarorum audaciam fregit, nanque Pignerius vir fortis,cui tuendæ munitionis cura fuerat demandata, intentis ſemper ad id excubiis, bis eos de more erumpentes adeo feliciter excepit, vt repentina pilarum procella non exiguus eorum numerus fuerit interfectus. Ex aduerſo Turcæ cuniculum perfecerunt, per quem noctu erumperent, & ad Conſalui tabernaculum deferrentur, ſed ipſe Diis præclare tanti viri ſalutem tuentibus tantum diſcrimen ſomnio monitus vitauit: Ita contrario effecto cuniculo, vt cum nece teterrima Barbarorum coniecto in illum incenſoque ſulphureo puluere obuiam iretur. Interim commeatus penuria Hiſpanos haud mediocriter afflixerat, partim quorundam mercatorum incuria & tarditate ad alendam tantam militum & nautarum multitudinem, auarè commeatus expedientium; partim nauigandi difficultate, nam hiberni dies erant & mare ſæuis aquilonibus agitatum quotidianas ex Corcyra & Zacyntho ſubuectiones retardabat, vſque adeo vt plerique incognitis herbis atque fruticibus veſci cogerentur, vnde tormina viſcerum incurrerent, recondita tamen erat vtriſque in caſtris & claſsibus aliqua frumenti copia; Itaque paruas truſatiles molas, quæ in vna quaque trireme nexorum remigum manibus voluerentur Conſaluus inſtituit, & quum cribra deeſſent linthea ad excernendos furfures, vela rara ſcortorum capitibus detraxit, furnoſque ſubitaneos & clibanos paruos in litore ad percoquendos panes extruxit. quum reliqui cacabis contuſum triticum quanquàm ventribus inimicum cum larido percoquerent. Quibus rebus non modo leuata eſt fames, ſed vtraque caſtra noua ſpe victoriæ ſunt completa.

Nam per eos dies Petrus Nauarrus, qui poſtea ad ſummum Imperii militaris honorem euectus eſt,mirabilium operum iuuentor muri partem excinderat, ſuffoſsis in ſubiecta arci rupe cuniculis, atque his tormentario puluere ad excitandam flammam repletis; qua repentini ignis violentia, obſtruſis ſcilicet vndique ſpiraculis cuncta celeri momento rumpebantur. Iamque voces indignantium militum audire erat, quòd in expugnatione ignobilis oppidi aduerſus inermes ſagittarios

tarios tot dies abſumpſiſſent. Itaque Conſaluus ſingulari ardore militum fretus, communicatis cum Piſaurio conſiliis, qui alteram oppidi partem oppugnandam ſuſceperat, vniuerſas ſimul vires admouere conſtituit, magnis in concione propoſitis præmiis iis, qui primi in oppidum perrupiſſent. Ergo omnibus rebus ad ſupremum eius oppugnationis certamen diligenter ac induſtriè comparatis, tuba ſignum proponitur, cuncta vno tempore maiora minoraque tormenta emittuntur, tanto fragore edito, vt tota inſula ſubito veluti quodam terræ motu concuſſa penitus mergi & fluctibus abſorberi crederetur. Non muri, non erectæ intus munitiones, non Barbarorum conſtantia, Hiſpanorum cohortes morantur, certatim inferuntur ſigna, cæduntur in veſtigio ſtationis fortiſsimi Turcæ, oppidumque extemplo capitur. Octuaginta circiter Turcæ viui in poteſtatem deuenerunt, ex his maximè qui ſuperiorum dierum vulneribus debilitati primas partes defendendi muri ſibi deſumere nequiuerant. Cæteri omnes circiter trecenti in ſumma mortis contentione propugnantes cum Præfecto Giſdare ceciderunt. Ita vt qui modo Turcarum arma, & rude militiæ genus deſpiciebant, illorum vim, ſi cum magnis eorum copiis certandum foret, maxime timendam eſſe iudicarent. Cephalænia capta Conſaluus multis de cauſis in Siciliam ſibi omnino redeundum exiſtimauit, quanquam Veneti de expugnanda Leucade deliberarent; nanque Regiis ex literis paulò ante didicerat Gallorum duces qui Mediolani eſſent pluribus conductis Heluetiorum cohortibus, & valida claſſe Genuæ comparata ad prima veris ſigna terra marique Federico Regi bellum illaturos. Itaq. tantas quantas maxime debuit Piſaurius diſcedenti Veneti ſenatus nomine gratias egit, in præmiumque nauatæ operæ dono dedit vaſa ex auro argentoque cælata, coccineos item laneos pannos, & ſericos purpureos, & plures ex his auro intertextos, Equos vero Thraicios decem, & auri argentiq. ſignati circiter decem milia aureorum nummum quæ ferè omnia exercitui in vniuerſum Regia liberalitate & ſigillatim militum amicorumque fortiſsimis diuiſit; quum vix quatuor ingentes ſcyphos ad exornandum in pace abacum tanquàm teſtes virtutis ſuæ & Venetæ munificentiæ retinendos cenſuiſſet, quum eximia animi magnitudine lauream de capta Cephalænia labore partam omnibus illis muneribus anteferret. Sed Fortuna prædulce illud præclaræ laudis decus, domeſtici luctus amaritie perfudit. Sub id enim tempus Alfonſus frater familiæ princeps & ſummæ authoritatis dux ad Syluam Vermegiam à Mauris eſt interfectus, quum ea gens certa pacis conditione poſt Granatenſe bellum in Turdulorum montibus relicta, quod ab Antiſtite Toletano Chriſtiana ſacra ſuſcipere cogeretur, correptis armis rebellaſſet. Itaque Alfonſus adoriri eos & bello perſequi iuſſus, quum audacius pugnando progrederetur, & ingruente iam nocte Mauri ex inſidiis vndique in eum

conſurgerent, confoſſo equo cecidit, Nec Gironius Vroniæ comes eius expeditionis collega circumuento opem ferre auſus eſt, licet & Petrus Alfonſi filius iuxta patrem grauiſsimis vulneribus acceptis in eodem periculo verſaretur. Sed Franciſcus Aluarus à Corduba idem fortiſsimus & fidiſsimus cliens, ſummotis magna vi Barbaris transfixa coxa iacentem erexit, equoque impoſitum egregia cum laude ſeruauit. Sed vt eò vnde diſceſsimus reuertamur, poſtquàm Conſaluum claſſe non modo incolumi ſed victrici Meſſanam applicuiſſe nunciatum eſt, legationes ei vndique ex omnibus Siciliæ vrbibus, cum donis victoriam gratulatum venerunt; Verum eius reditus Federico Regi longe gratiſsimus fuit, quod imminentis Gallici belli cura anxius, omnem reliquam ſpem in Hiſpanis Conſaluique virtute ex vetere amicitia collocaſſet. Veneti enim & Florentini in ſocietate Gallorum erant, Pontifex Alexander aduerſus Federicum cum Gallo coniurarat. Quibus de cauſis Federicus legatos ad eum ſæpius in Siciliam miſit, ac ſimul frequentibus literis edocebat, quanti terra marique Gallorum apparatus ad inuadendam Siciliam fierent, ſi ipſi tantæ moli inſtantis belli impar deſtitutuſque ab omnibus antiquis ſociis Neapoli Regnoque excedere cogeretur. Conſaluus qui Ferdinandum Ludouicumque Reges, occultè animos conſociaſſe, Neapolitanumque Regnum inter ſe ex æquo diuiſiſſe cognouerat, Federicum ſpe auxiliorum aliquandiu ſuſtentauit, quanquam id quidem inuitus faceret; namque ingenuis anteactæ vitæ moribus, atque ipſo (quo maxime erat laudatus) inuiolato ſynceri animi candore, penitus indignum arbitrabatur, optimum Regem de ſe benemeritum, mutuiſque beneficiis ſibi in amore coniunctiſsimum fallacibus promiſsis traducere, vt ille mox deceptus atque eluſus, natura ſæuis, ac ſuperioris belli clade exacerbatis hoſtibus proderetur. Sed Ferdinandi Regis iuſsis erat ſeruiendum, ne dum priuato decori ſtuderet, Regi ſuo fidem fallere videretur, cuius animum quibuſdam offenſionibus alienatum, Federicus aduerſum ſe concitaſſet. Agitaſſe enim cum Ludouico de pace perpetuaque concordia ferebatur, quam annua pecunia certiſque tributis redimere contendebat. Eam rem perinique tuliſſe viſus eſt Ferdinandus, quum id Regnum inimicæ gentis tributarium fieri nollet, quod eius patruus Alfonſus maior, ſingulari virtute belloque difficili ac ſæpe ancipiti victoria quæſiuiſſet, quodque ipſe paulò ante Hiſpaniæ Siciliæq. opibus aduerſus eoſdem Gallos defenderat. Nec multo poſt quum Galli duces magnis inſtructi copiis è Ciſalpina Gallia in Campaniam delati, per inducias capta Capua crudeliterque direpta Aragonias copias deleuiſſent, Federicus deſperatis rebus cum vxore & liberis in Iſclam Aenariæ Inſulæ arcem confugit, iratuſque Hiſpano Regi à quo nefaria ſimulatione ſe proditum querebatur, cum Namurtio atque Obegnino Gallorum ducibus tradita arce Nea-

politana

politana tranſegit, vt ſibi tuto liceret in Galliam nauigare, experirique Ludouici Regis clementiam, quem ſupplex eſſet aditurus. Per hunc modum Federici rebus veluti repentino turbine proſtratis, Conſaluus, vti antea conſtitutum ex occulto fœdere fuerat, è Meſſana Rhægium tranſgreſſus, breui omnes Brutiorum vrbes in poteſtatem redegit. His enim legibus Reges fœdus inter ſe percuſſerant, vt in diuiſione Regni tota Campania & Samnium, Populique Marſorum & Pelignorum, cum ipſa Neapoli Gallorum ditionis eſſent; Brutius autem ager & Lucania, Apuliaque omnis, cum Salentiuis ad Hiſpanos pertinerent. Ante alia autem Conſaluus generoſo præſtantique iudicio priuſquàm Federico Regi arma inferret, legatum Neapolim ad eum miſit cum mandatis, vt vrbes atque oppida in Veſtinis ad Garganum montem, quib. ſuperiore bello ob egregie nauatam operam ab eo donatus fuerat, per ſolennes tabulas reſignaret, ne qui hoſtis ex iuſſu Ferdinandi Regis ſui futurus erat, tanquàm abolita veteris accepti beneficii memoria, ingratus videretur. Sed Federicus verecundiam & magnitudinem animi in Conſaluo miratus, ſe agnoſcere vel in hoſte virtutem reſpondit, proinde nequaquàm pœnitere veteris ſuæ erga eum liberalitatis, atque ita renouata donatione cum ampliſsimis codicillis legatum remiſit, congeſtis vtique miris laudibus in Conſaluum, qui ſe Regio Imperio coactum arma inferre, liberali teſtificatione ingrati animi notam diluiſſet. Poſt id factum Sanſeuerinæ familiæ Regulis, Bernardinoque præſertim Beſenniano, oppida ditionemque reſtituit, quos triennio ante Federicus veluti ſibi infenſos & Gallicis rebus pertinaciſsime ſtudentes expulerat. Putabat enim Conſaluus ea liberalitate voluntates eorum eſſe redimendas, vt aliquando Andegauenſium partium obliuiſcerentur. Quibus Brutios prope omnes ſuperiore bello ſemper fauiſſe perſpexerat. Columnios quoque Romanos proceres altiore conſilio ſibi adſciuit, ac eos multo cum honore humanitateque ſingulis alarum Præfecturis honeſtauit.

Fabritius enim quum Capuæ captus fuiſſet, è Gallorum manibus pecunia ſe redemerat. Proſper verò Federicum ſæua iam iniquæ Fortunæ tempeſtate iactatum reliquerat, ſæpe eius conſilium euentu calamitoſum & infelix non obſcure deteſtatus, quum ille Hiſpani Regis odio & vana ſpe Gallicæ benignitatis inductus, ad Ludouicum ſupplex atque miſerabilis in Galliam nauigaret. Erat & in Sicilia Ioannes Columna Cardinalis Proſperi frater, qui, quum Alexander Pontifex Vrſinos proceres in clientelam recepiſſet, liberalique ſtipendio conductos, Cæſaris filii militiæ adſcripſiſſet, & Columnios vrbe atque oppidis paternis eieciſſet, & ipſe vrbe profugerat. Enimuero Conſaluus, vti erat ſumma ingenii altitudine, ſummoque ingenio præditus iam non obſcura diuinatione prouidebat Gallos cum natura præferuidos, tum ex victoriis nullo

negocio partis inſolentes & immodicos,nequaquàm ſtatutis imperii fi nib.contentos fore,& propterea exarſurũ aliquando bellum,quo in decus ſuum pulſis hoſtib. nobiliſsimum Regnum Ferdinando Hiſpaniæ Regi eiuſq. poſteris vendicaret. Ad eas res quas & ſpe & magnitudine animi ſpectabat præmoliendas,plurimum pertinere arbitrabatur,Columnios ſummæ nobilitatis,ſpectatæq. virtutis militares viros, ſibi Hiſpaniq.Regis nomini quàmprimũ adiungere;Quos non modo Pontifici Gallorũ ſocio,ipſiſq.maximè Gallis infenſos eſſe,verum ſecum veteres Italicos milites Aragonioſq. omnes & magnũ affinium clientiumq. ſuorum numerũ in partes tracturos intelligebat. FedericusRegno & Italia excedens Ferdinandum filiũ adoleſcentem natu maximũ quem ineptæ Calabriæ ducem vocabant,Tarenti reliquerat,vt vrbem totius Regni munitiſſimam atq. opportuniſsimam præſidio tueretur. Cum Ferdinãdo erant Ioannes Geuarra Potẽtianus Regulus,& Leonardus Aletius è Rhodia militia vir bellica virtute inſignis.Mãfredonia quoq. ad Garganũ montem vbi vetus Sipontus fuit, Federici præſidio tenebatur;reliquæ vrbes arceſq:in Gallorũ aut Hiſpanorum poteſtatem cõceſſerant.Itaq.Conſaluus coactis in vnũ copiis & acceptis à Namurtio qui Gallis omnib. præerat,Vaſconũ ſagittariorum cohortib. duab. & totidem equitũ alis, ad Tarentum caſtra poſuit. Eò quoq. venêre Proſper ac Fabritius,bellumq.geri cœptum;Nam Aragonii plerunq.erumpebant,& in ſubiectis vrbi campis equeſtrib. præliis admiſto pedite cũ Hiſpanis contendebant. Sed Conſaluus quũ vrbem vi ac tormentis expugnare ſe poſſe deſperaret,premendam acri obſidione, ac fame domandam iudicauit. Nam tametſi munitiones in Caſtelli altitudinem contra portam erexerat,indeq. tormentis oppugnaret, tamen erat loci natura,vt Aragonii egregie ſeſe defendentes,tormentis contra propugnacula collocatis,ea vi hoſtiũ minime terrerentur. Eſt eius vrbis admirabilis ſitus,vt pote quæ vndiq. mari abluitur;Abſciderat enim eam a cõtinenti Alfonſus iunior,cui Straboni cognomentũ fuit,quum Turcæ Hidrunte capta inter alias Salentinorũ vrbes Tarento propter ſummam eius portus opportunitatem imminerent,vrbſq.nunc eo loco eſt conſtituta, quo antiquitus Tarentina arx ampliſsima fuit, tam longa quàm inani Annibalis obſidione nobilitata, vbi vero vetus Tarentum fuit, nunc ingentes ſunt ruinæ,paſsimque admiranda deletæ vrbis veſtigia apparent. Igitur Tarentum vrbs noua eſt, totaque in eam inſulam traducta,& circumfluo mari cincta,duob. ligneis pontib. ab ortu & occaſu tantum aditur.In capitib.interioribus eor pontium duæ ſunt egregii operis arces ædificatæ, quæ ab vtraqu continenti intercurrentibus duobus Euripis, difficilem habent oppugnationem. Ab aperto autem mari nequaquàm adigi poſſunt naues, nam id vrbis latus perpetuis ſcopulis à natura permunitum eſt. His difficultatibus deterritus Conſal uus, exquiſita operum ratione aggeres foſſaſque

inſtar magnitudinis ſub vrbe ad tormenti iactum circumduxit, duoſque à pontibus egreſſus, adiectis caſtellis è ceſpite, tormentiſque impoſitis præſepſit, atque ibi hiemare conſtituit. Hiſpanorum autem claſſes & Siculorum ab aperto mari cuncta latè obtinebant; amboſq; aditus eius Inſulæ quæ portum efficit perpetuis coſtodiis obſeruabant, ne per eos aut exitus aut ingreſſus in portum & ad vrbem vllis nauigiis præberetur. Fuit ea obſidio omnium quæ in Italia auditæ ſint maxime diuturna, ſed quieta admodum & ſegnis. Nam Aragonii ſi cuti vrbem per ſe ex agri proximi fertilitate commoditateque, facillimæ nauigationis rerum omnium copia abundantem, importato etiam ac aduectitio commeatu referſerant, ita quietos hoſtes laceſſere & periclitari vires quæ admodum erant exiguæ, ſummæ temeritatis eſſe cenſebant. Dum Tarentum obſideret Conſaluus, dabat operam vt in omnibus cum bellicis tum priuatis rerum actionibus, aliquo ſemper illuſtri virtutum exemplo ab Italis, ipſiſque præcipue Gallis admirabilis haberetur. Inter alias quæ ei non minus à natura quàm ab arte eximiæ dotes inerant, liberalitate qua maxime militum animi capiuntur, admodum inſignis fuit. Nemo enim eo aut exquiſitius aut opportunius, aut denique hilarius vnquàm ergà ſuos non modo, ſed & hoſtes ipſos, magnificentiæ ſplendorem exercuit. Peruenerat à Leſbo Inſula tum forte ad proxima Calabriæ litora ſæuiſsimis eiectus tempeſtatibus Philippus Rauaſtenius Belga, Gallicæ claſsis præfectus, nauibus partim naufragio amiſsis, partim vi ventorum diſsipatis: ipſa vero Prætoria naui adeo quaſſata, vt quum violenter ad Cytheram inſulam ſcopulis illiſa, magnis rimarum hiatibus aquam vndique admiſiſſet, ipſe ſeminudus cum nobilioribus euaſerit. Ad eum itaque Conſaluus cum nauſea confectum, tum recentis periculi imagine, reique male geſtæ dolore conſternatum, omnique caſtrenſi & domeſtico exutum apparatu, continuò dona miſit, quæ & præſenti rerum fortunæ maxime congruebant, & (ſi multitudinem pretiumque ſpectares) Regiam liberalitatem ſuperare videbantur. In his præter omnis generis commeatus vim ingentem, fuere ſericæ veſtes pretioſis ſibellinarũ cervariorumq. luporum pellib. ſuffultæ: Itemque lecti Serici, ſtragulæ, tapetes, & vaſa argentea in menſarum vſum, nobileſq. aliquot equi phalerati, tantuſq. earum rerũ numerus fuit, vt ad eius quoq. comites ferè omnes, ea liberalitas perueniret: quib. munerib. adeo ſibi Gallorum animos obligauit, vt tantum virum cum omni laude, tum eo ipſo quod regebat Regno, dignum prædicarent. Aderant cum Rauaſtenio pleriq; Gallicæ nobilitatis iuuenes & ante alios Ioánes Stuardus Albániæ Regulus in Scotia Regiæ ſtirpis adoleſcens, quem poſtea inclyti nominis ducem in Italia vidimus. Iamque ipſe Rauaſtenius minus iniquo animo fortunæ acerbitatem ferebat, quum nulla in re ſe Conſaluo parem eſſe fateretur. Paulo enim ante æmulatione gloriæ ductus

Verum ei Fortuna, quæ ipſum in arduis rebus nunquàm deſtituit, alie nato prope exercitu & nullum ex Hiſpania Siciliaque aurum expectan ti, opportuno præſentique numine adfulſit. Siquidem ex mercimo-niis admodū pretioſis Liguſticæ nauis, quæ Aſiam petens forte in Ta rentinum Sinum venerat, repente ditatus eſt, quum eam nihil tale ex pectantem, atque à triremibus Liſcani Hiſpani circumuentam, iure quodam quod ferrum ad Turcas deferret per Pucium Trierarchum in prædam vertiſſet, earum mercium pretium centum milium aureo-rum nummûm ſuperaſſe ferebatur. Coactus nimirum eſt co ntra na turam ſuam Conſaluus impotenter agere, non quidem auaritia indu-ctus, ſed extrema impulſus neceſsitate: vt ſcilicet milites in officio con tineret; quorum virtuti confiſus maxima quæque atque ardua felici-ter ſe confecturum ſperabat; ſi eorum ingenia aliquot iam de cauſis deprauata, vehementerque incitata exoluto ſtipendio pacarentur. Solebat ille dicere quum humana iura violaret, Imperatori æqua vel iniqua ratione omnino eſſe vincendum, vt parta demum victoria de-trimenta illata miſeris cumulata liberalitate ſarcirentur. Iam aliquot menſes in ea lenta obſidione conſumpſerat, quum multis ſenſim conie cturis factus eſt certior Gallos haud quaquàm ea Regni diuiſione con tentos, occulte hoſtilia moliri, literiſque tranſmiſsis ſolicitare Geuar ram Ferdinandi Aragonii adoleſcentis nutricium, & Leonardum præ ſidii præfectum, vt Gallis potius quàm Hiſpano Regi, qui ipſius pa-trem Regem prodidiſſet, Tarentum dederent. Auxerat quoque ſuſpi cionem Alegria Gallorum ducum longe promptiſsimus, qui paulò ante per ſpeciem religionis poſtularat, vt ſibi aditus pateret ad Sancti Cataldi templum, cuius numen tanquàm tutelare à Tarentinis religio ſe colitur, ſcilicet vt votum pro ſalute ſuſceptum oblatis donariis præ ſens exolueret. Per idem quoque tempus Galli Manfredoniæ Præ-fectum vt ipſis potius quàm Hiſpanis arcem vrbemque dederet, ma-gnis pollicitationibus inuitarant. Sed Conſaluus Gallorum conatus in præoccupanda Manfredonia, miris artibus ſuperauit, & cum Geuar ra egit ac Leonardo qui natura Gallis infenſi erant, vt ad deditionem maturandam, adoleſcentem æquis propoſitis conditionibus hortaren tur. Iam ipſe admirabili ſtupendaque ratione Annibalis Pœni exem plo circiter viginti nauigia plauſtris impoſita ab aperto pelago in inter num atque concluſum mare tranſuexerat. Eſt id latum miliaria cir-citer quatuor inſtar ingentis ſtagni, in circuitu vero decem & octo mi lia paſſuum amplectitur, ſemperq. vel ſæuis incidentibus tempeſtatib. tranquillam & tutam nauib. ſtationem copioſiſsimamque piſcationem præbet. Ab ea parte Tarentū minime munitū erat, ſed domus popula-riū frontib. inter ſe coniunctæ pro muro erant, nihil vnquàm hoſtile ab ea parte expectantibus Tarentinis. Nauibus itaq. ingenti militum plau ſu, multiſque tympanorum & tubarum cantibus in portum deductis

& toto mari vagantibus, magnus Aragoniis terror illatus eſt, Quanquàm ea res ſpecie ipſa quàm vſu & facultate oppugnationis terribilior erat. Nec multo poſt veluti deſperatis rebus Leonardus atque Geuarra Ferdinando adoleſcenti perſuaſere vt ſe incolumem meliori bus Fortunæ caſibus ſeruare vellet. Quia ſi conſeneſcere obſeſſa in vrbe perſeueraret, certa ei vitæ pericula inſtarent; infenſos enim ipſi imminere longe maximos Reges, cæteros vero Principes eorum eſſe fœderatos, à quibus auxilia opperiri & opinione ſtultum & exitu miſe rum videretur. Tarentinos porro adeo cumulatis diuturnæ obſidionis tædiis & incommodis afflictos eſſe, vt iam acerbiora quæque exoptent, modo obſidione belloque liberati tot ærumnis atque laboribus finem inueniant, Si vrbem arcemque dederet, à Conſaluo facile impetraturum, vt ſibi in quas velit terras cum Regia ſuppellectile & domeſtico comitatu libere proficiſci liceat. Igitur Ferdinandus his adductus conſiliis Geuarram emittit, induciæ ſex dierum ſtatuuntur, commeantibuſque in vrbem Aloiſio Errera & Petro Paceo Conſalui Præfectis, de Tarenti deditione tranſigitur: Cuius quidem præproperæ deditionis Leonardus & Geuarra Tarentinorumque primores inuidia deflagrarunt. At Ferdinandus ſummo cum honore, ſingularique humanitate à Conſaluo ſuſceptus, quum ex conditionibus Regno excedere & paterna ſequi conſilia maturaret, è Bytunto oppido non multò poſt Tarentum retrahitur, fruſtra querens & gemens quod à ſuis fallaciſsime inductus & ſub fide Regia nefarie proditus cuſtodiæ traderetur. Nec multis inde menſibus (quod vehementer mœrorem eius auxit) in Hiſpaniam deuectus eſt, vbi in libera honeſtaque cuſtodia paternæ ſimul Fortunæ & iniquæ ſuæ ſortis caſum æquo animo ferre condiſceret. Verebatur enim Conſaluus, ne adoleſcens Federici patris conſilio innixus ad Gallos tranſiret, Aragoniorumque animos in ſpem recuperandi Regni erigere & ab Hiſpanis curaret auertere. Iubenti enim Regi & ab ſe minus honeſta poſtulanti Conſaluus vel cum laude ſuæ dignitatis parendum iudicabat; Quod tametſi ſacramento adactus quæ promiſerat non præſtaret, id totum tamen ad imperantis Regis arbitrium referretur; Qui vti abſens, ignaruſq. earum rerum ex Iureconſultorum reſponſis nulla Conſalui ſponſione obligari poſſe cenſeretur. Interea oborta eſt contentio de finibus regionum inter Gallos & Hiſpanos togatorum primo hominum & Iureconſultorum, moxque inſolentia & libidine militari ad cruentam altercationem deducta, quum vtrinque à Conſaluo atque Namurtio publica monumenta deſcriptarumque regionum tabulæ ex Geographorum atque annalium fide ad iudicii coniecturam proferrentur; Quando iam à multis ſæculis immutante vetuſtate vrbium & regionum antiqua nomina perierint, aut perperam tranſlata corruptaque ſemibarbaris vocibus, tenebras ſcribentibus legentibuſque offundunt.

dunt. Conſtabat enim Neapolitanum Regnum, quod pari prope æſti maiione Reges Gallus & Hiſpanus inter ſe diuiſiſſent, in quatuor Præfecturas, ita partientibus antiquis Regibus abiiſſe. In Campaniam ſcilicet quæ magna ex parte Leboria terra dicitur, extenditque ſeſe nouo Regni limite à Fundano ſaltu vltra Sarnum & Sylarim Picentinorum extremos amnes vſq. ad Laum, Lucaniam à Brutiis diuidentem; cuius prouinciæ caput eſt Regia ipſa Neapolis vbertate rerum omnium incredibili, proſpectuque maris periocundo, & quod animis vel triſtibus perpetua hortorum viriditate ſemper arridet. Poſt Campaniam incipit Aprutina regio olim Præcutina: hæc ab Apennino per Samnium ad Hadriatici maris oram protenditur; cuius caput eſt noua vrbs Aquila, ex antiquis Amiterni Forconæque ruinis ædificata. Reliquas porro duas, A leua Apuli Salentinique obtinent, à Gargano ſcilicet monte, ad Iapygiũ extremum deſinentis Italiæ promontorium. Quarta autem regio Brutiis attribuitur, quibus hodie perperam Calabriæ nomen eſt inditum, quum contra Calabri ii ſint, qui circa Brunduſium Apuliam ad mare Superum incolunt. Brutiorum caput eſt Coſentia. Ita Brutii ſub falſo Calabriæ nomine à Sylari ad fretum vſque Siculum extenduntur, comprehenſa quidem ad Ionium Magnæ Græciæ ora, eaque parte Lucaniæ ſimul intercepta, quæ inter Laum hodie Lainum & Sylarim Tyrrheni maris litus attingit. Brutii itaque & Apuli Hiſpanis, Campania omnis cum Aprutina regione Gallis obuenerat. Intererant autem duæ exiguæ & nouæ quidem appellationis regiones, Capitanata ſcilicet & Baſilicata, abſciſſæ proculdubio ab Apulia atque Lucania, quum vetuſti Reges noua ſemper diuiſione gauderent, vt benemeritis Proceribus quorum numerus æquo amplior offerretur, donatiui nomine præfecturas largirentur. Capitanatam complectuntur amnes duo Fronto ſcilicet, qui hodie Fortoris nomen induit, & Aufidus in ſiticuloſa Apulia nobilis. Baſilicatam autem Hirpinorum & Lucaniæ fines includunt. Igitur Tripalda quod eſt oppidum in Hirpinis parato, ſed nondum cœpto bello limen aperuit, quum Galli ea occupata ſuperuentu Hiſpanorum qui eam tanquam ſuæ diiionis repetebant, commiſſo cruento certamine infeliciter dimicaſſent. Ab hoc enim, quanquàm leuis pugnæ proſpero euentu, totius obuenturæ victoriæ non dubium omem accepe runt.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE COGNOMENTO MAGNI

LIBER SECVNDVS.

QVVM hæc in Hirpinis geſta eſſent, Galli vlturi iniuriam, tanquàm turbata pace, ſe ſe in Hiſpanos è proximis præſidiis effuderunt, certatumque eſt per multas cædes de poſſeſsione oppidorum, quæ ambigui iuris eſſe viderentur. Sed Conſaluus quod diſperſis per hiberna copiis ſuis, valido paratoque hoſti eſſet inferior, iure & legibus quàm armis diſceptare malebat, teſtabaturque legatis ad Namurtium miſsis, id fœdus quod inter Reges ictum eſſet, ſe nulla ex parte violaturum, niſi ad ſummam iniuriam ſibi vis inferretur, ne temerè ſumptis armis, inexpectatum ambobus Regibus bellum excitaret, quod demum niſi luctuoſo rerum exitu finiri non poſſet, ſeris vtique remediis ad repetendam pacem, quum Fortuna ſemel alterutræ partis cauſam vel leui rerum inclinatione fouendam ſuſcepiſſet. Ad ea Namurtius reſpondebat, nihil ſe omnino ex his regionibus appetere, quæ diſerte in fœderis tabulis Hiſpano Regi adſcriberentur, arbitrari autem quæ prætermiſſæ videri poſſent, Capitanatam ſcilicet & Baſilicatam, ad ſe potius æquiſsimo iure pertinere, quàm ad eos qui feraciores frumentariaſque Prouincias ex rudi vel aſtuta diuiſione conſecuti, Gallis demum præclaro hæreditatis iure, in eö Regno potioribus Pelignorum, & Præcutinorum, ſteriles atque aſperos montes reliquiſſent. Quum eo modo intentis vtrinque armis de interpretando fœdere, æquitateque diuiſi Regni diſputaretur, Conſaluus atque Namurtius in colloquium deuenerunt, apud templum Diuo Antonio dicatum. Id erat religionis cauſa percelebre inter Atellam & Melphim. Conſtitêre igitur ambo duces conſecrato in loco, ad aram maximam, vbi ſolennia ſacra peracta ſunt, dictiſque ſententiis in vtranq. partem aliquandiu de ratione finium explicationeque fœderis contendêre. Sed is diſceptationis exitus fuit, vt oppida, de quorum poſſeſsione dubio iure certaretur, interim communis Imperii forent, erectis ſcilicet amborum Regum vexillis, donec è Gallia pariter & Hiſpania exploratis Regum voluntatibus, quid illi in perſcribendo fœdere ſenſiſſent intelligique vellent, interpretatione legitima referretur. Nec multo poſt milites quibus à certa ſpe prædæ, bellum maxime vtile & concordia ſemper inanis & ſterilis fuit, ipſique

duces

duces ingenio aſtuto ambitioſoque bellicæ laudis atque potentiæ per cupidi, male auſpicatas inducias ſuſtulerunt: adeo turbarè vt Conſaluus non temere ſibi timens, quod Gallicis præſidiis vndiq. circumuentus videretur, ab Atella auiis atque nocturnis itineribus ad fallendas ſuſpectæ gentis inſidias profectus, per Bytuntum atque Andriam Barolum contenderet bellumque pararet. Reges enim artificio ſimulationis impliciti pari libidine id totum & integrum quod ex belli Fortuna parari poſſet vehementer affectantes, adeo perplexe & obſcure reſpondebant, vt ſe tanquam ignaros earũ regionum nequaquàm ad exactæ diuiſionis rationem, in concipiendo fœdere, condiciones expendiſſe faterentur, propter eaque integram tractandæ aſſerendæque concordiæ facultatem ad ducum arbitrium, callida diſsimulatione reiicerent, quibus tamen ex arcano præſcripſiſſent, ſicuti poſtea cognitum eſt, vt nihil ex controuerſia diffinirent. Sed vni tantum commodo vel extra ius & æquum inniterentur: ac eam quæ magno certoque vſui foret gerendi belli occaſionem arriperent. Eo modo quum vtrinque ab aſtutis ingeniis belli cauſa iactaretur, nec (vti credi volebant) æquitatis atque iuſticiæ ſimulatio diuturna eſſe poſſet, nudatis vtique animis bellum erupit, grauiore quidem impetu Gallorum; qui paratiores non ea modo quæ ambigui iuris videri poſſent; ſed iam planè Hiſpanis adiudicata Apuliæ oppida vrbeſque inuadebant, egregie quidem reſiſtentibus Hiſpanorum præſidiis, atque his ſæpe erumpentibus, ita vt quotidiana prælia miſcerentur, incolarum vero opes vtrique militi prædæ eſſent, & Apulæ paſtionis vectigalia fugatis paſtoribus & direpto pecore euerterentur. In apricos enim atque tepentes Apuliæ campos, ex algidis Apennini vallibus deducta ingens maioris atque minoris pecoris multitudo, quotannis hibernabat, magnoque id Regibus erat emolumento, quod inde ſupra centum milia aureorum nummûm portorii nomine penderentur. Conſaluus quum de gerendi belli ſede conſultaret; & nonnulli Proceres Lucaniam alendo militi trahendoque bello aptiorem, firmioremque putarent, cohortante Proſpero Apuliam & Barolum vrbem cæteris omnibus prætulit ibique maritima vſus opportunitate, commeatus & auxilia certius atq. commodius expectare conſtituit; ſcilicet vt initio vehemens Gallorum impetus mora ipſa & perutili cunctatione frangeretur. Vrbs Barolum ab Heraclio Imperatore ædificata fuiſſe fertur, idque facile indicat ænea pedeſtris eius ſtatua, quæ in foro erecta conſpicitur. Portum habet iacta mole manufactum: ſed iuſtæ claſsis minime capacem nec Coro Aquiloneque perflantibus omnino tutum; triremibus tamen paucis, mercatoriiſque nauigiis opportunum. Ex aduerſo Namurtius quum aduocatis in concilium ducibus de adminiſtrandi belli ratione ſententias exquireret, quod in vnum minime conſentirent, nihil quod ad victoriam conducere videretur, ſuſpenſa deliberatione

decernebant. Erat in partibus Gallorum Andreas Matthæus Aquauiua Prætutinæ Hadriæ Regulus, ingenio optimis literis excultò, exercitatoque militiæ inter alios Andegauenſis factionis Proceres facile primus; cuncti enim fere eius ſectæ ab Hiſpanis ad Gallos defecerant. Is nihil potius ac omnino vtilius atque ſecurius ad non dubiam ſpem incruentæ prope victoriæ demonſtrabat, quàm admotis continuo viribus vniuerſis, Barium oppugnare, in poteſtatemque redigere. proximam ſcilicet amicamque hoſti vrbem: nobileque totius Hadriatici maris Emporium: vnde maxima terra marique Conſaluo detrimenta inferri poſſent. Subeſſetque inde facultas Bytunti copioſæ vrbis potiundæ, expugnandique in ora Iuuenatii, quod olim Iuuentus Egnatia fuit. Obtinebat autem Barium Iſabella Aragonia Alfonſi Regis filia, hoſtili animo in Gallos mulier; quod euerſo Sfortianæ domus Principatu ipſius filium ex Ioanne Galeacio Sfortia genitum in Galliam abduxiſſent, vt ibi adoleſcentulus ſacris cucullatorum initiatus, captiuoque ſimilis, extra paterni Imperii ſpem, ſacratis in clauſtris conſeneſcere cogeretur. Hæc vti generoſam decebat, gerentemque paternos ſpiritus, ferre non poterat Gallos rerum dominos, qui duo, paternæ ſimul & coniugalis fortunæ ſuæ Imperia deleuiſſent, proptera mirifice fauebat Hiſpanis, à quibus ipſa genus duceret; ipſique præſertim Conſaluo: à quo vti ſæpe Barium adeunte inuiſenteque, ſtudioſiſsime coleretur. Erat id Aquæuiuæ conſilium in rem aptiſsimum: Sed in fatis erat, vt Galli tota Italia pellerentur. Ex aduerſo enim duo veteres acerrimique duces inter ſe ſenſibus affinitateque coniuncti, Alegria atque Palicia id conſilium oppugnandæ Fœminæ, tanquàm ignobile fortibuſque viris turpiſsimum improbantes, vniuerſas vires Barolo potius admouendas cenſebant, vbi dux hoſtium & belli caput, & quicquid floris eſſet in Hiſpanicis copiis: præterea Columnii tanti nominis duces Gallico nomini infenſi, opprimi poſſe viderentur, quando Barolitana mœnia per ſe vetuſto ædificandi more debilia, nulloque intus aggere confirmata, nec primos quidem tormentorum ictus ferre poſſent. Futurum enim eſſe ſi egregio nobilique impetu quo Gallicum decus ſemper creuit, ſeque ſuper cæteras gentes feliciter extulit, audendum arbitrarentur, vt vrbe capta, deletiſque hoſtibus, bello vix dum cœpto, finem imponerent: aut certe Conſaluum priuſquàm nouis erectis munitionibus, ſe permuniret, & maioribus augeretur copiis, ad iniquas omnino pactiones compellerent, omnique penitus vetere exiſtimatione ſpoliarent. Ad ea Namurtius, hæc inquit veluti ſpecioſa, maximeque decora auribus quidem: ſed nemo ſanus tanquàm ardua atque aſpera factu ad animum admiſerit. Neque enim adduci poſſum, vt acerrimum credam hoſtem & pro ſalute & gloria propugnantem, tormentis noſtris continuo ceſſurum, aut deditionis nomine quicquàm admiſſurum, quod indignum

pristina

priſtina ſua dignitate videri poſsit. Quo fit vt obſidere Barolum quàm oppugnare ſatius exiſtimem, quòd hoſtis commeatus inopia laboret, quòd pecunia indigeat, & quod maximum ad vniuerſi belli victoriam momentum affert, Brutii vltro deſciſcentes vexilla Gallica ſingulis in vrbibus extollant. In hanc igitur ſententiam continuo iêre Ludouicus Arſius & Caſtellio cognomine Formantes, ipſeque Ciandeius Heluetiæ legioni præpoſitus. Obegninus enim, cuius poſt Namurtium in caſtris ſumma erat authoritas, cum tertia ferè exercitus parte ex Apulia profectus, in Brutios contenderat: apud quos iampridem nomen eius erat percelebre, quòd ſuperiore bello ex præfectura, moderatè & leniter illis ſemigræcis gentibus imperaſſet: & bellica demum virtute inclytus ipſo Conſaluo cum Rege ad Semenariam memorabili pugna ſuperato, opinione omnium cæteris Gallis ducibus anteferretur. Quibus de cauſis multas amicitias, multaſque in illis regionibus haberet clientelas, ex vetere ſcilicet Andegauenſium partium ſtudio, & tum peropportune Sanſeuerini Principes audita Regum diſcordia ab Hiſpanis deſciuiſſent. In his erant Bernardinus Beſennianus, Robertuſque Salernitanus, & Honoratus Myleti comes: quorum maximæ atque expeditæ opes erant ad conflandum bellum, ſi eò pergere Obegninus, vti erat multorum literis ac nunciis accerſitus, & exoptata diu Gallica ſigna proclinatis ad defectionem Populis oſtentare maturaret. Nec properantem opinio de Brutiorum ſtudio non temere concepta vſquàm fefellit, nullum enim oppidum fuit, cum ipſa vrbe Coſentia, quæ aduentanti minime portas aperiret. ipſeque eò ſucceſſu depulſis vndique Hiſpanorum Præſidiis, & Magiſtratibus, propè ſine vulnere victor vſque ad Meſſanæ fretum deferretur. Interea Namurtius medii atque ideo parum ſalubris cōſilii rationem ſecutus, diuiſis per circumiecta oppida copiis, ex longinquo obſidere hoſtes, qui Baroli conſtiterant, ſubuectos commeatus intercipere, excurſiones hoſtium cohibere, infirmiora eorum præſidia tentare, atque expugnare conſtituit; ſic vt plures dies vtrinque milites ſuſceptis ex occaſione diurnis nocturniſque expeditionibus exercerentur: leuia tantum prælia fierent; oſtentandæque virtutis cauſa quæſitis fruſtra congreſsibus Galli dictitarent, ſtrenuos quidem pedites Hiſpanos videri, equites vero ſecus; vt pote qui eludendo & in gyrum flectendo equos, robuſtas Gallorum haſtas formidare, concurſioneſque vitare ignobili fuga conſueſſent. Non tulêre elatis animis verborum contumeliam nonnulli Hiſpani equites, ita vt reſponderent, ſi pari numero, & paribus armis quibus cataphracti vterentur, pro gloria decertare vellent, ſe patentem in campum prodituros, vt qui nam maxime ſtrenui bellatores forent, Galli an Hiſpani, nobili ſpectaculo ædito, verum ex collata virtute ſpecimen præberetur. Non abnuêre condicionem Galli, dieque conſtituta, Venetus Tranii præfectus, vti ex

profeſſo nemini ſocius, & vtriſque pari ſtudio amicus atque hoſpes, locum certamini, Veneto tutum præſidio, ad vrbis mœnia conceſsit. Ea autem prouocatione Conſaluus magnopere lætatus eſt, quod ſtudio parandæ laudis milites accendi, exacuique eorum virtutem egregia contentione perſpiceret. Vndecim ex condicto prodière Galli, quibus totidem oppoſuit, ex vrna ſorte ductos, quum ſupra centum equites ambitioſo concurſu nomina dediſſent. Concurrère vtrinque tanta vi, vt nunquàm ardentioribus animis, vehementioribusque viribus certatum ſit. Plures haſtarum impetu deturbati, aut ſuffoſſis equis deſtituti in pedes, tanta pertinacia decertarunt, vt quum ſex horis continue depugnaſſent, omnes ferè cum ſuo, tum alieno cruore fœdati, nec fatigati quidem ſub tanto armorum pondere in occaſum ſolis certamen extraxerint, certa iam ad Hiſpanos vergente victoria: niſi eam quatuor Galli memorabili caſu penitus eluſiſſent. Septi enim equorum cadaueribus, mira conſtantia felicique virtute, tanquàm ex caſtrenſi munitione repugnarunt, fruſtra Hiſpanis equos adigere conantibus, quum eorum equi, aſpectu olfactuque ſtratorum equorum abſterriti, ſeſſores ipſos in diuerſum à limine victoriæ tranſportarent. Ex Gallis longe fortiſsime dimicarunt Torſeius Palicianæ alæ legatus: & Mondraco, qui demum Mediolanenſis arcis cuſtodiæ præpoſitus, prodigioſo ictu fulminis conflagrante turre, cum tota pene cohorte interiit. Ex Hiſpanis autem ſummam laudem tulere Didacus Garcias Paredius, qui perfracta lancea, excuſſoque è manu forte gladio lapidibus iactis, quibus pugnæ ſpatium continuata ſerie tanquàm corona deſcriptum erat, pertinaciſsime rem geſsit. Et Didacus Vera, aliquanto poſt ad Algerium in Africa, amiſsi exercitus infelicitate clarus. Spectatores & Iudices ex Tribunali incertam victoriam fuiſſe pronunciarunt, ea quidem teſtificatione, vt apud Hiſpanos expediti roboris nomen, apud Gallos autem inexpectatæ conſtantiæ laus manſiſſe cenſeretur. Non videtur prætermittendum ſalſe & peracute dictum Conſalui. Equitib. enim ex eo certamine reuerſis, quum Alarco (is pugnæ ſpectator affuerat) vnius maxime Garciæ Paredii virtutem miris laudibus attolleret, quod haſta, enſe, clauaque alio atque alio caſu amiſsis, ſubitum ex ea neceſsitate conſilium arripiens, collectis ac euibratis in hoſtes lapidibus longe omnium pertinaciſsime dimicaſſet. Non eſt inquit, cur tantopere mireris Alarco, quod Garcias alioqui vir egregie ſtrenuus, ſuis peculiaribus ex natura ingenii fretus armis, ante omnes optime & vehementiſsime rem geſſerit. Ita vt aſtantibus extemplo riſus ſit obortus. Notabatur enim argute facetéque in Garcia vehemens atræ bilis morbus, quo ſæpe ex interuallis vſque ad inſaniam correptus, pugno ferire obuios, ſaxaque in turbam iaculari inſanientium more conſueſſet. Exinde Galli Hiſpanique æmulatione virtutis accenſi, multo quàm antea ardentius atque

audacius

audacius bellum gerebant. Vſque adeo vt de gloria potius quàm de Regno certare viderentur. Quamobrem neceſſe erat ſingulis prope diebus multos capi ac interfici; quod plerunque diſpoſitis inſidiis, & nonnunquàm apertis in campis ex occurſu iuſta penè acie dimicarent. In redimendis autem permutandiſque captiuis, crebræ contentiones, querelæque, vtrinque ducum & militum animos exagitabant, quum æquo ſæpe grauius pretium captiuis imponeretur, neque vllos vnquàm pares oblata permutatione, militaris auaritia reperiret. Quibus contentionibus obuiam eundum ratus Conſaluus, cum Namurtio egit, perſcriptis legibus, vt gregario pediti menſtrui ſtipendii, & trimeſtris equiti, pretio libertas conſtaret, cohortium autem præfecti atque ſigniferi ſemeſtris ſtipendii ſumma mulctarentur: Annuum porro legatus alæ perſolueret. Cæteri ductores ex ordine nobilium, ſi caperentur, ex ſummi ducis arbitrio pretium penderent. Edixit autem, ſeuereque ſingulos duces admonuit, vt benigne ac liberaliter captiuos cuſtodirent. Hoc enim ad famæ decus requirebat, vt Hiſpani non virtute tantum Gallos, ſed humanitate, & munificentia ſuperare niterentur. Per eos enim dies Baiardus Gallus Hiſpanum equitem ex nobili Sotomaiore familia, ad ſingulare certamen prouocarat, quum ſe Gallus ab Hiſpano graui affectum contumelia quereretur, quòd durius ac illiberalius quàm decet, fuiſſet cuſtoditus. Cognita namque cauſa Conſaluus ſeuere hominem increpauit, iuſsitque certaminis aleam ſubire, vt animi ſubagreſtis ignominiam Marte iudice dilueret: aut victus, quod gentis atque familiæ decus improbo facto defœdaſſet, meritas turpi vitæ exitu pœnas daret. In eo itaque certamine fortuna ius dixit, eo euentu vt Hiſpanum Gallus non obſcuro pudore confuſum neque ſe promptiſsime ad inferendos ictus explicantem, gladii mucrone per ſummam iuguli loricam coniecto celerrime confecerit, Hiſpanis iure cadentem omni contumeliarum genere onerantibus: vt pote qui patriæ nomen turpi antea facto, & mox ignobili morte dedecoraſſet. Hic eſt ille Baiardus, qui poſtea tanquàm longe pugnaciſsimus opinione omnium exiſtimatus, à Franciſco Gallorum Rege promeruit, vt ante alios deligeretur, à quo ipſe ad Mediolanum acie victor profligatis Heluetiis, equeſtris ordinis inſignia ſuſciperet, ſpectatæ quidem virtutis merito vel ſummis Regib. maxime decora, Quandoquidem nobili in prælio partus honor, vel Regi Imperatorique, præter id totum quod in his accurate ſuſpicimus maieſtatis decus, nouæ, propriæque laudis dignitatem accumulet. Cæterùm Namurtius peramplo ſubnixus equitatu aliquanto effuſius quàm Hiſpani per Apuliam euagabatur, tanta quidem licentia, audaciaque, vt paſtoribus ediceret, omne pecus in hærbidos Cerignolæ campos, paſcendi cauſa deducendum, Quando ipſe eius tractus paſtiones ab iniuria hoſtium diſpoſitis præſidiis eſſet de-

fenſurus. Ea res vti erat præconis voce pronunciata, & à ſpeculatoribus delata ad Hiſpanos, multos eorum ex proximis præſidiis ad prædam exciuit, iêre autem eo agminis ordine, vt tertia pars expeditis armis inſtructa, pecora ſimul & paſtores inuaderet; reliquæ porro duæ partes in inſidiis conſiſterent:& effuſum in prædatores Gallorum præſidium aggrederentur. Nec dolo compoſito, euentus defuit. Galli enim,vbi primos hoſtium inuadentes, turbanteſque pecoris greges, & paſtores in fugam coniectos conſpexêre, in eos extemplo impetum fecerunt; tantaque vi eos refugere ſimulantes perſecuti ſunt, vt in inſidias inciderent: & plerique eorum caderent, ac multo plures caperentur. Sed id ex voto maxime lætum facinus, fortuna dolis libenter illudens, è manibus Hiſpanorum celeriter eripuit: quum valida Gallorum manus,quæ Canuſio ad incertam ſpem prædæ forte exierat, hoſtibus feſsis, & in abigendo pecore occupatis, occurriſſet. Improuiſo enim ſuperuentu hoſtium Hiſpani nequicquàm expedire arma, componereque ordines & repugnare conati,præda omni captiuiſque relictis, in fugam ſe dederunt. In ea commutatione fortunæ, tenente campos equitatu, nonnulli Hiſpani cæſi, vulneratique ſunt. Venêre autem in poteſtatem Didacus Vera vnus (vt diximus) ex vndecim pugnatoribus. & Theodorus Boccalus Græcæ nobilitatis Spartanus ciuis, qui leuis armaturæ equitibus præerat, & Aloiſius cognomento Gordus, quod Hiſpanice præpinguem ſignificat, cohortis Celtiberorum præfectus. Is eſt qui poſtea Rhauennate in prælio Odettum Lotrechium inclyti nominis Gallorum ducem, multis acceptis vulneribus cruentum proſtratumque, ne à commilitonibus qui iuxta eum ipſum Gaſtonem hoſtium Imperatorem confoderant, interficeretur, corpore ſuo protexit atque ſeruauit. Hac re ex inſperato bene geſta, Galli coactis in vnum copiis;ad Baroli vſque portas ſeſe effuderunt. Sed oſtentata tantum acie retro inde ad Cerignolam repente ſigna conuerterunt. Cerignola antiquitus Gerionis Caſtellum fuit, Pœni Annibalis id temere oppugnantis irrito conatu pernobile. Ab hoc oppido Galli quum murum ſubiſſent, Acunia equitum præfecto, & Zaracte ſclopettariorum duce ſeſe acerrime defendentibus cum detrimento ita repulſi ſunt, vt nòn multo poſt nouis adaucti copiis, conuectoque tormentorum muralium iuſto apparatu, ad oppugnandum Canuſium conuolarent. Erat Canuſii Petrus Nauarrus cum ſua Cantabrorum cohorte, cui Collius ſclopettarios circiter ducentos addiderat, cum hac delecta manu Namurtium prolatis tormentis ſternentem muros, & aliis atque aliis Vaſconum Gallorumque cohortibus ſubmiſsis, prælium magno omnium ardore inſtaurantem, per triduum incredibili virtute ſuſtinuit: haud dubie in ipſis vel fruſtra defenſi oppidi ruinis honeſto interitu nominis ſui famæ ſatisfacturus; niſi per occultos nuncios iubente Conſaluo

vt ſi-

vt ſibi conſuleret, fortiſsimoſque milites conſeruaret, parendum eſſe cenſuiſſet: quando eius ſalus incolumi cohorte, poſſeſsione ignobilis oppidi multo carior haberetur, poſtquàm ipſe in eo periculo laboranti, opportune opem ferre nequiret, niſi, quod à belli ratione penitus alienum cenſeretur, vniuerſæ pugnæ aleam periniqua condicione ſubeundam exiſtimaret. Iam enim pari conſilio, ne iterum ſalutis periculum ſubirent Acuniam & Zaractem, Gerione excedere iuſſos in caſtra receperat: coniectura iudicans hoſtes Canuſio in poteſtatem redacto, confeſtim illuc, vt acceptum incommodum vindicarent, omnino redituros. Itaque Nauarrus quantis fieri potuit artibus ſumma auerſi animi obſtinatione ſimulata, Gallis non iniquas condiciones offerentibus aures adhibuit; vſque adeo tamen grauatè, vt truci vultu contumacique ſermone condiciones non niſi honeſtiſsimas admiſſurus eſſe putaretur: quanquàm vix tertia pars militum integra ſupereſſet: multis ſcilicet interfectis, & reliquis ferè omnibus ſauciatis. Nec ſibi vllam Namurtius moram attulit, quin extemplo tranſigeret, quod vel iniqua inuſitataq. deſperatis hominibus, nec inultè perituris omnino concedenda viderentur. Impetrauit enim ea omnia Nauarrus quæ neceſſariæ deditionis caſum ad non dubium decus honeſtarent, ſcilicet vt ex præſidio decedenti, explicatis vexillis ad tubarum cantum ſonitumque tympanorum, ac incolumi demum omni militum ſubſtantia, Barolum tutò regredi liceret: Gallique item iumenta præberent, quibus ſaucii aueherentur: & Namurtius data fide Canuſinos ab omni iniuria inuiolatos, ſecuroſque præſtaret. Hæc quum pepigiſſet, adeo elatis animis Hiſpani militari incedentes ordine, oppidi portæ agmen eduxerunt, vt eos minime victos eſſe, ſed omnino viciſſe crederes: & Galli magnopere mirarentur, tantulas copias maximis ipſorum viribus reſiſtere auſas, tot iniqui Martis incommoda ſuſtinere potuiſſe. At Conſaluus aduentanti Nauarro obuiam egreſſus gratias egit, laudauitque palam, quod ſe ſe & fortiſsimos milites quos breui ſummæ victoriæ participes futuros ſperaret, opportuna vſus prudentia conſeruaſſet. Referebat enim ſingularis tolerantiæ indomitique animi inuſitatam laudem, qua audaciſsimæ gentis ſpiritus fregiſſe videri poterat: poſtquàm facto virium, animorumque periculo præclarè conſtaret, vel grauiſsimos Gallorum impetus paucorum veteranorum conſtantia ſuperari. Nec diu poſt Conſaluus Nauarrum exigua quiete recreatis cohortibus Tarentum miſit, ratus eam vrbem ducendo bello parandæque demum victoriæ, graue momentum habituram, cui hoſtis ex propinquo vehementer inhiaret, maxime valido fideliqué præſidio muniendam. Auxit quoque pari diligentia Andriæ vetus præſidium ſummiſſa recentium militum cohorte, vt id oppidum à ſeptimo lapide Barolo ſubiectum contra hoſtes certæ opportunitatis munimentum foret. In hoc enim

vnum præcipue conſilium intentus erat, vt inſultantem hoſtem patien tia ſuſtineret, donec auxilia ſuperuenirent. Ab initio ſiquidem abru ptæ pacis à Ferdinando Rege poſtularat, vt nouo delectu in Hiſpania conſcripti pedites & equites in Brutios mitterentur. Expectabat etiam à Maximiliano Cæſare Germanorum quingenarias cohortes ſeptem, quas Heluetiæ phalangi tanquàm æqualis diſciplinæ par robur opponeret. Has enim Cæſar petenti Philippo filio facile dederat, quod Ferdinandi gener vtriuſq. Regni Hiſpaniæ atq. Siciliæ hæreditatem aditurus eſſe videbatur. Efflagitarat quoq. frumentum è Sicilia quum eius inopia laboraret; mirabaturq. nõ aduehi quando id peracerbis obteſtationib. à Nucia præfecto requiſiſſet: & iam Liſcanus cum triremib. Salẽtinorum oram teneret, vt Siculis nauigiis præſidio foret, aduerſus Præianem Gallum Archipiratam, qui ad Iapygiũ promõtorium tranſituris inſidias paraſſe diceretur. Opperiri quoq. ſe dicebat, vt ad ſyngraphas nummarias, quæ ex Hiſpania Venetias eſſent trãſmiſſæ, à menſariis ingentes ſibi pecuniæ curarentur, quib. ſtipendia militib. vbertim exolueret. Hiſce ſermonib. tanta ſpe magnifice propoſita, & multarũ rerum tegebat inopiam, & ſpes hominũ mirifice ſuſtentabat: vt milites in ſumma egeſtate pecuniæ, quòd alimenta graui etiam empta pretio deficerent, quòd lacera in veſte ſeminudi eſſent, tot incommoda iniquiſsimis animis perferentes in officio facile contineret. Nam intrepidæ frontis honor, & facundi oris maieſtas, ac in peramplo excelſoque corpore vultus alacer, bonæq. ſpei ſemper plenus, tantam promiſsis dictiſq. eius fidem afferebant, vt vel aſtutiſsimi milites, qui pleraque tanquàm inani voto ſperata, vti nimis ardua & difficilia factu, læto ſucceſſu caritura iudicabant, eum ab occulta vi præſtantis ingenii, vel ſupra rationem futura diuinare crederent. Nam per eos dies nauigiũ cum multo frumento è Sicilia vel aduerſis ſæpe ventis applicuit; cumulauitque lætitiam altera nauis, caſtrenſi plena mercimonio, quam Venetus mercator Barolum adduxerat. In ea erant præter Thoraces & Galeas, aliquot milia ex Laneo panno caligarum, interiorumque tunicarum, multaque item ſaga, & integumenta capitis, & lintheæ tunicæ: præterea calceorum ingens numerus. Quæ omnia Conſaluus ita coëmit, vt pecuniã mutuam à familiarib. ſecretò acciperet, & ditiores præfecti, ducesq. minores fidem interponerent: ab Iſabellaque Aragonia ad omne officium promptiſsima, ex numero Barenſium ciuium mercatori vades darentur. His rebus magna omnium lætitia per cohortes turmaſque diuiſis, exercitum ex diuturna illuuie ſordidum nouo cultu vſque ad elegantiam adornauit, vſque adeo expedite ac liberaliter, vt quum auri eſſet egentiſsimus, magnam recõditæ pecuniæ vim habere crederetur: quam opinionem inter milites alere erat ſolitus. Nam eos aliquando ſtipendia nimio plus quàm ipſi ferre poſſent differri conquerentes, allocutus, dicere erat ſolitus, Eſtote

bono

bono animo commilitones, nam obſignata integraque adhuc nobis ſuperest illa ingens arca, ex qua, quum pro matura victoria opus erit, ad explendas omnium cupiditates, immenſus ſignatæ pecuniæ theſaurus effundetur. Cæterùm Namurtius Canuſio Gerioneque potitus, alia quoque oppida circumducto exercitu, quòd eſſent nudata præſidiis, ad deditionem facilè compulit, tranſgreſſuſque Aufidum Canuſino ponte, ad ſecundum lapidem à Barolo poſitis caſtris conſedit: præcone ad portas miſſo, qui Hiſpanos ſi viri eſſent ad iuſtam pugnam prouocaret, vt vtriuſque gentis virtus æquo in campo ſpectaretur: ac ex ea victoria Marte iudice, bello finis imponeretur. Ad ea Conſaluus feruidi paratique hoſtis impetum mora eludendum ratus reſpondit, ſe nequaquàm ad nutum expetentis hoſtis, verum ex arbitrio ratione que exploratæ occaſionis dimicare ſolitum, nihiloſecius Namurtio, gratias ingentes ſe habere dixit, quòd adeo alacriter ſeſe offerret: ſed multo maiores habiturum, ſi tantiſper, dum ſuorum equi calciarentur, & milites exacuerent gladios, armaque detergerent, opperiri minime grauaretur. Fremiebant tum Hiſpani: eoque ferocius pugnam depoſcebant, quòd indignarentur hoſtes, iterum ex propinquo Baroli mœnia ſpectare auſos, inultoſque intra pauca ſtadia conſidere. Verum Conſaluus ita pugnæ ſtudio incenſos laudabat, vt eorum ardorem graui obteſtatione compeſceret: hortareturque, vt eoſdem animos in alium certioris auſpicii diem, quem iam ipſe præſentiret, ad cōferendum prælium conſeruarent. Fore enim, vt breui ex ea cunctatione magnopere lætarentur. Nec dicto fides abfuit. Non multo poſt enim, quum Namurtium ſatis ſe ad laudem ex ea prouocationis oſtentatione profeciſſe exiſtimantem motis caſtris retro ad Canuſium ſigna vertiſſe didiciſſet, emiſſo repente Didaco Mendocio eximiæ virtutis duce, cum omni equitatu vltimum abeuntis agmen adortus eſt, eo ordine inſtructa acie, vt binæ cohortes expanſæ in alas ab vtroque latere equitatum irrumpentem curſu adæquarent, & ſclopettis maxime rem gererent. His præfuere Centurionum promptiſsimi Pizarrus, Scaladda, Speſsius atque Zaractes. Conuertêre itaque ſe Galli alacriter, & magno impetu prælium iniêre: Ità vt Hiſpani tanquàm cataphractorum vim iniquè ſuſtinentes, vti antea edocti fuerant, ſe ſe retro explicatis turmis reflecterent: & Galli non iam confertim, ſed laxato agmine conuerſos non modo perurgerent, ſed effusè conſectarentur. Tum vero cohortes lunato circuitu ad ſtadii ſpatium progreſſæ vtrunque latus procurrentium hoſtium inuaſere, & Cataphractorum ala Columnia, leuis armaturæ equitibus ſubſidio miſſa, denſato agmine prælium excepit. Dimicatum eſt aliquandiu vtrinque vehementiſsime; ſed Galli ferè vndique circumuenti vulneratique tantam vim præmentis hoſtis quin ſe fugæ mandarent, ferre nequiuerunt, quod Namurtius nihil tale veritus disiunctis

agminibus more Gallico iter intenderat, præmiſſo vtique peditatu cum tormentis & Palicia, Formanteque ex itinere dimiſsis, qui in hiberna præſidiaque ſua, hic Quadratam, ille Rubos redibant. Eo modo victor Mendocius profligatos toto campo perſecutus, multos cæcidit & intercepit, penè prius quàm id acceptum incommodum à Namurtio, qui opem ferre poſſet, ex ſuorum fuga ſentiretur. Itaque cum captiuis & ſpoliis Barolum reuerſus, Conſaluo extra portam occurrit. Is enim ſummo conſilio reliquas copias ſub ſignis eduxerat, vt ſi Mendocio aliquid parum feliciter accideret, ipſe producta noua acie in pugnam deferretur. Tum vero ex complexu Mendocium cum ſua priſtina virtute nobilitateque, tum ſingulari eo facinore ædito illuſtrem, miris laudibus extulit; quod inſolentis hoſtis ferociam contudiſſet, idque vnum ante omnia tanquam ad certum omen maturæ victoriæ facto virium periculo præſtitiſſet, vt Hiſpani Gallorum audaciam, & quo illi maxime valere videri volunt, impetum facile contemnere condiſcerent. Centurionum verò fortem operam collaudando ita probauit, vt menſtruum ſtipendium donatiui nomine, eorum cohortibus ſe continuo daturum polliceretur. Sequenti die Mendocius tempeſtiui lautique apparatus epulum amicis dedit, eo ordine, vt captiui nobiles Galli honoris cauſa inter proceres diſcumberent.

Quum vero ad exhilarandum conuiuium poculis certaretur, & de heſternæ pugnæ ſucceſſu liberi ſermones inciderent, Mendocius præclarè teſtatus eſt Gallos valde ſtrenuos in omnique periculo egregie fortes fuiſſe; Sed in ea pugna proculdubio Italicæ virtuti palmam deberi, quod Cataphracti alæ Columniæ collatis equorum pectoribus longe omnium promptiſsimè ſe ſpectante atque admirante dimicaſſent. Diſcumbebat iuxta primos Carolus Anoierius, cognomento Motta, ſuopte ingenio ferox & forſan frequentibus poculis incaleſcens. Is Dii meliora inquit Mendoci quàm vt æquis auribus Italos virtute bellica nobis anteferri toleremus. Hiſpanos enim quum nobis pares eſſe fateamur, nō eſt cur Itali vti ſemper imperitè, nec omnino fideliter arma tractantes vlla ex parte Gallis comparentur. Quandoquidem ſi gloriari captiuis licet, ſæpe à nobis non vno in loco per Italiam profligati, integram nobis rei bellicæ laudem reliquerint.

In hunc modum vociferanti Gallo feruideq. tumenti proximus erat Indicus Lopes Hayala vetuſtiſsimæ nobilitatis Hiſpanus eques. Is admoto cubito Mottam comiter admonuit, vt Italis maledicere deſineret, ne illi patrii decoris memores, ac omnis contumeliæ prorſus inſolentes, ſi id reſcirent proculdubio defenſuri publicam iniuriam, eum ad ſingulare certamen prouocarent. Tum ille altius ſublata voce, prouocent inquit, vt lubet, quando nihil mihi omnino felicius exoptem quàm id forti dextra verum eſſe teſtari, quod nequaquàm temulento ore protulerim. Hæc vt dicta erant per Hayalam in contubernium

bernium

bernium Proſperi Columnæ delata ſunt, vbi frequentes de more Itali equites aderant, increbuitque inter eos rumor, proſcindi contumelia Italicum nomen ab arrogante Gallo, viderique eam iniuriam ferro vindicandam. At Proſper vbi id didicit, cuncta maturè peragenda ratus in ea præſertim cauſa quæ totius Italiæ dignitatem reſpiceret, duos Ianos Romani ſanguinis equites Brachalonium atq. Capocciam ſciſcitatum miſit, an vera eſſent quæ à Motta in conuiuio prolata dicerentur. Id ſi Gallus ingenuè & extra menſam fateretur, continuo eum ſtultè mentiri dicerent, & tot quot ipſi Galli vellent, oſtendendæ virtutis cauſa ad certamen ex pari numero prouocarent. Non erubuit Gallus: pertinacique animo conditionem accepit. Hic eſt ille Motta quem Borbonianæ perfidiæ crimine damnatum, ideoque exulem in ruina cadentis Vrbis vſurpato Prætoris nomine, ex tribunali ius dicentem vidimus, quum inter eos qui ſacra humanaque confuderant, aliqua iuris & æqui formula quæreretur. Sed is demum quum in Hiſpaniam pretioſa præda diues enauigaret, ab auaris vectoribus ex morbo ſemiuiuus in mare proiectus eſt. Verum Gallus pecunia ſe redimens ad Namurtium reuerſus eſt, qui de omnibus quæ acciderant edoctus, ineundæ pugnæ cauſam dictaque & promiſſa Mottæ ſuorum omnium hortatu comprobauit. Statimque inuenti ſunt concitante Motta Tredecim inſignes Galli equites, qui pro decore gentis ad ſubeundam eius certaminis aleam ſeſe obtulerunt. His autem pares Proſper delegit. Fuêre ii ex omni ferè Italiæ regione lectiſſimi, vt ſperatæ victoriæ laus, nemine cõquerente latiſſime ſpargeretur. Romani tres erant, vt hoc dignitati omnium victricis vrbis daretur. Ipſi ante alios, vt diximus, Brachalonius atque Capoccia, & Hector cognomento Peracius. Marcum autem Corolarium Neapolis, & Capua Hectorem Feramuſcam bellicoſa ſtirpe æditum, dedêre. His autem à Theano Sidicino, Ludouicus Benauolus & Marianus Abignentius à Sarno & Meiales Ethruria oriundus ſuccedebant. Binos vt mitteret Sicilia impetrauit, ne Inſula impotenter abrumpente Mari auulſa à ſuo, ius Italicæ ciuitatis amiſiſſe videretur: Franciſcum ſcilicet Salamonium multis poſtea bellis clarum, & Guliermum Albamontem. Ex circumpadanis vero vrbib. numerum ſuppleuere Parmenſis Riccius, & Titus è laude Pompeia ſuperbo cognomine, quod bello omne vitæ diſcrimen contemneret Fanfulla vocatus, & acer è Foroliuio Aemiliæ viæ Romanellus. Gallorum porrò nomina, quanquàm ea diſertè ab ipſo Motta didicerim, hoc loco ſupprimenda cenſuimus, ne pro ſperata laude, poſtquàm inauſpicato certauerunt rei malæ geſtæ dedecus cum deformi nobilium familiarum nota tranſmittatur ad poſteros. Proſper ſuos, quod ferè omnes ex ſua aut Fabritii fratris ala delecti eſſent, graui ſermone, ſed vultu maximè læto hortatus eſt, vt meminiſſent publicum totius Italiæ decus in ipſorum virtute poſitum, propterea enixe

darent operam, ne ipſius opinionem fallerent, qui eos potiſsimum tot fortiſsimis equitibus prætermiſsis, tanquàm optimos Italici nominis defenſores delegiſſet. Nec quiſquàm fuit qui non dulcedine paratæ gloriæ duceretur, iuraretque ſe non niſi victorem in caſtra rediturum. Monuit autem ſingulos: & inſtruxit adeo diligenter, vt arma & equos ſigillatim inſpiceret. Singulis autem robuſtas haſtas Gallicis ferè cubito longiores, gladios item binos: alterum mucrone ſolido, qui ab ephippio ad leuam dependeret, alterum lateri alligatum, breuiorem & latiorem, quo cæſim punctimque ferirent, tribuit, ad dextram quoque addidit pro claua ferrea ruſticam ſecurim graui pondere, ſeſquipedalique manubrio validam, ab ipſa ephippii fronte cathenulæ ferreæ inſertam. Equi autem ferreis ſplendidiſque frontalibus, ceruicalique lorica, & bardiis recocto è corio inauratis, & pictis tegebantur. Has antiqui clibanos vocabant, pectora & clunes aptiſsimè munientes. Addita demum ſunt noui & perutilis apparatus duo venabula, quæ poſt aciem ſolo figerentur: vt qui equis deiecti forent, his arreptis rem gererent. Ea ſicuti à Proſpero & ab his qui depugnarunt accepimus, ad victoriam maxime contulerunt. Nec minore cura Namurtius ſuos inſtruxit, decora ſpecie aureos limbos alternante purpura virgatis in ſagulis prodeuntes. Hos Palicia ex multis id decus petentibus delegerat: conferendæque pugnæ præcepta ſingulis tradens ad repræſentandum Gallicæ virtutis ſpecimen vehementer accenderat. Medio itaque in loco inter Quadratam & Andriam vnius ferme ſtadii ſpatium ſulco deſcriptum eſt erecto quidem ſuggeſtu, in quo ſub vmbella delecti tres iudices conſiderent. Ii ſtatuerunt, vt delati extra ſpatium pro victis haberentur. Singulis autem victoribus arma & equi centenique item aurei præmium forent. Quum vero Iudices locum ab omni iniuria tutum tanti certaminis ſpectaculo præſtari poſtularent: ad idque Palicia fidem ſuam, vt in graui periculoſoque negocio, interponere recuſaret: Conſaluus ſe egregie tuta omnia præſtaturum eſt profeſſus, ac vniuerſas copias Barolo eduxit, tanto quidem ordine inſtructa productaque acie, vt pugnaturus eſſe videretur. Gallorumque animos ambiguo quodam terrore iniecto ſuſpenderet. Accitos demum ad ſe Italos non aliis verbis hortatus eſt quàm eius gentis ſtirpiſque homines generoſo conſtantis animi decreto contemnerent, vt pote quos à maioribus ipſorum ſubacta Gallia milies cæſos atque perdomitos meminiſſent: ſperarentque pro optima cauſa aduerſus inſolentes, ſtolidéque ſuperbos pugnantibus certiſsimum victoriæ numen adfuturum. Tum vero dimiſsi ad ſtadium, ex aduerſo prodeuntibus Gallis ſeſe in aciem æquata fronte direxerunt. Nec mora ad tertium tubæ cantum indicto ſilentio concurſum eſt. Itali magno contra ſe impetu procurrentes Gallos ſecus ac omnes ex more militiæ crediderant, nihil promotis equis, ſed inclinatis tantum ha-

ſtis conſtanter exceperunt. Eo quidem euentu, vt Galli priuſquàm ipſorum cuſpides ad hoſtium thoraces peruenirent, longioribus haſtis induerentur, & quidam ab extrema acie ſtadii ſpatium pertranſirent. In eo concurſu nonnullis vtrinque ephippii ſella deturbatis, haſtiſque perfractis magna equorum colluctatio ædita eſt. Singuli autem clauas aut gladios expediuere. Sed ab Italis mirificè res geſta eſt ſecuribus: quum graui ictu Caſsidum bucculas humeraliaque diffringerent: enſeſque item è manibus hoſtium excuterent. AEquata tamen pugna vi debatur, quod Albamontes & Sidicinus aſportantibus equis, vrgente que hoſte pulſi, intra deſcriptum limitem ſe continere nequiuiſſent. Verum ingenti animo Brachalonius & poſt eum Fanfulla, cadentibus eorum equis, in pedes deſtituti, arreptis extemplo venabulis quum acriter equos viroſque perfoderent victoriam inclinarunt. Vnus omnino ex Gallis nomine Claudius, colliſa vehementer galea, ita vt per nares cerebri medulla cum multo ſanguine diffflueret, interiit, qui quum eſſet ab Aſta Italiæ Colonia oriundus, merito cecidiſſe videri potuit: quod pro gloria externæ gentis contra patriæ decus parum ho neſta ſi non improba arma deſumpſiſſet. Reliqui vulnerati aut ex multis ſecurium ictibus attoniti, quum ſe victos faterentur, ad terram arma proiecerunt. Quo rerum euentu perſpecto Iudices è Tribunali cum multo tubarum clangore Italos victores pronunciarunt, atque ita Galli quòd eorum nemo Centenos ex condicto aureos, quibus ſe redimeret ſecum attuliſſet, Barolum ſunt perducti. Nihil enim de eius prælii euentu dubitarant, quum arrogantius quàm deceret, vel contra vim vltoris Martis tantos ex inani fiducia ſpiritus deſumpſiſſent. Conſaluus hilari fronte ſuſceptos iucunda oratione conſolatus admonuit, vt æquo animo perferrent, quicquid diiudicante fortuna contra ſpem egregie pugnantibus contigiſſet. In poſterum vero linguam moderari condiſcerent, ſtrenuos enim honeſtoſque viros, qui equeſtris dignitatis honore digni exiſtimari volunt, neminem niſi in acie contemnere: & nuſquàm iactabundos non inani verbornm ferocia ſed fortibus factis perilluſtrem famam quærere conſueuiſſe. Exinde curare corpora iuſſos Proſper atque Fabritins vſque adeo liberali comitate ſuſceperunt, vt Galli quanquàm deiectis vultibus perturbati, ferè totam oris triſtitiam exuerent: minuſque iam quoſdam puderet accepti dedecoris, poſtquàm eorum virtuti conceſsiſſent, quorum humanitate vincerentur. Nec multo poſt recepta è caſtris pecunia, redempti, dimiſsique ſunt. Conſaluus vero Italos luculentiſsime laudatos, equeſtris ordinis dignitate traditis de manu ornamentis nobilitauit: ita vt ad ipſorum gentilitia inſignia argumentum virtutis atq. victoriæ, tredecim torques adderentur. Hanc porrò celeberrimi certaminis hiſtoriam, vt manaret ad poſteros, Hieronymus Vida Cremonenſis vetus ſodalis meus pernobili heroico carmine decantauit.

Per eos quoque dies Conſaluus ad ſubleuandam annonæ penuriam qua maxime laborabat, nouo inexpectatoque prouentu maxime læta tus eſt, Veneto ſcilicet nauigio cum magna frumenti copia circa Sipontum à triremibus intercepto, Barolumque deducto. Alegria enim Gallus Fogia manu capta (hæc olim Ecana fuit) maximam in oppido frumenti vim nactus, id totum tanquàm ſuam prædam venale proponens, Veneto mercatori præſenti pecunia coëmenti adiicere maluerat, quàm Neapolitanis fame laborantibus, qui id ſub fide ad diem exoluendi pr etii poſtularant: & iam nonnulli publico vſui ad alendum exercitum in horreis recondendum dicerent, ita vt ex hoſtis auaritia Conſaluus inſigne beneficium ſit conſecutus, & nulla quidem cum infamia; quum Veneto ampliores quàm ille Gallo dederat pecunias, numeraſſet. Exinde quoque accumulata lætitia naualis victoriæ nuncium accepit. Liſcanus enim Prærianem Gallum ad Iapygium conſecutus, ita eum conſerta pugna profligarat, vt demerſis captiſque aliquot nauigiis, in fugam verteret, potiturus haud dubie prætoria naui, niſi Prærianes in Hidruntinum portum ſeſe celeriter intuliſſet: vbi Venetus præfectus, tanquàm amborum Regum ſocius, tutam vtriſq. ſtationem præſtare erat ſolitus. Ab ea autem Prærianis infelicitate Siculæ naues ſeptem frumento onuſtæ libera tutaque vſæ nauigatione, & pacatis paſsim litoribus Barolum peruenerunt. Quarum appulſu tanta annonæ vilitas eſt conſecuta, vt pretia rerum prope omnium, ex dimidio planè decreuerint: his enim nauigiis Conſaluus præter triticum & ordeum, vini Mamertini, caſeique Sicilienſis, & ex Cetariis ſalſamenti magnam copiam ſibi aduehi curarat. Interea Namurtius qui è Canuſio, Altamura, Gerione, Quadrata, Rubis, Fogiaque & Siponto, Conſaluum circumfuſis copiis lenta obſidione premendum ſuſceperat, repentina Caſtellaneti rebellione excitus, ad vindicandam perfidiam, motis propere caſtris ire conſtituit. Superioribus enim diebus Meſapiam, Dauniam Iapygiamque peruagatus, multa in Salentinis oppida in poteſtatem redegerat, & in his Leccium nobile oppidum, Lupiæ antiquitus dictum, præterea Calatanam antiquiſsimam Theſſalorum Coloniam, quæ hodie à Sancto Petro nomen ducit, & Nardoum à Leucadia, Neritho condentibus Græcis dictum. Item Rudias Ennii Poetæ natalibus celebres, quæ Rhodeiæ hodie vocantur, Oriam demum, & Mottulam: conuerſiſque ſignis, & Gallipoli ex itinere fruſtra tentato, Tarento copias admouerat, nihilque ſe commouente præſidio, & quieſcentibus Tarentinis, Conuerſanum adortus eius oppidi Regulum fidem mutare coëgerat. Poſtremo vrbem Caſtellanetum medio ſed obliquo itinere inter Tarentum atque Brundufium ſitam, ea conditione in fidem acceperat, vt præſidii cauſa duas Gallorum turmas imponeret: quibus ſeſe aduerſus Hiſpanos è Tarento ſæpius erumpentes tuerentur. Eo modo quum multa terrore præ-

ſentis

ſentis exercitus, & pleraque ſine vulnere, colloquiis & pollicitationibus perfeciſſet, quod præcellenti ſtudio Andreæ Aqueuiuæ & Fabritii Ieſualdi Andegauenſium Procerum vteretur: in magnam ſpem maturæ victoriæ veniſſe videbatur. Sed forte euenit vt Caſtellanetani Gallorum iniuriis exagitati coniurarent, quod nonnulli procacius quàm Apulorum mos ferret, matronarum pudicitiam attentaſſent: alii hoſpitum penuariis copiis prodigè vterentur: & quidam hoſpites ſuos ægre iniquis imperiis parentes temere verberaſſent. Itaque præſidium intempeſta nocte ſopitum in hoſpitiis ad datam teſſeràm eſt compræhenſum, accitiſque à Tarento Hiſpanis, vrbs tradita: ea tamen conditione, vt Galli quanquàm exuti armis & equis, quo ad in tutum peruenirent, inuiolati præſtarentur. Id inexpectatæ perfidiæ facinus vſque adeo Namurtium commouit, vt vel diſſuadente Aquauiua Regulo, quin motis propere caſtris eò contenderet, retineri nequiuerit. Ille enim peritus belli, gnaruſque hoſtium Gerioni, aut Rubis, aut denique Canuſio timendum eſſe diſſerebat: ne ipſo abſcedente longius, Hiſpani rei bene gerendæ occaſionem arriperent. Verum Namurtius ſe feſtinanter iturum, vindicataque perfidia celerrime rediturum profeſſus, Caſtellanetum noctu diuque, continuato itinere peruenit, Oppidani ſubito aduentu irati repentinique hoſtis magnopere perturbati, quòd pauci in præſidio Hiſpani aderant, quòd aduerſus vim tormentorum imparati eſſent, & mulierum puerorumque planctus deliberantibus viris, fortia conſilia excuteret, ad id conſilium decurrerunt, vt admiſsi ſceleris pœnas pecunia redimerent, poſtquàm nihil in corpora deſæuiſſent. Sed dux iracundus, quum triplo maiorem pecuniam poſtularet: & niſi integram continuo perſoluerent, cunctis extrema ſupplicia minaretur, id omnino importunè effecit, vt oppidani ad deſperationem verſi extructis introrſus tumultuariis munitionibus aliquot tormentorum ictus conſtanter ſuſtinerent. Subireque murum ſcalis auſos prouolutis è corona trabib, ſaxiſque ingentibus deterrerent. Verum in eo conatu hærentem, ambigentemque an vi admota quod eſſet periculoſum, an accepta quæ offerretur pecunia, quod indecorum videri poſſet, iniuriam vindicaret, ab eo conſilio nuncius auertit. Is attulerat Conſaluum Barolo profectum Rubos ad opprimendum Paliciam contendiſſe. Is enim de Namurtii profectione certior factus ex occaſione ſumpto conſilio, celeriterq. expedito, noctu eductis omnibus copiis, tormentiſque, ita vt Decuriones Barolitanos non obſcurè fidei obſides futuros ſecum duceret, Rubos aduolauit. Tantaque vi tormentis admotis oppugnare adortus eſt, vt proſtrato ingenti ruina muro, collata veluti acie dimicaretur, & non vno in loco Hiſpani admotis ſcalis ſubire mœnia niterentur. Certatum eſt per ſeptem horas ſumma contentione, Nam Palicia infracto animo, vbi periculum poſceret, adhortando pugnandoque ſuis non deerat, quum pro vallo cata-

phractos equites pedibus dimicantes irrumpentibus oppoſuiſſet, &
per ſagittarios Vaſcones idoneis in locis diſpoſitos crebra vulnera ſu-
beuntibus inferret. Sed ipſo demum Palicia vulnerato, & cataphra-
ctis incumbentium hoſtium impetu pondereq. proſtratis potius quàm
interfectis, Hiſpani in oppidum irruperunt; quum alii eodem ferè tem
pore conſcenſis ſcalis muri coronam cepiſſent. Primum quod illatum
eſt repulſis Gallis vexillum fuit Franciſci Sances, qui Regis Hiſpaniæ
erat diſpenſator, Muralis verò coronæ decus datum eſt Traiano Mor
minio nobili Neapolitano, qui primus muri pinnam appræhendiſſe
conſpectus eſt. Multis igitur primo impetu cæſis, reliqui Galli omnes
cum Ruboſtanis ciuibus capti ſunt, eminente inter eos Palicia cum
Amideo Allobrogum equitum præ fecto & Peralta Hiſpano, qui ante
turbatam pacem ſub Gallo Rege ſtipendia merens, in officio ſibi per
manendum eſſe cenſuerat. Conſaluus in tanto ſtrepitu direpti oppidi
præcipuam adhibens curam, fœminas coniectas in templum ab omni
iniuria inuiolatas conſeruauit. Sequentique die non plane toto dire-
pto oppido eadem vſus celeritate Barolum eſt reuerſus, penè prius
quam Namurtius qui ex itinere adiunctis ſibi Heluetiis & coacto am-
pliore equitatu feſtinanter aduentabat, de Paliciæ calamitate docere-
tur. Nec multo poſt Ruboſtanas mulieres Barolum perductàs pudo
re incolumi & ſine pretio dimiſit; viroſque pariter ad vnum omnés: qui
bus exigua admodum pecunia redemptionis nomine impoſita fuerat.
Gallos porro equites nequaquam redimi paſſus in cuſtodia retinen-
dos iudicauit, quòd paulò antè Namurtius præſcriptis legibus parum
integre paruiſſe diceretur. Reliquam autem peditum turbam ad Li
ſcani triremes vſque ad belli exitum relegauit, duriore aliquanto pœ-
na quàm Chriſtianæ militiæ mos ferret. Quo inſtituto dux nonnun-
quam contra naturam ingenii ſeuerus & callidus, ob idque aduerſos
de ſe rumores ex belli commodo facile contemnens, hoſtium alas, co
horteſque vehementer attenuari præclare intelligebat: Pauciſque die
bus & equitatu quoq. quo maxime valebat hoſtis, par euaderet: quum
ſupra ſeptingentos militares equos variis expeditionibus Caſtellaneti-
que præſertim & Rubis captos, lectiſsimis peditum dediſſet. Ita vt pe
dites ad equum reſcripti, ardua quæque & aſpera tentare auderent: &
eo quidem alacrius, ne tanto beneficio, inexpectatoque honore indigni
viderentur. Dum hæc in Apulia geruntur, Hugo Cardonius è Sicilia
coactis tribus milibus peditum & trecentis equitibus Rhegium tra-
iecit, Iacobum Sanſeuerinum Myleti Regulum Brutios ad defectio-
nem concitantem tumultuario prælio fudit, Didacum Ramirum in ar
ce Terrænonæ obſeſſum liberauit, oppidumque deripuit & incendit,
Conuerſuſque demum ad oram magnæ Græciæ Martianum Roſſani
Principem in fugam vertit. Quibus rebus cognitis Sanſeuerini duo
Reguli Beſennianus & Salernitanus qui antea (vt diximus) ab Hiſpanis
ad Gallos

ad Gallos defecerant,accitis,vndiq. copiis armatiſq. clientib. ſeſe ad-uentanti Obegnino cōiunxerunt.Is parua manu Gallorū Coſentiæ reli-cta,qua Solitius Gometius in arce obſideretur, ad Hugonem quãta fie-ri poterat celeritate contendebat,vt quàm primū confligeret.Erant cū eo Grigninius atq. Malhærba, hic ſagittariis Vaſconib. & trib. Heluetiorum vexillis,ille cunctis leuis armaturæ equitib. præerat.Sed præcipuum robur erat in grauis armaturæ equitatu,in quo eminebat vetera-na Scotorū ala Obegnino familiaris fidaque. Habebat tum caſtra Cardonius in ea planitie quæ ab oppido Terranoua ad meridiem ſe extendit.Is de hoſtiū aduentu certior factus,rem ad conſiliū defert, & quanquàm nouis copiis eſſet adauctus, vitandos tamen patentes campos cenſet,& ſeſe ad Sancti Georgii arcē quæ pertinebat ad Apennini montes recipere cōſtituit. Sed ne decretum fiat,noui duces impediunt,qui ab Hiſpania nuper aduenerant.In his fuere Emanuel Benauidius,Antonius Læua,qui poſtea ſummus dux euaſit, & duo.Aluaradi pater & filius:qui quadringētos vtriuſq.armaturæ equites,& quatuor cohortes adduxerant. Indecorū.n. & planè turpe eſſe differebant retro mouere caſtra pedemq.referre,antequàm hoſtis in cōſpectū ſe daret,& quales quantæque eius eſſent copiæ certius exploraretur: vel ob id præſertim quòd ambiguæ fidei Brutius ſpeculator,Gallos nec biduo quidē affuturos renunciaſſet.Sed eam hoſtiū opinionē Obegninus dux vetus egregie fefellit,Gallica.n. vſus celeritate,per inuſitatā viam mōſtrantib.Brutiis,& noctu cōfecto itinere,inſtructam aciem oſtendit,& ſigna canere iubet. A dextro cornu duo Sanſeuerini Reguli lunato flexu producebãt,in læuo Grigninius erat cunctis vt diximus leuis armaturæ equitib. præpoſitus,In media porro acie Obegninus ipſe cōſtiterat denſato cataphractorū ordine Regulis ferè coniunctus. Malhærba cōfertos Heluetios & Vaſcones ex raris ordinib. cōmode Sagittantes Grigninianis equitibus applicarat. Ex aduerſo Hiſpani cōſpecto hoſte, quanquàm pauciores,cōſilioq. decepti,intrepidè ordines inſtruūt,ſeſeq.ad cōferēdas manus cohortãtur,& procurrentiū Gallorū impetū cōſtanter excipiunt,cōmittitur atrox pugna,nec diſplodendis vtrinq. tormētis facultas datur.Sed ardente pugna dū Cardonius admirabili cōſtantia ducis & militis munus impleret,Grigninius lato circuitu extēſa ala in trãſuerſos hoſtiū pedites inuectus, eos perturbauit & fudit, Quib. extēplo incubuēre Heluetii & Vaſcones tãto impetu, vt pulſi ab haſtatis ſagittiſq. cōfixi,in fugam verterentur. Ex alia autē parte omnis equitatus Hugonis monitu conglobatus,Brutios æquata cæde ſuſtinebat. Verùm Obegnino ſuã aciem promouente,neq.Siculi neq.Hiſpani equites Scotorū cataphractorū vim tulerunt,quin celeriter terga darent,& præcipiti fuga ad mõtes cõtenderent: increpãte Cardonio,& vt ora cōuertere ſenſimq. ſe recipere vellent,fruſtra obteſtante. Eo modo profligatis equitib. peditatus in medio cæditur atq. proteritur. Equites verò magna

ex parte ad montium anguſtias euadunt. In ea hoſtium perturbatione Grigninius quum abeuntium tergis inſtans intemperantius proueheretur, quòd ſubducta Caſsidis buccula faciem nudaſſet, recepta per oculum conuerſi hoſtis cuſpide interfectus eſt. Nec Obegninus paruū vitæ periculum adiit, quum Hiſpani equites vti poſtea ab Antonio Leua accepimus, circumuento & ferè capto, caſsidem detrahere conarentur, haud dubie iugulum petituri, niſi Salernitanæ alæ ſuperuentu, quæ facto cuneo circumfuſos diſsiparat, ſeruatus fuiſſet. Nouiſsimus porro omnium Hugo quum cæteri proceres per montes euaſiſſent, dimiſſo equo cui crura præciderat, ne eo potiretur hoſtis per niuoſas rupes ad Bubalinam Mottam ſe proripuit, atq. inde collectis paululumque recreatis militib. qui ex prælio ſuperfuerant, in Locrenſem agrum ad vrbem Hieracium deſcendit, Impedimenta diripienti militi agreſtibuſque ceſſere, vexillæ autem cum multis nobilibus Hibericis equis ad Obegninum relata ſunt, captiuorū numerus quàm cæſorum amplior fuit. Nec ea victoria Obegnino admodum læta videri potuit, quum Grigninii amiciſsimi atq. fortiſsimi viri morte conſtitiſſet. Poſt id prælium Obegninus quum Bubalinam Mottam in quam hoſtes ex fuga ſe receperant profectus ſine vulnere cepiſſet, & in Locrenſi Pentadactilos oppidum expugnaſſet, nemo ferè in Brutiis fuit qui non ad Gallos victores ſtudium continuo verterit, Hiſpanis vtiq. in munitas arces refugientibus: quas Gallus ægre per hyemem oppugnaturus eſſe videbatur. His rebus quæ in Brutiis & Apulia geſtæ fuerant Ferdinando Regi in Hiſpania nunciatis, extemplo alia claſsis maioris apparatus in portu Nouæ Carthaginis adornatur, quæ Meſſanam adnauiget, præerat copiis claſsique cum imperio Portocarerius è Buccanigra familia Genuæ pernobili oriundus, propterea cæteris Hiſpaniæ Regulis ad id imperii decus aſpirantibus Regis iudicio prælatus, quòd Conſaluo arcta affinitate eſſet coniunctus. Nam is Manricæ Conſalui vxoris ſororem in matrimonio habebat: Videbaturque coniunctis cum eo ſenſibus ab omni æmulationis certamine procul abfuturus. Portocarerio parebant Alfonſus Caruaial, Italiæ poſtea bellis clarus, qui ſexcentis equitib. præerat, & Ferdinandus Andrada qui ex Gallecis, Aſturibus & Cantabris, ac Oceani litore circiter quinque milia peditum adduxerat. Nauiganti Portocarerio ita aduerſi fuere venti, vt ingenti tempeſtate circa Aeolias Inſulas iactatus aliquanto tardius quàm volebat, ſed claſſe incolumi Meſſanam peruenerit. Verùm traiecto freto, Rhægii exponentem copias ſupremus inuaſit morbus. Is quum fatalem horam ſibi adeſſe cerneret, conſulto Nucia Siciliæ Præfecto, ad Andradam ius Imperii tranſtulit, quanquàm Emanuel Benauidius & Alfonſus Caruaial natalib. clari peritiq. militiæ ipſo Andrada potiores videretur. Exercebant. n. inter ſe Benauidius & Caruaial veteres ſimultates ex diuerſo factionum ſtudio conceptas, vſq. adeo graues, vt neuter al

teri

teri ex profeſſo parêre vellet: ſed ambo in Andradam nequaquàm ægre Reipublicæ cauſa conſentirent. Mortuo Portocarerio celebratis exequiis iuſta perſoluerunt, numeratoque militi ſtipendio ex Siciliæ vectigalibus,ac initis cum Hugone conſiliis Andradæ copias omnes Rhægio eduxit,& tribus caſtris ad Terrænouæ campos eſt profectus. Eodem quoque die Obegninus è Bubalina Motta ad occupandam Terramnouam venit. Sed præoccupante Aluerado,quum leui certamine hoſtium vires pertentaſſet, ad Caſtrum Sancti Ioannis non procul à Semenaria deflexit, quo in loco ſeptem antè annis Ferdinandum Regem &Conſaluum collata acie profligarat. Nec longe aberant campi recenti Hugonis calamitate pernobiles, adeo vt Obegninus gemina victoria ferox quanquàm numero copiarum inferior, fatales hoſti campos ſibique felices oculis reuiſens, læto quodam auſpicio duceretur, vt quàm primum tertiæ pugnæ aleam ſubiret; mittereturque ab eo ad hoſtes Ferracutus Araldus. Is Caduceatoris officio fungebatur, qui ſuperbo ore Hiſpanos tanquàm non valde ſtrenuos,& planè vinci ſolitos,ad certamen prouocaret. Quibus verbis Hugo per ſe ad abolendum dedecus ardore quodam indignantis animi concitatus, accipiendam pugnæ conditionem Ferracutumq propterea argentea pelui ſcyphoque donandum cenſuit. Ioannemque fratrem qui non longe aberat cum pedeſtribus copiis accerſiuit. Sed milites negabant ſe progreſſuros, niſi toties promiſſa pecunia ſtipendii nomine debita ſolueretur. Verùm eam animorum contumaciam omni quod habebat auro argentoque præbito, oppigneratáque amicorum fide, facile diſſoluit, atque ita peditatus in caſtra perductus eſt. Obegninus autem aliquot leuibus præliis factis,ſuperatoque Petrace amne,ad oppidum Gioiam contendit. Abeuntem Andrada & Hugo motis properè caſtris ſubſecuti, eodem uado flumen traiecerunt, eo quidem ordine, vt quiſque eques confeſſorem peditem tranſportaret. Poſterò autem die Obegninus inſtructa acie ab oppido Gioia deſcendit. Hiſpani autem conſpectis hoſtium ſignis,continuo aciem direxerunt. In cornibus erant Emanuel & Caruaial,mediam vero aciem tenebant Hugo, Antonius Leua, & Alueradus pater,cum vetere equitatu peditatuque. Hoc agmen ex modico interuallo ſequebatur Andrada cum equitib. ab Hiſpania nuper aduectis, & Gallecorum & Aſturum cohortibus. Hæ gentes antiquo more Romanæ militiæ ſcutis oblongis inflexiſque & tragulis miſſilibus vtebantur. Ipſe porro Obegninus in primo agmine fuit, ciendæ pugnæ auidus. In ſecundo Alfonſus, & in tertio Honoratus Sanſeuerini conſtiterunt, qui Regulorũ gentilium ſuorum alas ductabant. Quadrato autem agmini peditũ præerat Malhærba, iuxta quem erant tormenta,quib. vtrinq. diſploſis ab equitatu procurſũ eſt. Obegnino aduerſos Solis radios vitare conanti Hiſpanorum leuis armaturæ ala locum præripuit. Ita vt ſigna verteret, & in Emanuelis cornu vehementer in

uheheretur. Sed ardente iam prælio & ægrè vim Scotorum Benauidio ſuſtinente, Hugo, Antoniuſque & Alueradus opem tulerunt, pugna que tanto animorum vigore contracta eſt, vt Galli Hiſpanique gladiis rem gerentes permiſcerentur: nec eorum quiſquàm de victoria dubitaret, quum Caruaial expedito conſilio ſiniſtrum cornu circumduxit: & in terga primi hoſtium agminis prouectus, tantum terrorem ancipiti prælio occupatis intulit, vt Obegninus diſsipato ſuorum agmine in fugam verteretur. Alfonſum verò cum ſecunda acie auxilium ferentem, Andradæ equites profligarent: parique ſorte Honoratus perterrito fuſoq. tertio agmine profugeret: ſemiq. horæ momento (quod vix credibile eſt) trucidato ferè toto Gallico peditatu, inſignis victoria pararetur. Capti ſunt ambo Sanſenerini Honoratus & Alfonſus. Obegninum Scotorum globus è manibus hoſtium eripuit. Iſque demum adiuncto Malhærba continenti curſu Gioiam contendit. Sed ibi paulùlum moratus, quòd iam Hiſpani equites hiſdem veſtigiis inſecuti aduentare nunciarentur, citato per obſcuram noctem itinere, in Angitulam arcem confugit. Sæpe Fortunam incuſans, quæ inuictum hactenus, & Britannicis Gallicisque bellis duodecies inſta acie victorem eluſiſſet. Sequenti vero die ante alios Valentius, Emanuelis frater, & ſecundum eum Caruaial, Alueraduſq. filius, & Antonius demum Leua, nihil de celeritate remittentes, Angitulam peruenerunt, Oppidoque potiti Obegninum in arce obſidere ſtatuerunt. Nec multo poſt Andrada dux ipſe cum vniuerſis copiis ſuperuenit, erectiſq. munitionibus, & circumpoſita cohortium ſtatione, ne dux hoſtium elaberetur, in conſpectu oppidi, ſed extra tormenti iactum, caſtrametatus eſt. Hiſdem quoque diebus quibus poſt aduentum claſsis & Portocarerii mortem, Andrada nouo duce in Brutiis cum Obegnino côuerſa iam planè Fortuna certabatur, Germanorum cohortes, quas Octauianus Columna à Proſpero patruo ad Cæſarem miſſus impetrarat, Carnicis iugis ad Tergeſtinum portum deductæ impoſitæq. in naues Barolum peruenerunt. Quarum aduentus tanta lætitia Conſaluum affecit, vt ſpem antea de ſumma victoria conceptam, mirifice confirmaret: nec ideo diutius cunctandum arbitraretur, quin in aciem prodiret. Septimũ enim menſem Baroli anguſta vrbe obſeſſus, quũ vicina oppida præter Andriam, Namurtius occupaſſet, cuncta belli incommoda, vna inuicti animi magnitudine ſuperarat, Subleuante quidem Fortuna ſpes ægras, & ſæpiſsime extremis obſeſſi caſibus arridente, adeo vt nunquàm de matura victoria dubitaſſe crederetur. Hoc inito ſuſceptoq. conſilio, quũ omnia quæ ad profectionem opportuna forent, præfectos equitum & peditũ parare iuſsiſſet, Petrum Nanarrum, & Ludouicum Erreram propinquum ſuum cum ea manu qua poſſent, Tarento euocandos iudicauit. Horũ enim eximiæ virtuti plurimum tribuebat, pari quoque conſilio Namurtius coniectura iudicans hoſtem appulſis Germanorum auxiliis

 moliturum

moliturum aliquid,& Barolo protinus egreſſurum, Andreæ Matthæo Aquæuiuæ perſcripſit, vt è Conuerſano Altamuram peteret, vbi erat Arſius, atque inde ambo coniunctis viribus ad ſe Canuſium in caſtra peruenirent: Quòd in eius viri conſilio ad res gerendas maximam ſpem reponeret, nec ſine Arſio conſtanti impigroq. duce quicquàm ſibi audendum arbitraretur. Sed dum inter ſe Arſius & Aquauiua de profectionis die coſtituunt, Nauarrus circa Tarentum Arſii literas intercepit. Qua re cognita vir acutus Aquæuiuæ tranſituro inſidias tendit, atque ita ille improuiſo malo circumuentus, dum fortiſsime repugnat, confoſſo equo grauiter ſauciatus capitur. Ioannes eius frater ſtrenue dimicans cadit: equitatuſque profligatur, & fermè totus in poteſtatem hoſtis deuenit. Eo negocio ex itinere feliciter geſto, Nauarrus & Errera Barolum perueniunt; Conſaluus geminata lætitia in riſum ſolutus pleno ore Fortunæ obſequenti ſuſcipienda vota pronunciaſſe fertur, quòd opportuniſsimo tempore capto prudentiſsimo hoſtiũ duce, viros ſummæ virtutis & fidei magno ſibi vſui futuros in caſtra recepiſſet. Iam ver florentibus aruis adultaq. ſegete ad Calendas Maias inclinabat, quũ forte eo ipſo die tanquam rite auſpicato maximèq. felici, quo ad Gioiam profligatis Gallis victoria parabatur, Conſaluus copiis omnibus Barolo eductis ſuperatoq. Aufido ad Geryonem caſtrametatus eſt, ea mente, vt admotis tormentis opportuno oppido potiretur, aut ſi Galli opem ferrent, æquo in campo collatis ſignis confligeret. Peruentum eſt ardentiſsimo Sole, æſtuoſoque itinere, & maximè puluerulento: tanta totius exercitus fatigatione, vt pleriq. milites ſiti, laſsitudineq. confecti paſsim interirent: humoriſq. deſiderio ſe rulas, quas retorridus præbet ager, tanquàm ex rore nocturno madidas exſugere cogerentur. Quibus malis Conſaluus circumductis ad ſingulas acies aquæ vtribus occurrebat, hos enim in eum caſum ab Aufido comportari iuſſerat, edicebatque ſingulis equitibus, vt ſingulos pedites, armatoſq. præſertim in tergo conſeſſores acciperent. Id vero aliquanto benignius& alacrius equites præſtabant, quòd humaniore quodam exemplo ab ipſo duce receptus in equi clunes ſignifer Germanus veheretur.. Geryo (vt antea diximus) irrito conatu Pœni Annibalis potius quàm ædificiorum frequentia nobile, tumulo inſidet, & perpetuis per decliuia vinetis clauditur.. Vineta autem foſſa modica præcingit, intra quam Proſper atq. Fabritius locum ſpeculati, dimenſique caſtra fecerunt; Sic vt tumultuario opere foſſa repurgata dilatataque ac educto ad labrũ interius paruo aggere, quantum in ea temporis exiguitate fieri potuit, ſe ſe ſatis egregie aduerſus hoſtium equitatum permunirent. Conſaluo ipſo recentiores militum ad perficiendum opus cohortante, quũ eodem tempore tormenta idoneis locis in fronte collocaret. Interim Namurtius Canuſio profectus non procul à Geryone cõſedit, vt communi ducũ omnium vſus conſilio de ineunda

pugna ſtatueret. Sed intempeſtiua altercatione factum eſt, vt deliberando diei maxima pars elaberetur, quum ipſe & Formantes atque Arſius grauibus de cauſis pugnam in poſterum diem differendam cenſerent. Ciandeius autem Heluetiis præpoſitus & Alegria, nequaquàm ſegni atque indecora cunctatione, ſed expedito virilique impetu, vti ſemper fortia audentibus Gallis feliciter eueniſſet, victoriam omnino petendam teſtarentur. Qua ſententia vehementer offendi nominis ſui famam Namurtius intelligebat, nam paulò ante malignas de ſe voces ab Alegria editas audierat, quod tanquam dux non plane peritus & ſtrenuus vniuerſi certaminis diſcrimen ſubire formidaret, & ſe per partes attenuatis copiis ab inſidioſa gente carpi atque atteri cum labe Gallicæ dignitatis & magno virium incōmodo pateretur. Nec mora non obſcure contumeliam indignatus, poſtquàm, inquit, ita videtur, vt hodie dimicando qualemcunq. ſors dabit bello finem quæramus, ego certe, ſi non publico Galliæ Regis voto, præclaro ſaltem priuato decori meo, honeſta morte ſatisfaciam, atque ita concitante fato pugnæ ſignum propoſuit (quanquàm vix ad ſeſquihoram diurnæ lucis cadente Sole ſupereſſet) tripliciq. agmine inſtructo ad hoſtem perrexit, non æquata quidem fronte, ſed obliquo ordine per gradus promotis copiis, vt quum à dextro cornu vbi erat ipſe & Arſius procurreretur, Ciandeius à media acie vbi peditatus omnis conſtiterat, tormēta diſploderet, conſequereturq, primos ex interuallo: & ſimili ratione Alegria tertiam aciem ad læuū Heluetiæ phalangis latus vbi eſſet opus concitatis equis applicaret: Sic ut ternæ acies ſuo inceſſu expanſæ palmæ extremos tres digitos ab inæquali longitudine referre uiderentur. Ex aduerſo autem Conſaluus ſex acies directa fronte hoſtibus oppoſuit, duæ equitum in cornibus fuerunt, vna in ſubſidiis poſt Germanos, cui cohærebant Hiſpanorum cohortes, adeò modico disiunctæ interuallo, vt procul vna tantum peditum acies appareret, & medio equitatui ad erumpēdum ſi oporteret, ſatis ſpatii præberetur. Leuem autem armaturam omnem Fabritio Columna & Didaco Mendocio ducibus emiſit, quæ aduentantes hoſtes laceſſendo retardaret. Tanta autem caligo denſi pulueris excitata eſt, ut proſpectus omnis præcurſoribus Gallis adimeretur. Auxit demum eam nubem, emiſſorum tormentorum fumus. Sed eorum altè prouolantes pilæ neutram aciem perturbarunt. Quum vero iterari tormenta Conſaluus iuberet, ei trepidanter & anxiè à Leonardo Aleccio nunciatū eſt, cados omnes ſulphurei pulueris, caſu an dolo incertum, concepta flamma conflagraſſe. At ille tanto nuncio nihil omninò territus, præclarum inquit omen accipio. Quid enim nobis lætius accidere potuit quàm prouenientis victoriæ luminaria ſpectauiſſe? Nec vanum id augurium fuit, inuectus enim in Germanos, & ſiniſtræ alæ equitatum, Namurtius, reperta foſſa importunè hæſit, adeo vt repulſus, dum agmen flecteret, vt nouus aditus ad irrumpendum

dum quæreretur,glande traiectus caderet,penè prius quàm Ciandeius Germanos aggrederetur. Sed is eandem ab obiecta foſſa fortunam tulit, quum ab iniquo loco per aggerem peruicaci impetu irrumpere conantem Germani prætentis haſtis, & ex obliquo Hiſpani ſclopettarii, occiſis & perturbatis Heluetiis,in foſſa quanquàm humili trucidaſſent. In ſe enim vnum Ciandeius hoſtium manus atque oculos conuerterat, Quum à prææltis albentium pennarum criſtis ante omnes conſpicuus, pedibus depugnaret. Cæterùm cadente Namurtio, Arſius & Alegria quanquàm diuerſi loco,idem fugæ cōſilium ceperunt, verum ita caſus tulit vt hic in Samnium iter intenderet,ille verò Venuſiam cōtinenti curſu deferretur. Hos equitatus Hiſpanicus aliquandiu perſecutus,multis interfectis & pluribus cum Formante captis,in caſtra rediit. Quum Sol occidens nec in ſemihoræ quidem ſpatium certi luminis finiendo prælio præbuiſſet.Quæ res Arſium & Alegriam coniectos in obſcuram noctem haud dubie ſeruauit. Primus omnium Proſper, in caſtra hoſtium aduolans ipſo Namurtii prætorio potitus eſt,vbi abacum inaurato argento inſtructum luxurioſæque diligentiæ & copiæ paratam cœnam inuenit ea ſorte vt luculenter epularetur, & in lecto interfecti hoſtium ducis pernoctaret, quum eum interea Conſaluus atq. Fabritius totam noctem fruſtra quæſitum pro mortuo deplorarent. Exorto autem Sole Proſper cum multo plauſu riſuque ſuorum ad caſtra rediit, & Namurtius inter cadauera agnoſcente humeri neuos cubiculario puero,repertus eſt.cui Conſaluus celebrato funere ſummos honores tribuit. Erat.n. ex Armeniaca familia inter nobiliſsimas Galliæ valde celebri, quæ non ſemel Regio ſanguini inſerta veram nobilitatem præferebat. Pugnatum eſt ad Geryonem die Veneris quarto Calendas Maias, quum ſeptimo ante die Obegninum ad Gioiam ab Andrada profligatum Conſaluus à captiuis geminata lætitia didiciſſet. Sic vt nequaquàm præcipiti temeritate Namurtius,Sed planè non opportuno conſilio inductus in prælium feſtiuaſſe diceretur: ne ſcilicet acceptæ cladis fama, ſi emanaret, Gallorum animi frangerentur: Hoſtis verò maiorum virium expectatione ſubnixus omnibus belli artibus pugnæ caſum deuitaret. Cæſa ſunt ad quatuor milia hoſtium tanta celeritate felicitateque,vt quum ſemihoræ momento res cœpta confectaque ſit,nec centum quidem ex victoribus perierint. Audiui ego Fabritium Columnam dum eius prælii ſucceſſum enarraret, aſſerentem eius diei victoriam nullo alio magis vel militaris induſtriæ vel Imperatoriæ virtutis quàm in vno exigui aggeris & perhumilis foſſæ momento conſtitiſſe. Quo poſtea exemplo alios qui ſucceſsêre duces potiſsimam in muniendis caſtris curam poſuiſſe videmus, repetita, ſcilicet illa antiquorum tanquàm optima caſtrametandi ratione,quæ Patrum noſtrorum tempeſtate cum tota militiæ diſciplina fœde corrupta perierat. Eodem die Conſaluus nullum moræ ſpatium perterritis &

tamque victoriam gratularentur, victorem rogarunt, vt ciuitatem ex antiquorum beneficiorum memoria Aragonio nomini vehementer obligatam in fidem reciperet: Iuraque eius, & antiquæ immunitatis leges tueretur: ſtudioſeque conſeruandam ac ex fidei merito nouis honoribus amplificandam ſuſciperet. His itaque tabulis, quas domi ex ſuperiorum Regum formula conceperant, Conſaluus liberaliſsime ſubſcripſit: pollicitus ſe curaturum, vt cunctis eorum poſtulatis Rex Ferdinandus de ſcripto clementer annueret. Nec multo pòſt ſub vmbella Regio apparatu in vrbem eſt receptus. Parata ei fuerat ſolenni cultu Salernitani principis domus, quæ longe omnium magnificentiſſima cenſebatur, aduocatæq. demum ſingulæ Tribus Idibus Maiis, in nomen Ferdinandi Regis ſacramentum dixerunt, Militib. autem edixit priuato hoſpitio per vrbem ſuſceptis, capitalē fore pœnam, ſi quen quàm auare aut inſolenter vel impudice violaſſent. Exinde conuectis muralib. tormentis, quæ magna ex parte ad Geryonem ex hoſtili præda fuerat conſecutus, arces expugnare conſtituit, Nauarro profitentē ſe breui ſingulas in poteſtatem redacturum. Prima omnium paruo admodum ſcopulo impoſita quæ Vincentina turris vocatur (hæc nouam arcem ex obliquo reſpicit) tormentis expugnata eſt, dedentib. ſeſe cuſtodibus qui tormentorum procellam ferre nequiuerant. Inde Nauarrus apparatum omnem ad nouam arcem conuertit, ita vt ſuperioris coronæ pinnas, & ſumma turrium teſta interdiu verberaret, noctu vero tutus in excauandis cuniculis verſaretur. Factūmque eſt paucorum dierum labore, vt ex inſtituta diſciplina coniectis ad ima fundamenta ſulphurei pulueris cadis, totum id propugnaculū, quod hortos viridariaq. deſpectat, ſubdito demū igne horribili fragore conuulſum laceratumque concideret: & Hiſpani per ruinas expeditis armis celeriter irrumperent: exterioreq. toto arcis ambitu multis Gallorum interfectis potirētur. Reliquos voſtrò Gallos vti erant inopinato malò perterriti, per triumphalem portam in interiorem arcis aream refugientes, ita vrgerent, vt occupatum pontem, pondere degrauantes à Gallis cuſtodibus attolli prohiberent. In ea autem perturbatione Galli, æneæ cælatæq. portæ valuas inductis peſſulis turbæ irrumpentium celeriter oppoſuerunt, adegereque item colubrinam ad fores, vt ea introrſus diſploſa conſiſtentium & in ponte & in area Hiſpanorum ſtrages ederetur. Sed admirabili caſu pila ferrea in ipſa valuarum craſsitie hæſit, non planè penetrato metallo, quæ hodie pro inſigni miraculo peregrinis arcem inuiſentibus oſtenditur. Conſaluus, quum meridianti capi arcem clamore militum ædito nunciaretur, neque id planè crederet, arrepto tantum pedeſtri ſcuto ad arcem decucurit, ipſoq. admirante, occupata eſt area arcis interior, admirabili quadam audacia ſcandente Hiſpano, & Gallis qui in turres confugerant, trepide ſe dedentibus. Muralis coronæ decus promeruit adoleſcens ex armigeris Con-

ſalui pueris Ioannes Pelaës Berrius qui pinnæ pluteum Gallo ei manum detruncante audacter appræhenderat. Milites cuncta ferè quæ erant in arce diripuerunt, vſque adeo inſolenter, vt nec annonam quidem ſe relicturos pernegarent, ipſo duce Conſaluo arrogantibus verbis penè violato, ſi militaris inuerecundia cum tanti viri maieſtate conferatur. Sed in ſummo omnium gaudio militibus tanta re patrata indulgendum eſſe iudicabat. Adeò vt ſingula horrea & ſingulas annonæ cellas à militibus parum liberaliter ea vendentibus coëmere cogeretur. Dictitabant enim ſuperbo ore ea omnia ſummis periculis quæſita, optimo iure ſibi deberi, poſtquàm ægerrime debita ſtipendia ſoluerentur. Earum rerum opimam publica æſtimatione fuiſſe prædam conſtat, quum in arcem tanquàm tutiſsimæ munitionis locum, Andegauenſium partium ciues, mercatores, atque menſarii, obſignatas prætioſarum rerum arcas detuliſſent. Non defuere tamen multi ex gregariis, qui nihil ſibi omnino ex prætioſa ea præda perueniſſe iurarent, & diris maledicendo de iniqua ſorte ſua improbè quererentur. Ad quos conuerſus Conſaluus, Itote inquit vt ex mea liberalitate Fortunam veſtram ſuperetis, & domum meam diripite. Quo oblato munere alacres ad eam illico conuolarunt, tanta intermixtæ plebis rapacitate, vt nudatis omni ornamento parietibus nec cellæ quidem vinariæ parceretur. At Conſaluus repurgata cadaueribus area, eductiſque captiuis, atque omni præda militibus exportata, arcis cuſtodiæ Præfecturam Nonio Campeio, quod eſſet vir impiger, & ſibi admodum familiaris, detulit, Nauarro ad Oui arcem tormenta conuertere iuſſo. Ea eſt in Inſula de nomine vnius Sirenum Megaris antiquitus vocata, quæ Ecciæ montem ſpectat, & continenti ponte longo coniungitur. Succeſsit rupi Nauarrus, perfoſsiſque cauribus altero atque vigeſimo die quàm nouam arcem ad tertium Idus Iunias ceperat, ignes ſubdidit, qui vbi ex incenſis ſenſim funiculis ad tormentarii pulueris vaſa peruenerunt, tota illa extremæ partis arcis præalta rupes, inter horribiles eructantis flammæ crepitus, latè diffracta concidit, & cum forte quum arcis cuſtos vocatis in conſilium militum primoribus in delubro conſediſſet, Nihil eius loci numine à miſeris auertente cladem, quum ſubita cadentis arcis ruina ferè omnes oppreſsiſſet. Cuſtode itaque miſerabili tumulo cum centurionibus conſepulto, qui ſupererant tantæ cladis euentu terrefacti, quin ſtatim arcem dederent, nullam de liberationi moram attulerunt. Per eos quoque dies ſeram his arcibus opem ferens Gallica claſsis, quum in conſpectum Neapoli ſe dediſſet, deiecta conſilio ad AEnariam vela flexit, vt vrbem Pythacuſas, quæ hodie Iſela dicitur tentaret. Ibique Hiſpanorum triremes tutam ſub arce ſtationem habentes opprimeret. Sed Conſtantia Dauala ſummæ virtutis & fidei fœmina, quam Rex Federicus in arce reliquerat, ab excelſa munitione diſploſis tormentis Hiſpanos vſq. adeo egregie defei

dn

dit, vt vexillum Aragonium explicaret, & ſe cum arce vrbeque & tota denique Inſula, quæ ſeptem Pagis conſtat, in fide Hiſpaniæ regis futuram profiteretur. Hæc eſt Conſtantia Dauala quæ pietatis & gloriæ nomine inter paucas memorabilis duorum fratrum filios Piſcarium & Vaſtium, bellica laude maximis antiqui ſæculi ducibus æquatos, feliciter educauit, quum ab infantia clariſsimis orbatos parentib. vti generoſa præcellentis vitæ magiſtra, in eam viam qua ex vera virtute in cælum itur, rectiſsime deduxiſſet. Porrò Conſaluus incredibili felicitate tribus arcibus potitus Andradæ ſcripſit, vt iuſtis confectis itineribus Neapolim cum exercitu Obegnino ſecurè humaniterque perducto venire maturaret, Quòd ſibi omnino oppugnanda Caieta videretur, in quam reliquiæ Gallorum confugiſſent, & ſpe maritimorum auxiliorum ſubnixi duce Ludouico Salaſſo, ad quem ius imperii reciderat de renouando bello cogitarent. Sed Andrada iam receptis Brutiorum arcibus, & nouis paſsim vti opus erat præſidiis impoſitis, præteruectus Peſtum, Veliam, & Buxentum quæ hodie Capaccium, Bucca, & Polycaſtrum vocantur, per Picentinos aduentabat. Scripſit quoque ad Didacum Arellianum, quem recepta Melphi in præſidio reliquerat, vt Arſium Venuſia ſæpe erumpentem à ſociorum populatione reprimeret. Proſperum verò Columnam & Andream Thermulanum cum primo copiarum agmine à Sueſſa ad Pontem curuum qui eſt ad Fregellas, progredi iuſsit, ipſeque ad Sanctum Germanum, quod olim Caſinum theatro nobile oppidum fuit, per Calenum agrum eſt profectus. Inde Gulielmæ arcis oppidum eiectis Gallis in fidem recepit, Solutoq. apud Fregellas militibus ſtipendio in Fundanum agrum deſcendens ad Caietam prolatis tormentis conſedit. Iam eo Nauarrus tria milia peditum apparatumque oppugnandæ vrbis adduxerat, conabaturque eodem artificio quo Neapoli feliciſsimè vſus fuerat, pluteos facere, effodere cuniculos, mœnium pinnas detergere. Verùm Salaſſus & Alegria Gallorum & Vaſconum freti præſidio, Nauarrum iniquo loco talia molientem aſsidue coniectis colubrinarum & falconum pilis pertubabant, vſque adeo violenter, vt non ſolum qui circa tormenta atque aggeres in opere verſarentur, verùm & qui procul in caſtris eſſent, vitæ periculum adirent. Nam multis ad certos pariter atque fortuitos ictus diſcerptis, Galli peritiſsimè iaculabantur. Augebant quoq. ea detrimenta apud Hiſpanos apertis in locis periculoſè confidentes, Gallorum triremes quæ ab Aenaria, Prochitaque repulſæ inter Molam & Caietam ſeſe intulerant, & tormentis quo vellent emiſsis, cum multorum exitio periculoque per Formiana litora vagabantur, Quibus diſcurſibus fiebat vt propter locorum iniquitates multi ex Hiſpanis interficerentur: admoneretur que propterea Conſaluus vt parceret militi inultè pereunti: tormentiſque retractis ad Formianum oppidulum Ciceronis olim delitias, quod hodie Caſtellonem

Baſſeius Heduus qui Heluetiis præerat,propter linguæ peritiam vetus dux eius gentis & moderator eximius.Iam Gallorũ copiæ per Ethruriam aduentare dicebãtur quũ ab Roma ex Regii legati literis Cõſaluo nũciatum eſt Alexandrũ Pontificẽ circiter idus Auguſtas lætali correptum morbo poſt quartum diem deceſsiſſe, Cæſare Borgia filio eadẽ rapida valetudine grauiter tentato,ita vt Populus pro comperto haberet, & patrem & filiũ ex eadem lagena venenum qnod conuiuis paraſſent ebibiſſe:fatali ſcilicet errore miniſtri, qui lagenas improuide commutaſſet,in ea cœna quæ ad fontem in aduerſo Vaticani dorſo ambob. maximè hylaris,ſed exitu admodũ lugubris fuit.Medici quum Senem vim eius veneni minime ſuſtinentem ſeruare nequiuiſſent, Cæſarem filiũ,vti erat ætatis vigore præualidus,multis antidotis conſeruarunt.Accepi ego ab Hadriano Cardinale Cornetano,in cuius villa cœnabatur, ſe eodem mortifero poculo petitum,ita exarſiſſe ex ſubito viſcerũ feruore,vt obortæ caligines opprefsis ſenſib.ſibi rationem excuterent, & ſe ſe in ſolium frigida plenũ mergere cogeretur,neq.prius peruſtis interaneis ad vitam rediiſſe,quàm ei extrema cutis in exuuias abiens toto corpore decideret. Id verò tanquàm execrabile totique Italiæ maximè funeſtum caput,ſi religionis cauſam amoueas, auidis oculis populus ſpectauit,ſanie lurida deformatum, ita vt pleriq. inimicique præſertim Vrſini, ſæuitiam diri hominis merita talionis pœna vindicaſſe Superos crederent:quod aliquot opulentos Senatores eodem veneno ſuſtuliſſet. Audita morte Pontificis Proſper atq. Fabritius à Conſaluo dimiſsi ad Vrbem conuolarunt:vti oppida quibus iniquo iure expulſi fuerant, armis recuperarent,nec ea Cæſar atroci morbo vehementiq. inuidia circumuentus grauate reſtituit, ne oppugnatus ab Vrſinis,Columnios quoque ex iuſto odio infeſtos hoſtes experiretur. Fuit ea liberalitas quanquàm extorta neceſsitate Columniis admodum grata; quod Neptunum in Antiate & Genatianum in Latio,& Papeam arcem ad Algidum ſumptuoſis ædificiis & turribus à Pontifice permnnitas; nullo labore recepiſſent. Tenebat ſe Vaticano Cæſar valido fidelique ſeptus exercitu: ita vt præ metu Senatores de comitiis acturi ad Mineruam conuenirent. Res erat infamis plenaque recentis inuidiæ, quum ſupra vetus odium ſacroſancto templo,& Vaticana ſede Senatus arceretur. Quamobrem Romani Magiſtratus in Capitolio ſuæ dignitatis eſſe ſtatuentes, liberum tutumque locum comitiis, atque omni armorũ metu ſecuram Vrbem peregrinis & Ciuib.præſtare,ſeueris obteſtationib.impetrarũt;vt eductis Vrbe copiis ad Nepe ſecederet. Nã per eos dies Vrſini Liuiano duce Vrbem intrarant interfectiſq. nonnullis Hiſpanis,Torrionis portam crematis valuis in Vaticanũ irrumpere conati,magnũ tumultũ excitarant.Itaq.pacata Vrbe Pius tertius Põtifex eſt renunciatus. Sed eo intra paucos dies defuncto,Cæſar iam ex morbo firmior,in Vrbem eſt reuerſus,vt ſecũdis comitiis intereſſet, Gallis

enim aduentantib. fauere decreuerat, ita vt eis auxilia polliceretur, & Georgio Ambosio Rothomagenſi Cardinale candidato ſuffragatores ex amicis, Borgiæque domus ſenatoribus pararet. In ea rerum occaſione Conſaluus ſatagendum ratus, cũ Hiſpanis ducib. qui Borgiæ militabant opportune tranſegit, vt poſtulato commeatu, cum ſuis alis atq. cohortib. ad ſe tranſirent, Ferdinandoq. Regi fortem, & Hiſpanico nomini iure Gentiũ, debitam aduerſus Gallos operã præſtarent, vel ob id præſertim quod improuiſa arma ad Salſulas Hiſpaniæ finib. intuliſſent. Tranſiuere itaq. vel in ſpeciem non inuito Cæſare, ipſa hercle publici decoris cura ſupra pudorem priuatæ neceſsitudinis eminente, Hugo Moncata ante alios, Hieronymuſq. Olorius, & Ludouicus item Hiſcer Petruſq. Caſtrius, & ſecundũ eos Didacus Chignones nobili loco nati, clariq. militiæ. Hos Conſaluus certis collatis honorib. liberaliq. ſtipendio proſecutus eſt. Tentauitq. demũ Vrſinos Proceres peramplis propoſitis cõditionib. vti Ferdinandi Regis vexilla ſequerẽtur, nec cõſilio quãquàm mire arduo, felix euentus defuit. Quis. n. crediſiſſet Vrſinos & Columnios ex vetere factionũ odio diſsidentes in vna caſtra coituros? Dederat occaſionẽ Vrſinis vt alienatis animis, nouã à vetereq. inſtituto penitus diuerſam reb. ſuis Fortunã quærerent, Georgius Ambosius, quũ Cæſari Borgiæ comitiorũ cauſa vehemẽtiſsime faueret, adducto. n. ſecũ è Gallico carcere Aſcanio Sfortia Cardinale, in eam ſpẽ venerat, vt quũ candidatus prodiret, pontificatũ adſequeretur, adiutore præſertim Borgia, cuius caput tanquàm nefarii cruentiq. hominis Vrſini petere videbantur, vt propinquorũ necem vindicarent: quum paulò ante Tyrannus ille tot familiæ proceres immani crudelitate proſtrauiſſet, ob id quoq. ſe contemni exiſtimantes facile indignabantur, quòd Trantius Galliæ Regis legatus cui operam, copias, & opes obtulerant, aliquanto perplexius reſponderet, quàm inſtantis belli pericula flagitarent. Gallus. n. aſtuta ſed fallaci ratione, Vrſinos vel ſine præmio ſtipendioq. ſibi affuturos putabat, quãdo à vetere partiũ ſtudio diſceſſuri minime crederentur: Liuiano ante alios Trantii vanitatem atq. ſuperbiam nõ obſcura auaritia incluſam minime tolerãte, quòd tãquàm explorata victoria nequaquàm ſibi opus eſſe Vrſinorũ auxiliis exiſtimaret. Igitur expedita deliberatione Vrſini omnes præter vnum Iordanẽ Virginii filiũ Conſaluo ſe ſe ea cõditione celeriter applicarunt, vt ad eum opima ſtipendia merituri, cum duob. milibus vtriuſq. armaturæ galeatorũ equitum, & quatuor peditum vexillis per Sabinorum fines tranſirent, tempeſtiue quoq. in id conſilium proclinatos Proſper atq. Fabritius amiciſſimis cohortationibus accenderant, vt optime de matura victoria ſentire vellent: eaq. demum præmia ſe adepturos ſperarent, quæ à ſummæ virtutis & fidei duce, ipſoque Rege gratiſsimo expectari poſſent. In his pollicitationibus ſeſe Columnii vades præbebant, ſpondente pro omnib. Didaco Mendocio, qui præſens egregiam

promiſsis

promiſsis authoritatẽ afferebat. Iere ante alios Liuianus & Ludouicus Pitiliani filius, Fabius item ſummæ ſpei iuuenis Pauliã Borgia necati filius, præterea Franciottus qui poſtea Cardinalis fuit, & Rentius Ceres Anguillarius, Iuliuſq. Vitellius Tiphernas. Interea Gallicus exercitus Gõzaga duce quòd Tramulius in grauẽ morbũ incidiſſet, Vrbẽ ſecũ dum mœnia prætervectus, Latina via ad Regni fines ſine maleficio peruenit: quòd Gallis ſe hoſtem futurum ſi ſecus facerent Iulius dudum creatus Pontifex edixiſſet. At Conſaluus cognito hoſtium aduentu à Formiis Caſinum venit, recepta iterum ex itinere Rocha Gulielma, quum oppidani leuitate populari Triſtanum Acunium ſatis incaute ſacrorum cauſa ab arce ad templum deſcendentẽ intercepiſſent: & Gallis euocatis ſeſe defenſuri viderentur. Exterruit.n.eos Nauarrus: & depulſo Gallorum præſidio leuitatis atq. perfidiæ pœnas dare coẽgit. Supra Caſinum, templũ eſt, in ædito monte diuo Benedicto conſecratũ, degentib. ibi multis ſanctioris vitæ ſacerdotib. Id tanquàm tutiſsimam arcem Galli tenebant, qui paulò ante ſe præſidio exceſſuros datis obſidibus pepigerant, niſi intra certos dies auxilia ſuperueniſſent. Aduenerat præfixa dies, ſed Galli ex fama aduẽtantis noui exercitus ſpe ſubnixi, deditionem extrahebant. Id minime ferendũ ratus Conſaluus, copias admouit, ſpe prædæ milites accendens, tantaq. fuit eorũ vis atq. celeritas in conſcendenda rupe, proferendiſq. tormentis, vt quum poſt initum acre certamen duo fortiſsimi Cẽturiones Ochea & Iordanes Artiaca alter per appẽſum funem in muri coronã euaſiſſet, alter per anguſtum perfracti muri hiatũ audacter ingrederetur, conſequentib. manipulariis, trucidatoq. Gallorum præſidio, tota ea Cœnobii arce potirentur. Verùm ea fuit in quærenda præda militũ auiditas, vt nec à Sacrario refractis armariis abſtinerent, quin ſacrata vaſa, veſteſq. altarib. dicatas diriperent: ac niſi Garcias Liſonins qui pietate inſigni ad Rubos captiuarũ fœminarum pudorem cõſeruarat, intentato gladio prædãtes cohercuiſſet, venerabiles etiam ſanctorũ patrum reliquiæ, loculis ſcilicet argenteis conditæ, profecto auaritiæ militũ ceſsiſſent, Eodem quoq. tempore Gonzaga ad Rochaſiccam, quòd eſt oppidum Daualorum, Pontificiis finib. propinquum caſtra fecit, miſſo præcone qui præſidio cædem denunciaret, ni ſe dederet prinſquàm admota tormenta murum ferirent. Præerat præſidio Villalba ingenio ferox. Is præconem liberius loquẽtem arripuit, & laqueo è mœnib. ſuſpenſum hoſtib. oſtendit, qua ſæuitia offenſi Galli tormenta protulerunt, Verùm bis tentato certamine acerrime ſe ſe tuentib. Hiſpanis, noctu caſtra mouerunt, quòd aduentare hoſtes nunciarentur: rectoque itinere Aquinum profecti ſunt. Conſaluus .n. Proſperũ Columnam & Didacũ Mendocium, & cum peditatus parte Nauarrum Rochæſiccæ opem ferre iuſſerat, ſcripſeratque Villalbæ, vt his educto præſidio iungeretur. Ipſe verò cum Germanis totoque reliquo exercitu eadem via iter intende

rat, vt cum hoſte confligeret. Verùm nocturno diſceſſu hoſtium faci le accidit, vt eo die minime pugnaretur. Subinde quoque per aliquot dies vtrinq. ceſſatum eſt, propter continuos imbres Gallis maxime ad verſos, qui nunquàm ſe durius hyemaſſe fatebantur: quòd ægrè ad ex pediendos commeatus ſubuectiones fierent, quòd lutulenta itinera educendo equitatu, quo plurimum valebant, peruehendiſque tormen tis, periniqua eſſent. Quibus rerum difficultatib. impeditos Conſaluus aggrediendos ratus, Fabritium Columnam, & cum eo Vrſinos duces qui dudum in caſtra peruenerant, ad Aquinum miſit vt qui nam hoſtiũ motus eſſent certius explorarent. Incidit Fabritius caſtra monentib. contraxitq. acre certamen cum poſtremo Gallorum agmine, vbi erat Alegria. Quo vehementer incumbente res eo deducta eſt, vt Fabri- tius impar hoſti ſeſe recipere cogeretur, & Conſaluus de motu hoſtiũ certior factus acies promoueret; vt creſcente prælio, ſi quid Galli au- dendum putarent, adductis omnibns copiis intereſſet. Sed nox admo dum propinqua vtrunq. ducem ex propinquo oſtentãtem vires, facile diremit. Galli ad Fregellanum pontem conceſſerunt & Conſaluus ad Aquinum vnde hoſtis exierat, poſuit caſtra, pluresq. ibi Gallos & Hel uetios ex morbo fame & frigore tabeſcentes in templo hoſpitali reper tos inſigni pietate conſeruauit, ſecus ac Preiannes Gallus effecerat, quũ paulò ante nauigium quo Hiſpani aliquot, ex numero ſauciorum & ægrorum è Formiano Neapolim aduehebantur, ſupra Cumas pyrati ca feritate demerſiſſet. Nec mnlto poſt Conſaluus ab Aquino inopi deſertoque oppido Caſinnm eſt renerſus. Galli interim circa Fregel- las ſeptem integros dies explicandis conſiliis conſumpſerunt: nihil.n. primis eorum conatibus Fortuna reſponderat: vt pote qui ſecus ac ab initio crediderant, à primo hoſtili oppido contumelioſe reiecti per Ca ſinatis ſaltus fauces in Calenum agrũ & Leborios campos peruadere nequiuiſſent: Vetantib. ſcilicet fœdis tempeſtatib. ac obſtante hoſtium dnce, qui æquiſsimo in loco pugnaturus in acie conſtiterat. Nec de- erant ex Gallis procerib. qui infirma ſpe de belli euentu iudicantes ad non inane omen aduerſi ſucceſſus verterent, quod in ipſo vix dum cœ pti belli limine Alexander Pontifex non obſcure ſocius futurus repen te concidiſſet. Tramulium verò in cuius ſpectata virtute authoritateq. Galli milites ſummam ſpem reponerent, grauis admodum atque diffi cilis premeret morbus: ac Vrſini Principes qui fortem fidelemque operam obtulerant, pœnitendo Trantii errore, tanquàm ſpreti ad ho ſtes conceſsiſſent. Cæterùm Mantuanus, Salaſſo, Alegria, Baſſeio, cæ teriſq. Ducibus in conſilium adhibitis, nihil ad rem gerendam com- modius ac opportunius eſſe diſſeruit, quàm ad Minturnas deflectere, Lyriq. amne ponte conſtrato, per campos qui ad Sinueſſanas aquas pertinent penetrare, ad oppidum Montis Draconis, quod antiquitus Petrinum fuit: atque inde per Stellates campos, qui hodie Mazzonii dicuntur,

dicuntur, Capuam proficiſci, aut ſi aptius forte iter ex motu hoſti-
um oſtenderetur, ſuperato amne, ac eo ad læuam relicto, per Caſca
num oppidum, Maſsici montis anguſtiis ſuperatis; recta per Phaler
num & Calenum agrum ad amnem Vulturnum deſcendere. At
Conſaluus ex profectione hoſtium, id quod illi decreuerant, vti per-
acutus bellicarum rerũ coniector, facile diuinans, cum leui armatura
Petrum Pacenm ſecundum Lyrim miſit, qui diſcurrendo obſeruãdo-
que aduerſam hoſti ripam tueretur, ipſeque demum ſubſecutus, ido-
neo in loco caſtra fecit, & ſua in ripa vbi vada ſtatuendo ponti idonea
hoſtibus videri poterant, oblongam munitionem perduxit, ad quam
cohortes excubarent, molienteſq. pontem Gallos miſsilibus infeſta-
rent. Hæc ab vtraq. Fluminis ripa intentè ſpeculantib. ac vtrinq; ſclopet
tis & baliſtis rem gerentib. Gallis & Hiſpanis, Fabius Vrſinus à Vaſco
ne, adacta inter oculos per apertam galeam craſsiore ſagitta; magno cũ
dolore gentilium ſuorum eſt interfectus. Interim Fabritius Columna
Euandriam arcem Lyri imminentem adortus, vſque adeò grauem ſu
bito aduentu præſidiariis terrorem intulit, vt Federicus Monfortius fi
lium obſidem daret, paciſceretúrque ſe dediturum arcem, niſi Galli
intra quintum diem adducto exercitu opem tuliſſent. Sed Mantuanus
in parando ponte vehementer occupatus, leuem eius arcis iacturam
putauit, atq. ita Monfortius portas aperire coactus eſt. Eo quoq. tempo
re Galli admotis tormentis Turrem ad mare Lyris faucib. impoſitam
in poteſtatem redegerunt, ea conditione vt pauci pedites Hiſpani, ſal
uis rebus & vita incolumi præſidio decederent. Ea deditio vti infamis
vſque adeò indecora Hiſpanico nomini in caſtris viſa eſt, vt qui metu
mortis vitam ſeruarant, concurſu iratorum militum veluti publico iu
dicio damnati trucidatiq. miſerabilem atque teterrimam mortem ſubi
rent. Nihil vtique vel ſupra æquum atrox id facinus vindicante Con-
ſaluo, vt cæteri ſcilicet qui in præſidiis forẽt, eo maxime crudeli exem
plo ducerentur, ideoque ſalutem & decus in vna tantum animi fortitu
dine poſitam exiſtimarent. Erat enim Conſaluus, eo ſtabili decreto à
natura ad decus conformatus, vt quum dignitatem tueretur ſeuerus,
& planè ſæuus exiſtimari minime recuſaret. Iam aliquot dies tranſie-
rant, quum inter bina caſtra profluente Lyri Mantuani iuſſu conne-
ctis ad ripam idoneis lintribus hiſque per tranſuerſas trabes nota ratio
ne connexis, fluuius ponte iungi cœptus eſt, Hiſpanis qui ad munitio
nem erant fruſtra prohibentibus, tantaque diligentia & celeritate per-
ficiendo operi Mantuanus cum cæteris ducibus incubuit, vt quum
pons egregiè latus & ſtabilis eſſet conſtitutus, Galli extemplo pro-
ducta acie equites ſimul & pedites conferti, facto impetu pertran-
ſirent, trucidatiſque primis Hiſpanorum in ſtatione pugnantibus;
cæteri tormentorum metu funderentur. Iam ſupra mille, in vl-
teriorem ripam audacter proſpereque tranſierant, quum exorto fre-

mitu militum ad arma conclamantium recipientiumque ſe ad proxima caſtra, Conſaluo tranſire hoſtes, potitoſque iam ripa, atque inde pulſa ſtatione aduentare nunciatur. Is vti erat omni periculo impauidus & alacer, pugnæ ſignum tuba dari iubet, cæteri duces ſeſe expediunt, Nauarrus & Andrada cohortes promouent, vexilla explicantur, proditque ipſe Iberico conſcenſo equo, expeditis tectus armis, Fabritiumque ante alios nihil cunctandum eſſe proclamantem, & pugnæ aui dum hortatur, vt tranſeuntes hoſtes inuadat. Ille celeriter iuſſa facit & procurrit, & quanquàm tormenta hoſtium à ſuperiore inferioreque ripa ad pontem inceſſanter emiſſa prouolantibus pilis, multos proſter nerent, audacter tamen inuehitur. Porro Galli quòd tumultuaria feſtinatione tranſierant nondum in ordines conglobati incumbentium impetum ægrè ſuſtinent, Fabritiana verò ala, vti permiſta Gallis minore tormentorum periculo rem gerit, cæduntur que Galli; & plerique eorum in profluentem deturbantur, tanto concepto metu, vt quum in fugam per pontem verſi ſocios in auxilium adcurrentes, retro auerterent, multi è margine pontis decidentes prælato amne mergerentur. In ea perturbatione Galli duces qui inſtructi ad tranſeundum primis ſuccedebant, profligatis opem ferre nequiuerunt, quòd productis ab hoſte tormentis pari diligentia peterentur, & iam Fabritio alii atque alii duces cum turmis & cohortibus acceſsiſſent. Fabritius tanto facinore ædito, quo dimidia pars Gallorum ex his qui tranſiſſent aut trucidata aut merſa amne perierat, præcellentis, inuſitatæque virtutis laudem confeſsione omnium tulit: laudatus quoque eſt publico præconio Ferdinandus Hileſca ſignifer. Hiſpanus, qui rapiente ei dextram tormenti pila, imperterritus, vexillum læua manu ſuſtulit, & in hoſtem ire perrexit. Hunc poſtea Conſaluus eiuſq. liberos virtutis cauſa ex Regio vectigali annuis aureis quingentis donauit. Accepi ego ab Vgone Moncata qui huic multiſque aliis terra marique præliis interfuit, in nullum vnquàm ſe terribilius confertæ pugnæ diſcrimen incidiſſe, quòd equis paſsim viriſque diſcerptis aduerſus tormenta ad non dubiam mortem procurrere minime dubitarent, & Fabritium parce de ſua laude mecum loqui ſolitum, intrepidi & vere ingentis animi ducem tam neceſſaria quàm felici audacia repræſentaſſe fateretur. Galli conſilio depulſi, & tanto in oculis affecti detrimento, nihilo ſecius vt generoſos vetereſque duces decuit, hiſdem in caſtris conſtiterunt, ea mente vt alterum quoq. pontem ſubnectis à mari onerariarum nauium ſcaphis inſtituendum curarent. Scilicet vt vno ſimul tempore im permiſti ordinatique pedites & equites ſeparatim ſuo proprio ac expedito ponte in vlteriorem ripam deferrentur, lunatamque munitionem lato ambitu ad pontium caput contra hoſtes perducerent, in qua validi roboris agmina, expectato ſubſequentium trãſitu, ſeſe tuto colligere confirmareq. ad erumpendum defendentibus tormentis poſſent;

quo-

quorum apud eos tanta erat copia, vt ſuperioris, inferiorisq. ripæ margines, ipſaque vlterior inſtituta munitio facile munirentur. Dum hæc Diis inuitis pararent, Mantuanus Gallis odio & mox contemptui eſſe cœpit, quod ſingula à malis initiis cœpta, ſecus ac putarant, tractatu dura euentuque aſpera proueniſſent, erratorumque omnium culpam in Ducis vel enixe fortis & ſtrenui cunctationem referrent. Plerumq. enim bello accidit, vt quum tentatæ res proſpero ſucceſſu caruerint, vel felicium antea ducum exiſtimationem facile comminuant, adeo vt Galli natura pugnæ auidi, omniſque moræ & longi laboris intolerantes, vel iniqua conditione prælium exoptarent, cuius vel aduerſo exitu, bello pariter & tot incommodis, aliquis omnino finis afferretur. Propterea nonnulli ſparſis per contubernia ſermonibus, Tramulium ex graui morbo nondum receptis viribus, Romæ decumbentem, cogitatione atque oculis requirebant, cuius felici ductu, ſi affuiſſet iam partam victoriam, & confecto bello receptam Neapolim crederent, illum enim prompto nobilique iudicio diſcuſſurum fuiſſe nebulas intempeſtiuæ cunctationis, rectamque & expeditam viam, vti antea inſigni cum gloria ſemper feciſſet, victoriis aperturum. Erat inter duces qui cum Tramulio è Gallia venerant, Sandricurtus, bello quidem egregie fortis, ſed quoniam eſſet ſpurius, ab inſolenti ſermone, ingenioque valde turbulentus. Is in corona militum immodice loquens; Iure optimo (inquit) viri Galli multamur à Fortuna poſtquàm eo deuentum eſt, vt Bugroni Italo parendum exiſtimemus, quaſi non multi ſint ex noſtra gente, noſtroque ordine potiores, qui bellica virtute præditi, his difficultatibus nos explicent & continuo vbicunq. ſint hoſtes, ad certam omnino victoriam vincendos quærant. Ea verba vtpote quæ plures audiſſent, extemplo ad Mantuanum delata in eius pectus altiſsime deſcenderunt, quanquàm obiecti probri contumeliam, omnino inanem duceret. Erat enim mos apud milites (quod minime prætermittendum videtur) vt ioco ſerioque ſe ſe mutuis contumeliis ex propria vulgarique gentium nota, prouocarent & inceſſerent, quum eſſent acies in conſpectu & leuibus præliis certaretur. Nam Gallos Hiſpani Borraccios ideſt ebrios, & ex temulentia vinum meientes vocabant: Galli autem Hiſpanos à furaci manu latrones laqueo ſuſpenſos appellabant: ſicuti Heluetios Germani ad exprimendam gentis ignobilitatem Couamelos, hoc eſt vaccas in ſtabulis mulgentes vocare erant ſoliti: Germanos verò Heluetii Smocharos: quæ vox Germanice ſpurcos nebulones indicat, Itali verò ab aliis Bugrones, hoc eſt puerarii vocarentur. Cæterùm Mantuanus qui vim Imperii cuius læſa & planè conuulſa erat maieſtas in Gallos minime exercendam rebatur, eo animum iniuriæ indignitate percitum flexit, vt ſe ſe Imperio protinus abdicaret, vel ob id præcipue quòd ab initio in Apuliam eundum eſſe grauiſsimis rationibus fruſtra cenſuiſſet: quod pauci eius

Imperiis obedirent: quod plerique cohortium præfecti falſum militum numerum referre, ipſique demum rei frumentariæ curatores, auertere pecuniam crederentur. Itaque ne imminenti calamitati cum iactura dignitatis intereſſet, excedere infelicibus caſtris & domum redire conſtituit, præſcriptis vtrique tabulis, ac his multorum fideli teſtimonio confirmatis, quæ conſiliorum actionumque omnium rationes continerent, & Ludouico Regi mitterentur, atque ita Imperio ad Salaſſum ætatis honore vſuque militiæ potiorem delato, Mantuam eſt reuerſus.

FINIS SECVNDI LIBRI

PAVLI IOVII DE VITA ET REBVS GESTIS CONSALVI FERDINANDI CORDVBAE COGNOMENTO MAGNI

LIBER TERTIVS

ABEVNTE Gonzaga, quum cæteri Gallorum dnces neque ægri animis, neque corporibus feſsi de geminando ponte & proferenda munitione diligenter agitarent, eaque omnia per brumales dies omnium breuiſsimos tardius & difficilius molirentur, tota hyems oborto graui auſtro in prædenſas iugeſq. plnuias ſeſe exoluit; tanta quidem iniquitate infeſti cæli vt quum inter bina caſtra intumeſcens Lyris ab vtraque ripa campos inundaret, nec vim decidentis aquæ linthea tentoria ſuſtinerent; viri iumentaque cœnoſo in ſolo extrema incommoda paterentur. Sed iniquiore in id commune malum Hiſpanorum conditione, quòd tota ea planities quæ ad Sinueſſana balnea porrigitur, hyemalibus aquis obſeſſa fœdaque, in perpetuam paludem abitura crederetur. Quibus rebus adductus Conſaluus ſuornm omninm hortatu caſtra ſubducere ad Montes & Sueſſæ hyemare conſtituit: quanquàm id ægrè eſſet impetratum, quòd ad Montis Draconis arcem nauigia ad conficiēdum pontem occulte conſtrui iuſſerat, vt pari auſu & ſuperiore quidem loco traiiceret, aut traiecturi ad terrendos diſtinendoſque hoſtes ſpeciem præberet. Per eoſ quoque dies aut perfringere hoſtium pontem, aut iniecta flamma incendere fuerat conatus: irrito, vti caſus tulit, vtroque incepto, quum ex ſuperioribus locis deiecta materia, quæ violenti fluminis impetu raptata ponti incideret, partim hæſiſſet ripis, partim ab hoſte intercepta longuriis, ad pontem minime perueniſſet. Nauigium porro onuſtum arida materia, variis ſulphurei pulueris, & reſinæ piciſque fomentis intermiſtis, ad corripiendam flammam, quum dimitteretur, ignis aliquanto celerius quàm ex menſura temporis putaſſent excitatus, ita abſumpſit, vt priuſquam ad pontem accederet ad carinam vſque cremaretur. Eo quoque Conſaluus maiore ſecuritate, & quod plurimum intererat, incolumi dignitate caſtra mouit, quod hoſtes paribus incommodis conflictatos, neque tranſire amnem, neque ſi tranſiſſent humentibus campis progredi aut omnino conſiſtere poſſe intelligebat. Suberant etiam Natalitiæ feriæ, quæ militem varia perpeſſum incommoda, ex tabernaculis ad tecta proxima reuocarent. Volebat enim, vti pium deceret, nequaquàm in campeſtri tentorio, ſed in ſa-

crato templo religioſius & apparatius Dei Chriſti natalem diem celebrare, quod & facturos quoque hoſtes rebatur, qui ſolennia ſacra facere & per eos feſtos hylarius tanquàm Saturnales, ideoque geniales dies, ex induciis quodam ſacro iure conceptis, conquieſcere à bellicis operibus, remittereque animos, & corpora curare conſueuiſſent. Verùm Conſaluus biduo tantum ſacris ſolennibus conceſſo, ad eaſdem conficiendi belli cogitationes redierat: agitabatque interdiu noctuque in vnam intentus curam, quibus modis tranſgredi amnem, hoſteſque propter continuos imbres ad tecta relictis caſtris confugientes, opprimere poſſet. Galli enim mouente caſtra Conſaluo, illum pluuias fracto animo ferre nequiuiſſe, relictaque amnis ripa retro ſeſe vt pugnam deuitaret à conſpectu ipſorum imminentium ponti auertiſſe dictitabant, quum ipſi vel iniquo in loco egregie tuentes pontem, paratique ſemper ad pugnam perſeuerantia militari ſuperiores euaſiſſent. Verùm ea verborum iactantia vſque adeò ipſa hybernæ tempeſtatis aſperitate frangebatur, vt quum ex conſcientia in præduram conjecti hyemem miſerè algentes cum præſentia, tum ea quæ imminebant incommoda, nequaquam læta cogitatione proſpicerent, tot pluuias tanquàm exitio futuras, fato dari exiſtimarent, plerique enim veteres milites & cuncti ferè duces memoria repetebant, quale cælum ſumma fideliq; ſerenitate Carolum Regem paucis ante annis excepiſſet, florentibus paſſim & vernantibus campis per totam Italiæ longitudinem eadem Regna repetentem, à quibus demum ipſi rerum omnium commutata Fortuna, & Diis procul dubio iratis arcerentur. Placuit Salaſſo & cæteris, vt manentibus caſtris magna pars equitatus, ne equi nobiles iam planè horrida macie deformes conceptis morbis interirent, in oppida proxima & vicos Minturnenſis Fundanique agri duceretur. Heluetii porrò & reliqui pedites, ſub traiecto partiti inter ſe ſtationes, caſtra frequentarent. Sed iam multi ad producendam vitam pecunia egentes & ſecundum perpetuos imbres conſumpta veſte qua frigus arceretur, confecti tetra illuuie, in male ſartis tuguriis expirabant: quum præfecti annonæ & quæſtores, nec commeatus ea fide & diligentia, nec pecuniam in ſtipendium (vti opus erat) expedirent, vel abunde etiam ſuppetente publica pecunia, quæ ſummà prudentia Ludouici Regis curata tranſmiſſaque in omnes belli caſus in claſſe ſeruabatur. Corcutus enim Queſtor, & Bailiuus Cadomius, quorũ erat in eo negocio ſingularis authoritas, quod ſtipendiorum rationes interuertere; ac annonam maligne flagellare accuſarentur, auaritia infames euaſerant, nec ferebat miles, vt priuato eorum ſcelere pûblica ſalus turpiſſime proderetur. Hæc omnia explorante Liuiano, ſuadenteque, Conſaluus conſtruendi noui pontis conſilium cepit, non dubiam ex diſperſo torpenteque hoſte victoriam ominatus, poſtquàm Liuianus peritus belli, ardentique ingenio fortia aggredi ſolitus, ſe ante alios tranſi-

turum

turum polliceretur. Itaque Liuianus quæ animo agitaret, parare atq. exequi iuſſus, ſupra Gallicum pontem in ſpatio quinquaginta ſtadiorum conuectis noctu conſertiſque nauiculis, quibus vinaria vaſa inter poſuerat, pontem conſtituit: traductiſque copiis, alam equitum Normanorumq. cohortes ad Sugium oppidum hybernantes improuiſus adoritur. Liuiano ſuccedit Nauarrus: hunc Proſper, atque Mendocius cum graui armatura ſubſequuntur, ipſeque demum Conſaluus reliquum equitatum & Germanorum legionem adducit, Andrada qui terga tueretur ſubſequi iuſſo, equites Galli Normanique pedites inopinato hoſtium ſuperuentu cæſi fugatique diſpalantur, ad Gallica caſtra defertur clamor, duces arma expediunt, & diſperſas vndique ſuorum turmas accerſunt: nulla tamen certa manus cogitur, quæ aduentantes ſuſtineat. In ea rerum iniquitate Salaſſus, tormenta maiora, quòd his conuehendis iumenta deeſſent, lintribus impoſuit, ſummum enim admitti ſcelus Galli exiſtimant ſi tormenta deſerantur, & præcipiti curſu fugientibus omnibus, ad Caietam iter intendit. Nec multo poſt leuis armaturæ equites, & ſecundum eos Nauarrinæ cohortes in deſerta caſtra perruperunt. Ibi quum nemo ferè armatus occurreret, multi capti, direptiſque tentoriis, aliqui ſemianimes & rigentes gelu immani Cantabrorum ſæuitia trucidati ſunt. Nulla vnquàm ab hominum memoria fœdior & miſerabilior fugæ facies fuit, permiſti enim pedites & equites, ſeſe curſu atque impetu proculcantes, quum nec ſigna nec Imperia cuiuſquam agnoſcerent, nec in perſequentem hoſtē ora conuerterent, per Appiam viam ad Scauros atque inde Formias ferebantur. Nec prius ſiſti fuga potuit, quàm non amplius centum viri fortes cohortante Bernardo Adurnio Ligure ſummæ virtutis equitum præfecto cōglobata turma in ipſo Formianæ aquæ lapideo ponte conſtiterunt, propulſantes inde hoſtem acerrime: & ſociis addentes animos, qui vndique in id oppidum ex proximis vicis confluebant. Itaq. creſcentibus vtrinque auxiliis commiſſa eſt tumultuaria pugna initio aduerſa Hiſpanis, quod in ea Bernardinus Torteſilla Conſalui cubiculo prepoſitus, atque ideo fide & gratia inſignis, cecidiſſet, proſtrato vulneratoque etiam Conſaluo Dauolo leuis armaturæ equitum præfecto. Sed quum retro renunciaretur Gallos duces Molæ conſtitiſſe: retentataq. ſuorum fugam, ſeſe oppido ponteque tueri: propugnareque inde ſtatuiſſe: proclamante Conſaluo, vt quiſque eò contra hoſtem feſtinaret, tanta vis peditum & equitum ad pontem incubuit, vt Adurnius qui fortiſsime aliquamdiu pontem defenderat, extemplo deiectus ſit, & à Germanis interfectus. quo cadente nemo fuit qui non terga daret, & Caietam verſus curſum intenderet. Hos Petrus Pacæus & Nauarrus perſecuti per montes Formianos viæ breuioris vſi compendio vt iter præciderent, celerrime peruenerunt ad biuium, eius viæ ſtratæ, quæ ab Appia Caietam ducit, ſic vt multi ex Gallis intercipe-

rentur,& quædam turmæ equitum ab oppido, cui Iter in Appia via nomen eſt,& è Fundanis pagis deſcendentes tanquā vrbe excluſæ,hæſitantesque præ metu ſeſe ſponte dederent. Ea nocte Conſaluus Formiis caſtra fecit, deditque operam,vt ſub lucem & ſuburbanis tectis Nauarrini & Orlandio item monte potirentur. Is Caietæ imminet, marmoreo Munacii Planci ſepulchro inſignis. Eum Nauarrus ſecus ac putarat incuſtoditum ab hoſte, penitusque deſertum facile cepit. In eiusque cacumine minora aliquot tormenta militum manibus prouecta conſtituit. Tum verò Salaſſus tanta obrutus calamitate conuertens ſe ad Duces, Deus inquit maximus, Diuique omnes, tum preclare viros fortes adiuuant, quum ii vel ſerò ſapiunt. In aduerſis ſiquidem neque animos deſpondent,neque ſuprema ſæuientis Fortunæ vulnera pertinacius expectanda exiſtimant. Mihi propterea in animo ſitum eſt nihil vltra audendo ſperandoque, vltimam belli ſortem experiri nolle. Sed ex tanta clade ſeruare quàmplurimos, quod ex maturata pactione nobis obuenturum ſperauerim. Extremæ nanque dementiæ fuerit,toties damnata fatis arma reſumpſiſſe, vt demum neceſsitate quæ fractis opibus nobis imminet, miſere ſubacti, ab irato victore tanquam hoſtiæ mactemur, ſcilicet vt iuſtæ inferiæ perſoluantur Cardonio & Manrico,cæterisque eorum Ducibus, qui nuper à nobis tormentis interfecti,ante hæc mœnia ceciderunt. Nos hercle ſtrenue ſi non feliciter pugnando noſtram operam Regi probare ſæpius conati ſumus. Sed ſicuti in proferendis malis Fortuna peruicax, cuncta conſilia funditus euertit, ita hoc reliquum quod eſt in noſtra poteſtate eripere non poteſt, quin liberrime de ſalute noſtra ſtatuamus. Placet itaque ſi vobis vtile videatur victoris hoſtis animum experiri, qui ſi moderata victoria contentus eſſe velit, vt hinc terra marique in Galliam proficiſcamur, Caieta dedita facile concedet. Salaſſo peroranti nemo adeò ferox & pertinax fuit, vt tanquam omnium parenti agendas gratias non putaret, quod ſaluberrimo omnium inducto conſilio id vnum reſpiceret, vt ſalute incolumi finis cladibus imponeretur, nam eos quoque noui infortunii nuncius magnopere terruerat, quod nauigia tormentis onuſta,abſorbente procelloſo mari,in ipſis Oſtii faucibus cum tota militum & nautarum multitudine periiſſent. In his fuit Petrus Medices, Magni Laurentii filius, decennio antea Florentiæ dominatu pulſus,ea quidem ignobili morte indignus, niſi Petrum Leonium ſummæ doctrinæ & claritatis Medicum qui infelici euentu Laurentium patrem fatis ſe erepturum promiſerat, in Caregianæ villæ puteum deieciſſet. Emiſſus itaque eſt Alegrianæ alæ præfectus, cui Sancta Columba nomen erat. Is Conſaluum inter duo templa quæ ſunt in ſuburbanis ædificiis caſtra habentem adiit, paratosque eſſe Gallos Duces Caietam tradere profeſſus,facile impetrauit, vt cum grauiſsimis Ducibus, de condicione coram ageretur, ſequentique die in caſtra venerunt, Alegria pro Gallis, pro Heluetiis Antonius

tonius Baſſeius, & pro Italis Theodorus Triuultius. Ii non multis diſputationibus re extracta, tranſegerunt, vt Galli tradita Caieta, quæ publicæ munitionis eſſent, tormenta, & commeatus in arce relinquerent, ipſi terra marique, vti luberet in Galliam proficiſcerentur, ea conditione, vt equites ſuis vecti equis abirent, pedites verò, nihil armorum præter gladios & exarmatas haſtas ferrent, & captiui vtrinque dimitterentur. Sed à Conſaluo impetrari non potuit, vt Neapolitani Proceres qui bello capti in cuſtodia erant confectæ pacis beneficium ſentirent. Obegnino enim Palicia & Formante Tornonioque & reliquis bona fide liberatis, Andreas Matthæus Aquauiua, indignus ea calamitate, & Honoratus, ac Alfonſus Sãſeuerini teterrimo in carcere qui appellatur Foſſa miliaria ad imam turrem nouæ arcis ſeruati ſunt. Gallorum autem pars multo maxima claſſem conſcendit, reliqui pedibus Romam profecti vſque adeo duræ hyemis ſæuitiam & cunctas Fortunæ acerbitates ſenſerunt, vt hoſpitales ſacræ domus quæ in Vrbe miſeris gentium omnium patent, ægrorum & inopum multitudine complerentur. multique ignobiles circa ſtabula ſenatorum frigore rigentes interirent: Quanquam Iulius Pontifex inſigni cura pietateque oblatos & conquiſitos, conueſtiri alique, & demum nauigiis imponi iuberet. Duces quoque parem ferè ab infenſa Fortuna contumeliã tulerunt. Salaſſus enim internauigandum concepta ex dolore rei male geſtæ, tabifica febre Genuæ deceſsit, magnificeque funeratus eſt. Sandricurtus autem ſuperbi animi pœnam veritus, adeo vitam contempſit, vt quum circa alpes ex morbo decubuiſſet, vltro in fata feſtinaſſe diceretur. Corcutus verò Bailiuusq. Cadomius maiore inuidia deflagrantes, ita gradu pulſi ignominiaque notati ſunt, vt à capitali ſupplicio non procul abfuerint. Baſſeius autem, quum ei alæ equitum præfecturã Rex ademiſſet, quãquam ea Gruerio fratri traderetur, adeo grauiter id tulit, vt exundante atra bile ad inſaniam verteretur: fruſtraque depoſcens vt ſibi dicturo cauſam Regiæ aures paterent, nec aditum impetrans, inter delyria deficeret. Cæterùm Conſaluus & ſummæ prudentiæ & moderationis eximiæ laudem ex ea pactione conſecutus eſt, vtpote qui vel in multa ſpe opulentioris victoriæ militum ſuorum ſanguine abuti noluerit, ratus omnino parcendum eſſe deditis, qui virtutis & clementiæ ſuæ teſtes Conſalui nomen in Prouinciis celebrarent, tantam verò, vt inuiolati benigneque habiti dimitterentur, curam diligentiamque adhibuit, vt quum Heluetio prætereunti Hiſpanus miles torquem rapaci manu detrahere conaretur, re cognita Hiſpanum vel in mare fugientem perſecutus adacto equo ſuaque manu grauiſsime vulneraret. Conſaluus Caietapotitus Ludouico Erreræ propinquo ſuo, arcis vrbiſque cuſtodiã ita attribuit, vt in eius locum Tarenti Petrus Nicoſſa ſuccederet: Liuianum verò Petrumque Pacæum in Apuliam miſit, vt Arſio bellum inferrent. Is validoo firmatas præſidio Venuſiam, Atellam, et Altamurã tuebatur. Di-

dicum Arellianum, Melfice obſederat, expugnatiſque aliquot oppidis expectabat earum rerum euentum, quæ à Mantuano Salaſſoque ad Caſinum & ad Lyrim traducto bello gerebantur: vt copiis adauctis, excitisque ad rebellandum Andegauenſibus, bellum priore grauius in Apulia renouaret. Sed virtute Liuiani intra paucos menſes Arſius multis affectus detrimentis quanquam Caietanæ pactionis conditiones abnueret, eo deductus eſt, vt deſperatis auxiliis vrbes tradere, Regnoq. excedere cogeretur. Pari quoque vſus diligentia Pacæus, quicquid Gallorum aut Andegauenſium nomini fauentiū ſupererat, ex Salentino agro expulit. Indicus quoque Daualus, qui cum Conſtantia ſorore (vt diximus) ab Iscla claſſem Gallorum repulerat, Salernitana arce admotis tormentis eſt potitus. Sed non diu ea re bene geſta lætari potuit, quum intra paucos dies peſtilenti correptus febre, in ipſo iuuentæ flore deceſſerit, relicto infante filio Alfonſo Vaſtio, quo nemo Ducum ætatis ſuæ aut formæ dignitate, aut magnitudine liberalis animi, aut denique bellica virtute ſuperior euaſit. At Conſaluus vbi ex Caieta ad paratum meritumq. triumphum Neapolim eſt reuerſus, longo vti credi par eſt militiæ labore in grauiſsimum incidit morbum, vſque adeo à vehementi impetu periculoſum, vt niſi ſupplicationes per omnia delubra à ſanctiſsimis ſacerdotibus, ſacratisque virginibus, rite ſuſceptis votis factæ, maturā opem attuliſſent, humanæ facultatis remedia ad ſalutem omnino ſera crederentur. Vbi verò receptis viribus incolumis ex Capuana arce vbi decubuerat prodiit, vt in nouam arcem tanquam ſalubriorem digrederetur, vix ſalutantium & gratulātium turbæ per ſeptem dies diſpenſata humanitate ſatisfecit. Venerabantur enim eum omnis Nobilitas & populus vniuerſus, quum quiſque pro ingenio ſicuti ſtudium ferebat, aut excelſæ ſtaturæ & probi oris decus, aut imperatoriam grauitatem, vrbana conditam comitate laudarent, alii porro iuſticiam admirabili ſeueritatis & clementiæ temperamento præcellentem ſuſpicerent: omnes verò liberalitatem non modo potentiæ, ſed ſuperbiæ Regiæ æquandam mirarentur. Ducibus enim vrbes & oppida dono dederat, equitum verò præfectis & centurionibus, domos, villas, fundos, arciumq. præfecturas diuiſerat, & quum militi commune donatiuum dediſſet, ſingulos item qui ſpectatæ virtutis nomine inſignes euaſiſſent, annuis præmiis fuerat proſecutus, tanta quidem in recenſendis meritis memoria, tantoque in diſpenſandis muneribus iudicio, vt æſtimatione rectiſsima, neminem vel gregarium militem præteriiſſe, neminemque niſi larga manu donaſſe velinuidi teſtarentur. Didaco ante alios Mendocio Miletum, Liuiano Sancti Marci urbem in Brutiis, & Nauarro Oliuetum in Præcutinis, Ioanni Cardonio Vgonis defuncti germano fratri Auellinum in Samnio, præterea Andradæ, Caruaiali, Alberado, Emanueliq. ac Antonio Leuæ & Andreæ Capuæ Termulano inſignia oppida tribuerat, quum duo Columnii Proſper atq. Fabritius receptis

his

his oppidis,quæ Gallico bello amiſerãt,ampliſsima præmia retuliſſent. In eo.n. homine exquiſitis virtutib.exaggerato, ita iudiciũ ratioq.vigebant, vt mirũ eſſet: quũ ei vel mediocres Latinæ literæ deeſſent,quòd ea tempeſtate in Hiſpania procerib.ad arma natis damnarẽtur.Earum tamen laude celebres vſq.adeo admirabatur,vt ab his nõ inepte perennem gloriam affectaret, proſequereturq. peramplis munerib. Poetas, qui ipſius res geſtas Heroico carmine celebrandas ſuſcepiſſent. In his fuere Cãtalitius & Carmelita Mãtuanus ſacrati viri, qui quũ alacri animo ſed ſubagreſti Muſa aliquot poëmata delicatis ingeniis inſulſa, publicarent,Petrum Grauinam Neapoli ſummæ dignitatis uatem perpulerunt, vt nobiliora,ideoq.digna tanto Heroe carmina factitaret.Pótanus.n.paulò ante,ipſo Caietam oppugnante,valde ſenex è vita deceſſerat, quũ Actius Syncerus eiectũ Regno Federicum Regẽ in Galliam ſecutus, ob idque dolore Aragoniæ domus funditus euerſæ,& odio in externos factus amarior,aliquanto cõdendæ Satyræ quàm pangendis Heroicis aptior haberetur. Excelſo nanq. ingenio quantũ decoris ad nõ interiturã laudem ſcriptores benigne conciliati afferre poſſent,facile intelligebat. Eam vero ob id certius atque liquidius aſſequebatur, quod in vita eius nihil abſurdũ aut impium quod Imperatoriæ virtutis aciem hebetaret,ab auſtero vel maligno cenſore notari poſſet;nullã.n. vnquàm Neapoli matronarũ pudicitiæ ex vero maculã inſperſit,quanquàm ſummà comitate apud clariſsimas fœminas ſæpiſsimè iocaretur. Stultũ .n. eſſe dicebat viro Principi ex parua fugaciq. voluptate ſempiternum & prægraue odiũ parare,quũ nec plane caſto Principatus ipſe ſine iniuria cuiuſquàm varia in eã uoluptatẽ inſtrumẽta ſuppeditaret. Sed in ipſo ſupra reliquarũ virtutum admirabilẽ concentũ, veræ pietatis ſpecimen eminebat. Nihil.n.ei erat antiquius quam in omni bellica ciuiliq.actione religionis decus omnib. commodis anteferre,templorum iura tueri, punire impios: & deniq. enixe dare operam, vt milites ſuo exemplo rerũ omnium prouentus atq. victorias ex diſciplina Chriſtiana expectandas exiſtimarent.Neque enim dubiũ videri debet quin eum his morib.arma tractantem Diui,Diuæq, omnes ſubleuandũ, prouehendumq.ſuſceperint,Nullo quidẽ certiore miraculo quàm quod in multis & penè innumerabilib. præliis atq.periculis verſatum, nemo eum vnquàm ceperit aut vulnerarit. Sed ne integra rerũ omnium felicitate potiretur, ineuitabile malum vrgentis inuidiæ vitare non potuit,quanquam id incredibili magnitudine conſtantiaq.animi ſuperaret.Confecto enim bello partaq.pace hilaritatis ac opulentiæ plena, multi quũ in Hiſpaniam redirent, famam eius variis calumniis onerãtam apud Regem (vt mox dicemus) lacerandã ſuſceperũt.quanquàm ea omnia quæ Conſaluus militibus dediſſet,Rex ipſe liberaliter approbaret. diplomatibus ſcilicet ex formula beneficiarii iuris ab Hiſpania ſicuti Conſaluus præſcripſerat, tranſmiſſis, ut benefici gratique Regis

opinionem atteſtatione celeri tueretur. Sed in arcano aliquid reſidere credi poterat, quòd animũ occulte perſtringeret, ad largitiones extendendas nequaquàm procliuẽ, poſtquàm totius benignitatis penè integra laus ex alieni iudicii decreto prærepta, aut certe deflorata ſpectaretur, ob idq. Regi pudendũ videri poſſet, ei vni ab omnib haberi gratias, qui cũcta pro libidine tãquàm ex alieno facile prodigus præoccupato domino vel ignotis donanda cenſuiſſet, propterea ferunt Regem aliquãdo ad quoſdam libellos ſupplices pro adipiſcendis præmiis porrigentes, reſpondiſſe. Cur mihi ex tanti Regni acceſsione magnopere lætandũ ſit, nõ video; vt maiores quàm ſim ſolitus ſumptus facere poſſim, quãdo ille quiRegnũ nomini meo quæſiuiſſe videtur, nequaquàm mihi ſed ſibi atq. aliis id pepererit, poſtquàm inſigni virtute parta ab incõſulta demũ & præcipiti liberalitate dilabuntur. Hiſdem ferè diebus quib. Galli bello victi Neapolitani Regni finib. exceſſerunt, Cæſar Borgia cognomento Valentinus Alexandri Pontificis filius, ſub fide Cõſalui Neapolim venit, pauloq. poſt cuſtodiæ eſt traditus, vt in Hiſpaniam ſicuti paulò antea Ferdinando Aragonio Federici Regis filio ad Tarentũ euenerat triremib. adueheretur. Sed quoniam Magni Conſalui decus quod ad fractæ fidei famã aliqua ex parte leſum videri potuit, quibuſdam omnino defendendũ videtur, operæ pretiũ exiſtimaui pauca tranſcurſim de Borgiæ cõſiliis factiſq. ſicuti ab his qui interfuerunt accepimus, enarrare; quanquam ea diffuſius in hiſtoriis noſtris referantur. Igitur Cæſar ex Vanoctia Romana alioqui proba muliere quam nouimus, genitus, vbi adoleuit, patris ampliſsimi ſenatoris diligentia, ad capiendũ ingenii cultũ Piſas ſe cõtulit, vbi tum optimarum artium Gymnaſium florebat, adeoq. profecit, vt flagranti ingenio, prapoſitis in vtroq. iure quæſtionib. erudite diſputaret, qua iuuenis indole lætatus pater, vbi demũ arridẽte Fortuna Pontificatũ eſt conſecutus, Cæſarem legit in ſenatũ, natu.n. maiorem Franciſcum Candianũ Principẽ propagãdæ ſtirpi & magnis imperiis amplificãdiſq. familiæ opib. deſtinabat. Verùm Cæſar quòd purpurei galeri honos ingenti animo ſuo, ſpeq. ſua inferior videretur; Candianũ fratrẽ quo cum hylariter cœnarat, noctu iugulari iuſsit: ita vt ad obeliſcum campi Martii in Tiberim deiiceretur: eumq. biduo quæſitum piſcatores extraherent. Nec multo poſt Cæſar abdicata purpura, deſumptoque militari ſago, Princeps & dux copiarũ creatus eſt: patre quidẽ ex atrocitate tãti ſceleris vehemẽter attonito; Sed poſtquàm Candianus ab inferis excitari nõ poterat, cuncta indulgentiſsime concedente. Nec multũ inde Cæſar pontifice cum Ludouico Galliæ Rege in exitium totius Italiæ conſpirante, cum Carlota Alabreta, Ioannis Nauarræ Regis propinqua authore Ludouico Rege ſponſalia fecit. Ex eo fœdere Cæſar ſpes ſuas enudare, immoderato ſæuoq. animo magnæ partis Italiæ dominatum affectare cœpit, vſque adeo dira cupiditate, vt in vexillis hunc titulũ præferret,

AVT

AVT CAESAR AVT NIHIL, Quaſi nihil animo mediocre, ſed im
moderata & longe maxima cupere videri vellet. Ante omnia proceres
Romanos Columnios & Vrſinos tollere cõſtituit: poſtquàm inter eos
bellũ aliquãdiu fruſtra aluiſſet, vt vtraq. pars mutuo ferro cõcideretur.
Nam illi poſt id ciuile bellũ, Borgiæ artib: intellectis, ſeſe pace facta cõ
ciliarant. Columnii nihil ſibi fuga exilioq. potius rati, paterna oppida
Borgiæ reliquerunt, Vrſini ſtipẽdiis allecti & in fide Tyrãni hæſitãtes,
ad vnũ ferè omnes teterrimo ſupplicio necati ſunt; Baptiſta Cardinali
in mole Hadriani, gentiliũ ſuorũ necem præeunte: quũ Vitellocius Ti
phernas, & Liberottus Firmanus ad Senogalliã, in agro autẽ Peruſino
Paulus Vrſinus, Latini Cardinalis filius, & Franciſcus Vrſinus Graui-
næ Princeps, eandem necis ſortẽ tuliſſent. Caietanæ quoq. familiæ Pro
ceres qui Sermonetam oppidum in Latio iuxta Priuernũ obtinebant,
Iacob. Nicolaus, & Bernardinus, alio atq. alio modo interfecti, arces &
opes Borgiæ cõceſſerunt. Camertes quoq. Reguli antiquæ nobilitatis,
Iulius Cæſar, Venantius, Annibal & Pyrrhus Principatu exuti ſtrãgu
latiq. ſunt. Aſtorẽ Manfredũ Fauentiæ Principem ſub fide deditum, ne
catumq. immaniter Tybris excepit. Catherina Sfortia quæ Foroliuii
& Forocornelii vrbib. Imperabat, expugnata tormẽtis, captaq. Romã
tãquàm ad Triumphũ perducta eſt. Pandulphus porro Malateſta, Ioan
neſq. Sfortia, & Guido Vbaldus Feltrius ipſorũ ditionis vrbes Arimi-
nũ, Piſaurũ & Vrbinũ, inuadenti relinquere, quàm interfici, arrepta fu
ga maluerunt. Ceſsit & impotenti Tyrãno Iacobus Appianus oppidũ
Populoniũ in Ethruria. Sed dũ hac cruenta via in alienos principatus
graſſaretur, etiam Aragoniũ adoleſcentẽ Biſelii principem ac Alfonſi
Regis filiũ, & (quod referre pudeat) Lucretiæ ſororis ſuæ maritum, in
atrio Vaticani templi vulneratũ, & quoniam ſpes eſſet curari poſſe, in
ipſo cubiculo, lectoq. nuptiali ſororis mactari iuſsit. Borgiam quoq. iu
niorem Cardinalem, quod Candiano faueret, veneno ſuſtulerat. Ioan
nem demũ Cerbellionem virum domi militiæq. nobilẽ, quod pudorẽ
in fœmina Borgiæ domus ſeuerius cuſtodiret, noctu à cœna redeuntẽ
crudeliter interfecit. Ab eo quoq. capitali ſupplicio affectus eſt, Iacob.
Sanctacrucius præclaræ nobilitatis Romanus ciuis, quo nemo ipſi Cæ
ſari amicior & familiarior fuit; nec aliam ob cauſam quã quod validã
promptiſsimorũ hominũ manũ ex factione Vrſina ſubito cogere, & ad
omne audendũ facinus impellere poſſet. Cæterũ ex tãta propagandi im
perii dira libidine ſitiq. quũ venenũ (vt diximus) cũ patre bibiſſet, eiq. de
mũ ex Nepe in vrbem reuerſo, ſecus ac ipſe crediderat ex comitiis res
eueniſſent, à Iulio Põtifice cuſtodiæ traditus eſt. Is.n. ab eo Togatæ Gal
liæ arces repetebat, eoq. vehementius, quòd Veneti Ariminũ & Fauen
tiã tam cæca quàm pernitioſa inducti cupiditate, productis à Rhauen-
na copiis occupaſſent. Dabat Pontifici verba Cæſar ac indies deditio
nẽ extrahere conabatur, quũ ſe in Galliã togatã proripere cogitaret,

Ibi enim non defutura ſibi hominum ſtudia exiſtimabat, ea præſertim ſpe, quòd vtriusque factionis Duces Ioannes Saxatellus & Guido Vainius liberalibus ſtipendiis & beneficiis præoccupati, apud eum in honore eſſent: Ideoque ſimulatas & inanes ad præfectos literas ſcriberet. Quamobrem accidit, vt Petrus Ouedius cum his literis à Pontifice Ceſennam miſſus à Didaco Chignone de muro præcipitaretur, eoq. atroci facto vehementer commotus Pontifex Cæſari acerbiora minaretur, niſi continuo Hiſpani præfecti repetitas arces dedidiſſent. Ab hac Pontificis iracundia territi Borgia & Remolinus Cardinales propinqui Cæſaris & Borgiæ familiæ inſerti, Neapolim perfugerunt. Verùm in id demum vtrinque conuentum eſt, vt Cæſar ſi dimitteretur, ſecretiores teſſeras dedendis arcibus ad præfectum miſſurum promitteret. Eius autem rei præſtandæ conficiendæque vas fuit Bernardinus Caruaial Cardinalis, ea conditione, vt interim Cæſar in arce Oſtienſi ſibi cuſtodiendus traderetur, donec promiſsi fidem impleret. Interim duo Cardinales qui erant Neapoli, id expetente Cæſare à Conſaluo impetrarunt, vt Cæſari ſub fide Neapolim venire, atque inde proficiſci ex arbitrio liceret. Id Conſaluus ſummæ dignitatis viris nequaquam grauate tribuit, diplomaque manu ſua ſubnotatum, peculiarique obſignatum gemma, Oſtiã tranſmittit. Nec diu poſt quum Didacus Chignones & Conſaluus Miraſontes conſpectis teſſeris Ceſennæ & Foroliuii arces Pontificiis Præſidiis dedidiſſent, Cæſar à Caruaiale Cardinale ſtatim dimiſſus, conducta repente nauicula, Neapolim peruenit, lætus admodum, quòd præter ſpem antiqui hoſtis manus effugiſſe videretur. Tum verò Neapoli cum Cardinalibus & veteribus amicis ſuis Hiſpanis Ducibus nouandarum rerum conſilia agitare cœpit, nequaquam enim animo ſe demiſerat, quin antiquæ ſpei totus inniteretur, & centuriones militesque ſibi notos & ignotos vndique conquireret, nauigiaque pararet quibus Piſas adueheretur. Erat enim fama edita in vulgus eum Piſanis auxilio profecturum, qui libertatem ſuam aduerſus Florentinos iam nonum annum conſtantiſsime defendebant, verùm in arcano erat à Piſano litore per Lucenſium agrum & Calphurnianos ſaltus tranſcendere Apenninum, & per Mutinenſium fines recta ad Aemiliæ vrbes penetrare: auctus ſcilicet copiis ſtudio Alfonſi Ateſtini Ferrariæ Principis cui Lucretia ſoror nupſerat, ſperabat beniuolos ſuos veteresque clientes affuturos ſibi, vt paſsim propenſiſsima omnium voluntate reciperetur. Hæc vbi eum moliri Iulius didicit, nihil ſibi cunctandum ratus, quin cæptis obuiam iret, ad Conſaluum perſcribere, ſeuere admonens, ne hominem cruentum, audacem, maximoque Italiæ malo natum, & ſæuam tyrannidem ditionis ſuæ populis importantem, furere & craſſari iterum pateretur. Hæc eadem quum per legatos Regios qui Romæ erãt, & per ſuos, qui in Hiſpania Regem ſequebãtur, cum Ferdinando grauiſsime & vehementiſsime ſæpius egiſſet, literæ

Regiæ

Regiæ ab Hiſpania Conſaluo allatæ ſunt, quibus Cæſarem compre-hendere iubebatur, quòd graui Principum omnium incommodo ſu-ſpicioneque res nouas moliri, impiaque arma aduerſus Pontificem pa rare diceretur. atque ita Cæſar quum in exornanda claſſe ſcribendiſ-que militibus occupatus, vti neceſſe erat, alloquendi cauſa ſæpe in ar-cem ad Conſaluum iret, à Nonio Campeio dum egredi vellet, huma-niter retentus, & cuſtodiæ traditus eſt, nec quiſquam ſuorum, edito ingenti ſuſpirio, fortunam incuſanti; fruſtraque ſe ſub fide proditum querenti, opem ferre potuit. Nec multo poſt iubente Rege in Hi-ſpaniam à Liſcano deuectus eſt. Sic vt aliquandiu Conciliæ, & demũ ad Medinam vrbem in arce cui Motta nomen eſt, duos ferè annos cu-ſtodiretur: ea tamen ſorte vt deceptis cuſtodibus, fune demiſſus, ſup peditante equos Pigmentellio Beneuentano Principe ad Ioannem Na uarræ Regem perfugeret. Is tum cum Alarino Regulo qui à fide defe cerat, bellum gerebat. In eo armorum motu quum egregiam operam Regi nauaret, conſerta ad Mendauiam pugna victor occubuit, eo euen tu vt nequaquam agnitus detractis armis nudus relinqueretur. Sed ſcu tifer eius cadauer equi ceruicibus impoſitum Pompelonem retulit; haud dubie rapiente fato, ad eam vrbem, cuius antiſtes antea fuerat; neq. enim quiſquàm ferè repertus eſt, qui, quùm ſe ſe ſuſceptis ſemel ſacris abdicarit, tranquillum vitæ exitum tuliſſe cenſeatur. Sed quis Conſaluum vt id faceret Regis Imperio coactum non excuſet? quum & paruiſſe iubenti Regi, & æqua poſtulanti Pontifici neceſſe fuerit obe diſſe? ne ſcilicet graui ſcelere Regi parum fidelis, & grauiore piaculo; erga ſacroſanctum Pontificem inimicus & impius euaderet. In ea re præſertim quæ ſuperioris Regii ſacramenti fidem reſpiceret, ac huma ni demum atque diuini iuris religionem includere cenſeretur. Verùm ob id quoque honeſtiore de cauſa maioreq. ratione à fide data diſceſ-ſiſſe videri potuit, ne Italiam dudum ſublatis bellis tranquilla pace frui turam, vnius nefarii impotentiſque tyranni immanis audacia pertur-baret: proinde etiam gratum facturus Vrſinis pariter atque Columniis de ſe optime meritis, qui à peſtilentiſsimo homine ſummas auaritiæ & crudelitatis iniurias retuliſſent; Sed id pro tuenda Conſalui dignitate minime tacuerim, quod à clariſsimis ducibus Didaco Mendocio An tonioque Leua me accepiſſe profiteor, quum enim apud eos amanter inuitatus Bononiæ cœnarem, quo tempore Carolus Cæſar à Clemen-te Pontifice coronatus eſt, multoſque ſermones ſereremus de virtute Magni Conſalui, qui amborum Imperator, & militaris diſciplinæ ma giſter fuerat, præclare teſtabantur, neminem eo viro pace belloque meliorem extitiſſe; Sed ei maximorum ducum exemplo prorſus eue-niſſe, vt in extremo vitæ actu tanquàm ſemiexul non plane felix more retur: quanquàm ſæpiſsime diceret, ſe nullius improbe facti pœniten tia offenſum lætiſsime ex hac vita fuiſſe migraturum, niſi Ferdinando

Federici Regis filio, & Cæſari Borgiæ Valentino, fidem ſuam impro
uide dediſſet, vt ea demum à Rege cum ſui nominis ſugillatione viola
retur. Subiungebat ad hæc duo Conſaluus ſe tertii quoque grauioris
facti maxime pœnitere, quod tamen prodere nollet. Id autem Leua
atque Mendocius non inani forte coniectura interpretantes eſſe puta
bant quod Regiis pollicitationibus è Neapoli Italiaq. ſe abduci in Hi
ſpaniam permiſiſſet, in qua multi rerum nouarum cupidi, eum in ſpem
noui principatus, maximarumque rerum bello gerendarum retinere
conarentur. Sub id tempus quo Borgia Cæſar captiuus in Hiſpaniam
eſt perductus, Iſabella Regina, deſperata ſalute decumbebat, enatum
enim erat in pudendis vlcus ſæua ſerpigine mortiferum, ita vt tantæ
victoriæ gaudio exhilarari nequiuerit. Proſperum tamen Columnam
vel occupata ſupremo morbo humaniſsime ſuſcepit. Is cum aliquot
nauigiis militariter inſtructus Laſcanianæ claſsi cohortante Conſaluo
ſe ſe adiunxerat, vt triremibus præſidio foret, ne Borgia, vti in longa
nauigatione accidere poſſet, à Gallis vel à prædonib. eriperetur; eum
tamen Romana grauitate, neq. alloqui neque oculis ſpectare ſuſtinuit,
ne ſcilicet atrociſsimi hoſtis calamitate lætari videretur. Nec mul
tis inde diebus Regina fato conceſsit, incredibili cum dolore atque lu
ctura Conſalui, nam ab ea tanquàm alumnus ac in eius Regia educa
tus, cuncta quæ exoptari poſſent virtutis & dignitatis incrementa ade
ptum fuiſſe fatebatur, Rege ipſo quanquàm minus benigno parumq;
liberali nunquàm Reginæ voluntati reluctari auſo. Id verò præclare
tanquàm veriſsimum apparuit, quum Rex elata ſtatim Regina, aures
minus æquas, & ſupra alieni meriti pondus proclinatas, obtrectatio
nibus præbere cœperit. Non defuere enim qui hominem multo glo
riæ fulgore inuidorum oculos perſtringentem, grauiſsimis calumniis
onerarent. Multi enim quanquàm Regnum inſigni eius virtute quæſi
tum faterentur: id tamen profuſa & planè aſtuta largitione diuiſum,
atque diſtractum ab eo fuiſſe prædicabant: vt prærepta occaſione Re
giæ benignitatis, niſi præſcriptis annuiſſet, Regi demum ingrati illibe
raliſque animi contumelia conflaretur. Ipſe porro nihilo ſecius à ſuis
quos maturæ beneficentiæ deſtinaſſet, tanquàm non ab ſe, ſed à Rege
prætermiſsis, beneuolētiam cū Regis inuidia vindicaret. Nec deerant
qui dicerent eum victoria ſuperbum, magniſque Regni prouentibus
opulentum, delegiſſe ſibi ac amicis atque beniuolis clariora ditioraq.
oppida, Regi porro nihil opimum & integrum præter geſtandæ coro
næ decus, & inane noui tituli nomen reliquiſſe. Verùm alii diuerſa
inceſſentes via, omnem eius authoritatem conuellendam ſuſceperunt,
ex Hiſpanis Ioannes Nuccia Siciliæ Præfectus, Valentius Benauidius,
Franciſcus Sancius, qui erat Regis diſpenſator: ſed multo omnium ma
lignius ac atrocius Nonius Campeius, qui ab ea delatione ingratiſsimi
nomen tulit. Hunc enim parum nobili loco eductum prætoriæ co

horti præfecerat: ac demum ei magno beneficio honoreq. nouæ arcis cuſtodiam attribuerat. Ferunt etiam Proſperum Columnam ſciſcitante Rege quum de Aragoniorum Regum ingenio diſciplinaque, & publicis ac priuatis inſtitutis diſſereret, vt pote qui eorum omnium auſpiciis poſt Alfonſum primum ab adoleſcentia militaſſet, de Conſaluo ſermones intuliſſe, vſque adeo aculeatos & graues, vt Regis animum nequaquàm vanis iniectis ſuſpicionibus perſtringerent, Quandoquidem ingenue niſi maligne ex vero Conſaluum illis omnibus authoritate, prudentiæ, ſplendore vitæ, militum ſtudio, & populari gratia præſtare fateretur, adeo vt nihil iam in eo qui cuncta nutu faſtuque Regio iuberet & regeret, præter titulum deeſſe videri poſſet, ad quem ſi aſpirare vellet, tot eius beneficiarii, qui diadema capiti imponerent minime defuturi crederentur. Hæc maieſtatem reſpiciebant: admonebantque Regem, vt mature caueret, ne omnia indulgendo confirmandoque, ex duce Præſideque, Regni conſortem efficeret. Verùm Nonius adiuuante Ioanne Baptiſta Spinello Neapolitano, aliquanto criminoſius in Conſaluum inuehebatur: vt pote qui ſagaciſsime ſumptuum & vectigalium omnium rationes excuteret, docuitque eum nihil ærario, nihil fiſco reliqui feciſſe, vt incondite largiendo, maxime liberalis famam aucuparet. Qua demum oſtentatione priuatæ opes tegerentur, illæque præſertim diuitiæ tot ſpoliorum totq. munerum, cum ſignati auri, argentique cælati, tum nobilium gemmarum & ſericorum auleorum, quæ eſſent ſupra Regii cenſus æſtimationem, ſedulo congeſtæ, aſtuteque repoſitæ à nemine viderentur, ne ſcilicet inuidorum curioſorumque oculis conſpecta, non ab re iam natam inuidiam concitarent. Hæc verò ſingulari malignitate delata, tametſi aut falſa magna ex parte, aut minora vero putarentur, eius tamen animum moderatione & parſimonia gaudentem magnopere permouebant: eo quidem altius atque vehementius, quod in Rege non multum pecunioſo, nec vnquàm in apparatu & conuictu ſumptuoſo, tanti auri & tantarum rerum non iniqua cupiditas accenderetur, ita tamen, vt eam facile reſtingueret ſumma æquitas, ſummaque prudentia, quæ in Rege nunquàm præcipiti, nec vnquàm temere ingrato, præclare vigebant. Multa enim & perampla vel ſupra modum exæquatæ rationis concedenda iudicabat: cum eximiæ virtuti, tum naturæ liberali, eius viri, qui tot rebus feliciter geſtis Regnum cum magna laude cepiſſet, maioreque defendiſſet, & tantum denique bellici decoris & gloriæ Hiſpanico nomini peperiſſe cenſeretur. Ea tamen omnia in profundum demiſſa pectus, tanta diſsimulatione conſeruabat, vt Conſaluo nullam conceptæ offenſionis ſpeciem præberet, delatoribuſque tantum ſecreto ageret gratias, palam verò de Conſalui actionibus honeſtiſsime loqueretur. Cæterùm Proſper cum multis nobilibus equis, quos Petrus Corduba Plegoi oppidi Marchio ſuopte ingenio liberalis, ipſius Con

ſalui patrui, monitu, dono dederat, Neapolim reuerſus, nequaquàm priorem amicitiæ locum reperit. Nonius vero Campeius, quum ab Hiſpania rediens in Italiam perueniſſet, veneno vt fertur à quodam ſatellite cui grauem antea iniuriam intulerat ſublatus eſt, merita hercle pœna ſi diuini iudicii uim ſpectemus, poſtquàm alio turpiſsimo ingrati animi ſcelere, in optimum virum, Ducemque ſuum, ac authorem omnis eius dignitatis, venenum effudiſſet. Interim Conſaluo gratia incolumi, exiſtimationeque amplificata, Neapoli gubernacula moderante, Rex Ferdinandus cum Ludouico Galliæ Rege pacem fecit, fœduſque percuſsit: multis hercle de cauſis, quas hoc loco commemorare non eſt neceſſe, quum in Hiſtoriis noſtris accuratiſsime referantur. Affinitas quoque ſuperinducta eſt, vt concordia quæ ex tantis odiis ægre ſperari potuit, validiore vinculo firmaretur. Ferdinandus enim quanquàm eſſet in flexu ætatis, Germanam ex ſorore Ludouici Regis genitam vxorem duxit. Paternum ei genus præclarum erat in Aquitania ex domo antiquiſsima Fuſiorum Comitum: quos Foiſſeios Galli corrupta voce appellant. Huius Germanæ Reginæ frater erat Gaſto, qui anunculi indolem præferens aliquanto poſt maximis rebus breui curriculo geſtis, ad Rhauennam memorabili acie victor interiit. In ea conficienda pace Ludouicus Regno cedens id impetrauit, vt Proceribus Gallicum nomen ſecutis, quæ ante bellum poſſediſſent, vrbes & oppida redderētur. In his erant Beſennianus & Salernitanus Reguli; Traianuſque Caracciolus & Honoratus Caietanus: & ii ante alios, qui carcere educti & libertatem & patrimonia & honores cum cæteris recuperarunt. Verum poſt celebratas Regales nuptias non defuere prææpotentes vlterioris Hiſpaniæ Reguli, qui Philippum Maximiliani Cæſaris filium Belgis imperantem ad capeſſendum Regnum in Hiſpaniam euocarent, exiſtimantes ſub florentiſsimo iuuene Rege aliquanto liberius atque licentius ipſorum potentia fruituros, quàm ſub auſtero & parum liberali, vt aiebant, ſene Catelano, Citerioris enim Hiſpaniæ Tarraconenſes Reges tanquàm opibus tenues & precario ferè in liberis ciuitatibus regnantes, vlteriores Hiſpani, quorum erant ampliſsima Regna, aut oderant, aut contemnebant. Nec diu Philippus amicorum ſuorum ſtudia votaque fruſtratus, vt ſua Regna ex arbitrio adminiſtranda ſuſciperet in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum qui vocatur ad Columnas; fortaſſe quod ibi quoque alteræ Herculis columnæ, ſicuti Gadibus poſitæ fuerint, quum eo extremo litore terræ Hiſpaniæ finis, Oceani fluctib. terminetur. Ferdinandus vt generū exciperet ad Columnas eſt profectus: quo fere omnes Reguli conuenerant. Ab his Philippus ſummos honores, ſuaq. ſpe auguſtiores tulit, ita vt ineundi adminiſtrandique Regni, inuſitata cupiditate deflagraret, nec omnino iniquum aut parum honeſtum arbitraretur, ſi excluſo ſocero Rege, ea Regna perciperet, quæ ab omni nobilitate vltro deferren-

deferrentur, & ad ſe optimo iure maternæ hæreditatis pertinerent. Itaque vno ante alios Ioanne Manuele qui diu in Belgis legationem obierat, Philippi ingenium deprauante, res eo deducta eſt, ut Gener in conſpectum nequaquam familiariter ſocero ſe daret: amboque ex equis ad paruum ſpatium prodeuntes hic Gallico, ille Hiſpanico ſermone, & paucis admodum verbis, nec mutuo quidem intellectis, ſeſe ſalutarent, colloquio propere ab ipſo Manuele dirempto: ne Rex iuuenis rerum imperitus, callidiſsimi ſenis artibus caperetur. Nec mora (quod vix credi par eſt) Proceres Regulique ferè omnes, Ferdinandum nullo pudore deſeruerunt. quiſque enim in ſpes ſuas pronus & expeditus commodo ſeruiendũ, & orientem Solem potius quàm occidentem adorandum eſſe dictitabat. Vnus omnium Federicus Toletanus Albæ Regulus in vetere ſuo ſtudio conſtantiſsime permanſit, nec vllis omnino pollicitationibus permoueri, adducique potuit, quin ſumma fide præcellentique obſequio excolendum ſibi Regem ſuſciperet. At Ferdinandus vti profunda prudentia hominem decuit, eius turbulentæ tempeſtatis procellam artificio diſsimulationis vitandam ratus, graui opportunoque conſilio excedere Hiſpania & Neapolim nauigare conſtituit: ne ſcilicet alienati generi dicta factaque oculis ac auribus exciperet: quæ ſtatim vbi maieſtatis nomen offendiſſent, tanquam demiſſe tolerata in contumeliam verterentur, poſtquam ab ipſo tot proceres noui Regis ſtudia ſecuti aut odio, aut vanitate iudicii defeciſſent. Igitur Federico Albano viro ſummæ grauitatis atque prudentiæ, quòd paulò antè integerrimæ fidei præclarum ſpecimen dediſſet, in tutela Regni conſtituto, ductaque ſecum Regina, cum viginti triremibus e Barchinone ſoluit. Aderat ei nauigationis comes, honoris cauſa adſcitus antiquæ nobilitatis Bernardus Roſcius Deniæ Regulus. Sed illuſtres honeſtique citerioris Hiſpaniæ equites regium comitatum exornabãt. Paucis autem diebus quum Gallici, Liguſticique maris littora legendo, Delphini portum tenuiſſet, certum de Philippi generi morte nuncium accepit. Id quanquàm intimos ſenſus non obſcuro aut leui gaudio perfundere poſſe videretur, nihil tamen indignũ ea neceſsitudine quæ filiæ dolorem, totq. nepotum orbitatem reſpiceret, in grauiſsimo Rege expreſsit; atque ita abiectis ornamentis, ſed nequaquam pullata Prætoria Neapolim initio hiemis eſt peruẽtum. Arſerat paulo ante circiter idus Septembres luridus cometes, in ea cæli plaga quæ vertitur ad Corum ventum: ita vt Belgis imminere diceretur. Philippum enim nondum expleto vigeſimoquinto ætatis anno, Belgico more epulantem, importuniſq. exercitationibus deditum, diuerſo ſub cælo atrox inuaſit morbus, & eripuit, quum præter reliquam ſobolem ſeptennem ferè filium reliquiſſet nomine Carolum, quem hodie Imperatorem virtute animi & felicitate rerum geſtarum Auguſti cognomine digniſsimum veneramur. At Conſaluus vbi Regem Miſeni promontorium ſuperaſſe, aduen

tareque nunciatum eſt,obuiã bireme profectus, in Regiam triremem prorepſit,tanta quidem ex animi conſcientia frontis hilaritate, vt eum nihil vnquam de optima Regis erga ſe voluntate dubitaſſe appareret. nonnulli enim ex inuidorum numero paulò antè dixerant, eum nequaquam eſſe commiſſurum,vt conſcenſa Regia trireme incertæ Regis fidei ſe crederet, quum ille ſimulator & diſsimulator eximius decreta animi ad occaſionem depromenda egregie tegere didiciſſet. Nec vllum ei maius omnino periculum quàm in trireme imminere dicerent, quum terra tantis ſtipato ſatellitibus nihil omnino quod vim afferre poſſet,foret timendum.Rex itaque ligneo ponte ad molem conſtructo exornatoque ſolenni cærimonia à Neapolitanis ſuſceptus,multa in adulationem parata, vti noui Regis aduentus appetebat, ſingulari modeſtia renuit:celebrauitque Generi exequias atratus, vt mox ad legatos Principum Regniq. proceres Regio cultu prodiret,& iuxta eum Conſaluus in honore ſemper & conſpicuo quidem loco ſpectaretur. Eo enim præcipuo teſte monſtratoreque virtutis & fidei, quiſque vel infimi ordinis miles & ciuis produci ad Regem agnoſcique magnopere cupiebat,quãdo ipſe nemini deeſſet.nihil enim ei erat iocundius quàm officio benigne præſtito quàmplurimorum voluntates promereri,idq. eo ſplendidius & ad gratiam parandam cumulatius fiebat, quod ſæpiſſime non rogatus, quos conſpexiſſet pudore cunctabundos, vel ægre quicquam ſperantes, vltro nominatim appellaret, commendatoſque mirifice ad oſculandam Regis dextram producere conſueſſet, vſque adeo vt accepti demum beneficii gratia, vnum Conſaluum reſpiceret, quo auſpice mora omnis in Rege nequaquã expedite munifico citiſsime tolleretur. Rex enim ab æquitate atque iuſticia famam quærebat, Ille vero anhelabat ad gloriam ingenti virtute partam: quæ diu ſtare, manareque ad poſteros non facile poſſet, niſi præaltis grati & liberalis animi radicibus niteretur. Quamobrem Rex æquo animo ſecum reputans,quale quantumque Regnum Conſalui virtute captum atque defenſum ſibi obueniſſet,facile tolerabat, vt non fruſtra quicquàm Conſaluus peteret:quanquam Regni recenti bello attriti facultates, tot conceſsis immunitatibus & præmiis eneruari & penè conuelli prouideret. Nolebat enim exiſtimari omnium ingratiſsimus, nam ea quæ admiſiſſet Conſaluus, aut de affectatione Regni cogitaſſet, in arcano erant: quum eius merita ex tot victoriis toto orbi notiſsima,in ipſa hominum fama ſpectarentur. Eluſerat & per eos dies Quæſtorum & inuidorum diligentiam,ſibi admodum grauem,& Regio nomini parum decoram: nam quum ad Quæſtorum menſam tanquam ad tribunal vocaretur,vt ſumptuum bellicorum & vectigalium rationes in aduerſariis codicibus ærarii & fiſci annotatas agnoſceret, quoniam expenſi acceptique ſummæ inter ſe comparatæ,magno exceſſu diſpares, ſupputationi minime congruiſſent:tam ſeuere quàm lepide reſponderat,ſe priuatas tabulas

bulas publicis fideliores continuo prolaturum: quibus multo plùs impendiſſe,quàm accepiſſe præclare oſtenderet: teſtareturq. ſe id totum quod ex iuſta ratione ſupereſſet, tanquam iure debitum ab ærario Regio,vel ſi pertinaci lite opus foretomnino repetiturum. Protulit autem ſequenti die libellum grauiſsimo titulo, ita vt quæſtoribus ſilentium, pudorem Regi,cunctis verò qui non eſſent impudentes,multum riſum exprimeret. Ante omnia Deo maximo, Diuis Deabusq. omnibus ad parandam victoriam propitiandis, erogata ſcilicet in egentes, cucullatos,pioſque ſacerdotes,& ſacratas virgines,qui perpetuis ſupplicationibus vacarent, aureorum nummum Ducenta milia ſupra ſeptingentos & triginta ſex, & Regales argenteos nouem; expenſa ad Indicis caput appoſuit. Secundo autem loco ſubiecit, ſexcenta milia,ſupra quadringentos & nonaginta quatuor ſecreta manu ſpeculatoribus data, quorum beneficio exploratis hoſtium conſiliis, multas victorias, & deniq. liberam tanti Regni poſſeſsionem eſſet conſecutus. Intellexit argutiam Ferdinandus, infamique negocio ſilentium impoſuit. Quis enim occulta manu expenſæ pecuniæ numerum,requiſitis nominibus, niſi maxime ingratus,& plane ſordidus, à tanto Imperatore poſtulaſſet? Prætērita ſiquidem omnia Conſaluo condonare, & quæ ille dediſſet tāquam optimo collata iudicio,rata habere ſtatuerat, atq. item obliuiſci totius ſuſpicionis de affectato Regno,quæ à delatoribus iniecta videretur, vt eum benigne admodum, ſed callide magnis inuitatum pollicitationibus ſecum in Hiſpaniam abduceret: conſtitutoque nouo Præſide, toto noui Regni fructu atque integra poſſeſsione potiretur, poſtquam Philippi generi diſſentientis æmulatione liberatus, ad eadem totiusHiſpaniæ Regna,maturè ſibi redeundum eſſe iudicaret.Itaque conſtitutis rebus, & Andegauenſium partium regulis, qui confectæ pacis beneficio carcere educti fuerant, reſtitutis oppidis quæ bello amiſiſſent:ac his omnibus in gratiam receptis: Ribacurſioq. præſide conſtituto,quintum poſt menſem ex quo Neapolim venerat cum Regina claſſem conſcendit,Conſaluum ea ſpe inductum ſecum aduehens, vt quum in Hiſpaniā perueniſſent,Compoſtellani ordinis equitum Magiſter crearetur.Is eſt honos primus à Rege cum ſumma potentia coniunctus, vtriusq. enim Hiſpaniæ nobilitas ferè omnis, honeſtata equeſtri dignitate,ditataque peramplis perpetuiſque redditibus, vni Magiſtro paret. Signantur autem equites bello paceque purpurea cruce, quæ ante pectus militaris ſpathæ capulum exprimit.Id inſigne religioſo ritu ſuſpicitur,in honoreque eſt:nec niſi præclaro merito à Magiſtro aut Rege impetratur, ſcilicet vt militibus pro Chriſti nomine aduerſus Mauros operam nauantibus,ſacrati redditus præmia perſoluant. Cæterùm Magiſtri nomen authoritatemque ab aliquot annis Ferdinandus & Iſabella Hiſpaniæ Reges,indulgente Romano Pontifice ſuſtulerunt: quòd tanti ordinis Magiſtri,Regio nomini potentia atque opibus æquarentur; ob idque for-

midabiles euaſiſſent,vti ſuperioribus annis Aluaro Lunæ accidiſſet,qui immodicæ potentiæ ſuæ ſuperbiæq. reus Maieſtatis factus, capite pœnas dederat.atque ita euenit,vt quum tantus honos nemine ſuffecto penitus vacaret, ſummæ dignitatis prouentus omnis, & libera creandorum equitum facultas Regis arbitrio ſeruaretur: ſicuti & reliqua duo eiuſdem opulentiæ magiſteria:Colatranæ ſcilicet, & Alchantaræ ordinum, vſurpatione perſimili paulò antè conceſſerant. Erat igitur is honos ſponte præſertim oblatus omnium qui concedi poſſent ampliſsimus:Sic vt eum facile Conſaluus anteferret tot urbibus atque oppidis quibus Neapoli potiretur. Fuerat enim donatus à Ferdinando iuniore Aragonio Terra noua in Brutiis:à Federico autem Rege ad Garganum montem Veſtinorum urbe, quæ à Sancto Angelo nomen ducit. Poſtremo ab ipſo Hiſpaniæ Rege Ferdinando Sueſſa Aurunca pernobili Campaniæ urbe, quibus opulentiora quoque oppida quatuordecim præter minora caſtella & vicos acceſsiſſent. Sed vir peracutus & grauis, vix adduci poterat, vt plane crederet tenaciſsimum Regem quicquam ſecum de ea re liberaliter eſſe conceſſurum: quanquam prolixæ pollicitationi etiam Regia manu ſyngrapham adiecíſſet: Scilicet ut honeſtius atq. validius nequaquam ex animo Neapoli decedentem ad nauigandum pelliceret. Verum Conſaluus non ſtatim diſcedentem Regem eſt conſecutus, volebat enim humaniore officio amicos ciueſque omnes, illuſtreſque præcipue fœminas familiariſsime complecti.ſatisfaceretque item dignitati ſuæ,creditoribus omnibus per preconem ad quæſtoris menſam citatis: vt nemo vel ex opificum,cupedinariorumque infimo ordine relinqueretur, qui ſe vel obolo fraudatum queri poſſet, eandem quoque ut fidem mercatoribus præſtarent, milites duceſque ſuos fuerat obteſtatus, multis benigne pecuniã præbens diſſoluendo debito,coëmendiſque rerum omnium ornamentis: ut inſtructiſsimi cultiſsimique in patriam redirent. Delegerat enim ſibi comitatum ex vario genere inſignium virorum, ſi numerum eorum cultumque reſpiceres, Regio ſuperiorem. nam dum Neapoli Rex fuit, perpetuis conuiuiis atque largitionibus tantos ſumptus fecerat, vt aſtrictæ frugi Regis diſciplinæ famam obrueret, quum numeroſo famulatu, cultuque domus & ſplendore lauticiæ, Magni cognomen præcellenti virtute partum, omnino tuendum arbitraretur. Tantum porro ſui deſiderium cunctis ordinibus relinquebat, vt conſcenſuro innumerabiles matronæ ad portum ſeſe effunderent: nec ſine lachrymis ſoluenti demum coram, felicem nauigationem, maturumque reditum precarentur. Nec multò poſt Ferdinandus conſequente Conſaluo Genuam peruenit. donatuſque eſt duabus aquariis peluibus aureis & copioſo recentique nautico commeatu. Et quanquam Sauonam ire properaret: prius tamen Sanctum Cratera ſpectare tractareque voluit. Id vas in ſacrario templi maximi religioſiſsime

ligioſiſsime cuſtoditur. refertque immenſi pretii Smaragdum hexagonam eſcariæ patinæ modo cauatam. partum id fuit antiquitus ex Syriaca victoria: & ad publicum ciuitatis decus Diuo Laurentio conſecratum. Venerat Ludouicus Galliæ Rex Sauonam, vt Ferdinandum, Reginamque ſororis ſuæ filiam inuiſeret, paulo enim antè Genuenſes pulſa nobilitate rebellantes, armis ſubegerat, vt erepta libertate validam arcem ad pharum ceruicibus eorum imponeret. In eo congreſſu nihil Conſaluo clarius atque ſpectatius fuit: quum cœnantes Reges eum præcellenti eximiæ virtutis merito tertium conuiuam adhibuiſſent: vſque adeo laudante admiranteque Ludouico virum graui proceri corporis geſtu, excelſoque ore, antiqui Herois decus præferentem, vt iure optimo poſtquàm tanta ſtaturæ atque animi dignitate præſtaret, Magni cognomento, quod ex rebus geſtis retuliſſet, vere dignum eſſe fateretur. Cæterum eo colloquio conſtat ambos Reges multum de Venetorum cupiditate inter ſe conqueſtos, ſtatuiſſe ea armis repetere, quæ ſibi adempta, aut nequaquam ſponte conceſſa viderentur: nec deerat Iulii Pontificis Legatus Antonius Pallauicinus Ligur, qui in id conſilium per ſe inflammatis Regibus opportunas faces admoueret. Iulius enim æquo animo ferre non poterat Ariminum Fauentiamque urbes Pontificiæ ditionis per interregnum à Venetis occupatas, quum Gallus Cremonam, Bergomum, & Cremam, Brixiamque Mediolanenſi Imperio detractas, Hiſpanus porro Apulorum & Salentinorum vrbes, Veneto parêre vehementer indignaretur. Diremptum autem eſt colloquium circiter Calendas Iulias. abeunteque ad Alpes Ludouico, vt in Galliam rediret, Ferdinandus ſecundiſsima nauigatione Barchinonem peruenit. Tum vero utriuſque Hiſpaniæ Reguli certatim ad mare deſcendere, Regem modicis itineribus progredientem excipere, ei maturum & felicem reditum gratulari, notareque eius oculos irati aut pacati animi indices. At ille præalta diſsimulatione offenſionum omnium ſe penitus oblitum oſtendere, ſingulos hilariter complecti, certiſsimamque apud omnes clementis animi ſpeciem præferre: idque tanta arte, vt multos ſe ad pœnam reſeruari arbitrantes, ſuſpicione & metu liberaret, eoque certius atque ſincerius, quod occurrenti Antonio Cueuæ illuſtri genere orto, & ſi aulæ mores reſpiceres, viro prorſus eleganti, facete in eum iocatus dixerat, Et tu quoque Antoni ad Columnas me dereliquiſti? Is enim ante alios ad Philippum adulatione præpropera ſe contulerat. ad quod ille ad promerendam veniam repente diſertus, Ita eſt inquit, Rex domine, nec inficior. Quis enim iuuenem xxiiii. natum annos firmiſsima membrorum compage & roſeo viuidi oris colore florentem, triduo moriturum credidiſſet? Tum vero iocunde arridens tanquàm reſponſo libero delecta-

tus Rex ſubdidit, non te falſum vtique, ſi non æquo leuiorem ciuem intempeſtiui cõſilii euentus feſelliſſet, ſi clementem legitimumque Regem diu viuere, & feliciter regnare poſſe putauiſſes. Ea verba perurbane prolata exceptaque à circumfuſis cum voluptate, & mox recitata aliis, apud omnes pudorem & metum facile diſſoluerunt. Rex enim in vtraque Fortuna ſemper grauis, temperatoque ingenio flectere & moderari ſuorum animos aſſuetus, leniſsime cunctis pepercit: Sic vt Ioannem Manuelem quem maxime atrocem inimicum fuerat expertus, Manrico Hagereo Regulo condonaret. Cæterum ferme omnes à Rege ſtatim ad Conſaluum ſalutandum ferebantur. Is aliquanto poſt Regem moleſta febricula retardante Valentiam appulerat: exceptuſque fuerat ab vniuerſa Ciuitate ſingulari cum plauſu: quũ omnis ætatis ſexuſque ordines ſpectandi ſtudio ad mare ſeſe effudiſſent. Seraphinus autem Centellia Oliuæ Comes Valentinorum equitum Princeps, eius hoſpes, tanto ornatu, tantaque omnis lauticiæ magnificentia ſuſcepiſſet, vt Rex ipſe neque apparatius neque luculentius excipi potuerit: mitterenturque ad claſſem tot inſignes equi, mulæque phaleratæ, vt nemo ferè ex tanta militum turba, pedibus vrbem intraret. Paucis diebus ad quietem datis, quibus ſe ex nauſea, totoque nauigationis incommodo comitatus omnis ſeſe reficere atque exornare poſſet, ad vrbem Burgos quo Rex peruenerat contendit: tanta quidem frequentia, vt nequaquàm vnum iter omnibus pateret. innumerabilis enim multitudo exercitui penè parem ſpectantibus ſpeciem præbebat: tot ſcilicet veteranis ab Italia deportatis, totque clientibus ac amicis qui officii cauſa vndique ad contingendam victricem dextram confluebant. Ita vt neque hoſpitia tectauè, neque commeatus vel ante prouiſus, tot agminibus ſufficerent. Mirabantur autem Incolæ noui ſplendidique cultus, coccinea ſaga, ſericas interiores veſtes, capitum porro integumenta aureo emblemate & variis criſtis exornata, fortiumque Centurionum ceruices aureis torquibus honeſtatas. Præterea mire proceros & acres equos grauibus frenis & protectis ferro ephippiis Italorum & Gallorum more inſtructos. Quibus de rebus fiebat, vt quorundam oculos liuore occupatos offenderet. mereretur autem multum plauſum & veram laudem à popularibus, qui eum non Magni modo, ſed Maximi cognomento dignum carmine ædito decantabant. Propterea Gironem Oronium Regulum ad ea omnia ſtupentem uti erat vir acuto & hac in re diuino iudicio præditus, dixiſſe ferunt ſibi Conſaluum ingenti onerariæ naui perſimilem videri, quæ prætalto mari indigeat vt æquora ſulcet: aliter neceſſe ſit, vt humilibus in vadis hæreat. quaſi diceret, tanti moli ferendæ Hiſpaniam Ferdinando regnante minime ſuffecturã. Nec multo poſt vſu euenit, vt Conſaluus non modo hæreret in curſu, ſed ſæ-

uiſsimis

uiſsimis inuidiæ fluctibus alliſus ſcopulis penè mergeretur. Aduentanti Burgos Rex ipſe honoris cauſa obuiam egreſſus, quum antecedentes milites vario luculentoque habitu excultos miraretur; ipſeque Conſaluus omnium poſtremus, ad appetendam Regis dextram ex modico interuallo ſequens accederet, his Rex inquit (longam militum ſeriem digito oſtendens) vt video Conſalue, quod debebas optima fide perſoluiſti, quum toties bello te præeuntem ſecuti ſint: nunc demum parta pace commutato vtique ordine, vt te antecedant æquiſsimo iure concedis. Perurbane quidem nec obſcure eum laudans, quod ante ſuorum aciem Dux intrepidus prima pugnæ pericula ſæpiſsime ſubiiſſet. At Conſaluus aliquot dies frequentandæ aulæ & priuatis officiis impartitus, quum à Rege, vt Compoſtellanus equitum magiſter crearetur, fruſtra per multos dies expectaſſet, idque tanquàm ex fide & ſyngrapha promiſſum inſtantius flagitaret, ſeneſcente ſenſim gratia à Rege pro amplißimo munere grauiſsimum odium retulit. Is enim verba dare, & inanes moræ cauſas nectere ſolitus ità ſe ab ea liberalitate auerſum oſtẽdebat; vt Conſaluus apud amicorum præcipuos, contumeliæ dolorẽ ægritudinemque animi generoſe detegeret: & ſe deceptum traductumque vehementiſsime quereretur: apud vnum præcipue Bernardinum Velaſcum (is erat totius Hiſpaniæ equitum Magiſter) qui eò quod Regi aſſideat, Comeſtabilis hodie vocatur, in urbeque Burgos authoritate atque opibus potens, & Conſaluo ex hiſdem factionis ſtudiis iureque hoſpitii amiciſsimus, tanta ob id libertate inter ſe conſilia communicabant, & mutua fide intimiſque ſenſibus iungebantur, vſque adeo vt Conſaluus fide accepta dataque Heluiram filiam Velaſco deſpõderet, is enim vxorem paulo ante amiſerat quæ erat filia Regis ex damnato coitu ſuſcepta, refrixeratque obiter generi amor erga ſocerum, quòd Velaſcus clientis & familiaris ſui capitali ſupplicio damnati vitã à Rege ſocero impetrare nequiuiſſet. Eam autem connubii ſponſionem ægerrime Rex tulit, Heluiram enim nepoti ſuo qui erat Cæſareæ Auguſtæ Antiſtitis filius vxorem deſtinabat, vt Conſalui opes ſubſtantiaque omnis hæreditate certiſſima in Regiam domum conferrentur. Ob id quoque Regina Germana ſubauſtero oculo Velaſcum compellans, dixerat, an tu qui nõ es inſulſus & degener non dedecori fore exiſtimas, ſi tibi cũ filia Cõſalui nuptias omnino faciendas putes, quum Regis filiam in matrimonio dudum habueris? Ad id vero Velaſcus quum ſe præclarum in ea re exemplum quod ſequeretur habere reſpondiſſet, vt eius ſuſcepti conſilii minime diſpuderet, non obſcure Reginæ animum pupugit, quæ nequaquam Regis filia, magni tamen Regis coniugium

meruiſſe videretur. Ex eo mordaci ſermone Regem cum Regina vſque adeo offenſum ferunt, vt Conſaluus qui dignitatis & præcellentiæ cauſa, prodeuntem in publicum Reginam ſubiecta ad lacertum dextra ſubleuare, equitantemque lateri adhærens comprehenſis mulæ habenis, deducere erat ſolitus, præoccupante Federico Toletano Albano Regulo ab eo officio & munere penitus arceretur: & Velaſcus Regiæ affinitatis gratiam prægrauante odio proculdubio totam amitteret: Nec multo poſt vti erat turbido liberioreque ingenio, à nimiisque opibus ſuſpectus & inuiſus, properante Fato moreretur. Paulo etiam ante ſecus ac volebat Ferdinandus Franciſci Xymenis Archiepiſcopi Toletani patrocinium ſuſceperant. Is opinione religionis ex humili cucullato pannoſoque, vt pote qui ligneis ſocculis calciatus nodoſo fune cingeretur, ad opulentiſſimum totius Hiſpaniæ ſacerdotium Iſabellæ Reginæ ſtudio peruenerat: Ita vt tantas opes ex arbitrio ad Chriſtianæ pietatis diſciplinam diſpenſaret, inuidente quidem Rege, depoſcenteque, vt id ſacerdotium cum eius filio Cæſareæ Auguſtæ antiſtite permutaret. Quam rem tanquàm impotenter à Rege tentatam ac infamem, Velaſcus & Conſaluus deprecante iniuriam Xymene, vehementer improbarant, quod ea permutatio ſummæ iniquitatis Iſabellæ Reginæ Iudicium ſynceræ innixum pietati offenſura videretur. Ipſeque Xymenes robuſto conſtantique ingenio diceret, ſi paululum vrgeretur, ſe ſe ſtatim abdicata mitra cum lituo paſtorali ad veterem cucullam eſſe rediturum. Eo enim Regis conſilia tendebant, vt filio ſummæ diuitiæ pararentur: ipſeque vbi neceſſe foret in bellicos ſumptus ſacris prouentibus vteretur, ſicuti de tribus ſacrati ordinis Calatranæ, Alcantaræque & Compoſtellæ equitum Magiſteriis Regiæ perſonæ contributis effeciſſet. Itaque Rex negocium cum magna inuidia inchoatum ſtatim omiſit, aliquanto iratior factus Velaſco & Conſaluo, qui rem impediiſſent, quàm Xymeni, qui pro ſua dignitate ac amplitudine contendiſſet. Sub id quoque tempus Fortuna, quæ vbi obortæ inuidiæ ianuam pandit, impendentis mali cauſas accumulat, grauiore offenſione Conſaluum perculit. Petrus enim Alfonſi fratris filius è Corduba Burgos venerat, vt tum primum ab Italia redeuntem patruum inuiſeret. Hic quum eum animo ægro reperiſſet, quoniam ab Rege promiſſi honoris fides minime præſtaretur, vti erat ingenio libero & ad perferendam contumeliam inſolenti, indignatus ingratum Regem Cordubam ſe recepit, vbi perpetua quadam authoritate ab auo patreque tradita Princeps Ciuitatis vel inuito Rege colebatur

tur. Erat Petrus ab eo inſigni Cordubenſium ſtudio, ab eaque illuſtri potentia Regi grauis & inuiſus, vſque adeo, vt eum Cordubæ regnare nollet, mitteretque ad ſenatum Cordubenſem, Lucerum Inquiſitorem, id eſt officialis nomen, qui prælata virga, lictoris Regii & faſcium ſupremæ poteſtatis ac Imperii nomen refert. Hunc qui violet, Maieſtatis reus efficitur. Hic ſenatui denunciabat non placere Regi, vt Petrus in vrbe Corduba diutius eſſet. Sed iret ad paterna oppida, ſicuti reliqui Cordubeæ gentis Reguli, & multo quidem ipſorum commodo facere conſueuiſſent. Ea res ab amicis ſenatoribus ad Petrum defertur: continuoque ſuperbum eius ingenium vehementer exagitat. nec mora, præcipiti ira concitus Lucerum à ſatellitibus ſuis comprehendi iubet: impoſitumque equo, & vinctum Mondelliam ducendum equitibus ſuis tradit. Id erat oppidum ab auo Petro validis mœnibus cinctum, auctumque arce munitiſsima, quæ marmoreis ornamentis erat inſignis, ac omnium inter Bethicas longe pulcherrima. Tantum vero admiſſum facinus Ferdinandus grauiſsime ferens, quod ſuæ dignitatis intererat, armis vindicandum ſtatuit, poſtquàm Petrus non obſcuræ rebellionis nomine damnatus, lege publica cenſeretur. Sed parantem arma Regem Conſaluus & Velaſcus deprecando, ea conditione exorarunt, vt iuuenem feruidiore ingenio in id ſcelus prolapſum ſupplicem ſe ad pedes perducturos pollicerentur. Nec multo poſt Petrus patrui atque Velaſci authoritate perductus ad Regiam venit. Sed eum Rex veniam petentem non admiſit, ita vt eum relegaret extra aulam ad decem miliaria, neque ei fas eſſet longius abeſſe, quàm vt itinere vnius diei, acciri reuertique poſſet. Addidit quoque grauiore decreto, vt Mondellia funditus euerteretur: vt æquata ſolo, apud turbulentos Proceres Regiæ ſeueritatis teſtis foret. Nec Conſaluus vel maximis precibus impetrare potuit, quin paternæ virtutis monumentum tantis ſumptibus ædificatum, quod eſſet ipſius natale ſolum, & totius Bethicæ maxime decorum & celebre, deleretur. Quanquàm Galliæ Regis legatos molliendo Regi deprecatores adhibuiſſet, qui æquum eſſe cenſebant, vt qui centum vrbes infinitaque oppida pro Rege cepiſſet, is mutuo munere, paternum oppidum impetraret. Sed Rex obſtinate manſit in decreto, ea tamen moderatione, vt pro Mondellia totius Bethicæ concurſu intra paucos dies funditus euerſa, Loxam vrbem Conſaluo poſsidendam domo daret, ſcilicet vt iniuriæ atrocitas eo munere leniretur. Ea vrbs à Granata decem milibus paſſuum diſtat, peramœna in valle poſita, quæ præ-

altis montibus includitur. Addidit quoque Rex tanto muneri benignioris animi ſpem, quòd Loxa ad hæredes eſſet peruentura, ſi Conſaluus Compoſtellanæ ſyngraphæ renunciaret. Verum ad id generoſo dicterio reſpondit, ſe adeo inſulſum videri nolle, vt de iure Regiæ promiſsionis temere decederet, quum iuſtiſsimæ querelæ titulum præferre: quàm iniqua compenſatione accepta creditum diffiteri mallet. eminebat ſiquidem in ſermone eius reſpõſiſque præſertim grauitas excellens, vrbana iocunditate condita, quum improuiſus & peracutus lepor in eludendo perſtringendoque eruditi ſalis acrimoniã referret. Sed Hiſpanicæ elocutionis argutias ex amphibologia facile naſcentes, Latinæ linguæ ſimplicitas non aſſequitur. Quo fit vt multa maxime feſtiua Scommata omittere cogamur, quæ quum in experrectis ſalſiſsimæ gentis ingeniis riſum ac admirationem excitare poſsint, translata demum tanquàm exuta dignitate, vti languida vel obtuſa Latinis auribus non arrident. Hæc tamen minime prætermittenda videntur, vt illud Garciæ Paredio fortiſsimo equiti, quum ad Lyrim Gallis per pontem tranſire conantibus pilæ vndique hoſtilium tormentorum cum ſtrage equorum & hominũ peruolarent, & Conſaluus imperterrito animo hortabundus in diſcrimine verſaretur, accurrenti, ſoliciteque monenti, vt è periculoſo loco ſe ſubduceret: Non ne tu (inquit) vir improbus & ineptus hodie mecum es Paredi? quum in omni vitæ diſcrimine nullus vnquàm te metus occupet, vt ego pauorem admittam importunè ſuadere contendis. Quum oppidum Montilia (vt diximus) iuſſu Regis dirueretur, fruſtra deprecantibus Gallorũ legatis, vt ei oppido parceret, quòd eſſet Magni Conſalui natale ſolum, qui ad ducentas Vrbes, & ſeptingenta oppida Hiſpaniæ Regnis adiecißet, nunciareturque homines ad opus coactos ex agreſtibus incolis ſupra centum in ſubruti & repente procidentis muri ruina oppreſſos, miſerabiliter interiiſſe: Hinc præclare liquet Cõſaluus inquit, quàm fortiter viua & incolumis Montilia ſeſe defenſura fuerit, quando damnata planeque mortua, tot editis cõtra ſe molientium funeribus ſuum decus pertinaciſsime tuetur. Eo die quo Galli in Formiano litore longa variaque pugna victi intra portam Caietæ compulſi ſunt, quum Cerbellio è citeriore Hiſpania nobilis eques ad nauandã operã ſerius quàm oporteret ſe expediſſet, confectoque iã prælio, partaque victoria armatus in nauicula concitatis remis ad victores ſocios appropinquaret, & multis è litore ſpectãtibus quiſnã eſſet qui thoracatus aduẽtaret Didacus Mendocius ſciſcitaretur, repente ad eũ Conſaluus, reſpõdens inquit: An adeo tibi hebes eſt oculus ut Sanctũ Hermũ nõ agnoſcas? Sancti enim Hermi ſydus Chri-

ſtiani

ſtiani nautæ vocant, quòd ex turbulenta tempeſtate tranquillitatẽ pronunciat quum in antennis apparet, non ſecus ac antiqui de Caſtoris & Pollucis ignibus crediderunt. Agnouere aſtantes lepidiſsime dictũ, quum tarditatem Cerbellioni falſus Imperator exprobraret, qui confecto prælio & pacatis rebus armatus aduentaſſet, Tanto omnibus exorto riſu vt Cerbellionem è nauicula deſcendentem ſancti Hermi nomine ſalutarent. Idque ei poſtea cognomentum inter milites æternum fuit. Quum Galli Caieta dedita Regno excederent, & à Conſaluo multis terreſtri itinere abeuntibus equi darentur, Obegninus eorum Imperator alacri ore renidens, Conſalue (inquit) te obſecro, vt validos nobis & robuſtos equos dari cures: vt abeuntibus & citò redituris nobis ſufficiant, quaſi ſe renouaturum bellum non obſcure promitteret. Agnouit Conſaluus vafre dictum: ſtatimque reſpondit, reditote vt lubet, nam hæc eadem quæ vobis lubens præſto veſtes, equos, diplomata, quum reuertemini ex clementia liberalitateque mea facile impetrabitis: aperte denuncians eos ſi redirent eandem omnino belli Fortunam ſubituros. Bernardinus Velaſcus qui fuit equitum Magiſter, vir apprime nobilis & elegans, puellam ex Reginæ aula vehementer adamabat: & more Hiſpanico ſtudioſiſsime percolebat. In ea Velaſcus quũ venuſtatem impenſe laudaret, nihil ad abſolutæ formæ dignitatem deeſſe prædicabat, præter plenioris ſucci habitum: erat enim gracilitate virginali. Hæc vti fit in aula amanter ad bonæ ſpei ſignificationem virili colore argumentum amatori Velaſco dederat, quo is in cultu familiæ vteretur. Prodeunti itaque Velaſco, & pueros ſeruoſque à pedibus viridi colore indutos oſtentanti: Conſaluus occurrit: laudataque eius cultus nouitate, Rectiſsime ſapis (inquit) Velaſce, cum hoc enim viridi proculdubio pingueſcet. Iocatus ſcilicet in ſtrigoſam eius amicam, translato dicterii ſale à paſtione mularum. nam Hiſpani recentis graminis & herbæ medicæ farraginem viridis nomine appellant, qua adulto vere mulas enutriunt, vt vberrime pingueſcant. Quo ſcommate nihil lepidius viri eius aulæ elegantes exiſtimarunt. Quum ad Tarentum è caſtris maleficum ſeditioſumque militem ad ſupplicium duci iuſsiſſet, illeque multum reluctatus ſe iniquiſiſsime damnari vociferaretur, & proinde Conſaluum ad dicendam cauſam ad Dei Max. tribunal magna voce citaret, vade inquit Conſaluus: feſtinaque, confiſus optimo iudici, & cauſam inſtrue, nam ibi pro me aderit qui opportune reſpondeat Alfonſus frater, qui nuper è Serra vermegia in cælũ contẽdit. Tum enim Conſaluo nunciatũ fuerat fratrẽ à Mauris circumuentum dignam forti pioque Duce mortẽ oppetiſſe. Cæterum Conſaluus (vt vnde diſceſsimus reuertamur) in vrbem Loxã indignabundus ſe recepit ex tot repulſis ac offenſionibus tranquillũ ocium quærens, donec

inuidiam decederet, & Ferdinandi animus iam plane auerſus, dum ipſe abeſſet veterum beneficiorum recordatione ad æquiora conſilia verteretur. Itaque Conſaluus veluti iuſtam vacationem nactus, biennium Loxæ Granatæque tranſegit, ſuis hercle opibus, quæ erant multo maximæ, & ſua denique gloria contentus, niſi ea, vt plerunque accidit, æmulorum immodico liuore premeretur. In ea vitæ tranquillitate modice corpus exercebat, alebat autem animum ſuſceptis multorum patrociniis, collatisque officiis, ſic vt omnes qui ægeſtate oppreſſi, aut implicit litibus, aut aliquo periculo circumuenti eſſent, opemque implorarent, enixiſsime ſubleuaret. His actionibus exiſtimationem tuebatur, & ſingularem tota Prouincia gratiam ob omni genere hominum comparabat: à Maranis præſertim & à Mauris. Maranos Hiſpani eos vocant, qui Iudaica ſtirpe nati, quum ſemel ad Chriſtiana ſacra tranſierint, rurſus ad antiquæ legis ritus relabuntur Id autem quum capitale ſit, ſpeculatores eis ſubmittere ſolent, qui dicta factaque eorum, & arcana religionis diligenter explorent: ſuſpectosque Præſidibus accuſent, expoliandos quidem primo opibus: ac igne demum concremandos. In id genus hominum quanquam ii extrema ſupplicia mereantur ſecretis & ſæpe malignis Indiciis delatum ſacrati iudices vt præclarius pietatis ſtudium oſtendant, peracerba quæſtione deſæuiunt. Id vero Conſaluus quantum incolumi religionis iure poterat pro æquitate humanæ lenitatis defendebat, ne miſerè circumuenti, præ metu ſolum vertere cogerentur: deſertaque Hiſpania ad Turcas confugerent: apud quos transfugientium Iudæorum tutiſsimus erat receptus, quod homines ingenioſi mireque induſtrii fabrilium operum & lanificii præſertim artifices, & quod mirum in modum Reipublicæ Chriſtianæ nocuit, æneorum tormentorum magiſtros attuliſſent. Eadem, ſed alia via, Mauri qui in Bethica remanſerant, tanquam opportuni iniuriæ patiebantur: quibus cum clementiſsime agendum eſſe multis de cauſis exiſtimabat, ne gens repentina, ſæuique Imperii inſolens ac animis ad reſumendà arma paratiſsimis, erecta, vbi reliquum conceſſæ libertatis eriperetur, demigraret in Africam, aut inde auxilia aduerſus noſtros tanquam acerbe dominantes accerſeret. Non multis enim ante annis vno Ferdinandi Regis edicto tam pio quàm poſtea multis importuno Iudæorum infinita prope multitudo, quæ antiquitus in Hiſpania conſediſſet, quod Chriſtianas leges abdicatis Moſaicis recipere nollet, exuta bonis ac Hiſpania pulſa per totum terrarum orbem profugerat: Sic vt eorum pars Theſſalonicam nobilem Græciæ vrbem quam Amurates vi captam deformarat, coloniã conderet, magno Turcis emolumento futuram: Ita vt Baiazetes ſicuti à Gritto Venetorum Principe audiuimus diceret Ferdinandum Hiſpaniæ Regem, qui Chri-

ſtianorum

ſtianorum prudentiſsimus haberetur, minime ſibi ſapientem poſſe exiſtimari, quod Iudæos ſuis regnis expuliſſet, quos ipſe in Græcia cupidiſsime reciperet quando una hominum frequentia diteſcere amplificarique Regna uiderentur. Nec multum ad Rempublicam referret, ſi coloni inter ſe religionibus diſſentirent, modo quiſque ad commune æquiſsimi Iuris honeſtique moris officium tuendum, colendamque Iuſtitiam ſummi Dei rerum omnium opificis numem adoraret. Qua vna in re ipſi Mahumethani cum Iudæis & Chriſtianis præclare conſentire crederentur. Erat enim Baiazetes, tantæ doctrinæ Philoſophus, vt Auerrois placita ſecutus nequaquam totas Mahometis prophetæ fabulas admitteret: in hac perſuaſione Mahometi patri diſsimilis, qui quum duo tantum numina Virtutem & Fortunam viris colenda prædicaret, religiones omnes exploſiſſet. Cæterum ſub id ocii tempus Conſaluus Xymeni Toletano antiſtiti in Mauritaniam traiecturo, non defuit, quin vno maximo conſilio milite ducibus iuuaret. Is enim pio nobilique præſtantis animi decreto, vt inuidia ex multis ampliſsimi Sacerdotii opibus enata deleretur, parata Ducentorum nauium claſſe in proximam Mauritaniam transfretabat, conductis ſuo ære peditum & equitum Quatuordecim milibus, quibus præerat Nauarrus à Conſaluo tanquam bello optimus Xymeni traditus. Is ea felicitate eſt vſus, vt Magno portu qui appellatur Mazanchibir in poteſtatem redacto, Oranum nobile emporium, quod olim Vasbaria fuit, expugnaret: & eodem curſu Rex Tremiſeniorum acie uictus Regno pelleretur. Nauarrus porro Xymene cum victoriæ laurea in Hiſpaniam reuerſo Buzeam antiquitus Vzicatam in Holcachite ſinu opibus & Gymnaſio liberalium diſciplinarum celeberrimam Numidiæ urbem manu caperet: duobusque ſecundis præliis Numidas profligaret & demum Magna Lepti, quæ hodie dicta eſt Tripolis, terra marique fortiter expugnata potiretur. Quæ res à Duce militibusq. Conſalui diſciplinæ aſſuetis egregie atque celeriter geſtæ non dubiam laudem ad ipſum felicis militiæ Magiſtrum referebant. Per hunc modum Loxano in ſeceſſu, quanquam non procul ab honeſto exilio videretur, nihil unquam de magnitudine conſilii remittentem illa excellens virtus qua tantum gloriæ ſibi pepererat nuſquam deſerebat. Erat enim ingentis animi robore aduerſus omnem inuidiæ contumeliam adeo permunitus, vt ſecunda pariter ac aduerſa vno indomitæ mentis tenore metiretur. Percunctanti enim Girone Oronio à quodam qui à Conſaluo ad Regiam veniſſet, quàm alte oneraria illa ingens nauis Conſalui magnitudini vt ſupra diximus comparata, in Loxæ vadis ſubſideret: idq. Conſaluo referretur, Oronio dic inquit nauem firmis lateribus æſtum maris expectare, vt attollatur, & vela det ventis, qui non ſemper aduerſiſsimi perflare conſueuerunt. Nec perturbano reſponſo euentus defuit. non toto enim vertente anno, quum Rhauennatis cladis nuncius

Regem magnopere perculiſſet, vnus ante alios omnes Conſaluus qui res perditas reſtitueret, non ſecus ac alter dictator Furius Camillus à Romanis contra victores Gallos ab exilio reuocatus eſt. Ea ſiquidem funeſta acie magna pars Veteranarum legionum quas ab Africa Nauarrus antea tranſuexiſſet, interierat, ſupraq. triginta ſex aut illuſtres aut noti Duces ceciderant. Raimondoque Cardonio Imperatore fuga elapſo, captoq. Ioanne Medice legato Cardinale, Fabritius Columna ipſeque Nauarrus in poteſtatem hoſtium deuenerant. Qua calamitate obrutus Iulius Pontifex multorum perfidia in Vrbe circumuetus de fuga cogitabat. Fœderatiq. omnes Principes vnum maxime Conſaluum quem ſuperandis Gallis fatalem Ducem crederent, poſtulabant. Itaque Rex ingenti cura anxius, miſſo in Cantabriam Federico Albano qui pulſumRegno Nauarræ Regem reprimeret, ConſaluumImperatorem delegit, qui primo quoque tempore in Italiam proficiſceretur: Pontifici opem ferret: daretque operam ne quid detrimenti res Neapolitana pateretur. Parabatur claſsis ad Malacam, eò innumeri equites & pedites confluebant, tantusque erat equorum & armorum apparatus, vt homines minime dubitarent, quin Conſaluus Gallos ab eo vinci ſolitos Italia depulſurus eſſet: & nouum de ea gente triumphum in Hiſpaniam relaturus. Iam multæ omnis generis naues vndique ab Oceano Gadibusque præſertim Malacæ conuenerant, paratusq. erat commeatus, delectique milites & equites nominatim in maiora nauigia diſtributi, vt conſcenderent, idoneam tempeſtatem expectabant, quum ad repentinum inexpectatæ victoriæ nuncium ex Regiis literis cuncta refrixerunt, ſic vt conſternati dolore milites, qui præmia & decus ex ea profectione concepiſſent, de Fortuna magnopere quererentur: & Conſaluus ipſe tanquam inauſpicato creatus Imperator, quód donando, profundendoque priuatas opes exhauſiſſet, ad tantæ illuſæ ſpei incommodum plurimum angeretur. Sed quomodo eam laudis atque victoriæ ſpem Italici belli euentus interpellarit, operæpretium eſt paucis enarrare, vt quæ fortuita videri poſſunt, ad diuinæ mentis iudicium referantur. Non toto vertente biennio ex quo Reges ad Sauonam colloquutos inter ſe memorauimus, funeſto Italiæ icto fœdere in Venetos conſpirarunt, vt conuulſo eorum dominatu quæ ſibi erepta putabant, ueteribus ipſorum Imperiis redderentur. atque ita factum eſt, vt quum à Gallis ad Abduam duce Rege ipſo una uicti acie, profligatique cunctas vrbes amiſiſſent, intra Paludes Vrbemque Venetias compulſi à Iulio Pontifice veniam ſupplices impetrarent. Is enim Heluetio milite non modò Fauentiam Ariminumque, ſed Rhauennã & Ceruiam multis antè annis à Venetis occupatas receperat. Ex Abduana porro victoria Ludouicus Cremona, Crema, Bergomo, Brixiaque fuerat potitus, quum eodem curſu Veronenſes, Vicentini, Patauini, Feltrenſes, & qui ad Carnicas alpes vergunt Populi, Maximiliano Cæſari deditionem

nem feciſſent. Apuliæ autem vrbes ſine vulnere Ferdinandus receperat, Ateſtinuſq. Alfonſus in Rodigina peninſula fuerat receptus. Cæterùm ab Alfonſo Iulius tanquàm à beneficiario Pontificii Imperii ſalinarum iura quæ ſunt in Paduſis ad Comaclum repetebat. Eius ſalis vectigal Alfonſus quod ſibi magno eſſet emolumento, armis defendendum exiſtimauit, fretuſq. Gallorum auxiliis non vno in loco Pontificis copias cæcidit. Qua iniuria permotus Pontifex Alfonſum diris interdictoq. perſequitur. Ludouico Regi denunciat, niſi auxilia reuocet, eũ pro hoſte habiturũ, additq. nequaquàm ſibi defuturos Reges qui Pontificiæ dignitatis iniurias defendant. Illudens Ludouicus contempſit Anathematis diras tanquàm inanes metus: promotiſq. copiis Pontificem Bononia expulit, Conciliumq. Piſis indixit, ex cuius cenſura excuſsis Iulii morib. Pontificatu pelleretur. Ea res acerbius ac arrogantius quàm deceret à Ludouico ſuſcepta reliquos Reges permouit. Henricumq. ante alios Britanniæ Regem tuendæ religionis maxime ſtudioſum, ita vt magnis claſsib. Armoricas vrbes inuaderet. Nec Henrico genero religionis cauſa, iuſta Gallis arma inferenti Ferdinandus defuit: poſtulante præſertim opem Pontifice, cui deeſſe nõ poterat: eoq. libentius, quod accita in Cantabriam Britannica claſſe Ioannem Nauarræ Regem Gallorum ſociũ, ideoq. hiſdem Pontificis diris execratum Regno depellebat. Iulius quoq. adiunctis iam ſibi Venetis, Ferdinandoq. in ſocietatem facile aſcito (quod huic ex iure Pontificio Neapolitanum Regnum adiudicaſſet) conductiſq. Heluetiis, graue bellũ Gallis vndiq. concitarat. Cuius belli is demũ exitus fuit, vt commiſſo ad Rhauennam cruentiſsimo prælio, Galli quidem victores euaderent: ſed tanto accepto detrimento, vt incumbentib. Heluetiorũ Venetorumq. copiis, intra ſeptuageſimũ diem Italia pellerentur, Quod dux ipſe Gaſto Foiſſeius cũ Alegria vetere nobiliq. duce, Præfectiſq. alarum & cohortiũ ferè omnib. interfectis, in ipſo victoriæ limine cecidiſſet. Neq. enim Palicia Gaſtoni ſuffectus quanquàm id nouorum hoſtium aduentus flagitaret, reparare copias potuit, pernegante Quæſtore Normandio, ſe in ipſa victoria Regiis pecuniis abuſurum. Itaque deſperata pecunia, ſecundi conſilii rationem ſecutus, equitatum incolumem in Galliam perduxerat, vt terræ patriæ opem ferret, quæ maritimo bello à Britannis, terra vero ab Heluetiis, qui in Heduos penetraſſent, grauiſsime præmeretur. His rebus in Hiſpania nunciatis, quum per omnia templa ſupplicationes agendis gratiis haberentur, belloq. finem impoſitum ex ea celeri victoria Ferdinandus exiſtimaret, ad Conſaluum continuo perſcripſit vt inſtitutum cohortium turmarumque delectum intermitteret: claſſeque dimiſſa, nobiles equites quos euocaſſet, aut qui ſponte nomina dediſſent, domum

remitteret, gratiaſque publice Deo maximo & Diuis omnibus tota Bethica agendas arbitraretur, qui Italia metu liberata, maturiorem opinione hominum admirabilemque victoriam Sacroſancto Pontifici aduerſus execrabiles diriſque implicitos hoſtes tribuiſſent. Nullo vnquàm acerbiore nuncio Conſaluum mente perculſum ferunt, nulloque milites, vel aduerſi caſus vel acceptæ cladis perturbatione magis conſternatos dux quiſquàm vidit, vt profectò mirùm videri poſſet, eum virum quem nulla vnquàm pericula, nullique aduerſæ Fortunæ impetus ex arce conſilii deieciſſent, priuatum animi dolorem publica lætitia lenire nequiuiſſe. Id enim expectabat vt occaſione tanti belli quo haud dubie ſupremo virtutis conatu ædito præſtantiſsimam operam eſſet nauaturus, æmulorum animi ſubacta inuidia frangerentur. Conſtat enim inter primos ſermones ſuſpenſo ore dixiſſe ad aſtantes, Ergo ſecus ac ipſe putaram Gironius Oronius præclarus vates euadet? Quando vti perurbane figurabat meam Nauem ſecundo æſtu mirifice ſubleuatam, obortus opportune ventus, qui iam vela inflabat repente concidens, ſulcantem mare deſtituat. Nec multo poſt ad Anticheram quod eſt oppidum medio ferè itinere inter Granatam & Malacam ad milites euocatoſque omnes concionem habuit ſummæ grauitatis, eos magnifice cõſolatus, vt æquo animo perferrent, ſi eluſi à Fortuna, oſtendendæ virtutis & parandæ gloriæ concepta ſpe decidiſſent. æquum enim eſſe vt publica vota priuatis anteponerent, & vti fas eſſet communi victoria lætarentur, ſe vero daturum operam, vt ipſos neque ſtudii ſui ergaRegem quod præclariſsimum extitiſſet, neque damnorum & itinerum quæ amore ſui nominis & ſpe laudis ſuſcepiſſent omnino pœniteret. Reliqua autem ſperarent ex Regia liberalitate, vnum enim quenque ſe per literas mirifice commendaturum apud Regem, nec dubitare, quod eſſet æquiſsimus, quin munera viritim daret, quibus ſuſcepti emenſiq. itineris & rerum omnium ſumptus benigna manu ſarcirentur. Dimiſſa autem concione vbi ex foro domum eſt reuerſus, pronunciauit ſe cunctis donatiuum triduo daturum. Id conſtabat partim ſignata pecunia quæ gregario præſertim militi præberetur, tum vero argento elaborato, auro textili purpuraque & ſericæ telæ omnis generis coloriſque in veſtes copia ingenti, equis item nobilibus, pictiſque tentoriis, inauratis armis, & caſtrenſibus lectis: quæ tot tantaque fuerant, quod ea omnia mercatores lucri cauſa tanquàm ad nundinas Corduba, Hiſpali, Medina, Valentia, Granataque attuliſſent, vt Centummilium aureorum nummum ſummam ſuperaſſe credantur. Ea vero tanta liberalitate diuiſit, vt nec domeſticæ ſuppellectili parceret; ipſeq. iam multorum fœneratorum malum nomen fore putaretur, quum oppigneratis

aliquot

aliquot oppidorum reditibus ex graui vſura plane decoqueret, ridentibus æmulis quòd inani ſumptu, vt regiæ opulentiæ odioſum ſpecimẽ præberetur, domum ſuam rebus omnibus exhauriendam ſuperbè temeréq. ſuſcepiſſet. Ferunt regem ab occulta malignitate Conſaluum eneruatis opibus, exiſtimatione ſpoliare cupiuiſſe. propterea inieciſſe ſpem, vt primo vere inſequentis anni, eodem apparatu in Italiam enauigandum foret: ſcilicet vt diſcedentium militum voluntates munere ingenti redimere cogeretur. Sed quanquàm id à clariſsimis Hiſpaniæ regulis acceperim, nequaquàm tamen adduci poſſum, vt id ex omni parte verum putem, ne prudentis & maxime cõpoſiti regis fama, temere ſuggilletur. Quid enim niſi temere de Conſalni animo atq. opibus ei timendum fuit, qui pacatiſsimis Hiſpaniæ imperiis nouum Nauarræ regnum adieciſſet, victórque in Italia pacis & belli arbiter crederetur? Verum non multo poſt Conſaluus ex ſuprema liberalitate incomparabilem gratiam meritus in Loxam ſe condidit, ex eo hercle ſe ipſo beatior, quòd nemini ſuo nomine fidem fefelliſſet: rectéq. & fortiter factorum conſcientia lætus obuenientem vltro gloriam adſequeretur. In eo itaq. ocio quod ad biennii ſpatiũ ſeſe extendit, tanquàm occupatus in præcellenti erectæ mẽtis negocio verſabatur. animũ enim magna ſemper et excelſa petentem, maximarum rerum cogitatione recreabat. Inſigni nempe cura ſumptúq. inſtitutũ habebat in omnibus vrbibus quæ Principatus nomen præferrent, non in Europa modo, ſed in Aſia atq. Africa, vt per certos idoneóſq. homines, quæ bello pacéq. geſta eſſent, ad ſe accurata fide perſcriberentur; ſic vt facile ſingulis prope diebus accideret, vt de grauiſsimis admirandíſq. rebus certior factus, cuncta vti accidiſſent, præſentibus amicis recenſeret, & his qui longe aberant officioſe communicaret. In eo duorum annorũ curriculo quo eius vita finita eſt, ſtupendæ rerum omnium commutationes inciderant, quũ ſecus ac multis antea ſæculis accidiſſet, totus plane terrarum orbis, ingenti armorum motu quateretur. Audierat Iulio pontifici vita functo, quo nemo in tuenda augendáq. pontificii imperii dignitate, vel maior vel conſtantior fuit, Leonem X. qui ingeniis faueret, aureáq. pacis mores inueheret, ſucceſsiſſe. deſumptáq. triplici corona, eodẽ die redeuntis anni eodémq. in equo quo ad Rhauennam in acie captus fuerat ſub vmbella triumphaſſe. Paucos quoque poſt dies didicerat Tramulium atque Triuultium ſummos Gallorum duces ad Nouariam à paucis Heluetiis eruptione profligatos. Tranſiſſe autem in Morinos cum ingentibus copiis Henricum Britanniæ regem qui cum Maximiliano cæſare coniunctus, intra paucos dies fuſo fugatóque totius Galliæ equitatu Terouanam Morinorum, & Tornacum in Neruiis inſignes vrbes in poteſtatem redegiſſet. Hiſdémq. diebus Iacobum Quartum Scotorum regem ab Hauardo Surreio ad Tuedum deleto Scotorum exer-

citu acie uictum ac interfectum. indeque nec tranſacto quidem menſe
Venetos ad Vincentiam à Cardonio, Proſperóque Columna luctuo-
ſo prælio ſuperatos. Sed his quæ partium ſtudiis Ferdinandi regis uo-
to ſecundiſsima euenerant, externa quoq. noſtrorum & Barbarorum
regum prælia ampliore cum uoluptate miſcebantur. Nam confecta
pace inter Gallos atque Britannos, Ludouicus rex ducta in matrimo-
nium Henrici ſorore, imbecillus ſenex, in ipſis nuptiis, fato conceſſerat,
Franciſcúsque gener rex fuerat declaratus. Vladiſlaus porro Panno-
niæ rex conſternatis ad arma viris agreſtibus periculoſo circumuen-
tus bello Bornamiſſa duce, rebelles acie victos meritis ſuppliciis affece
rat. Conſtantinus item Ruthenus Sigiſmundi Sarmatiæ regis auſpiciis,
innumerabiles Moſcouitarũ copias ad Smolenchum ſupra Boryſthe
nem memorabili acie ſuperarat. Ipſi vero ad orientem Selymus Tur
carum, & Sophus Hiſmaël Perſarum, maximi reges, inter ſe armis con
tendebant. eoque deducta res fuit, vt ad Artaxata Armeniæ vrbem
Calderanis in campis cruentiſsimo prælio certaretur: victore quidem
Selymo, quum vulneratus Hiſmâel ex prima acie ad interiora Mediæ
ſe recepiſſet. Sed honeſtiora iocundioráque videri poterant quæ inte
rim de Luſitanorum victoriis ſcribebantur, eos enim extremum Ae-
thiopiæ promontorium ad anctarticum magnis claſsib. tranſcendiſſe,
ſubactíſque totius ferè Indiæ regibus, præter Arabicum & Perſicum,
ingentes ſinus ad Melaceam aureæ Cherſoneſi, ipsámque demum in-
ſulam Taprobanam perueniſſe; aromatúmque omnis generis natale
ſolum reperiſſe conſtabat, contritis paſsim earum gentium innume-
rabilibus copiis & claſsibus, quum tormenta ænea diſploſiſſent. Pari
quoque cum voluptate, & maiore quoque Caſtellanorum gloria inco
gniti orbis efferæ gentes, & Anthropophagi dirum genus narrabant,
quum Ferdinandi regis claſſes alterum & prope immenſum terrarum
orbem pernauigato ad occidentem Oceano reperiſſent, vnde tantum
foſsitii auri & margaritarum gemmarúmq. in Hiſpaniam augendis pu
blicis priuatíſq. opibus referretur. Dum in iſtis oblectationibus nequa
quàm ingenita ſed accerſita iocunditate vitam tràduceret, in duplicis
quartanæ morbum, non quidem natura difficilem, ſed ſeni præcipuéq.
ex euentu rerum minime læto planè mortiferum incidit. traductúsq. à
Loxa Granatã climacterico ætatis anno, in cõplexu vxoris Heluiræq.
filiæ ſuſceptis Chriſtianæ diſciplinæ ſacramentis expirauit, poſtridie
Kal. Decembres, anno à partu Virginis ſupra milleſimũ & quingẽteſi
mum decimoquinto, quũ vixiſſet annos lxii. menſes iii. & dies xi. Tumu
latus eſt circũpoſitis ad ſepulchrũ ſupra centũ vexillis in æde diui Fran
ciſci. parentarúmq. ei iuſtis exequiarũ honorib. adhibitis, Indicus ipſe
Mendocius, Tindillius Granatæ præfectus, & reliqui Cordubeæ gẽtis
Proceres. Manricã porrò vxorẽ quæ ex teſtamẽto in tutela rerũ omniũ

remanſerat, Rex Ferdinandus humaniore epiſtolá congeſtis in defunctum innumeris laudibus eſt conſolatus. Ita quidem vt ipſe paucos poſt dies Magnum cæleſtis itineris ducem conſequeretur. Intra enim quadrageſimum diem rex ipſe apud Madrigaletium vicum exceſsit è vita. Interiit autem Conſaluus hiſdem diebus quibus Franciſcus Rex Galliæ Heluetiis ad Mediolanum ingenti prælio ſuperatis, vt cum Leone Pontifice de Republica conſultaret, Bononiam peruenit. Ferunt nonnulli quibus integram fidem minime tribuerim, Conſaluum paulò ante quàm moreretur cum præpotentibus ſuæ factionis Regulis conſpiraſſe, eo animorum decreto, vt Ferdinandus vlterioris Hiſpaniæ Regno repentina ipſorum manu extruſus, ad Tarraconēſes ſuos redire cogeretur, reſtituta quidem eius filia quam pater aſtuto conſilio vti mente commotam in ignobile oppidum curandæ valetudini conieciſſet: Carolumq; ſubinde eius ex Philippo Rege filium è Belgis euocarent, qui iam quindecim annorum adoleſcens præclaram adminiſtrandi Imperii indolem præferret, cuius auſpiciis, quod paternos amicos de nomine iam pridem agnouiſſet, vindicare iniurias & aduerſæ factionis opes deprimere cogitarent. Supra vero id conceptum facinus Conſaluus multo maiora moliretur, Ferdinando ſcilicet Aragonio Federici Regis filio ex Setabæ arcis cuſtodia erepto, vt præſtita fide quam adoleſcenti temere dederat, animum iuſiurandi religione exolueret: ac ei paternum Regnum redderetur, ea conditione, vt penſo annuo tributo Hiſpaniæ Regum beneficiarius eſſet: Heluiaramque ipſius filiam vxorem duceret: dotiſque nomine ea oppida atque vrbes, quas ipſe poſsideret, ad antiqua Regni iura reuerterentur. Tantum enim poterat odium ex repulſa Compoſtellanæ dignitatis conceptum, vt hæc quanquàm ſuprà æquum peracerba alienaque ab eius ingenio videantur, non omnino temere credi poſsint. Fit enim plerunque apud ſummos Principes, vt ingentis beneficii merita, vbi modum exceſſerint, quòd iuſtis præmiis exæquari nequeant, inſigni demum iniuria perſoluantur. Tum hercle liuor & odium pro gratia maxime vigent quum non planè generoſi Principes alieni meriti magnitudine obruuntur. Iſque falſæ rationis viam inuenit, vt turpiſsimo nomine ingratus euadat. Sed hoc clariſsimis ducibus fatale videtur, vt in vltimo vitæ actu circumuenti inuidia imminutaque dignitate in ipſo contumeliæ dolore moriantur. Quid enim aliud (vt antiqua exempla Coriolani Alcibiadis & Narſetis omittamus) quàm hic dolor Borbonium atque Nauarrum præcipites egit, vt hic contra gentis ſuæ nomen damnata arma ferens in carcere eius arcis, quam manu ceperat, miſer interiret, ille vero & ſuæ patriæ proditor ſceleſtus, & communis impius euerſor in limine diri facinoris pœnas daret? Sic vt Conſaluum

Bb iii

quanquàm prærałte à Rege alienatum nequaquàm credid erim, eò progredi auſurum fuiſſe., vnde nullus ſine inexpiabili dedecore receptus foret. Quòd ſi animo ex quartanæ febris atra bile commoto id omnino ſcelus patrare concupiuit, hoc vno, quòd nihil extra cogitationem vetere ſua fide atque prudentia indignum admiſerit ſe ipſo beatiorem exceſsiſſe vita fatendum eſt. Quid enim veræ gloriæ trophæis onuſto optatius atq; felicius accidere potuit, quàm vt integra nominis fama ſublimis ille animus in cælum, vnde venerat, euolaret.

FINIS

Epitaphium Conſalui Ferdinandi Magni Ducis per Phaërnum Cremonenſem.

Parta ducum tumulis aliorum ex hoſte trophæa
Quæſitique inſcribantur virtute triumphi.
Nos Conſalue tuo nec fortia facta ſepulchro
Nec magna Imperia, aut actos ſcalpemus honores,
Non Gaditana exactos trans æquora Mauros
Atque aſſerta tuo Regna olim Bætica Regi,
Nec duce te adiutos ab eo felicibus armis
In Turcam Venetos, Cephalenum gente recepta,
Nec Calabros motus, aut Parthenopeia bella,
Atque redundantem Gallorum ſanguine Lyrim.
Quippe etenim hos titulos, atq; hæc monumenta, tibi olim
Virtutes poſuere tuæ, quæ ſparſa per orbem:
Perque aures, perque ora virum menteſque repoſta
Nomine cuncta tuo, atque æterna laude replerunt.
Quare hæc ſufficiat memorando inſcribere buſto.
Conſalui, Magnique ducis, qui nomina geſsit
Hic iacet, illud ei pater, hoc dedit inclyta virtus.

PAVLVS

PAVLVS IOVIVS NOVOCOMENSIS EPISCOPVS NVCERINVS IO. BAPTISTAE CASTALIO APVD CAROLVM CAESAREM CASTRORVM MAGISTRO

S. P. D.

CIRCVMSPECTANTI *mihi cui nam libros de vita & rebus geſtis Ferdinandi Piſcarij, in publicum prodeuntes commendarem, tu ſolus ante omnes occurriſti, qui dignus eorum patrocinio viderere. Opus enim vt facile proſpicio multorum obtrectationi expoſitum, aduerſus liuidos malignè pleraque interpretantes, luculentiſsimo indiget defenſore; Nec quiſquàm hodie ſupereſt è tot ducibus; qui te ipſo conſiliorum omnium rerumque geſtarum, locupletior atque viuidior teſtis eſſe poſsit; quum ab ineunte ætate in eius præſtantiſsimi ducis contubernio perpetuaque amicitia clarus, quòd alæ equitum præeſſes, omnibus bellis & ſingulis prope expeditionibus interfueris; ſcilicet vt mirificæ eius virtutis ſedulus & felix æmulator euaderes; vnde tibi poſtea & inſignes tituli, & decora probatæ virtutis ornamenta ad perennem laudem obuenerunt; quæ modo vel per ſe ſatis ſpecioſa, inuictiſsimi Cæſaris iudicio caſtrorum Magiſter effectus, perdomita latè Germania, partis nouis inſignibus cumulaſti. Debes itaque hoc ſupremum defenſionis munus memoriæ tanti viri, à quo tot documenta exactæ diſciplinæ te didiciſſe profiteris. Quod enim aliud Piſcarij manes vſu nobilius officium expoſtulant, quàm vt eius gloriæ obtrectatores, ſi forte exiſtant, ea fidei conſtantia refutentur, qua viuum & meriti triumphi laude florentem coluiſti? Liquet enim apud omnes quum in manibus tuis expiraret, ſuprema voce nihil tibi potius delegaſſe, quàm vt pro virili totius Dauala domus decus tuerere; hoc idem quoque à te exigit Victoria Columna æquatis virtutibus eo coniuge digniſsima, quæ à te omni tempore ſtudioſè cultæ nuper æternæ lucis auida ex his terræ tenebris ad ſuperos euolauit. Neque tu propterea huius officij operam remiſeris, quod ea gloriam contemnere Chriſtiana pietate videretur; quum eam ſponte venientem diſsimulare potius quàm ſpernere non inepte exiſtimari poſſet; ſecus ac de ipſo Alfonſo Vaſtio ſuſpicari fas erat, qui modo cum multis noſtris lachrymis immaturæ morte ereptus, vti Piſcarij patruelem, & tantarum opum Imperijque militaris ſucceſſorem decuit, veræ laudis erat cupidiſsimus, quum excelſo ingenio cunctas belli & pacis actiones ad decus reuocaret. Sed vtrunque noſtrum ex mærore approperati eius obitus aſsidue lugentes, mirifice conſolari poteſt, hic ipſe Vaſtij filius ſummæ ſpei adoleſcens, ab illuſtri indole dignus hoc bene auſpicato Piſcarij cognomento, qui dudum officij cau*

ſa ad Philippum Hiſpaniæ Regem deſignatum, nauigauit; Nihil enim in eo plus optauerim, quàm vt te militarium & ciuilium morum lectiſſimo formatore atque Magiſtro, id quòd facile ſperamus cùm patris, tum patrui abſolutæ virtutis ſpecimen referas. Quantum verò ad me attinet, ità huius ingenui laboris famam improbè ſuggillantes deſpiciam, vt meorum rectè integréq; ſcriptorum conſcientia fretus, & in vita, & poſt mortem eos omnino contemnendos putem; præclara enim veritas ſupra calumniæ nebulas facile emicat; & qui fide integra bonos mortuos colit, viuos conciliat. Vale.

Pauli Iouii Nouocomenſis Epi-
SCOPI NVCERINI IN LIBROS DE VITA ET REBVS GESTIS FERDINANDI DAVALI COGNOMENTO PISCARII

PRAEFATIO

AD VICTORIAM COLVMNAM EIVS VXOREM

SI Quid eſt Victoria Columna in præcipu
is honeſtiſsimæ uitæ tuæ uotis, quod ad
ſummam felicitatem, uel Dii maxime pro
pitii, uel mortales longe gratiſsimi, cumu
late tribuere poſsint; id unum eſſe arbi-
tror, ut Piſcarii uiri tui memoria fidelibus
nec ineptis literarum monumentis ad po
ſteros tranſmittatur; ut quæ tua eſt uirilis atque eximia pie-
tas non inanibus lachrymis, ſed æternis honoribus inuſita-
tæ admirabilique uirtuti illius inuictiſsimi ducis debita præ-
mia perſoluantur; habeatque interim poſteritas tuo maxime
munere, ad ſolidæ ueræque laudis exemplum, quod domi
militiæque feliciter imitetur, & diſcat; ut nequaquàm ambi-
tioſo rerum inanium titulo, uerum factis illuſtrib. non adum
bratæ, ſed certiſsimæ gloriæ fructus quæratur. Nam ſicu-
ti ſepulchra marmorea, & æneas equeſtres ſtatuas, quæ ad
ſummum liberalitatis & pietatis nomen magnifice paras, cō-
didiſſe, nimis operoſum uidetur, & nequaquàm pro merita
laude diuturnum; quando ea ignauis etiam & imbellibus con
tigerūt; ita hæc ad ueram perpetuò uicturi hominis effigiem
ſcripta & expreſſa diligenter, uti extra temporis uel homi-
num iniuriam poſita, omnem prorſus uel maxime ſumptuo-
ſorum operum nobilitatem antecedent. Id nos ſi non felici
(ut ſperamus) alacri certe fideliq. labore præſtare ſumus ad-
nixi, quum eorum hominum, qui ſimul & egregie poſſent, &
uehementer uellent, in hoc difficili munere operam colloca
re, magna penuria eſſe cenſeretur. Scripſimus hęc ea fide qua

uniuerſam horum temporum hiſtoriam condidimus, admiratione ingenii & uirtutis tuæ ducti; cui ſicuti in hoc funeſto ſæculo, cum priuato tum publico literatorum nomine plurimum debemus; ita Piſcario ulla in re peculiari beneficio nos obligatos eſſe diffitemur; Quanquam ille nos bello & pace non iniucunda ſæpe familiaritate coniunctos habuerit, uti nunc hæreditario quodam iure, in amicitia Alfonſi Vaſtii patruelis Imperatoris optimi, lætiſsime floremus. Probauere nonnulli erudito iudicio inſignes, ut hæc dum ætate integra, ac in hac præclara Romana luce præcellentium hominum cenſura frueremur, uel præcipiti iudicii libertate, in publicum æderentur, ſcilicet ut cum aliqua pudoris labe exiſtimationi ſeruirem meæ, quum integritatis & diligentiæ famam cunctis eloquentiæ laudibus anteponam, idq. unum tanquam in hiſtoria præcipuum, magnopere ſpectem, ut inconcuſſa ſcriptis fides adſtruatur; hæc enim fortaſſe me mortuo ab imperitis uel inuidis, ueluti certiſsimo teſte ſublato, improbe refelli poſſet. Itaque ſi hæc eo animo quo ſcripta ſunt, accipies; iam tota ingenui laboris merces uel ſperata impudenter, uel benigne debita, cumulate referetur: Quum enim uirili ingenio uſque eo excellas, ut præter ſolutæ orationis laudem, poeticis etiam numeris cum præcellentibus uatibus contendas, gratiaque Regum & Fortunę amplitudine plurimum pręſtes, ſi de his recte uel potius indulgenter (quod maxime cupio) iudicaueris; etiam ſola uel mediocris laudis commendatione, cuncta perſolues: VALE.

LIBER PRIMVS

SI præclaras corporis atque animi virtutes cum perpetua rerum geſtarum felicitate conferamus, proculdubio Ferdinandus Piſcarius non æquales modo ſuos bellica laude, ſed ſuperiores etiam duces anteibit. Nam ſi eos qui manus cum ipſo contulerunt, enumerare velimus, liquido conſtabit ferme omnes aut cæſos & captos ab eo, aut inſigni accepta clade fuiſſe profligatos. Porro ſi quis eorum famam excuſſerit, qui ſecum in Cæſarianis partibus arma tractarint, aduerſam profecto Fortunam aliqnando ſubiiſſe reperiet; Quum ipſe omnibus bellis ſemper inuictus nullam ab iniquo Marte iniuriam acceperit, niſi quum ad Rhauennam primis ſtatim ſtipendiis dux pariter & miles, cruenta illa acie dimicauit, tum enim Fortuna quæ mox benigno vultu ſe conuertit, viſa eſt omne id totum quod fuerat fatalis odii reliquum, egregia fide conſumpſiſſe. Ortus eſt Ferdinandus ex familia Dauala in vlteriore Hiſpania prope Toletum vetuſta potius quàm illuſtri, ſed cui Rodoricus proauus magnam claritatem attulerit. Is enim ingenio excelſo, & vi ingenti corporis, quum iuuenis adhuc prouocantem Luſitanum equitem ſpectante vtroque exercitu, ſingulari certamine confeciſſet, tantum ſibi ſtudium ab omnibus militum ordinibus, tantamq. apud Regem beniuolentiam illo clariſsimo facto comparauit. vt non multo poſt Magiſter Equitum ſit effectus, qui honos militiæ ſummus vnis antiquæ nobilitatis Regulis demandari erat ſolitus. Ex hoc Rodorico natus eſt Indicus, qui auſpicia Alfonſi Regis Aragonum ſecutus, in Italiam venit, prælioque nauali ad Pontias cum ipſo Rege eadem in naui à Liguribus captus eſt. Is ex armigeris pueris intimus erat Alfonſo ob indolem ab omni virtutum concurſu gratiſsimam. Nec multo pòſt quum Philippus Vicecomes præclara ingentis animi liberalitate, Alfonſum libertate donauiſſet, magniſque auctum mnneribus ad recuperandum Neapolitanum Regnum dimiſiſſet, ab Rege impetrauit, vt Indicus apud ſe Mediolani relinqueretur; nanque is adoleſcens eruditis moribus & ſuauitate oris Philippi animum ita oblectabat & ceperat, vt inter cariſsimos emineret. Mortuo autem Philippo ad Aragonios rediit, optimarum literarnm & diſciplinæ militaris ornamentis vehementer excultus, vnde mox cunctis, & Regi in primis carus, vxorem promeruit longe omnium nobiliſsimam atq. ditiſsimam ex antiqua Aquinatum Regulornm familia, e qua Diuum Thomam natum eſſe conſtat, inter Chriſtianos profeſſores pietate ac ſacrarum literarum

ſcientia præcellentem. Huius vxoris præſenti dote, ac demum inſigni multorum oppidorum hæreditate Indicus fortunas ſuas opportunæ ſtabiliuit, præfectura etiam ærarii & totius cenſuræ rationum regiarum, atque item perampla domo in qua ſeptemuirale iudicium exercetur, à Ferdinando Rege liberaliter honeſtatus. Vixit multos annos in perpetuo quodam Regalis vitæ ſplendore,& ob id in ſumma ſemper familiaritate Ferdinandi Regis,qui in vtraque belli Andegauenſis Fortuna fortem eius fidelemque operam fuerat expertus. Vltima verò ſtipendia (vti pium decuit) in publica Chriſtianorum cauſa aduerſus Turcas iam ſenex apud Hydruntem exoluit, Alfonſo ſecundo militiæ comes datus. Nec multo poſt confectum bellum Neapoli moritur, tres ante alios relinquens impuberes filios maternæ pariter ſubſtantiæ & paternæ virtutis hæredes, Alfonſum ſcilicet, Rodoricum & Indicum. Alfonſus natu maximus ab Aterno Apuliæ oppido amneque fatali caſu Magni Sfortiæ claro, quod hodie Piſcaria dicitur Marchionis Piſcarii cognomen adeptus, huius Ferdinandi pater fuit, vir omnibus Fortunæ naturæque muneribus inſignis. Etenim cum Ferdinando iuniore à teneris annis educatus, corpus atque animum armorum & literarum ſtudiis pariter exercendo excolendoque facile Neapolitanorum procerum præſtantiſsimus euaſerat. In hoc ſi quidem iuuene omnia ſumma inerant, ſcilicet ſupra viuidum atque habile corporis robur, incredibilis animi vigor, literæ, prudentia, diſciplina; quibus fretus in adminiſtratione Gallici belli quod in Aemilia via geſtum eſt facile Triuultio & Petiliano eximiis ducibus æquabatur. Neapoli verò quum Galli Alegria duce ab arce in portum erupiſſent, diſiectiſque munitionibus cuncta cædibus atque terrore compleuiſſent, vnus ante omnes Alfonſus incredibili virtute pedeſtri protectus ſcuto, repreſſa ſuorum fuga, per interiores ſcalas in molem euolauit: contemptoque omni tormentorum periculo, Gallos ita repulit, vt multis cæſis aut ex fuga in ſubiectum mare præcipitatis, Pharique turre ſubinde recepta,Populus Neapolitanus eum illo die Seruatorem patriæ appellarit. Verùm non multo poſt per hunc modum cunctis in locis Ferdinando ſtrenue operam nauantem & ſummo omnium ſtudio ad militarem gloriam prouectum immitis Fortuna deſeruit. Dum enim circumuallatis in arce Gallis cum ſeruo natione Mauro incendendæ claſsis conſilium agitaret, & ex condicto pretium perfidiæ deferens noctu ad ſummum hortorũ parietem ſcala perueniſſet, perfidia ſerui adacta per guttur lunata ſagitta crudeliter eſt interfectus. Nunquàm ab vlla hominum memoria aut Rex vllus amicum & propinquum,aut vllus exercitus ducem,aut vlla ciuitas ciuem ſuum morte ſublatum vel grauiore mœſtitia, vel vberioribus lachrymis honeſtauit. Eandem

dem quoque Fortunam tulit Rodoricus frater uir impiger & fraternæ uirtutis æmulus, qui ſecundo bello Gallico, quum pedeſtribus copiis præeſſet, apud Inſulam Arpinatis agri uicum, Sclopetto caput ictus interiit. Neque eadem uis fati plus iuſto Daualis proceribus infenſa, Indico diu pepercit, iam bellica laude inſigni & iuuenum omnium longe pulcherrimo. Is poſt exactum Regno Federicum Aragonium, quum de finibus Lucaniæ Galli atque Hiſpani inter ſe decertarent, peroſus Gallorum nomen uti Daualæ familiæ funeſtum, Hiſpanis adhæſerat; Aenariæque inſulæ præfectus cum Gallis terra marique contenderat; ad extremum Salerni arce cum ſingulari Magni Conſalui commendatione fortiter expugnata, dum ad id bellum properat, quod ad Lyrim amnem Hiſpanus uictor confecit, peſtifera febre paucis diebus abſumptus eſt; eo acerbiore omnium dolore; quod illuſtrem familiam ſummæ ſpei, ſummæque laudis Ducibus orbatam uidebant; Quorum nemo ad Trigeſimum ætatis annum incredibili Fatorum iniuria perueniſſet. Moriens Indicus Alfonſum filium, quem hodie omni bellica laude florentem Cæſarianis in caſtris Imperatorem uidemus, in cunis reliquit. Cæterum ab Alfonſo qui Punica ſeruilique perfidia cecidit, hic ipſe Ferdinandus paterno cognomine Piſcarius admodum puer eſt relictus; qui intermortuum familiæ nomen, maximis rebus geſtis (uti mox dicemus) ad nunquam interituram Daualorum memoriam egregie reparauit. Natus eſt Neapoli Ferdinandus matre Cardonia apud Siculos illuſtri, quæ quatuor inſignium bello Ducum ſoror fuit. Infans quum primum materno utero æditus in lucem prodibat, ex tenui membrana ueſtem ampliſsimam ſecum extulit; ueluti militare quoddam paludamentum ex paterno maternoque ſemine haud obſcuro iure hæreditatis tantæ indoli deſtinatum. Habuit in geneſi circa cæli uerticem Sydus Martis directo curſu ſua in ſede conſtitutum, & quo felicius uictoriæ pararentur, ſalutaribus Iouis radiis delinitum; unde Pontanus ſupra eloquentiæ laudem, etiam Syderalis ſcientiæ peritiſsimus, inſpecto themate uictorias & lætiſsimos Triumphos puero ſit pollicitus; Itidem etiam monens ut faciem aduerſus uulnera diligentiſsime præmuniret, quaſi ex ferro Mars alioqui benignus, honeſto ori deformitatem, uti poſtea euenit, manifeſte minaretur; Puer ut primum ingredi firmiter & loqui diſtincte cœpit adeo multus & aſsiduus fuit in ludis & ſimulachris rerum bellicarum,

ut iam nequaquàm obſcura eius inuſitatæ uirtutis indicia præberentur. Puerili etenim cupiditate parua currulia tormenta effingendo & grauiter concionando, præferendoque uexilla ſequentibus pueris, & multiplices pugnas committendo, cuncta munia Imperatoris implere uidebatur, obſecrante ſæpe Muſephilo præceptore, ut ingenium ab his inanibus ludis ad literarum Latinarũ ſtudia reuocaret; ſed ille quum eſſet literis ſtudendum, hiſtoriis potius & fabuloſis carminibus uernacula & præſertim Hiſpanica lingua conſcriptis oblectabatur; quibus heroum & fortiſſimorum equitum admiranda facinora celebrantur. Erigebat enim animum ad gloriam anhelantem in ſpem conſequendæ laudis; Agebat autem Sextumdecimum ætatis annum, quum Ferdinandus Rex Hiſpaniarum Neapolim uenit, ut Magnum Conſaluum affectati Regni ſuſpicionibus obnoxium, in Hiſpaniam ſecum aduheret. Eius aduentus ſummo ſtudio Neapolitanorum eſt celebratus, & in primis matronæ omnes quæ forma & dignitate cæteras anteibant, in ampliſsimo conuiuio Regiis oculis oſtentatæ. Miniſtrabat fœminis ornatiſsima iuuentus, quæ mox remotis menſis choreas duxit; Quo in ludo Piſcarius ante alios, tanta arte, tantaque numeroſi inceſſus grauitate, omnes ſaltationis modos adimpleuit, ut Rex ipſe prudentia & iudicio maxime inſignis, quum oculos in unum Piſcarium coniecíſſet, palam diceret ad proximos proceres digito Piſcarium indicans. Ille adoleſcens ex geſtu certaque oris indole ſupra hos omnes, magnus quidam Imperator eſſe uidetur; & ſi me opinio nequaquàm fallit omnium euadet longe præſtantiſsimus. Hoc de ſe tanti Regis iudicium nequaquàm elatis auribus accepit, præfatus Regem qui ſe adoleſcentem immatura laude honeſtare uoluiſſet, grauiſsimum pondus teneris humeris impoſuiſſe; quando ſibi magnopere bello & pace foret deſudandum, ſi promereri eam laudem uellet, quam ſibi Rex iuſto propenſior adeo benigne obuenturam eſſe prædiceret. At Piſcarius Rege in Hiſpaniam reuerſo in paterna oppida conceſsit, quæ ſunt partim in Frentanis & Samnio, partim in Campania & Picentinis: ubi auditis Populorum controuerſiis, ac inſpectis Quæſtorum, & Prætorum rationibus, ſumma æquitate & moderatione ſingulas rerum difficultates ſolertiſsime diſſoluit. Quibus actionibus apud omnes qui in ditione eius erant ſingularem grauitatis, & munificẽtiæ laudem eſt conſecutus. Nec multo poſt Regio apparatu nuptias cũ Victoria Columna celebrauit; ea enim

uixdum

uixdum trima Ferdinandi iunioris Aragonii Regis auſpiciis, ipſi Piſcario ætate ferme pari fuerat deſponſata; quum Fabritius Victoriæ pater, uigente Gallico bello ad Aragonias partes tranſiuiſſet, initæque cum Alfonſo Daualo amicitiæ in gratiam Regis etiam vinculum affinitatis addendum eſſe cenſuiſſet. Quaſi tum Piſcario in cunis adhuc vagienti; quando vnicus ætatis ſuæ fauentibus aſtris futurus eſſet Imperator, eam vxorem Fortuna deſponderet, quæ fatale Victoriæ nomen, vti dotale munus, in mariti domum ferret, & ipſa vna omnium pietate, forma, literis, nobilitateque lectiſsima, uiro inuictiſſimo rara quadam mutuæ ſortis felicitate iungeretur. Nec multum inde Piſcarius quum aliquandiu fruſtra ſuſcipiẽdis liberis operam dediſſet, ad nobile illud Gallici belli claſsicum excitatur; incredibili nanque armorum cupiditate ſemper incenſus, nihil magis quàm bellum quo virtus eniteſcere poſſet, exoptabat. Erat tum Iulii Pontificis dignitas, maximis Gallorum iniuriis deformata, & penè conuulſa radicitus; Eam Ferdinandus Hiſpaniæ Rex, vti pium & vere catholicum decebat, tuendam amplificandamque ſuſceperat; diſruptoque demũ fœdere Cameracenſi, Henricus Britanniæ Rex & Heluetii bellica virtute metuendi in partes trahebantur. Nam cunctis ferme totius Europæ principibus Gallorum vires ſecundis ſucceſsibus in immenſum adauctæ, formidini eſſe cœperant, ceu Ludouicus Rex Gallus immoderata cupiditate, Italiæ imperium affectaret, vtpote qui opulentiſsimo Mediolanenſium Imperio in poteſtatem redacto, ſubactis Liguribus, Venetis ingenti prælio ſuperatis, nihil demũ ſacroſancti Pontificis maieſtate permotus, dum Alfonſum Ateſtinum Pontificis beneficiarium pertinacius defenderet, Bononiam Pontificiæ ditionis occupaſſet, & Bentiuolis veteribus tyrannis poſsidendam tradidiſſet. Igitur quum Bononiam armis repetere ſtatuiſſent, Nauarrus vir ſine vlla familiæ commendatione propter ſingularem belli peritiam, ſummos militiæ honores promeritus, legiones ex Africa tranſuexit & Iulius Pontifex exercitum magna celeritate reparauit. Certatim quoque Neapolitani Reguli ſeſe militaribus equis, & ſpecioſis armorum inſignibus exornarunt. Ante alios vero Piſcarius ſagula, criſtas, equorumque tegumenta Phrygiis & acu pictis operibus, ex auro & purpura ad ſingularem elegantiam maxime ſumptuoſa parauerat. Is quanquàm ferè imberbis propter mirificam indolem & patris patruorumque memoriã totius leuis armaturæ equitum, præfectura dignus omniũ iudicio exiſtimatus eſt. Nam Fabritius Columna ſocer & duo auunculi è gente Cardonia Ioannes Auellinus & Antonius Padulius, quorum in exercitu ſingularis erat authoritas, efferre iuuenem, & perpetuis duriſsimi eius muneris laboribus implicare cupiebant; Quando ad parandum nomen Ducis ſtrenui, prompti, vigilantis, nulla

certior aut rectior via famæ cupidis oſtenditur, quàm leuem armaturam cum imperio ductaſſe, quoniam per eam cuncta aſpera & tumultuaria conficiantur, & nocturnis atque diurnis expeditionibus ductores exerceantur. Lætus hoc honore Piſcarius vexillũ prætulit, in quo ſcutum Laconicum erat depictum, cum titulo ſeueræ matris Spartanæ, tironi filio, aut cum hoc, aut in hoc redire iubentis; quaſi idẽ animi decretum exprimeret, quo teſtaretur ſe domum niſi victorem non eſſe rediturum. Neque hominum opinionem fefellit, nam vbi coniunctis exercitibus Pontificii ac Hiſpani Duces ad oppugnandam Bononiam peruenerunt, & magna vi tormentorum effoſsis etiam cuniculis mœnia quaterentur, Piſcarius totum id munus quod leuis armaturæ equitibus imponitur, adeo diligenter obibat, vt in ſtationibus atque vigiliis & in quotidianis frumentariis expeditionibus, vnum eius vexillum conſpiceretur, quod turmarum præfecti peculiaria ſigna aliâs explicare ſoliti ad præclaram honoris conceſsionem obſeruabant. Cæterum Gaſto Foiſſeius admirandæ virtutis adoleſcens Imperator repreſsis ſemel apud Comum atque iterum ad Mediolanum Heluetiis, quos Iulius in auxilium euocarat, incredibili celeritate Bononiam cum expeditis Gallorum copiis aduolauit, ſolutaque obſidione & Hiſpanis metu cedere coactis, in Venetos vim omnem ac impetum conuertit. Nec multo poſt Fortuna feruidi iuuenis auſibus intemperanter aſpirante, auxilia Veneta in Veronenſi ex itinere profligantur. Brixia per arcem capitur, cæſoque præſidio, & ciuibus inſigni clade affectis, ſumma Gallorum & Germanorum crudelitate diripitur. Vertuntur inde Gallorum ſigna trans Padum & recta per viã Aemiliam ad Rhauennæ mœnia deferuntur. Ibi Foiſſeium conatu ingenti ſed valde funeſto mœnia quatientem, Fortuna deſtituit, quæ leuis & infida lubrico veſtigio illuc vſque ſubſecuta, eum ad fatalis pugnæ locum pertrahere videbatur. Commiſſo igitur illo ex omnibus quæ in Italia à multis annis acciderint, prælio valde memorabili, Piſcarius nulla in parte vel præfecti vel equitis officio defuit. Sed afflictis & penè perditis rebus, eo vrgente Fortuna perductus eſt, vnde aut mature fuga ſaluti eſſet conſulendum, quorundam etiam inſigniũ Ducum exemplo, qui pugna ſe non ſenſim explicabant; aut (vt dignum erat Dauala familia) inter armatos & planè victores hoſtes, omnino concidendum. Nauarrus enim inſana quadam elati animi obſtinatione inductus, non modo totum penè Gallicum equitatum, ſed ipſas quoque Germanorum cohortes abſque vllo impedimento, amnem tranſire permiſerat; veluti certiſsimam atque pleniſsimam ea die de hoſte victoriam concepiſſet, confiſus ſcilicet peditum virtuti, quos depreſsiore in loco pronis corporibus humi ſtratos, vt prætervolantes pilas euitarent, magis ac magis continebat, Fruſtra re-

clamante

clamante Fabritio,& dirum pugnæ exitum denunciante. Itaque Nauarrus dum funeſto conſilio cunctatius rem gerit,decora illa Hiſpanorum & Pontificiorum equitum agmina tormentis Gallicis conſternuntur, & miſerabili accepta clade toto campo diſsipantur. Raimundus Imperator & plerique alii Duces effugiunt: Fabritius verò ad non dubiam mortem inuectus in confertiſsimam hoſtium aciem vulneratur & capitur. Eo modo dū Mars violentus horribili cruentoque tumultu cuncta permiſcet, Padulius qui medio agmini præerat, priuſquàm vniuerſæ copiæ perpetua tormentorum procella delerentur, conandū ſibi aliquid confertis manibus eſſe iudicauit, monuitque Piſcariū conglobatam ſuorum aciem in proximo continentem, vt in latus hoſtium cū omni leui armatura illatis ſignis audacter incurreret: ſicuti ipſe cum cataphractis recta frònte aduerſam aciem eſſet inuaſurus. Nec mora Piſcarius auunculo paret,ſuos in vnum coactos alacri animo cohortatur,vt meminerint eos eſſe hoſtes quos ſuperioribus bellis in fugā ſæpiſsime conieciſſent. Erant attributi Piſcario veluti nutritii militares, Paulus Romanus ciuis,Fabritii ſoceri veteranus,vir fortis & apprimè bello ſagax, & Theodorus Boccalus nobilis Lacedæmonius cum ala Græcorum patriis artibus ad eludendos hoſtium conatus maxime inſignis: itemque Albaradus Hiſpanus cum turma cataphractorum, vt validiore eo præſidio leuis equitatus ad ſuſtinēdam Gallorum vim in prima acie firmaretur. Sed Padulius quum per iniquum locum foſſis & vepribus impeditum ſuos induceret,& ob id vix cum tertia equitum parte ad mediam Gallorum aciem perueniſſet, puncto temporis eſt repulſus, & diſsipatis turmis in fugam coniectus. Ipſe quoque Piſcarius eandem ſubiit Fortunam,nam Galli cataphracti nihil temere ordines excedendo,ſed modica tantum equorum cōuerſione in proruentes inclinando haſtas, totum eum leuis armaturæ impetum facile ſuſtinuerunt: opportune etiam à tergo Gallici agminis magna vis leuis armaturæ equitatus protinus erupit,qui in peramplam alam curuatus, vniuerſos fere cum Piſcarianos tum Padulianos equites à tergo circūuenit: ita in medio concluſi vndique propelluntur atque cæduntur. Padulius gladio per oculū recepto capitur: Ambroſius vir impiger Fabritianæ turmæ præfectus, Albaraduſque et Guliermus Sacca Siculus, vir ſpectatæ virtutis ante Piſcariū cadunt. Nomicicio nobili ſignifero multis grauato vulneribus Piſcarii vexillum eripitur: ſolus Boccalus Græco aſtu feliciter euadit. Interea Piſcariū inſignibus armiſque fulgentē vndique circumuentū,promptiſsimi Gallorū certatim petebāt, Ille generoſum agilemque equū huc & illuc incitabat,gladioque impigre rē gerēdo,obuios ita propellebat,vt bis coronā circumfuſorū prementiumque hoſtium multis acceptis illatiſque vulneribus perrumperet. Hærebat eius lateri Placidius Sāgrius,nobilitate virtuteque eques

inſignis. Is pauloante animaduerſo imminentis cladis periculo conuerſus ad Piſcarium non virilis (inquit) eſt animi macte virtute iuuenis, ſed penitus inſani, tam diu cum infeſta Fortuna colluctari, quin potius dum integer equus vireſque ſufficiunt, te morti eripis? & melioribus fatis reſeruas? Ad hæc ille: parerem inquit, fidiſsime Sangri ſalutari conſilio, ſi tam decora quàm tuta ſuaderes, lugeāt me potius amici honeſta morte defunctum quàm ego ex turpi & ancipiti fuga, tot funera magnorū Ducum domi cum ignominia defleam. Hæc dicentem Placidius reliquit, eluctatuſque per medios hoſtes ſeſe certamine explicuit. Sed in eo tumultu multis clauarum ictibus colliſa galea, poſt aliquot dies interiit. Interea Piſcario equus per ilia gladiis lanceiſque confoditur: ipſe corruit extemploque veſte aurea picta & auratis armis exutus, pro mortuo inter tot ſuperingeſta cadauera relinquitur. Erat ora & totum ſinum cruore puluereque fœdatus & penè quidem exanimis, quum eum attollentem manus & nomen profitentem Galli duo gregarii equites erexerunt, & ad prætorium Federici Sanſeuerini Cardinalis, vt ibi quæſito medico curaretur, deduxerunt: à quo nequaquam humaniter eſt receptus, quoniam in Bononienſi agro quadā in villa ex itinere diuertenti, Piſcarium cum equitibus inſidias ſibi tetē diſſe cognouerat, & certe ea victoria plena funeribus multorum animos ab humanitate & miſericordia penitus auertebat. Sed eum mirifice recreauit ſocer Fabritius incolumis ab Alfonſo Ferrariæ Principe conſeruatus, atque item Auellinus auunculus, & Homicicius vexilifer, quanquā grauiſsime vulnerati, quos in acie cecidiſſe crediderat. Nec multo poſt quum Gaſtonis Imperatoris cadauer, is enim parta victoria ceciderat, excipiētibus id paſsim populis, triūphali verius quàm funebri pompa in ſpeciem perpetui funeris Mediolanum deferretur, eò etiam Piſcarius cum multis nobilibus captiuis eſt perductus. Inter eos fuēre Ioannes Medices Cardinalis legatus, qui poſtea non toto vertente anno Pontifex eſt creatus, & Nauarrus tanti nominis dux, qui ad cohoneſtandas victoris exequias inter capta vexilla Hiſpaniæ Regis atque Pontificis, Feretri lecticam præcedebant. Cæterùm Piſcarius in interiorem arcem portæ Iouis coniectus, ſatis honeſta cuſtodia ſeruabatur, nā eum Triuultius Hippolytæ Daualæ amitæ maritus, Gallis vehemētiſsime cōmendabat, à quo & ab vxore eius certatim vti calamitas ferebat rebus omnibus accurate & liberaliter iuuabatur. Ipſe vero ante omnia prudenti cōſilio in pretium redēptionis exemplo ſex milia aureorum nummûm equitibus Gallis quibus ad Rhauennam ſeſe dederat eſt pollicitus. Verebatur enim, ne Ludouicus Rex Daualæ familiæ nomine offenſus, quæ omnibus bellis aduerſus Gallos acerrime dimicaſſet, ſe arctius & diuturno quidem in carcere, in vlteriore Gallia cuſtodiendum iuberet. Sed Triuultius qui vel apud iratum Re-

gem ſumma erat authoritate, facile impetrauit, vt perſoluto equitibus pretio libere dimitteretur, tanquàm tiro imberbis, & ne iterum temere arma reſumeret, à Fortuna tot acceptis vulneribus egregie caſtigatus. Lege etenim Regia cautum erat, ne quis Dux, præfectus aut miles, vllum paulo clarioris nominis captiuum inconſulto Rege dimitteret, vt ædito nomine integrum Regi arbitrium relinqueretur, quem vellet perſoluta militi certa pecunia, publico in carcere reſeruandi. Ita Piſcarius ſingulari Triuultii beneficio carcere eſt eductus. Dum eſſet in arce, vulneraque curaret, nec exercendi corporis vlla daretur facultas, ingenium literis amœnioribus ex doctrina Muſephili præceptoris haud mediocriter imbutum, ita exercuit, vt paucis diebus ſummæ iucunditatis Dialogum de Amore ad Victoriam vxorem conſcripſerit: qui libellus adhuc extat, cum grauibus tum exquiſitis ſalibus atque ſententiis, ad admirationem eius ingenii refertus. Iam enim animum per ſe conſtantem & inuictum cum metu, tũ grauibus curis exoluerat, & ſe ipſum frequentibus propinquorum nunciis in ſpem gerendarum rerum erigebat. Nam Fabritium Socerum, Alfonſi Aeſtini liberalitate dimiſſum fuiſſe, & Padulium auunculum corrupto gregario equite Gallo, è cuſtodia feliciter effugiſſe audiebat: ſimulque ferebatur Iulius Pontifex ingentes Heluetiorum copias in auxilium euocare, quorum aduentum & impetum Galli minime laturi dicerentur. Nec multis inde diebus Heluetiæ legiones, adiunctis ſibi Venetorum copiis Duce Paulo Baleono, à Verona per patentes campos, in torrentis morem effuſæ, Paliciam Gallorum Ducem à ponte Mincii depulerunt, receptaque ex itinere Cremona, ad oppugnandum Ticinum conuolarunt, quo Palicia cum omnibus copiis properanti agmine ſe receperat. Verum ille peditatu impar, quum ab hoſte qui traiecto Ticino amne Inſulam occupare cõtendebat, præcludi ſibi exitum animaduerteret, ponte lapideo ſeſe effudit, & continenti agmine deſertis Germanorum auxiliis incolumi equitatu in Galliam ſe proripuit. Eiectis eo modo Gallis, Mediolanenſes in verba Maximiliani Sfortiæ cõtinuo iurãt, idem faciunt cæteræ vrbes, ſummaque omnium alacritate Sfortiani recipiuntur. Erat tum Piſcarius Mediolani & in Triuultianis ædibus habitabat, incredibilique affectus voluptate mirum in modum lætabatur, quod quicquid Rhauennate in pugna amiſſum fuerat, inſperata demum ea victoria egregie reſtitutum eſſe videretur. Iulius enim Pontifex præmiſſo cum exercitu Franciſco Maria Vrbinate, Bononiã cum vniuerſis vrbibus Galliæ togatæ receperat, Raimunduſque Cardonius reparato exercitu in Etruriam miſſus, pulſo Florẽtia Petro Soderino, qui Gallicas partes tuebatur, Mediceos in patriam reduxerat: nanque Ioannes Cardinalis Legatus quum in Galliam traheretur, ad Padum amnem generoſo auſu Raynaldi Tactii Ticinenſis è manibus

Gallorum fuerat ereptus. Conſtitutis Etruriæ rebus Proſper Columna cũ valido equitatu ab Vrbe profectus Cardonio ſe coniunxit, atque ambo ad oppugnandam Brixiam contenderunt. Erat Brixiæ præſidio relictus Obegninus cum ala mirifica Gallorum equitum, oppugnabaturque magna vi à Baleono, qui eò ingentem tormentorum apparatum conuexerat: Sed Obegninus vt diſcordias inter fœderatos hoſtes ſereret, extrema neceſsitate compulſus, vrbem non Venetis, ſed Hiſpanis Germaniſque Cæſaris Ducibus dedidit, eà contumelia accenſus Venetus animum ad Gallos repente conuertit, vnde mox nouum id exarſit bellum quo Italia penè omnis aſsiduis calamitatibus attrita vaſtataque eſt. Erat tum ſine Duce peditatus Hiſpanicus, vt poſte Nauarro capto, & in vlteriorem Galliam perducto, regebaturque à Soliſio viro equidem forti & ſtrenuo, ſed non ea generis nobilitate, vt ei plerique cohortium præfecti, qui neque vſu militiæ, neque natalium origine, inferiores videri poterant, æquis animis obedirent. Itaque vni ante alios Padulio imperium eſt demandatũ: natus erat in Sicilia, ſed è Celtiberia Cardoniæ familiæ nomen trahebat, vir cum ſua in primis virtute clarus, tum fortiſsimorum etiam fratrum egregia morte commendatus: Nam Vgo quondam in Brutiis, nobili de Gallis parta victoria, ad Caietam demum tormenti ictu fuerat extinctus, & Ioannes Auellinus ex vulnere Rhauennate in pugna ſuſcepto, Ferrariæ perierat: Quum & ipſum diſpari ſorte amiſſo tamen oculo elapſum Fortuna ſeruauiſſet. Vexabatur per eos dies apud Mediolanum Ciſabduanus ager, aſsiduis Gallorum incurſionibus, qui pulſo Palicia in Tritianam arcem ſe contulerant. Ea eſt in peninſula circumagentis ſeſe pulcherrimo flexu amnis Abduæ conſtituta, carcere & nece magni quondã Barnabæ Vicecomitis, potius quàm ædificii munitione memorabilis. Præerat Gallis Baro Biarneus Vaſco, viribus ac ingenio ferox Gaſtonianæ alæ legatus. Hunc omnibus cohortantibus expugnandũ Padulius ſuſcepit, nam Hiſpani ex Nauarri ducis diſciplina in magna erant opinione ſingularis ſcientiæ & mirabilis artificii arcibus expugnandis. Itaque conuectis ad Tritium maioribus tormentis, actiſque vineis, tanta vi quaſſari arx eſt cœpta, vt Biarneus quum aliquandiu fortiſsime repugnaſſet, multis acceptis ac illatis detrimẽtis, Padulio deditionem fecerit. Erat tum aſsiduus Padulio auunculo Piſcarius incredibili gerendarum rerum cupiditate incenſus, quam modeſtis verecundiſque ſermonibus ita contegebat, vt multo maiores militiæ honores promereri quàm expectare vel cupere poſſe cẽſeretur. Eminebat enim in eo iuuene ſupra familiæ Daualæ præclarũ genus, certa indoles acuti, grauis, & excelſi Ducis. Ipſe corpus habile potius quàm procerũ nactus, valida neruorum compage abſque vllo ſegni ſucco firmiſsimum cunctis equeſtris atque pedeſtris diſciplinæ muneribus accõmodarat:

ætatis

ætatis florem apprime cõmendabant barba erumpens colore ſubrutila, aduncus naſus, & quum vi opus eſſet, ignei vehementeſque oculi. Cæterum, mirum dictu, in ioco paceque ſuaues, & à modeſta quadam illecebra periucundi; ita tamen vt à geſtu corporis minus familiari, & à toto ſermone, parũ hilari & in reſponſis ſeuera breuitate circumciſo, elatior eſſe diceretur. Compoſuerat enim ſe totum cunctis moribus ad Hiſpanorum habitum, quorũ lingua eo vſque ſemper eſt delectatus, vt etiã cum Italis hominibus, vxoreque Victoria, Hiſpanice loqueretur; Quibus artibus iam militi carus, aditum ſibi ad militare imperium facile parabat. Nec multo pòſt Padulio Florentiam ad Mediceos proficiſcẽte, qui eum magno cum ſtipendio copiis præfecerãt, Piſcarius vniuerſi exercitus curam ſuſcepit, inclinatis quidem præfectorum & centurionum animis, propenſiſsimaque Ferdinandi Regis voluntate; Nanque eum duo Columnii Proſper atque Fabritius, ipſique Cardonii Raimundus atque Padulius, & præterea minorum Ducum quiſque fortiſsimus, ſuffragiis & præclara teſtificatione plurimũ adiuuerant. Interea Ludouicus Gallorum Rex cum Ferdinando Hiſpaniæ Rege factis induciis, Tramulium atque Triuultium, duos bello longe clariſsimos Duces, in Italiam miſit. Erant Veneti cum Gallo noua ſocietate coniuncti, vt recentem iniuriam vindicarent, quam ab infidis fœderatis Hiſpanis atque Germanis, inique excluſi Brixia, nuper accepiſſent. Itaque Andreas Grittus & Liuianus qui in Gallia cuſtodiebantur, ex fœdere ſunt emiſsi, Liuiano ſupremi militaris imperii vexilla ſceptraque, quòd Petilianus deceſsiſſet, ex ſenatus conſulto ſunt tradita, Gritto autem eſt iniunctum vt legati nomine Tramulium atque Triuultium ſequeretur. Iam Liuianus cum Baleono coniunctis viribus iuſtum exercitum effecerat, progreſſuſque ad Cremonam eam vrbem dedentibus ſeſe ciuibus occuparat. In Liguria Adurnii Gallorum ſocii, Fregoſios Genua expulerant. Sacramorus Vicecomes equitum præfectus, nobilitate quidem clarus, ſed maleficiis & ingenii ſæuitia inſignis, à Maximiliano Sfortia ad Gallos defecerat, cõuerſiſque ſignis Mediolanum ingreſſus, populum in verba Ludouici Regis iurare coëgerat. Habebant tum caſtra Cardonius atque Piſcarius ad Trebiam amnem, monitique à Ferdinando Rege de induciis, neque animos, neque copias, vel obſecrantibus Sfortianis explicabãt; Pudore tamen victus Piſcarius, ſubter Claſtidium ad Vicum Iriæ copias promouit, emiſitque leuem armaturam equeſtrem, quæ præter Derthonam in Alexandrinum agrum excurreret. Erant omnia plena cæco metu tot circumſtrepentibus armis, quum ſingula oppida vel in fide perſiſtere, vel dubia adhuc belli Fortuna, fidem mutare dubitarent. His de rebus Vicoirienſes, ſiue quod ad Gallos inclinabant, ſiue quod vererentur Hiſpanos recipere vti rapaces ſæuoſque hoſpites;

portas clauſerunt, profeſsi ſe liberaliter commeatu atque omnibus oppidi copiis, exercitum adiuturos, ſi à vi ac omni maleficio abſtinerent. Piſcarius indignũ ratus arceri eo oppido quod ſine vllo militari præſidio agreſtes in muro diſpoſiti tuerentur, efflagitantibus militibus vi facta irrumpere conſtituit, vt eo quanquàm iniquo facinore, & ipſe dignitatem ſuam egregie conſeruaret, & milites quodam donariui nomine, opulenti eius oppidi præda replerentur. Qua vna re militares animos deuinciri maxime intelligebat. Nec mora magno tumultu ſuccedentibus ad murum cohortibus, admotis ſcalis, refractaque porta, et diſcuſſo ſubductili ligneo ponte, oppidum capitur, multiſque qui arma tenebant cæſi, cæteris ferme omnibus captis, late diripitur. Ea Vicoirienſium calamitas vehementer animos pupugit, cum Maximiliani Sfortiæ, tum Matthæi Sedunenſis Cardinalis qui Heluetiorũ erat princeps, & multum Placentiæ dum Romam peteret, Cardonium fuerat obteſtatus, vt occultata induciarum fama, ad terrendos Gallos, caſtra promouere, & ſpeciem ſaltem hoſtilis animi præbere vellet. Vix enim ferebant quicunque Gallorum erant hoſtes, ab Hiſpanis incertæ fidei ſociis & tranſire Padum recuſantibus, ea crudeliter oppida diripi, quæ paſsim ab ipſis etiam hoſtibus conſeruari viderentur. Intereà Tramulius atque Triuultius ad Nouariam delati, qua in vrbe Maximilianus cum decem Heluetiorum cohortibus ſe tenebat magno cum apparatu tormentorum, mœnia quatere cœperunt, & læto quidem auſpicio, quòd ad eam vrbem ipſi duo duces ante tredecim annos Ludouicum Maximiliani patrem, hiſdem Heluetiorum auxiliis cõfiſum, prodentibus illis cepiſſe, & maximum bellum, parto Mediolanenſi Imperio prope ſine vulnere confeciſſe meminerant. Cuncta iam proſpera cedebant Gallis, nulla Sfortiæ reliqua ſpes niſi in fide & dextris Heluetiorum relinquebatur. Nam Sacramorus Mediolanum occuparat, Liuianus Cremonam erat ingreſſus, Adurnii Fregoſios Genua expulerant, Hiſpani nequaquàm vtiles bello ſocii citra padum ſubſiſtebant, Leo Pontifex veluti neque harum neque illarum partium nihil oſtentatis armis, Maximilianum pecunia tantum iuuabat; Gallica vero caſtra, equitatu, tormentis, Germanorum auxiliis & rerum omnium copia, ſub tantis Ducibus abundabant. Cæterum Fortuna ſua libidine, has tantas ſpes Gallorum celeriter eluſit. Nanque Heluetii vix antiquam ignominiam animo ſuſtinentes, vno inuſitatæ virtutis facinore omnem eius perfidiæ memoriam abolere conſtituunt, nihil expectatis ſuæ gentis auxiliis, quæ intra duodecimum lapidem aduentabant: vrbe, triplici inſtructo agmine erumpunt, ſine equite, ſine tormentis hoſtium caſtra adoriuntur, veraque virtute conſertis dextris, mirum dictu peditatum cædunt, tormenta occupant, equitatum fundunt, ac ſemihoræ momento incredibili victoria potiuntur. Gallis eo modo ſuperatis

peratis Piſcarius reducendi Octauiani Fregoſii negociũ ſuſcepit; huic enim Leo Pontifex mirifice fauebat, expetebantque eum vnum maxime Genuẽſes, qui Ianũ pauloante ab Adurniis pulſum valde oderant, quoniam eius maxime cohortatione à fratribus ipſius ſanguinariis hominibus, Hieronymum Fliſcum ſummæ nobilitatis virũ, dum ſenatũ exiret, crudeliter interfectum fuiſſe exiſtimabant: nam Ligures quanquam inter ſe magnopere factioſi, non cædibus, ſed ciuili contentione inter ſe certare de principatu erant ſoliti. Erat enim Octauianus bellica virtute ac honeſtiſsimis item moribus illuſtris, Piſcario etiam affinitate coniunctus propter Victoriam vxorem, quæ pariter vti Fregoſius maternum genus, ad Feltriam Vrbinatium Principum familiam referebat. Itaque tametſi Adurnios clientibus abundare, copias parare, claſſe itẽ Gallica, & toto eo præſidio atque apparatu Gallorum qui in arce erat, egregie iuuari ab exploratoribus audiebat; nihilominus eundum eſſe iudicauit. Videbatur enim ea expeditio propter itinerum & rerum omnium difficultates, cum laboris, tum decoris eſſe pleniſsima. Erat exercitus per conualles Scriuiæ (hunc Ratum antiquitus fuiſſe arbitramur) impediti & maxime vorticoſi amnis, & per abrupta Apennini latera anguſtis & præciſis callibus traducendus. Montani Ligures feri, bellicoſique homines, iuga montium & notiſsimos ſaltus inſederant; modo à fronte, modo in latere & tergo repentinis decurſibus ſeſe oſtentabant; ita tamen vt truci clamore potius terrere, quàm adoriri agmina viderentur; namque Piſcarius expeditis delectis militibus in primo nouiſsimoque agmine conſtitutis, qui ferme omnes erãt ſclopettarii, receptiſque in mediũ impedimentis, quæ perpauca erant, tanta diſciplina agmen ducebat, vt ne vnum quidẽ militem ordine excedere pateretur; & equites cuncta luſtrare oculis præcurrendo, & paſſim referre quæ vidiſſent, non temere conſertis manibus redire præciperet. Siquidem per notos calles & per compendia viarum noctu cõfectis itineribus Ligures vbi illuxiſſet continuo aderant, & ad occaſum vſque Solis, in conſpectu ſæpe eminus, raro autẽ cominus præliabãtur. In his periculis facile vitandis, maxime ea, quam diximus, adiumento erat diſciplina, ſeuere & pene crudeliter ab ipſo Piſcario, qui ex minimo quoque delicto grauem pœnã exigebat, obſeruata. Accidit enim, quod minime prætermittendum videtur, vt quum Hiſpanus miles ad eum eſſet perductus, qui in proximã caſam non minus auide quàm arroganter, aut commeatus, aut ignobilis prædæ petendæ cauſa diuerterat, ipſe ei pœnæ loco auriculam abſcindi iuberet. Quum vero Hiſpanus reclamaret, ſe nõ eam ignominiã eſſe laturum, ſed potius ipſa morte ſatisfacturum, Piſcarius obſequamur, inquit, huic militi tam egregie decoris auido, eumque ſtatim fruſtra reluctantem laqueo ad arborem ſuſpendi iuſsit. Iam ad decimũ Pontẽ ſuperato iugo peruenerat, quũ Adurnii & Fliſci, ſiue terrore imminentis exercitus adducti, ſiue ciuiũ

diffiſi ſtudiis,qui cogitationes ſuas nõ ad factionis inſaniam,ſed ad pu-
blicam ſalutem reuocabãt, conſilium inierunt plenum æquitatis atque
modeſtiæ ciuilis; Vrbe ſcilicet excedendi, ne in dubia armorum con
tentione, ſi pertinacius obſiſtere vellent, fortunas Ciuitatis in pericu-
lum ſummæ calamitatis adducerent; cuius conſilii authorem fuiſſe cõ
ſtat Hieronymum Adurnium iuuenem ſingulari animi virtute præcel
lentem. Othobonus etiam Fliſcus vir ſacratus & Sinibaldus qui pau-
lo ante, cædem Hieronymi fratris præclarę vindicarant, Ludouico
& Zacharia Fregoſiis fratribus in tumultu occupatæ Vrbis occiſis at-
que diſcerptis, vti pacati iuuenes & ex priuata cauſa potius quàm publi
ca factioſi;non exiſtimarunt ſine iuſto præſidio cũ Hiſpanis atque Fre-
goſiis eſſe dimicandum. Ita ſine vulnere confecto bello Octauianus
Fregoſius eſt introductus. Is cum ciuibus & in ſenatu egit, vt Piſca-
rio octuaginta milia aureorum nummûm ſtipendii nomine præberen-
tur. Ipſe vt Ianum Fregoſium Principatu excluſum, aliquo munere lo
niret, Sauonæ eum cum prætoriis inſignibus præfecit. Inde conuer-
ſus ad obſidendã arcem, quæ tormentis nauigia portumque vexabat;
poſt aliquot menſes fame perdomitam recepit,& ſingulari animi ma-
gnitudine in ſignum recuperatæ liberatis, funditus euertit. At Piſca-
rius rebus Genuæ ex animi ſententia conſtitutis,retro agmen vertit,&
ad bellum Venetum eſt profectus. Iam Lauianus & Baleonus Gallo-
rum ſociorum infelicitate permoti, qui ad Nouariam victi, continuo
in Galliam profugiſſent deſperatis rebus relicta Cremona,trans Olliũ
amnem ſe receperant,tentatáque ex itinere Verona egregie defendẽ
tibus eam Germanis in Patauinum & Taruiſinum agrum conceſſerãt.
Decretũ enim erat fœderatorũ omnium conſenſu, Venetos bello per-
ſequi, qui cõmutata voluntate, ob acceptas iniurias Gallicum nomẽ
cæteris ferme omnibus Europæ Principibus inuiſum ſequebantur. Su
ſceperat paulo ante cauſam oppugnandi Pontificis Ludouicus, vt am-
bitioſis & turbidis aliquot Cardinalibus indicto concilio deſeruiret,&
ſubinde totius Italiæ imperiũ arriperet, depreſſo vtique ſublatoque Iu
lio Pontifice, qui vnus ingenio ferox, & diuino profanoque iure inex-
hauſtis viribus potens,libertatẽ eccleſiæ tuebatur. Ob eas cauſas Leo
Pontifex Iuliana ſecutus cõſilia aduerſus Venetos auxilia mittebat,ſen
ſibuſque omnibus cum Hiſpano Rege ipſoque Cæſare ac Heluetiis &
Henrico Rege Britanniæ erat coniunctus. Ii omnes vno tẽpore Gal-
lo & Veneto terra marique bellum inferebant, nobiliſsimorũ Regno-
rum opes, funeſta quadam inſania lacerantes, quando ea arma à leui-
bus diſcordiarum initiis temere ſumpta, iuſte deponi, aut certe glorio-
ſius in Turcas verti potuiſſent; Nam tum forte Othomannorum do-
mus Selymi ſcelere & parricidio, tota fere conuulſa radicitus, Chriſtia
nos Reges ad longe omnium pulcherrimã ſuſcipiendi ſacri belli occa-
ſionem, non dubiamque victoriam inuitare videbatur. Igitur Cardo
nio

nio Proſperoque Columna & Piſcario ducibus, exercitus in Venetiam ductus, adiunctis Germanorum cohortib. & Pontificiis alis. Ex itinere Piſcariam oppidũ quod eſt ad exitũ Mincii amnis ex Benaco lacu, Piſcarius expugnauit. Liuianus interea deſerta Vicentia, Pataui o ſe tenebat; Taruiſium tuebatur Baleonus, & per leuis tantũ armaturæ equites bellũ gerebant. Contra hoſtes agrũ nobiliſsimæ fertilitatis effuſe populati, vſq. ad Patauina mœnia ferebantur. In his equeſtrib. prælijs Venetus ſæpius ſuperior euadebat; interceptuſq. eſt à Mercurio Epirotarũ præfecto Caruaial nobilis dux Hiſpanus, qui ad Rhauennã poſtremæ aciei præfuerat. Ceterùm quũ neq. Patauiũ urbs egregie munita facile oppugnari, neq. hoſtes ad præliũ elici poſſe iudicarent, & iam ſub eſſet autumnus, Medoacũ amnẽ qui hodie Brenta dicitur tranſire ſtatuerunt; rati vt poſtea euenit, Liuianũ impigrũ ducẽ, feruido audaciq. ingenio pugnæ auidũ, copias in aciem cõfeſtim eductarum; vbi primũ exuri tecta, cædi, capiq. agricolas & armenta abduci conſpiceret. Itaq. Medoaco ponte ſuperato, Germani Hiſpaniq. effuſi per agrũ, Barbara crudelitate cuncta vaſtant. Villas regio ſumptu, longa in pace à Venetis patritiis ædificatas incendunt, vſq. adeo audacter impuneq. progredientes, vt è præaltis ſacris turrib. à Veneto populo ea ſæua incendia ſpectarentur, Hiſpanus præda ſeſe ad ſatietatẽ repleuit, Germanus vero feritate animi crudelior, ferro & flammis vſque quaq. eſt debaccbatus. Prominet in mare apud Margariũ vicũ agger in linguæ ſimilitudinem exporrectus; in eum locũ tormenta ſunt conuecta, diſploſaq. ſic, vt pilæ ferreæ præter illũ maris tractũ ad ipſas vſque Venetias peruenirent. Non tulit eam ignominiam fortis Senatus, ſtatimq. Liuiano id maximis precib. impetrante perſcribit, vt confeſtim copias educeret, Baleonũ à Taruiſio accitũ ſibi adiungeret, daretq. operã vt iniurias à Barbaris acceptas, ſi ſe offerret rei bene gerendæ facultas, pari crudelitate vindicaret. Hoc accepto Senatus conſulto Liuianus aduocata cõcione milites eſt cohortatus vt fortib. animis ſecũ aduerſus hoſtes præda onuſtos, intercluſos fluminib. & in viis admodũ lutulentis & lubricis implicitos proficiſcerẽtur, dignamque Italico nomine operã præſtarent, nec prædones Barbaros qui immani ſæuitia feras anteirẽt, inultos elabi paterẽtur; acclamantib. vniuerſis & ſe deuotis animis atq. corporib. ſecuturos eſſe pollicẽtib. ſigna ſuſtulit & ad Medoacũ in vlteriorẽ ripã ſumma celeritate cõtendit, eo cõſilio vt redeuntes amnis trãſitu prohiberet, incluſos fluminib. circũſiſtendo enecaret fame; aut cũ his ſi vim facerent, & erumpere in pacatũ vellent, æquiſsima cõditione decertaret. Erant in Liuianis caſtris ſeptingenti ferme cataphracti, paulò minus duo mile leuis armaturæ equites, peditũ ſeptem milia, magnuſq. curuliũ tormentorũ apparatus. Itemq. accedebat ad eum numerũ Sacramorus Vicecomes, qui ſuperatis ad Nouariã Gallis, Ticino excluſus, in Venetiam circiter ſeptingẽtos equites, equis & armis egregie inſtructos adduxerat. Præterea exciti erant agreſtes ad quos Paulus Man

ſronus vir militaris erat præmiſſus; qui inconditam multitudinem ratione conſilioque regeret, nullamque prætermitteret occaſionem à tergo inuadendi hoſtis, quum eum ſaltibus & fluminibus impeditum, vel inito prælio occupatum eſſe conſpiceret. Hæc adminiſtrante Liuiano, Cæſariani incendiis finem imponunt, pretioſiorem tantum prædam conuectant, & ad Medoacum coacto agmine reuertuntur, vbi Liuianus in vlteriore amnis ripa caſtra poſuerat. Proponebatur maxima difficultas ſtatuendi pontis in conſpectu præſertim hoſtis, qui tormentis idoneo in loco collocatis, exitium, tranſire conantibus è proxima ripa, minabatur. Itaque Cæſariani intempeſta nocte ſilentio copiis eductis, & relicta leui tantum armatura equeſtri, quæ frequentes excitaret ignes & ſpeciem præſentis exercitus redderet; ad ſuperiora fluminis vada cõtendunt; ludificatiq. Liuianum flumen tranſmittunt. Equitatus omnis in vnum agmen conglobatus ſuperiore loco in amnẽ ſe coniecit, vt profluentis impetus ea obice frangeretur; leniorque aquarum vis & humiliora vada tranſeuntes cohortes exciperent. Ibi Piſcarius dimiſſo equo armatus ante primos ordines cohortando & alacriter dubitantes inuitando, in alteram ripam euaſit, ita tamen vt milites humeris atque pectoribus tantum eminerent. At vbi dies illuxit, diſceſſumque hoſtium detexit, Liuianus primo conſilio depulſus, ad præoccupandas proximorũ colliũ anguſtias eſt profectus, per quas vnũ omnino iter Cæſarianis relinquebatur; ſi recta Veronam Vicentina via redeundum eſſe iudicarent. Diſtat is locus ab vrbe Vicentia tertio miliari, prope eum Vicum, cui à patula & diffuſis ramis late opaca arbore Vlmo nomen eſt. Ibi Liuianus præciſo tranſitu, ſubitarioq. opere perductis foſsis tormenta conſtituit, atq. ita vti erat rerũ bellicarũ egregie peritus & vehemens tranſitũ præſepſit, vt nemo eſſet adeo rei militaris ignarus, qui nõ putaret inſanos fore hoſtes ſi illac omnino trãſire conarentur; Porro ſi euadendũ, reflexo itinere, per mõtana atq. aſpera Baſsiani ſaltus exiſtimarẽt; apparebat eos iter fugæ ſimillimũ ac repturos, amiſsiſque impedimentis, vti plane victos & priſtina exutos dignitate, perſequentibus agreſtibus, Fortunam pene vel aduerſo prælio duriorẽ eſſe ſubituros. Iam in conſpectũ hoſtiũ Cæſariani peruenerant, cõſtitutiſq. tentoriis adeo Venetis propinquo loco cõſederant, vt hinnitus equorũ hoſtiliũ, & caſtrorũ fremitũ audirent, & à Liuiano frequentib. tormẽtis, & ſuperiori loco facile peterentur. Tum vero in ea rerũ aſperitate equites depreſsiora loca, aut ingentes arborum ſtipites; quib. ſeſe protegerent, quæritare; pedites autem prona corpora humi ſternere, vt præteruolantes pilas euitarent; omnes ferè gregarii animo conſternari; & dirũ omnino exitiũ expectare. At ingruente nocte vno edicto ignes totis caſtris extinguuntur, ne quid hoſtis, quo certius tormenta dirigere poſſet in perobſcura nocte cõſpiceret. Inuaſerat militũ animos quidã nec ab inani quidẽ metu horror inſolitus, omneſq. vnius maxime Proſperi conſiliũ, & Piſcarii operã requirebãt; quaſi ille vnus

qui

qui ea pericula denunciando profectionem improbarat; eas quæ immineret difficultates, ſalutari prudentia; hic vero qui eas contemneret, forti auſu feliciter eſſet ſuperaturus. Proſper enim tametſi nomen Imperii penes Cardonium eſſet, cũ ætatis honore, tum inueterata quadam authoritate cunctos anteibat. Itaque quũ ad eum Ducũ & centurionũ omniũ fieret concurſus, carros prædamq. omnẽ deponi & concremari iuſsit, teſtatus fore vt poſtero die inſigni victoria potirentur, ſi, retrocedentibus ipſis Liuianus inſiſteret, & præpropero ardentiq. ingenio, vti aliis bellis cõſueuiſſet, vrgendo & prouocãdo periculoſam prælii aleam ſubiret. Cœterùm Piſcarius cũ ſarcinæ cremarẽtur, adeo elato ſermone eius tanquàm ignobilis facti conſiliũ vituperare eſt viſus, vt diceret nequaquàm tales eſſe milites, vt vel prætioſiſsimã prædã decori & veræ laudi anteponendam exiſtimarent, quãdo ea eſſet omniũ virtus, vt duplo maiores etiam hoſtiũ copiæ facile contemni & superari poſſe viderentur; Quibus alacrib. verbis, quaſi felicem futuri prælii euentum prouideret, non modo certa ſpe ſalutis, ſed præceptæ exploratæq. victoriæ lætitia, militum omniũ animos implebat. Eam noctem dies excepit à craſsiore caligine, vt ferme ſemper depreſsis & aquoſis accidit in locis, maxime nebuloſus; tanta aeris denſitate, vt quum motis caſtris Cæſariani conuerſis ordinatim agminib. retro ad Baſsianam viam reuerterentur, id Liuianus neq. ex ſuperiore cliuo ſpeculari, neq. per emiſſos ad ipſa vſq. hoſtium principia equites, quicquàm de eorũ diſceſſu præſẽtire potuerit. Erat ei reconditũ in intimis animi receſsib. ſummæ prudentiæ decretũ, nolle hoſtem, niſi ex æquiſsimo loco prouocare; quoniã Hiſpanos pedites veteranos & Germanos maxime conferta phalange pugnare ſolitos, quibus Itali diſciplina & viribus eſſent inferiores, magnopere formidaret; quanquàm eos palam elatis verbis iactabundus, vt ſuorum animos magis accenderet, deſpicere videretur. Erat enim ſe ipſo cautior & conſideratior factus, pluribus ſcilicet ictus vulneribus, quum ſui ſæpius periculum improſpere feciſſet. Supra enim omne numen in bello Fortuna, inconſulti impetus & temeritatis præclara caſtigatrix eſſe conſpicitur. Sed fato prudentia minor ea die nequicquàm Liuiani animum ratione præſepſit. Is enim natura repentinus duorum temeritate, veteri ſuo propoſito depulſus, ſecus ac ipſe ſtatuerat, in prælium deſcendit. Duobus agminibus Cæſariani abibant, Cardonius antecedebat, Proſper in poſtremo agmine vbi erat pugnandũ, alloquendo, & componendo acies verſabatur; ſed frontem cum Hiſpanis Germanoq. pedite Piſcarius hoſti & periculo proximus obtinebat, tãto ordine pedem referens, vt modico flexu arma oraq. militũ, nihil diſſoluta acie, in hoſtem, ſi laceſſeret celeriter eſſet obuerſurus. Præmiſerat Liuianus cum leui armatura equeſtri duobuſq. minoribus tormentis Bernardinum Antiniolam ſororis filium, iuuenem impigrum, qui nouiſsimos carpendo, iterq. explorando perſequeretur. Iam enim nebula ſenſim euaneſcente, & ſatis

claro vndique proſpectu, Cæſariani retro abire nunciabantur; nec propterea quicquàm Liuianus, vt ab anguſtiis munitoq. loco in plana copias deduceret, omnino commouebatur: ratus non iuſta acie ſed tumultuariis & minutis prælijs ex tuto hoſtem per aſpera euadentem loca, eſſe retardandum, vt inedia laboreq. & vigiliis fatigatus, agreſtium circumfuſorum multitudini delendus præberetur. Sed Antiniola ardentius in poſtremos prouectus, cum Germanis equitibus vehementem pugnam excitauit; in qua quum repulſus tormenta deſeruiſſet, enocatis in auxilium aliis atque aliis turmis, redintegrata contentione recuperatiſque tormentis ita Germanos propulit atque cæcidit, vt Proſper equitatum conſiſtere, & Germanis in fugam coniectis, per medias turmas tranſitum dari iuberet, ne integram aciem tumultuoſius miſcerent, & Piſcarius ſumma animi alacritate directa acie, cohortes in hoſtem conuerteret. Erat apud Liuianum Andreas Lauredanus Venetus legatus, vir vehemens, nec minus vindictæ quàm gloriæ auidus; ſed rei bellicæ prorſus imperitus. Is quum proſpera vndique de antecurſoribus nunciarentur, ad prætorium contendens; vti erat acribus ſpei & doloris affectibus magnopere concitatus. Quid cunctaris, inquit, Imperator, hoſtes effugiunt? victoria certa & inſignis è manibus elabitur; perfidia potius hæc erit quàm ignauia ſi diutius cuncteris; nec opinio tolli poterit, niſi extemplo ſigna canere iubeas & fugientem perturbatumque hoſtem cum vniuerſis copiis cõſecteris. Ad ea Liuianus ſiue falſa paratæ victoriæ ſpecie deceptus, & propterea ad naturam pugnacis ingenii facile reuerſus, ſiue vti poſtea prædicabat, iam veluti parata accuſatione, niſi confligeret, iudiciũ Senatus veritus, Pareamus, inquit famæ & legato, vel contra rationem, ne nobis vti nimis ſapientib. imperitorũ ſuffragiis ſit concidendũ; atq. ita exercitum eduxit, inſtructaq. triplici acie præproperus & ferox ad hoſtes cõtendit. Erat Antonius Pius ad læuam, ad dexteram vero Baleonus cũ Gritto legato. quib. priore cõſilio perſequendi & laceſſendi hoſtis ab vtroq. latere, munus erat iniunctum. Ipſe Liuianus via lata vtrinq. conſitis arborib. ad lineam directa, grauis armaturæ equitũ & ante alias nobiliorũ alam induxit; pari fronte peditatu hinc & inde producto. Pugnatũ eſt ab equitatu Veneto vehementiſsime pari cõſtantia ſuſtinentib. Cæſarianis, in queis erat ante alios Troilus Sabellus: ſed peditatus Venetus vix primũ Hiſpanorũ & Germanorum impetũ ferre potuit, ita vt fœdiſsime proiectis haſtis priuſquàm ad hoſtẽ perueniret in fugã ſit effuſus. Initio trepidationis & fugæ facto à Balionianis cohortib. quæ erant ex Anemonis valle, reliquæ ferme omnes turpiſsime terga verterunt, quãquàm ſũmæ virtutis Cẽturiões deterrẽdo & caſtigãdo, ne tãtũ de decus admitterẽt, cõuerſos in fugã retẽtare conarẽtur, & incredibili cõſtãtia in prima acie dẽpugnarẽt. Ii erant ante alios Alfõſus Mutus Piſanus, Bernardinus Aleccius, Seraphinus Callia, & Baptiſta Doctus Patauinus, qui inuadente præmenteq. Piſcario cũ fortiſsimorũ militũ manu, quã ex ſingulis cẽ
turiis

centuriis delectam prætoriæ veluti cohortis loco ſibi adiunxerat, ad vnum omnes ſunt interfecti. Quum in hos vehementius repugnantes Piſcarius ante alios dimiſſo equo prætenta longiore haſta impetũ faceret, reſpectans, cauete commilitones inquit, ne me peruadentem in aduerſam aciem,& ſi id fatum dederit,honeſte concidentem,hoſtium potius pedib. quàm veſtris proculcandum relinquatis. Ad ea milites alacriter ſucclamarunt,vt bono animo ire pergeret,ſe enim vel ipſi duci egregie parendo, vel commilitoni fortia audendo ſummæ virtutis laudem eſſe quæſituros. Nec eorum mutuas ſpes euentus fefellit,nam ea præſertim impreſsione, initium non dubiæ victoriæ, vel ipſi hoſtes ortum eſſe fatebantur. Fuſo peditatu Hiſpani Germaniq. vtrinq. equitatum acerrime dimicantem inuadunt atq. proſternunt. Funditur etiam & capitur Baleonus in paluſtrem campum imprudenter delatus,dum viæ compendio properantis Liuiani curſum æquare contenderet. Antonius quoq. Pius,tota ſua acie turbata,& cæco metu cõiecta in fugam quũ honeſte cadere poſſet,aufugiens dũ Bacchilionem amnem quem Togiſonum antiqui vocarunt, tranat,armorum pondere preſſus,ignobili morte ſummergitur. Porro Sacramorus vicecomes, Hermes Bentiuolus,& Cõſtantius Pius Antonii filius,Meleagerq. item à Foroliuio, Caroluſq. Montonius,& Franciſcus Saxatellus alarum præfecti in acie cadunt. Ipſe Lauredanus legatus funeſtus committendi prælii author, dum ingens auri pondus diſtrahentibus Hiſpanis promittit, ab inermi lixa iugulatur. Grittum vero pernici equo tumultu elapſum, Vicentini quum demiſſa portæ cataracta niſi magno molimine ſubduci poſſet, in murum extraxerunt. At Liuianus perditis rebus fruſtra aciem reparare conatus, ſuperato Eretano amne, Deos vti Italico nomini nimium infeſtos ſæpe incuſans, Patauium contendit. Qui vero ad Bacchilionem vado & ripis impeditum nec plane tamen aquis tumentem ex fuga peruenerunt, aut profluentis gurgitibus ſunt abſorpti, aut in ipſa cunctatione tranandi amnis, dum alieno periculo moniti humiliora vada quæritant, perſeqnente hoſte perierunt. Cecidere ex Venetis circiter Septem millia prope ſine vllo vulnere Cæſarianorum;nam duo tantum viri inſignes ex ala Columnia ſunt deſiderati, Eberardus ſcilicet Corneus ſignifer à Peruſia,& Camillus Maximus Romanus eques, raræ indolis adoleſcens,nullus.n. vnquàm exercitus vel turpiore exitu conflixit, vel minore victoris hoſtis incommodo, ætate noſtra ſuperatus eſt;ita vt Piſcarius in ipſa victoriæ gratulatione, Veneti militis ignauiam deteſtatus, palàm diceret ſe plurimum dolere, quod terræ Italiæ quæ tam imbelles ferret milites,à maioribus ſuis eſſet inſertus,quo dicto ſibi tum & poſtea apud Italos occultam inuidiam parauit. Nam Piſcarius ſecus ac Alfonſus pater qui Hiſpanorum ingenia penitus oderat, deſpectis Italis cũ quibus nunquàm niſi Hiſpanice faſtidito patrio ſermone loquebatur, vnis tantum Hiſpanis indulgentiſsime fauere,

atque his honores vberioraque ſtipendia, præfecturas, tribuere erat ſolitus, ſiue quòd ſpectatæ & felici eorum virtuti, omnia largienda eſſe iudicaret, ſiue quòd vna maxime liberalitate ac indulgentia, illos ſibi complectendos arbitraretur, per quos clariſsimum ante omnes militiæ nomen eſſe adeptnrus. Parta victoria eos quos diximus è ſingulis centuriis delectos, vti quiſque in prima acie ſtrenue operam nauarat, ad ſuperiores ordines adaucto ſtipendio prouexit, & ante alios Ioannem Mancium qui lateri ſemper adhæſerat, & longe fortiſsime fuerat præliatus, veteranæ cohorti præfecit; aliis aut alias cohortes, aut vexilla ferenda honoris & præmii cauſa continuo tribuit, & cæteros denique militaribus donis & perpetuis muneribus eſt proſecutus. Quæ omnia vti ipſe ſingulari iudicio præſcripſerat, Rex Ferdinandus rata habuit, ea fide vt hodie quoque in quæſtoriis voluminibus eorum militum nomina qui Vicentino prælio in fronte pugnantes admirabili uirtute victoriam peperiſſent, diſerte ſint notata: ad quorum fato functorum loca, alii ſucceſſores vti meruerint, manente adhuc inſignis eius præmii memoria Ducum indicio traducuntur. Inter captiuos repertus eſt Otho Vicecomes Sacramori fratris alæ legatus. Is ſuperiore anno cum Aſtore fratre audaci turbidoque iuuene, Mediolani ante Triuultianas ædes nocturna in rixa petulanter Piſcarii familiam fuerat adortus, in quo tumultu ipſe Piſcarius dum iurgium ſedare properaret, capite vulnus ſuſtulit, & Pomarrus equitum præfectus vir inſignis, fuit interfectus. Hunc quum Mancius Pomarri quondam ſignifer iuſto dolore concitatus, confodere & Pomarri manibus eius ſanguine parentare properaret, Piſcarius extemplo reſtitit, ne fœdum facinus admitteretur, ſingulari animi magnitudine inimiciſsimum hominem & ex merito de vita deſperantem non modo conſeruans, ſed in ea quoque calamitate opportunis donis afficiens, præclare teſtatus clementiæ fructus apud excelſi animi virum & veri decoris auidum ſibi videri omni vel iure exacta vindicta proculdubio dulciores. A tanta victoria Cæſariani quoniam iam hyems ſuberat, neque Patauium, aut Taruiſium modico apparatu vel mediocribus copiis facile poſſet oppugnari, in hyberna conceſſerunt ad Ateſte & circa Atheſim vbi complura erant oppida plena rerum omnium copiis, ad alendum exercitum valde opportuna. Sequenti anno ad prima veris ſigna Liuianus, qui exercitum inuicto ad omnes calamitates Veneto ſenatu, repararat, in Foroiulienſes cum expeditis copiis eſt profectus. Nam Cæſariani qui ſupra Iulias alpes & Carnorum montes incolunt, duce Chriſtophoro Francapane, prouinciam incurſionib. euaſtabant, oppida pleraque ceperant, & barbaro prorſus more cædibus ac incendiis bellum gerebant. Erat cum ala equitum in Portonono oppido Ricianus Germanus, hunc Liuianus præmiſſo, qui ad portam excurreret, Malateſta Baleono Pauli filio, facile elicit, cum eo Malateſta congreditur,

greditur, vulneratum equo deturbat & capit; cæteri profligantur.
Superuenit Liuianus, admotiſque repente ad murum tormentis, oppidum atq. arcem biduo redigit in poteſtatem. Inde minima quiete militibus conceſſa Tiliauentum tranſgreſſus ad Oſophium Hieronymi Sauorgnani oppidum, quod à Francapane magnis viribus oppugnabatur, ſumma celeritate contendit. Funditur Francapanis acceptoque vulnere tormentis & copiis magna ex parte amiſsis, ad ſuperiores alpes profugit. Quibus rebus feliciter geſtis Liuianus prouinciam per ſe Venetis fidam, ſponte ſe ſe dedentibus populis, recuperauit. Dum hæc gereret, Antiniola cum trecentis equitibus, qui Patauino & Vicentino agro præſidio foret, ne quid incommodi in tergo reciperetur, ab ipſo fuerat relictus, totam eam regionem ab Hiſpanorum incurſionibus egregie tuebatur; tria oppida maxime complexus Cittadellam ſcilicet, Baſsianum atque Maroſticam; ea ratione vt nihil diuiſis turmis & commutatis itineribus circumequitando, regionem interdiu percurreret, noctu autem in vno è tribus oppido moraretur, hac diligentia & repentinis excurſionibus Hiſpanos deterrebat, quò pauciore numero minoreque fiducia in proximis vicis prædarentur. In hanc curam Piſcarius oculis atque animo ſemper intentus per idoneos homines magnis præmiis inductos, itinera conſuetudinemque eius & momenta omnia diligenter explorabat, vt dignam egregio facto occaſionem poſſet adipiſci, qua detrimentum ad Portononum & ad Oſophium nuper acceptum glorianti nimium de ea re Liuiano exæquata clade redderetur. Nec vigilanti Fortuna defuit; nam quum Piſcarius circuentem de more agrum Antiniolam Cittadellæ pernoctaturum eſſe didiciſſet, eum noctu aggredi conſtituit. Nec mora consilio ad Cardonium delato atque id ipſo comprobante, ex ſtatinis caſtris delectas cohortes educit, & confecto per noctem itinere, inopinantibus hoſtibus Cittadellam peruenit, ſubſequente Cardonio vt rem gerentibus præſidio foret. Habebat ſecum Piſcarius equites circiter trecentos, qui hiſdem equis receptos totidem ſclopettarios pedites ſecum adduxerant. In hos Antiniola vir acer & intrepidus repente erumpit; prælium committitur vtrinque magna vi, magnoque tumultu. Pugnanti ante alios Piſcario equus interficitur; ipſe deſilit in pedes, arreptaque pedeſtri lancea, adiuuantibus maxime ſclopettariis, hoſtes intra portam compellit. Tormenta interim & reliquus peditatus ſuperueniunt; his murus portaque concutitur; nihil tamen animo ſe demittit Antiniola, fortiter periculoſo in loco repugnat. Ingredientes Hiſpanos ſemel atque iterum egregie repellit; ex his interficitur Ferdinandus cognomento Niger, eximiæ virtutis centurio. At Piſcarius vbi nihil eo in loco profici videt, edicit, vt vehementi pugna & magno concurſu, vbi perfractus tormentis murus aditum oſtendebat, hoſtes deſtineant; cæterum ad diuerſam oppidi partem comportatis

ſcalis nouum prælium accendit; milites ſumma alacritate ſcalas conſcendunt; ipſe in murum ingenti auſu poſt primum ſigniferum euadit. Erat introrſus tanta mœnium altitudo quanta ferè exterioribus ſcalis aſcendebatur. Cunctantibus cunctis & Piſcario dum ſubeuntes præ ſe vrget vltro in genu gladii cuſpide vulnerato, Romerius ſingularis audaciæ vexillifer, quin ſe præcipiti ſaltu in oppidum dimitteret, minime dubitauit; Eum crura ex tam ingenti ſaltu ſibi confringentem, Mancius eſt ſubſecutus; cæteri demiſsis lanceis per eas delapſi, in oppidum ſeſe coniecerunt: Tum vero perterritis fuſiſque hoſtibus Antiniola ſauciato & capto, oppidum multis equis, multaq. rerum omnium opima præda repletum diripitur. Tanta re proſpere atque celeriter confecta Piſcarius eximiam abſoluti iudicii & vehementiæ militaris laudem eſt conſecutus. Quibus duobus maximè naturæ ſubſidiis perfecti ducis authoritas egregie ſuſtinetur. Nec multo poſt exercitus in Patauinum agrum ſe ſe effudit, populando atque vaſtando voluptarias præſertim poſſeſsiones, quas ſuperiore bello intactas reliquiſſent. Ea agrorum vaſtitas Liuianum, Gradiſcam oppugnare cogitantem ab incepto reuocauit. Is coacto exercitu ad Brentellas prope Patauium opportuno loco poſuit caſtra; Cæſariani verò inter ſe diuiſis copiis in oppida commeatu plena conceſſere. Piſcarius cum peditatu Lendenariæ conſtitit, Ita compoſitus & communitus, vt etiam in proximo Baſtiam præſidio impoſito teneret. Equitatus Hiſpanicus ferme omnis à Garcia Manrico Rodigium eſt deductus; Cardonius autem & Proſper itemque Germani omnes Veronam abierant, vt cum Cæſarianis legatis de bello conſultarent. Interea Liuianus quò nemo tum ducum vigilantior & promptior habebatur, noctes dieſq. ſumma cura intentus in omnes gerendi belli occaſiones, equitatum Hiſpanicum adoriri conſtituit; crebro enim fiebat certior Hiſpanos magna cum ſecuritate atque licentia cum Rodiginis agere, ac nihil minus timere quàm hoſtium aduentum quos toties ſine vulnere profligaſſent. Itaque intempeſta nocte ſilentio caſtris egreſſus, Malateſtam cum expeditis equitibus præmittit: Imperat vt quos in itinere vel in agris viderit, propere compræhendat, ne nuncius quiſquàm de ipſius aduentu ad hoſtes perueniat. Erat tum forte ea dies Rodigii mercatu celebris: ob id felici auſu Malateſta adapertis & neglectis portis irrumpit; cum inermibus & ſe tantum diſtrictis gladiis, & ſagis ad læuas intortis defendentibus, prælium committitur. Succedunt mox cataphracti & expeditæ cohortes, quorum ſuperuentu Hiſpani omnes cum Garcia duce compræhenduntur. Tanta re feliciter confecta Liuianus ratus eadem celeritate Piſcarium ad Lendenariam opprimi poſſe, ſi rei geſtæ famam præcurreret, in eum equites conuertit. Verum Piſcarius qui nunquàm vllas vigilias & ſtationes, quieto vel remoto hoſte ſuperfluas exiſtimare erat ſolitus, & tum maxime à Liuiano callido &

vehementi duce cauendum eſſe prædicabat, hoſtes facile ſuſtinuit & auertit; præmiſſo cum cohorte & duobus curulibus tormentis Ioanne Mancio, qui media militari in via explicatis ſignis & diſploſis tormentis in antecurſores Venetos parati inſtructique exercitus ſpeciem præbuerat. Ita Liuianus fruſtra petito Piſcario vna contentus victoria in caſtra ſe recepit. Id facinus non minus conſilio quàm euentu felix Liuiano nomen dignitatemque reſtituit, & exercitum equis ſupra mille eximiis prædaque omnis generis & armis repleuit. At Piſcarius, ne peditatum omni equitum præſidio penitus exutum diutius in his locis ad inſidias opportunis contineret, quadrato agmine Veronam celeriter eſt profectus. Sub id tempus Rencius Ceres qui Cremæ eruptione facta noctu Syluii Sabelli caſtra illatis facibus incenderat, Bergomum pulſis inde Hiſpanis occupauit. Quibus de cauſis Cardonius & Proſper ad Bergomum cum parte copiarum conuolarunt, vt ibi Rentium mœnia munientem, imperantem pecunias, & ſacro campano ære conflato tormenta parantem, opprimerent. Erat iam Rencius ad extremas neceſsitates compulſus, adactiſque tormentis & murus erat perfractus, & munitiones adeo deiectæ, vt parum abeſſet quin vrbs omnino caperetur. Sed Proſper, qui nequaquàm vrbium excidiis & militum cæde gaudebat, atque ita gerendum bellum iudicabat, vt demum ſublatis hoſtibus lætiſsima pace frueretur, Bergomatibus Rencioque pepercit, ipſoque cum præſidio Cremam dimiſſo Bergomates pecunia mulctauit. Porro Liuianus de Cardonii & Proſperi profectione certior factus, Veronã verſus & ſiniſtrorſus ad Alieniacum Atheſis pontem caſtra promouerat, ſic vt Piſcario in vnam intentus occaſionem opprimendi peditatus imminere videretur. Verum Piſcarius Alarcone cum equitibus ſibi adiuncto & cohortibus omnibus Verona eductis, ad Montem Silicem eſt profectus; eo conſilio vt Liuianum vltra Atheſim infeſto exercitu arma circumferentem Patauio & veteribus caſtris excluderet. Interim Liuianus quum multorum litteris Rencium amiſſo Bergomo pulſum fuiſſe & ſubinde Cardonium, Proſperumque Columnam per Mantuanorum fines aduentare didiciſſet; inſtitutam belli rationem incredibili conſilio commutauit, eluſo plane Piſcario qui fluminibus incluſum opprimere, aut omnino tormentis exuere ſe poſſe crediderat. Impoſitis ſiquidem in naues tormentis & magna parte militum per continentes ac inuſitatas paludes ad caput aggeris ſecundo Atheſi in Hadriaticum euaſit; Euadenti tamen ea inopinata nauigatione, haud mediocre detrimentum facile potuit inferri, ſi Corberia Hiſpanus equitum præfectus, vti Piſcarius ſubtili admodum coniectura adductus præceperat, locum in ripa amnis maxime opportunum celeriter occupaſſet. Nec multo poſt, vt negligentiæ vel ignauiæ delictum, ſi non atroci inſigni tamen ad exemplum pœna puniretur, Corberiam ignominia notauit,

atque ei turmam equitum ademit. Dum hæc in Venetia geruntur Ludouicus Rex Gallorum rebus cum Henrico Brittanniæ Rege compoſitis, atque eius ſorore in matrimonium ducta, dum nouis nuptiis iam ſenex intemperanter indulget, febricula conſumptus exſtinguitur, ſtatimque Franciſcus eius gener florentis ætatis ac ingenitis ſpiritus iuuenis Imperium cepit. Is gloriæ bellique auidus cohortante, Triuultio atque iter inſolitum ad Coctias alpes commoſtrante, in Italiam tranſgreſſus incredibili celeritate, & Heluetios iuga & tranſitus Alpium fruſtra obſeruantes decepit, & Proſperum Columnam cum toto ferme equitatu oppreſsit. Venerant auxilio Sfortianis Heluetiæ legiones ob diſciplinam atque inſitam feritatem inſuperabiles, ſi animorum conſenſus acceſsiſſet; Plerique etenim vel ſuopte ingenio inducti, vel Regia corrupti pecunia, ita Gallis fauebant, vt pagorum trium duces aperte recuſarent, ſe contra Regem prælio dimicaturos. Quibus de cauſis fiebat vt Cardonius atque Piſcarius qui in Placentinum agrum vniuerſas copias adduxerant, Padum tranſire vererentur. Quid enim erat ſtultius, vt Piſcarius apertè prædicabat, quàm incertas infidæ & ſemi corruptæ gentis ſequi voluntates? copiaſque omnes, & Regnum denique Neapolitanum, ſi aliquod ab hoſte tam propinquo vulnus eo præcipiti conſilio acciperetur, in ſummum diſcrimen adducere? Erat quoque Placentiæ Laurentius Medices cum Pontificio Florentinoque exercitu, impellentibus quibuſdam ex numero amicorum & Florentinis maxime legatis, in partes Gallicas proclinatus. Quanquàm Gorius Placentiæ Præfectus, fide & vſu rerum inſignis, honeſtiora & decora præclare ſuaderet. Eo modo dum cunctantur, & Padò ponte conſtrato, qui nam primi tranſire amnem deberent, ignobili & fœda contentione decertarent, ſecus ac ipſe Leo Pontifex iubebat, pulcherrimæ occaſioni defuerunt; Siquidem Heluetii concitante turbam militum Sedunenſe Cardinale, quanquàm ab Hiſpanis & Pontificiis deſererentur, Mediolano repente eductis ſignis, caſtra Regia ad quintum lapidem Laudenſi via ſunt adorti; tantaque irarum & virium mole concurſum eſt, vt continuato per noctem & ſequentem diem valde cruento ac ancipiti prælio dimicarint. Ad extremum Heluetii vecordi impetu & Barbara temeritate in aduerſa tormenta peruadentes à circumfuſo vndiq. numeroſiſsimo equitatu, cæſi fuſique ſunt. In eo tumultu admodum repentino Rex ipſe manu promptus & armis inſignis, quum in mediam hoſtium phalangem equum adegiſſet, parem ſummo periculo laudem, omnium conſenſu promeruit. Liuianus quoque trans Abduam amnem raptato exercitu Veneto, Gallis haud ſerum auxilium tulit. Heluetiis ingenti prælio ſuperatis, & continuo Comenſi via domum redeuntibus, omnes Galliæ Ciſalpinæ ciuitates Franciſco deditionem fecerunt. Leo autem Pontifex ea pactione pacem redemit, vt Parmam atque Placentiam relinqueret

queret, quæ vrbes Iulius Pontificio imperio adiecisset. Quibus de rebus Cardonius atque Piſcarius retro conuerſis ſignis ad tutandum Neapolitanum Regnum cum vniuerſis copiis in Campaniam & Apuliam conceſſerunt. Conuenêre demum Bononiæ Leo Pontifex & Rex Franciſcus, qui inter ſe occulta fœdera pepigêre. Nec multis inde diebus Ferdinandus Hiſpaniæ Rex moritur relicto hærede tot Regnorum Carolo ex filia nepote, qui poſtea ſuffragiis Germaniæ procerum Imperator eſt appellatus. Is admodum adoleſcens Caroli Ceurii Belgæ nutricii conſilia ſecutus cum Gallo pacem neceſſariam potius quàm honeſtam ad Nouiodunum, legatorum conuentu habito confecit, in quam & ipſe Maximilianus Cæſar auus facile conſenſerat, quum Brixiam & Veronam vrbes, à Gallis & Venetis oppugnatas, accepta pecunia eductiſque præſidiis Venetis reliquiſſet. Ex eo fœdere Neapoli manauit in vulgus fama Carolum vti multis circumuentum difficultatibus & præſertim adeundæ Hiſpaniæ neceſsitate compulſum, poſtulante Gallo Rege conceſsiſſe, vt Regni proceribus qui Andegauenſium partium fuiſſent, & iure belli oppidorum poſſeſsiones amiſiſſent, liceret nouos dominos in iudicium vocare, ſuſcitatis antiquis litibus, quibus Ferdinandus Rex Hiſpaniæ æquiſsimo ſalutarique decreto finem impoſuiſſet: Cauerat enim ſummi iudicii Rex, vt rata eſſet liberalitas Aragoniorum Regum, qui fidelibus & de ſe benemeritis præmia ob nauatam ſtrenuæ operam gratiſsimo animo tribuiſſent. Ea fama Andegauenſium Regulorum animos in ſpem erexerat, amiſſa quondam aduerſo bello oppida beneficio noui fœderis iure & legibus recuperandi, quum nemo diffideret, de litis euentu, agendo & largiendo ſi ciuili iure diſceptaretur. Ex aduerſo Aragonii proceres quorum fortunas ea res penitus euertebat, conſternatis ad arma animis, eius iniuriæ indignitatem vix ferebant. Quid enim videri poterat iniquius, quàm eos qui toties pro imperio Aragoniorum contra Gallos in dubia rerum Fortuna dimicaſſent, nouis & periculoſis litibus inuoluiſſe? in eorum præſertim gratiam & inſigne commodum, qui veteri ſtudio ac aperta voluntate, ſe Gallico nomini haud obſcure fauere profiterentur. Eo modo perturbatis & ſuſpenſis decreuêre vtrinque proceres, vt vnus pro Ciuitate legatus ad Carolum mitteretur. Nec dubium erat quin ipſe Piſcarius propter eximiam ingenii grauitatem atque ſolertiam, & dicendi facultatem, ante alios omnes maxime eſſet idoneus. Sed Andegauenſes vſque adeo eius vim atque facundiam metuebant, vt quemlibet alium mittere quàm illum mallent, nec improbare tamen auderent. Verum Piſcario collegam dandum eſſe cenſebant, rati illum qui adeo ingentes & elatos ſpiritus ferret, adiuncti collegæ indignitate commotum, extemplo repudiaturum id munus; atque ita alios, vel remiſsioris ingenii vel propenſioris animi legatos eſſe creaturos. Quum magna altercatione in publico concilio orationibus ha

bitis, vtriuſque factionis Proceres vehementiſsime contendiſſent, Piſcarius tanta vi grauitateque locutus eſt, vt Fabritius & Proſper Columnæ, qui antea pro Aragoniis dixerant, militari ſubagreſtique eloquentia fuiſſe prorſus oſtenderet, & contra Andreas Matthæus Aquauiuius & Traianus Caracciolus Andegauenſium principes, ætate prouecti prudentiaque & literis inſignes, eius iuuenis flagranti oratione obruerentur; quum vnum tantum legatum mittendum eſſe viuidis ac illuſtribus argumentis efficaciſsime demonſtraſſet. Itaque conſenſu totius concionis peruicit, vt quando vnus eſſet mittendus, ipſe ante alios mitteretur. Vix enim credibile erat eum qui in militaribus negociis adoleſcentiam contriuiſſet, tantum eloquentia profeciſſe, vt vel offenſorum animos quò vellet feliciter permoueret: quaſi non in morum ſtudiis, ſed in Rhetorum præceptis omnem ætatis operam conſumpſiſſe videretur. Igitur ſuſcepta legatione ad Carolum in Belgarum fines ad Oceanum peruenit. Res acta eſt in concilio Regio tanta grauitate, vt facile perſuaſerit Ferdinandi Regis decreta nequaquàm antiquari poſſe, niſi cum nefario ingrati impiique animi ſcelere, & fœda totius Regni conturbatione. Ea re feliciter impetrata, quum ex legatione in Italiam rediret, Carolus ob res quas fortiter geſſerat, ei imperium totius peditatus, quod auus Ferdinandus antea tribuerat, ampliſsimis codicillis confirmauit. Quum Neapolim eſſet reuerſus, ciuitatem vniuerſam in ſe vnum militari ſimul & ciuili gloria florentem ita conuertit, vt populari ſtudio, & Procerum eum obnixe colentium ambitione, Cardonio Proregi, exiſtimatione atque potentia æquaretur. Nec multo poſt iubente Carolo ad Soram expugnandam copias duxit, quæ tum erat Franciſci Mariæ Ronerei Vrbinatum Principis in Feltriam familiam adoptati. Is quoniam Hiſpanos ad Rhauennam profligatos, minus pacato vel benigno animo in Vmbriæ finibus accepiſſet, & Soranos Neapolitano attributos Regno, iura Regalis imperii & ſalis vectigalia ſubire vetuiſſet; à Ferdinando Rege hoſtis fuerat iudicatus. Sorani extemplo deditionem fecêre, ſed arx loci natura & turrium munitione inexpugnabilis ſtudium eius magnopere tardabat; ſuadebatq. Antonellus Traniẽſis tormentorũ magiſter, eam obſidendã potius quàm oppugnandam, quoniam ſummæ difficultatis, & extremæ prope dementiæ foret, ſi in præaltum & arci parem oppoſitum montem, tormenta perducere conaretur; quum mons arduus vndique prærupto aditus vel minorum etiam tormentorum curribus præberet. Hæc dicenti Piſcarius reſpondit, arcem omnino eſſe capiendam, ne fruſtra veniſſe diceretur; quod ſi res omnino eſſet ardua & perdifficilis, à fortibus tamen viris, locorum inquitatem virtute ac induſtria debere ſuperari; quando ea eſſent militiæ cum decora tum plena laudis, quæ inuſitata & maxime aſpera vel peritiſsimis haberentur. Nec mora paratis rebus omnibus & trocleis in mõte con

te conſtitutis, tormenta ductariis alligata funibus, Ergatarum beneficio in opportunum locum ſtupentibus cunctis euexit; quo inopinato malo territi defenſores haud multis tormentorum ictibus expectatis, quum ſeſe tueri poſſe deſperarent, quod alimenta etiam defeciſſent, impetrata ſalute deditionem fecerunt. Inde Neapolim reuerſus in morbum incidit, longe grauiſsimum, quum pacis ocia minime paterετur; vir corporis ac animi viribus exardens, & quieti ſemper infeſtus; Venationi etenim & falconum aucupiis magno apparatu & incredibili patientia deditum, nec grauia ſæpe & paluſtria loca vitantem, febricula ita lentis inuaſit acceſsibus, vt corpus per ſe gracile, & à naturali ignea vi facile exuſtum, corrupto iam oris habitu & tabefactis membris vix ambiguam ſpem ſalutis retineret. Sed conuerſa demum tota victus & medicinæ ratione, repudiatiſque remediis calidis, ſaluberrima epoti lactis & lactucæ refrigeratione ſanatus eſt.

Finis primi Libri.

LIBER SECVNDVS

SVB id ferè tempus quo Piſcarius confirmandis viribus operam dabat, Leo Pontifex Cæſari cõiunctus, aduerſus Frãciſcum Galliæ Regem, bellum ſuſcepit. Angebant enim Pontificem ingentis ſpiritus virum Parma & Placentia ignobili pactione turpiter amiſſæ, quas vrbes Iulius Põtifex Sacroſancto Imperio immortali cum laude nuper adiecisset. Sed ea quoque infamia laborantem, Galliæ Ciſalpinæ Regii præfecti & ante alios Lotrechius & Tarbellius antiſtes vehementer exagitabant, quum ſuperbè ac impotẽter contempta dignitate Pontificis ſacerdotia ad profani imperii libidinem reuocarent. Galli eo tempore conſternatis ad arma Hiſpaniæ populis aduerſus Caroli Ceurii Belgæ nomẽ, cæteroſque Regios præſides ex occaſione transgreſsi Pyreneos ſaltus Henricum Regem Nauarræ pulſis Hiſpanis, in paternum agrum reduxerãt, & ad Hiberum amnem arma promouerant. In Eburonibus quoque, Gallo res nouas moliente, & contra excitis ad arma Germanis & Belgis, bellum exarſerat. Erat propterea Carolus Cæſar adoleſcens grauiſsimis rerum difficultatibus circumuentus, conuentumque habebat Germaniæ procerum apud Vormatiam vrbem ad Rheni ripam; in quo quum egre-

gia pietate Lutherum inſanæ hæreſis Principem Chriſtiano iudicio damnauiſſet, à Leone promeruit, vt inito fœdere bellum in Italia Gallis inferretur. Itaque his conditionibus bellum eſt ſuſceptum, vt coniunctis copiis Gallos Italia pellerent; Mediolanenſe Imperium Franciſco Sfortiæ redderetur; Parma Placentiaque vti antea fuerant, Pontificiæ ditionis eſſent; Duces bello delecti Proſper atque Piſcarius, ea ratione diuiſo Imperio, vt hic peditibus, ille cũctis equeſtribus copiis præeſſent; Federicus autem Gonzaga Mantuanus Princeps Pontificii exercitus eſſet Imperator. His initis conſiliis neque tamen planè euulgatis in Gallia Ciſalpina inſidiæ Gallis tendũtur, ab iis qui iniurias acceperant, & ob id Sfortianis rebus plurimum ſtudebant; Nam Lotrechius & Leſcutus Regis gratia præpotentes, Triuultios & Pallauicinos qui Gallico nomini amiciſsimi ſemper extitiſſent, ingrato hoſtilique animo perſequebantur, vt eorum oppidis potirentur. Hieronymus quoque Adurnus, præcipuus apud Leonem propter ſingularem ingenii præſtantiam, eius belli concitator, cum triremibus Neapolitanis Genuæ in coſpectum ſe dedit, ſed patefactis inſidiis, & nuſquam contra Gallos Fortuna cœptis aſpirante, coactis demum vndique copiis ad oppugnandam Parmam eſt peruentum. Erat in vrbe Leſcutus Lotrechii frater vir impiger cum tribus equitum alis, eoque Federicum Bozolum cum cohortibus euocarat hominem ſtrenuum militariumque operum & munitionum defendendis vrbibus maxime peritum. Igitur ad Parmã pluribus minutis equeſtribus præliis ad portas factis, dum auxilia Germanorum aduenirent, & à Bononia tormẽta conueherentur, Piſcarius à Placentina porta vineas erexit, & magna vi turrem portæ impoſitam & murum ad dextrã quatere cæpit. Iam haud mediocri ruina edita murus ad ingreſſum erat patefactus, quum Itali Hiſpanique certatim, nequaquam accepto pugnæ ſigno, ſingulari audacia in foſſam ſe demittunt & per ruinas arduo & iniquo loco in ſummum connituntur. Sed dum proſpiciunt, vt in vrbem deſiliant ab inſtructis interiore munitione Gallorum cohortibus emiſſiſque in eos vndique minoribus tormentis, in foſſam detruduntur, & multis interfectis Guicciardino imprimis Etruſco centurioni, pila caput abripitur. At Piſcarius qui aliqua factu aſpera vltro aggredienda eſſe militi, nec eã tamen à Duce palam imperãda yti eximie cautus & fortis, exiſtimabat, milites ad ſigna reuocauit adhibitiſque demum captiuis & Parmenſibus per quos diligentius munitionũ mœniumque naturam cognoſceret, omnem apparatum in alium locum traduxit, vt expugnato ad inferiorẽ muri angulum propugnaculo, quod erat extrinſecus cum tormentariis feneſtellis ad eradenda mœnium latera ſatis exporrectum, certus aditus minore militum periculo præberetur. Ad hunc modum multis ictibus pertuſo & penè diſrupto propugnaculo, Leſcutus & Bozolus, deſperata loci defenſione, ſalutare cõſilium

ſibi deſumunt,magnoque ſilentio remotis tormentis,trans amnem,copias omnes reducunt,vt minore circuitu frequentioreque milite,vlteriorem tantum vrbis partem, conciſis & obſtructis pontibus tuerentur, Siquidem Parma amnis ita mediam diſtinguit vrbem, vt lato & præaltis muris vtrinque munito alueo decurrat. Nec mora Parmenſes qui citeriorem vrbis partem incolebant, animaduerſo Gallorum diſceſſu, id de muro Pontificiis & Cæſarianis excuſſa lacinia ſignificant,porrectiſque manibus primos ſcandentes ſubleuant, aliique alio in loco introducuntur, quod vbi totis caſtris eſt euulgatum extemplo integræ ſub ſignis cohortes agminatim irrumpũt; incredibilique prædæ auiditate diſcurrentes ſacra profanaque diripiunt. tanta conturbatione totius exercitus, vt neque Piſcarius increpando cædendoque, nec ipſe Proſper & Mantuanus per præcones ad ſigna reuocando, opportunam indigna calamitate, oppreſsis ciuibus opẽ ferre potuerint. Conſtat eo momento Leſcutum & Bozolum, pulcherrimam occaſionem amiſiſſe delendi hoſtis,ſi patefactis pontibus occupatos & diſperſos,conglobatis cohortibus & turmis,inuaſiſſent. At Piſcarius cohibitis quantum minis authoritateque fieri potuit militum rapinis, conuehi tormenta iubet,ea contra hoſtes dirigit,qui tota fluminis ripa, in ſummo muro diſpoſiti,amnis alueum egregie defendebãt,quanquàm multi caderent,& oppoſitis ligneis doliis terra ceſpiteque repletis,ingenua depreſsi, cõtra incidentes pilas ægerrime tegerẽtur. ante alios Montacutus alæ Leſcuti vexillifer interiit. Sed Scoti maxime equites vel Lucatio Duce pila diſcerpto,dimiſsis equis,in munitionibus in trepide perſiſtebant. Dum Galli duces vix milites retinent, quin ab iniquo loco diffugiant,& ſeſe cum equitatu, extremis demum rebus, proripere per aduerſam portam decernũt,Lotrechius vt fratri opem ferret,cum Heluetiis mercede conductis,& Venetis auxiliaribus,vniuerſoque Gallico equitatu, Pado ad Cremonam Ponte conſtrato, ad Tarrum peruenit. Alfonſuſque item Ferrariæ princeps opportune equitatum ſuum in Mutinenſium fines ita introduxit, vt inuaſurus vrbem & commeatus intercluſurus eſſe nũciaretur,trepido ad hæc præſertim Iacobo Giucciardino Mutinæ præfecto: qui de ſuo periculo impenſe ſolicitus ea cuncta augendo ad Franciſcum fratrem Pontificis legatum in caſtra perſcribebat. Quibus rebus cognitis,Duces tacito iudicio potius quàm libero ore recedendum à ſemicapta vrbe cẽſebant. Quoniam nec ſatis pilarum & tormentarii pulueris ad defringendas hoſtium munitiones ſupereſſet,nec tam propinquo hoſte Lotrechio,Duce peracuto atque impigro, dubio euentu opera hoſtium adoriri,è diſciplina videretur. Sed contrà quid turpius eſſe poterat & ad cõuellendas vniuerſæ victoriæ ſpes omnes, fœdius & erumnoſius? quàm dimidia vrbe pulſos hoſtes, extremoque demum timore cõſternatos è manibus emiſiſſe? dum in cõſilio diſceptarent, & Man-

tuanus vti noui decoris auidus non modo perſiſtendum, Verum cum expedito exercitu aduerſus Lotrechium contendendum eſſe diceret vt vna acie de vniuerſa victoria certaretur: cæteri vero ferè omnes pudoris metu reticerent, Piſcarius liberabo vos inquit, tota hac infamiæ ſuſpicione, Quandoquidem nemo ſanus imperator prius de hoſte victoriam expectat, quàm ne ipſe ante vincatur tuta ratione prouideat. Siue hic etenim fortiter inſtemus, ſiue illic audacter cũ Lotrechio manus conſeramus, vtrinque certe inquiſiſsima cõdicione & ancipiti quidem pugna cum auerſo & aduerſo hoſte confligemus, & quod miſerrimum eſt pene ſine tormentis, quum pilæ deſint & ſulphureus puluis, quibus profecto minime careremus, ſi vti ſæpius ſumus conteſtati, qui huiuſmodi copiis præſunt, liberalius & diligentius operam ſuam in negocio præſtitiſſent. Seruemus igitur copias ad non dubiam victoriã ad quam profecto aditum ſi ſapimus fortuna alio in loco commutata belli ratione nobis aperiet. nec mora Proſper ante alios ſententiam comprobat pariterque Vitellius, Antonius Leua, Guidoque Rangonus, atque ipſe demum Mantuanus, qui fœdi conſilii dedecoris metu authores videri nolebant, Neque enim erat ea pudoris cura in Piſcario, qui ſumma virtute aduerſus omnia aſpera inuictus, abſque vlla degeneris animi ſuſpicione, atque item manu & conſilio omnium longe promptiſsimus habebatur. Itaque conclamatis vaſis, ſemicapta vrbe copias educunt & ad Niciam amnem retro ad ſeptimum lapidem caſtrametantur, adeo ignobili receptu, vt pene tormenta maiora linquerentur. Tum vero mutua gratulatione inter Gallicos exercitus multis tormentorum bombis celebrata, Lotrechius minorum ducum aſſentatione excellens Imperatot appellatur, M. Antonius Columna qui apud eum erat Gallico ſtipendio addictus Parmam intrauit, ad Leſcutum, eius diei victoriam ſuo & Lotrechii nomine gratulatum, ipſeque Leſcutus qui & propria virtute & aliena etiam ignauia clarus euaſerat, ad fratrem reuertitur. Hæc vbi ad Leonem perlata ſunt, nihil ipſe animo ſe demittit omnibus modis ærarium replet, ad Heluetios Sedunenſem Cardinalem Legatum cum pecunia mittit, vt viginti eius gentis cohortes in agrum Bergomatem deducãtur. Perſcribitque ſua manu literas ad Iulium Medicem Cardinalem, qui Florentiæ ad reipublicæ gubernacula ſedebat, vt in caſtra peruolaret, Duces & milites alloqueretur, cunctos ampliſsima ſpe reſtituta ad aliam belli rationem reuocaret. Eius aduentu quòd erat opinione omniũ ſumma authoritate, ingentemque vim auri ſecum adducere ferebatur mirum in modum exercitus iterum ad victoriam eſt excitatus. Nec multo poſt relicto Vitellio cum Heluetiis cohortibus, qui cum Alfonſo Ateſtino bellum gereret, ad Padum contendit, exercituſque omnis ad oppidum Caſale ponte traducitur. Idem Lotrechius facit, Cremonaque profectus ad motum hoſtium iter intendit, ne illi celeritate

ritate adhibita longius antecedant; ſuperatiſque fluminibus Ollio atque Abdua, ad vrbem Mediolanum vbi inteſtini eſſent hoſtes ver terentur. Quum ad Caſtellum quod Fratrum Curia dicitur caſtra ponerẽtur, inter Italos Hiſpanoſque pedites ſeditio valde atrox & cruenta, à leui contumeliæ initio repente exorta, vniuerſum exercitum in ſummæ cladis diſcrimen adduxit;nam quum iuſto prope prælio certaretur, & iniquiore Italorum ſorte, qui iam in tabernaculis arma poſuerant, & inſtructis Hiſpanorum cohortibus occurrebant. In proximo productis copiis Lotrechius conſederat, ita vicinus, vt penè caſtrorum fremitus audiretur. Quum Iulius legatus in ſacra purpura prætenta cruce deprecabundus adcurreret, ſummum vitæ periculum adiit, ſolenneque votum Deiparæ virgini nuncupauit, ſi ea ſeditio non multa cum cæde ſedaretur. Affuit voto numen, nam ira militum extemplo repreſſa eſt, ipſius maxime Piſcarii authoritate, qui ſeſe inter ancipitia tela, medium furentibus Hiſpanis oppoſuit; quum vndique pilarum procella cum ſtrage multorum effunderetur, ſic, vt nunquàm præſentiore animo maioreue periculo vel in maximis præliis, quibus poſtea interfuit, ſe miſcuiſſe teſtaretur. Periêre tamen circiter ducenti,& in his Stephanus Facinius Romanus & Antonius Martellius nobilis Florentinus, atque inde ſecundum Ollii ripam promota caſtra ad Rebeccum, qui eſt vicus in aduerſa amnis ripa poſitus,contra Ponteuicum Venetæ ditionis caſtellum. Videri volebant Veneti eo bello ſe medios gerere, Alexanderque Donatus Caſtelli atque alæ equitum præfectus fidem dederat, nihil Venetos in ipſorum ditione Cæſarianis & Pontificiis eſſe nocituros. Erant caſtra tutiſsimo loco poſita, ſi Venetus in fide data perſiſteret; quòd ſi hoſtilia moliretur,nullus ad inſtruendam aciem locus patebat, qui non Caſtelli tormentis obiectus, & vndique expoſitus, vel imperitorum iudicio videretur. Hac re forte perſpecta dum hoſtilium caſtrorum ſitum, & idoneum pugnæ locum explorarẽt Franciſcus Maria Feltrius Vrbinas & M. Antonius Columna ad Lotrechium adcurrunt; quanto in diſcrimine hoſtes verſentur, demõſtrant:poſſe eos facile deleri,ſi ipſe à fronte promoto exercitu, vti prælio certaturus appropinquaret, & hoſtes in tergo tormentis è Ponteuici arce peterentur; Fore etenim vt pedeſtres, & equeſtres præſertim copias priuſquàm eæ coire in ordines & conſerere manus poſſent, fœdiſsime ſterni profligarique ſumma cum voluptate conſpicerent. Tantæ rei patrandæ certa ſpe concepta extemplo mittitur à Lotrechio Sardonus Gallus ipſius familiaris, vt locum inſpiceret, & ſi ita videretur, aliquot tormenta traduceret. Aduentu Sardoni cuncta factu facilia offe-

runtur. Nec mora dum ille in tanta occaſione inani gaudio præoccupatus effusè hoſtibus excidium minatur, Venetus præfectus datæ fidei penitus obliuiſcitur, & cuncta Gallorum arbitrio permittit, vt pote qui nihil de Cæſarianorum clade dubitaret; id vnum rogat vt non Venetis, ſed Gallicis tantum tormentis, & copiis res geratur, vt excuſationi locus aliquis relinquatur. At Sardonus moræ impatiens & Gallica alacritatæ præproperus, quum rem paratam, & exploratam contegere, & occidente iam Sole in craſtinum diem differre omnibus artibus deberet, auidi ingenii vim, quin Falconem emitteret, ſuſtinere non potuit. Forte pila in domum legati Cardinalis adigitur. Ea re inopinata terrentur omnes; in conſilium extemplo Duces coëunt, de Veneto fruſtra conqueruntur; & ſilentio ſumma cum celeritate, mutanda caſtra ad Gablonettam vicum cenſent. Itaque cunctis ducibus rem adminiſtrantibus impedimenta totius exercitus carris, & iumentis imponuntur; egregiaque ſimulatione Piſcarius præfectis cohortium, & centurionibus ad ſe vocatis, vultu maxime hilari, & veluti magnæ alicuius ſpei longe pleniſsimo eos cohortatur, vt arma, corpora, animos ad breue iter expediant, quoniam cognitis hoſtium rebus, ea nocte occaſio longe pulcherrima ad patrandum inſigne facinus offerretur. Ita de ſecunda vigilia præmiſsis impedimentis penè priuſquàm conſilium ſumma expreſſum neceſsitate, militum turbæ, ne dum hoſtibus proderetur, ſine tumultu ad locum quem ſtatuerant peruenêre. At Lotrechius inalbeſcente cœlo ad conſpectum caſtrorum inſtructa acie prouectus, hoſtes è manibus elapſos cognoſcit; Fruſtra tantam rei bene gerendæ occaſionem fuiſſe corruptam Sardoni temeritate conqueritur; mittit tamen leuis, & grauis armaturæ peramplum equitatum Duce Leſcuto fratre, cum quo M. Antonius Columna, & Bonaualles, & Vandeneſius erant, qui nouiſsimos laceſſant, iter eorum explorent, & premendo inſtandoque abeuntes demorentur. Cogebat extremum agmen ipſe Piſcarius cum delecta ſclopettariorum cohorte, non agili equo, ſed ſtrigoſa vectus mula, vt quiſque uel timidus, quum ſingulari Ducis fiducia exæquatum eſſe periculum videret, ſummæ ſecuritatis alacritate compleretur. Iam aliquot milia paſſuum erat emenſus, adeo compoſito gradu, vt nihil de inſtante hoſte ſolicitus, nequaquàm neceſsitate aut metu, ſed certo iudicio perpulchri ædendi facinoris, caſtra mouiſſe videretur. Itaque conuerſus ad Nicolaum Valentinum, & Volagnem Cantabrũ Duces ſclopettariorum, admirabili virtute homines, vultis inquit? vt ſine noſtro periculo, & ſingulari cum voluptate Gallorum horum equitum, qui adeo vehementibus equis atque animis nos conſectantur

ſectantur audaciam ac inſolentiam retundamus ? quum illi nihil ſe magis cupere reſponderent, imperat vt delecti circiter centum inter virgulta, & foſſas quæ vtrinque militarem caſtigant viam, ac ſimul in ſacello agreſti ſemidiruto, ſeſe recondant, & quum Galli eò peruenerint, nihil tale dubitantes diſploſis repente ſclopettis adoriantur; ad confirmandos vero animos ampliſsimè pollicetur ſe de ipſorum ſalute, ſingularem habiturum curam, & quum opus foret binas cohortes, & totidem equitum turmas ſubſidio ſubmiſſurum. Re conſtituta ipſe ad extremum recedit agmen; nec mora Galli citatis equis adueniunt. Nicolaus & Volagnes hinc atque illinc ex inſidiis conſurgunt, magno clamore ædito pilarum procella in confertos effunditur; Galli pluribus ſimul viris, & equis cadentibus inopinata clade perturbantur, nulluſque anguſta in via relinquitur oſtẽdendæ virtuti locus; ſuccedunt tamen aliæ atque aliæ turmæ, & à diffuſis equitibus prælium miſcetur, nec Piſcarius ſuis deeſt, ſummittit alam equitum Duce Ioanne Medice, ac eius cohortem expeditam; atque ita ſclopettarii incolumes, magno hoſtibus illato detrimento recipiuntur. Ea res inſequendi finem Gallis attulit. Lotrechius ſequenti die ad Binam vicum caſtra in conſpectum hoſtiũ produxit. Is vicus binis Romanis cladibus Othonis atque Vitellii ciuili bello inſignis, antiquitus Bebriacum fuit. Proſper, Piſcarius, & Mantuanus æquiſsimo in loco conſederant, aquationi, & accipiendis commeatibus opportuno; carris latera muniuerant, tormenta fronde contexerant, cunctiſque rebus aptiſsime præparatis, & exploratis hoſtium conſiliis id expectabant, vt Galli ac in primis Heluetii qui natura concitati, & alacri impetu vehementes eſſe conſueuiſſent, caſtris ſuccederent, & temere ad conſerendas manus progrederentur. Iam promouerat aciem Lotrechius, haud dubie funeſto prælio certaturus, niſi ab Heluetio transfuga Heluetii, qui in partibus Gallorum erant, de forma & munitione caſtrorum certiores facti, Lotrechium vt pugna abſtineret, opportune monuiſſent. Siquidem nulla vnquàm acies vel Ducum peritia, vel ardore militum aptius, aut alacrius fuit inſtructa. Hinc etenim Piſcario, atque illinc Mantuano & Proſpero cohortantibus Hiſpani atque Itali, qui ab recenti ſeditione minime pacatos animos oſtendebant, depoſitis ſyncera fide odiis, porrectis dextris, & collatis vexillis, pacem fecerant. Ea res Germanis, qui propter ſociorum diſcordiam victoriæ diffidebant, ita animos adauxit, vt manãtibus præ gaudio lachrymis centuriones atque ſigniferi & gregatim denique milites omnium nationũ, ad Iulium Legatum adcurrerent, & pia precatione obnixe peterent, vt Pontificia poteſtate ab omni anteactæ vitæ ſcelere luſtrarentur. Erat enim in ſacra purpura &

argenteam crucem haſtæ præfixam de more præferebat, concionabundusque cunctos ordines, manu dextra cruce ſæpius deſignata ſolenniter expiabat. Sed nequaquàm procedente Lotrechio, reductæ demum legiones amplius tamen quatuor horis equeſtri prælio eſt dimicatum, quo Ioannes Medices excellentis virtutis atque iudicii militaris laudem eſt conſecutus, emiſſaque ſunt aliquot tormenta ab altiore caſtrorum loco in Gallorum turmas, quorum pilis nonnulli clari equites, & in his Conaus Vaſco Lotrechii familiæ magiſter ſunt diſcerpti. Nec multo poſt ad Oſtianũ caſtra reducta, vt Heluetias legiones expectarent, quæ in Bergomatem agrum iam deſcenderãt, pulſoque Pontiremio Gallo, & Vgone Pepulo, qui clauſtra Sebini lacus & montium anguſtias præſidiis tenebant, recta in Mantuanũ agrum peruenerant; quum eis iam ſexcenti ferme equites ex Cæſarianis & Pontificiis, Succaro Heduo, & Aſtore Vicecomite, Mathæoque Beccharia ſummæ audaciæ ducibus occurriſſent. Gens enim ſæpe venalis & infida, quum in hoſtico magna tormentorum & equitum præſidia poſtularet, ita varias moræ cauſas nectebat; vt eos facile appareret cum Pontificiis ſtipendiis dicatos, tum Gallica largitione corruptos, nequaquàm conſpecto hoſte, niſi eos Cæſariani, & Pontificii equites excepiſſent, domum eſſe redituros. Tantis in vnũ coactis copiis, maiore iterũ virium mole ad Ollium reuertuntur. In trãſitu autem amnis Paulus Luzaſcus Mediceis equitibus præfectus vir egregie fortis, ab ala Veneta ex inſidiis eſt interceptus. Quod vbi Dux eius Ioannes didicit, ira & dolore cõcitatus, nihil moratur, & cum paucis familiaribus, ala cõfeſtim ſubſequi iuſſa, ad abeuntium hoſtium agmẽ, ingenti curſu peruolat, clamoreque ædito penè ſolus in poſtremos inuehitur; claua ferrea obuios pertundit ſternitque & totum agmen perturbat. Agnoſcitur ſtatim ab hoſtibus ex terribili voce atque equo maxime inſigni laciniarumque coloribus; nec territæ ad eius nomen Venetæ turmæ, conſpecto præſertim non procul eius vexillo conſiſtere audent, moxque vehementer vrgenti ac acerrime rem gerenti, ſuorumque accurſu opportune confirmato terga obuertunt, atque diffugiunt. Itaque paucis interfectis, & multis captis Luzaſcus eripitur, duoque turmarum præfecti, & in his Hercules cognomento Poeta cum duobus vexillis, & multis equis in poteſtatem deueniunt; admirabilique hac re geſta Medices cum inſigni omnium gratulatione oſtentato paſſim Luzaſco in caſtra reuertitur. Interea Galli cognito Heluetiorum aduentu, quum eam leuis armaturæ manum, quæ à Sebino lacu deſcendentes exceperat, ex itinere ad Carauagium fudiſſent, ad Abduam retrocedunt, vt hoſtes tranſitu prohibeant, ſecundum ripam perpetuas extruunt munitiones, & eas idoneis in locis omni genere tormentorum complent,

plent, & præſertim contra Ripaltam vicum, vbi paucis ante annis Maximilianus Cæſar ſumma felicitate tranſiuerat. Dum pontes parantur, & ab aduerſa ripa Lotrechius, ne iungi contabularique nauigia poſsint, tormentis adactis prohibere contendit. Italicæ cohortes loco ſuperiore ſeptem milibus paſsuum à caſtris pontiſque opere diſtante, noctu piſcatorium lintrem nactæ, in Bremba amne, qui in Abduam influit, Duce Frãciſco Marono Inſubre viro forti Abduam traiicere incipiunt, & Vaprio in oppido domum ripæ imminentem penè prius occupant, quàm ab Vgone Pepulo ſentiantur, qui cum ala Gallica loci præſidio erat præpoſitus. Tantus erat militum ardor, vt ſummo contentionis ſtudio qui nam primi commeantem continue lintrem conſcenderent, inter ſe decertarent. At Vgo vigilum incuria ſero excitatus, tumultuarium in ripa per tenebras certamẽ cum primis contrahit. Sed quum equites ex alta profluentis ripa, pedibus rem gerere cogerentur eſſentque animis & numero, ipſoque armorum genere impares, facile repellitur; nuncios tamen ad Lotrechium extemplo mittit; rogat vt in ſummi momenti negocio valida ſubſidia propere tranſmittantur. Sed primi nuncii ad cubantem Imperatorem, à ianitoribus eius quieti blandientibus non admittuntur. Ita inalbeſcente cœlo iam ſupra quatuordecim Italorum vexilla in hoſtili ripa conſtiterant, Proſper, quo authore id facinus tentatum fuerat continue tranſeuntibus celeritatem adhibebat, & alias atque alias copias à caſtris euocabat; Piſcarius autem in opere pontis cum tota mole exercitus contra Lotrechium verſabatur. Re cógnita Lotrechius, qui id antea ad ſe diſtinendum auertendumque ab hoſte tentari crediderat, Leſcutum fratrem & Vandeneſium Paliciæ fratrem cum equitatu pluribuſque peditum vexillis, & tormentis Vgoni ſubſidio mittit. Euolat impiger Leſcutus cum ſubitario apparatu, ita vt properantia Gallorum agmina à Proſpero Iulioque Legato de Italorum ſalute magnopere ſolicitis, ad tormenti iactum intercedente Abdua ſpectarentur. Res autem omnium iudicio in vna celeritate poſita videbatur: nam ſi Leſcutus paucas & infirmas adhuc cohortes, & in vnius tantum anguſti nauigii beneficio, ſine ſpe celeritatis auxilia deſperantes, opprimeret, nulli dubium erat, quin demum tota ripa, tranſitu hoſtes eſſet prohibiturus. Eo animaduerſo periculo Piſcarius cohortem Hiſpanorum, & pernicisſimum quenque Sclopettarium extra ordinem ſummittit. Eo etiam proficiſcitur Techenus Griſonorum Dux cum duobus vexillis. Porro Leſcutus quum tanta ſummitti auxilia conſpiceret, ob id magis ſibi feſtinandum ratus, adeo citato agmine Vaprium contendit, vt tormenta atque item cohortes paucis tantum Sclopettariis in clunes equorum maturandi cauſa ſuſceptis, omnino relinqueret. Eius aduentu atrox prælium exoritur, Primo equeſtre ac demum

quum equis parum proficerent res & pedibus à cataphractibus geri cœpta,qui hoc imperante agenteque Leſcuto dimiſsis equis & deciſis ab vmbelico ſagulis,vt expeditiores eſſent,ſeſe peditum more conglobarant; multis vtrinque interfectis Galli latiore vici platea potiuntur, domos audacter oppugnant, & ædificium quo Hiſpanorum cohors ſe tenebat iniectis facibus ſuccendunt, cuncta clamoribus & fremitu auxilia implorantium fumo ignibus & perpetuis ſclopettorum bombis complentur. Dimicatur acerrime tribus amplius horis; quū iam in ſummo diſcrimine Itali verſarentur,Ioannes Medices ingentis animi iuuenis dolore ne dedecus acciperetur, ſimul & ferendi auxilij cupiditate vehementer incitatus,quod aliter non poterat,cum paucis periculoſo auſu flumen tranauit, famaque ſui, & Italos ſpe compleuit; & Gallos haud mediocriter conterruit, admirantes & impenſe dubitantes, ne in tumido amne repertis vadis cum ala integra tranſiuiſſet. Ad extremum creſcentibus vndique auxiliis Italorum virtute, Hiſpanorum conſtantia & Griſonorum impetu,Galli area depelluntur;quo in tumultu ipſe Techenus ingēti corpore,oreque hirſuto,& ſupra thoracem & Galeam ferina pelle in horrendum habitum protectus, Leſcutum ſibi congreſſum haſta proſternit. Eripitur tamen periculo Leſcutus & à ſuis ſeruatur incolumis; Vandeneſio pugnanti equus confoditur; cohortes autem Vaſconum quæ ſerius aduenerant cadentē Gratiano Luſcio,& vulnerato Sardono, qui mox interiit, amiſiſque duobus vexillis,in fugam vertuntur. Non videtur prætermittendum Aretini militis cui Stoncinio cognomen fuit egregium facinus. Is ſpectatæ proceritatis Gallum,qui in ea dimicatione ingenti gladio quem ambabus manibus regebat Caponium & Serrallium Florentinos viros fortes obtruncarat, decoris & vindictæ cupidine accenſus petiuit, felicique agilitate, elato in caput ſcuto ſuccedens, ſub inguine incumbentē gladio transfixit,& repetito ictu protinus confecit. Nuſquàm maiore cum laude pedites ætate noſtra, militiæ munus impleuēre;nemo vnquàm Leſcuto vel Dux vel miles, ardentius aut conſtantius dimicauit; eſſetque haud dubie inſigni victoria potitus,ſi tormenta in itinere minime reliquiſſet. At Lotrechius qui in eam vnam,ne Piſcarius pontem conſtrueret, curam incubuerat, cognito fratris ſucceſsu, & abiectis tuendæ ripæ conſiliis,Mediolanum vt ſe mœnibus tueretur retroceſsit. Eius aduentu ad terrendos Inſubrū animos Chriſtophorus Pallauicinus ſummæ nobilitatis & pacati animi Regulus, publicè ſecuri percutitur, quem antea nequaquàm capitalibus quæ maieſtatē reſpicerent delatū criminibus,& nihil tale verentē, Leſcutus violatis hoſpitalis menſæ iuribus,direptaque eius opulētiſsima domo,apud Buretū ceperat. Interea Piſcarius perfecto pōte copias traduxit. Lentoque itinere, propter incredibiles conuehendis tormētis viarū difficultates,ad Mediolanū eſt peruentū,eo ducum conſilio, vt ſi difficilis oppugnatio

oppugnatio nequaquàm territis Gallis videretur; in læuam ad Tici-
num vrbem deflecterent, vt propinqua & copioſa vrbe ad gerendum
bellum potirentur. Iam enim eo Marius Mõtanus Ticinenſis epiſco
pus cum ala equitum aduolarat, & ſingulari Ticinenſium ſtudio, vrbe
atque arce dudum deſerta à Gallis, fuerat receptus. At Lotrechius
vbi multos ex Heluetiis quibus iam minus fidebat, quod apud hoſtes
maior eius gentis multitudo militaret; paſsim dilabi, & ſe peditatu in-
feriorem eſſe conſpicit, vt minore circuitu vrbem defenderet, ſubur-
bana ædificia ignobili & plane barbaro conſilio ſuccendit, Gritto Ve-
neto Legato id maxime comprobãte, qui ſuperiore Maximiliani Cæ
ſaris bello, quũ Triuultius atque Borbonius copiis Gallicis præeſſent,
opportune factum fuiſſe meminerat. Erat res ſummæ plena crude-
litatis lugente populo ea ædificia ſponte concremare, quæ pulchritu-
dine inſignique frequentia, vel ingentis vrbis ſpeciem æquarent.
A ſingulis enim ferè vrbis portis longe lateque intercedentibus hor-
torum delitiis exporrecta lateritiis propugnaculis, & magnis vndique
foſsis atque munitionibus cingebantur. Quum à Laudenſi via mo-
dico flexu ad Ticinẽſis portæ ſuburbana exercitus duceretur, nemo-
que prodiret, fumantibus iam tectis ignotus, nec poſtea vſquàm viſus
vir agreſti veſtitu Iulio Legato apparuit, nũcians Gallos timore & de-
ſperatione præperditos, iniecisse domibus ignes & fugam parare, in-
tentoſque eſſe ciues vt iniuriam vindicarent; proinde læto animo per-
gere maturarent, quando omnes indigenæ cuncta Gallis aduerſa, ipſis
vero tanquàm patriæ liberatoribus ſecunda & proſpera precarentur.
Itaque Proſper & Piſcarius Iuliuſque legatus & Cardinalis Sedunenſis
Heluetiorum adhortator, cæterique Duces circumductis in coronam
equis coeunt; eiuſque ſententiæ ſunt omnes, vt quid ad munitiones ho
ſtium agatur per equites exploretur. Præmiſsi equites referunt in iti
nere neminem occurriſſe, ſegnemque admodum, quod pluuium eſſet
cælum, ſibi videri hoſtium ſtationem. Erat iam ſerum diei, & lenta in
pluuia, lutulentoque maxime itinere, nulla ſolita alacritas in exercitu
cernebatur, quod tormenta impactis cœno curribus, ægre perduci ad
munitiones expugnandas, & niſi expugnaſſent, ſub dino, & paluſtri in
in ſolo frigida & longiſsima brumali nocte, foret quieſcendum. Eo
modo lenta ſpe deliberantibus. Quid opus eſt verbis? Piſcarius
inquit, explorabo ego certius quid animi, & virium in defendenda
munitione hoſtibus ſuperſit, vt in eorum cubilibus omnino perno-
ctemus. Vos date operam, vt Germani quibus tum primum ag-
men contigerat, per quàm mature ſubſequantur; Hiſpani iuxta Ita-
lique ſuccedant, Heluetii vero tormentorum cuſtodiæ relinquantur,
leuis armatura equeſtris quæ pedites primos ſubleuet & cuncta explo
ret, mecum antecedat. Hoc dicto cum Nicolao Valentino & Vola-
gne deſumptis ſibi non amplius octuaginta ſclopettariis ſummæ agili-

tatis atque virtutis,ad munitiones cōtendit; mirum dictu Hiſpani per lubricos aggeres in ſummum munitionis enituntur;ſclopettos repente diſplodunt, lentamque & raram ſtationem improuiſo impetu perturbant;reſiſtunt tamē Heluetii tumultuario adcurſu,ſed minime densatos in aciem Hiſpani facile propellunt;deſilit intra munitionem ipſe Piſcarius,prælioque miſcetur,ſuaque manu confoſſo Duce Heluetio, cæteris in fugam coniectis Veneta etiam caſtra capiuntur. Iam magnus omnis generis militum numerus,audito redditoque clamore ſeſe munitionibus intulerat. Germani ad turrem veterem quæ Imperatoris dicitur ſubter fornices æqueductus, quum Heluetiorū & Gallorum globus ibi aliquandiu impigre reſtitiſſet, multis acceptis vulneribus irruperant. Theodorus Triuultius Venetarum copiarum Dux,qui inermis & penulatus, vt fugam ſuorum ſiſteret, mula prouectus adcurrerat, & iam vulnus in latere ſuſtulerat, à Piſcario capitur, ipſe Grittus è mediis hoſtibus elapſus,cū ala Epirotarum, Laudē tranſuerſis itineribus profugit. Capitur & in fuga Mercurius,ſed mox dimittitur; adeoque res fuit improuiſa, vt Veneti quæſtores qui forte in ſtipendiū pecuniam militi numerabant,aureæ argenteæque monetæ cumulos in menſis,rapientibus Hiſpanis reliquerint. Nuſquàm vllæ copiæ fœdiore euētu memoria noſtra fuere profligatæ. Gallicus interim equitatus magno capto circuitu,ad arcem ſe proripuit,reliqui per mediam vrbem quadrato agmine ad aream arcis nihil ſe ad arma populo commouente,contendēre. Parua profecto cædes pro tumultu eſt ædita. Cæterum ingens captiuorum & equorum impedimentorumque præda parta. Iam totus ferme exercitus munitiões erat ingreſſus, Proſperque ſecundiſsimo ſucceſſu lætus, quòd ſuburbanis tectis ad ſtatuēda caſtra potiretur, contentus eſſe videbatur; vt pote qui ea die,nocte præſertim ingruente munitiones manu capi poſſe,tácita cogitatione deſperaſſet; quum multorum nunciis affertur Piſcarium Romana porta ingreſſum, proximam portæ & Triuultianis ædibus regionem, cohortium præſidiis firmauiſſe, Gallos effugiſſe ad arcem,& Mediolanenſes expoſitis vndique luminibus,nihil magis optare quàm vt pacato,victor exercitus amicam vrbem ingrederetur. Eodem quoque tempore Aſtor Vicecomes & Puſterlius nōnullique alii exules, vrbem ingreſsi; propinquos & Gibellinæ factionis principes excitarant,vt portas aperirent, victoreſque reciperent. Itaque de ſecunda vigilia Proſper, Iuliuſque legatus,& Mantuanus, Ticinenſi portæ ſuccedētes lætiſsimis Mediolanenſiū animis recipiūtur,coeuntque omnes in Cribelliana domo quæ eſt contra nobile Diocletiani templum,à Chriſtianis diuo Laurentio dicatum;ſumma quidem ſecuritate,ſed magno tamen periculo, ſi Galli de ſua tātum ſalute cogitantes, re cognita ad eos comprehendendos facillimo auſu cōuolaſſent. Sed res aduerſæ ſicuti animos cæco metu perterrent, ita conſilia vel ſum-

mæ facilitatis & rationis eripiunt, Venit in eam domum etiam Piſca-
rius qui quum alios ſalutaret, Iulii legati dextram exoſculans & per-
blande arridens;non ne mihi,inquit,legate,pro his quæ hodie geſsi,ali
quando gratiam es relaturus? Id verbum,quaſi ipſe vnus totam victo-
riæ laudem vſurparet, Proſperi animum adeo alte pupugit,vt iracun-
diam vix ſuſtinens,extenta ceruice,ac ore admodum agreſti interroga
ret,quid nam id eſſet quod ſolus omnino geſsiſſet. Ad id feruida bile
concepta Piſcarius valde commotus,gladii capulo dextra cõpræhenſo
contumaci vultu ironice, nihil ſe geſsiſſe reſpondit; haud dubiè atrox
facinus æditurus,niſi iracundia puncto temporis inducta ratione reſe-
diſſet,& legatus interpoſita dextra, pacificatoris habitu,ambos conge-
ſta vtrinq. laude pacauiſſet. Ab ea die nunquàm poſtea inter eos quan
quàm militari officio coniunctos,adeo ſyncera fide amicitia conſtitit,
quin alter alterius gloriæ & dignitati haud obſcuris inuidiæ ſtimulis
obtrectaret. Eadem nocte Lotrechius qui nihil earum rerum con-
tempto hoſte, accidere poſſe putauerat, & tot magnis circum ſe duci
bus cum Italis tum Gallis,ſalutaria ſæpe monentibus, ſe cuncta vt res
in tuto eſſent, egregie prouidiſſe reſponderat,animo fractus Comum
profugit: tanta omnium mœſtitia,tantaq.itineris atque agminis defor
mitate, per anguſtos munitionis exitus educto equitatu, vt per tene-
bras fœdæ fugæ iter ſimile, nihil etiam perſequente hoſte videretur.
Id ad ſummam Cæſarianorum victoriam defuit,quod non ſtatim feſsi
equites, qui perpetuam noctem in equis velut in acie ſtetiſſent,ad per-
ſequendos Gallos educi potuêre;ea quidem ſorte,vt tot Gallorum alæ
in ſummum adductæ diſcrimen,non ducis conſilio,ſed torpentium ho
ſtium ſecordia ſeruatæ viderentur. Nec deerant Galli inſignes qui Lo
trechium in ea calamitate intemperãter accuſarent, quaſi nimia ſuper
bia in ſuos, & in Inſubres crudelitate cuncta penitus euertiſſet. Erant
hercle in ipſo Lotrechio multæ virtutes egregiæ vel antiquorũ ducum
morib.pares,vt pote qui in extrema Aquitania ad Pyreneos ſaltus ſum
mo loco natus, exultantem illum Gallicæ naturæ vigorem ſolerti Hi
ſpanorum grauitate condiuerat;verum ingenio & ſpiritu adeo erat ela
tus,vel longo ſucceſſu arridentis Fortunæ, vel amicorum adulatione,
cui magna pars hominũ immodicis capta votis facile deſeruit: vt in rę
bellica ſpretis aliorum conſiliis,errare quàm doceri malle cenſeretur.
Cæterum Comi biduo tantum moratus,ne tantus equitatus Lario lacu
& perpetuis montibus incluſus, inutili mora, paucis dieb. pabuli ino-
pia conficeretur,Heluetiis domũ redeuntib.Leucum contendit,quod
eſt oppidum ad exitum Abduæ amnis, vbi lapideo ponte antiqui ope
ris vniuerſas copias in Bergomatem agrũ Venetæ ditionis,incolumes
traduxit. Comi autem præſidio eſt relictus cum ala equitum & qua-
tuor peditũ vexillis Vandeneſius vir exiguo corpore,ſed ſingulari ani
mi promptitudine inter Gallos admodum illuſtris. Dum eſſent in

Bergomati Gallorum copiæ afflictæ omnibus malis, & à Fortuna deſertæ, Lotrechio oblata eſt occaſio recuperandæ Cremonæ, Nam Cremonenſes qui dudum victoriæ ceſſerant, ſibi ſatis virium ad reprimendas Gallorum eruptiones, quæ ex arce fiebant, eſſe putarent, nulla externæ gentis præſidia recipere voluerant, Ingruente inopinato aduentu Lotrechio, fruſtraq. petitis è Placentia Heluetiorum cohortibus, portas aperuerunt, Quũ paulò ante Varolius & Palauicinus Gibillinæ factionis principes, ſupplicii metu profugiſſent. Lotrechius opulenta recepta vrbe recreatus, dum Cremonenſium leuitatem imperata ingenti pecunia, vlciſcitur, puncto temporis illudente Fortuna, Parmam amiſit, eodem enim ipſo die, Federicus Boxolus deſperatis rebus cum præſidio vrbe exceſſerat, relicto ibi Roberto Sanſeuerino ſororis filio, vt iuuenis Mediceæ familiæ affinitate coniunctus, præclaram deditione vrbis gratiam apud Leonem mereretur. Sed Robertus ſucceſſu Lotrechii cognito, ancipiti cura anxius, cui nam Gallo an Pontifici retenta aut reddita vrbe deſeruiret, vehementer hæſitabat. Iam enim Parmenſes ad Iulium legatum oratores miſerant: & ipſe auunculi fidei, veluti depoſito accepto, iure quodam illigatus eſſe videbatur. Euiciſſet tamen omnem alium pudorem vnus auunculi reſpectus in eo iuuene cuius Pater & Patrui Gallicæ factionis ſemper extitiſſent, niſi Vitellius valde timens ne Parmam, Galli è Cremona Pado ponte iuncto peruolarent, è Placentia celeriter adcurriſſet. Succeſſere ad portam Alexander Vitellius & Hieronymus Columna promptiſsimi iuuenes cum ſingulis equitum vexillis ipſo ſeniore Vitellio ad tertium lapidem cum cataphractorum ala ſubſequente, ambiguis adhuc portæ cuſtodibus nec eos tamen admittentibus, Sed duces vt oportuit conſilio repente capto, duos equites maxime ſtrenuos loris equos trahẽtes per ſpeciem ſolæ ferreæ diſcalciatis equis reponendæ, intra portam ſimulanter inſinuant, illi repente gladios diſtringunt, cuſtodes obtruncant, ſuccedunt alii, porta occupatur, inferuntur ſigna, ſingulariq. demum totius Ciuitatis ſtudio, põtificis maximi Leonis nomen inclamatur. Dũ hæc geruntur, Piſcarius ad oppugnandũ Comum eſt profectus; poſitiſque, à meridie ad Pentagoniam turrim maioribus tormentis, mœnia præalto intus aggere munita ita attriuit & perrupit, vt effractis ſilicib. ingens ruina muri corruẽtis per decliue in foſſam ederetur, qua haud difficilis præberi poterat aſcẽſus. ſed foſſa quæ intercedebat profundis plena aquis, & tormenta quæ propugnaculo turritæ portæ in dextrum latus emittebantur, milites ne alacriter & minore cum periculo ſubirent, magnopere retardabant. Iam enim Nicolaus Valentinus inuſitate fortitudinis ſclopettariorum præfectus, & Peralta Centurio tormentis diſcerpti, quum audacius ante mœnia verſarentur cum maximo Piſcarii dolore perierant. Vandeneſius quoq. vti erat intrepidus, in ſummis effracti muri ruinis, vinaria vaſa, plena ceſpite collocarat,

extruebatque aggerem introrſus, vt diſpoſiti in munitione milites ab hoſtium ſclopettariis tegerentur. Erat ante foſſam contra Gallicas munitiones, vbi maxime certabatur, ſacrata ædes Hoſpitalis, cuius faſtigium Gallorum aggerib. æquabatur. Itaque Piſcarius ſublatis aliquot tegulis, culmen adaperit, & introrſus conſcendere ſclopettarios iubet; præcipit vt quum ſignum dederit, procellam pilarum in hoſtes effundant, Imperat etiam tormentorum magiſtris, vt libratis ictibus munitionis dolia diuerberent. Tum vero dato ſigno, cuncta, vti in terræ motu accidit, cum fragore cõcuti, Gallos & Heluetios ſuperfuſa pilarum grandine perturbari; multi cadere, alii ſaucii locum ſine pudore deſerere. Aderat ſuis Vandeneſius adhortator & propugnator egregius; Hiſpani tamen foſſam minime tranſcendebant, quamobrem locus ea die haud paruo accepto incommodo, à Gallis præſertim cataphractis eſt defenſus, qui quanto doliis propiores erant, tanto tutiores ceu poſteriore acie magis detecta, in opere & loci defenſione verſabantur. Erat adhuc integra ſpe Vandeneſius, quum nauigia à Leuco, vti Lotrechius ſe tranſmiſſurum promiſerat, ſulfureo puluere, pilis, tormentis, & milite completa ſingulis momentis expectaret. Sed Piſcarius vbi ea didicit aduentare, Guſmanum virum fortem & rei naualis non ignarum, cum claſsicula Gallicis nauigiis obuiam mittit, ita medio Lario in lacu commiſſa nauali pugna, Galli ſuperantur. Verum Guſmanus iam planè victor, dum in hoſtilem nauem tranſcendit, & pede labitur, lacu eſt ſummerſus. Hæc vbi Comi nunciata ſunt Vandeneſius conſumpto omni puluere, & deſperatis auxiliis Piſcario deditionem facit, iis legibus vt ipſe incolumis cum equitatu totoque reliquo præſidio, impedimentiſq. & vexillis ad Lotrechii caſtra deducatur, & nulla Comenſibus inferatur iniuria. Accipit læto animo conditionem Piſcarius, ſolennes tabulæ conficiuntur, ipſe Vandeneſius armatus ex muro deſcendit, & claues portarum vrbis, de manu, ſpectante exercitu, Piſcario tradit. Eo modo compoſitis rebus, Ioannes Dorbinus caſtrorum magiſter perrupti muri cuſtodiæ imponitur, vt Hiſpanos ab ingreſſu vrbis arceat. Comenſes ſoluti metu ſpectatum in caſtra exeunt, iurant in verba Piſcarii, & fœderatorum nomine ſacramento adiguntur. Erant deniq. omnia quod Gallos externos graueſq. domi nos expuliſſent, plena gratulationis atq. lætitiæ, ſed dum Galli collectis ſarcinis profectioni ſe ſe accingunt, paſsim totis caſtris Hiſpani prædæ auidi in coronis & cõtuberniis ſeditioſis ſermonib. cõqueruntur, quod minime neceſſaria et prorſus inutili cõpoſitione, Galli & Comẽſes in deditionẽ eſſent recepti, qui facile expugnari, iureq. diripi poſtquàm tot tormẽtorum ictus expectaſſent, omnino potuerint, ſi eo modo bellũ geratur, ex victoriis premia & decus ſolis ducib. porro labores & vulnera militib. obuenire, quod iam ſupereſſe oppidum ex hoſte, quod virtute expugnent, vt aliquando ditentur, & nõ ſperatam modo ſed pro-

miſſam laborum mercedem ferant, ſi iam ad extremos Italiæ fines fru ſtra vincendo egeſtate & fame ſemieneċtis in tanta tenuitate ſtipendii abſque vllo prędæ commodo ſit peruentum? Has voces Piſcarius & commouentis ſe multitudinis fremitũ aurib. accipiebat, nec credebat tamen milites tantũ ſcelus auſuros, quum repẽte arma capiunt, eo ſpe ctante per tranſuerſum murũ qui intercedebat, vſq. adeo anguſtũ, vt ſinguli tantum tranſirent, foſſam ſuperant, & per ruinas enituntur. Ioan nes Dorbinus & Vargas Signifer, qui erant cũ cohorte in ſummo muro cuſtodiæ præpoſiti, non modo reptantes & ſcandentes non arcent, haſtiſue retrudunt, ſed eos porrectis dextris excipiunt & alacriter intro ducunt: ita incredibili celeritate, ſi loci difficultatem repu temus, Hiſpani omnes ac demũ ipſi Germani in vrbem irruperunt. Vrbs tota miſerabili cõditione eſt direpta, Patritii pleriq. ætate prægrandes vt maiore pecunia ſalutem redimerent, vulnerati, alii occiſi; Lucia etiam Capellia nobilis & forma ætateq. florenti matrona, Sclopetto crudeliſsime traiecta eſt, nõ templi maximi Sacrario, quin vaſa altarib. dicata raperet, nõ Veſtaliũ virginum ſacris ædibus quin cuncta pollueret, Hiſpanus miles pepercit. tanta auiditate vt nunquàm impudentius vel atrocius, ſi violatam fidem publicam ſpectes, vrbs vlla direpta fuiſſe, videatur. Vnũ Piſcarius qui cũ Vaſtio fratre ſatis mature irruperat, diligẽter cauit, vt Vandeneſiũ & Gallos ſeruaret inuiolatos, quib. equos, arma, veſtẽ vti potuitſeuera facta cõquiſitione reſtituit. tanti &.n. Regis ducẽ, ſummæq. nobilitatis & excelſi animi virũ iratũ & frementem cui fidem fefelliſſe vel aliena culpa inexpiabile ſibi dedecus futurũ eſſe intelligebat, omnib. humanitatis officiis lenire conabatur. Sed Vandeneſius vbi ad caſtra Gallica fuit deductus eam cõtumeliam iracundo ingenio minime ferens, per præconem miſsis & euulgatis epiſtolis Piſcariũ ad ſingulare certamẽ prouocauit, tanquàm priuatæ publicæq. fidei violatorem, quòd ſe & Gallos omnib. vexatos iniuriis fœde violari & Vrbem ſolemni deditam pactione, non militum ſed latronum more, impune diripi permiſiſſet. Enimuero hæc prorſus indigna Piſcario cenſebantur, qui adeo religioſe, vti decoris cupidus in præclaro grauitatis & iuſtitiæ nomine famam quærebat, nam certe hoc admiſſum ſcelus, nec vlla doloris teſtificatione, demum impunitum, ingenti eum inuidia onerabat, hærebam ego eius lateri comes in Iulii Legati comitatu caſtra ſecutus, & in eo lugubri ſpectaculo tantaq. rerum acerbitate pereuntis patriæ interitũ deprædcabar, poſtulãdo vt ad abolendã ignominiam, ſaltem in eos militari more animaduerteretur, qui vel primi nefario auſu, captis armis ad murum adcurriſſent, vel qui in ſtatione poſiti locũ illis ſcandentib. flagitioſe cõſociata perfidia prodidiſſent. Sed Piſcarius quod tanta ſibi, ſcelerata militũ licẽtia, ad grauiſsimam notam inuidia conflaretur, præ dolore ſe mortem optare, neq. tum aliud poſſe præſtare reſpondebat, quàm vt eos quos indicabam & ipſe probe notauiſſet

ſceleris

ſceleris authores ad merita ſupplicia reſeruaret. Audiui ego poſtea Proſperum in corona prædicantem Piſcarium famæ ſuæ iure optimo fuiſſe conſulturum, ſi totum exercitum, vel ſaltem ſtationis cohortem ſeuera lege decumaſſet. Sic vt multi poſtea crediderint eum præaltis innixum conſiliis in ſpem ingentis imperii ea vel inique militibus indulſiſſe, vt ſingulorũ redimeret voluntates, & ob id eos maxime ſibi obſtrictos, & ad omnia audenda paratos efficeret, vti poſtea rebus maximis incredibili eorum virtute feliciter geſtis eum non inani iudicio ſperaſſe manifeſte apparuit. Dicere etenim ſæpius ſolebat, nihil iis qui in bello verſarentur, eſſe difficilius quàm Martem ſimul & Chriſtum pari diſciplina coluiſſe, quando mos bellicus in hac corruptela militiæ, à iuſtitia & religione penitus auerſus eſſe videretur. Cæterùm Vandeneſii literis reſcripſit non debere eum, dolore animi vehementius quàm æquum eſſet incitatum magis de ipſo conqueri quàm de militibus, à quibus inopinata ſeditione fuerit circumuentus; ne fidem, quam ſyncera voluntate dedidis dediſſet, exactiſsime ſeruaret, quando in ea turbulenta conſternatione defectioneque militum, præclaris operibus oſtenderit, quantæ ſibi curæ eſſet, vt Galli ante omnia inuiolati ſeruarentur. Proinde non eſſe alienum ab humanis caſibus quos plerunque vis fatalis importaret, vt rectam conſcientiam & egregiam voluntatem, æquiſsimi homines loco veniæ vel excuſationis æſtimarent; quod verò vllam omninò ab æquitate, vir iracundia præpeditus, excuſationem recipere nollet, neque Fortunæ vim reputaret, quæ cuncta remedia improuiſo turbine rapuiſſet, ſe id certamen, quod offerretur, minime detrectare, oblaturumque ſe præſtituto in loco arma & tela, quum perfecto bello, in quo ad alienum arbitrium militaret, Cæſaris ſacramento & publico munere foret exolutus. Dum hæc Comi fiunt, Leo Pontifex leui in ſpeciem ſed atroci intus atque peſtifero morbo non ſine veneni coniectura, pauciſsimis diebus extinguitur. in cuius morte non modo bonæ artes & literæ, ſed copia rerũ, & publica ſalus, & denique leta omnia perierunt. Eo nuntio accepto Iulius legatus, & cum eo Sedunenſis cardinalis magnis itineribus ad comitia Romam contendit, Lotrechius vero in ſpem erigitur belli proſpere renouandi, Veneti quoq. rei Gallicæ multo propenſius fauent, nec tamen Cæſarianis animus concidit. Parantur vtrinque noui exercitus. Franciſcus Gallorum rex qui Heluetiis mercede cõductis Belgicæ Galliæ fines vaſtabundus irruperat, nullaque re memorabili geſta, quum copias Cæſaris ad Valentianum oppidum opprimere potuiſſet, domum redierat, omnes vires ad Italicum bellum intendebat. Pari quoque Cæſaris ſtudio ex Germania peditum auxilia mittebantur. Interim Lotrechius mortuo Leone pontifice, nec adhuc in locum eius alio ſuffecto, Parmam capi poſſe facile ratus, eo magnam copiarum partem, Federico Bozolo, Marco Antonio Columna, & Bonaualle. Ducibus

tranſmiſit, Ii quod in celeritate inopinatoque aduentu ſummam ſpem reponebant, nequaquàm tormentis adductis, tantummodo ſcalas tu lerunt; ea re cognita Parmenſes audacter præconibus Gallis reſpondent, ſe vrbem quò ad vires ferrent, Romano futuro Pontifici fideli conſtantia, ſeruaturos. Itaque tribus in locis, diuiſis trifariam copiis, Galli vno tempore, appoſitis ſcalis murum inuadunt, ſed tribus pontificiis cohortibus, adminiſtrante & propugnante Salamonio Siculo, & Parmenſes alaciter arma capientes, Guicciardino vrbis præſide vehementer adhortante, mœnia defenduntur, Gallique omnibus in locis, vario genere telorum obruti detruduntur. quo accepto detrimento, inſequenti nocte Galli diſcedunt, adeo mœſto trepidantique agmine: vt quum falſo rumore exorto Proſper atque Piſcarius ad iter concidendum Padum tranſiſſe dicerentur, ſe ſe in nocturno frigore via maxime lutulenta, obſcuroque admodum cælo, omnem facile fœdi motus pudorem exoluente tremendo errandoque conficerent, quibus malis opportuno inuento Marcus Antonius, infixis cornò paſſim per viæ margines cereis luminibus fæliciter occurrebat. Tum vero manifeſte verum eſſe apparuit, quod Fabritius Columna militari prologuio dicere ſolebat, tormenta maiora pro Vrbium & Caſtellorum hoſtilium clauibus haberi, nihilque tutum vel egregium militiæ poſſe geri, niſi vel in paruis expeditionibus ipſa tormenta quæ cuncta proninus aperiant, conuehantur. Nec multo poſt Renatus Baſtardus Sabaudius Franciſci Regis auunculus cum Palicia & delecta Gallorum iuuentute Heluetiorumque legionibus tribus à Verbano lacu in Italiam deſcendit, occurrere eis negligenti diſſipatoque agmine Mediolanum iter habentib. Cæſariani equites Caſtriotto & Caſtalio ducibus, quos Piſcarius exploratũ miſerat, qui Heluetios improuiſo adorti circiter ex his ducentos in Carbonatio vico cæcidere, Inde caſtigata licentia euagandi nequaquàm ſimili temeritate, verum è diſciplina confertis ordinibus Modoctiam eſt peruentum. Ibi Lotrechius cum ſuo, Venetoque exercitu, ſuperata Abdua cum ſumma omnium letitia & gratulatione ſe coniunxit. Erant enim ii duces & tales tantæque copiæ, tribus in vnum coniunctis exercitibus, vt Mediolanum imperii caput, Gallis præſertim arcem tenentibus in diſcrimine poſitum eſſe videretur. Neque enim tantulis Cæſarianorum copiis vrbs ampliſſima facile poterat defendi, niſi, è Germania Hieronymus Adurnus duce Georgio Franiſpergo incredibili celeritate per niuoſas Rhætiæ & Vulturenæ vallis alpes quinque milia delectorum peditum adduxiſſet. Interea Proſper, atque Piſcarius de hoſtium conſilio haud ambigua coniectura iudicantes, nobili inuſitatoque opere arcem circumuallare ſtatuerunt, ratione ducta ex Comentariis C. Cæſaris qui ad Alexiam binis auerſis munitionibus extructis, obſeſſorum, exteriorumque hoſtium conatus fæliciter eluſiſſet, Nemini enim erat dubium, quin Gal

li, vt

ſi, vt ſuis opem ferrent, ad arcem eſſent inſtructo exercitu peruentu-ri, atque ita intromiſſo commeatu renouatoque præſidio Cæſarianis non modo de retinenda vrbe ſed de tota victoria foret deſperandum. Eo opere nullum vel noſtra vel patrum memoria, militiæ maius aut mirabilius fuit. A Vercellenſi enim via, incluſis priuatis ſacriſque ædibus ad Comenſis portæ extrema ſuburbia binæ perpetuæ munitiones lunato ambitu ſunt perductæ, ita vt inter eas ſingulis concluſas foſſis, latiſsima via relinqueretur, qua equites armatæque acies & tormenta currulia facile commearent, vtrinque ad capita munitionis ingentia erant propugnacula, totoque opere alia minora forinſecus eminebant, cum idoneis feneſtellis vt tormentis, ſuccedentium latera peterentur. Arx ipſa ab opere diſtabat ſtadiorum trium interuallo, ſic demum, vt partim à ſuburbanis tectis, atque his, quos diximus perpetuis aggeribus, partim qua vrbem deſpectabat, præſepto regionum exitu, vndique concluſa teneretur. Interim Galli duces producto exercitu, in pratis & viridariis quæ ab arce late extenduntur, non longe ab hoſtium munitionibus conſederunt, qui in arce erant ſingulari affecti letitia & ſummis turribus ſuorum caſtra deſpectantes, id vnum, poſtquàm erumpendi facultatem amiſiſſent, intenti expectabant, vt ab iis magno impetu, Cæſarianorum munitiones perrumperentur, gerebatur res omnibus horis nunquàm ferè ceſſantibus magnis tormentis, multique interibant, ſed plures ex agreſtium foſſorum quàm militum numero, ipſeque Alfonſus Vaſtius pene interiit, quum pilæ ictu defracto quodam pariete cementi fruſtulis reſilientibus, minuta plura vulnera ſiniſtro crure ſuſcepiſſet. Erat apud Gallos Nauarrus, is more ingenii ſui cuniculos inſtituerat, quibus in medias hoſtium munitiones erumperet, cauabantur paſsim foſſæ obliquæ, ferratis gyris ad euitanda tormenta conciſæ, quibus ad Cæſarianorum opera penetrarent: certabatur etiam quotidie extra ordinem ab equitibus, leuiſque armaturæ peditib. apud caſtra Gallorum. Non videtur prætermittendum Luponi Hiſpani militis facinus. Is curſu & virib. tantum valebat, vt ariete etiam humeris impoſito velociſsimi cuiuſq. curſū adæquaret. Hunc Piſcarius quum certiora de hoſtium cōſiliis eorumq. præſertim operib. cognoſcere maxime cuperet, prępoſito præmio impulit, vt ad munitiones Gallorum excurrere, & aliquid ipſius ingenio & ſoleritadignū referre vellet, quando pernicitati pedum confiſus id tuto aggredi poſſe videretur. annuit Luponus aſſumptoq. ſecū fideli ſclopettario pedite diluculo ad hoſtium munitiones eſt profectus, perſpectoq. ſitu, ſemiſopitū vigilem corripuit, procerum ſane Gallum eumq. ſublato clamore fruſtra reluctantem, comite in excitos & perſequentes ſclopettū diſplodente, ad Piſcariū humeris deportauit, vt cuncta ſigillatim eo referēte proderētur; excepit id facinus cū multo riſu vterq. exercitus, Verum Piſcario haud vanū illius indiciū fuit, horaq. maxime opportuna

cum delectis cohortibus, hoſtes in opere occupatos eſt adortus, tanto Hiſpanorum impetu & perturbatione Gallorum, vt multis in foſſa oppreſsis & cæteris qui in ſtatione erant cum cæde profligatis, tota Gallica caſtra ad eum tumultum, vt in ſubita armorum conclamatione, timore & ſtrepitu complerentur. Biduo poſt quum Marcus Antonius Columna medius inter Pontiremium Gallum & Camillum Triuultii filium adequitans circunfuſis pluribus Heluetiis ducibus paulò editiore munitionum in parte verſaretur, maioris colubrinæ ictu cum Camillo miſerabiliter eſt diſcerptus. Vir inter Italos, ſi ingenii ad omnia grauis & eruditi, & corporis ingentis; viriliſque maxime oris dotes cum fortunæ donis computentur, militari laude digniſsimus: Proſper vti fratris filium & tantæ indolis Romanum ducem decuit; veriſsimis luxit lachrymis, ab hoſtibuſque receptum adhibito funeris honore tumulauit. Ferunt Proſperum conſpecto illo hoſtium globo; armis & criſtis maxime conſpicuo, ignarum prorſus cui nam exitium pararet, eam colubrinam diu ſuis libratam manibus vt emitteretur præcepiſſe. quo caſu, reputatione tam iniquæ ſortis iuſto grauior mœſtiſsimo Patruo dolor inciderit. Nec multo poſt, Galli duces nequicquàm inſtitutis & perfectis operibus quum munitiones hoſtium ſe poſſe perrumpere deſperarent, ad Binaſcum Ticinenſi via caſtramouerunt, occupatiſque propinquis vicis, partem copiarum cum Memorantio & Federico Bozolo trans Ticinum amnem miſerunt, vt ad oppugnandam Nouariam debili firmatam præſidio, conuolaret: At Mantuanus & Antonius Leua, qui Ticini erant cognita Gallorum profectione eis ad Gambalottam vicum productis copiis occurrunt, ſed quanquàm ad tormenti iactum, collata ſigna eſſent, prælio tamen non decertant. Ita Memorantius ſuo innixus conſilio Nouariam proficiſcitur adductiſque tormentis & ſigno prælii militibus dato fruſtra propugnante & defendente Philippo Torniello, vrbem capit & diripit: in ea irruptione Bocalius Gallus dux equitum eſt interfectus. Interea Franciſcus Sfortia qui paternum in regnum reducebatur, è Germania Ticinum venit, cum Mediolanenſes incredibili cum lætitia, cunctantem expectabant, teſtabanturque apud Proſperum atque Piſcarium ſe nequaquàm in poſterum tantam vim pecuniarum in ſtipendium eſſe collaturos, niſi Principem ſuum Cæſaris & Leonis ſtudio reſtitutum, paterna in ſede conſpicerent. Deerat enim Cæſarianis pecunia, quum ſublato Leone Pontifice & Hadriano qui erat ſuffectus in extremis Hiſpaniæ finibus agente, ipſoque Iulio Medice Florentiæ inimicorum armis & domeſticis inſidiis petito, cuncta prope ad alendos exercitus defeciſſent. Cupiebat equidem Franciſcus Sfortia Mediolanum proficiſci, ſed alienum videbatur à belli cauſa, ſalutem in diſcrimen deuocare, & circumfuſos hoſtes fallere conari, quando aut euolandum cum paucis; aut ſi cum valido præſidio ire pergeret, in iti

nere, noƈturno prælio foret dimicandum, augebant has rerum diffi-cultates Germani, qui Ticini erant, pecuniam in ſtipendium vſque adeo acerbe ac inſolenter flagitantes, vt Mantuanus & Leua magnope re timerent, ne turbidi & ſæpe venales animi, occulta forte Gallorum largitione corrupti, ad perfidiam verterentur. His rebus Mediolani cognitis, Piſcarius, Caſtallium familiarem ſuum equitum præfeƈtum cum pecunia & mandatis Ticinum mittit: Is euitata militari via haud magno ad læuam capto circuitu, nullo hoſte obuio peruenit, prolataque pecunia & pacatis ſubinde Germanis Sfortiam alloquitur. Docet exploratam eſſe viƈtoriam, ſi Mediolanum ire maturaret, ſi verò inani præpeditus metu, diutius cunƈtaretur, cunƈta perdita & conclamata uideri, tutiſsimum eſſe id iter, quo ipſe veniſſet incolumis, Piſcari um præmiſſo vniuerſo equitatu cum legionibus conſtituta noƈte ad ſe ptimum lapidem egreſſurum, exeunti equites, qui Ticini eſſent, & Germanos latera ſimul & terga clauſuros. Dubitantem adhuc Sfortiam & paterni carceris ærumnas, ſi caperetur, anxio animo reputantem, Hieronymus Audurnus vehementi oratione, qua non modo ignobilem ſed funeſtam fore moram oſtendebat, incendit; atque ita Franciſcus ſalutis ac Imperii iura ſuperis cōmendans inſignem equū conſcendit, feliciq. temeritate noƈtu confeƈto itinere flexuoſis tamen tramitibus ad Piſcarium peruenit. Tum vero ab armatis legionibus diſploſis certo numeroſoque ordine minoribus tormentis, ad lætitiæ ſignum Dux & Princeps eſt ſalutatus. Is fragor crepitantium tot tormentorum Gallos excitauit & Venetos qui mutuis criminationibus publicam omnium incuriam fruſtra proſequentes vniuerſi belli facile conficiendi, exoptatam totieſq. exploratam occaſionem amiſiſſe querebantur. At Lotrechius qui in tantæ rei momento defuerat, vt incuriæ vel imprudentiæ infamiam nobiliore auſu reſarciret, ad oppugnandum Ticinum ſumma celeritate contendit, ratus magnam præſidii partem in comitatu Franciſci Sfortiæ Mediolanum tetendiſſe: nec ob id modicis copiis vrbem defendi poſſe murorum ambitu ingentem; neque nouis operib. ab Antonio Leua ſatis egregie permunitam. Succedente ad mœnia Lotrechio atque eam muri partem quæ à Noua porta ad arcem pertinet, maioribus tormentis quatiente, ipſe Federicus Gonzaga Mantuanas Princeps iuuenis noui decoris auidus, nequaquàm animo deficit; introrſus munitiones parat, adiuuantib. præclare Ticinenſibus ſtrenue & fortiter repugnando, ſingularem tuendæ vrbis fiduciam ſuis pariter atque hoſtibus oſtendit. Cæterum per literas orat Proſperum atque Piſcarium. vt ſubſidiarias cohortes pro pere tranſmittant, ipſique promotis caſtris ad ferendum auxilium ap propinquent. Id ni fecerint ſe nequaquàm impetum hoſtium diu poſſe ſuſtinere; proinde niſi mature ſubueniant, idque protinus ſe præ ſtaturos ſignificent, ſe non ſerum & extremæ neceſsitatis conſilium ſibi

deſumpturum, ne diu fruſtra repugnans, in mediis captæ vrbis ruinis opprimatur. Erat iam prope omnis ſpes vndiq. præciſa introducendi auxilii: nam Gallica & Veneta caſtra circa vrbem ingenti diffuſa latitudine itinera omnia claudebant, nõ defuere tamen Proſpero & Piſcario cohortantibus & præſenti pecunia Centuriones inuitantibus, Italicæ duæ & totidem Hiſpanicæ cohortes, quæ ſe omnino peruaſuras eſſe profiterentur. Præfecti fuere ante alios inſignes Cullius Florentinus & Corberia Hiſpanus. Ii non minore nocturni itineris felicitate quàm animi conſtantia, deceptis vigilibus per media hoſtium caſtra tranſiuerunt, quum Galli eos Italica loquentes lingua, Venetos eſſe putarent, & à Venetis Gallice reſpondentes, Vaſconum cohortes crederentur. Verum vbi Ticino magis ac magis appropinquarunt in interiores vigilum ſtationes demum incidêre. Ibi quum ad falſum teſſeræ nomen proderentur, cunctis in eos irruentibus, vix præbita eſt euadendi facultas; Tumultu tamen totis caſtris exorto Galli equites tergis inſtando nonnullos cecidêre. Biberactus Lotrechii propinquus alæque vexillifer feruidiore ingenio iuuenis, dum euadentes intemperantius perſequeretur, intra portam quæ Ticino amni coniungitur, ſignum intulit, atque ibi priuſquàm noſceretur, eſt interfectus. Interea Lotrechius non vno in loco mœnia quaſſabat, Cæſariani nouarum cohortium ſubſidio adiuti, impigre reſiſtebant; quotidie equeſtribus præliis eruptione facta certabatur, In his longe omnium erat acerrimus Ioannes Medices, qui mortuo Leone liberalius ſtipendiis inuitatus ad Gallos tranſierat. At Mantuanus quanquàm egregie vim hoſtium ſuſtineret, multarum tamen rerum inopia premebatur, poſtulabatque frequentibus literis à Ducibus, vt ad ſoluendam oppugnationem Mediolano copias educerent: quod quum in ſumma pecuniæ difficultate, ægre cunctanterque fieret, dum cætera parantur, Piſcarius ad confirmandum Mantuanum cum delectis cohortibus & expedito equitatu ad Carthuſiæ templum vſque profectus eſt. Antecedebat cum ala Caſtalius. Is quum hoſtibus occurriſſet, & primis pulſis vlterius proceſsiſſet, creſcentibus vndique Gallorum auxiliis intercipitur. Tum vero Piſcarius quin opem vel cum periculo ferret minime dubitauit, vt qui illum magnopere diligebat, atque ita equite ſimul & pedite ad curſum vehementer incitatis hoſtes eſt conſecutus. Eius aduentu & conclamatione Piſcarii nominis facta Galli perturbantur, Caſtalius eripitur, commutataque Fortuna, qui alios ceperant vndique profligati capiuntur. Tantus eius prælii tumultus fuit, vt quum in caſtris Piſcarium adeſſe nunciaretur, Lotrechius intermiſſa oppugnatione & reductis ab opere tormentis, & inſtructo deniq. exercitu, tanquàm prælio foret dimicandum, in hoſtes aciem conuerterit. Triduo poſt Caſtalius non longè à Binaſco tres turmas cataphractorum equitum impedito in loco depræhenſas fudit. Galeaciique

Sanſe-

Sanſeuerini, & Theodori Triuultii, itemque Boccalii Galli vexilla re tulit. Non abſcedebat tamen incœpto Lotrechius, & ſumma vi, ſum ma cura, quod in oppugnatione opus erat, adminiſtrabat, Res erant in magnum adductæ diſcrimen: nam tantum tormentis Galli porfece rant, vt iuſto certamine indicto, vniuerſiſque admiſsis copiis, perrup ta mœnia adoriri poſſe viderentur. Nec Mantuano eadem vel ſui fi ducia, vel auxilii opportune venturi ſpes aderat, quanquàm cohor tium, & equitum præcellenti virtute, omnibus in locis feliciter vtere tur: quamobrem à Ducibus vt mature opem ferrent, vehementiſsi me poſtulabat. Erant enim nonnulli ex numero familiarium, qui pe riculi metu occupati, vt ſe Placentiam ponte lapideo cum equitatu proriperet, nullo cum pudore ſuadebant. Hæc Mediolani ſingulis propè horis nuntiabantur. In idque omnium animi erant intenti, vt ad liberandum obſidione Mantuanum, cum omnibus copiis egrede rentur. Sed Proſpero pro natura ſua conſideratius, & apparatius cun cta agente, Piſcarius milites cohortatus primus ſigna ęduxit, & alte ris caſtris ad Cartuſiæ templum quadratis agminibus eſt peruentum: ſuo quiſque præcipuo munere fungebatur, cataphractis equitib. Pro ſper, pedeſtribus copiis ipſe Piſcarius præerant. Leuis armaturæ equitum cura Hieronymo Adurnio demandata. Is vt idoneum ca ſtris locum occuparet, ad Cartuſiæ templum progredi iuſſus, Gallos, & Epirotas equites, quos reperit, impigre præcurrens fundit, deiectó que hoſtium præſidio loco potitur. Proſper atque Piſcarius adueni unt, collaudatóque Adurnio, intra ſepta ampliſsimi templi caſtrame tantur. Ea re cognita Lotrechius ne ancipiti prælio dimicare coga tur, nota & rectiſsima ratione ab oppugnatione diſcedit, nec tamen iniquitate loci deterritus Cæſarianos adoritur. Sed modico vie flexu ad Landrianum iter intendit, vt Mediolanum veluti præſidio vacuum præcurrat, vel ſi id facere nequeat, aliqua, non iniquo loco dimican di facultas, mutandis ſæpe caſtris, & faciundis itineribus quæratur. Verum Proſper atque Piſcarius, quanquàm iter magna adhibita cele ritate vehementer extendentem, conuerſis ſignis eodem directo re greſsi itinere, multis horis antecedunt. Ita Lotrechius præoccupan di Mediolani conſilio depulſus, Modoëtiam contendit, multis de cau ſis, & Gritto præſertim ſuadente, vt Tranſabduanis commeatibus, ma iore itinerum commoditate iuuaretur, id etiam Heluetii poſtulabant domum repetere cupientes, vt pote qui iam improſpera militia feſsi, nihil cœptis aſpirante Fortuna, corporibus pariter atque animis elan guerant, & ſubinde inſolenti atque nefaria voce miſsionem petebant. Sed Baſtardus atque Palicia & Galeacius Sanſeuerinus cohortibus eorum immixiti, obteſtabantur ne ſe deſerere, & infami diſceſſu cer tam ſpem paratæ victoriæ penitus euertere properarent, quando non modo ipſis, verum vxoribus etiam & liberis, Franciſcus Regum libe-

raliſsimus, ſingulari Beneficii gratiam eſſet relaturus. Erat certe præclarum ſtudium, ac eximia fides in ducibus atque ſigniferis, ſed vulgus militum vti nullis peculiaribus donis obſtrictum, flagitioſe admodum nutabat, ita tamen vt vniuerſi ſi propere ducerentur in aciem, ſtrenue operam nauaturi viderentur. Cognito hoſtium conſilio Proſper, atque Piſcarius nihil ferè Mediolani commorantes copias omnibus rebus inſtructas educunt, eo animo, vt ſi detur non iniqua occaſio, collatis ſignis cum hoſte confligant, ad Bicocam vicum caſtra ponunt, loco admodum tuto atque opportuno, nam ad dextram perpetua foſſa viæ militaris, ad læuam autem, & in tergo duobus emiſſariis Amniculis cingebatur, in fronte tranſuerſam habebat viam plauſtris contrariis permeabilem, atque ita vtrinque depreſſam, vt agrorum margines ad vmbelicum eminerent. Hac via, quòd erat valde caua, Piſcarius pro foſſa eſt vſus, & ante eam tormenta, & peditatum conſtituit, in tergo equites cum Proſpero tendebant, viam militarem occupauit Franciſcus Sfortia, qui Vrbanas cohortes, & totam Inſubrum Nobilitatem, vt prælio intereſſet, adduxerat. At Heluetii centuriones rei Gallicæ ſingulari ſtudio addicti, & ante alios Albertus Petra tot bellis dux inſignis, qui ſummam apud Legiones obtinebat auctoritatem, vbi renunciatur ab equitibus, Cæſarianos medio inter Mediolanum, & Modoëtiam itinere caſtra poſuiſſe, nec eos plus quàm quinque milibus paſſuum, loco plano diſtare, ad Gallos duces adcurrunt, loquitur Albertus, docet, nullo pacto milites quin domum abeant, poſſe contineri, niſi in aciem educantur, ſibi in animo ſitum eſſe, vt Regi de ſe benemerito, & Heluetiæ item dignitati ſatisfaciat, prælio decertare, neque dubitare de victoria ſi Galli vti deberent, Heluetios ad hoſtium tormenta peruadentes alacribus animis ſequerentur. Si qui eſſent qui fœde cunctari potius quàm egregie pugnare vellent, eos nequaquàm Regi fideles, aut Reipublicæ vtiles debere exiſtimari. Proinde, ſe vt fidem, & ſtudium erga Regem oſtendat, vel cum ſolis Heluetiis aduerſus hoſtes eſſe progreſſurum. Is Alberti vigor nequaquàm animo Lotrechii fuit ingratus, vt pote qui vel dubio euentu, & iniqua loci conditione dimicare, quàm ab Heluetiis deſeri malebat. Eius enim erat ſententiæ vt eorum impetu, poſtquàm adeo flagrantibus animis prælium depoſcerent, protinus eſſet vtendum, quando neque pedite, neq. equite, vel virtute, vel numero videretur inferior. Ducebat etiam tacitus ignominiæ loco, ſi tum, vti ſuperiore anno acciderat, nullo iuſto contracto certamine, iterum Ciſalpina Gallia pelleretur, quando id vnum ſemper cum Heluetii tum maxime Galli equites, vt virtutem oſtenderent, fruſtra multis precibus popoſciſſent, quod ei vt in aduerſis rebus ſæpe accidit, magnam apud Gallos inuidiam conflauiſſet. At Palicia cum Alberti temeritate atque arrogantia maxime offenſus, tum ipſa etiam parum opportuna Lotrechii proclinatione commotus,

Heluetiorũ quidem ſtudiũ prolixe laudabat: ſed conſilium de oppugnandis caſtris,vt ſummæ inſaniæ,funeſtæque audaciæ plenũ,æquis auribus ferre nõ poterat, ſæpe dictitans ſe qui in Italia bellãdo conſenuiſſet, probe agnoſcere, & Piſcarii iuuenis vim, qui ſtrenue pugnare eſſet ſolitus,& Proſperi ſenis artes,qui perite caſtrametari, cũ alieno incommodo,& præcipua ſua cũ laude didiciſſet. Non videri ſibi rem Gallicam eo deſperationis eſſe perductam, vt tanquàm in extrema neceſsitate,confligere,& ſuperari malint,quàm cunctando animi impetũ optima ratione moderari. Proinde quid tutius,& melius quàm loco medio inter Mediolanum, & caſtra hoſtium ſe inſinuare? Ibique poſitis caſtris eos vrbe,& commeatibus,intercluſos ad id cogere,vt iniqua cõditione dimicent, aut ſi caſtra inuadere audeant, aut certe ſi Mediolanum redire velint,æquo loco pugnandi faciant poteſtatẽ. Poſſe equidem Lotrechium, qui ius Imperii habeat,& tum,& aliàs quũ velit,male pugnare, cæterum ſani Imperatoris munus eſſe, nunquàm prouocare hoſtem niſi ante explorato euentu,non dubiam ſibi victoriam firma ratione promiſerit. Tum vero Lotrechius non ſegni inquit, cunctatione ſedendo,ſed viuida virtute pugnãdo opus eſt,vt amiſſum decus, & Imperium,omnino recuperetur, quod hercle fieri non poteſt,ſi Heluetios iam abeuntes nullo edito virtutis opere domum abire permittimus. Igitur parate arma, vt hodie bellum alterutro pugnæ exitu finiamus. Ad id Palicia, Dii inquit inſanis, & audacibus adſint,ego certe, ne periculo defugiſſe videar, in prima legione pedes pugnabo. Vos Galli equites fortiter operam nauate, vt Fortuna vobis potius in re aſpera, quàm animus defuiſſe videatur. Itaque ante Solis exortum Albertus Legiones Heluetias, erant enim circiter quindecim milia hominum, cum tormentis educit, adeo vecordi vel certe fatali ſuperbia inflatus, vt neque Lotrechio neque Paliciæ tantis Ducibus vlla in re penitus obtemperaret. Sed barbaro faſtu polliceretur ſe recta frõte in Cæſarianos impetum eſſe facturum. Nec mora Lotrechius Nauarro atque Baiardo,qui locum ad caſtra hoſtium explorarent præmiſſis,ex omni Gallico equitatu duas acies facit, primam Leſcuto fratri attribuit in terga hoſtium magno circuitu deducendam, Ipſe cum altera ſubſequitur. Venetis qui ad læuam erant, fuit iniunctum, vt præeuntibus Heluetiis terga omnium ex tuto,aut certe remotiore cum periculo clauderent. Ioannes porro Medices cum equitatu ſuo,qui erat ex vtraque armatura valde mirificus, expeditiſque cohortibus Italicis, quæ nomen eius ſequebantur, cuncta agmina præcedere iubetur, vt huc & illuc concurſando, hoſtibus proſpectum adimat, & nullum hoſtium antecurſoribus explorandi locum relinquat. Ita legiones abſcõdente Medicis equitatu, nequaquàm ab hoſtibus cõſpectæ,magnis paſſibus appropinquant. Primi tamen Leſcuti equites à Cæſarianis ad læuam inter arbores micantibus armis conſpiciuntur. Sed adeo lato

viæ flexu, iter habentes, vt caſtra prætergredi, & Mediolanum petere viderentur. Interea Piſcarius, quo nemo conſtantius in repentinis caſibus animi iudicium conſeruauit, Caſtalium cum ala præcurrere iubet, eo proue&o, cũ Mediceis equitibus prælium exoritur. mòdo ii, modo illi pelluntur, interueniunt ſclopettarii extra ordinem, ſeſeque adeo permiſcent, vt neque his de Heluetiorum aduentu, neque illis de ſitu, atque ordine caſtrorum quicquàm certius cognoſcendi vlla facultas daretur. Erant, vt diximus, ante foſſam tormenta opportune collocata, peditatus in quatuor acies, æqua tamen fronte ita diſtributus, vt alternis ſpaciis Hiſpani, & Germani miſcerentur. Præerat Germanis Georgius Franiſpergus ingenti corporis, & virium mole conſpicuus. ſclopettarii ante haſtatorum producti ordines totam in longitudine frontem obtinebãt, quibus Piſcarius tam nouo, & ſolerti, quàm poſtea felici inſtituto præcepit, vt non prius ignem ſclopettis immitterent, quàm Volagnem ad ipſius imperium primo diſplodentem conſpexiſſent. Primis autem ordinibus imperat, vt quum ſclopettos emiſerint, ſtatim in genua ſe proclinent, ac eos rurſus adimpleant, vt ſecundo ordini ſine anteriorum periculo protinus diſplodendi facultas detur. Idem vt faciant ſecundis imperat, atque item tertiis, & quartis, ſcilicet, vt quum vltimi emiſerint, rurſus primi, & ſecundi ad emittenda, quæ repleuerint, celeriter, expediteque conſurgant. Atque ita inceſſanter mirabili repetito ordine, veluti perpetua pilarũ grãdine, vt priuſquàm manus conſeratur, hoſtium legiones conſternantur. Non defuit Piſcarii conſilio euentus, Heluetii nanque emiſsis prius maioribus tormẽtis quum appropinquarent, incitati vehementi curſu nihil de iniquitate loci ſuſpicantes ad foſſam peruenerũt, vbi opportune à Piſcario cuncta quietè ſimul atque celeriter adminiſtrante, emiſſa repente ſclopettorum procella, adeo fœda ſtrage ædita, momẽto temporis afflicti oppreſsique ſunt, vt nõ modo ſigna, ſed integræ cohortes vno impetu cõciderent, ipſe tamen Albertus ante alios intrepide per aggerem connixus Franniſpergum ſibi cognitum, & probroſo nomine compellatum petit, adactaque in coxam haſtæ cuſpide, illum vehementi ictu ſauciat, ſed ipſe ibi protinus telis vndique petitus opprimitur. Ea quoque audacium manus, quæ inſano impetu ſucceſſerat, à Germanis pariter, & ab Hiſpanis ex ſuperiore loco ingruentibus facile conciditur. quo incurſu vulneratur in brachio Alfonſus Vaſtius, qui quum primo cũ haſtatis humi ſtratus, præteruolantes pilas euitaſſet, non procul à Franiſpergo in hoſtes demum erecta acie procurrerat. Cæteri Heluetii per cumulos occiſorum, & interpoſitas haſtarum ſtrues, diu conflictati terga vertunt. Eodem quoque tempore Leſcutus circunducto equitatu in tergo hoſtes adoritur, ſuperatis duabus foſsis caſtra irrumpit. Ambroſius Landrianus Sforzianæ alæ præfectus funditur, & capitur, tabernacula ſternuntur, Antonii Leuæ, & Terminei reguli, tentoria, vaſaque

ſaque

ſaque argentea lixis & calonibus cedunt. Fit longe maximus tumultus totis caſtris, pauor non modo milites, ſed ipſos etiam occupat Duces, recipit tamen celeriter ſe ipſum ex rei repentinæ metu Proſper, & equites inſtructos Adurnio, & Coliſano impigre adiuuantibus, adcurrenteque ante alios Antonio Leua, turmatim Gallis opponit, iã in ponte Leſcutus ſingulari uirtute pugnabat, quo ſi eſſet potitus, haud dubie ad latiſsimam Cæſarianorum ſtragem edendam Gallicus equitatus irrupiſſet, quum Sfortiani equites à militari via promotis ſignis prælium exceperunt, adcurrit etiam propere ſubſidio ſclopettariorum Italica cohors, itemque Inſubres, qui loco tutiſsimo trans emiſſarium minora tormenta canteriis ligneis impoſita in tranſuerſos hoſtes emittebant, aderat eis aſsiduus cohortator Frãciſcus Sfortia, varium & atrox erat prælium, vti in loco, non modo foſsis, & præaltis riuis, ſed tabernaculorum funibus, & multis longuriis ad alligandos equos præfixis, vndique præpedito. Pugnabatur tamen acerrime in ponte, ibi enim ipſe Leſcutus, phaleris, & plumea criſta inſignis, magna vi perrumpere contendebat. Nec deerant æmulatione decoris Memorantius atque Baiardus & Pontiremius Ducum promptiſsimi, itemque Federicus Bozolus, qui in militarem viam penetrarat, ſed obſtabat Gallorum equitum virtuti loci iniquitas. Nam neque denſatis turmis perrumpere neque ſeſe tueri poterant, quum nullum pedeſtre ſubſidium adduxiſſent. Itaque Galli qui in ponte pugnabant, pluribus vtrinque in profluentem fœda hominũ, & equorum ſtrage præcipitatis deturbantur; confoditur Leſcuto equus, & mox quum alium ſumpſiſſet, gladio in os per caſsidis buculam conie&o vulneratur. Cadit, & Baccalaurea Brionii ſignifer, Vgoni Pepulo crus pila traicitur, vexilla Gallica rapiũtur, ſclopettarii qui vltra foſſam erant, in latus hoſtium verſi, frequentibus ſclopettis magnum cataphractis, & eorum præſertim equis inferũt detrimentum. Interim deletã primum Heluetiorum acie, à peditatu victoria conclamatur. Is lætiſsimus clamor per manus defertur ad poſtremos, Gallis illico animus cõcidit, Cæſarianis augetur, explicat ſe pugna Leſcutus, & ſingulari conſtantia, quanquàm multis amiſsis equitibus ſe recipit ad Lotrechium fratrem, qui conſpecta Heluetiorum cæde, & fuga, conſtanter in acie ſubſtiterat. At Piſcarius vbi ſtratis primis ordinibus perturbatas, & in fugam verſas Legiones hoſtium vidit, quantis maxime valuit precibus, & obteſtationibus Franiſpergum, & Germanos eſt cohortatus, vt ſigna protinus inferendo, fuſorum terga cæderent, de gente Germanico nomini inimiciſsima vindictam ſumerent, & denique abſque vllo periculo ſumma victoria potirẽtur. id quũ ab eis qui inſolenti contumacia dicto audientes eſſe nolebãt, & triplex ſtipendiũ incondito fremitu flagitabant, nequàm impetraret, vt exemplo accenderentur, Hiſpanorum, tres cohortes emiſit, ex quod effuſæ præcurrerent, nec Germani ſequerentur, amiſſo Guinea Centurione

prope ſunt circumuentæ, cùm ab Heluetiis,qui tormenta retrahebant, tum à Ioanne Medice,qui ex tranſuerſo illatus cum peditũ atque equitũm valida manu, abeuntium Heluetiorum terga protegebat. Cæſariani tamẽ equites Proſpero imperante,& Piſcario vt maturarent,vultu iracundo,flagitante, veſtigiis inſtiterunt, atque ita Medice audacter in eos vexilla cõuertente,equeſtri prælio duabus amplius horis decertatum. Nam & Galli, & Veneti leuis armaturæ equites, ad Mediceũ vexillum vndique confluebant. Cæterum ab initio prælii ſtratis Heluetiis Venetæ copiæ fermè omnes, Theodoro Triuultio Duce nec tentato quidem certamine ſe receperunt. In primo congreſſu,aut poſtea ex vulneribus circiter tria milia Heluetiorũ periere, & in his quatuordecim noti Duces,in quets ſecundũ Albertum Petram Arnoldus Vnderualdius ſtrabo, autoritate & virtute animi plurimũ eminebat; è Gallis vero deſiderati ſunt Miolantius & Ghiſcia duoque nobiliſsimi iuuenes Monfortius atque Tornonius. Ex Cæſarianis autem Petrus Coliſanus regulus ex gente Cardonia Piſcarii auunculus,qui quum galeæ bucculam ſubduceret,ſcorpionis ſagitta per oculum traiectus interiit,ita vt fatali Cardoniæ familiæ potius,in qua tot Duces Mars immitis abſtulerat, quàm ſua peculiari ſorte extinctus eſſe videretur,quãdo vnus tantum toto exercitu,ſcorpio ſit repertus, quo ignobilis eques eã ſagittam in incertum ad illius egregii viri necem emiſerit. At Piſcarius quanquàm omnium voce, & gratulatione,cũ ſingularis induſtriæ, tum eximiæ virtutis parta laude fruebatur, vix ullam tamen animo & uultu lætitiam præferebat;nam frendens, & gemens incomparabilis gloriæ uictoriam,fœda Germanorum contumacia & conſternatione, ſibi è manibus ereptam fuiſſe querebatur. Poſtero autem die, quum fuſis, atque perterritis inſtandum eſſe cenſeret, Gallicæ copiæ omnes diſſoluuntur,Heluetii amiſsis Ducibus domum cõtinuo per Bergomatem agrum contendunt, ad Tritium Abdua traiicitur, Veneti in Brixianorum fines recedunt, Leſcutus, & Ioannes Medices Cremonam, Bozolus cum reliquo equitatu Laudem Pompeiam proficiſcuntur. Lotrechius, Palicia,& Baſtardus trãs Alpes in Galliã abeũt, vt coràm de ſtatu rerum, & de infelicitate eius prælii Franciſcum Regem doceant. Quibus rebus cognitis Cæſariani Mediolanum reuertuntur. Interea Franciſcus Sforza pecuniam ſedulo conquirit, adiuuantibus præclare ciuibus,militi ſtipendia perſoluit, plures donatiui nomine ueſtibus laneis, & ſericis liberaliter exornat, atque ita exercitus omnibus rebus inſtructus, ſeptima die, poſtquàm ad Bicocam tertio Calendas Maias eſt pugnatum,ad oppugnandam Laudem ſub ſignis educitur. Antecedebat Piſcarius more ſuo cũ Hiſpanis,& expedito equitatu. Proſper cum Germanis,& graui armatura,maioribuſque tormẽtis ſequebatur: quum præcurrerent equites, & in portis tumultuarium prælium cierent, Baro Caſtellarius cohortis præfectus,uir Gallico ingenio,Hiſpanorum

norum audaciam minime ferens, ſe, quin erumperet, continere non potuit, eum etiam non nulli equites ſequūtur, illico miſcetur pugna, ſuperuenit Ioannes Dorbinus cum ſclopettariis. Galli cedunt, ipſe Baro tam fortiter repugnans, quàm temere fuerat egreſſus, uulneratur, & capitur: ita Hiſpani compulſis intra portam Gallis, ſuburbanis tectis potiuntur. Fit magnus tumultus ad portam, quum quiſque metu incitatus, per ſemiadapertas fores ingredi conaretur. Aduolat eò Piſcarius Baronem uulnus obligantem, bono animo eſſe iubet, quū ridendo percūctaretur, an magnis munitionibus atque præſidiis mœnia firmaſſent, ab eo cum dolore vulnerum, tum eruptionis infelicitate uehementer perturbato, didicit, nihil intus è diſciplina fuiſſe præparatum. Tum uero nihil cunctandum ratus, vndique copias admouet, tumultuoſiſſimo pugnæ genere, propugnacula, murumque ſubeunt, ſclopettarii mœnium coronam defenſoribus nudant, ſcalæ apponuntur, nonnullis intra portam per rimas interfectis, portulæ fores reuulſis uectibus impelluntur, irrumpunt cohortes, & urbs undique capitur. Alfonſus Vaſtius inter primos murum conſcendit, tum uero Hiſpani in forum conglobati peruadunt, undique Galli capiuntur. Bonaualles, & Bozolus, qui cum mille amplius equitibus, eadem hora per aduerſam portam aduenerant, inermes, & diſcincti ultra Abduam profugiunt. Eos Caſtalius in primis, & Epirotæ equites Duce Cōſtantino effuſi ponte ligneo perſecuntur. Sed Duces ab ignobili habitu facile neglecti, quum ornatiores tantum equites caperentur. Cremā incolumes fœda fuga peruenirunt. Captæ ſunt quatuor alæ equitum cum vexillis, paucis admodum interfectis. Sed magna equorum, & armorum præda Hiſpanis ceſſit, multi quoque Laudenſium, qui Gallico nomini impenſius fauebant, pecunia ſunt mulctati. Eo incōmodo recepto, reliquæ ſpes omnes Gallis ſunt acciſæ, Nam ætate noſtra nunquàm ſimul ex Gallica gēte tot equites vllo in bello captos fuiſſe conſtat. At Proſper qui graui agmine ſenſim appropinquabat, vt potè, qui vrbem niſi magnis operibus, admotiſque tormētis, expugnari minime poſſe iudicabat, vbi mœnia manu capta, & tot equites oppreſſos, incredibili celeritate virtuteque Piſcarii didicit, animo haud mediocriter eſt commotus vſque adeo aperte, vt publicam lætitiam ceco, & ignobili quodam liuore perfunderet, quaſi iam Piſcarius qui triceſimum annum vix attigiſſet, ipſius veterani Ducis gloriæ maximis operibus æquaretur.

LIBER TERTIVS

CAPTA Laude Pompeia Piſcarius ad Pisleonem
eſt profectus, id erat oppidum Cremonenſi via
in Abduæ ripa poſitum, nouo præſidio, & anti-
qua munitione firmiſsimum; eò quum veniſſet
inſpecto ſitu, & tentatis præſidii viribus reperiē
bat nō facile poſſe capi, niſi magno aducto tor-
mentorū apparatu, neque item obſideri niſi lon
giſsimo labore, quoniam præfectus trium men-
ſium cibariis arcem abundè repleuiſſet. Relinquebatur, vt quantis ma
xime poſſet artibus, & machinationibus hoſtes terreret, & vineas agen
do, & ſtatuendis maioribus tormentis ſubiecta loco repurgando, egre
gie ſimularet, ſe id oppidum vi capturum ac protinus euerſurum, niſi
priuſquàm ingentia tormenta conueherentur deditionem feciſſent.
Igitur ad eam conſilii ſpeciem, vt vndique terrorem incuteret, circui-
bat oppidum; aditus omnes ſuccedentibus expeditis ſclopettariis per-
tentabat, iubebatque eos, vt ex protectis locis diligenter obſeruarent,
ſi qui inter murorum pinnas verſarētur, atque eos deſtinatis ictibus fe-
rirent. Sed dum ipſe medius inter Buſtium & Mercadum Centurio-
nes, ponticulum tranſiret, ſuæque prudentiæ, & agilitati confiſus, vt qui
pericula incerti euentus, ingenti animo ſemper contempſiſſet, pari ho-
ſtium diligentia penè eſt interfectus. Tres enim ſclopettarii defenſo
rum longe peritiſsimi, ab occulto muri loco intenti obſeruabant, an ali
qui ex Hiſpanis apparerēt in quos certis ictibus tormēta minora conii
cerent; atque ita accidit, vt quum Buſtius & Mercadus extemplo graui
ter icti cecidiſſent; iam tertius in Piſcarium ſedulo collimās, ignem im-
mitteret, quum repente Ticinenſis centurio cognomento Fraterculus
iniecta manu accenſum funiculum auertit, alta voce inclamās Dii pro-
hibeant, vt hodie Ducum fortiſsimus, atque idem militum parens, &
qui nos vel hoſtis alit, noſtra ſæuitia concidat; quin potius eum ſerue-
mus, vt ſuperſit qui bella ex bellis ſerat, ne nobis qui ſtipēdia ſequimur,
ſegni in pace fame ſit pereundum. Erat enim adeo propinquus arci,
vt ab toto corporis habitu, & à rutila præſertim barba facile noſcere-
tur. Nec multo poſt hic ipſe Centurio quum certā muri partem ne-
quaquàm à Præfecto, vti oporteret munitam eſſe quereretur, territuſ-
que imminentis periculi denunciatione colloquium poſtularet, Caſta-
lius arcem ingreſſus, tantum minarum Piſcarii nomine ſimulanter effu
dit, vt præfectus magnopere conterritus, deditionis tabellas obſigna-
rit. Ita oppidum, quod neque vi, neque obſidione niſi admodum diu-
turna capi poſſe videbatur, verbis ac vna tantum oppugnantis authori-
tate, hoſti celeriter eſt ereptum. Nemo enim Piſcario omnis generis

hominibus

hominibus, vel allicie̅dis ſermonum benignitate, vel præſenti atrociu̅ verborum fulgure perterrendis efficacior atque vehementior fuit. Pisleone amiſſo Leſcutus, qui Cremonæ erat, quanquàm ſingulari dolore erat affectus, nihilominus operam aſsiduè dabat, vt mœnia munirentur;pecuniam quoque vel ſumma acerbitate à ciuibus exigebat,vt copias aleret, & ſeſe quàm diutiſsime tueretur. Cæterum Piſcarius tam læto rerum ſucceſſu ad ſummam victoriam vtendum ratus, Cremonæ mœnibus copias admouit. Venit & eò Proſper cum reliquis copiis,& magnus rerum omnium apparatus Franciſco Sfortia ſubminiſtrante in caſtra Mediolano conuehitur. Erumpebat ſæpe Ioannes Medices, itemque equites Galli & expeditæ cohortes,mutuiſque accep tis & illatis detrimentis quotidie certabatur. Iam proferri tormenta cœperant quum Leſcutus ſuadentibus Gallis de dedenda vrbe cogitauit. Erat enim omnibus rebus impar,& aduerſo rerum ſucceſſu potius quàm animo fractus,poſtquàm à Fortuna deſerebatur, nullum honeſtiorem afflictis rebus exitum videbat, quàm vt tot viros fortes, qui ſecum toties egregie pugnaſſent, non iniqua condicione conſeruaret. Hæc dum agit,miſsiſque ad Proſperum atque Piſcarium nunciis, ſe daturum obſides impetratis induciis pollicetur; eius rei haud vanus rumor ad Ioannem Medicem defertur. Is vt erat ingenio ferox, & plerunque violentus,eam contumeliam vix ferens, quod non eſſet in eius rei conſilium admiſſus,adeo ira protinus exarſit,vt palàm ferocibus verbis ſe contemni quereretur,iuraretque ſumpturum ſibi co̅ſilium, vt iniuriam vindicaret,& ſtipendia debita militibus ſuis ſoluerentur; merebant enim iam tertium menſem ſine pecunia cohortes & equites; hoc enim Leſcutus vna tantum propinqua ſpe eius pecuniæ, quæ è Gallia mitteretur,& peramplis item pollicitationibus ſuſtentabat. Itaque milites vbi Ducem iratum vident, & clam à Gallis agi de compoſitione, & ſe deſeri audiunt,quum meritis ſtipendiis fraudari magnopere timerent,vti conſternatis mos eſt, ſtipendia turbidis clamoribus æditis efflagitant. Signa conuellunt,& tormenta quæ in hoſtes erant conuerſa à mœnibus reducunt, tanquàm inuaſuri Gallos vti hoſtes, direpturique vrbem, aut portam quam præſidio tenerent hoſtibus prodituri. Tumultu exorto prodit in publicum Leſcutus, nec dubitat quin ad ſeditioſos milites contendat, confiſus ingenio Medicis, quem vti facile iraſci ſolitum,ita cito placabilem nouerat, eum comiter appellando,& apprehenſa dextra deprecando, leniſsimis orabat verbis,vt milites ſedaret,ſibique ignoſcere vellet, ſi quid ipſo ignaro cum hoſtibus tractaſſet,quando nihil adhuc rebus integris eſſet confectum. Debere eum qui eo ſanguine,eaque familia eſſet genitus, quæ nihil dedecoris admittere conſueſſet; ante omnia beneuolentiſsimi Regis cauſam ſpectare, cuius liberalitate,non modo ſtipendia ſed priuata ſtrenui cuiuſque militis merita cumulatè perſolui poſſent; ſi uel modici temporis expecta-

tione patienter vterentur. Ad ea Medices ſe quidem iure iratum eſſe reſpondit; ſed in honorem Regis eam iniuriam facile remitteret, modò militibus ſtipendia ſoluerentur. Rem enim eſſe ſummæ iniquitatis occultis pactionibus bellum finire, vt extemplo dimiſsi milites debitis ſtipendiis fraudentur; ſibi in animo eſſe, quo ad vita ſuperſit, militum ſuorum cauſam tueri, neque eos laceros, egentes, vulneribus debilitatos, decipi à quoquã & proiici, uelle pati, quando in eo verum decus, veramque laudem reponeret, ſi fortiſsimos milites ſuum ſecutos nomen ab iniuria defendiſſet. Enimuero ſe Gallorum morem agnoſcere (vti ſatis eſſet euulgatum) qui Italos uel fortes & fideles in ſumma felicitate deſpiciant, & in dubiis belli rebus, quum forti eorum opera ſtudioque egeant, humaniter & liberaliter obſeruent; quum verò Fortuna vltimos calamitatis caſus attulerit, uti trepidi & ſibi ipſis tantum conſulentes, turpiſsima quadam obliuione deſtituant. Hæc quum tumido ore altius proferret, interuentu multorum ducum, arridenteque Leſcuto colloquium dirimitur; ad leniendas uero cohortes Leſcutus quantum potuit à quæſtore pecuniarum ſumpſit, itemque aliquot argentea uaſa ab amicis mutuo accepta in partem ſtipendii Mediceis cohortibus diuiſit: atque ita pacatis militibus facile Medices ad officium eſt reuerſus. Sed Leſcutus ſecum ipſe reputans quò in periculo verſaretur, & cohortes ſeditioſe ſemel agitatas, iterum ſimilia comminari, flagitioſeque deficere poſſe conſpiceret, perquàm mature de dedenda vrbe cum hoſte tranſegit: quando deſperatis auxiliis in ſumma rei nummariæ difficultate conſtitutus, neque nouas parare copias, neque ueteres alere, facile poſſet. Ita datis obſidibus condicionum tabulas obſignat, quoad è Gallia literis Regiis comprobentur. Nec multo poſt cuncta rata habuit Rex Franciſcus, Cremonaque dedita eſt. Leſcutum cum tot Gallorum agmine in Galliam tranſeuntem, Proſper atq; Piſcarius ſumma comitate liberalitateque Ticini ſuſceperunt; vbi per conuiuia & ſaltationum ludos apud nobiliores matronas aliquot dieb. ſubſtitit, atque inde in Galliam ad Regem eſt profectus. Vnus omnium Gallorum Cauſentius Vaſco, Leuci oppidi ad Larium lacum præfectus, quum ex condicionibus id reddere iuberetur, Leſcuto non paruit; haud digna tamen uiſa eſt cauſa Cæſarianis eò tum victrices copias conuertendi, quando iam duces poſt tot partas de hoſte victorias maius atque præclarius bellum aduerſus Ligures uehementib. conſiliis atque animis agitarent. Cremona in poteſtatem redacta, extemplo copiis omnibus Padum traductis, bellum aduerſus Ligures ſuſceptum. Nam Octauianus Fregoſius ex profeſſo Gallicum nomen tuebatur. Is ab initio belli, hoſtis fuerat indicatus, quoniam ſuperioribus annis inopinata defectione Franciſcum Regem in Italiam euocaſſet, quo inique uel ingrato conſilio ſibique imprimis & patriæ exitiali, inexpiabile odium Cæſaris & Leonis maxime pontificis ſibi concitarat. Piſcarius

rius quoque qui pulſis Adurniis Octauianum in patriam reduxerat, & principem conſtituerat in Ciuitate, Hieronymo Adurnio uehementiſſime fauebat, is tum in caſtris aderat, hortabaturque Cæſarianos duces, ut mature Genuam contenderent, vt oppreſsis uel eiectis Fregoſiis nemo demum qui Gallicis partibus ſtuderet, in Italia relinqueretur. Erant enim Genuenſes ſocii, ante alios, Gallo ad reparandum bellum repetendamque Italiam maxime opportuni, per ſe etiam pecunioſi & naualí apparatu adeo potentes, vt Cæſariani minime dubitarent, Gallorum ſpes omnes ac ſpiritus frangi, ſi omne Liguſticum nomen ab eorum fœdere atque amicitia, aut ui aut pactione aliqua diſceſſiſſet. Itaque Cæſariani Genuam contendunt, Proſper Columnia cum quo etiam erat Franciſcus Sfortia, vt ad exprimendam deditionem bello ſuſcepto maior authoritas addeſetur, cum Germanis ad eam Portam poſuit caſtra, quæ ad Feritorem amnem ducit, Piſcarius & Hieronymus Adurnius cum Hiſpanis atque Italis, per ſuburbana tecta, ad aduerſam ſancti Thomæ portam mœnibus ſucceſſere. Ante omnia Piſcarius per præconem edixit, ut Genuenſium uillis atque deliciis parceretur, adeo ſeuera lege, ut Spinoſam equitem uiliſsimæ prædæ intentum, laqueo è feneſtra ſuſpenderit. Volebat enim nequaquàm exacerbatis ciuium animis cuncta experiri, ut ſine ſanguine & perturbatione ciuitatis Fregoſii pellerentur. Sicuti antea Adurnios ſingulari æquitate animi patria & principatu ultro excedentes, in altera rerum fortuna pepuliſſet. Id Hieronymus Adurnius diuini uir ingenii ſollicito animo ut feliciter eueniret optabat potius quàm ſperabat. nam Octauianum natura conſtantem & impauidum eſſe nouerat & Federicum fratrem Salernitanum antiſtitem, uirili potius quàm honeſto conſilio contemptis belli periculis nunquàm paſſurum arbitrabatur, ut ignobili metu, & principatus, & patria relinquerentur, niſi prius, cuius nam hæc futura eſſent, Marte iudice certaretur. Nec deerant e Fregoſia factione turbidi acerbique homines, qui ut egregium ſtudium erga Principem oſtentarent, uires hoſtium inanibus eleuarent uerbis, & ſe ſe uxores & liberos pro eius ſalute ac dignitate, ſi animum minime deſponderet, deuoturos teſtarentur. Erant in præſidio circiter quinque milia externorum & maxime Corſorum militum præter cohortem prætoriam & ciuium ac montanorum Ligurum turbam, quæ arma alacriter ceperat, quaſi uete ris gentis conſuetudine cum eiectitiis ac exulibus aduerſæ factionis, nō cum ueterano ac externo hoſte, foret dimicandum. Aderat Andreas Auria vir acutus & egregie fortis cum claſſe aliquot magnarum nauium & triremium ſeptem, expectabaturque Nauarrus cum Gallicis roſtratis, qui expugnandarum & muniendarum Vrbium artificio metuendus euaſerat. Quibus de cauſis nonnulli Fregoſiorum clientes ſublatis animis ſeruitutem & cathenas ad remos petulanter Hiſpanis atque Germanis minabantur, eoſque talem eius belli exitum infelici

temeritate laturos prædicabant, qualem Patrum memoria Galli & demum Sfortiani, ſub ipſis Genuæ mœnibus pertuliſſent. Quum is eſſet ferè tota ciuitate animorum habitus, Piſcarius ſenatum per literas miſſo caduceatore, monuit, vt ſicuti ſuperioribus temporibus feciſſent, in extremo rerum omnium diſcrimine, ſapientes eſſe vellent. Fœlicitate Cæſaris & virtute inuicti exercitus eas partas eſſe victorias, quæ documento eſſe poſſent ſanis hominibus nihil vltra in exitiali contumacia perſiſtendum. Proinde Gallicum iugum excuterent, quod ſemel fortiter atque fœliciter excuſſum, Fregoſii cum ſumma accepti beneficii obliuione, in miſeras ciuium ceruices iniquiſsime repoſuiſſent. Si Fregoſii, vti antea Adurnii præclara animi moderatione ceſsiſſent, principatu vrbeque cederent, & cum Cæſare fœdus percuterent, ipſos ſuis vſuros legibus, in libertateque futuros. Quod, ſi paucorum libidini vel amplitudini ſeruire vellent, nec vllo periculo perituræ patriæ permouerentur, ſe daturum operam vt Genuenſes inſanæ peruicaciæ pœniteret. Similibus quoque literis Hieronymus Adurnius priuatim, & qui ipſius factionis ciues erant in caſtris, amicos & propinquos admonebant, ne labantem Gallicarum partium fortunam, ceca animorum obſtinatione ſuſtentare ac erigere conarentur, vt demum impares viribus, pro aliena ſalute conciderent: poſſe Octauianum vti optimum ciuem deceret, præſenti periculo ſeſe ac patriam eripere, ut alio demum tempore melioreque fortuna commutatis rebus redeundo incolumi patria potiretur. Verum fatali quodam morbo, adeo potentium aures, erant obſtructæ, ut qui conſilio vigebant & diram patriæ calamitatem haud uanis coniecturis ominabantur, libere ſententias dicere non auderent. mittuntur nihilominus in ſpeciem legati, ipſius tamen Fregoſii familiares, vt interpoſita pacis mentione, apparatum expugnandæ vrbis aliqua ex parte retardarent. Sed Piſcarius cognitis eorum conſiliis adeo intentus & omnis periculi oblitus collocandis tormentis idoneum locum quærebat, ut ſe bis in uallem demitteret, quæ pro foſſa muro iungebatur, & telis tormentiſque hoſtium erat ſubiecta. Ab hac ualle quum per accliuem & præruptum locum euadendo, ſcuto gladioque contentus eniteretur; ita in eum muri defenſores accenſis ſubito minoribus tormentis grandinis modo Pilarum procellam effuderunt, vt Centuriones duos ex paucisſimis quos ſecum adduxerat, lætaliter vulnerarent. Eo modo cum ſumma animi ac vultus ſecuritate ſeſe recipientem, præfecti cohortium & centuriones circumſiſtere atque ſuppliciter orare cœperunt, ut quæ militum munia potiuſquàm Ducum eſſent, militi relinquere uellet, nec ſe coniicere in id diſcrimen, quod non modo ipſius ſed totius exercitus ſalutem reſpiceret, quando ipſo pereunte, conſtaret, & præſentes atque præteritas uictorias omnino perituras, ad quos ſubblando riſu conuerſus, quaſi eorum ignauiam notaret qui timore id munus defugiſſent, An uos inquit

quit in urbem craſtina die peruadetis? niſi quæ uſui eſſe poſſunt, meis oculis explorem, agite igitur fortiter, & noſtris humeris in hunc collem maiora tormenta comportemus, poſtquàm inacceſſa rupes in accliui, boum uel equorum iuga non admittit. Tum vero tanta alacritate milites ipſo adnitente cohortanteque tormenta ſuſtulerunt, vt in aduerſum montem momento temporis euolaſſe uiderentur, ea in loco ædito, qui Faba Græca dicitur, ab occidente, ſunt conſtituta, contra Portulam, Petræ minutæ cognomine nuncupatam, quæ ab angulo pro pugnaculi ex muro prominentis in proximos hortos perducit. Dum hæc parantur, Gallicæ triremes in portum ab alto, Nauarrum intulerunt, cum exiguo tamen præſidio. cuius aduentu, Recaſentius Cæſarianæ claſsis præfectus tam cautus quàm imbellis, qui tormentarias pilas ſulfureumque puluerem a Delphini portu comportare debuerat, in eo portu, timore occupatus, ſe ſe concluſit. Quæ res magnum attuliſſet incommodum, niſi Piſcarius ea omnia ſarcinariis iumentis per aſperos & conciſis callibus vndique præruptos montes, ſumma celeritate, contra omnes naturæ inquitates comportanda præcepiſſet, Egregio ſtudio & ſingulari diligentia & tum & alias ſemper vſus Othoboni Fliſci viri ſacrati & Sinibaldi fratris, qui Fregoſiorum hoſtes erant & magnis opibus impigre Cæſarianos adiuuabant. Quum omnia ad expugnandam vrbem abunde eſſent præparata, Octauianus legatos emiſit, ne in tanto rerum omnium diſcrimine a pacis conditionibus abhorrere, & ciuium ſalutem omnino negligere videretur: cæterum vti ferunt per occultam ſyngrapham Paulum Bulgarum e legatis alterum monuerat, vt egregia ſimulatione rem extraheret, nec pacis tabulis, a collega Thoma Cataneo, ſi forte cum hoſte de condicionibus conuenirent, ſubſcribi pateretur, vt ea mora ac interpellatione, munitiones introrſus adaugeri atque erigi poſſent, quas Nauarrus animaduerſo periculo, propere perficiẽdas eſſe curauerat. Hæc omnia eodem pertinere Piſcarius intelligebat, vt ſimulatione pacis interpoſita, in muro ad defenſionem maiora præſidia pararentur, prædicabatque ſe male opinari de ingenio Octauiani, qui tanquàm Philoſophiæ præceptis imbutus, vir egregie moderatis exiſtimari vellet, nec tamen inſana libidine vllam omnino curam remitteret, vt dominatum quo nihil in tota rerum fortuna eſſet dulcius, cum alieno periculo tueretur. propterea Piſcarius abiecta omni ſpe compoſitionis vi agendum ac omnino maturandũ eſſe iudicabat, vt illius peruicaciam alienam prorſus ab eo diſcrimine, quod immineret, & veterem ingrati perfidioſique animi noxam comprobante fortuna, vindicaret. Verum Hieronymi precibus ab inſtituta oppugnatione tardabatur. ille enim de patriæ ſalute ſollicitus, alias atque alias moras ſupplex cum lachrymis impetrabat, vt eo temporis ſpacio exirent legati, & nouæ condiciones de pace referrentur. Sed Piſcarius quum legatos ſemper inanibus verbis illu-

dentes non ad ſe ſed ad Proſperum contendiſſe, veluti ad æquiſsimum & maximum ducem audiret, iuſto contumeliæ dolore exacerbatus, extemplo prælii ſignum propoſuit, quanquàm fama eſſet legatos e Portu ad Piſcariana caſtra, circumuehi cupiuiſſe, ſed mari, tum maximè commoto ac procelloſo nauigationem tentare nequiuiſſe. atque ita ad Proſperũ nihil ab ea parte oppugnantem eſſe profectos. Igitur Corberiæ uiro peracuto tormentorum cura demandata, cæteris vero præfectis atque centurionibus opportuno in loco conſtitutis, ipſe e monte digreſſus, ad eam quam diximus Portulam contendit, eamque pice tæda que oblitam propriis manibus ex aperto periculoſoque loco coniectis facibus ſuccendit, verſabatur anguſtiſsimo in calle, inter mœnia hortorumque macerias, ita ut ex tranſuerſo e ſuperioribus propugnaculis, & in tergo, frequentibus ſclopettorum pilis, ſummo cum diſcrimine peteretur, multique circa eum viri fortes conciderent, & ab ea parte qua tormentis quati murus cœperat, conſcendentium cohortium latera, minore colubrina ferirentur, cuius vno ictu Hieronymus Segouia, & Marra Salernitanus clari centuriones miſere diſcerpti periiſſent. Qua rerum iniquitate plerique permoti, Duce Ioanne Dorbino, qui inter præfectos ſummam apud omnes authoritatem obtinebat, ad Piſcarium adcurrerunt, ſuppliciter deprecando ne diutius eo in loco mòraretur: ſed ſeſe ſenſim ſubduceret, imperandoque potius quàm præliando, & ſuum ex tutiore loco, impleret munus, & milites ſinguli cohortibus officia præſcribendo, ad ſubeundum hortaretur. Tum vero ille oculis igneis atque minacibus conuerſus, aut hic inquit egregie cadendum eſt, aut omnino per hanc portulam ad victoriam irrumpendum: quando in receptu, dedecoris ac ignominia pleno, nulla ſalus oſtenditur. Ad id Ioannem Dorbinum ferunt, qui Hiſpanorum ducum longe fortiſsimus omnibus in præliis extitiſſet, receſsiſſe paululum, & trans maceriam ſe ſe tuto in loco a tormentis protexiſſe, neque prius quàm vrbe vndique capta prodiiſſe. Iam fores adeo vehementem flammam conceperant, vt militaribus ſecuribus & gladiis concrematæ tabulæ ad magnum hiatum facile foderentur erat is locus vt diximus peranguſtus, ita, vt multis cadentibus ipſa cadauera calcarentur, nam in tergo ab his propugnaculis, quæ in ſuperiore mœnium parte, in accliues erecta colles, defenſoribus erat plena, & introrſus per portulam quam duæ prætoriæ cohortes defendebant, Hiſpani Italique milites denſati in vnum portæ veſtibulum, inſigne detrimentum accipiebant, quum Piſcarius, Corberiam monuit, ut tormenta librari, & cum ſignum ipſe dediſſet, emitti ſupra mœnia iuberet vt Genuenſium ordines in ipſo prælii committendi momento turbarentur, aliudque item tormentum, ex obliquo introrſus in portulam dirigeret, ac ſimul in inferiore propugnaculo, quod eſt haud multo ſpatio ſupra ſancti Thomæ portam, defenſores duobus falconibus crebro peterentur,

rentur,ne ea colubrina niſi cũ exitio,vti poſſent,qua duos, vti diximus, cẽturiones,ante alios occidiſſent. Erant enim tormẽta in præalto loco adeo librate collocata,vt mœniũ altitudinem ſuperarent. Perfregerat etiam murũ Corberia maioribus tormẽtis,lato quidẽ aditu, infra portulam ad teli iactũ.his omnibus rebus incredibili cõſilio, & ſingulari celeritate conſtitutis,Piſcarius vndique ad irrũpendum milites clara voce cõcitauit. Quũ promptiſsimus quiſque nõ plane perfractis foribus, anguſto & difficili ingreſſu in urbẽ peruadere conaretur,Genuenſes in eum locũ decurrunt,conglobati vehementiſsime reſiſtunt. Recuperus Aretinus,& Surillia Hiſpanus inuſitatæ virtutis ſigniferi,dũ decora cõtentione,quis nã primus ſignum inferret, eniſẽdo decertarent, traiecti tormentariis glandibus interficiuntur, tanta vi,vt plumbea glans pertuſo Surilliæ thorace, ad Piſcarii ſcutũ vſque perueniret, nec tamẽ eo periculo terretur . Sed inſtando præmendoque primorum terga,aditum occupat,Metrano Hiſpano & Caſtalio ante alios intrantibus irrumpit. Vaſtius ipſe audacter fratrẽ ſubſequitur, hiſque mox ſuccedũt Hieronymus Adurnius,& Auguſtinus Spinula.Interim peropportunè à Corberia libratis certiſsimeque directis tormẽtis hoſtes inopinato ac miſerabili accepto incõmodo diſsipãtur, diſſolutiſque ordinibus per decliuem locum deturbantur . Eodem quoque temporis puncto, per ruinas effracti muri in vrbem cohortes tranſcendunt , & alio etiam ſuperiore in loco appoſitis ſcalis in murum Cordubenſis ſignifer vexillum extulit,ita vndique vrbe capta,fuſis Genuẽſibus, vulnerato & capto Nicolao Fregoſio prætoriæ cohortis præfecto,ad prædam diſcurritur . Cõſtat Philippinum Auriam tribus cohortibus præfectum, qui nuper Cæſarianam claſſem cæſo Vgone Moncata nauali prælio ſuperauit,laboranti Nicolao Fregoſio ſubſidiarias cohortes ab ipſius quieta ſtatione,per nuncios obtuliſſe, quod tota Hiſpanorum moles in vnum illius locum verſa eſſe nunciaretur . Sed Nicolaum ob priuatas ſimultates, ne æmuli beneficio hoſtium impetum ſuſtinere videretur,opportunũ ſalutareque ſubſidium elato,& contumaci animo repudiaſſe . Quæ res ante alias, ſicuti ab vtroque eorum accepimus, nobiliſsimæ eorum patriæ iam fato paratam calamitatem attulerit . At Piſcarius cum globo familiarium,& eorum quos ſors offerebat,ad Vacarum portam contẽdit,ea eſt duabus munita turribus,vetuſti operis,quum vrbs antiquitus exigua minore muri circuitu cingeretur , ibi rebatur hoſtes ſummum, vt in extremo periculo , præſidiũ habituros , & cathenatis obſeptiſque regionibus, reparata pugna, pro aris liberis ac vxoribus ſupremum, & bellicoſæ gentis fama dignum facinus ædituros . Sed vbi cuncta incredibili metu perculſis omnibus deſerta comperit , conuerſus ad Hieronymum effuſu riſu,quàm inſulſus inquit,mihi videtur hic veſter Fregoſius ? qui neque vti æquus philoſophus conſilio patriam ſeruare , neque vti fortis miles , manu defendere ſcierit ? Inde denſata acie ad præto-

rium eſt prouectus, vbi clatratis foribus, pauci prætorianorum cõclu ſa area ſe tenebant, multique ex aliis vrbis regionibus milites aggregabantur, qui vel è mœnibus pulſi, vel integri, ſed timore conſternati, quũ vbique hoſtibus occurrerent, varioque euentu dimicarent, ad prætorium demum conuolabant, ibi vti plerunque fit, vt ſemel inclinatis rebus, Fortuna vehementer arrideat, paucisſimi victores, ingentem militum, & ciuium armatorum multitudinem minimo periculo adapertis foribus expulerunt. Piſcarius in prætorium aſcendit, Octauianũque Fregoſium pedibus ægrum in cubiculo rerum euentum expectantem compræhendit. Federicus eius frater ad triremes elapſus eſt, ſed portum tenentibus Hiſpanis, & Trierarchis fuga, & tumultu ſuorum præpeditis ægreque ſeſe explicantibus, dum exceptus ſcapha proſiliret, ad puppim in mare procidit: ſed eo periculo quod natare neſciret ita eripitur, vt multa ore hauſta marina aqua, pedibus ſuſpenſus, vt humorem euomeret, diu in trireme pependerit. Petrus vero Nauarrus dum ſcapham in portu quæreret, ab Hiſpanis capitur deductuſque ad Piſcariũ propter veterem toties ſpectatæ uirtutis gloriam, ſingulari humanitate nequaquàm vt hoſtis excipitur. Eodem tempore à Biſamnis porta Proſper, & Franciſcus Sfortia introducti, Germanorum cohortes intu lerant, omniaque plena erant fœminarum eiulatu, & horribili ſtrepitu militum effringentium fores, & domos opulentas, truculento impetu immanique auaritia diripientium: & erant qui omiſſa præda, in oblatas fœminas, ſæua libidine graſſarentur. Sed Piſcarius in equum ſubla tus fœminarum pudorem atroci, ſed præclare admodum facto, peregregie defendit, quum enim vir Genuenſis aſpectu nobilis ab ipſo tran ſeũte tanquàm à milite inſigni, auxilium poſtularet, quod uxori à duobus Hiſpanis inter lachrymas, vis inferretur, extemplo ad eũ ſolus ingreſſus alterum paſsis crinibus matronam attractantem gladio transfixit, alteri uero per ſcalas euadere conanti, immani ictu tempora diſcidit. His interfectis & in publicum è feneſtra præcipitatis, & præcone circum emiſſo, nemo demum ullam ingenuam uiolauit. Opportune quoque eius adcurſu orante obteſtanteque Hieronymo Adurnio Crater ille ex ingenti ac admirabili ſmaragdo, qui in ſacrario templi maxi mi cuſtoditur, depulſis inde militibus eſt conſeruatus. Sed biduo opulentiſsima ciuitas auaritiæ militum ceſsit, eo minore tamen incommodo, quod Adurnius antea cum ab ipſo maxime Piſcario, & Proſpero, tum à ſingulis quoque centurionibus impetrarat, ut nemo ciuis captiui ſortem ſubiret; Nec ſe pretio redimere cogeretur, & templa, totiuſque orbis negociatorum mercimonia, quæ in publicis uectigalium eſſent officinis, inuiolata ſeruarentur: ciues itaque in uniuerſum domorum ſuarum ſuppellectilem à militibus vti quiſque limẽ occuparat, certa pecunia redemerunt: excruciati tamen non nulli barbara crudelitate aliquotque patritii ſenes ab Hiſpanis interfecti, & in his Andreas Ci

cereius,

cereius, Thomas Pallauicinus, & Antonius Grimaldus; brachiũ quoque ſclopetti glãde traiectũ eſt, Auguſtino Iuſtiniano Antiſtiti Nebienſi variæ doctrinæ laude clariſsimo, inde edictum eſt, vt nemo in alienã domum per vim irrumperet, qui dicto audiens non fuiſſet laqueo puniretur, atque ita his, qui auidius prædæ hæſerant ſupplicio protinus affectis, prædantium feritas eſt repreſſa, ſed ſingularẽ afflictæ ac plane ruenti vrbi opẽ attulit, ne funditus euerteretur, haud ex toto inanis fama de aduentu Gallorum, qui tranſiſſe Alpes et iã prope adeſſe nunciabãtur, quem rumorem Hieronymus excitarat, vt miſeris ciuibus celerrime parceretur, & eum Piſcarius, & Proſper & Franciſcus Sfortia ſimulato metu vehementer augebant. His artibus quarto die exercitus cũ præciosiore tantum præda cohortante cogenteque Piſcario vrbe eſt eductus: quod prope difficilius fuit, ſiquis licentiam ac auaritiam in victoria militarem æſtimare velit, quàm vrbem cepiſſe. tanta enim in Piſcario authoritas eminebat quam ſibi ſeueritate, ſolertia, & vna præſertim quæ præclare militum animos ducit, rerum geſtarum fœlicitate parauerat, vt nemo parẽre eius imperiis, vel oblata præda recuſaret. Nauarrus demum iuſſu Cæſaris Neapoli in carcerem eſt coniectus. Fregoſium in Aenariam Piſcarius miſit, vbi quum de redemptione ſummaque pecuniæ repræſentandæ cõtentioſius ageretur, primo emiſſus, ſed mox ab Auerſa urbe in Aenariam retractus, peracri bile corpus podagra tabefactum occupante, haud quaquàm ſenex interiit. Vir profecto præcellenti liberoque ingenio, ac inter eius ætatis uiros inſignes maxime laudando, ſi nunquàm deſertis ueteribus amicis & ſociis, ut ſibi ac Italiæ exitium pararet, ad Gallos adeo propere defeciſſet. At Genuæ conſtitutis magiſtratibus, lectoque ſenatu, Antoniotus Adurnius Hieronymi frater, uir ingenio parũ illuſtri, corporeque podagris, & intempeſtiuis uoluptatibus eneruato, quod eſſet ætate maior, Dux creatur, ita tamen ut Hieronymus, qui arcem ſumma cum laude tormentis expugnarat, animi ſui magnitudine uirtuteque fraternam dignitatem ſuſtinere uideretur. Eo modo Genua cum tota Liguria, in Adurniorũ fidẽ ſub nomine Cæſaris redacta, Piſcarius ad Subalpina oppida, quæ ad Coctias Alpes Padumque pertinent, exercitũ duxit; ut Gallis ſi forte proximis Alpibus tranſire uellent, quàm maximum ex propinquo timorem incuteret, ac ſimul in aliena incertæ fidei regione, milites paratis oppidatim rerũ omnium copiis alerentur. Quum eſſet Cariniano in oppido ſeueritatem exercuit non modo ſibi ac exercitui utilem, ſed poſtea ad exemplũ cæteris ducibus profuturam. Erat in exercitu onuſto præda, & propterea ſcortis, & lixis undequaque pleniſsimo, equorũ incredibilis numerus, & iumentorum, quæ diram uaſtitatem afferebãt agris & oppidis, & ignauũ nimioque luxu diffluentẽ militẽ reddebant, tanta licentia corruptelaq. ut pene totus exercitus in agmine, equeſtris eſſe cenſeretur. Quibus de cauſis permotus, per præcones edixit, ut

ſingulæ cohortes quaternos tãtum equos alerent, pro præfecto ſignife
roque duos,cæteros pro ægris, qui tamen à medicis inſpecti equos per
ſyngraphã gemma Ducis obſignatã,ad iter impetrarent.Id quum totis
caſtris pronunciaretur, Vega Bethicus inſolentia militari ore ſermo-
neque turbido in corona militum pene concionare cœpit, profeſſus, ſi
ſibi animo iudicioque ſimiles reperiret,ſe daturum operam, ut milites
ea ſyngrapha non egerent, qui tot bellis atque uictoriis effuſo ſanguine
debilitati,non equis modo,ſed curribus uehi,uirtutis honore mereren
tur. Id quum reſciuiſſet Piſcarius, qui ſediciosos milites, etiam uel le
uiſsimæ conſternationis authores,ſupra omne criminoſum nomen ue-
hementer oderat,initiaque ſemper ſeditionis fortiter opprimenda eſ-
ſe, inter præcipua diſciplinæ præcepta didicerat; ad proximum oppi-
dum ipſe antecedens caſtra mutauit: quum itaque armatus exercitus
conſtitiſſet in foro expectans, ut à magiſtro caſtrorum ſingulis cen-
turiis contubernia præberentur, ipſe ante prætoriam domum per-
blando uultu mollique ſermone, ut iram biduo ante conceptam diſsi-
mularet, præfectos appellans,Ioannem imprimis Dorbinum, Salſedũ-
que & Corberiam interrogauit,an Vega ille, qui petulantibus uerbis
cohortes ad ſeditionem pene concitaſſet,uideretur eſſe caſtigandus.
Nec mora ii pari conſenſu pœnam illum iure mereri fatentur:ſed diffe
rendam in aliud tempus cenſent, quod ueteranum inſignem, improbis
ac audacibus maxime carum,& centurionum prope omnium familia-
rem,ſpectante armatoque exercitu,compræhẽdere nequaquàm opor-
teret,ne perturbatis omnibus tumultus oriretur. Hæc quanquàm ue-
riſimilia uiderentur,in conſilio tamen perſeuerauit, ut maieſtatis ac im
perii nomen, nulli eſſe obnoxium periculo, & ſeditioſis etiam terribile
prorſus oſtenderet.igitur Vegam ad ſe uocari imperat, aduentantem,
cum globo militum,quibus ſiquid durius accideret,ſalutem ſuam com
mendarat,percunctatur,an in corona ſeditioſe peroraſſet,inanique uer
borum circuitu ſeſe excuſantem, dato lictori ſigno, tranſodi iubet,ipſe
eodem momento in alios gladium diſtringit, tanto impetu eos ador-
tus,ut non modo Vegæ ſatellites cæſi fugatique ſint, uerum uniuerſæ
cohortes incredibili metu perculſæ,celeri ſilentique agmine toto exce-
dentes foro, ad hoſpitia nondum deſignata defugerint. Id factum ſi-
cuti pleriſque inopinatum,uehemens, & maxime ſeuerum apparuit,ita
Piſcario authoritatem mirum in modum accumulauit, quum eũ mili-
tes vti in ipſa ſeueritate iuſtiſsimum extra odii nomen omnino metue-
rent, & contrà vti facilem, ſine contemptione plurimum adamarent;
quum in ſumma etiam benigni,& clementis animi tranquillitate grauiſ
ſimus haberetur. Tantis rebus geſtis Piſcarius,quum in ore omnium
præclara nominis fama frueretur,& aliqua ſpectatæ virtuti præmia ta-
citus expectaret, comperit Vincentium Coſſam Proſperi familiarem
caſtrorumque magiſtrum,ex Hiſpania Codicillos in ampliſsimis mem

branis

branis retuliſſe, quibus Proſper cum ſumma rerum geſtarum commẽdatione, Imperator à Cæſare fuerat appellatus. Ea res animum eius ab recenti præſertim gloria ad honores ampliſsimos anhelantem, vehementer perculit, & iuſta quadam ira ſuccendit. Sperabat enim ſicuti pari ſemper poteſtate, diuiſum ex æquio imperium in caſtris exercuiſſet, vt nunquàm ſibi Proſper anteferretur: quãdo ſuis, & peditum præſertim ſpectatis operibus ſtrenue pugnãdo parandoque inſignes victorias, non æquare modo eum authoritate, & florenti laude, ſed illo inuicti, & pugnacis animi vigore, plurimum anteire videretur. Propterea exiſtimabat obtrectatorum verbis ac literis, rerum ab ſe geſtarum famam maligne eleuari ac imminui apud Cæſarem, qui vti plane iuuenis neque vllis adhuc interfuiſſet bellis, neque vnquàm Italiam vidiſſet: in qua propter varias, & inexplicabiles principũ voluntates, & factiones ciuitatum, nõ modo magnis opibus, ſed ſummis etiam artibus ciuilis, & militaris prudentiæ, ſingularique animi magnitudine fuerat bellandum. Quibus de rebus in Hiſpaniam proficiſci, & Cæſarem coram adire cõſtituit, itaque accitis ad ſe cohortium omnium præfectis atque ſigniferis, qui iam diffuſi per Galliam Ciſalpinam in hyberna conceſſerant, docuit quàm ſibi neceſſe foret, ad retinendam dignitatem, vel brumali tempeſtate, in Hiſpaniam ad Cæſarem nauigare, rogat vt ſe abſente vti Cæſar iuberet, Proſpero pareant, neque ob priuatam contumeliam reipublicæ deſint. Nec multo poſt ab Genua conſcenſo nauigio Tarraconẽ aduehitur, & in Vlteriorem Hiſpaniam ad Valleoletũ vbi tum ſubſederat Cæſar contendit, exceptus eſt tanto Cæſaris, & procerum omnium ſtudiis, vt quum ad euitandam inuidiam, ne officii cauſa prodeuntes moleſte diſtineret, noctu eſſet ingreſſus, ſinguli totius aulæ reguli ad eum ſalutandum eadem nocte innumerabilibus accenſis funalibus conuolarint. Cæſar lætiſsimo vultu eum ſuſcepit, & quod paucisſimis ante conceſſerat, honoris cauſa, propter ſe pari in ſella aſsidere iuſsit: nec multo poſt, conſumptis mollioribus colloquiis, ingreſſus in grauiſsimos ſermones Cæſar, præoccupata excuſatione Piſcarium obſecrauit, vt æquo animo ferret, quòd primus in exercitu locus Proſpero fuiſſet attributus. Quando id ætati & priſtinæ nobiliſsimi viri dignitati, veteribuſque meritis potius quàm nouis rebus geſtis omnino tribuiſſet, ſatis ſibi ac omnibus proſpectum eſſe, eas, quas Dii immortales dediſſent, victorias, magna ex parte manu atque virtute Piſcarii eſſe comparatas: diuiſaque gloria vtrunque large atque feliciter potiri. Ipſum hercle eſſe iuuenẽ, & Columniæ familiæ affinitate coniunctum, & ob id, à Proſpero filium vocari, proinde non eſſe ducendum ignominiæ loco, ſi iuuenis exactæ ætatis ſeni, & parenti filius, primum honoris locum concederet, non enim defuturam occaſionem, vt ſumma dignitate boneſtaretur, poſtquàm eo ſplẽdore teſtatæ virtutis, ante alios duces omnes eluceret. Piſcarius ad ea reſpondit ſe nequaquàm inuide-

re honori Proſperi, ſicuti ille creſcenti virtuti ſuæ ſemper inuiderit, non libenter tamen ſe facere honoris exiſtimationiſque iacturam, pro qua vel extrema quæque forti animo ferre decreuiſſet, verum ſibi manifeſte ceſsiſſe dedecori, quod ei, qui ſemper ipſi in imperio fuiſſet exæquatus, tum demum tot æditis veræ virtutis operibus, parêre cogeretur: proinde ſe æquo iure poſtulare vacationem honoris, & præfecturæ totius peditatus, quam obtineret, quamdiu Proſper eſſet Imperator, paratum tamen ſe quum opus foret, priuati militis nomine fortiſsimam operam præſtare, vt alienæ ambitioni potius ceſsiſſe, quàm volũtati ac officio militari defuiſſe videatur. Manſit demum in Hiſpania aliquãdiu Cæſari maxime carus, ſingulari vero in honore ab omnibus regulis habitus: nam regio ſumptu atque apparatu epulantem, & nihil vnquàm niſi cum illuſtri grauitate, & liberalitate incredibili, cum priuatis tum publicis in rebus admittentem, certatim Hiſpani & Belgæ ſtudioſe colebãt. Diſcedenti vero id Cæſar indulſit, vt vacatione vteretur, ita tamen vt ſi periculum urgeret vltro, vel extraordinaria conditione militaret. conceſsit quoque, vt Alfonſus Vaſtius patruelis in hæreditate oppidorum ipſi ſuccederet, quando nulla ex vxore Victoria proles ſuſciperetur: Ipſumq. Vaſtium Cæſar alæ cataphractorũ equitũ quæ M. Serdanii fuerat præfecit: proſecutus eſt etiã abeuntem decẽ miliũ aureorum donatiuo; quanquàm Hiſpania atque id totũ iter ei amplius viginti milibus ſtetiſſet. Piſcario felici nauigatione Neapolim reuerſo, Frãciſcus Rex Galliæ, renouato vetere equitatu, Heluetiiſque & Germanis mercede conductis, habitiſque tota Gallia peditum delectibus, ingentes copias comparauit, vt adulta æſtate, ſucciſis ſtatim frumẽtis in Italiam tranſiret, ratus ducibus ſuis aut peritiam, aut fortunã omnino defuiſſe, quũ ipſe vel ſolo regio nomine, ſummas opes ſummãque authoritatem eo bello ad non dubiam victoriam eſſet allaturus. Sed eum à propoſito, cœptoque itinere inopinata defectio Caroli Borbonii deterruit: de quo homine qui Galliæ ac Italiæ dirus & funeſtus extitit, operepretium eſt, vt ſtrictim aliqua referamus. Is erat Galliæ Regulorum opulentiſsimus, ſanguine coniunctus regiæ domui, Magiſterque equitum à Franciſco fuerat appellatus: qui honos ſicuti militiæ in Gallia ſummus habebatur, ita illum vti nimiæ ſuſpectæque potẽtiæ formidandum, tacita lege ſuperiores Reges aboleuerant. Fuit ei pater Gilbertus Monpenſerius, qui Gallorum imperator victus ab Aragoniis, apud Baias interiit. Duxerat vxorem ex ſorore Caroli Regis genitam, vnde ei dotali nomine Borbonii principatus acceſſerat: ea morte ſublata, & ob id cum ſocru cõtracta ſimultate, ad Heleonoram Cæſaris ſororem oculos adiecit. Interim Ludouica Frãciſci Regis mater, quòd ex eadem Borboniana domo maternũ genus duceret, non ambiguo iure ea oppida quibus Carolus Borbonius hæreditate creuiſſet, cõteſtata lite repetebat. Tũ vero Borbonius tantã iniuriam deprecari, obſecra

re Franciſcũ, vt matrẽ oppidorum ſuorũ iniqua cupiditate deflagrantẽ cõpeſceret, quando ſibi nihil magis eſſet abſurdũ, quàm in iudiciis cũ ambitioſa, & longe potentiſsima muliere, atq. eadẽ Regis matre, ad nõ dubiũ litis euentũ colluctari. Rex eũ vt bono animo eſſet, hortabatur; nec de ſumma eius litis omnino dubitaret; in eo tamen perſeuerabat; ut cõtrouerſia ſenatus iudicio finiretur, ne maternũ animum ulla prorſus offenſione perſtringeret; quandoquidem inchoata iudicia quæ libera & incorrupta eſſe uellet, impedire nefas arbitraretur. Cæterum ſi oppida matri eſſent adiudicata ingenti liberalitate ſe oſtenſurum pollicebatur, quantum uirtuti ipſius ac dignitati, egregia animi prepenſione tribueret; ueluti qui eadem aut certe multò opulentiora oppida poſt diiudicatam atque æſtimatam litem, benigna compenſatione eſſet redditurus. Sed Borbonii animo ſemel alienato, & cuncta æquo grauius æſtimanti, alia contumelia acceſsit; nam ea die qua in finibus Neruiorum ad Valentianum oppidum, Franciſco Regi cum exiguis Cæſaris copiis ad certiſsimam ſpem uictoriæ fuit confligendum, primæ aciei cura quæ Magiſtro equitum debebatur, Alanconio Regis ſororis marito fuerat attributa: quod adeo iniquo animo Borbonius tulit, ut iam inſtructa acie & conſpectis hoſtib. non modo copias ſuas Scaldam amnem, ponte quo Rex anteceſſerat, non traduceret, ſed etiam malignè cunctando Lodouicum Normanniæ Seneſcalchum cum ala nobilium equitum impigre tranſeuntem in ripa ſua importuno conſilio retentare conaretur, octo enim milia peditum & peramplam equitum manum, ex Aruernis & Bois clientib. ſuis armauerat. Quibus coactis viribus elatior factus, minime deſpiciendus videri poſſet: nec ideo moderari linguam ſciret, quod inſanus & imbellis, in honorem fœminæ ſibi præferretur. Nec defuêre demum amici & clientes, magnaque pars equitum inſignium ſingulari ſtudio eius nomini dedita, qui ſponte commotum & fluctuantem, turbidis ſermonibus exagitarent. Erant hercle in Borbonio multæ præclaræ uirtutes ſupra Regii ſanguinis nobilitatem, & decora militiæ; perennis nec aſtuta liberalitas, militaris uigor, & vultus blanda grauitate ad alliciendos homines accommodatus. Cæterum ingenium eius repentinum nulla ſtabili ratione vel diſciplina confirmatum magnopere peturbabat animus immodicus inter uarias ſpes ſemper anceps, & nouæ gloriæ appetens, vel ſi ea turpi facinore pararetur, Ob id in omni conſilio æſtuoſus & præceps euaſerat, & quod inſaniæ proximum fuit, in tota domeſticæ diſciplinæ ratione, atque ordine vſque adeo intempeſtiuus & diſsipatus, ut æmulatione Regii ſplendoris propter inconditos ſumptus, multo ære alieno premeretur. Quibus moribus facile fiebat, vt primam ſecundum Regem in Regno Galliæ fortunam faſtidiret aut certe contemneret. modo uel leues iniurias etiam cum turpi labe nominis ulciſci videretur. Itaque nefario ſuſcepto conſilio, cum paucis, & iis quidem leuiſsimis

hominibus coniurat, Cæſari & Henrico Britanniæ Regi pollicetur ſe Galliæ Regnum cum Franciſcus Alpes tranſierit, excitatis ad arma cli entibus, adiuuantibuſque Regulis qui vna conſpiraſſent, protinus in uaſurum. Erat hoc factu nequaquàm difficile, quoniam Franciſcus nihil de fide ſubdubitans, eum Galliæ præſidio cum Regia poteſtate relinquebat. Sed quum eſſet in itinere Franciſcus; indicante Argutio quodam ex coniuratis, inſidiæ deteguntur. Conſtabat enim Hadrianum Beurenum Belgam mercatoris habitu per Sequanorum fines in Aruernos ad Borbonium penetraſſe, initiſque conſilus Eleonoram Cæſaris ſororem, quæ Emanuelis Luſitaniæ Regis uxor fuerat, in matrimonium deſpondiſſe. Ad eum quoque è Britannia miſſus ab Henrico Rege Roſellus Anglus agreſti habitu uenerat, qui initæ coniurationis pacta ſanciret. Nec mora Franciſcus magnis undique contractis præſidiis ad Molinum quod erat Borbonii oppidũ ſummæ amœnitatis ad Elauerim amnem contendit. Eum ex ægritudine animi, corporis morbum factitio pallore ſimulantem alloquitur, docet quibus de cauſis nihil temere de ipſius fide ſit ſuſpicandum, quando eius dignitatem longa beniuolentia & ſanguinis neceſſitudine confirmatam, omnibus uel certiſſimis indiciis præferret; nec in animo inducere poſſet, in homine longe nobiliſſimo, in Gallia ſecundum ſe facile primo, ſummis honoribus prædito, fortunis atque ſtipendiis cumulate adaucto perfidiæ ſcelus & proditoris nomen poſſe reperiri. Quo ſi eum exiſtimaret tam nefario ſcelere contaminatum, non dubitaturum quin protinus in eius caput more maiorum animaduerteret. Tum uerò Borbonius perfidiæ conſcientia commotus, uoce tremula Regiam manum ſæpe exoſculans appræhendit; ſupplex orat, vt nihil temere de ſua fide iudicet, quando obtrectatorum malignitate eſſet circumuentus; Agit demum gratias Diis immortalibus, quod talem ſibi Regem dederint, qui vel in magnis de ſalute ſuſpicionibus, nihil de naturæ ſuæ lenitate penitus remittat. Parceret tum ſibi ſi maieſtatem Regii nominis, aſperioribus aliquando ſermonib. offendiſſet; ſe enim in officio & fide perpetuo manſurum, neque Regiæ humanitatis & clementiæ magnitudinem, vllo unquàm tempore memoria deleturum. Diſcedens ambiguo vultu Franciſcus imperat ut ſe in Italiam euntem ſubſequatur; ſed Borbonius aliquandiu ſimulato morbo, & mora itidem interiecta; noctu profugit, auiiſque tramitibus calonis habitu, comite Pomperano cui uitam antea ſeruarat, in Sequanos & Cæſaris fines peruenit: atque inde in Italiam eſt profectus. Igitur Franciſcus in Gallia ſibi permanendum exiſtimans, ne ſe abſente aut nouæ, aut non adhuc planè detectæ coniurationes erumperent, opportune ſubſtitit; nam nonnulli illuſtres; conſcii ſociique Borboniani ſceleris prodebantur; & ante alios Vraldus Heduorum epiſcopus, & Pictauius à Sancto Valerio oppidi Regulus, qui nobilium Regiæ cuſtodiæ equitum alam ductabat, & Hemarus

tus Prieus uetus equitum Præfectus, qui compræhenſi ſunt. quum minores Lorſinius, Aleria, Piſcinius, Peluſius,& Motta Anoierius va riis itineribus Borbonium ſecuti, feliciter effugiſſent. Guliermum Gofferium cognomẽto Boniuettum ſubtili ingenio,ſumma facundia, pacis & belli artibus abunde inſtructum in Italiam mittit; eum à Præfe cturæ maritimæ nomine quam obtinebat Ammirantem vocabant. Fuêre in eius exercitu Triginta milia peditum, equitatus ingens, magnuſque tormentorum numerus. Enimuero Veneti totius Italiæ precibus expugnati à Gallorum amicitia diſceſſerant, inierantque fœdus cum Cæſare, quo Ciſalpinam Galliam ab iniuria Gallorum defendere tenebantur. Siquidem Iulius Medices qui Florentinorum Rempu blicam regebat, ipſeque Hadrianus Pontifex firmiſsimo ſtudio Cæſari fauebant, Federicumque Gonzagam Principem Mantuanum Ponti ficiis & Florentinis copiis præfecerant. videbaturque omnibus deſeſſæ tot bellis Italiæ pax reddi, ſi Franciſco Sfortia Mediolani conſtituto, Galli qui toties bellum intuliſſent, ab Italia penitus arcerentur. At Boniuettus ab Alpibus deſcedens adeo graui celerique impetu No uarienſium fines inuaſit, ut tormenta nauibus impoſita, quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detraxerant, ab antecurſoribus raperentur, & Galli ponte, ratibus ,pluribuſque ſimul uadis amnem tranſirent, pellerentq. Germanos ac Hiſpanos, qui aduerſam ripam perpetua cuſtodia ſe tueri poſſe crediderant. Proſper enim graui atque mortifero concepto morbo, lectica vectus, eò uſque caſtra promouerat, ita ut mox conſi lio locoque depulſus dum ſigna cõuertit,tardéque geſtatur,inſtantibus Gallis, haud mediocre periculum ſubiret. Conſtat Ioannem Medicem qui Iulii cardinalis precibus expugnatus ad Sfortianos ſuperiore anno redierat, cum duabus tantum alis equitum prima Gallorum agmina ſuſtinuiſſe, pugnandoque incredibili virtute, & uehementi impe tu ſæpe hac & illac intercurrendo, ſpatium Proſpero pedeſtribuſque copiis quo ſe reciperent, ſumma cum laude præbuiſſe. Proſpero intra vrbem Mediolanum coniecto. eoque magnis munitionib. mœnia præ cingente, Boniuettus ad Ticinenſem & Romanam portam caſtra pro mouit. Interim & eo forte die, quo Galli Ticinum traiecerant, Hadrianus pontifex moritur, grata eius mors Boniuetto extitit, quoniam ſummæ authoritatis ſocius & fautor ampliſsimus Cæſari morte ſubtractus eſſe uidebatur. Iamque ipſe Proſper adeo pertinaci ualtitudine uexatus extabeſcebat, vt iudicio ſenſuque deficeret, & per Termineum Regulum & Alarconem bellum adminiſtrare cogeretur. Cardinales quoque in factiones diuiſi, quum Iulium Medicem, qui candi datus ante alios illuſtris pontificatum petebat, tanquàm Cæſarianum repudiarent, ſeditioſe comitia in multos dies extrahebant. Cunctabanturque ſubinde Veneti, neque auxilia ſuppeditabant, quum expectarent cui nam Cæſarianæ an Gallicæ factionis, cardinali, Pontifica-

tus fortuna deferretur. Quibus de cauſis, Carolus Lanoius Belga, qui erat Neapoli Prorex cum reliquo omni exercitu, Mediolanum euocatur. Is Piſcarium obſecrat, vt ſecum proficiſci velit, cauſaque Cæſaris, contumeliarum & contentionum omnium obliuiſcendum putet cum ipſo iura imperii ſe liberali animo diuiſurum: effecturumq. apud Cæſarem, vt perquàm mature nouis honoribus potiretur. Piſcarius qui nequaquàm alienum ab ipſius exiſtimatione fore iudicabat, ſi Proregi parêret, facile Lanoio id obnixe petenti atque imperanti eſt obſecutus, ob id maxime quod Didacus Figarola ab Hiſpania miſſus id vt faceret nomine Cæſaris poſtulabat. Sed nihil animo belli & gloriæ maximè cupido, grauius accidere poterat, quàm ſi id bellum tantis undique opibus excitatum, ocioſus in ſegni militiæ uacatione deſpectaret. rebatur etiam uirtuti ſuæ militarique prudentiæ confiſus cum imperito externoque homine ſe non modo conſortem imperii, ſed rerum bellicarum conſiliorumq. omnium moderatorem futurum, Proſperoque demum, quem ſenſim ex morbo deficere didicerat cum vita exceſsiſſet, militari arrepto imperio ſucceſſurum, quando ſibi omnino is honos cum ſuopte merito, tum iudicio Cæſaris Lanoiique præſentis grauiſsimo ſuffragio deberetur. Interea Boniuettus qui Mediolanum obſidebat, diuiſo exercitu Baiardum & Bozolũ ad oppugnandam Cremonam miſit. Ii quum arcem introrſus egregie circumuallatam fuiſſe reperiſſent, maiora tormenta mœnibus admouerunt, ab ea parte quæ arcis turribus erat ſubiecta. Sed Cremonenſes adminiſtrante & repugnante Salamonio Siculo, qui Parmam ſuperiore anno defenderat, ſubitariam munitionem contra arcem nocturnis operibus extruxerunt, tanta altitudine ut facile tormẽta Gallica uitarentur, intromiſerat alam equitum & cohortes Mantuanus, duce Ludouico Firmano, quibus auxiliis confirmati adeo profecerunt, ut Galli deſperata prius quàm tentata oppugnatione diſceſſerint. Iam Boniuettus circiter duos menſes in obſidione, lutulentiſsimis in locis hæſerat, ſicque omnia fruſtra tentauerat, vt iam planè ſpe concepta decideret. nam is erat ampliſsimæ vrbis circuitus, vt non facile vno atque altero exercitu poſſet obſideri. Nec intra vrbem mirificus deerat equitatus, qui ſæpius diuerſis portis erumperet, frumentatores exciperet, & late ad recipiendos commeatus itinera tueretur, vniuſque ante alios opera Ioannis Medicis eminebat, qui ſæpe Gallorum alas frumentatoribus præſidio longius à caſtris prouectas ex inſidiis fuderat. Hiſpani quoque pedites, quibus tum Piſcarii loco præerat Alarco, ſæpe interdiu noctuque Gallorum caſtra inuadebant. Adulta demum hyeme, ſupra aſsiduos, imbres cœnoſaque itinera, tanta uis denſiſsimæ niuis caſtra operuit, ut non modo iumenta, ſed homines fœda illuuie deformati, frigore & rerum omnium inopia conficerentur. Quibus de cauſis adductus Boniuettus ſilentio caſtris egreſſus ab obſidione diſceſsit, tanta feſtinatione, vt tabernacula

bernacula & magna pars caſtrēſis apparatus ægreque multi calones & pedites in lubricis viis linquerentur. Summotis hoſtibus, Proſper Columna vti ſupremo affectus gaudio migrauit è uita, vir ab innata cunctatione firmitateque iudicii & perpetua ſemper authoritate grauiſſimi ducis nomen aſſecutus;eò autem quod terræ Patriæ fuiſſet amantiſſimus celeberrimis exequiis & multis Inſubrum lachrymis funerato, Carolus Lanoius atque Piſcarius qui expirantem nec adeuntes hebetatis ſenſibus agnoſcentem viderant, exercitum accipiunt, de bello gerendo in conſiliis deliberatur. Veneti etiam qui cunctatius Cæſarianos adiuuabant, Franciſcum Feltrium Vrbinatem cum iuſto exercitu, vt Gallos bello perſequatur, in Mediolanenſem agrum mittunt, hiſdem enim diebus, Iulius Medices Clementis Septimi nomine aſſumpto, Pontifex fuerat creatus, qui Cæſari magnopere fauebat, neque tum à fœdere, quod Hadrianus inierat multis de cauſis diſcedendum arbitrabatur. omnibus igitur aduerſus Gallos intentis Piſcarius non multos dies per brumale frigus in rerum ac tempeſtatum obſeruatione uerſatus, memorabile facinus aggreditur. Erat in Rabecca Vico iuxta emiſſarium ex Ticino amne Baiardus inter Gallos duces pugnaciſsimus cum equitibus vtriuſque armaturæ circiter mille, & tribus peditum vexillis, quatuor ferè miliarium interuallo, à maioribus diſiunctus caſtris; nam Boniuettus Abiato in oppido conſederat. Qua fretus propinquitate caſtrorum Baiardus per ſe vir impiger & elatus valido que innixus præſidio, vt plerunque ſtrenuis accidit, negligentius excubabat. Hunc cum opprimere ſtatuiſſet, tria milia Hiſpanorum delecta Mediolano de prima vigilia educit. iis imperat, vt tunicas linteas thoracibus ſuperinduant, vt eo candore per tenebras, ab hoſtibus, dinoſcantur. Ioannem Medicem virtuti hominis confiſus ſibi adiungit. Porro Carolum Lanoium monet, vt inſtructa acie cum reliquis copiis ad ſextum vſque lapidem diluculo ſubſequatur, vt ſi Boniuettus Baiardo auxilium ferre velit Hiſpanis ad integram aciem detur receptus: & iuſto demum prælio cum ſumma ſpe victoriæ dimicetur. Itaque Piſcarius noctu confecto itinere, paulò ante lucem Rabeccam peruenit, Ioannem Medicem cum equitatu uias egreſſuſque omnes ita obſidere iubet, vt ſilentio equites ad Abiatum excurrant, ne Boniuettus ſi quid fortaſſe ſenſerit, ad ferendam opem improuiſus adueniat. Ipſe ante alios ſcuto gladioque contentus ſtationem adoritur, Galli Semiſomnes arma capiunt, ad portam tumultuariæ munitionis, Egidius Cortonenſis cū vexillo Corſorum impigre reſiſtit. Sed dum frenātur equi, dum è ſtratis tuba exciti ſeſe equites eiciunt, & in omnes vici partes diſcurrunt, irrumpente Piſcario Egidius interficitur, cæduntur Corſi, Galli inermes fœda fuga vndique dilabentes capiuntur. Baiardus vti erat diſcinctus relictis ſignis militaribus euaſit, reliqui ferme omnes equites, aut in vico capti ſunt, aut in Medices turmas dum profuge-

rent,inciderunt,nunquam tantum equitum ex alis ueteranis minore cō tentione uel cæde ullo in bello ætate noſtra fuit oppreſſum,tanta re, ſine ſuorum uulnere patrata, Piſcarius ingenti captiuorum agmine perducto,Mediolanum triumphanti ſimilis eſt inuectus.Per eos quoque dies Ioannes Medices circiter trecentos Heluetios, cum uina cadis exportarent,in uilla deprehenſos & nequiquā ſalutem deprecantes,quoniā treis inſignes ipſius equites interfeciſſent, feruidiore occupatus ira trucidauit, Oppugnata eſt etiam infelici euentu,magna cum impenſa & cæde multorū et inter ceteros Pomeroi tormentorū præfecti Arona oppidum,quod eſt ad anguſtias Verbani lacus.Quum eo miſſus eſſet Rentius Ceres, & contra à Michaele Corſo impigre defenderetur. Quibus acceptis detrimentis Boniuettus noua auxilia,ut bellum maiore ui renouaret à Franciſco poſtulauit.Iamq. aliæ atque aliæ cū Heluetiorum tum Rhetorum legiones,in Italiam regia pecunia conductæ ab Eporedia atque item à Sebino lacu deſcendebant,quum Cæſariani ſua dente Piſcario Ticinum amnem tranſire ſtatuerunt. Diſſerebat enim in conſilio Piſcarius, cunctis adſcitis ducibus,eam eſſe expeditam atq. rectiſſimam conficiendi belli rationem : quando hoſtis tot attritus incōmodis, ſpe atque animo debilitatus aut prælio confligere aut omni exutus dignitate relictis impedimentis ſe ſe ad Alpes recipere cogeretur.Quòd ſi Abiato in oppido opperiri auxilia uellet,ipſos traducto exercitu,Nouariam atque Viglebanum & amiſſa quæque oppida recuperaturos,Neque debere exiſtimari Gallis adeo fœde repulſis tantū animi ſupereſſe, ut Cæſarianis Ticinum tranſeuntibus Mediolanum, uti præſidio nudatum regredi uelint. Quid enim ſtultius aut miſerius illis futurum quàm protinus premi in tergis, & demum intercipi ſi ad portas populoſiſſimæ ac infenſiſſimæ urbis redirent ? Erant in conſilio duo Caroli Lanoius atque Borbonius,ad quos imperii ſūma reſpiciebat.Sed Franciſco Feltrio Vrbinati,Venetorū Duci propter eximiam rei bellicæ peritiam ſingularis conſilii exactæque prudentiæ authoritas inerat. Is quum Piſcarii ſententiam omni cum uerborum honore laudaſſet,Mediolani relicto præſidio,ad Ticinum amnem eſt peruentum, loco quinque milibus paſſuum à Gallorum ponte diſtante firmiſsimis nauibus biduo pontē efficiunt,eius capita,lunatis prealto aggere propugnaculis cingunt,præſidioque militum & tormentis diſpoſitis egregie communiunt.Id ubi Boniuettus certius cognoſcit, Abiatum & ipſe cohortiū quatuor præſidio firmat,trangreſſuſque amnem in Nouariēſem agrū copias reducit, commeatus in munitiora oppida conuehi iubet,eaque præſidiis impoſitis egregie communit,omnique ratione bellum extrahere & Heluetiorum auxilia expectare conſtituit. Enimuero fama erat Heluetios ut propinquis & ciuibus ſuis,quos difficili implicitos bello audiebant,opem celeriter afferrent,magnis intineribus aduentare,quibus receptis auxiliis, Galli prælio demum confligere minime dubi-

me dubitarent. At Cæſariani ubi ſe ſe in hoſtilem agrum effudère, con traria ratione bellum gerere cœperũt, equeſtribus enim prælijs ſæpe la ceſſendo, auertendo commeatus, infeſta populatione longè lateque e-uagãdo magna detrimẽta Gallis inferebant. Accidit enim ut Piſcarius turmas duas cataphractorũ equitum, fortiſsima Ioannis Medicis Pau-lique Luzaſchi opera uſus, mirabili arte compulſas iniquum in locum funderet, & ex his ſupra quadraginta nobiles equites caperet. Nec mul to poſt, ea oppida quæ Gallorũ præſidijs tenebantur, diuiſis copijs ſunt adorti. Piſcarius Viglebanum manu cepit, quo oppido antea in præ-mium uirtutis a Franciſco Sfortia fuerat donatus. Sartiranam quoque Ioannes Dorbinus expugnauit, Garlaſcum uero profunda foſſa & uali-do præcinctum muro Corſorum cohortibus Duce Batiſta Leca inter Corſos nobili reguloHieronymoq. Matthæo Romano egregie ſe tuen bus, quod maioris molis erat ipſe Feltrius cum Veneto exercitu ſum-pſit oppugnãdum, acceſsit & in partem laboris & laudis Ioannes Medi ces ſummaque ui & tormentis oppugnatum eſt, & ſingulari militum audacia captum, maiore tamẽ cum laude Veneti Ducis, quàm lætitia. Nam ibi ſupra Ducentos milites, & in his aliquot nobiles, qui equis de-ſcenderant, amiſit. Quum enim Feltrius concionabundus unum quen que nominatim, ut ſtrenue ſubiret propoſitis præmiis accenderet, cun-ctis certatim adnitentibus poſtremæ cohortes adeo primos ordines in tergo irrumpendi ſtudio premebãt, ut promptiores qui in fronte erãt, deſperato receptu, uehementer impulſi & præcipitati in foſſas inæqua-libus & profundis gurgitibus mergerẽtur, in his fuère Scipio Pallauici nus Balthaſar Signorellus è Peruſia & Hieronimus Angelius a Patauio alæ Mediceæ uexilliferi, & qui Feltrianis cohortibus præerant Carolus Eugubius & Sebaſtus a Narnia honoribus militiæ inſignes. Ea res Gal lorum animos cõtudit: nã neq. circũſeſsis oppugnatiſque ab hoſte præ ſidiis ſuis opẽ ferre, niſi quod erat maxime deuitandum, prælio decerta rẽt, neq. tot amiſsis oppidis re frumẽtaria, quæ in dies erat anguſtior, ſa tis abundare poterant, ut tantã alerent multitudinem, quæ uel tũ erat in caſtris uel ab Alpibus ſtatim aduẽtura nũtiaretur. Igitur Boniuettus iã plane non modo uirib. ſed Fortuna etiã inferior, Nouariã ſe recepit, vt milites vrbanis copiis recrearet, donec Heluetiæ legiones aduentarent nã vulgus militũ calones lixaſq. præſertim morbus adeo ſeuus, & peſti lentiæ ſimilis, à fœda corporũ illuuie, contagioſus inuaſerat, vt nihil iã Duces, ſolitæ alacritatis in milite cõſpicerẽt. Publicæ quoque & priua-tæ pecuniæ magna erat inopia, deerãt cõmeatus, & vt ſæpe accidit, dũ Fortuna belli vertitur, Guelforum etiam ſtudia refrixerant, quorum fi-deli fortique opera Galli ab initio lætis belli ſucceſsibus vtebantur.

Gallis intra Nouariæ mœnia compulſis, Piſcarius cum eſſet in cõſilio, tenemus inquit Duces, vt ſæpe eis euenit, in cauea Gallos, ſed nobis mature cauendum eſt, ne protinus euolent. quod certe ab his commo-

de fieri non poterit,ſi inter Nouariam & Vercellas poſitis caſtris,fugiẽti hoſti frontem,& terga Alpibus obuertamus. Nec mora omnium ſuffragiis probato conſilio, Piſcarius ad Arcum Marianum medio inter duas vrbes itinere contendit. Is eſt locus in lata planitie C. Marii victoria de Cimbris parta, ſeruato adhuc vetuſto nomine inſignis. ita ex opportuno loco quicquid frumenti & reliqui commeatus ad ſubleuandam inopiam ex agro Verellenſi importari poterat, perpetuis equitũ ſtationibus obſeſsis viis eſt interceptum. Interea Heluetii auxiliares ab Alpibus delapſi trans Seſithem amnem in Gattinaria vico conſederunt,eo tamen conſilio, vt amnem nequaquàm trãſirent,ut pote qui ſuos tantum ciues excipere, & toto eius belli periculo liberare vellent; neque ſibi tutum fore putarent,ad Boniuettum proficiſci, ſine equitatu & ſine maioribus tormentis. Quibus de cauſis poſtulabant, vt Boniuettus propius accederet. quod ſi faceret, tum demum coniunctis copiis, omnes in vnum de belli ratione conſulturos. Galli auxiliorũ aduentu cognito,qui iam inopia commeatus, & plane uulgatis morbis peſtilentia laborabant, eundum ad Heluetios cenſent. paret Boniuettus neceſsitati, quæ mortalibus leges imponit: quantis tamen poteſt ingenii artibus,conſilium & tempus profectionis tegit, ne in itinere præoccupante hoſte,ſibi ſit neceſſe,iniquiſsimo tempore dimicare. Nam recentes Gallorum equitum alas,quæ Duce Rotelino nobili Regulo per Alpes iam ad Sebuſium oppidum peruenerant, expectandas eſſe cenſebat. Sperabatque ſimul Rentium Ceritem,quem ad Griſonos cum pecunia miſerat,eius gentis auxilia per Bergomatem agrum Laudem Põpeiam eſſe perducturum. coniunctiſque uiribus cum Federico Bozzolo, Mediolanenſibus terrorem adeo latum incuſſurum, ut Cæſariani à tergo Imperii caput reſpicere,& Sforttiæ opem ferre cogerentur. Sed tarditate equitum Alpinam glaciem,& præaltas niues ægre ſuperantiũ, & Griſonorum longiore mora, factum eſt, ut Boniuettus ſua deiectus ſpe, ſecus ac putarat, hoſtium celeritate uinceretur. Itaque præmiſſa impedimentorũ parte, diuerſis Subalpinis itineribus, noctu ſilẽtio egreditur,ut Romagnanum pergat,quod eſt oppidum in citeriori Seſithis amnis ripa,contra Gattinariam,ubi pontem faciundum curauerat,quo Heluetii mature reciperẽtur,aut ſi id ab his minime impetraret, ad eos ipſe continuo traiceret. Vix dum egreſsis Gallis primus omnium Piſcarius per ſpeculatorem, quem diu in hoſtiũ caſtris aluerat, de eorum profectione cognoſcit. Duces ſtatim in conſilium aduocantur, docet eos,tam & ſi hoſtes abeant urbemque deſerant,nihil ad uictoriam omnino profeciſſe, niſi illos celerrime perſequantur: vt priuſquàm nouis auxiliis coniungi poſsint, dignum eius diei occaſione euadentibus inferant detrimentum,quando nihil magis eſſet alienum à negocio cõficiẽdi belli,quàm peruulgatæ inſiſtere rationi, quæ uetere ignobilique proloquio ſuaderet,fugienti hoſti,pontes argento atque auro conſternendos.

nendos. Non deerant enim, qui nequaquàm totis uiribus hoſtes laceſſendos putarent, verum eos iniquitati Fortunæ tantum permittendos, poſtquàm tot aduerſis minutis attriti prælijs & rerum omnium inopia ſubacti, uel ſola itinerum aſperitate conficerentur. Sed conſenſu militari Piſcarii ſententia probabatur. Itaque per Brioniam vicum, primum exercitus agmen eduxit, ut rectiore itinere Romagnanum, quo ſe tenebat hoſtis, perueniret. Boniuettus enim maiore uiæ flexu ad dextram Fontanettum perrexerat. Sed oppido atque arce excluſus & dum ientaret, tormento peritus, inde propere diſcedens, altiore uia Romagnanũ cõtenderat. Fontanettani etenim Vicecomites amicicia Piſcario coniuncti, paucorum Hiſpanorum præſidium facile receperant. Hæc autem illata Gallis iniuria, ut caſu accidere ſæpe uidemus, ſummi beneficii locum impleuit. Nã Boniuettus, qui reficiendo militi, & recreandis equis aliquot horis conquieſcere ſtatuerat, impoſita demum feſtinandi neceſsitate, Romagnanum prius peruenit, quàm Piſcarius ad Ghemium accederet, quod erat oppidulum Romagnano tribus ferme paſſuũ milibus propinquum. Alfonſus quoque Vaſtius Piſcarii iuſſu cum duobus expeditis peditum milibus, & trecentis equitibus cathaphractis, Fontanettana via abeuntes hoſtes ſubſecutus, vt nouiſsimos inuaderet, & inito cum poſtremis acri certamine, tormentis eorum potiretur; reperit eos paulo antè diſceſsiſſe. Ita nequicquàm emenſo itinere, alia via, incolis ducibus, ad caſtra reuertitur. Eo forte tempore, quum iam aduesperaſceret, & caſtra ponerentur, Piſcarius Mercadum cum expeditis cohortibus trans colles exploratum miſit, pertinẽt ii arboribus, & vinetis cõſiti perpetuo dorſo, à Nouaria ad Siſithem vſque amnem, eamque planitiem ita interſcindũt, vt quum hinc Cæſariani, illinc vero Galli iter haberent, vtraque agmina ab iis, qui in ſummis erant collibus, ſpectarentur. Igitur tranſcenſo colle, Cæſariani Gallos laceſſunt, tumultuarium prælium exoritur. Boniuettus peditum atque equitum ſubſidia ſummittit. Pelluntur Hiſpani. Ioannes Dorbinus cum ſeptẽ vexillis Mercado fert opem magna vndique concurſatione pedites atque equites miſcentur, Galli impigre tamẽ reſiſtunt, Dorbino vtrunque femur glande traicitur: eo vulnerato Piſcarius in primam aciem ita proceſsit, vt gregarii militis habitu ſuis tamẽ omnibus noto, quàm acerrime dimicaret. Superuenit & Vaſtius cum ea manu quam diximus, à Fontanetto rediens, cuius aduentu adeo certamen exarſit, vt tum, ſi grauis armatura velitibus & expeditis peditibus acceſsiſſet, vniuerſo prælio dimicari facile poſſe videretur. Sed Boniuettus nõ prius Hiſpanorum impetũ reprimere potuit, quàm producti tormentis ex ſuperiore colle eos impetere cœperit, eo modo pari euentu nec magno vtrinq. accepto incõmodo, dirempta pugna Galli Romagnanum cõceſsêre, & Piſcarius ſuos ad Ghemium in caſtra reduxit. Erant ea adeo collibus, quos diximus ſubiecta, vt ſi Galli rece-

ptis auxiliis,productiſque tormentis eos occuparent, Cæſarianos facile ex præalto loco tormenta dirigendo, magnis detrimētis afficere poſſe viderentur. Erat enim opinio ædita in vulgus, Boniuettum coniunctis ſibi nouis Heluetiis,vt collatis ſignis dimicaret,protinus eſſe regreſſurum. Quamobrem Piſcarius ſtatim animaduerſo vicio caſtrorum eos colles præmiſsis Viginti peditum vexillis occupauit; iniunxitque Mercado,vt ſi Galli pugnandi conſilio ad occupandos colles retro verterentur,tam diu eorum ſuſtineret impetum,donec ipſe & cæteri Duces cum omnibus copiis inſtructa acie ſubuenirent. Ea res Vrbinati mire placuit: qui vti erat caſtrametandi peritiſsimus, eum locum ab eminenti collium ſupercilio, tormentorum iniuriæ valde opportunū, nequaquàm probabat,admirabaturque Piſcarium, qui non modo ſublato periculo caſtra ſumma ſecuritate compleuiſſet, ſed cōtraria etiam conſilii ratione,præoccupatis collibus,hoſti æquiſsimam ad confligendum, ſi accideret,conditionem præripuiſſe cenſeretur. Cæterum Boniuettus fruſtra precatus Heluetios, qui erant ad Gattinariam, vt ad ſe tranſirent,ſecumque poſtquàm eſſet explorata victoria,bellū vno prælio conficere vellent,ad eos ipſe tranſire cōſtituit,præmiſsiſque aliquot tormentis,& toto ferme equitatu,à media nocte peditatum tranſmittere cœpit, Tanta adhibita feſtinandi diligentia, vt cū ſemiſomnes Heluetii dicto non parerent, tectis ſubiici faces, & late flammam excitari iuberet. Ea re per exploratores equites nunciata,qui tota nocte per vices,ad Romagnanum excurrebant, Piſcarius quin ad pontem contenderet, minime dubitauit,ratus poſtrema hoſtium agmina,citra amnē, vt accidit,ſe deprehēſurum:diſiunctaque à ſuis medio amne facile deleturum. Itaque cum tribus circiter milibus delectorum peditum, aſſumpto ſecum Vaſtio cum trecentis equitibus,profectus,quum ſecunda diei hora perueniſſet, quanquàm ſerius quàm optarat, nequaquàm tamen omnes tranſiſſe repperit: eius aduentu tantus illico timor hoſtibus eſt illatus, vt quum cæſi fugatique ad primum equitum & ſclopettariorum incurſum terga vertiſſent, amentibus ſimiles obiectis armis ſe ſe in amnē conicerent, & vorticibus abſorpti,fœdiſsimo mortis genere mergerentur: alii tormenta desererent, quæ per amnis alueum funibus in aduerſam ripam extrahebant. Cæſariani enim mirum dictu nō modo flumen præaltis aquæ gurgitibus,ſed inæquali etiam alueo ac ingentibus petris, quas torrentis impetus prouoluit, impeditum, vt euadentes ſectarentur, minime formidabant: ad augendam quoque Gallorum cladem, fugientiū & ſe ſe prementiū iniuſto pondere fatiſcentibus nauigiis, pons eſt interruptus, quo perfracto tanta iumentorum, & militū in præceps effuſa eſt multitudo, vt totus fluminis alueus pereuntium ac enatantium,turba compleretur. Interim Cæſariani equites repertis, vadis acceptiſque in equorum terga conſeſsoribus ſclopettariis tranſibant, ipſeque Piſcarius & Vaſtius in alteram ripam eua

ſerant,

ſerant, quum alii atque alii equites, extraordinariique pedites, è caſtris ſuperuenerunt, adeo vt iam firmis plane viribus, & aſpirante Fortuna, pauidos ac in fugam verſos, ex toto perſequi, & cominus adoriri minime dubitarent. Direxerat in margine ſecundum fluminis ripam aliquot torměta Boniuettus, hiſque præſidio impoſuerat Corſorū & Gallorum cohortes; vt dum ipſe agmina componeret, ab his crebro pilas emittendo hoſtes ab ingreſſu amnis terrerentur. Sed Corſi rebus inclinatis, & plane perditis, enatantium, & vndique incumbentium Cæſarianorum impetum non tulerunt, cadenteque Triſtano Duce deſertis tormentis refugere cœperunt. Tum vero Boniuettus ne tantum dedecus in oculis totius exercitus admitteretur, cōuerſus ad Duces Gallos, ſequimini me inquit, mei equites, qui ſemper egregie dimicaſtis, & mecum irrumpite, ne tormentis Gallicis pauci hoſtium cum ſummo noſtro dedecore potiantur: ad id Vandeneſius Paliciæ frater, qui erat inter alarum præfectos longe promptiſsimus, Emoriar ego potius reſpōdit, cum alariis meis, quàm ea hodie ab hoſte capi conſpiciam. atque ita denſatis alis extemplo procurrerunt, occiſiſque, & protritis nonnullis ad tormenta peruenerunt. Sed expediti equites leuis armaturæ, Hiſpaniqué agiles, ſicuti repente cedědo, & ſeſe retro diffundendo, grauiſsimi equitatus impetum euitabāt, ita demum redeuntes in prælium aduentante cohortanteque Piſcario ſeſe turmis hoſtium circumfuderunt: Sclopettiſque rem gerendo adeo profecerunt, vt Galli pluribus equis cadentibus, quum à proximis Heluetiis opem impetrare nequiuiſſent, ſigna retro conuerterent. Eo congreſſu ipſe Boniuettus imperator, dum præclare tormenta defendit, leuo brachio pila traiecto grauiſsimum accepit vulnus. Similiter & Vandeneſius paulo infra humerum craſsioris ſclopetti plumbea glande ictus eſt, quo lætali vulnere aliquot poſt dies interiit. Piſcarius eius viri interitū ægrius quàm quiſquàm crederet, tulit. Quoniam is hoſtis ſibi priuatim inimicus, peculiari ſuo triumpho, & ſperatæ gloriæ præreptus eſſe videretur: vtpote qui antea prouocatus, ſingulari certamine cum eo congredi magnopere cuperet, vt de direptione Comenſium, deſignato iam loco, & delectis equeſtribus armis, in harena vallata pulcherrimo ſpectaculo controuerſia finiretur. At Piſcarius quum iam Sol in veſperam vergeret, & Galli conferto poſtremo agmine iuſtis paſsibus anteirent, nō putauit, cum ea manu, quæ erat exigua, & continenti totius diei labore fatigata, hoſtes longius eſſe perſequendos. Etenim ſatis magna videbātur, quæ milites geſſerant, ipſe vero, plures horas variis in locis, vt in extraordinaria pugna accidit, egregie dimicando, ſummam fortitudinis, & iudicii militaris laudem, cum alieno dedecore, & tacita multorum inuidia compararat. Itaq. reuocatis militibus, & ſuperato iterum Seſithe amne, cum ſpoliis & ſeptem Gallicis tormentis in caſtra eſt reuerſus. Quum à Lanoio atq. Borbonio ipſoque Vrbinate cumulata cum lau-

de reciperetur,pauca vti ſolebat de ſe locutus, eximio cum verborum honore ante alios commendauit Ioannem Geuarram Potētianum Regulum Daualæ familiæ ſanguine coniunctum. Itemque Paulum Luzaſcum,& Philippum Cerbelionem cohortis præfectū, qui primi omnium in flumine tormenta hoſtium occupaſſent. Cæterum coeuntibus in vnum Ducibus docuit,quantum ſpei ad ſummam uictoriam in celeritate eſſet reponendum. Gallos timore occupatos, quod duobus iam tumultuariis præliis victi eſſent, quòd ſegni Heluetiorū opera vteretur,quòd grauiter ictus eſſet imperator,facile poſſe deleri,ſi ipſi motis propere caſtris, & ſuperato amne ſequerentur. Neque eos omniū rerum affectos incommodis,tormenta trahētes,& per ſe graui ſemper impedimentorum,& inutilis turbæ agmine retardatos, tantum viæ poſſe conficere, vt ſequenti die leuis armatura, conſequi facile nequeat, & demorari abeuntes,donec reliquæ omnes copiæ ſub ſignis in hoſtium conſpectum adducantur. Nec mora quum omnes Piſcarii conſilium vti decoris, & bellicæ rationis vndequaque pleniſsimum magnopere laudarent,Borbonius alacri motu exurgens ſublata voce,te auſpice inquit fortiſsime Piſcari dimidiam de hoſte victoriam tenemus, & cras, ſi tibi hodie paremus, reliquam omnino conſequemur. Vnus Vrbinas victoriam morari tardareque poterat, ſi Seſithem inconſulto ſenatu Veneto,tranſire recuſaſſet, quando is amnis Mediolanenſis imperii finis eſſet, neque vltra copias traducere fas eſſe uideretur. Sed is vti æquus,& grauis imperator,quum id è republica, & ſuæ item dignitatis eſſe exiſtimaret, in tanto rerum momento fidē atque animum ſenatus reſpicere maluit,quàm nimis caute ea verba interpretari, quæ in præſcriptis mandatis incōſultè ſenatus appoſuiſſet,atq.ita reiectis malignis, vel importunis monitoribus,vtamur inquit victoria Duces, quā nobis diuina ratione Piſcarius oſtēdit:& caſtra antequàm Sol occidat ad amnē moueamus,vt inalbeſcēte cœlo traiectis copiis,mature tergis hoſtiū incumbere poſsimus. Ita cū ſumma alacritate militum conclamatis vaſis,quinq.inde paſſuū millibus ad amnem caſtra proferūtur,vt equioribus ripis,& certiore quodā vado pertranſirent. Sed Piſcarius coniectura iudicās,hoſtes maxime extentis itineribus ad Eporediā eſſe progreſſuros,vt magis ac magis eos diſtineret,& laceſſendo iter moraretur, eadē nocte perſequi conſtituit. Erat enim in præcipienda uictoria,ad quā flagranti cupiditate ſemper anhelabat,adeo occupatus,vt vix exiguum cibum, & modicam quietem vel feſſo corpori concederet, & militum corpora ipſa tantum certa ſpe victoriæ egregie ſuſtentari poſſe arbitraretur,eo modo alacribus uerbis ſingulos ad predam cohortando,coactis in unum circiter ducentis equitibus tertio flumen tranſit,& hiſdem ueſtigiis hoſtes perſequitur. Dū iter faceret,multi equites atque item leuis armaturæ pedites,qui diſperſi in uarias manus, hoſtium impedimentis imminendo atque aberrando ultra amnem remanſerant modi

eas ab initio Piſcarii uires plurimum auxerunt. Media autem nocte nouiſsimum hoſtium agmen eſt conſecutus. Heluetii in duo tantum agmina diuiſi, equitatum Gallicum, & tormenta in medium receperāt, Veterani erant in tergo, noui auxiliares ante cedebant, tanto ordine tā toque ſilētio ac diſciplina, ut nihil præter equorū hinnitus, & aurigarū flagella uel in proximo ſentiretur. Nec quiſquàm omnino ordine pedē efferret, aut ſe plus æquo ad iter incitaret, Quāquàm Piſcarius admotis equitibus, qui carperent, magnoque ædito clamore, & in tergo & à lateribus incurſarent eos perturbare niteretur. Tympana etenim ac tubas, præter unam, omnes compreſſerant, vt equites uniuerſi unius tantum tubæ cantu, Heluetii uero, ingenti buccina regerētur. Quum fruſtra laceſsēti Piſcario in herbida ualle circiter duas horas cōquieuiſſent, diluculo demum iter intendere cœperunt. Nec deerat Piſcarius, qui continuo inſtaret & premeret, iam tum nouorum militum acceſſione firmior factus, atque ob id etiam audacior, quoniam in Heluetiis legionibus rari erant ſclopettarii, & ii quidem inepti & rudes: equites uero Galli, adeo fatigatis & macie conſumptis equis uehebantur, ut neque procurrere alacriter, neque dignum more gentis impetum facere penitus auderent. Interea Borbonius à Piſcario de itinere atque ordine hoſtium certior factus, ſub auroram totum exercitū traduxit. Sed non eam celeritatē quam obtabat requirebatque Piſcarius, Duces adhibebant. Videbantur enim hoſtes elabi è manibus, nimia ſubſequentis exercitus tarditate, adeoque ipſe intētus ardenti ingenio ſubitarum rerū conſilia celeriter agitabat, vt ea vel incredibili momēto temporis expediri & perfici poſſe exiſtimaret, vt pote qui naturæ difficultates diligētia, & celeritate ſæpiſsime ſuperaſſet. Per hunc modum, quum Cæſariani Heluetiis, & Gallis inſultarent, & irrequieto quodam laceſſendi genere, vndique circumfuſi abeuntes probroſis nominibus compellarent; res eò erat perducta, vt Galli pene ſubſiſtere, & tueri tormenta cogerentur. Tum vero Boniuettus, quoniam ex dolore vulneris lectica uectus, munia ducis implere non poterat; Baiardo ſummā imperii tradit. eumque ſupremis precibus per Gallici nominis decus vehementer obteſtatur, vt tormenta ſignaque eius fidei, & virtuti commendata tueri vellet, poſtquàm toto exercitu, nemo eo vel manu vel cōſilio melior haberetur. Ad id ille, vellem inquit Imperator, vt hunc honorem in æquiore noſtra Fortuna tribuiſſes; vtcunque tamē caſus feret, ea her cle nauiter tuebor: nec me viuo in hoſtium venient poteſtatem. Nec multo poſt, eius promiſsi fidem fortiter impleuit. Nam cum inſultantium inſolentiam repentina eruptione reprimendam arbitraretur, ut longe ſummotis hoſtibus ſeſe demum pugna explicaret, & pedeſtribus copiis antecedenti ſpatium præberet, conglobatis turmis in aduerſos uehementer eſt inuectus. Sed Hiſpani conſuetudine ſua, retro celeriter ſe diffuderunt, & mox imperante dirigenteque Piſcario, qui cū pau

cis huc, & illuc diſcurrendo uolitabat, in hoſtem redierunt, ita ut non pluſquàm ad ſclopetti ictum equitibus appropinquarent. In eo recurſu Baiardus dum alas, ut ſenſim redeat, in gyrum circumflectit, ſub latere pila traicitur. cadit etiam Beoboſius alæ cataphractorum præfectus, & plures equi conſternuntur. Labentem ex equo Baiardum proximi equites excepêre, ut in mediam peditum aciem referrent. Sed ille ubi uitæ finem adeſſe diſruptis præcordiis intellexit, eos eſt obteſtatus, ut ſe in eo quo pugnaſſet cāpo relinquerēt, ut ſicuti militari uiro dignum foret atque antea ſemper optauiſſet, armatus occumberet, nec eos, pio certe ſed inutili tamen occupatos officio, dum cunctis eſſet properandum, diutius moraretur, atq. ita præmiſſo tubicine Piſcario ſe dedidit: admirantibus cunctis eius uiri iudicium, qui quum ſuprema militaris imperii iura præclarè ſciret eſſe penes Lanoium atq. Borbonium, Piſcario potius quàm illis ſe dedere uoluerit, quaſi militiæ nomē, uera uirtute, & factis illuſtribus quæſitum, multo nobilius atq. præclarius eſſet, quàm id quod aridentis Fortunæ ludo, uel ſuperba Regum cōmendatione pararetur. Porro Piſcarius Baiardo recepto, attributiſq. ei cuſtodibus, qui expiranti ſedulo miniſtrarent, darentq. operam, ne à quoquā auaro aut ignaro milite uiolaretur: nec momentum quidem temporis intermittebat, quin hoſtes perſequeretur, nuntiiſque pluribus ad Duces miſsis eos ad maturandum uehementer accenderet. Iam Gallicus equitatus ſenſim pugna excedendo, in medias acies ſe receperat, & Cæſariani per cateruas raroſque manipulos undiq. circumfuſi, Heluetios inſolenti & crebra procurſatione fatigabant, quum poſtrema eorum cohors quòd neque iter facere, neque repugnare facile poterat, abrupta omni diſciplinæ patientia, uti furore percita à nouiſsimo agmine ſe proripuit, & magno impetu ſclopettarios ſimul & equites inuaſit. In eo cōcurſu Piſcariū acerrime dimicantem inſignis & ferox Heluetius ex trāſuerſo ante alios procurrens elata in caput alabarda pene mactauit, ſed lorica qua iugulum tantum atq. humeros muniret in tumultuariis expeditionibus utebatur, nec ſine ea ſomnum capere erat ſolitus, tantæ molis ictum in humero facile ſuſtinuit. Iſque Heluetius adcurrēte in auxiliū Vaſtio, ualida prægrauique eius dextra, protinus eſt interfectus, ea forte ut Vaſtius uno tam felici ictu hoſtili rabie uindicata, non ciuis modo, ſed fratris & ducis ſeruati, decus meruerit. At Heluetii primis facile pulſis, dum neq. animi uim, nequæ curſus impetum remittunt, & hoſtes ad multum ſpatium temere perſequuntur, adeo longe à ſuis pleno gradu euadentibus ſe diſiungunt, vt tribus amplius ſtadiis à poſtrema eorum agmine diſtarent, id conſpicati Piſcarius & Vaſtius qui ſe retro ab eo tumultu celeriter explicarant, paucis & his quidem ex familia, ſtrenuis equitibus in unam aciem denſatis, tanto impetu in Heluetios irruerunt, ut diſsipatos & perturbatos admirabili uirtute dimicando ad unum omnes ſemihoræ ſpatio trucidarint: adeo ut ex qua-

dringentis nemo ſupereſſet,nec ſpectante eam cædẽ ex propinquo ipſorũ poſtrema acie, quiſquàm uel Gallus eques uel pedes Heluetius opẽ ferre auderet, ſed quiſque plenis paſsibus omnino feſtinandum arbitraretur. Accidit enim ſæpiſsime in aduerſis rebus,& in fuga præſertim ut inuſitatus pauor omnem miſericordiam ex hominum animis penitus reuellat, nemo fere tamen fuit ex equitibus,qui non grauiter uulneratus in ea contentione diſceſſerit. Conſtat Heluetios ſi mature ad ferẽdam opem accurrere uoluiſſent, facile eam cohortem fortiſsimorũ hominum ſeruare potuiſſe, quum amplius duodecim ſtadiorũ ſpacio Lanoius atque Borbonius cum reliquis ſtatariis copiis abeſſent. Eius etenim prælii mora exercitu etiam propter grauitatem tormentorũ quæ nemo ſanus Imperator poſt ſe vnquam reliquit,ſerius quàm oportebat appropinquãte, Gallis ad Eporediam euadendi ſpatium dedit. Porro Heluetii Grais alpibus in Veragros contendentes tormenta circiter viginti ænea in oppido Celandio propter aſperitates itinerum reliquerunt, quæ omnia Alarco per ualles Auguſtæ prætoriæ cũ expedita manu abeuntes ſubſecutus eo in oppido cepit,& in caſtra exornatis feſta fronde curribus reduxit. Hunc exitũ habuit id bellum quod ante ſeptem menſes Boniuettus Amiras dux infelix tantis opib. intulerat,nulla hercle iuſta pugna, ſed tumultuariis tantum leuis armaturæ præliis cũ præcipua Piſcarii laude confectum. In his enim ipſe ante alios ſemper enituit, quum ardua & aſpera quæque facinora, non ingenio tantum admirabili, ſed fortiſsima etiam dextra omnium opinione peregiſſet.

Hisdem quoque diebus Griſonorum auxilia, quæ Duce Techano adducenteque Rentio Cerite in Bergomatem agrum deſcenderant, Ioannes Medices ad Caprinum uicum improuisò adortus, non nullis cæſis,reliquis perturbatis in patriam ita repreſsit,ut Griſoni Rentium captiuum tanquam pecuniæ debitæ uadem intra eorum fines retraherent. Nec diu quoque poſt Medices cum iuentute Inſubrum & ueteranis ſuis cohortib. admotis tormentis Abiatum ualido defenſum præſidio,magna ui, memorabilique celeritate interfectis defenſoribus expugnauit,uno fere hoſtium duce Federico Caraſa propter generis nobilitatem conſeruato. Quibus rebus adductus Federicus Bozolus qui cũ præſidio Laude Pompeiæ ſe tenebat,& Griſonorum auxilia operiebatur,certis conditionibus deditionem fecit. Piſcario demum Alexandriæ oppugnandæ munus eſt iniunctum. Sed Galli ſub Boiſſeio adoloſcente,cui Boniuettus erat patruus, nihil expectatis auxiliis, nec tentata quidem defenſione, ut integri milites ſeruatis priuatim rebus in Galliam abirent, ualidam urbem pari Cæſarianorum felicitate dediderunt.

LIBER QVARTVS

TRIBVS bellis, nec vlla quidem iuſta acie deui-
ctis Gallis, Cæſariani tantos ſibi ſpiritus deſum
pſerunt, vt victricia arma ſuperatis Alpibus, Gal
liæ veluti metu ſubactæ inferenda protinus exi-
ſtimarent. Addebat animos ipſe Borbonius, præ
cipuus noui belli concitator, tam cæca libidine
impotenter exardens, quàm inani ſpe vehemen
ter inflatus, inuadendi eius regni, quo antea ſce
leſta temeritate ſemel affectato, non modo patriam & natale ſolum, ſed
regalis etiam opulentiæ patrimonium amiſiſſet. Is per ſe natura præ-
properus & more exulum, omnis cunctationis impatiens, Cæſarem &
Henricum Britanniæ Regem frequentibus nuntiis ſollicitabat, vt vndi
que commotis armis bellũ oſtentarent, cum à Pirenæis, tum ab Ocea
no Belgico, & à Sequanis atque Burgundis. Se enim ab Italia, terra ma
rique Prouinciam inuaſurum. aduentante vero exercitu toties victo-
re, non modo Prouinciam, ſed vlteriorem quoque Galliam audito
Borbonii nomine defecturam: orare demum Reges atque obteſtari
per fidem datam & acceptam, per conſilia toties inita, perque eam oc-
caſionem, quam Fortuna ſecundior longe pulcherrimã offerret, ne ſe
ingenti ipſorum beneficio factum extorrem, & atroci edicto hoſtem
iudicatum, deſererent; tantis præſertim innixum ſtudiis & clientelis,
deſideratum à nobiliſsimo quoque equitum, & in ſpem regni, totius fe
re Galliæ votis & precibus euocatum. Non magna vi non cædibus,
non vrbium expugnationibus opus fore, ſi repentino tranſitu prima
præſidia pellerentur, quæ eſſent exigua, aut ex tironum equitum alis,
aut ex veteranis toties in Italia omni prope bellico apparatu ſpoliatis
& victis. Igitur Cæſar & Henricus aduenisſe tempus rati, quo facile
Franciſci Regis ſpiritus contunderent, bellum decernunt. Videbant
enim propter amplitudinem opum, Regem à rediuiua potentia ſem-
per indomitum, & recuperandæ Ciſalpinæ Galliæ cupiditate deflagrã
tem, ſingulis annis bellum renouare: neque tantis acceptis detrimen-
tis, pacem petere, vt pote qui ſperaret continenter bella gerendo, &
hoſtium atterrendo facultates, non modo præterita incommoda faci-
le reſarcire, ſed vna demum victoria vindicatis iniuriis cum ſua recipe
re, tum alienis etiam imperiis late potiri. Ante omnia Cæſar æquo
animo ferre nõ poterat, quòd Galli conſternatis ad arma Hiſpaniæ po
pulis ipſo procul in Belgis agente, ad Hiberum vſque amnem arma
promouiſſent. Decreto bello, exercitui Piſcarius præficitur, Vgo Mon
cata parandæ claſsis negocium ſuſcipit. Ita tamen vt ambo cuncta ad
Borbonii nutum ac imperium adminiſtrent. Cæſar & Henricus Bor-
bonio

bonio, quum in prouincia bellum ſecundo euentu gerere cœperit, vndique ſe Gallis illaturos arma pollicentur. At Piſcarius quanquàm Borbonio cuncta fore facilia pollicenti, multis in rebus minime credēdum eſſe iudicabat, quoniam probe ſciret, eam eſſe exulum naturam, vt vel exigua ſpe inuitati difficultates omnes facile ſubeant, nec in ipſis rerum initiis, ulla pericula ratione metiantur, tamen virtuti militum confiſus & bellum & iter, ſumma ſua ſpe & alacritate militum ſuſcepit. Fuere in exercitu ſeptem milia Germanorum, Hiſpanorum ſex: Itemque Italicæ tricennariæ cohortes ſeptem, leuis armaturæ equites ſexcenti. Sed Lanoius qui in Italia remanſerat mille equites catafractos continuo ſe modicis itineribus ſummiſſurum promittebat. Vgo Moncata, quas adducere onerarias naues putarat, obtinere nō potuit, quam ob rem aliquanto minore cum numero nauium quàm opportebat, cum ſexdecim tamen roſtratis triremibus, quibus omnem tormentorum apparatum impoſuerat, è Genua eſt profectus, eumque tenuit curſum ut terreſtres copias maritimis Alpibus tranſeuntes, comitante claſſe, & nuſquàm ea temere à littoribus abſcedente intecta cura ſequeretur. Non deerant plerique principes vſu rerum periti, qui nequaquàm eius belli cauſam probarent, ſummæque audaciæ conſilium, quod inſaniæ vel temeritati proximum uideretur, damnarent vel irriderent. Quid enim ſtultius videri, quàm exiguis cum copiis, duce exule, atque eo qui perfidiæ nomine, publico iudicio eſſet damnatus, opulentiſsimū Regnum inuadere? in quo Galli homines regio nomini non amore modò naturali, ſed ſeruili prope obſequio dediti, non modò fideles eſſe; ſed regia ora tanquàm ab occulto numine auguſtiora venerari & prorſus adorare conſueuiſſent? Proditoris nomen maxime horrerent, nec à legittimis Regibus unquàm ab vlla memoria defeciſſent? Quid demum eſſe periculoſius, quàm Regem ingentis ſpiritus & maximarum opum ætateq. florentem domi exagitare; qui nec foris procul à domo pacem pati quiuerit? Non enim defuturam ſuo Regi Galliam, ſi non iam pro Inſubrum imperio, ſed pro aris & focis, pro vxoribus & liberis ſit dimicandum: quando nihil acerbius atque funeſtius foret quàm ferocium Germanorum & Hiſpanorum auaritiam atque libidinem experiri. Ob eas res Clemens Pontifex & Veneti & Franciſcus Sfortia quanquàm Gallos vti nimis infeſtos hoſtes oderant, & arctiſsimo fœdere Cæſari erant coniuncti, vereri tamen ne bellum temere intempeſtiueque ſuſceptum, aliquam Italiæ cladem importaret, verum Borbonii tranſitu tacite omnes lætari, quòd Italia ſuperior, diſceſſu exercitus grauiſsimo legionum onere leuaretur. Quando non tantum ab hoſte Gallo, quàm ab Hiſpanis gente imperii auida amœnitateque & copiis Ciſalpinæ Galliæ iampridem captà, timendum eſſe iudicarent: vti poſtea rerum docuit euentus. nam id bellum fatali quodam conſilio, potius quàm bellica ratione ſuſceptum, ſicuti maximis Hiſpanos pericu-

lis inuoluit, ita eos demum cuncta vertente Fortuna, inuſitatæ victoriæ compotes fecit. At Cæſarianis poſtquàm ad Varum flumen qui Prouinciam ab Italia diuidit, terra, marique pari curſu peruenêre. Andreas Auria Gallicæ præfectus claſsis, ab alto in conſpectum ſe dedit; ſecundoque vſus uento, cum ualida claſſe, Vgonem tormenta in terram exponere properantem eſt adortus. quo ille animaduerſo diſcrimine, quanta potuit celeritate, retro iter auertit. nam onerariis vti diximus multo erat inferior, tres tamen eius triremes, quæ retardante euro promontorium ſuperare nequiuerant, vltro in littus ſeſe intulerunt. Nec dubitauit Auria eas perſequi, iamque occupatas ſuo milite & rudentibus iniectis alligatas ſpectante exercitu, remulco in altum captiuas pertrahebat: quum id elato perturbatoque animo minime ferens Piſcarius, aduocato promptiſsimo quoque militum in mare ſe coniecit, ita vt vmbilico tenus per mare peruaderet, contempta omni tormentorum procella quæ è Gallicis triremibus effundebatur: atque ita fœlici auſu interfectis & eiectis Gallis; præciſiſque funibus, vnam atque alteram triremem ſeruauit quas demum vacuas omni militari inſtrumento vti iam dehiſcentes, ne hoſtis earum materia potiretur, concremauit. Audiui ego a pluribus qui interfuerunt, nunquàm Piſcarium uehementiore impetu, vel maiore cum periculo, vti in re quanquàm exigua, valde tamen aſpera, improuiſa, atque ancipiti dimicaſſe. Acceſsit & aliud incommodum quanquàm leue, in ipſis tamen rerum gerendarum initiis importunum. Filibertus enim Aurantius natione Sequanus, qui ad id bellum in Prouinciam ab Hiſpania nauigabat, quum a Cæſarianis late maria, conſpecta claſſe teneri crederet, imprudenter in Aurianas incidit Triremes. & ab his circumuento Mioparone, eſt interceptus. Hic eſt ille Aurantius qui Borbonio ad Romana mœnia tormenti ictu occiſo in uaſtanda vrbe capiendoque Pontifice Cæſarianis copiis præfuit. & nuper commiſſo cum Florentinis ad Piſtorium prælio, dum militis potius quàm ducis munus implere contenderet, pene corrupta victoria, fuit interfectus. Nec multo poſt, Decidentibus aduerſis uentis, Vgo triremes totis litoribus admouit, & tormenta magnamque armorum & commeatus vim, vti oportebat in terram expoſuit, atque inde duplici itinere, diuiſo exercitu ad Aquas Sextias eſt peruentum. Quum ſatis lætis Sextienſium animis Borbonius eſſet receptus, multaque caſtella aut leuitate aut metu, quod præſidiis eſſent nudata, deditionem facerent, nonnullique equites & veteres Borbonii clientes in caſtra uenirent; cupido inceſsit introrſus ad Auinionem atq. Lugdunum penetrandi: vt priuſquàm Franciſcus ex Germano Heluetioque pedite iuſtas vires compararet, aliqua opulenta & ad ducendum bellum opportuna vrbe potirentur. Sed Borbonii conſiliis vnus omnium obſtabat Piſcarius diuina quadam prudentia inductus, qui nequaquàm a mari temere diſcedendum eſſe diſſerebat; quando nihil

magis

magis à ratione belli cenſeretur alienum, quàm claſsis vſu ſponte priuari: quæ in vtroque rerum ſucceſsu ad omnes caſus terreſtribus copiis ſingulari adiumento futura videretur, proinde tentandam atque oppugnandam omnino eſſe Maſsiliam;& Rhodanus ſtatim ea occupata, ſuperandus, ut Cæſar ſummâ facultate uti poſſet ad ſuppeditanda terra mariq. auxilia, uti à Perpenniano, & Salſulis per agrũ Narbonenſem ſe miſſurũ ad prima cœpti belli initia promiſiſſet. Non eſſe periti Imperatoris, ſummi momenti cõſilia quæ uictoriã, uel exercitus ſalutẽ reſpicerent, in dubiis & ſæpe inanibus populorũ ſtudiis collocare: relictaq. in tergo maritima vrbe atque ea portu inſigni, in mediterraneas Galliæ regiones penetrare; cũ exiguo præſertim equitatu; qua parte viriũ Galli domi & foris maxime valere conſueuiſſent. Proinde tum alacriter eſſe procedendum, quum Cæſar à Pyrenæis incumberet, quum Britanni cum exercitu in Morinos traieciſſent, quum equitatus, cuius opera plurimum indigerent, à Lanoio Carolo mitteretur. Quod ſi in interiora Galliæ peruaderent, & forte ſtudia Gallorum vti incertæ ferunt hominum uoluntates, ſpe ſua minora aut lentiora reperirent; & inſtante Rege qui totius regni vires exciuerit tantulis copiis aliquis durior caſus incideret; Quod demum ipſos mari atque alpibus interclusos conſilium pro ſalute capturos? Quod porro maius aut optatius Gallo Regi beneficium poſſe conferri, quàm illum toties de Gallis victorem exercitum in manifeſta pericula hac plane exitiali conſilii temeritate deuocare? vt quod Dii auertant inquit, eo circumuento de tot iniuriis, & cladibus acceptis grauiſsimam Gallorum omnium oculis Rex ſuperbus vindictam ſumat: & ſubinde tota Italia, vti nudata præſidiis, ſine vulnere potiatur? Nihil harum rerum Borbonium magis permouit, quàm ea quæ de Lanoii voluntate nunciabantur. Is enim ſiue quòd Borbonii Piſcariique gloriæ obtrectando malignitate quadam inuidebat, ſiue quòd Italiæ præſidio maioribus cum viribus omnino ſibi remanendũ arbitrabatur, nequaquàm cataphractos vti fuerat pollicitus, ſummittebat. continuiſque literis id obnixe flagitantes Duces adeo parum proli xe vel impudenter fruſtrabatur, vt Ricardus Pacæus Britanni Regis Legatus, qui erat in caſtris pecuniamque attulerat, acerbiſsimis epiſtolis eũ apud Regem ſuum & Cæſarem proditionis nomine poſtularet. Igitur relicto ad Aquas Sextias equitum & paucarum cohortium præſidio, quæ rem frumentariam expedirent, ad oppugnandam Maſsiliam eſt peruentum. Ex itinere ad Taurentium portum, Tolonæ, arx parua, quæ turrem habet inſignem, terra marique expugnata eſt, in qua aliquot ingentis magnitudinis tormenta fuêre capta; & in his eximiæ temperaturæ mirabiliſque, violentiæ colubrina, Piſano bello celebrata, cui lacertæ cognomen fuit. Hanc iure belli partam Piſcarius, in arce Iſclana poſtea conſtituit, vt hoſtium nauigia ab acceſſu vel in triginta ſtadiorum diſtantia deterreret. Cingitur Maſsilia ferè vndique mari, &

præaltis mõtibus,ab ea parte qua mare per anguſtas fauces ſe inſinuat, portumque efficit: is duabus vtrinque turribus interiecta cathena permunitur:intrantib.occurrunt naualia,quæ mœnibus cohærent.pari modo ſupra ea, vrbis murus extenditur, ſine foſſa uetuſto opere fabricatus. Imminet urbi mons ædituus diui Victoris templo inſignis: quem Galli præſidio impoſito propter aditus aſperitatem facile defendebant. ab occidente uero mœnia aliquanto minore diligentia munita videbātur:ad eam præſertim portam, quæ ad ſancti Lazari fanum perducit.ab eo loco quum Piſcarius murum quatere ſtatuiſſet,& in ponendis caſtris milites eſſent occupati,paruoque propterea cũ præſidio tormenta equorum & boum iugis ad ſanctum Lazarum traherentur; id conſpicati milites Itali & Galli,qui in muro erant, repente è portu conſcenſis triremibus in eam partem litoris deſcenderũt, facileque fuſo & diſsipato præſidio, præciſis funibus,interceptiſque iumentis tormenta occuparunt. Res erat ſubiti pauoris, & inconditi tumultus plena; vt; potæ que non minore cum ignominia,quàm incommodo Cæſarianorum audaciſsime à Gallis ædebatur. eius fugæ deformitate conſpecta Piſcarius,cum tribus cohortibus ad litus deſcendit,commiſſaque vehementiſsima pugna,recuperatiſque tormentis,hoſtes ad mare vſque tanto impetu eſt perſecutus; vt quum ad triremes ſe reciperent, & illæ ſuborta forte tempeſtate,quod iniquiſsima ſorte illis accidit,in portum refugere eſſent coactæ, deſperata fuga trepidi in mare ſe ſe demergerent;adeo vt nemo fere, præter ducem Leonatum genere Neapolitanum,qui erat transfuga, & ad ſupplicium ſeruatus fuerat,ex quadringẽtis circiter Italis & Gallis euaſerit. Erat in præſidio Maſsiliæ Philippus Brionius virtute bellica, & gratia Regis maxime inſignis: aduenerat que ſecundo amne Rhodano Rencius Ceres cum Italorum & Corſorum cohortibus, magnoque apparatu tormentorũ, nec deerant alæ equitum, & magna vis commeatus. mareque & Stecades inſulas, quæ ſunt contra portum valida claſſe certis ſtationibus obtinebant. Andreæque Auriæ in re nauali ſingulari diligentia,& promptitudine expediendis omnibus rebus impugnandiſque hoſtibus vtebantur. nam vbi milites per litus in conſpectum ſe dabant, aut aliqua in caſtris eminebant tentoria, tum ab alto circumducta per litus claſſe maioribus tormentis petebantur. Exurgebat etiam ab ipſa media vrbe præaltus collis,vnde erat apertiſsimus in omnes partes proſpectus, quem ingẽtibus colubrinis inſtruxerãt:nullaq. erat pars,vel propugnaculorum,vel mœnium,quæ nouis operibus non eſſet refecta,ac abunde munita omni genere tormentorum,& telorum. ob id interdiu noctuque, vel ad incertos ictus, quum nullis vel inanibus pilarum, & ſulfurei pulueris impendiis parcendum putarent,caſtra ab omnibus fere partibus infeſtabant, tanta quidem pilarum frequentia, vt in tabernaculis noctu,ne conſpici notariq́. poſſent,lumina paſsim extinguerentur: Piſcarius tamen vnus

 omnium,

omnium,vel deprecantibus amicis, incredibili conſtantia,contemptio neque periculi,in menſis lumina ſemper retinuit,quanquàm non ſemel craſsiores pilæ cum exitio metuque familiæ, tētorii lintea deterſiſſent. Exiſtimabat enim non eſſe viri fortis ea ſollicite pertimere, quæ ab incertis caſibus omnem vel exactæ prudentiæ diligentiam anteirent.neque eum ducem vel præfectum recte ſitus caſtrorum poſſe ſpeculari,& motus hoſtiū diligenter explorare,qui ad fortuitos tormētorū ictus & ſtrepitus meticuloſa capitis declinatione terreretur. Quū obliquas foſſas concidi excauarique præciperet, per quas ſubuectis tormentis ſenſim mœnibus appropinquaret, qui in opere verſabantur,ſoli malignitate maxime laborabant. Lapidoſus enim,& fere ſine gleba ſaxeus ager omnē uim fodientium militū,ſingulari cōtumacia reſpuebat.neq. uiminea caueæ,quæ collocatis tormentis anteponuntur,uti diſciplina requirebat,ſimplici terreno,uel ceſpite repleri poterāt,quæ res multis& præſertim libratoribus exitium afferebat:quoniā ad magnos tormētorum hoſtiliū ictus caueis ſæpe diſruptis,frequentia undique lapidū fruſta in obiectos ſpargebantur.Dum hæc ægre fierent,Maſsilienſes occulta militari portula repēte egreſsi, Hiſpanos in opere occupatos inuaſerunt. paucisq. occiſis & multis uulneratis, priuſquàm à proximis ſubueniri poſſet,foſſa protinus expulerunt,uſq.adeo audacter,ut Gallis nō modo ferramēta,ſed ueſtes & arma,uti erant ſine cura metuq. depoſita,deſerere cogerētur.erant ii milites ex cohorte Philippi Cerbellionis, quos Piſcarius aſperiorib. uerbis caſtigauit,quòd nō tantū ſibi ipſis, ſed præfecto ſummæ uirtutis,inſigne dedecus attuliſſent:uerū aliquanto uehementius in Rodoricū Corium Ioannis Dorbini ſigniferū eſt inuectus, qui ueluti metu præpeditus è proxima ſtatione nequaquàm maturè ad ferendā opē accurriſſet. Tum Rodoricus,qui elato animo ignominiā ſuſtinere nō poterat,faciā,inquit imperator,ſi hoſtes iterum eruperint ut me uiuū,aut certe nobili fato functum magnopere commēdes.neq; promiſsi fidem fefellit. Nā Piſcarius quum hoſtes,ut pote ſecūdo eius diei ſucceſſu inuitatos eadē porta erupturos iudicaret, Alfonſum Vaſtiū cum delecta ueteranorū manu abdito, & opportuno in ſinu, circa ædificia collocauit:vt ſi hoſtes erūperent,præciſo itinere intercluſos in tergo cæderet. Nec multo poſt,Maſsilienſes duce Vincentio Tibaldo Romano iuuene longe promptiſsimo audacter eruperunt.progreſſique audacius ad munitiones peruenerunt. Tum uero à fronte, & in tergo Hiſpani conſurgunt,Rodoricus ante alios fortiſsime pugnat,reſiſtit impigre Vincentius,ſed eo cadente cæteri in fugam vertuntur. Fit magna cædes pro numero pugnantium.nonnulli tamen erumpunt, & ad mœnia curſum intendunt.hos quum Rodoricus intemperanter perſequeretur,in ipſa porta traiectus concidit. Vaſtius autem ſuos protinus recepit, vt tormenta quæ è muro diſplodebantur, euitaret. Nec multo poſt Rentius Vincentii cadauer per præconem ad exequias re-

quiſiuit. parique pietate receptus eſt à Piſcario, Rodoricus, oculis & toto oris habitu, exoluti promiſsi, non ſine lætitia ferociâ adhuc ſpirans, quaſi honeſtiſsima morte, totam heſterni flagitij ignominiam egregie conſumpſiſſet. At Piſcarius, vt hoſtium eruptiones reprimeret, perpetuam munitionem ad mare vſque perduxit. Et altiore propugnaculo in quo præſidium poſuerat, cōmuniuit. Tum vero tanta vi murus tormentis quati cœptus, vt duo antè alia tormenta maiora ad irrequietam diſploſionem, hebetato metallo frangerentur: quibus diſruptis, ea quæ ad Tolonem ceperant, in ſupplementum ſunt perducta. Dum hæc ad Maſsiliam geruntur, Franciſcus ingenti cura anxius, coacta vndiq. pecunia, ab Heluetiis atque Germanis auxilia conduxit, equitum octomilia inſtruxit, partim ex veteribus equitibus, partim ex euocatis & beneficiariis. tormenta item currulia ex arcibus, & totius Galliæ armamētariis educta, ſubiectis innumerabilibus equorum iugis ad Auenionem conuenire iuſsit: quò Paliciam cum parte copiarum paulo antè præmiſerat. Nemo erat è tota Gallia, qui non libens pecuniam, arma, equos, commeatus, contra Borbonium conferret. Quoniam ad dignitatem Galliæ pertinere videbatur in præclara fide perſiſtere, antiquam inexhauſtarum opum & copiarum opinionem tueri: & Regis iniurias defendere, quæ non tam ab hoſte, quàm à proditore, & tranſfuga inferri dicerentur. Iam enim illa vetus inuidia magna ex parte deceſſerat, qua Franciſcus acerbiſsima pecuniæ conquiſitione dū quotannis bella renouaret, nec ſacris etiam parceret, antea flagrauiſſet. Nā quiſque procerum, & eorum qui ſacerdotiis, & opibus valebant, quo nobilior erat & ditior, eo præclarius erga Regem ſtudium oſtēdebat, vt nihil de Borbonii conſiliis ſibi communicatum fuiſſe declararet. Quanquàm ſumma clementia Franciſcus neminem ex coniuratis perculſiſſet, & ante alios Pictauium à ſancto Valerio regulum alæ nobiliū regiæ cuſtodiæ præfectum, ingratitudinis atque perfidiæ crimine conuictum, & iam à triumuiris rerum capitalium, ad locum ſupplicii perductum, eius filiæ & liberorum lachrymis condonaſſet. Tantis copiis Rhodanum traiectis, Galli Cæſarianis qui erāt ad Aquas Sextias negocium facere, caſtella quæ defeciſſent, recipere, ex opportunis locis intercipere commeatus, ſtudia hominum, ſi qui rerum nouarum cupidi Borbonio fauebant, reſtinguere, & iis qui fruſtra in oppugnatione Maſſiliæ diutius hærerent, ſupplicia & compedes comminari. At Piſcarius, quum muri partem multis ictibus ad ſatis latum aditum diruiſſet, reperit introrſus prealto aggere, ad altitudinē ſeptem cubitorum mœnia antiquo opere permunita, nouaſque tum ab hoſte additas munitiones: vt non peruadere in vrbem niſi ingenti ſaltu, & incredibili cum periculo milites poſſe viderentur. Præterea tanta vis tormentorū erat in vrbe, vt vix tutum fore putaret, cogere in vnum milites, & eas acies inſtruere, quas ad murum eſſet producturus: multos enim inſignes uiros

ros tormenta diſcerpſerant,& in his clari nominis Franciſcum Cantelmum Italum, atque item Guſmannm & Aloiſium Calecum Hiſpanos: præterea milites omnis generis ſtrenuos circiter ducentos,ob quorum interitum, tametſi viris fortibus nihil erat timendum, reſpectabant tamen omnes Italiam, & ueterani ante alios, qui aduentante Rege, niſi inde ſeſe nihil vlterius laceſsita Fortuna, integri celeriter explicarent, famæ & ferro cunctis pereundum eſſe iudicabant. Sed vrgebat Borbonius,& vehemẽter à Piſcario poſtulabat,vt poſtquàm ſatis muri tormentis eſſet dirutum, aggredi locum vellet, & vires atque animos hoſtium periclitari. Quid enim eſſe fœdius,quàm auſos oppugnare,quũ demum ſummo labore murum aperuerint, cunctari vlterius,nec paratæ victoriæ fructum velle percipere?Non debere eũ,qui primis,& certiſsimis conſiliis inniti noluerit, in ſecundis demum, quæ ipſe ſuſcepiſſet,adeo caute ſubdubitare,vt quum nihil agendum,ſed turpi fuga con ſulendum putet, reliqua conſilia Cæſaris & Henrici, penitus euertat, ſe quidem eo eſſe animo vt honeſte cadere quàm turpiter effugere ma lit. Tum vero reliqui Galli exules, idẽ vociferari,ipſeq. Ricardus Paceus Britãnus,& Hadrianus Beurenus Belga quẽ Cæſar miſerat, vti rei bellicæ parum gnari, cõtumelioſis prope vocibus petebant,vt pugnæ ſi gnũ daretur. Erat in magno æſtu cõſilii Piſcarius,ſed cuncta quæ illi lo querentur, ſumma iudicii patientia perferenda exiſtimabat, ne ſalus exercitus imperitorũ aut deſperatorum hominum temeritate prodere tur. Dicebat enim non ſine ingenti militum clade in vrbem poſſe perrumpi. quòd ſi præſidium atque vrbem expugnarent,vti inuſitato caſu potius quàm certa ratione eſſet ſperandum,non ne extemplo adnenturum Regem cum ingentibus copiis,ac hærentes prædæ milites in vrbe capta protinus obſeſſuros. Poſtquàm Cæſar & Henricus ſecus ac ipſi ſperauiſſent non modo arma non inferrent ad diſtinendum Regẽ Gallum,& eum diuerſis implicandum bellis:ſed nec vlla quidem in finibus præſidia parauiſſent. quòd ſi vti valde æquum eſſet temere ſubeuntes milites cum inſigni detrimento pellerentur: Quis demum ſauciatis & uictis,atque ipſa denique tota ſpe deiectis,amiſſa parte uirium, animus futurus ad receptum? cum Rex uindictæ auidus tota mole exercitus incumberet, qui iam Rhodanum tranſiſſe nuntiaretur. proinde omnẽ ſpem ſalutis in celeri receptu eſſe reponendam. Daturum enim ſe operam,ut non modo tuto expeditoque itinere, ſed ſumma etiam cum laude,poſtquàm uana ſpe auxiliorum eſſent decepti,in Italiam regrederẽtur. Quum Borbonius in ſententia perſeueraret cui erat parendum, Piſcarius ut periculum,quod erat ualde manifeſtum, etiam clarius Gallorum exulum oculis repræſentaret,omnes præfectos,& inſignes centuriones è Germanis ac Hiſpanis & Italis, itemque Gallos qui Borbonii authoritatem ſequebantur, aduocauit, præſenteque Borbonio,ſi repudiatis inquit cæteris conſiliis nobis omnino tentanda eſt Fortuna ex-

pugnandæ Maſiliæ vti Borbonio videtur, neceſſe eſt ut aliquos ex numero uelocium atque audacium militum,ad mœnia præmittamus,qui in munitionem per effracti muri ruinas euolēt, quid parauerint hoſtes, quæ natura mœnium ſit introrſus celeriter ſpeculētur:& quà impetum facere nos oporteat certiſsime doceant. Id quum Borbonius & reliqui omnes probarent, propoſitis præmiis, ſeptem Hiſpani prodiêre, qui ſe alacriter ituros profiterentur. Erat id ſummæ temeritatis,& certi prope exitii munus; Sed exigua erat iactura, quum totius exercitus ſalus paucorum periculo uel interitu redimi poſſe uideretur. Sed Hiſpani dum incitati ſinuoſo curſu ad murum ſe proripiunt, & opera hoſtium deſpectant,excitata tormentorum procella protinus obruuntur, Quatuor interfectis,reliqui fœliciter ſed icti tamen euadunt.renuntiāt Gallos pedites,& equites in acie poſt munitiones conſiſtere, in eum locum tormenta cōuertiſſe; aditum perrupti muri ualidiſsimis trabibus eſſe præſeptum.cæcaſque ibidem ſubeſſe foſſas,quas ſulfureo puluere, & leui materia ad corripiendam flammam multo oleo delibuta diligētiſsime repleuerint. tantamque demum eſſe eius loci iniquitatem, vt prius prima inuadentium acies tormētis,ferro,& flammis ſit peritura, quàm ad manus,haſtaſque hoſtium perueniat. Tum vero Piſcarius, vidiſtis inquit,& audiſtis cōmilitones,quas nobis Maſilienſes tam belle inuitatis epulas appararint, proinde ſi qui ſunt quibus vita ſit oneri, & obiter apud inferos cænare velint, ſine ſigno,ſineque tympano murum inuadant.qui vero ſalui eſſe cupiunt, & Cæſari fortem operā præſtare tuerique Italiam volunt,me ſequantur. Quo dicto cuncti ferme milites mouenda caſtra,& ſigna in Italiam referenda cenſent. Borbonius quanquàm vltimam eius conſilii neceſsitatem agnoſceret,vehemēti tamen dolore percitus diſcedit, nec aperto ingenio rerum ſuarū deſperationem probe diſsimulat.ſæpe gemens,ſe deceptum & proditum queritur. nihil propterea animo ſe dimittit. Sed qui cunctis antea imperabat,ſponte Piſcario paret. Proſpera ſiquidem Fortuna ſicuti mortales ſæpe facit inſolentes, ita aduerſa ſubactis æquitatem moderationemque reſtituit. Tanta enim Piſcarii conſiliis & dictis fides inerat, vt nemo vel militum vel minorum Ducum, eo auſpice,& Duce,quicquàm incommodi recipi poſſe exiſtimaret. Diuinus etenim ſemper vates extiterit,quum ea quæ euenerant de Cæſaris diligentia, Henricique Regis voluntate, & de Lanoii fide,conſtanti omnium opinione eum ab initio prædixiſſe perſpicerent. ante alios autem Piſcario magnopere fauebāt Germanorū Duces Azornius atq.Lodronius. Igitur quū Quadraginta dies in oppugnatione fruſtra cōſumpſiſſent, circa finē Septembris quum eſſet meridies caſtra mouet. Tormenta aliquot maiora onerario nauigio imponūtur, atq. eadē via Niceam verſus iter intendit. Quoniā Vgo Moncata,nauibus impar,Gallicæ claſsis metu, Monœci portu ſe tenebat.Is erat agminis ordo, vt leuis armaturæ equitatus

tatus cũ Italicis cohortibus anteiret: Deinde tormenta ac impedimẽta & demum Germani ſequerẽtur, poſtremi omnium Hiſpani atque Itali vti magis expediti atque agiles in tergo eſſent. Diſcedentes Cæſarianos Aurianæ Triremes obuerſis ad litus proris ac emiſsis identidem tormentis ſubſequebantur. Nec Maſsilienſes erumpere ac inſtare poſtremis audebant, quamuis ad ſeptem milia externorũ militum in præſidio eſſent. Et itinere autem receptæ ſunt in caſtra eæ copiæ, quæ ad Aquas Sextias in præſidiis ſubſtitiſſent. Iam Franciſcus ad Auenionem peruenerat, & proximi quique equites ita ſe ſe ad iter effuderant, vt Cæſariani magis ac magis propter inopiam commeatus atq. hoſtium aduentantium propinquitatem, properare cogerentur, quum grauiora tormenta feſtinantes maxime retardarent & rotæ curruum ſæpiſsime frangerentur. Piſcarius in agro maximum tormentum, ne eo potiretur hoſtis, apud ſancti Maximini oppidum, defodit, eiuſque rotas aliis curribus ſuppoſuit. Vbi vero ad Lucũ oppidulum peruenit, Ogulius Gallus cum Trecentis leuis armaturæ equitibus, nouiſsimos eſt adortus. acceſsit & Sala Vaſco cum duabus cohortibus, atque ita laceſſendo premendoq. magnum tumultum in poſtremo agmine miſcebant, adeo vt Beurenus qui leuis armaturæ equitibus præerat, ægre ſuſtineret, & ab Alfonſo Vaſtio qui non longe aberat, opem poſtularet. Erat in ea planicie tumulus terrenus, quem iam cuncta Cæſarianorum agmina tranſiuerant. Vaſtius in inſidiis duas turmas & cohortes quatuor collocat, monetque Beurenum, vt ſe cum ſimulatione timoris citra collem recipiat, ſe porro ſi intemperantius Galli perſequantur, eruptu-rum repente ex inſidiis, & impetum in interclusos vndique facturum. Nec cõſilio defuit euentus, Ogulius enim & Sala Gallorum more alacriter & cupide fugientes perſecuti, in inſidias inciderunt. Itaque Vaſtius præteruectos adoritur, conuertit ſe ſe Beurenus conſurgentibus vndique Hiſpanis, Galli equites Ogulio duce metu territi magna ex parte profugiunt. Pedites vero deſerti ab equitatu ac in medio circumuenti, capto Sala, ad vnum omnes conciduntur. Dum hæc fierent, Memorantius cui Rex perſequendi hoſtis curam attribuerat cum ingenti equitatu in conſpectum ſe dedit, veluti Ogulio dimicanti auxilio futurus. Is biduo ante Cæſarianos conſequi potuerat, atque eorum agmen perpetua vexatione demorari, ſi præſenti opera earum alarum quæ Longauillæ Reguli erãt & iam in Sextienſem agrum peruenerant, vti voluiſſet. Sed turmas proprias & ſibi notas longius à Cabillono euocare expectareque maluerat, qua mora opportune interiecta, Cæſariani expeditius iter nacti, præter patentiora loca nullis affecti incommodis euaſerunt. Erant cum Memorantio clariſsimi duces Obegninus, Federicus Bozolus, Clietta, Floranges, quos vbi Borbonius eſt conſpicatus, inferri ſigna, & retro peditum agmina conuerti iuſsit: tantus enim ei viro ad conferendas manus ardor inerat, vt uel temere, mo-

do ad manus perueniret, ad multum ſpatium eſſet ſecuturus, iamque Gallis modico paſſu, reflexo agmine abeuntibus, aliquantum temporis ad inanem ſpem conſequendi eſſet inſumptum, niſi Piſcarius ſeueriſsime reclamaſſet, Conuerſus enim ad Borbonium, quid à nobis inquit, magis hoſtes depoſcunt & exoptant, quàm vt peditum agmina ab inſtituto itinere conuertamus? & in ipſos ſumma ſtoliditate deferamur? an non ipſi equites, omnem peditum noſtrorum celeritatem, uel modicis paſsibus eludent? ſcilicet vt paululum diſtinendo, noſtrum iter demorentur, & craſtina die adductis regiis copiis, quas obliquis itineribus, vt ſaltus præoccupent, appropinquare audiſtis, nos demum interclußos & obſeſſos deleant: aut quod morte ipſa durius foret, exutos armis, ingenti ludibrio, ſub iugum tranſmittant. Hæc vbi palam eſt prolocutus, ſigno dato, cunctos qui acie exceſſerant & contra hoſtes ire pergebant, ad agmina reuocauit, tanta feſtinandi adhibita celeritate, ut tormenta quæ deferre non poterant, multo ſubiecto igne conflaret atque perrumperet, & metalli fruſta ſarcinariis iumentis imponeret. Quum ad Loſarcum eſſet peruentum, Piſcarius fit certior Germanorum manum in uilla ſubſediſſe, neque coactoribus agminum monentibus, vt cæteros aſſequerentur, parêre velle, idcirco ad eos regreditur, hortatur ut ſe celeriter ad iter expediant, at quum illi oſcitantes ſe uiæ labore ac æſtu fatigatos ſimularent, nec dicto audientes eſſe uellent, eorum ſegnitiem ſeuere caſtigandam exiſtimauit: multi enim ad Gallos trãſire, certiore cum præmio & minore cum labore cupiebant; ad quos iam magnus Germanorum numerus confluxerat. itaque ædificiis ignes ſubiecit, repenteque multis combuſtis, reliquis iter capientibus, vel ignauiam eorum vel perfidiam opportune uindicauit. Eo modo paucis diebus ad Nicæam eſt peruentum, neque quiſquàm Gallorum Cæſariani agminis terga laceſsiuit. à Nicæa Piſcarius vt itinera expedirent, commeatus pararent, alpinos tramites temporariis operibus ſedulo munirent, Mercadum præmiſit, & cum eo Villaturellum cum ſclopettariis, tantaque diligentia & patientia militum iter eſt factum, vt cum omnibus fere calcei deeſſent, ex recentibus iumentorum coriis attritos pedes communirent. Interea Franciſcus ad Aquas vſq. Sextias promotis caſtris Cæſarianos, itinera infeſta atque aſpera incredibili celeritate emetientes minime perſequendos ratus, in Italiam magnis itineribus per Coctias & Pœninas alpes tranſire conſtituit, ſcilicet vt eos difficultate itinerum per conciſos calles, nullo præſertim inſtante hoſte, retardatos, præcurrendo celeritate ſuperaret: præoccupataque Ciſalpina Gallia, quæ eſſet nudata præſidiis, feſſos demum è Liguria redeuntes Padi tranſitu prohiberet. Ferunt Franciſcum, quum id conſilium ſibi & toti Galliæ fatale ſuſciperet, nequaquàm uti conſueſſet de re præſertim tanta ſingulos duces conſuluiſſe: Sed decreto ſtatim in animum inducto, tantum rogaſſe, ut expeditioni ſuſceptæ, impigre

pigre fauerent; cunctiſque induſtriæ militaris cogitationib. & adiumentis darent operam, vt propoſitas difficultates nauiter enitendo ſuperarent: quando pulcherrima omnium victoria, non multis opib. non ualida ui armorum, ſed vna tantũ celeritate peteretur. Edicta profectione tantus fuit Gallorum ardor in apparandis ac expediendis ad iter rebus omnib. vt inſigni ſtudio incitati Regis cupiditatẽ adæquarent. Primaq. agmina pene prius in Italiam tranſirent, quàm quicquàm de Regis conſilio motuq. uel à magnis principibus omnino ſentiretur. Primus omnium Nicolaus Campanus antiſtes, qui componendæ controuerſiæ cauſa ad Reges miſſus, à Cæſare redibat, & in Gallia fuerat retentus, pernici tabellario de Franciſci tranſitu Clementem monuit. Cæterum Piſcarius qui eadem de Regis profectione petendæque Italiæ conſilio fuerat ſuſpicatus, die noctuque per aſpera ſaxa nihil intermiſsis itineribus in Albingaunos Ligures peruenit, atque inde per Finarium & Carniſſarium ſaltum, diuiſo exercitu, ad Aquas Statiellas eſt peruentum. Inde ipſe vt de bello conſultaret, mutatis ad celeritatem iumentis, ad Lanoium, is enim ab Aſta, Alexandriam atque inde mox Ticinum ſe receperat, contendit. Alfonſus verò Vaſtius, qui Maſsilienſi bello peditatus Imperium Cæſaris voluntate iudicioque cœperat, cum exercitu à Statiellis profectus, tantam peditib. uel perpetuo viginti trium dierũ itinere defeſsis, maturandi neceſsitatem impoſuit, vt fluminibus vado ſuperatis & ſublatis fere omnibus naturæ deſideriis, quæ vel exiguam quietem requirerent, eodem die ſuperato Pado in ſpatio quadraginta quinque miliarium ad vrbem Ticinum peruenerit, ſingulari hercle totius exercitus felicitate: vt cum ſupra duodecim milia ſarcinariorum iumentorum traheret, nullum omnino militis impedimentum in tam longo infeſtoque itinere reliquerit. Hic eſt ille receptus nequaquàm fugæ perſimilis, ſupra omnem militarium operum laudem, maximorum ducum iudicio celebratus, quo vno facinore vti ſummæ admirationis, Piſcarium gloriari ſolitum ferunt, quum alioquin de ſe loquendi parciſsimus, quæ laudem adferrent, ſingulari modeſtia reticeret; quaſi eo tantum gloriæ fructu foret contentus, qui præclaræ conſcientiæ eſſet inſitus, nec in propriis, ſed alienis in labris feliciter efflo- reret.

LIBER QVINTVS.

FRANCISCVS ab Alpibus Taurinoque digreſſus ad Ticinum amnem tanta celeritate contendit, vt tormenta quæ Sfortiani ex arce Nouariæ detracta nauigiis impoſuerant, à Gallis in amne depræhenſa raperentur; miſitq. caduceatorem antiquorum fecialium more cum liliata prætexta, qui Mediolanenſes ad deditionem hortaretur, & cum eo Michaëlem Salaſſum Regulum cum ala equitum, itemque Ludouicum Balbianum cum Inſubrum exulum manu, qui vrbis portas occuparent. Iam enim Franciſcus Sfortia Cæſarianorum diligentiæ diffiſus, communita arce, relictoque Mediolano trans Abduam ad Piſleonem ſe receperat. Hieronymuſque Moronus qui conſiliorum omnium erat arbiter ad Populum concionatus, ſacramento ciues exoluerat, & vt perquàm mature ſe dederent Gallo Regi, ne fruſtra cunctando patriam in diſcrimen adducerent, veluti deſperata defenſione ſuadebat. Inſubres enim ad paucos redacti erant, quòd nuper uaſtante vrbem atroci peſtilentia, per agrum in villas ex ſummo vitæ periculo confugiſſent, nam pauciſsimis menſib. ad centum milia hominum ea lue abſumpta ferebantur. Propterea neque poſſeſsionum fructus, vinaque præſertim non vno in loco, etiam tum pendente vindemia, in urbem conuehi, neque agricolæ diſsipati ac ſibi vndiq. timentes ad opus muniendæ vrbis cogi poterant; & quod maxime intererat, imperandæ exigendæque pecuniæ facultatem, inopinatus tanti hoſtis aduentus celeritate præripere videbatur. Erant ob id multorum animi metu conſternati. Sed uigebant tamen præclara ſtudia quorundam optimatium pariter ac infimæ plebis, erga Sfortianum nomen, uociferarique iam cœperant noti iguotique homines nō eſſe deſperandum; ſed Cæſarianos ad vrbis præſidium Ticino protinus euocandos: ne Galli ſæui regnatores vrbe reciperentur: qui toties uicti & à mœnibus repulſi, tum demum, nequaquàm ab iniuſta ira cunctis, & Gibellinis præſertim extrema ſupplicia denunciarent. Itaque duces quum Ticini eſſent in conſilio frequentibus nunciis Mediolanū accerſuntur; ob eamque rem, ne populi ſtudio & tantis optimatium obteſtationibus deeſſe videantur, eundum eſſe decernunt. Euocat etiam Franciſcum Sfortiam Piſcarius, oratque vehementer, vt neq. ſuæ neq. publicæ cauſæ deeſſe uelit, res fore incolumes demonſtrat, ſi ſe Mediolanenſibus oſtentet. Sed is quum facile obtemperaret & Mediolanum eſſet profecturus, in itinere didicit ſupra Binaſcum Gallicas turmas ex Caſæ Auratæ vico excurrentes militarem viam occupaſſe, quo periculo admonitus ſubſtitit: & mox adeo propere nauigio Cremonam eſt deue-

deuectus, vt Cæſariani Lanoiuſque præſertim non metu, ſed occulto
nutantis in fide animi conſilio ſeceſsiſſe ſuſpicarentur. Cæterum relin
quitur Ticini præſidio Antonius Leua, vir egregie fortis & impiger.
Is quum Hiſpanos ſecum quàm Germanos mallet: & contra Piſcarius
diſſereret Hiſpanorum cohortes per præſidia nequaquàm eſſe didu-
cendas, ſed coniunctas in vnum inuictæ legionis corpus, ad incertos
belli exitus omnino retinendas, Antonius facile aſſenſit: Germanoſque
omnes cum quingentis Hiſpanis, duabuſque equitum alis Garcia Man
rico duce retinuit. Præmittitur Mediolanum cum expedita manu equi
tum Alarco, qui ciuium animos confirmet. Ipſi demum duo Caroli
Landius atque Borbonius cum Piſcario ſubſequuntur. Quorum ad-
uentu nunciato Araldi atque Tubicines Galli vrbe profugiunt. Salaſ-
ſus quoque cum ſuo atque exulum equitatu ab vrbe retro conuertitur.
Quibus de cauſis Franciſcus de Salaſſi atque exulum ſalute ſollicitus
Paliciam quem Heluetiis præfecerat cum viginti cohortibus, atq; item
Ioannem Stuardum Albaniæ Regulum cum trecentis equitibus cata-
phractis ſubſidio mittit. Sed ii cum diuerſa uia noctu iter facerent, ad
lucem vſque pererrando nec ſe coniungere, nec mature Mediolanum
petere potuerunt. Albanius tamen ad portam peruenit. At Cæſaria
ni duces qui ſingulari ciuium uoluntate fuerant recepti quum ſigna tan
tum tuliſſent; eaque rari milites tantis fatigati laboribus ſequerentur,
adeſſetque hoſtis cum ingenti exercitu, ad Laudem Pompeiam ſe reci
pere ſtatuerunt. Quum Romana porta exirent, per Ticinenſem &
Vercellenſem deiectis cuſtodibus prima Gallorum agmina in vrbem
ſe intulerunt. Tum uerò milites rubra cruce ſignati, cum Gallis qui
candida notabantur; media in vrbe contendere, deferri per regiones,
ipſi Mediolanenſes ſuſpenſi, nihil ſe commouere. porro Cæſariani re-
cipere ſe ſe iuſsi ad Romanam portam verti: Piſcarius omnium po-
ſtremus in tergo uerſari; temere inuectos Gallos ſæpe reprimere: eo-
que modo fruſtra perſequentibus Gallis, Laudem Pompeiam eſt per-
uentum. Ibi Piſcarius reliquos milites quos pridie monuerat, vt à Ti
cino atque ea militari via quæ Binaſcum perducit, Laudem maturè de
flecterent, incolumes recepit: quanquàm eos Galli à Roſato vico pro
greſsi multis iumentis vetere præda onuſtis exuiſſent. Mediolano in
poteſtatem redacto, & ciuibus benigne in fidem receptis, Franciſcus
ad Caſsinum quinto ad vrbe lapide caſtra ponit, Mediolanenſibus per
literas magnam ſpem certæ clementiæ atque humanitatis præbet: du-
ces in conſilium aduocat, omnium ſententias exquirit, an preſtet Ti-
cinum oppugnare, quàm Laudem. Diſputatur in vtranque partem;
ſed Franciſcus ad Ticinum vrgente fato defertur, Boniuetti & quo-
rundam opinionem ſecutus, qui Germanos longæ & inutilis militiæ
tædio affectos, oblata pecunia corrumpi facile poſſe dictitabant; aut
certe ſi obſtinatè perſiſterent, eos demum grauiſsimi belli neceſsitate

impoſita, vti in ſumma auxiliorum & rerum omnium deſperatione, deditionem eſſe facturos. Quibus Cæſari detractis, Hiſpanum leui armaturæ aſſuetum, ſuo certo ſtatarii militis robore nudatum iri. proinde eum libenter accepta condicione, Neapolim eſſe rediturum. Quod ſi Laudem oppugnent, non eſſe dubitandum, quin vrbs exigua, bis à Franciſco Sfortia Bozoloque munita, egregie atque fortiſsime ab acerrimis ac ingenioſiſsimis veteranis defendatur. Sed in eo Boniuettus & cæteri vehementer erant decepti: Nam Piſcarius Laudem repererat adeo inepte munitam & commeatu apparatoque rerũ omni um egentem, vt confecto ſtatim ponte pedites noctu Abduam tranſirent, & Caſtriottum tantum cum ala equitum in ſpetiem præſidii qui motus hoſtium exploraret, relinquendum arbitraretur: Itaque Franciſcus Albanium, omnino hoſtiũ duces & Hiſpanos præſertim ad Laudem perſequendos & tota mole exercitus oppugnandos eſſe prædicantem, miſſo Memorantio qui decreta deferret, ad ſe in caſtra Mediolano reuocat. At vbi Piſcarius didicit Regem ad Ticinum oppugnandum conuolaſſe, vt pote qui cuncta diuino iudicio longiſsime prouidebat, Vicimus, inquit, milites, qui uicti eramus, poſtquàm hoſtis præpoſtero innixus conſilio, nos omittit, & Germanos oppugnat, Galli hercle quo maxime valent, impetum amittent, & in longa atque hyberna obſidione vires hebetabunt, dum cum fortiſsima & peruicaciſsima gente nequicquàm luctātur. porro e Germania nobis interim noui auxiliares aduenient. nec erit dubitandum, quin ſi bellum trahatur, illud mox cum ſumma ſpe nobiliſsimæ victoriæ finiamus. hæc ab ipſo tanquàm uero uate dicta ſæpius fuiſſe, ab iis qui conſiliis interfuerant, cum ſumma fide didicimus. Nec multo poſt Lanoio trans Abduam ad Soncinum cum equitatu concedente, Borbonius in Germaniam, vt à Ferdinãdo Cæſaris fratre auxilia peteret, profectus eſt. Ipſe Piſcarius Laudi Pompeiæ cum peditatu ſubſtitit, intentus in omnes occaſiones, quibus Antonio Leuæ obſeſſo adeſſe poſſet, & Gallo Regi Tramulioque item, qui Mediolano præerat, maxime noceret. Poſita eſt vrbs Papia, ita à Longobardis Regibus tanquàm admirabilis appellata, quum Ticinum de nomine profluentis antiquitus uocaretur, in decliui Ripa Ticini amnis, qui à meridie mœnia alluit, diductuſque paulò ſupra vrbem, ne tota aquarum mole mœnibus incumbat, & mox haud magno circuitu ad alueum reductus, inſulam efficit, hortorum fertilitate pernobilem; hanc vrbi coniungit pons lapideus eximii operis perpetua contignatione aduerſus omnes cœli iniurias elegantiſsime protectus: à Septentrionibus arcem habet inſigni ſtructura, & picturæ iucunditate celeberrimam, quæ ſepta ferarum & regiæ uoluptatis uiridaria late proſpicit; ea in ſpacio ſexdecim miliarium ingentes ſyluas continent, opacaque nemora, & campos multis amniculis irriguos ad omnem culturæ varietatem, & ferarum paſtiones pulcherrime diſtinctos. Ab occidente

cidēte ſunt templa Saluatoris & diui Lanfranchi, inter quæ Franciſcus caſtra poſuit, Ad eā vero partē quæ orientē Solem excipit perpetuus tumulus iuxta ſeptorū murum extenditur, in quo tria eminēt tēpla, ſub læuā eſt via militaris ad cauæ vallis ſimilitudinē depreſſa, quæ Laudē perducit. hoc in loco Palicia caſtrametatus eſt. In inſulā vero Memorantius traiecit, ut egreſſus à ponte præcideret. primo die in eum munitiones ad caput pontis promouentē Antonius Leua repentinus erupit. Sed cōmiſſa acriter tumultuaria pugna, & cadēte eius ſignifero dū regrederetur, conſilium ſumpſit abrumpendi pontis, atq. ita extremo fornice præciſo, hinc Antoniani atq. illinc Galli, ad teli coniectū oppoſitas munitiones extraxerunt; & perpetuis ſtationib. cōfirmarunt. Memorantius autē molas frumentarias, quæ erant ſecundū amnem robuſtioribus nauigiis impoſitæ, & tota vlteriore ripa cathenis ferreis alligatæ, directis tormentis perfregit atq. demerſit; turremque lateritiam in ſua ripa in qua Hiſpani excubabant poſitā contra naualia cū exitio defenſorū expugnauit. quo incōmodo accepto, Antonius molas truſatiles vicatim parare, & in nobiliſsimo Gymnaſio ſapiētiæ ſtudiis dicato piſtrina inſtituere coactus eſt. Memorantius quoque paulo infra eam quàm diximus turrē extra tormenti iactum alterū Ticino pontem impoſuit, vt ad mutuas ferendæ opis opportunitates Palicianis caſtris iungeretur; ſicuti ſupra vrbē ab occaſu priore ponte Galli milites ad Regia caſtra pari cōmoditate permeabant. At Franciſcus vbi cuncta late proſpexit, & diligenter explorauit vndique terrorem Ticinēſibus propius admouendum ratus, producto tormentorum apparatu, & à ſuis & à Paliciæ caſtris murum quatere cœpit. Antonius vti erat ingenio per acri, diligenti, inuicto, militibus non deerat, vt omnibus laboris & patientiæ exemplis ad vrbis defenſionem accenderentur. neque Antonio deerant Papienſes, per ſe Sfortiano nomini maxime dediti, & priuatis de cauſis, etiam Gallis infenſi. Vniuſque omnium Matthæi Beccariæ excellens ſtudium eminebat. is regnantibus Gallis vti Gibellinæ factionis princeps, per aliquot annos exul fuerat; ob id publicis priuatiſq. opibus non parcebat; hortabatur ciues, vt cætera omnia contemnerent, modo ſeſe & coniuges ac liberos à ſuppliciis & contumeliis tuerentur, Quando nulla ſalus victis eſſet ſperanda, & nulla deditis ſpes ſalutis relinqueretur apud ſæuiſsimam gentem, quæ vel data fide ſuis commilitonibus tot prælíis, & caſibus in Italia cæſis, vno maxime Papienſium ſanguine parentare percuperet. Quibus de cauſis non modo quiſque hoſpites ſuos Germanos pecunia egētes, liberaliter alebat, ſed alacriter in muri defenſione atque opere verſabatur. Ita Antonius ſingulari Papienſium ſtudio vſus, Germanis incredibili perſeuerantia, die noctuque in opere & ſtatione verſantibus, tantas introrſus munitiones erexit, vt Galli quanquàm proſtrata ingenti mœnium parte, totis copiis murum inuadere non auderent. Sed tentata tantum propugna

culi expugnatione, quod erat infra Perticariam portā cum cæde multorum,& in primis Amabilii Centurionis reieċti pellerentur. A Caſtris vero Regiis eodem punċto temporis vehementiſsime quaſſata eſt quadrata turris,cui Mediæ barbæ nomen erat. ea vtrinque adaċtis tormentis ſumma vi ab ima parte quaſſata,& ad lineam exciſa eſt. Sed dū corruit,incredibili caſu adeo apte in frōtem prolapſa decubuit,vt quæ ingenti ruina patefaċto aditu ingreſsuris Gallis nudare locum debebat,tanta opportunitate præſepſerit,vt cunċti nouam ac inſperatā munitionem non ſine tutelarium numinum præſenti ope repente enatam,& appoſitam mirarentur. Ita Franciſcus vbi vno atque altero conatu nihil ſe tormentis proficere poſſe animaduertit,& forte Longauilla Regulus regii ſanguinis adoleſcens, dum incaute ad vineas verſaretur, minore tormento eſſet interfeċtus,aliud magnæ molis & perdifficile conſilium deſumpſit, Ticini amnis ſcilicet à mœnibus auertendi, ut eo, ſupra inſulæ caput,ubi ueluti roſtro diffinditur,in Graualonem deriuato, per ſiccatum demum alueum,promotis tormentis & copiis urbem aggrederetur. Erat enim ab ea parte murus ad ingentem traċtum per ſe debilis & ſimplex uetuſti operis, & ob id etiam maxime negleċtus; quòd urbs ipſa præterfluente amne, nullo alio quàm eo loco munitior eſſe uidebatur. Sed magna ad opus conduċta hominū multitudine,quū ſublicis & phalāgis in vado defixis, atq. his perpetua cratiū ſerie intertextis,nō aduerſa ſed obliqua fronte aquā à Ticinio ſenſim intercipere,& direċtis linteis telis,quas ab imo inſutū plumbū diſtendebat,in depreſsiorē Graualonis alueum deriuare cōtenderent,amnis autumnalibus pluuiis inflatus facile diſieċtis operib. hominum ingenia ſuperauit, Ita ut Libratores & Aquileges,dū mirificæ artis inſtrumēta piċturis & modulis oſtentando,ingenioſi Regis animū obleċtant,omnē ſpem cōſilii militaris eluſerint. Fuēre qui exiſtimarent Frāciſcum nequaquàm operis difficultate deterritum,quam magnis hercle opibus,& pertinaci conſilio planè peruiciſſet, ſed euidenti periculo adduċtum ab incæpto deſtitiſſe,ne Antoniani ubi ſiccatum alueum ſtatim uidiſſent, totis copiis eruptione faċta ad opprimendas Memorantii copias peruolarent, quibus difficillima ratione nec mature quidem ſuccurri poterat, quum à Regiis & à Palicianis caſtris,ſingulis tantum in multa diſtantia pontibus,inſula peteretur. Interea Clemens pontifex & Veneti cum Franciſco, certo fœdere coniunguntur. ſiquidem magnopere metuebant, ne ingentis animi Rex tantis innixus opibus, ſi Ticino potiretur, infeſto demum exercitu ueteres iniurias opportunè uindicaret. Ex aduerſo etiam in Cæſarem multorum ſtudia refrixerant. cunċtatius enim Cæſar quàm oporteret,ad promerendas omnium uoluntates,cū Franciſco Sfortia agere uidebatur; quippe qui nondum codicillos, tot legationibus efflagitatos,ei tradiderat,quibus auguſtali poteſtate,adiudicati Mediolanenſis imperii iura petebantur. Quamobrem in ſuſpicio-

ſorum

ſorum animos cæca,nec aliena ab uſu rerum opinio,non inanibus coniecturis irrepſiſſe uidebatur, Cæſarem,quum undique uictor foret,eiecto Sfortia,Ciſalpinæ Galliæ principatum protinus arrepturum, ut inde duorum demum Regnorum opibus fretus,totius Italiæ imperio potiretur; Id etiam Itali principes iniquo animo maxime ferebant, quod Cæſariani Duces poſt exactos Gallos pace parta, impotenti demum cupiditate,& plane ſuperba inſolentique audacia inducti, tãtulis copiis Galliæ regnum inuadere auſi fuiſſent, vt exagitatis domi Gallis, atque his pro ſalute ad arma excitis, & in Italiam pertractis, conſtitutæ pacis ocium perturbarent. Non enim eos pro ſociis,& fœderatis haberi coli que debere dictitabant, qui bella ex bellis ſererent,pacem pati nõ poſſent,nec vlla conditione quieti eſſe vellent: vt prætextu belli, prouinciarum populationibus alerentur. Si externos dominos fatali Inſubrũ miſeria pati neceſſe foret,præſtare Gallos recipi quàm Hiſpanos,quando illi Ciſalpinam Galliam vti ſuam regionem, ac alteram veluti patriã tueri,& fæcundam maximeque florentem efficere conſueuiſſent, ſecus ac Hiſpani, qui tanquàm alienam terram, quam eſſent relicturi,omnibus auaritiæ & crudelitatis exemplis vexarent,atque diriperent. Poſtulabat Rex Gallus à Põtifice Venetoque Senatu,vt neutri parti adeſſe vellent: ſpectatores tantum eſſent: nec tamen commeatus impedirent. ipſum per ſe daturum operam vt nullius ope ad ſuperandos hoſtes indigeret, ſi illi pariter à nemine vlla in re iuuarentur. quæ conditio ſicuti in præſens pulcherrima tanquàm ſpecie maxime vtilis & tuta,Pontifici & Venetis mire placebat,ita demum diiudicata belli Fortuna, in eo triſti rerum exitu, damnoſa & exitialis fuit. Miſerat Clemens ad Franciſcum,& ad Cæſarianos duces,Gibertum Veronenſem Antiſtitem,qui ſummorum conſiliorum erat arbiter,atque item Nicolaum Antiſtitem Campanum, qui ab Hiſpania Galliaque redierat, ille Gallis impenſe fauere, hic Cæſarianis operam præſtare dicebantur, quanquàm ambo ſummæ fidei ſummæque virtutis homines, nihil magis quàm Clementis nutus,rectiſsima voluntate ſequerentur. Exiſtimabat enim Clemens pacem cum vtraque parte per idoneos ac amiciſſimos oratores eſſe pertractandam, vt ipſe tanquàm ex æquo arbiter, quæ petebat,mollius atque facilius impetraret. Inſtabat itaque vt induciæ fierent,interim eas vrbes vterque teneret,quas ab initio belli cepiſſet, aut antea poſſediſſet. Id Franciſcus Sfortia minime probabat. Nec etiam de Ticino vrbe cõuenire poterant,quum Cæſariani,qui auxilia propediem expectabant, nihil concedendum arbitrarentur, Nec Franciſcus ſuæ dignitatis eſſe putaret,ab ea vrbe diſcedere, qua ſe omnino potiturum ſperaret. Ita abrupta ſpe concordiæ Gibertus Romã redit. Franciſcus vero poſtquàm aperta vis minime proceſſerat,& inopia tormentarii pulueris pilarumque maxime laborabat, ad obſidendam vrbem conuertitur,ratus Germanos rerum omnium,in dies, cre-

ſcente penuria, quin honeſta accepta conditione domum diſcederent, nequaquam diutius obſidionem eſſe toleraturos. neque enim deerant, qui occulte Gallis fauendo Centuriones pecunia corrumpere conarentur. duoſque milites Hiſpanum alterum, & alterum Germanum, qui perfidiæ ſcelus de prodenda loci cuſtodia conceperant, depræhenſos Antonius Leua ſupplicio affecerat, & pœna proditorum in fruſtá diſcerpſerat. Fuêre etiam qui dicerent Azornium Regulum Germanorum Ducem prodendæ vrbis conſilium animo agitaſſe, pellectum ſcilicet magnis muneribus à Rege vt id perficeret. Sed eum ab Antonio fuiſſe præuentum, qui quum non obſcuris indiciis eius rei veſtigia depræhendiſſet, hominẽ ſummæ authoritatis ad epulas inuitatũ ueneno ſuſtulerit. Azornio certe uel inſonti ea Antonii cœna omnium fuit ſuprema: uerum de ea re, uti falſa uel turpi, Antonius nullam unquàm poſtea laudem quæſiuit; ſed repentinæ mortis cauſam in uinum liberalius hauſtum reiecit. Erat Antonius ad magnas rei numariæ difficultates redactus. & quoniam ſubueniendum erat egeno militi, poſtquàm ciues ferme omnes, tantis etiam affectos detrimentis pecunia penitus exhauſiſſet, ex templis donaria detraxerat. amplioraque ex uſo uictoriæ Diis pollicitus, ea cõflata, monetæ rudis demum nota percuſſerat, emiſsiſque crebro nuntiis pecuniam à Piſcario uehementiſsime flagitabat. Intromittendæ uero pecuniæ quum nulla omnino uia, portis ab hoſtium cuſtodia præſeptis, oſtenderetur, modum Piſcarius inuenit, quo militum animos Antonius uel inclinatos ad deditionem, opportune confirmaret. Transfugerant ad Regem ueterani duo milites Hiſpani Ciſnerius atque Romerius, ſupplicium ueriti, quoniam inimicum notum militem, in caſtris interfeciſſent. hos Piſcarius per idoneos homines perpulit, ut eius homicidii noxam, inſigni facinore ad certum natatæ operæ præmium expiarent; credebat transfugis Rex Gallus quos liberaliter ſuſceperat, quum ex captiuis eos perpetrata cæde ſuppliciũ effugiſſe didiciſſet. ergo illi accepta fide, Piſcario operam pollicentur: & ex nocturna excurſione ad præſtitutum locum à Piſcarianis aurum accipiunt; id tunicis inſutum occultant: & poſtridie, quum à Ticinenſibus porta egreſsis cotidiana exercitatione certaretur, ad pugnæ locũ procurrunt, ſeſe ſigno dato Ticinenſibus permiſcent, & intra portam cum mutua lætitia recipiuntur. Horum beneficio Antonius ſingulos aureos numos ſingulis Germanis militibus diuiſit, addiditque peramplis promiſsis, auxilia breui ex Germania in Italiam peruentura, quibus nuntiis quum falſa ueris abunde permiſceret, milites ſolito alacriores ad ferenda obſidionis incommoda reddebantur. Per eos dies Piſcarius, quum adeſſet Gibertus, qui de induciis mandato detulerat, didicit per exploratores Hieronymum Triuultium cum ala Gallica, qui ex Circumabduanis locis rem frumẽtariam expediret, Meltio in oppido conſidere: confiſumque loci munitioni, & ſtudio oppidanorum nihil

ab

ab hoſte vereri, itaque occaſione vtēdum ratus, vt præſente Legato Hiſpanis militibus, neque manus neque animos obtorpuiſſe ad præclare audendum oſtenderet, vrbis portas cōcludi, & intenta cuſtodia ne quis omnino rem efferre poſsit, obſeruari iubet, communicatoque cum paucis conſilio de prima vigilia linteatas cohortes vti noctu conſueuerat, educit. brumalique nocte confecto quindecim milium itinere, ante auroram ad oppidi foſſas peruenit. Vigiles qui in muro erant, quū crebros igniculos ex ſclopettariorum funiculis ſcintillantes à longe cōſpicerent, primo rati eſſe volantia inſecta quæ cicindelæ vocantur, Hieronymo rem ſerius ſignificant. Verum vbi continens agmen apparuit, id renunciant, & toto muro ad arma conclamatur. Tum vero Piſcarius ad Vaſtium conuerſus, poſtquàm aduenimus (inquit) omninò nobis vel reſiſtente hoſte in oppidum eſt euolandum. Superate foſſam, & per ſcalas haſtaſque conſcendite. ego ab aduerſa porta, ne vnus quidē effugiat, vias obſidebo. Nec mora, in foſſas prǽalta plenas aqua ſe demittunt: ſclopettarii muri coronam crebris ictibus infeſtam reddunt, ne defenſores in ea conſiſtant. Quum Vaſtius ipſe corpore ingens vix ſummo pectore ab aquis extaret, confertæ cohortes certatim ſe demittunt & enatant. pauci ſcalis, plures fraxineis innixi haſtis, & ſubleuati ſuccedentium humeris in murum euadunt. quum vigilibus deiectis in forum eſſet peruentum; Hieronymus cum paucis è porticu ſine galea erumpit, cum eo Vaſtius vti erat ante primos ſingulari certamine congreditur. adactaque in frontem lancea, ab equo deturbat, in eoque tumultu ſerò nomen profitenti dextra manus deciditur, quibus affectus vulneribus paulo poſt interiit. cæteri equites paucis vulneratis capiuntur, oppidumque ſingulari feſtinatione diripitur. Nec pluſquàm ſeſquihoram Piſcarius quietis & moræ militi concedit. atque ita quum à propinquis Gallis, qui erant in præſidiis oppidorum, cauendum putaret, adhibita celeritate Laudem reuertitur, ea res tam breui ſpacio brumalis diei, per lutulenta itinera à pedite confecta, Gallos vti in pari diſcrimine per vicina oppida diſperſos, vt vigilantius agerent admonuit uehementerque conterruit. At Franciſcus ubi Cæſarianos duces ab induciis atq. concordia penitus abhorrere, & è Germània legiones expectare comperiſſet, ſimulque in dies certior fieret, obſeſſos non modo frumento uinoque abundare, ſed ſæpe, ad omnem uel profundæ pacis, ciborum copiam atque luxuriem epulari; cum ualida exercitus parte Albanio Duce Neapolitanum Regnum inuadere conſtituit, ratus Hiſpanos ad defendendum Italici imperii caput, ubi plerique eorum liberos, uxores, domos, prediaque haberent, continuo relicta Gallia Ciſalpina Neapolim eſſe reuerſuros. Placebat hoc Pontifici & Venetis, ut eo timore iniecto Cæſarianos ad inducias cōpellerent. Sed nequaquā is erat Italis animus, ut Gallus Neapolitano Regno potiretur, utpote qui opes Italiæ libramento quodam exæquare percupe-

rent, ſummam in vno Rege potentiam magnopere formidantes. nam ſicuti Hiſpanis Mediolanenſe Imperium arripientibus, totius Italiæ libertas omnium iudicio cōclamata videbatur, ita ſi Galli nudatum omni præſidio Regnum, Andegauenſibus regulis id maxime optantibus, intrarent; nemini dubium erat, quin mox, vti paucis antè annis acciderat, immodicæ, & ſuperbæ genti foret ſeruiendum. Itaque Pontifex hiſdem de pace conſiliis incumbens, Albanium, qui cum Gallico exercitu per Calphurnianos ſaltus à Rhegio Lepidi in Etruriam deſcenderat, Lucenſibuſque & Senenſibus pecuniam, commeatus, tormentaque & eorum vecturas paſsim imperarat, Romæ recepit, ita tamen vt eius impetum quãtis maxime poſſet in Cæſarem officiis nequaquàm offenſa Galli Regis amicitia, retardaret. ſcilicet vt Cæſariani imminenti periculo adducti, ad eas quas antea repudiaſſent, induciarum & pacis conditiones recurrere cogerentur. Interea Borbonius quem in Germaniam profectum diximus, paucis diebus magni roboris auxilia coegit. Neque enim liberæ ciuitates, quæ Auguſto nomini parent, Cæſari deerant, neque quiſquam Regulorum Ferdinando Cæſaris fratre in delectibus habendis ornandiſque militibus alacrior & ſumptuoſior erat, à liberis autẽ fœderatiſque populis miſſus eſt Georgius Franiſpergus cum viginti cohortibus. Ferdinandi vero copiis præfuit Marcus Sithius clari nominis dux & Italiæ præſertum bellis aſſuetus; Nicolaus quoque Salma è Norico excellenti virtute regulus, duorum ferè millium equitum alas adduxit, non robore modo virorum, ſed equorum & armorum ſpecie inſignes. Veneti qui iis legibus cum Gallo Rege in amicitiam redierant, vt Cæſari nihil nocerent, Germanis tranſeuntibus expedita itinera, & cõmeatus abunde præbuerunt; atque ita Borbonius media hyeme, maxima omniũ cum lætitia Laudem Pompeiã peruenit. Nec ſegniter à Frãciſco poſtquàm deſperatis induciis rem ad vim ſpectare prouidebat, maiora in dies præſidia parabantur, partim ex Heluetiis atque Griſonis, partim ex Sedunis atque Valeſiis, qui ad Graias Alpes pertinent, ſuppleri etiam Italicas cohortes atque alas refici iubebat, conduxeratque item Ludouicum Palauicinum, qui Circumpadanos commeatus interciperet, qui à Franciſco Sfortia ad Cæſarianos mittebantur. Sed eum temere tranſgreſſum amnem, ad Caſale oppidum Sfortiani duce Alexãdro Bentiuolo, fuſis eius copiis viuum ceperunt. cõtrà vero bellicis caſibus illudente Fortuna par vulnus, & nobilitate ducis aliquanto grauius in Liguria Cæſarianis eſt inflictũ. Gerebant Galli bellum duce Salaſsio regulo aduerſus Genuenſes Sauonamque valida claſſe & firmis præſidiis obtinebant, præfecti claſſium Vgo Moncara & Andreas Auria intenti in omnes occaſiones aderãt. forte per exploratores ad Vgonem defertur Gallicas cohortes in Varagio oppido ſoluta ſtatione deſidere, id eſt oppidum citra Sauonam ad mare poſitum debili cinctũ muro, eas cohortes Vgo ſe facile

opprimere poſſe exiſtimans, vt erat conſilio repentinus noctu triremes Hiſpanicis cohortibus ſilentio complet, & Genuæ portu de ſecunda vigilia educit, & ad Varagium adhibita celeritate oriente Sole peruenit. Sed dum milites in terram exponuntur, & arduo aſcenſu oppidum circumeunt, Varagiani ad arma conclamant. Interim aduerſus ſubo ritur uentus, Trierarchi triremes expediunt; Vgo cum cohortibus in littore deſeritur, erant in præſidio Simon Tibaldus Romanus & Gigantes Corſus eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, ii capto repente conſilio, haud longa oratione milites cohortati, adaperta porta ſub ſignis erumpunt, nec Cæſariani eorum impetum ſuſtinent, vt pote quibus abrepta in altum claſſe; & erepta ſpe fugæ, animi repente conciderant. Ita Vgo inops conſilii dum fuſis diſſipatiſque militibus fruſtra repugnare contendit, ſine vulnere capitur. Superuenêre etiam Auriana Triremes quæ fortuna terra marique fæliciter aſpirante, Cæſarianam claſſem in fugam dederunt. Ea victoria Franciſcus ſingulari lætitia eſt affectus, quoniam in ſpem veniebat Liguſtici belli mature conſiciendi, vt inde mox Salaſſum cum delectis cohortib. ad ſe Ticinum in caſtra reuocaret. Germanorum etenim aduentus fama ingens diſperſa per Italiam, de obtinenda vrbe, ſpes atque animos Gallis ſenſim minuebat, quum ex aduerſo, Cæſarianis uehementer augeret. Per eos quoque dies, Antonius Leua, Sedunos, qui ab occidente in ſuburbanis ædificiis nequaquàm militari diligentia ſtationem habebant, eruptione facta fuerat adortus, multiſque cæſis & captis, cæteris fugatis, Paulum Syluam eorum ducem inde pepulerat. Quibus de cauſis Clemens pontifex de belli euentu maxime timere cogebatur, exiſtimabatque me tum Cæſarianis propius admouendũ, vt de induciis impetraret, quod antea poſtulaſſet, Ad ipſius etenim dignitatem, qui ad æquitatis & pietatis nomen Sacroſanctæ authoritati innitebatur, maxime pertinebat, vt utrique ab armis diſcederent, ipſo diſceptatore atque arbitro controuerſiam componerent, vt ea arma quibus adeo funeſte inter ſe deſæuirent, aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes verterẽtur. Sed ante omnia pulchrum erat atque magnificum ſolo cõſilio nulla impenſa, Italorum omnium libertati præcauiſſe: ne ſi bellum Marte iudice victoria finiretur, qui ſuperior euaderet victricibus innixus copiis, victoria & fortuna utendum arbitraretur ad perdomandos reliquos hoſtes, ſubigendamque Italiam; quæ affecta viribus, & diſſociatis principum animis, haud dubie in præmium laboris atque periculi victoribus ceſſura videretur.

Sed Clemens alioqui ab inueterata prudentia circumſpectus, dum fatali quodam errore inductus, neutri parti nocere uelle vult uideri, vtrunque tacito ſenſu vehementer offendens, ſibi ac toti Italiæ graue & plane funeſtum bellum peperit. Erant plerique ex amicorum & familiarium numero qui recta quadam ingenii libertate ſuadebant, vt Placentiæ iuſtum exercitum pararet, conſilia & vires cum Veneto ad

id maxime parato, opportune commiſceret, vt qui inermis, dum pacis conditiones armatis proponit, eſſet deſpectus, uim demum haberet ad compellendum, ſi Cæſariani uel Rex ipſe ab induciis atque concordia pertinacius atque inſolentius abhorrerent. Quid enim Italo Principe, atque eo præſertim qui ſummæ pietatis atque prudentiæ perſonam ſuſtineret, tutius ac honeſtius eſſe poterat; quàm parato exercitu firmiſsima vti authoritate? & denunciato vtrique periculo, in eum qui pacem abnueret, diuinis ac humanis armis deferri? atque inde præclariſsimo facto, in Italia pacem atque ocium parare? ſed fata obſtabant, ne Pontifex ea conſilia plena ſecuritatis & laudis protinus expediret, vt ab his mox peccatis ac erroribus noſtro merito diuina humanaque omnia perderentur. bellici nanque ſumptus qui exhauſto ærario impenderent, a conſcribendis copiis Pontificem maxime deterrebant natura tenacem, & pecuniæ nunquàm profuſum, temperantia & cunctatione gaudentem, & ex alienis rerum ſucceſsibus conſilia ſua expendere ſolitum. Quæ artes ſicuti dignæ erant ſancto moderatoque pontifice, qui peculiari ſtudio veterum more ſacra procuraret, ita ei importunæ ac exitiales eſſe videbantur, qui generoſo fortique conſilio ad ſalutem omnium excubare uellet, vt Italia ualidiſsimarum gentium pertinacibus armis vexata, ab imminenti interitu incolumis & libera ſeruaretur. Igitur Clemens, quum pro Cæſare animus eſſet in officio, & Franciſci, Gallorumque item res ſaluas & florentes eſſe cuperet, vt medium ſe gerere videretur, Albanium monuit, vt ex Romano agro per Sabinos in Regni fines maturaret, ſcilicet ut eo metu territi Neapòlitani, qui omni militari præſidio nudati erant, ad defendendam omnium ſalutem, è caſtris copiarum partem euocarent. Iam Albanius ad Eretum, exercitu Tiberim ponte traducto, ſe ſe in Aquilanorum fines inſinuare cæperat, & Rentius Ceres ex his oppidis, quæ Gallis fauebant cohortes conſcripſerat, totiuſque Vrſinæ factionis clientelas ad arma ex Spoletinis agris commouebat. Quo timore adductus ſenatus Neapolitanus ducibus & Carolo Lanoio imprimis, in caſtra perſcripſit, Albanium cum iuſto exercitu Regni finibus appropinquare: excitari paſſim in prouincia Præcutina, Aquilæque præſertim, vetera Andagauenſium ſtudia: defecturos eſſe populos, ipſamque Neapolim hoſti ceſſuram, ni mature ſubueniant: quando omnia hoſti aperta & expoſita uideantur. Non eſſe cur præpoſtera belli ratione vti velint, & prius aliena quærere, quàm propria tueri contendant; quid enim peruerſius & ſtultius quàm procul à domo, contra totius Italiæ conſenſum de alieno imperio dimicare? ut interim ab inſana animorum obſtinatione id regnum quod vere ipſorum ſit, & Cæſaris proprium, celeriter amittatur? falli ipſos, aperteque decipi, ſi ſperarent poſt partam de Gallo Rege uictoriam. quæ eſſet incerta & in lubrica Fortunæ manu poſita in tempore perditis prope rebus opem ferre. proinde deſinerent cun

ctari; vnumque ſuccurrendi, maturandique conſilium ſuſciperent ſi ſaluam Cæſari Neapolim eſſe vellent. His literis Lanoius magnopere commotus ſibi in Regnum omnino properandum eſſe cēſebat, cum equitatu præſertim Neapolitano & expeditis Hiſpanorum Germanorumque cohortibus, Erat enim de ſalute Regni, quod eius curæ à Cæſare peculiari munere fuerat demandatum, magnopere ſollicitus. Por ro Piſcarius veluti iam explorata uictoria elatæ grauitatis & diuinæ prudentiæ plenus, hominis tanquàm importuni, & nimium de belli ſumma diffidentis conſilium uehementiſsime reprehendere; conteſtariq. res fore perditas; & magnis rationibus in conſilio demonſtrare, nihil eſſe periculoſius ac alienius à tota belli ratione, quàm ſi bipartito exercitu, diuiſis viribus, dimidiataque ſpe iam conceptæ victoriæ, duobus ſimul grauiſsimis bellis occurrant. Quod maius inquit beneficiū Rex Gallus, à nobis tanquàm inſanis ducibus poterit expectare, quàm ut, dum tu Lanoie Carole decerpto omni flore militum, & veterano equitatu abducto, Albanium media hyeme per totam Italiæ longitudinem conſectaris, nos hic inter ambiguas veterum ſociorū voluntates equeſtri præſidio nudati, & quod me plurimum angit, dempto robore hominum cum infirmis ac eneruatis legionibus relinquamur? Vincet hercle vbique Rex Gallus, ſi ſemel hîc vicerit. nam eò rem, vt video, fortuna deduxit, vt vno mox prælio decernatur, vtrum Cæſar, an Gallus Italiæ leges ſit daturus. proinde totis animis ac viribus in vnam conſerendæ pugnæ occaſionem incumbendum eſſe arbitror: vt tot ſuperiores victorias, quas de hac gente ſemper tulimus, uno veluti extremo uirtutis opere ædito, confirmemus. Nec dubito poſtquàm non modo numero pares hoſtibus uidemur, ſed diſciplina recentique hoc & planè inuicto militum robore ſuperiores ſumus, quin audendo & ſicuti hactenus ſemper fecimus, fortiter pugnando, aut de cæſo Rege ſuperba ſpolia, aut quod malim, de eo ui capto, nobilem triumphum Cæſari referamus. Irrumpat interim, dum nos hic uincimus, vt lubet Albanius in Aquilanum agrum, & Interamnates ac Pelignos percurrat, quē pontifex ſuſpenſo ſtudio tantum abeſt, vt progredi & regno potiri velit, vt eum iniectis moræ cauſis paſsim retentet, ſcilicet ne ſpem pacis corrumpat, ſi à Gallis celeri fælicique ſucceſſu Neapolis occupetur. Ergo ſi ſapimus omnium Iudicii decretum eſſe debet, ut hinc caſtra moueamus, & contra Regem coactis in vnum copiis ſigna proferantur; Ille edepol, aut metu cedet, & cum infamia Ticinum vltro obſidione liberabit, aut certe ſi obſidere perſeueret, iniquiſsima conditione ancipiti diſtractus cura cum duplici hoſte ſummum dignitatis atque ſalutis periculum ſubibit. hanc Piſcarii ſententiam ipſe ante omnes Borbonius maxime probauit, nec contra a Lanoio diſputatum eſt, vt pote qui dempta omni ſolicitudine, metuque depulſo ea Piſcarii oratione, alacrior factus eſſe videbatur. Hærebat tamen Lanoius ac dicebat ſe

de militum voluntate magnopere dubitare: quoniam rumor enatus eſſet in caſtris præfectos cohortium ſigna ex hybernis non prius motu ros quàm militibus vna atque altera ſtipendia ſoluerentur. Erat enim apud duces ſumma pecuniæ inopia, quod eam Sfortia tot incommodis circumuentus ſuppeditare nequiret & milites quum gratuito Cremonenſis & Laudenſis agri copiis alerentur, ſi propius hoſtes accederent, commeatus ſibi defuturos putabant. Quem enim adeo ſtultum mercatorem & calonem erant inuenturi neceſſaria cibaria deferentem ad eos milites, qui rapto viuere magna ex parte eſſent aſſueti, nec alicunde pecuniam expectarent? per eos etiam dies acciderat, vt quum Pontifex, qui Cæſari ex animo deeſſe non poterat, pecuniam ad Lanoium mitteret, eam Federici Bozoli equites, re per ſpeculatores cognita ad Fidentiolam Placentini agri interciperent, & iam Germani ſtipendium quod domo diſcedentes acceperant, conſumpſiſſe dicebantur. equitatus etiam ueteranus adeo inſigni contumacia ſibi debita nõ menſium modo ſed annorum ſtipendia flagitabat, ut dicto audiens nequaquàm futurus eſſe videretur. Quibus rerum difficultatibus, quum Piſcarius, cũ Lanoii tum quorundam togatorum qui conſiliis intererant animos vehementer angi perſpiceret, Definite inquit timere: & hoc totum negocium de redimenda militum uoluntate, mihi vni relinquite. Spero enim milites uti ueri decoris & laudis auidos decet, qui mihi ſemper fidelem promptamq. operam tot aſperis prælii præſtiterunt, hoc bello, in paranda inſigni victoria neque mihi, neque Cæſari omnio defuturos. Atque ita dimiſſo conſilio ad Hiſpanos contendit, eoſque aduocata concione hortatus eſt, vt eo animo eſſe uellent, quo antea ſemper fuiſſent, hoc eſt egregio, ingenti, inuicto. Auditas etenim eſſe uoces quorundam lixarum potius quàm militum, qui dicerent Hiſpanos niſi accepto duplici ſtipendio, non eſſe vexilla promoturos. eam rem fortiſsimorum hominum nomine indignam, ita ſe uti falſam, in conſilio diluiſſe, vt præclare etiam receperit, cohortes optima ſpe ad paratam uictoriam anhelantes non modo manſuras in officio, ſed cuncta uel iniquiſsima ad nutum militaris imperii, alacri animo ſubituras. hoc ſe de ipſis facile eſſe pollicitum, quoniam planè ſciret, Hiſpanos non mercenariorum militum more, uti operarios, ſtipendia facere: ſed pro gloria, pro imperio, pro triumphis, pro dignitate pugnare ſolitos. Quid enim inanius & importunius quàm a ducibus obæratis & egentibus, ſtipendia poſtulare? Quaſi ærario præſint, & non eis multo plura ac ampliora quàm militi Cæſar debeat? qui tam & ſi procul abſit ab Italia, animos ſuorum tamen intueatur, quibus ex merito, non multo poſt cumulatam gratiam ſit relaturus. Poſtremo quid flagitioſius ac inſolentius uideri, quàm conſternatis fœda opinione animis, ſtipendia in ipſo ſperatæ uictoriæ limine flagitare? debere ipſos meminiſſe, qua ſpe animi, quo corporis cultu, ab Hiſpaniis aduenerint.

In quàm

In quam demum & opum,& honorum, & nominis amplitudinem ante omnia,inopiam fortiter ferendo ac impigre parendo peruenerint,non enim petulantia, alienatione, ſtultitiaque eſſe proue&os: neque tantas victorias corporis virtute potius quàm animi patientia fuiſſe conſecutos. Proinde ſecum intenti in ipſum illud pristinæ virtutis decus ad capeſcendam victoriam animos cofirmarent. inuidiam enim, quæ ex fœlici rerum ſucceſſu creuerit, omnino eſſe noua quæſita laude ſuperandam. An etiam ipſos ignorare? quod non in Italia modo, verùm & in Africa, illaque penitus ad occaſum repoſta India pugnaciſsimarum gentium victores euaſerint,tantum odiorum vndique eſſe contractum, ut non plus ſoli ad ſalutem libertatemque teneant, quàm quantum armati ueſtigiis calcarēt,adeo infenſos eſſe omnium animos? Propterea vt ſibi tutum atque præpingue ocium pararent, extremo conatu adniterentur. fore etenim ut ſuperiorum bellorum decora, unius clariſsimi prælii opima uictoria penitus obſcurarent. non enim ſiue decus,ſiue prædam reſpicerent, omnium Europæ Regum longe opulentiſsimum cum obſcuris aut certe parum illuſtribus ducibus, quos antea de uicerint,eſſe comparandum. Quum hunc in modum ſumma grauitate peroraret, alacri inter milites fremitu exorto, a tota concione conclamatum eſt,ne de ipſorum uoluntate quicquàm dubitaret:ſed extemplo quò vellet,ſigna uerteret, ſe enim continuo ſecuturos: quando ipſo duce, nihil ſibi uel in ſumma rerum difficultate defuturum ſperarent, agere ſe demum gratias quod tale de ſingulis Iudicium feciſſet. & ſuſcepta cauſa,vti ducem parentemque decuit,vniuerſos interpoſita fide, turpiſsimi flagitii calumnia liberaſſet. Tum uerò Piſcarius Hiſpanis præclare fauentibus, cohortium præfectos centuriones atque ſigniferos ad Germanicas legiones adduxit, ut ſurdæ feræque eorum mentes exemplo vincerentur:dictitabant enim Hiſpani, ſe æquo animo ſtipendii dilationem eſſe paſſuros, vt commilitones Germanos qui Ticini eſſent,perquàm mature teterrima obſidione liberarent,proinde exiſtimare, legiones non pari modo alacritate, ſed ardentiore etiam ſtudio ſecum venturas, ut conſanguineis & fratribus ſummo periculo implicitis opem ferant, & concordibus animis pugnando, pulcherrima victoria potiantur. Ea comitas Hiſpanorum cum ſingulari ſtudio belli gerendi coniuncta Georgio imprimis Franiſpergo mire placuit. habebat enim Ticini filium nomine Gaſparem, Azornio mortuo inter paucos duces nō minus ſua excellenti virtute, quàm paterna gloria florentem, huius de ſalute uehementer ſollicitus, alios minores duces & ſigniferos interrogabat, an fide ſtudio & alacritate pugnandi ab Hiſpanis uinci uellent, qui unam prope quærendæ bellicæ laudis cauſam ſequerentur. quum ipſi Germani præter decus neceſsitatis etiam & pudoris ſtimulis incitari deberent: ne tot milia fratrum & commilitonū, cum infamia Germanicæ gentis, inedia abſumerentur. illos non eſſe

fallendos, qui in fortibus ipſorum aduentantium dextris ſummam ſpem repoſuerint: & in poſterum ſingulos qui opem afferrent uti ſalutis & uitæ ſeruatores in cœlum laudibus eſſent elaturi. Concionantem Franiſpergum plerique inſignes Centuriones uariis & amicitiæ & ſanguinis neceſsitudinibus cum obſeſsis coniuncti, elata manu ut inſigne ſtudium ſignificarent, alacriter adiuuabant. Piſcarius per interpretes ex victoria, ſumma præmia pollicendo, integras Legiones accendebat, Italicæ quoque cohortes, tametſi ipſis multo plura ſtipendia debebantur, ſe Piſcarii nutum ſequi paratas eſſe, neque animi liberalitate à quoquam uinci uelle profitebantur. Ita contra ſpem omnium cum ſumma laude Piſcarii nō ſedatis modò, ſede uehementiſsime incenſis militum animis ad equites eſt diſcurſum. Hiſpanicus equitatus quin fidei & laudi ſatisfaceret, durior eſt inuentus. Nam quum cataphractorum equitum ſegnis & ſtataria opera ſuperioribus bellis extitiſſet, Iamque Piſcarius antiquæ more militiæ, cuncta aſpera, per pedites aggredi, & equitum leuis armaturæ opera vti eſſet ſolitus, uix ſeneſcentis cataphractorum nominis famam in agmine ſuſtinebant, Ita ut pedites cum his ſæpe iocarentur aculeatis uerbis interrogando, num feriæ eſſent, quod adeo compti quietique incederent, conſpectoque aliquo ſtrigoſiore uel annoſo equo illum ab obeſis clunibus bellum pullum, & qui nondum molares dentes emiſiſſet cum riſu paſsim laudabant, quæ contumeliæ equitibus erant deuorandæ, quum in accenſis ſclopettariorum funiculis iura belli poſita uiderentur. His de cauſis Piſcarius ut eos pertinaci duratos obſtinatione ad officium inflecteret, non modo eloquentia, quæ in ipſo expedita erat & admirabilis, ſed pecunia etiam opus fuit, qua eorum ſubleuaret inopiam, pudoremque diſcuteret, quem tacita & triſti conſcientia ab inertiæ nomine concepiſſent. Eam autem ab opulentis Centurionibus mutuo ſumptam, ipſiuſque priuato nomini prompte concreditam, quanquàm erat exigua, adeo comiter diuiſit, vt equites non paucorum dierum, ſed totius anni ſtipendia recepiſſe uiderentur. Pacato luſtratoque exercitu caſtra ad Melennianum Piſcarii iudicio ſunt promota, nam tam etſi id iter à propoſito diuerſum erat, id tamen ea de cauſa faciendum cenſebat, ut Tramulio, qui Mediolani in præſidio erat, haud dubius de amittenda vrbe metus incuteretur, non enim Galli, arcem ab exteriore parte circumuallarant, vti antea ipſe & Proſper ad impediēda auertendaq. externa auxilia, Lotrechii bello, paucis diebus perfeciſſent. ac ſimul Regem exiſtimabat, de profectione ipſorum nuntiis acceptis, vti uariis implicitum coniecturis, aliquid de loco, aut de uetere conſilio mutaturum; quæ omnia cum ad perturbandos Gallorum animos, minuendamque regii nominis exiſtimationem, tum maxime ad obſeſſos ſpe mirifica recreandos pertinebant. His cognitis Franciſcus a diui Lanfranchi templo totaque ea occidentali regione diſceſsit, & ut propior hoſti eſſet, in Paliciana caſtra

ita ſe

ita ſe contulit, vt ſepta illa ferarum, & viridaria tendentium equitum tabernaculis, lato ambitu, complerentur. Permanſitque in uetere propoſito, vt ſi hoſtes Mediolanum rectà contenderent, ipſe cōtinuo cum delectis expeditiſque copiis Tramulio opem ferret: Si ad Ticinum uerterentur, eos munitiſsimis incluſus caſtris aduentantes exciperet, vt bellum nihil intermiſſa obſidione, cum exteriore ac interiore hoſte æquiſsima condicione gereretur. At Cæſariani uti inſtituerant à Melenniano, ad læuam deflectunt, & ſecundum Lambrum amnem, Ticinum uerſus reuertuntur. Erat ad læuam ſancti Angeli oppidum rerum omnium copiis abundans, & frequenti mercatu celebre, cui præerat Pyrrhus Gonzaga Federici Bozoli frater cum equitibus armatis circiter ducentis, & quatuor peditum uexillis. id Piſcarius omnino cēſuit expugnandum, ne Galli in tergo relicti itinera obſidendo frumentatoribus infeſti eſſent, deterritiſq. circumuicinis populis, cōmeatus intercluderent. At Lanoio Borbonioq. & itē Germanis ducibus, magis placebat aduerſus Regē rectà proficiſci, neq. ullum mora iniecta tēpus terrere, ne Antoniani diuturna obſidione fatigati animos deſpōderēt, ſi tantorū auxiliorum famā, in difficili & ob id incerta oppugnatione oppidorū, conſeneſcere conſpexiſſent. quando eo capto oppido, & alterum etiam, quod eſſet in proximo nomine Sanctocolumbanum ſimili ratione uideretur oppugnandum. Præſtare raptim proficiſci, & ſubitum terrorem regiis copiis incutere, vt recentiſsimis viribus, dum milites eſſent in officio, obſidionem ſoluerent, aut commiſſo prælio, nobili celeritate bellum finirent. Ad hæc quum Piſcarius dixiſſet, quaſi ab admirabili iudicio cæterorum ingeniis imperaret, duces ſtatim in eius ſententiam conceſſerunt. Nec mora opportuno in loco caſtra perquàm egregie muniuntur, ipſeque retro ad ſanctum Angelum duobus inde millibus paſſuum contendit. De prima vigilia vimineæ caueæ proferuntur, ipſe ſitu oppidi diligenter explorato, tormenta conſtituit contra quadratā turrim, eamque inalbeſcente ſtatim cœlo, à fronte & à lateribus qua muro committitur, quaſſari iubet. In his rebus adminiſtrandis Antonius à Capua vir nobilis & Piſcario carus tormento eſt interfectus. Quum turris multis tormentorum ictibus à fronte perrupta, & ad magnum hiatum patefacta conſpiceretur, Piſcarius extemplo virgultorum faſcibus foſſam compleri iubet: cohortatur milites, vt ſecum contempto hoſte in murum euadant. Tum vero Hiſpani Italique certatim emulatione laudis murum aggrediuntur. repugnatur egregie à Pyrrhi ſclopettariis. multi vulnerantur, nonnulli cadunt, M. Antonio Capecio imprimis nobili ac impigro iuueni Neapolitano, aduerſum pectus plumbea glande traicitur. Quum præliū magis ac magis nouo ſucceſſu militum augeretur, & Piſcarius ſingulos nominatim accenderet, eum Dii immortales prope temere ab aperto loco ſubeuntem hauddubie protexerunt. nam plumbea glans infra co

ſtas adacta, miraculo quodam interiore in tunica ſegnis hæſit, & alte ra pila craſsior ita caligam deterſit, vt in crure liuorem tantum cũ graui nota relinqueret. ſed nihil eo periculo territus inſtauratâ pugna, deiectiſque defenſoribus, turrim capit. Quæ vti erat vi tormentorum extrinſecus adaperta, eos qui cum Piſcario aſcenderant, ita interiore pariete incolumi protegebat, vt qui in oppido erant, & iam muro depulſi, in ſecunda munitione conſtiterant, è caua turre per feneſtellas emiſsis ſclopettis peterentur, nec ipſis vlla tam iniquo quàm inopinato caſu contra feriendi, vel omnino hoſtis conſpiciendi daretur facultas. Eo modo quum Pyrrhi milites ex occulto frequenti pilarum procella ſternerentur, & nemo vel ſtrenuus in munitione conſiſtere auderet, timore concepto, non modo animis ſed corporibus fluctuare, & quod erat pauoris ſignum, reſpectare itidem cœperunt. Id Piſcarius è turre conſpicatus, Caſadam ſclopettariorum præfectum ſingularis audaciæ hominem perpulit, vt per feneſtram in ſubiectum murum proſiliret. imperio Caſada impigre paret, ſaltuque ſeſe eiicientem, ipſe Piſcarius auſu prope inſano omnium primus ſubſequitur. Tum vero clamore vndique ſublato, cunctis enitentibus murus occupatur, tantus fuit accurrentium, & certatim incumbẽtium impetus, vt parum abfuerit, quin Vaſtium pondere armorum inter faſces depreſſum dum tumultuarie tranſcẽdunt, in foſſa milites opprimerent. At Pyrrhus ſuis repentino metu territis, & fœde locum deſerẽtibus, quũ nequicquàm increpando proficeret, in arcem profugit. Interfectis paulo minus cẽtum, & cæteris in fugam compulſis, quum ad predam quiſque diſcurreret, Piſcarius ad arcem Vaſtium miſit, qui Pyrrhum ad deditionẽ hortaretur: ac ſimul denuntiaret, ſi vim experiri vellet, nullum poſtea iratis militibus clementiæ locum futurum: Si beneficio ſalutari haud cũctanter vteretur, omnes ad vnum incolumes abituros: quando nihil ſibi vel antiquius, vel iucundius foret, quàm Italorum ſanguini peperciſſe, & eos liberos ſeruauiſſe, qui ſecum affinitatis neceſsitudine eſſent coniuncti. Soror enim Pyrrhi Coliſano Cardonio, is qui prælio ad Bicocam cecidit, Piſcarii auunculo, nupta fuerat. Quum Pyrrhus prodeunte loquenteque Vaſtio, ab arce aliquanto grauius quàm oporteret, reſpondendo, aliquot more militiæ dierum inducias poſtularet, obſtrepentibus ac irridentibus Hiſpanis, Vaſtius eum amice monuit, vt opem expectare deſineret. Tum uero Pyrrhus eius ſuaſu permotus, Piſcarii arbitrio deditionem fecit. Ita Vaſtius in arcem receptus, Pyrrho & Caninio fratris filio ſpectatæ indolis adoleſcẽte, atque item Aemilio Cabrianæ, & nonnullis equitum, & peditum præfectis, ne uiolarẽtur, in retractiore cubiculo recluſis, arcem adaperta porta militi diripiẽdam dedit, Pyrrhi loculus cum mille aureis repertus Caſadæ in præmium occupati muri datus eſt. ipſe. Vaſtius Iberico equo, cui caballæ nomẽ erat, & quo poſtea uti longe præſtantiſsimo in prælis uſus

eſt, contentus fuit. Milites equis omnibus, qui fuêre circiter Septingenti, & armis exuti, ea lege ſunt dimiſsi, ne ante confectum id bellum, ſub Gallo Rege militarent. Ipſoſque duces, qui ut libertatem auro redimerent, iure belli cogi poterant, perhumano liberalique iudicio miſſos fecit. Franciſcus poſtquàm oppidum ab hoſte captum didicit, quum iam alacri animo de ferenda ope deliberaret, uehemẽter in Pyrrhum eſt iniectus, quòd ille ad minus triduo, ſe hoſtis impetum omnino laturum eſſe prolixe recepiſſet. Inde ueteri innixus conſilio, totum ſe contulit ad perficiendas munitiones quæ ab ipſo ſeptorum muro ad Ticinum amnem pertinebant. Eo ambitu quinque Cœnobia ut diximus ita cum latis hortis includebantur, ut Cæſarianis niſi perruptis his munitionibus ad obſeſſam vrbem peruadendi facultas omnium iudicio præciſa videretur, Ex his caſtris intra munitiones exteriores, quæ ad oriẽtem vergebãt, tribus in locis perfracto muro tres aditus in Parcum patebant, ſepta enim ferarumque viuaria vulgari nomine, quod principis edicto parcendum ſit feris, parcum appellant. hos aditus veluti ingẽtes portas ob id Rex effici curarat, vt equitatus qui ferme omnis in Parco ad læuã iuxta nemora tendebat, & magno circuitu his copiis, quæ ad occidentẽ citra ſancti Lanfranchi templum in ſtatione remanſiſſent, propter loci propinquitatem præſidio erat, cum legionibus iungeretur. Ita Regia caſtra hinc Parci mœnibus, illinc Ticino amne inter duas munitiones adeo munita erant, vt multitudine tentoriorum. & ignium frequentia ingentis vrbis ſpeciem præberent. At Cæſariani recepto in caſtra Piſcario, qui non modo celeris ac opimæ victoriæ gloria, ſed quod in Duce rariſsimum ſemper fuit, muralis etiam coronæ laude conſpicuus aduenerat, extemplo caſtra mouent; & ad Lardiragum oppidum quinto à Regiis caſtris miliari inſtructa acie procedunt. iã enim ab antecurſoribus tumultuarie pugnabatur: Ipſeq. ante omnes Gallos Ioannes Medices cum expeditis turmis, quibus perniciſsimos pedites admiſcebat audacter prouectus, adeo magnum in primo agmine tumultũ excitarat, vt pleriſque ea die, quin vniuerſo prælio certaretur, explicari acies minime poſſe cenſeretur: tormẽta quoq. vno tẽpore à Cæſarianis ſunt diſploſa: vt obſeſsi, auditis bombis, ipſorum aduentus certiſsima ſpe complerentur. Interim Germani pugnãdum eſſe rati, quum eos Franiſpergus & Sithius hortarentur, in genua procubuerunt: & truci murmure, quodam carmine enũtiato, caua manu, collectum ſolo puluerem in terga ſpargebant, qui mos erat antiquiſſimus eorum qui ſe pro Principe victoriaque deuouerent, ac iurarent, ſe niſi victores domum non eſſe redituros. Cæterum dirempto equeſtri prælio, Rex ſuos in caſtra reduxit: Cæſariani vero iuxta Parci muros, ad Pratam & Trelibrerium vicos ignobiles deflexerunt. adeoque in intimum eius anguſti agri ſinum, promota ſunt caſtra, vt minus ſex ſtadiis Gallorum munitiones inde diſtarent: & tabernacula certis tor-

mentorum ictibus peterentur, adactaque eſt ferrea pila ingens in Borbonii prætorium, quum dudum benigna Sorte dimiſſo conſilio, cæteri ferme omnes Duces exiuiſſent. Erat duriſsimum anni tempus, pluuiis, & frigore fœda hyems, itinera lutulenta, ager omnis pabulo exhauſtus, arboribus glaber, quum Galli in trium amplius menſium obſidione, nec pomiferis quidem arbuſculis, & vitibus pepercíſſent. hæc omnia Cæſariani fortiter ferebant, & cuncta extrema æquo animo ſe laturos, vt Gallorum munitiones perrumperent, Antonianis quotidie ſignificabant. porro Galli maiore rerum omnium commoditate & copia vtebantur, utpote qui duobus diuerſis pontibus Ticinum iunxiſſent, & late frumentarentur: magnaque ex parte ſub tectis, & in amplíſsimis templorum porticibus hybernarent. Porro alii quum militum induſtria ex rerum neceſsitate magis ac magis acueretur, in linteis & contabulatis tabernaculis, focos cum uaporariis tubis ad excludendum fumum, elegantiſsime fabricarant. Id enim erat Regii animi decretum, ut non prius ab obſidione diſcederet, quàm urbe foret potitus. Propterea additis nouis operibus munitiones augebat, propugnacula, foſſæ, aggeres, caſtrorum portæ, tormentis inſtruebantur: ut facile poſſet repugnare, ſi Cæſariani ad oppugnandum accederent, quos non diu ſine ſtipendio cõtineri poſſe ſperabat: ac ſimul Venetos, ac Pontificios proximarum vrbium prætores, arbitrabatur in dies anguſtius, & lẽtius commeatus Cæſarianis eſſe præbituros. Interea omnibus fere horis, & diuerſis in locis certabatur. Antoniani frequenter erumpebant.
Ipſe Piſcarius incredibili vigilãtia, aſsiduitate, interdiu noctuque pererrans & circumiens, hoſtium munitiones, dabat operam, vt diſtincte cognoſceret, quæ forma aggerum, qui mos vigiliarũ, & ſtationum tenor, quis proprius cuſtodiæ locus, Gallo an Italo, Heluetio an Germano militi eſſet attributus. Nihil enim his quæ milites referrent temere credẽdum arbitrabatur, quum per ſe cuncta oculis ſpectare, & propius contueri vellet, ne à quoquàm imprudenter deciperetur: ita accurate, vt prope ſolus ſæpe in ea loca hoſti ſubiecta procederet, ad quæ vel intrepidi gregarii milites penetrare recuſarent. Erant caſæ humiles inter bina caſtra paulum extra Gallorum munitiones Parco ita coniũctæ, vt ab his qui introrſus erant, per exigua muri foramina ſclopettis appoſitis, facile defendi poſſent. In his ſtationem habebãt duæ Germanorum cohortes, ex earum numero quæ à Gallis Nigræ appellantur. has Piſcarius cum delecta manu ſclopettariorum inopinantes adortus ita perturbauit, vt aliquot interfectis, pluribus vulneratis, quanquàm acerrime reſiſtentes, & à legione per muri foramina adiutos, inde cum ignominia ſpectantium Gallorum depulerit, in eas tamen haud multo poſt, Germani adiecta noua munitione redierunt, quæ res minutis præliis materiam præbebat, quum Germanis vario euentu defendentibus, Hiſpani audaces, importuni, omnibus prope horis, de eius ædificii poſ

ſeſsione

ſeſsiōne dimicarent. Nec multo poſt à noua contentione, paruus ab initio tumultus in pugnam ingentem,& cruentā exarſit. Quum enim grex pecoris paulo extra Gallorum vallum herbido in ſolo vagaretur, & Hiſpani præda inuitati audacius ſuccederent, multiſque in hoſtem ſclopettis repente emiſsis,pecora raperentur,clamore vtrinque ſublato,adeo prælium ſæpe renouatum,& protractum accurrentibus vtrinque auxiliis creuit,vt tumultuoſiſsime,& acerrime certaretur. Vaſtius inclinatis primis auxilium tulit: eò etiam cum delecta manu Piſcarius accurrit: equites turmatim vtrinque pediti miſcebantur,tormenta reboabant: ſed res ſclopettis maxime gerebatur,erãt in parte Gallorum ante omnes, Antonii Auriæ & M. Antonii Cuſanii Italicæ cohortes, quæ neque armorum uſu neque corporum agilitate,neque audacia aut pugnandi perſeuerantia Hiſpanis multum cedebant. acceſſerant Heluetii,Vaſcones,ipſique Galli cataphracti equites,& Medicea leuis armatura. Boniuettus in primam aciem prouectus ſuis aderat,alii quoque duces in pugnæ locū ferebantur.poſtremo etiam Rex ipſe ut prælio intereſſet, eo cum globo nobilium equitum accurrit. Ex aduerſo Lanoius atque Borbonius,inſtructis legionibus intenti,in æquum locū proceſſerant. Nec in tanto armorū ſtrepitu,tantoq. tumultu cõmotis caſtris, Antonius in muro conquieuit,ſed continuo cohortes atq. equites emiſit, qui munitiones adorirētur, & occupatos cū diuerſis hoſtib. timore iniecto quàm maxime diſtinerent. Sed præliū hunc habuit exitū, ut pari prope illato ac accepto incõmodo,utriq. ſuos labore & uulneribus defatigatos in caſtra reducerent. Alfonſus Caruaial nobilis Hiſpanus qui alæ præerat interiit. abrepta eſt & dextra manus Guſmano cohortis præfecto: & Piſcarius aliquot uiros fortes ſibi maxime fidos amiſit. Eo prælio quanquàm ambiguo euētu certatum eſſe uidebatur, Franciſcū maxime lætatum ferunt, quoniā uti fuerat omniūm uirtutis ac ignauiæ ſpectator, ſi non plane uictā, egregie tamē repreſſam Hiſpanorū audaciam pertinaci & iuſto certamine conſpexiſſet. At Piſcarius ubi interdiu minus quàm uolebat hoſtibus noceri poſſe animaduertit, propter tormentorum omnis generis multitudinē,quæ perite à Gallis tota paſsim munitione fuerant collocata: nec ob id quicquàm tutum, quod modo conſpici poſſet,medio & communi in ſpacio inter bina caſtra relinquebant: noctu adoriri, & munitiones tentare conſtituit. Perduxerant Galli,ut diximus perpetuum aggerem cum foſſa, ad Ticinum uſque amnem eo ſucceſſu operis, ut extra infimam munitionis partem uerſus ſancti Lazari templum modicæ domus relinquerentur: in quibus adiecta foſſa Cuſanii cohortes ſtationem habebant. eas facile opprimi poſſe arbitrabatur,quod longius ab ipſa caſtrorum frequentia diſtarent;& à cæteris,Heluetiisq.præſertim,pene abiunctæ uiderentur. Itaque uti conſueuerat in nocturnis præliis, linteas interulas armis ſuperindui iubet. Imperat quatuor Cēturionibus,ut diſperſi qua-

tuor ſimul in locis Gallorum uigiles laceſſant: maximo tumultu clamõreque ædito hoſtes excitent: ſic ut totis caſtris ad arma conclametur, ut quum ad ſuperiores caſtrorum partes Galli quid nam potiſsimum defendant, incerti per tenebras ſuſpenſis diſtractiſque animis ferãtur, ipſe ſilentio cum delectis cohortibus, diuerſo in loco hoſtẽ protinus inuadat. his rebus ſingulari ordine conſtitutis, quum Borbonium atque Lanoium oraſſet, vt intenti armatique in caſtrorum cuſtodia cõſiſtere vellent; adiuncto ſibi Vaſtio cohortes educit. & quum Centuriones quos antea emiſerat, ſuum munus ſtrenue implere, exaudito clamore perſpiceret, Cuſanianos adoritur. tantus vndique circumfuſorum Hiſpanorum impetus fuit, atque adeo continens ſclopettorũ procella, vt quum aliquãdiu impigre repugnaſſent, nec alicunde, qui opem ferrent, opportune ſuperuenirent, fruſtra imploratis, & mox deſperatis auxiliis, expugnata domo, cæſi fugatique ſint. quum trepidi in propinqua caſtra perfugerent, Piſcarius intra munitiones perrupit, tanta hoſtiũ perturbatione, vt quum vndique fœda fuga pellerentur, capto tormentorum præfecto, cui Caderoſio cognomen fuit, ipſa tormenta occuparet, ea neque auehi, neque ferreis clauis de more configi potuerunt, quoniam ex inſperato victoriæ ſucceſſu omnibus rebus ad id neceſſariis, imparatus aduenerat, vt pote qui expugnata ea domo profligatiſque cohortibus decreuiſſet ſpeculari tantum, & propius conſiderare hoſtium munimenta, vt ampliore manu ac apparatu ea demũ adoriretur: nec ſe in caſtra adeo facile penetrare poſſe crediſſet. Verũ appropinquante Heluetia legione, & Gallis adcurſu ducum vndiq; ſeſe cõglobantibus, receptui cecinit, adeo lætus & alacer, vt ſummã ex eo caſu victoriam præſagiret: quando ab arridente Fortuna, ſupra ſpẽ bellica ratione conceptam, ſtrenue audenti auctiora, & cumulatiora omnia redderentur. Nemini enim erat dubium, quin ea nocte, oblata eſſet occaſio debellandi Regis, & tota Gallica caſtra facile delendi, ſi paucis & iam plane victoribus, equitatus omnis ac inſtructæ legiones acceſsiſſent. Ea nox incerti metus, periculi ingentis, & cæci tumultus plena. Gallorum animos vehementer perculit. Nam Antoniani exaudito prælii tumultu pariter eruperant & longe ad incertos ictus, vt terrorem augerent è turribus maiores colubrinas emiſerant. Corpora quoq. Heluetiorũ & Gallorũ hyemali frigore, & lõga illuuie ſic affecta erant, vt quũ vigiliis & crebris nocturnis præliis ſæpe fruſtra captis armis fatigarentur, iam demũ irrequieto labori minime ſufficerent; ac nihil magis optarent, quàm expedito prælio bellum finire: vt alterutro euẽtu, corpora atq. animos à tot malis ac erumnis celerrime liberarent. Vna enim hac uia Piſcarius, tũ maxime, & ſæpe alias, Gallorũ uim ac Heluetiorũ impetum, quũ alacritate recentiq. robore ualerent, prudenter euitarat: vt mox per partes carpendo & ſenſim atterendo quæ uehementi conatu vinci non poterant, aſsidua & pertinaci concuſ

 ſione

ſione frangerentur. Acceſsit & aliud Gallis incommodum; tres co-hortes Ioannis Medicis quum Rex à Sancto Lanfranco, vt diximus, copias in Paliciana caſtra reduxiſſet, ad occidentem, vbi uilla erat, remanſerant, vt iis frumentatoribus qui à ſuperiore Ticini ponte, & à Mediolano in caſtra venirent, præſidio eſſent: ac ſimul ex opportuno loco, Antonianorum egreſſus obſeruarent: & ſignificatione facta, oppoſitiſque interim uiribus, quantum poſſent, eruptiones cohiberet. Eas Antonius quod ueluti deſertæ ab aliis & ab equitatu multo ſpacio diſiunctæ erant, adoriri conſtituit: duobuſque eductis maioribus tormentis, cum valida manu imparatas & diuerſi itineris ſimulatione deceptas, ita oppugnauit, vt quanquàm fortiter reſiſtentes prius deleuerit, quàm Galli in propinquiore Parci loco tendẽtes, ad alienæ præſertim gentis periculum in ferenda ope admodum ſegnes, ſe cõmonerent: nec quid nam is tumultus eſſet, niſi à dilabentib. & ſauciis omnino cognoſcerent. Adiuuit Antonii uictoriam abſentia ducis Medicis qui tum forte longius a caſtris, cum aliis ſuis ad diuerſos hoſtes excurrerat. Is ubi rediit ira & dolore concitatus omnibus contumeliis Gallorum equitum (hi erant ex Alanconianis turmis) ignauiam proſcidit, quòd uti fuiſſent polliciti, nihil omnino opis in tanta propinquitate, deſertis & circumuentis cohortibus attuliſſent. Fuerat enim ab initio locum deteſtatus, ita ut niſi Rex, & Alanconius loco proximus de ferenda ope egregie recepiſſent, eas inde vtique extra periculum, omnino eſſet deducturus. Cæterum iurauit non prius animo conquieturum, quàm cæſis cohortibus ſuis, Germanorum & Hiſpanorum ſanguine parentaret. Nec multo poſt quùm uir ille uehementi acutoque ingenio & in extraordinariis prœliis maxime exercitato, quando nemo eo melius hoſtem allicere, improuiſo adoriri, inſidias tendere, fruſtrari, loco cedere, opportuneque pugnare didiciſſet, Antonianos elicuit, ſimulataque fuga ad locum, vbi pedites equiteſque condiderat, ſenſim pertraxit. Tum uero conuerſa turma, terribilis & ferox inſtando, cædendoque adeo effuſe eſt perſecutus, vt multis interfectis, cæteros pauidos intra portam compelleret. Sed dum præclare, quanquàm non pari reddita clade, cohortes vltus, in caſtra reuertitur, ei in itinere Boniuettus fit obuius: æſtuantem & hoſtili cruore oblitum, quod nam forti felicique dextra facinus ediderit, percunctatur. narrantem cuncta ordine, orat, vt redire & prelii locum oſtendere velit: nec grauate Medices Boniuetto obtemperat. eo modo dùm recentis cædis cadauera contemplantur & enumerant, ab occulta humili caſa plumbea glande dextro in crure grauiſsime vulneratur. Delatum in caſtra, & vix impotenti animo ſuſtinentem, quod vulnere impeditus à toto militari opere ſubtraheretur, Franciſcus uti erat comitate ſingulari ſæpius inuiſit, ac hortatus eſt, ne ſeſe intemperanter affli ctaret; ſed ad plagam recte atque celeriter obducẽdam poſtquam adeo fortis eſſet animum importuna ac inutili mo

leſtia liberare vellet, vt magnitudinis animi famam, patientiæ laude cũ mularet. Nec multo poſt vt commodius conualeſceret à Piſcario im petrauit, vt Placentiam ſecundo Pado deueheretur. Id vulnus temere ſuſceptum haud dubiè longe omnium acerrimo & vigilantiſſimo propugnatore Gallica caſtra nudauit; nemo enim adeo ignauus uel imbellis erat, qui eius ſigna non libenter ſequeretur, & cum eo in acie conſpici non cuperet: quando illinc certiſſima uel aduerſo etiam euentu ueræ virtutis gloria peteretur. Vir enim ille conſtantis animi & inde feſſi vigoris, ſe Tirones milites non multis annorum ſtipendiis uti cæteri duces ſolerent, ſed paucis tumultuariis prœliis decora ac utili diſciplina ueteranos efficere prædicabat. Hiſdem etiam diebus, quaſi à Fortuna ſupra æquum Gallis infeſta, in vnum diem cuncta incommoda conferrentur, Griſonorum cohortes domeſtico reuocatæ bello, domum ſublatis repente vexillis abire cœperunt; Ioannes Iacobus enim Mediceus Inſuber, qui ſibi poſtea Lario in lacu vi ac armis latum Imperium parauit, iubente Franciſco Sfortia efflagitanteque Piſcario improuiſum bellum Rhætis intulerat, occupataque Clauenna oppido & arce in poteſtatem redacta, proximos Rhætorum populos qui ad Curiam clauſtraque Alpium pertinent terrore compleuerat. Quo periculo per Magiſtratus ciuibus in caſtra nunciato, cohortes vllis obteſtationibus, vel oblato duplici ſtipendio retineri nequiuerunt, & quod incommodum auxit, nonnulla etiam Heluetiorum ſigna ex his qui Griſonis erant fœderati abeuntes ſunt ſubſecuta; quanquàm Leſcutus contra obniteretur, & Techanum gentis ducem in profectionis ſtudio obſtinate perſeuerantem, vti omnibus auaritiæ atque perfidiæ notis infamem, ſuperbo ore palam ad ſingulare certamem prouocaret. Sed ille corruptus pecunia, vt poſtea cõpertum eſt, quaſi neq. corporeneq. animo uaſtus, & inſolenter ferus eſſet tanquàm publicæ ciuium cauſæ deſeruiret; nec regias preces, nec Leſcuti contumelias, aſtutis & barbaris auribus admiſit.

LIBER SEXTVS

TRANSIERANT iam plures dies quum caſtra caſtris, quod nunquam, ætate noſtra contigerat, adeo propinqua fronte contulerant, vt mirum eſſet quod milites tam diu uel perpetui laboris uel duriſsimæ hyemis incommoda perferrent, continuiſque uigiliis & præliis corpora exercerent; nec tamen (quod eſſet inuſitatum) quum omnia vndique tormentis quaterentur, nihil inclinante fortuna, vniuerſo prælio certaretur. Sed ſpes præmiorum & laudis præclara animorum excitatrix vtrinque in æquo poſita, & dedecoris metus, qui vel ignauis acerrimus eſt ſtimulus, quaſi non vi, ſed tolerantia vincendum foret, paribus viribus certantes mirifice ſuſtentabant. Quippe Rex Gallus animo excelſus ſuæ dignitatis eſſe iudicabat, omnia potius aſpera perpeti, quàm non egregiæ conſtantiæ famam tueri, quæ aliena à Gallorum ingeniis eſſe videretur; vtpote qui ſicuti feruido vigore potius & celeri impetu quàm longa perſeuerantia, ſuperiorum temporum victorias eſſent conſecuti, ita demum diuturna Cæſarianorum Ducum cunctatione fatigati, fractique longioris militiæ tædio, veteris gloriæ nomen amiſiſſent. Sciebat etiam obſeſſos cum omnium prope rerum, tum vini præſertim, quo Germanorum corpora more gentis erecta & alacria tenerentur, incredibili penuria laborare. Eos uero qui è Germania nuper adueniſſent, itemq. Hiſpanos, ac Italos nō diu ſine ſtipēdiis poſſe contineri: quando iam prope menſis eſſet exactus, quo ſine pecunia ſe militaturos exorāte Piſcario promiſiſſent. Poſtremo tantis aggeribus tantiſque præſidiis vndique munitis caſtris, nequaquàm eos vſq. adeo timendos putabat, vt ab incœpto cum ignominia diſcederet, quando ii qui tanto impetu tantaque iactantia elatis animis ad oppugnanda caſtra ſucceſsiſſent, per uiginti dies irrito conatu, non modo commeatus atque ſtipendia, ſed illam etiam terribilem ferociæ famam ignobili mora conſumpſiſſe viderentur. Nihilo ſecius tamen haud ignarus quantum ſibi virium deceſsiſſet, enixe dabat operam, vt copias nouis accitis ſupplementis, magis ac magis augeret. Ante omnia cum Genuenſibus inducias pepigit, vt à Sauona per Salaſſum Regulum, quatuor milia peditum Italici generis in caſtra protinus adducerentur ſed has copias Burmiam amnem in agro Statiellenſi trāſeuntes Gaſpar Maynus Inſuber cum Sfortianis cohortibus improuiſo adortus, ita profligauit, vt duces captiuos & cuncta ferè uexilla Alexandriam retulerit. Hac itaque Sauonenſium auxiliorum ſpe deiectus Tramulium ad ſe Mediolano accerſiuit, cum ala equitum & multo maxima earum cohortium parte quæ in arce Sfortianos aliquot iam menſes

obſidebant. Imperauit etiam Memorantio quem in Inſula tertiis caſtris præeſſe diximus, vt caſtra contraheret: ibique Claramontio Regulo in cuſtodia relicto, lectiſsimum quenque equitum & peditum in maiora caſtra ponte traduceret. Summaque totius Regii conſilii hæc erat, vt partem equitatus ad Sanctum Columbanum emitteret, quo volitante, & tergis hoſtium inhærente, frumentandi & libere pabulandi facultas eriperetur, ipſe interim munitionibus ſe teneret, obſideretque iugiter; & quonam euentu Albanius Neapolitanum Regnum ingrederetur, quidue Pontifex Venetique pararent, intentus & erectus expectaret. Non deerant tamen viri longo uſu militiæ inſignes, qui ea conſilia ſummi plena periculi, libera voce non probarent, Fataliſque ſententiæ decretum ex Regio animo conuellere niterentur: Et ante alios Tramulius, Galeacius Sanſeuerinus, Palicia, & Theodorus Triuultius. dicebant enim decora pariter atque dedecora militiæ, nulla alia æſtimatione quàm ſumma victoria diffiniri; ad quam prudens & grauis Imperator cogitationes omnes reuocaret. Quid enim ſtultius fœdiuſque videri rei bellicæ peritis, quàm nulla neceſsitate impoſita Regium caput in id diſcrimen deuocare, in quo Gallia omnis dignitatis pariter ac ſalutis periculum ſubiret? Poſtremo quid eſſet alienius à ratione, quàm minore cum numero militum, minoreque uictoriæ præmio, cum pugnaciſsimis & deſperatis hoſtibus, ancipiti pugna dimicare? ſummam enim hoſtium ſpem in feſtinatione celeritateque verſari; vt priuſquàm ab omnium rerum difficultatibus ſuperentur, dum magnis atque recentibus uiribus valent, æquiore condicione confligant. An non acutiſsimi hoſtes, Palicia inquit, maxime perſpiciunt noſtras copias ſpacio moraque ualeſcere: contra, ſuas vehementer attenuari, conſilia porro ſe neſcere ac in incertum uerti, quum propediem ſtipendia, commeatus, hominum ſtudia, illis penitus ſint defutura? omnia profecto ſi ſapimus nobis ſecunda, illis aduerſa mature euenient; explicemus modo nos ex hac indagine, & ad Binaſcũ ampliſsima caſtra faciamus, vt euitato prælio, ad non dubiam victoriam, harum ferarum rabiem atque impetum, tuta cunctatione fruſtremur. Germani enim niſi fallor, Ticino exeuntes vti ſunt fame enecti, & rerum omnium inopes, quàm primum merita ſtipendia ab egentibus ducibus poſtulabunt. nec iam amplius dicendi arte & peramplis pollicitationibus, ſed præſenti multoq. auro opus erit ad pacandos militum animos, quos ſupra innatam ferociam, nauata fortiter opera, haud iniquo iure etiam inſolentes effecerit. atq. ita fraudati deluſique aut ſeditionem aliquam miſcebunt, aut domum conſtantiæ gloria contenti protinus reuertentur; adeovt non deſperem cæteros vti iam conſanguineis obſidione liberatis, poſtquàm nulla præſens pecunia numeretur, in Germaniam eſſe redituros. Nobis interea & amici Principes apertiore ſtudio & proxima item Gallia, cuncta quæ bellum requiret commode ac abunde ſuppeditabunt. Viciſti profecto

fecto ſi animum inani perſeuerantiæ laude inductum noua & ſalubri ratione peruinces. Non enim ſani & probi Imperatoris eſſe videtur à peruicacia, quæ dedecus & certā penè peſtem afferre poſsit, falſo quodam vel adumbrato conſtantiæ nomine gloriam quæſiuiſſe. Erant uera hæc: & Paliciæ dictis tanto maior authoritas inerat, quanto ipſe cæteris ducibus pugnacior atque feruidior habebatur. Apparebat enim eum non ambigua & leui, ſed certiſsima ratione adductum à vetere conſuetudine, naturæque iudicio diſceſsiſſe: quum efficacis & ſtrenui potius quàm cunctatoris & cauti ducis nomen antea meruiſſet. In hanc quoque ſententiam quæ ex ore Clementis mitti videbatur Albertus Pius Regis legatus ab Vrbe perſcribebat, ſeduloque monebat vt retro ad Binaſcum motis caſtris vniuerſæ pugnæ caſum deuitaret; quod recentis ferique Germani hoſtis impetus nequaquàm ui, ſed opportuna cunctatione frangendus eſſe uideretur. Hæc quoque Renato Sabaudio Regis auunculo magnopere placebant, vtpote qui de Regis ſalute ſollicitus, omnem prælii aleam damnaret. Verum vnus ante omnes Boniuettus qui ſibi à ſolerti ingenio, multaque arte & vigilantia apud Regem firmiſſimum gratiæ locum pararat, modeſte palam, cæterum retractiore colloquio eos vehementer inceſſebat, qui ſuaderent ab obſidione diſcedendum. Num inquit ad hanc dedecoris ac infamiæ notam tanti animi Rex eximiis diſciplinæ præceptis ac experimentis inſtructus, Tramulio exactæ ætatis ſeni aut Galeacio parebit? quibus ſeptuaginta anni omnem expediti vigoris ſenſum hebetarint. An in Palicia ille pernobilis pugnandi ardor, quo maxime nuper valebat, ingraueſcente ætate penitus non refrixit? Ita eſt profecto vt mihi hodie videatur ineptus, quum id quod in ipſo nunquàm præclare viguerit, more ſenum, conſilium afferat: nec qua hodie nos indigemus, fortis dextræ operam præſtet, qua vti conſueuit, & inter multos fortes eminere facile poſsit. De Theodoro autem æquum eſt vt ætatis ac ingenii ſui nutum ſequatur, quum remota quæque, ne incidant, anxie ſuſpectando & conſultando, caute ſeſe & Regium exercitum ſeruare, quàm agendo fortiter, & belli caſus ad non certum euentum ſubeundo, vel exploratam victoriam petere malit. Quid ergo impedit cur non opponam his tepidis ſenibus ſexcentos alios virtute animi & rebus geſtis imperatoriam laudem ſæpe meritos? quorum generoſa pectora nullus vnquàm metus intrauit; Gallorum enim mos eſt præclare vincere quum Rex ipſorum adſit, prælii ſignum proponat, cohortetur, depugnet: vti Carolo duce ad Tarrum, Ludouico ad Abduam, & te ipſo tanta tua cum laude ad Mediolanum fortiter atque feliciter dimicare didicimus. Profecto non ii ſumus, qui ſemper fuimus; hoc eſt fortes & decoris auidi, ſi timendum arbitremur, ne hi prælti aggeres quibus includimur, & hæc uallata caſtra noctu tanquàm à furibus atque latronibus expugnentur. Sed per Deos nō hæc inanis & fœda conſternatio paucorum exan

guium ignominiæ loco cedet. Heluetiis legionibus & Germanis, qui nobiſcum militant, & veteranis equitibus qui quum vel æquo campo has temporarias & ex ſubitariis delectibus anguſta mercede conductas hoſtium copias omnino deſpiciant, etiam in Regiæ perſonæ felici nomine, quum vel depoſita maieſtate ante alios ſis pugnaturus, certiſſimæ victoriæ momentum reponunt. At Franciſcus quanquàm acri ſuſpenſus cura, ſuorum Ducum dicta, ex æquo diligenter expenderet, ea tamē inclinante Fortuna, cōſilia ſequebatur, quæ magis decora, & celſiſſimo animo digna videbantur. Is vero apud Cæſarianos animorum erat habitus, vt quiſque non modo dux ſed gregarius miles exiſtimaret victoriam omnino eſſe in manibus, ſi priuſquàm inde ſe Rex hoſtis explicaret, non iniqua ratione prælio certaretur: in quam vnam pugnæ occaſionem inter alios Piſcarius uſque adeo vehementer erat intentus, vt incredibili patientia cupiditateque, dum interdiu noctuque cuncta ſpeculatur, cum graui valitudinis incommodo, cibi ſomnique deſideria naturæ detraxiſſe diceretur. Quum vero regiæ munitiones niſi dubio euentu & certa militum iactura expugnari minime poſſe cōſtaret, intra Parcum effracto muro penetrare conſtituit, vt modico flexu ad Mirabellum perueniret. Id eſt ædificium medio fere in Parco ſummæ amœnitatis aucupiis & venationibus opportunum. Eo in loco Franciſcus digreſſus à prioribus caſtris (uti diximus) equites collocarat magnamque ibi turbam mercatorum & togatorum hominum reliquerat. Duabus enim de cauſis Piſcarius, in eum maxime locum cogitatione ferebatur: Quoniam ſi nihil prohibente hoſte Mirabello potiretur; quod erat primum ea expeditione propoſitum: ſumma ſua cum laude & Gallorum infamia, Antonium obſidione liberari, hoſteſque ſimul Mediolano penitus intercludi manifeſte conſpiciebat. quòd ſi Rex id iter prohibere vellet, & pugnandi cauſa munitione caſtrorum ſigna efferre minime dubitaret; tum vero opportunè conſerendis manibus facultatem præberi, quā tantopere ardentibus animis deſiderarent, & optare quærereque neceſſe eſſet, poſtquam ſtipendia deficerent, & iam ueterum ſociorum uoluntates ad Gallum haud dubie verterentur. Hæc omnia uti erant ſolerti ingenio excogitata Piſcarius ad Duces detulit, tanta vi & alacritate ſingula deſcribendo, vt non explorata, ſed parta victoria lætari uideretur: Ipſi vero Lanoius atque Borbonius auctiore concepta fiducia ſe viciſſe iam crederent. Si quidem grauiſſimis argumentis atque proloquiis cuncta comprobanti, tanta fides, tantaque authoritas penè ad immēſum creſcebat, vt obtrectatione ac inuidia, quæ viuidæ virtuti ſemper offecit, penitus vacaret: adeo ut Duces ultro ei præclara conceſſione ad rem gerendam militaris imperii iura tribuerent: quod ei prope glorioſius fuit quàm poſtea viciſſe: ut pote qui hoſtibus ſæpe aliàs domitis, id vnum ei operū reliquum omnino ſupererat, ut inuidiam inuſitata gloria ſuperaret, & hercle mirum eſſe uidebatur, quòd Lanoius qui

vel ambitioſe honoris ac Imperii appetens eſſet, & Borbonius penes quem ſumma uigebat bellicarum rerum poteſtas, eum ſibi ipſis vti bello meliorem non tacito modò, ſed liberali apertoque iudicio prætuliſſent. Erat enim tum Piſcarius poteſtatis ac honoris vacuus, quando iam Maſsilienſi bello, peditatus curam Vaſtio patrueli reliquiſſet. Sed ita peculiari munere erat exolutus, vt cuncta prope vnus adminiſtraret: incredibilique corporis atque animi labore ſuſcepto, cum pedititi & equiti, tum commeatibus & tormentis ſemper adeſſet, & perpetua inſpectione, ne quid properè aut negligenter uel imperite fieret, adhibendam iugem operam arbitraretur. Dicebat enim ſtrenuum & cautum Imperatorem non alienis ſed propriis oculis vti debere, eumq; ſæpius bello victorem euadere, qui ſuorum diligentiæ diffiſus, uel quæ exigua & minuta videretur, præſenti manu tractare minime recuſaret. Hæc tanta etiam officia quanquàm ſumma erant facile tamen implebat. nam excellenti memoria diuinoque iudicio fretus, milites, Hiſpanoſque præſertim, non modò de nomine facieque nouerat, ſed quantum quiſque ingenio induſtriaque valeret, connotatis etiam animi uitiis luculenter explorarat: ita per idoneos homines officiis raptim atq; celeriter diſtributis, cogitata ab ſe imperataque cuncti facile exequebantur, nec ſemel inchoatis deerat exitus, quum ipſe præſenti remedio cunctis vel inopinatis rebus occurreret, ac eo etiam faciliore induſtria, quoniam in omnibus prope ſuſcipiendis conſiliis & gerendis rebus diuerſorum ſpeculatorum quos occulta largitione apud hoſtes alebat, diligenti opera fruebatur: Affirmabat enim nuſquàm à ſano duce vtilius & melius poni ſumptum, quàm quo certi ſpeculatores pace & bello pararentur. Igitur decreto ab omnibus minoribus ducibus comprobato & ſuſcepto negocio, Piſcarius Arrium equitum præfectum propoſitis præmiis ad Antonium Leuam mittit, vt doceat tum ab urbe protinus erumpendum, quum duobus ingentium tormentorum ſclopis æditis, ſtatuto tempore moneretur. Nec Arrio Fortuna defuit, nam concubia nocte profectus magno circuitu ad auerſam vrbis portam incolumis cum turma peruenit, Gallis qui in ſtatione erant felici mendacio deceptis. teſſeram nanque petentibus, ſe ex Mediceis alis eſſe ſimulans, vti erat etiam habitum candida cruce mentitus, excuſauit, ſe ideo ſignum more militiæ accipere nequiuiſſe, quod in excurſione per biduum à Regiis caſtris abfuiſſet. Poſtquàm Arrium proſpere perueniſſe ex ignibus ſumma in turre excitatis, didicit, Salſedo dat negociũ perrumpendi muri, eique trabes more ueterum arietum valido præfixas ferro, atque item vectes & dolabras attribuit. Aloiſio autem Viacampo, ac item Herreræ & Gaioſio imperat, vt diſtinctis in locis contra hoſtium munitiones cum ſingulis cohortib. conſiſtant: tota nocte armis ac tympanis perſtrepant: terrendoque & laceſſendo, hoſtes quàm maxime diſtineant. cæterum quum ſe intra Parcum penetraſſe per nun

cios acceperint, ſublatis repente vexillis reliquas copias conſequantur. Non longe etiam à muro Parci Honofrium Montanum in ædito aggere contra Nigram Germanorum legionem excubare iubet: atq. ita ſeſe commouere, vt totis caſtris inſtrui cohortes ſuperiorum noctium conſuetudine videantur. Impedimenta quoque totius exercitus cum præſidio alæ leuis armaturæ equitum Laudenſi via, ac item altera quæ eſt ad læuam progredi imperat, vt ſi qui eſſent in caſtris ſpeculatores, tot diuerſis profectionibus, & tam uario rerum omnium apparatu diſtracti, deceptique, nihil Gallis pro comperto renunciarent. At Salſedus qui ad præſcriptum antea locum intempeſta nocte peruenerat, quum diu fruſtra pulſando noctem conſumpſiſſet, aliquanto ſerius quàm Piſcarius volebat, murum prima luce tribus in locis aperuit; is enim è latere coctili veteri ſtructura firmiſsimus ipſos arietes quanquàm integrarum cohortium lacertis adigerentur, ſingulari contumacia reſpuebat. Primus omnium Alfonſus Vaſtius cum promptiſsimis Hiſpanorum & Germanorum peditum & tribus equitum alis à Piſcario immittitur. Statimq. pellitur loco Græcus Iuſtinianus Ligur, qui in ſtatione irrumpentibus proximus excubabat. Erant circiter quinquemilia hominũ quib. iniunctum eſt, vt recto itinere ad Mirabellum pergerent, & locũ abſque vlla ſpe reditus occuparent. Intranti Vaſtio Piſcarius ſeuero ſed alacri tamen vultu, macte, inquit, virtute frater hodie tibi fortiter eſt enitendum vt locum occupes; quòd ſi dextræ (quod Dii nolint) contra toties victos hoſtes minime ſuffecerint, age vt corpora, quod fortibus animis debent, honeſtiſsime cadendo, non inultis hoſtibus egregie perſoluant. Erat id munus manifeſto & ſingulari plenum periculo quod fratri Piſcarius iniungebat. adeo ut familiares de Vaſtii ſalute ſolliciti alium potius præficiendum, obliquis demiſſiſque ſermonibus cenſerent, & magnopere mirarentur, quòd eum cui ſæpe alias eius nimiæ alacritati ac audaciæ ſuccenſendo, eximia pietate pepercisset, tum demum tam diræ aleæ caſibus obiectaret. Valde enim timere erat ſolitus, quum iam ipſe iampridem de ſuſcipienda prole deſperaſſet, ne Vaſtius, ſi grauioribus belli periculis offerretur, aliquo infelici caſu Danalæ familiæ nomen extingueret. Sed tanta erat in eo decoris cura, & victoriæ cupiditas, ut in ipſa agitatione conſilii & rerum adminiſtratione nihil omnino aliud quàm victoriam intentiſsima ratione reſpectaret, omniumq. rerum quæ ab intempeſtiua uel ignobili prudentia uiuidæ virtutis neruos elidere poſſent, obliuiſci debere virum fortem arbitraretur. Tum enim maxime fratris virtutem uti in celeberrimo rei belli cæ theatro ſpectari oportere iudicabat. vt quum ille ſibi in imperium pedeſtrium copiarũ eſſet ſuffectus, tum demũ ex fraterna diſciplina ad implendã ſpem certiſsimæ indolis quantũ vi ingentis corporis ac efficacis animi iudicio ualeret, in eo toties exoptato & nobiliſsimo certamine proferretur. Cæterum Vaſtius exultanti ore, dabo inquit frater ſtre

nue operam, vt hodie me uiuo aut mortuo familiæ noſtræ decora nouo ac illuſtri virtutis opere cumulentur; atque ita quadrato agmine irrumpens nemine hoſtium obuio ad Vernaculam amniculum contendit: eoque ſuperato ad Mirabellum prouehitur. Ibi propter amplitudinem ædificii mercatorũ & calonum, ægrorumq. militũ & togatorũ hominum ingens multitudo conſederat; magnaq. vis commeatus, & regiæ ſuppellectilis erat depoſita. aderatq. ante alios vt ibi quietius atq. ſalubrius pernoctaret, Clementis Pontificis apud Regem Legatus Hieronymus Aleander uir vndequaq. doctiſsimus, & admirabili præcipue memoria inſignis. Itaque quũ improuiſi hoſtes aduolaſſent, omnis ea turba ſtatim opprimitur. cuncta dicto ocius vertuntur in prædam: cogentiq. in vnum cohortes Vaſtio, vti Piſcarius faciundũ præceperat, intra foſſam ædificii ſigna ſtatuuntur. Interim Piſcarius reliqua legionũ agmina continenter inducit; Lanoius atq. Borbonius equitatũ immittunt: tormenta boum & equorum iugis intra Parcum quanquàm ægrè vno tamen tempore prouehuntur. Linteatis agminib. complentur campi; nam Cæſariani omnes edicto Piſcarii tunicas interulas ſuperinduerant; & qui his carebant, Germaniq. præſertim, albicanti papyro pectora ita contexerant, vt eo inuſitato candore interfulgentibus armis amplioris & terribilioris exercitus ſpecies ſtupentium Gallorum oculis præberetur. Iam enim aurora haud ambiguam lucem inuexerat, craſsiorq. nebula ſuperfuſa cãpis ſenſim euaneſcebat. Sed Franciſcus perpetuo vigil & intẽtus ea rei nouitate nihil terretur. ac ſimul vti dignũ erat uel excelſi animi Rege, vel perito & forti imperatore, tuba dat ſignũ, vt quiſq. captis armis ad vexilla conſiſtat, tormẽta ſubditis equis efferri iubet. cunctaq. celeriter, nec tamen cum tumultu, vti opus erat per duces adminiſtrat. multo enim antea quid hoſtes crebro Parci murum pulſando molirentur, Græco Iuſtiniano nunciante didicerat, auditiſq. tormentorum hoſtilium bombis, ad quorum numerum ex compoſito Antonius Leua reſpondiſſet, id proculdubio uel ineundi prælii, uel magnæ alicuius rei audendæ ſignum fore coniectura iudicarat. Quin etiam nonnullos acrius verbis caſtigaſſe dicitur, qui per vanitatem adulando Cæſarianos omnium rerum penuria & neceſsitate adductos Laudem Pompeiam refugere dictitabant. Itaque vbi liquido contemplatus eſt hoſtium agmina plenis paſsibus non ad ſe, ſed ad Mirabellum proficiſci, non cunctandum ratus, Heluetiorum & Germanorum legiones munitionibus educit. Gallos pedites cum Buſsiuio Amboſio in caſtris ſubſiſtere iubet, Italicas cohortes ſub arce cõtra eruptiones Antonianorum idoneis in locis relinquit: & inſtructa acie ad hoſtes prouehitur, ita vt Heluetios hinc tormenta, hinc equitum alæ paribus & directis frontib. exæquarent, & Nigri Germani non procul aliis equitib. atque aliis tormentis conferta acie eſſent coniuncti. Ferunt Regem quum legiones caſtris educeret. vultu maxime lætum, nec quicquàm de Fortunæ malignitate metuentẽ, ad circumſtantes duces dixiſſe ſe nequaquàm teme

re uel inconſulta ratione: ſed recto,illuſtrique iudicio ad prælium proficiſci, quando nihil æquiſsima ſorte commodius ad victoriam exoptare potuerit, quàm nanciſci hoſtes non intra foſſas & munitiones vti ſæpe aliâs accidiſſet; ſed patentibus in campis, in agmine ac itinere, vbi quid Heluetiorum ac Germanorũ ſtatariæ phalanges poſſent, quid ualidiſsimus equitatus ualeret,quid expeditis curribus volitantia tormenta proficerent, ſpectari poſſet: vt tandem ad non inanem ſpem optimi euentus de Italiæ poſſeſsione certaretur.recte ſiquidem Germanis, qui uni omnium maxime metuendi videbantur, Heluetios ſicuti diſciplina armis ac animis pares,ita naturali odio ſemper infenſos opponebat. Hiſpanos uero ne primã quidem impreſsionem Nigræ legionis ferre poſſe, ſi conferta acie ordines ſeruare uellent, neque ſi diſsipati & procurſantes pugnarent,quin ab equitatu protererentur,euadere poſſe,exiſtimabat. Erant hæc optima quidem prouiſa ratione ad parandam victoriam, niſi vt plerunque accidit inſolens Fortuna præclaris infeſta conſiliis,cuncta confuſo ordine præuertiſſet. Concurſum enim eſt tanta uariis in locis equitum mixtim & peditũ concurſatione,vt nunquàm confuſius & diſsipatius vllæ copiæ dimicarint. Sors nanque in locum militaris prudentiæ ſtatim ſucceſsit, caſuque inopinato uicta eſt ſæpe virtus, quum ipſa temeritas à felici euentu, conſilii & rationis nomen uſurpare uideretur. Erant in poſtremo Cæſarianorum agmine Italicæ cohortes ſeptem, cum tribus Hiſpanicis cuſtodiæ quinque tormentorum muralium præpoſitæ. eæ quum vix ingreſſæ Parcum: reliqua ante cedentium agmina ægre ſequerentur, quod aquoſo in loco deuoratis rotis tormenta ſubſediſſent: factum eſt vt qui nouiſsimi erant contra ſpem, primi omnium Gallis hoſtibus occurrerint. eas nanque Franciſcus longe à reliquis copiis diſiunctas conſpicatus eò confeſtim mittit Philippum Brionium & Federicum Bozolum cum valida cataphractorum equitum manu; expeditiſque aliquot tormentis; aggregantibus etiam ſeſe extraordinariis peditum manipulis. Ii celeriter parent, & hoſtes ſubleuandis tormentis occupatos adoriuntur. Fit prælium atrox ſed cohortes quanquàm ſingulari promptitudine dimicarent, neq. tormentorũ procellam,neq. vim equitatus ſuſtinentes in proximã ſyluam ſe recipiunt,vt obiectis arborib. inſultantiũ equitum impetũ euitarent. Ita Galli ſuccisis repente iumentorũ cruribus, tormentis potiuntur. eodemq. impetu peruadunt in ſyluam: ibi inuſitati certaminis iniquitate oppreſſus Sebaſtianus Squarcia uir eximiæ virtutis cadit,& cum eo ſtrenui aliquot Centuriones atque ſigniferi, & cohortes quatuor integræ cõciduntur,Ea res in oculis omnium proſperè geſta ſicuti Regis& Gallorum animos vehementer extulit,ita Piſcarium qui opem adferre nequiuerat,incredibili dolore affecit. Sed contra uir pugnæ auidus conſpecto Regio exercitu quem nequaquam in aciem è caſtris proditurum ſperabat, veluti concepta victoria maxime eſt lætatus. Nec mora,Falcium notum equitem ad Lanoium mittit, qui admoneat in

itinere

itinere ſubſiſtendum, rebuſq. omnibus poſtpoſitis, & conuerſis in hoſtem ſignis protinus eſſe confligendum, hoc item Borbonio & Nicolao Salmæ ſignificat: ſeſeq. ad accerſendũ Vaſtiũ citato equo proripit, Sed iam ille extemplo conſpectis hoſtib. relicto Mirabello ad Vernaculam regreſſus, denſatis copiis in hoſtes ſigna cõuerterat; quũ in eo temporis momento nequaquàm priorib. mandatis parendum, ſed nouo conſilio quod caſus offerret, mature vtendũ eſſe iudicaſſet. Itaq. Piſcarius recte inquit frater quod volebã effeciſti. idcirco ab læua ad hoſtes plenis paſſib. cõtende: & enitere audacter, vt ab tuo maxime cornu victoria feliciter oriatur. His dictis ad legiones Germanorum cõuolauit. in quarum uirtute ac robore ſummæ rei gerendæ & totius uictoriæ momentum conſtare prouidebat. Interim Cæſarianorum leuis armaturæ equitum manus audacter ad nigram vſque legionem prouecta, à Germanis facile ſummouetur; & in ſubiectam Vernaculæ uallem fœda perturbatione detruditur, tormentaque item Gallica citatis equis admirabili ſolertia & celeritate in omnes partes opportune raptata ita hoſtes petebant, ut Hiſpani demiſsis etiam humi pectoribus uix depreſsioris loci beneficio pilas euitarent: & Lanoius & Alarco pauentes alas ruſticanæ caſæ quæ obiectu ipſo forte protegebat, applicare cogerentur. Tum verò Franciſcus his ueluti non dubiæ victoriæ initiis ſuopte ingenio & ſuorũ hortatu uehementer incitatus, quin dato pugnæ ſigno procurreret minime dubitauit. Idem cæteri faciunt: & ante alios Palicia, primi agminis ductor à dextro cornu, Cæſarianos equites iam impigre conuerſos adoritur. Is Gallorum impetus ſicuti Lanoio grauis atque terribilis fuit, ita poſtea multorum opinione uiſus eſt victoriam è manibus Regis haud dubie rapuiſſe. nam præcipiti eo diſceſſu non modo Heluetii Nigrique Germani nequaquàm pari paſſu ſubſequẽtes equitum præſidio ſunt nudati; verum etiam tormentorum vſus magna ex parte ſublatus: quum libratores ceſſare cogerentur, ne Regii agminis effuſe præteruecti, directis ictibus terga ſimul & latera uerberarent. Cæterum ætate noſtra ab equitatu nuſquàm alacrius atque validius eſt concurſum, quũ ueterani vtrinque duces & equites flagrantibus animis, non de gloria modo, quæ vna maxime ueræ virtutis aciem exacuit, ſed de Italiæ imperio dimicarent. Galli vindictæ auidi vnum ante alios Borbonium vti Regis & gentis cum ignominia perfidiæ deſertorem, omnib. pugnæ locis fruſtra requirebant, quum ille ad tutiorem promptitudinem Pomperano familiari traditis inſignibus, tunicati & priuati equitis habitu depugnaret. At Rex ipſe argentea in trabea criſtis & ſua maxime proceritate conſpicuus, cohortantis ducis & ſtrenui bellatoris munus implere, hoſtilem aciem concitato equo perrumpere, aggredi obuios, & purpura auroq. præcipue inſignes. In eo tumultu Ferdinandus Caſtriotus, qui originem à Macedoniæ Regibus ducebat, dux illuſtris, Regia manu confoſſus cadit. ſternitur & Vgo Cardonius alæ Piſcarianæ le-

gatus. uexilla duo diſcerpuntur, & Noricus equitatus quem Ferdinandus Cæſaris frater auxilio miſerat, dum impigre pugnam ſubit & conſtantiſsime repugnat, graui accepta clade profligatur, ita ut iam penè Lanoii atque Borbonii ſigna & agmina nutarent. nam Gallus uel ea re numero & viribus ſuperabat, quod Cæſariani cataphracti leuis armaturæ equitum ſubſidiis carebant; ſi quidem ex tribus agminib. primi cum Vaſtio ad Mirabellum proceſſerant: Secunda ala (vt diximus) à Nigris Germanis fœde repulſa refugerat: Tertia autem relicta extra Parcum duce Guidone Guaino totius exercitus impedimenta tuebatur. Ala quoque illa mirifica nobilium Italorum & Hiſpanorum ipſi Proregi peculiaris, vt quæ prælio non interfuit nullo erat adiumento. nam Lanoius Vererium Belgam adoleſcentem conſanguineum ſuum eius alæ præfectum extra Parcimurum ſubſidere, nec ſe vllo modo cōmouere præceperat, donec ab ipſo per certos nuncios conſurgendi & pugnandi ſignum acciperet. Sed commiſſa & ſtatim exardente pugna, quum Lanoius in re præſenti atque terribili cunctis ſenſibus atque memoria vehementer occupatus, neminem qui accerſeret, omnino mitteret, adoleſcens patrui ducis iuſsis & diſciplinæ præceptis omnino parendum exiſtimans vſq. ad pugnæ exitum immotus conſtitit: nec vlla equitum obteſtatione vel increpatione potuit adduci, vt in aciem prodiret. His de cauſis laboranti Lanoio & uix regii agminis impetum ſuſtinenti Piſcarius qui admirabili præſentique prudentia ac intentis maxime oculis cuncte luſtrando, huc & illuc ſingulis difficultatibus occurrebat; Hiſpanos ſclopettarios circiter octingentos ſubſidio mittit, qui repente circumfuſi à tergo & à lateribus ædita terribili pilarum procella, ingentem equorum atque hominum numerum proſternunt. his etiā appropinquat haſtatorum grauis armatura. atque ita certo præſidio tuti audacius plumbeis glandibus inceſſanter rem gerunt. Quo accepto incommodo Regii dum conſiſtere conferti nequeunt, & expanſis alis minore cum periculo repugnare ſe poſſe exiſtimant, diſſoluta acie diſſipantur. Sed dum huic conſilio Fortuna infeſtior occurrit, ira & pudore conglobati rurſus in Sclopettarios deferuntur. At Hiſpani natura agiles, & leuibus protecti armis, retro ſeſe celeriter explicant: equorumque impetum tortuoſis diſcurſibus eludunt, auctique numero, vti erant cum longo vſu, tum nouis Piſcarii præceptis edocti, manipulatim toto campo ſine ordine diffunduntur. Erat id pugnæ genus per ſe nouū & inuſitatum: ſed in primis ſæuum & miſerabile. quod magna rerum iniquitate præoccupantib. ſclopettariis, præclaræ virtutis uſus in equite penitus interiret nec, vllæ uel fortiſsimæ dextræ diu proficerent, quin conferti à raris & paucis plures & clariſsimi ſæpe duces & equites inulta cæde paſsim ab ignobili & gregario pedite ſternerentur. Ab alia quoque parte iam Vaſtius promotis à dextro cornu cohortibus & inducta ala equitum cum Anneo Memorantio proſpere conflixerat. pro

fligatoq.

fligatoq. per ſclopettarios eius equitatu ipſe ante alios interfectis libratoribus, tormentis hoſtium fuerat potitus. Accidit autem in eo concurſu (quod non videtur pretermittendum) ut Vaſtius & Memorantius qui poſtea ſummi duces euaſerunt, ſicuti ab utroque accepimus, peracri ſingulariq. certamine aliquandiu dimicarint, eo quidem euentu, vt non multo poſt Memorantii equus Caſtalii manu vulneratus con cideret, atque ipſe demum ab Errera centurione caperetur. Eo rerum ſucceſſu Vaſtius factus alacrior, minorem Heluetiorum aciem tormentorum amiſsione & fuga equitum absterritam, & ob id hæſitantibus animis pugnam capeſſentem adoritur. Tum uerò incredibile dictu videre licuit gentem paulò ante ab excellenti probataque virtute campeſtri præſertim in acie formidandam, cum decoris & diſciplinæ, tum innatæ ferociæ penitus oblitam, vix inclinatis haſtis pugnam detrectare; & metu mortis egregiæ, ab infami fuga turpiſsimum interitum præalto in flumine quæritare, fruſtra eos retentare, confirmareque magnis obteſtationibus conante Florantio Sedanio, qui genti familiaris & dignitate equitum Mareſcalchus cum peculiari ala cataphractorum dimiſsis omnium equis in prima acie ſe pugnaturum profitebatur; adeo vt priſtinum illum immanium corporum ac animorum uigorem celeſte aliquod infeſtum numen, aut certe fatalis is Regi dies eripere uideretur. Nec minori deformitate eundem fugæ exitum tulit altera Heluetiorum acies, quæ uti numero cohortium plenior aliquandiu immota conſtiterat. Sed quum circumfuſis vndique ſclopettariis perpetuo quodam pilarum imbre eminus obrueretur, & promptiſsimi Centurionum ut plerunque accidit, in ipſo primo ordine cecidiſſent, conſpecta demum ſtrage Regii equitatus, abiectis haſtis terga uertit. Ferunt Io annem Dieſpachium qui ſummam inter Heluetios duces authoritatē obtinebat, quum cohortes ne tentato quidem certamine turpiter fugiētes intueretur, & obuerſus ac iratus ſigniferos increpando cædendoq. ſiſtere nequiret, grauiſsimo compulſum dolore tantæ acceptæ cladi ac ignominiæ ſupereſſe noluiſſe; in eoque præſentis animi decreto perua dentem in confertos hoſtes honeſtiſsime cecidiſſe. Hanc tamen cladem Heluetii qui ſuperfuêre Alanconio Regis ſororio acceptam referebant, quod ille uti parum ſtrenuus & diu inclinantis prælii ſpectator, dum ardente adhuc pugna cum integro totius poſtremi agminis equitatu in fugam ſe proriperet, Heluetiam aciem egregie denſatis ordinibus prælium ſubeuntem, tranſuerſa & præcipiti impulſione perrupiſſet. Cæterum à dextro Gallorum cornu uni omnium peditum Nigri Germani, uti in ipſa ſalutis atque uictoriæ deſperatione, cum Germanis acerrime & conſtantiſsime depugnarunt: eoq. maioribus prope odiis quàm uiribus, quæ ſummæ erant, ſunt congreſsi, quo efferatis diuturna diſſenſione animis, neutris qui paululum loco pulſi pedem referrent, ulla omnino ſpes ueniæ aut militaris miſericordiæ relinqui uideretur.

Indignabantur Cæſariani quod Nigri contempta & irriſa Cæſaris maieſtate, ſpretaque authoritate Germanici nominis pro Gallo uetere hoſte, mercenariis armis fratres & conſanguineos obſeſſum atque oppugnatum ueniſſent. Ex aduerſo Nigri maxime decorum exiſtimabant, pro eo Rege qui multis annis ipſos liberalibus ſtipendiis aluiſſet, fortiſſimam operam præſtare: tueri ſacramenti fidem: & nihil omnino admittere, quod ueteranis militibus indignum foret. Nec hercle ex his quiſquàm erat in eo haud dubie ſupremo uitæ actu, conatuque bellici operis, qui inſultantis Fortunæ iniuriam inuſitata virtute & decora morte uindicandam non duceret. Quum approquinquarent acies, & miro ſilentio gradus inferretur, procedebat ſolus ante Nigrorum aciem Lõgamantes ab Auguſta Vindelica nobiliſsimus dux, Georgium Franiſpergum & Marcum Sithium elata manu & clara uoce ad ſingulare certamen prouocans. Sed is atroci murmure refutatus, & multorum ſimul petitus telis cito concidit; abſciſſamque eius cum armillis & annulis manum ouanti ſimilis gregarius miles oſtendit. Tum uero ſublato clamore à Cæſarianis alacriter eſt procurſum. Erat in medio campo dum vtræque acies coirent ipſe Piſcarius in equo ſublimis, ſed pedeſtribus armis protectus, ſæpe orans Franiſpergum vt gradum intenderet, eumque commemoratis ſuperioribus prælíis in quibus eius uiri uirtus enituiſſet, ad parandam omnium maxime opimam & memorabilem uictoriam accendebat. Itaque concurrente vtraque acie dum in aduerſos equum adigit cuſpide per apertam Galeam recepta in facie vulneratur, confoſſoque demum equo, ſiniſtrum ei crus alabarda traiicitur. In eo terribili armorum fragore haud dubie ſuorum pariter atque hoſtium hoſtis fuiſſet oppreſſus, niſi ægre eluctantem familiaris primo eques, & demum centuriones & ſigniferi propiores, magno conatu ereptum ſeruaſſent. Interea Franiſpergus & Sithius admirabili peritia ad includendos hoſtes exporrecta utrinque acie legionem in medium ſinum exceptam duobus ſtatim expanſis & recuruatis cornibus præcingunt, eamq. pertinaciſsime reſiſtentem in medio totam contrucidant; ita ut una tantum tribus legionibus oppoſita & ob id infelici virtute repugnante, nemo penè Nigrorum euaſerit. Periêre ibi præter Longamantem ante primos ordines Ricardus Sufforchius regulus cui Albæ Roſæ cognomen fuit, ad quem plerique & præſertim Galli Britannici Regni iura pertinere prædicabant. & ab his propter Regii nominis dignitatem & bellicarum rerum peritiam, Nigræ legioni fuerat præpoſitus. Franciſcus item Antonii Lothoringiæ Principis frater eximiæ indolis adoleſcens, qui in primo ordine ante alios armis & criſtis conſpicuus, locum popoſcerat. duoque item Germani Reguli Hortombergius, atque Loffenius militiæ illuſtres: & Theodoricus Scombergus Nicolai Antiſtitis Campani frater equeſtri dignitate & propter induſtriã excellentis ingenii legationum etiam honore inſignis. In hunc modum

diuerſa

diuerſa in parte dum fugantur Heluetii,&Germani conciduntur,eodẽ ferme tempore Regia acies à ſclopettariis ſimul & ab equitatu haſtatis etiam ſuccedentibus perrumpitur. Tum uerò quiſque dux inſignis & illuſtris eques, ad protegendum eripiendumq. Regem concurrit; plerique deſiderio nauandæ in oculis Regis ſupremæ operæ loca atque agmina ſua relinquunt. Palicia dum ſuffoſſo equo annis ac armis grauantibus ad Heluetios ægre ſe recipit, ab equitibus intercipitur. Sed cum iam ſuperuenienti Caſtalio deditũ Vaſurtes Hiſpanus, quaſi tanti captiui pretium & laudem equitibus inuideret, appoſito ad thoracem craſsiore ſclopetto crudeliter interficit. traiicitur duplici vulnere & ipſe Tramulius multarum palmarum uetus Imperator. Galeacius item Sanſeuerinus,dum ſingulari peritia huc & illuc adacto equo hoſtes ſum mouet, & præclare decertat, in conſpectu Regis cadendo, quod Regiæ gratiæ & famæ inclyti nominis debebat honeſto vitæ exitu perſol uit: quum procumbente equo laberetur, proximum ſibi Guliermum Langeum illuſtrem equitem in ſupremo caſu opem ferre cupientem apellans, ſine me inquit fili fato meo fungi: & quàm celerrime potes hinc ad protegendum Regem recurre, nominiſque mei & honeſti exitus memoriam, ſi euades pie amicéque colito. Erat pugna omnium maxime funeſta, & magnopere iniqua Gallis equitibus: nam à circum fuſis& expeditis Hiſpanis in omnem partem ad lætales ictus pilæ plumbeæ ſpargebantur. quæ non iam tenuioribus (vti paulo ante erat ſolitum) ſed grauioribus ſclopettis quos uocant arcabuſios,emiſſæ non ca taphractorum modo, ſed duos ſæpe milites & binos equos tranſuerberabant; ſic ut miſerabili nobilium equitum ſtrage,& morientium equorum cumulis conſtrati campi, & alarum virtuti ſimul officerent,ſi den ſato ordine irrumpere conarentur.& paſsim ueluti obiectis aggeribus, ſi cui decore uita potior foret, minime expeditum ad fugam iter præberent. In tanta rerum iniquitate Villermus Boniuettus Amiras aliquandiu diſcurrendo & cohortando Heluetios & equites in fugam in clinatos confirmare conatus, quum haud dubie aduerſam eius prælii Fortunam agnoſcerent, nec tantæ cladi, cuius ipſe præcipuus author fuiſſe diceretur, ad pœnam uel ignominiam ſuperſtes eſſe vellet,graui & obſtinato pudore in medios hoſtes incurrit, atque ibi, quod aperta galea diſcurrentium & imperantium Ducum more vteretur,iugulum mucronibus obiectans eſt interfectus. At Franciſcum nudatum omni ferè præſidio alarum cuſtodiæ corporis tot circum interfectis & cæteris circumquaque palantibus ſeſe eripientem,mixti ex uariis turmis aliquot equites vti habitu inſignem perſequuntur. Nec Rex impiger ſe ipſum deſerit, quanquàm ab equo & à Fortuna deſerebatur; paſsim in flexo equo cum inſultantibus gladio rem gerit, illatiſque aliquot & acceptis vulneribus ſtrenue repugnat. Sed dum ad proximum riui pontem contendit, confoſſo & corruente equo, ſternitur. Primi omnium

Didacus Abila & Ioannes Vrbieta Cantaber, ſupergrauante equo iacentem circumſiſtunt; nec adhuc planè cognitum intentatis gladiis, vt ſe dedat ni perire malit cohortantur. Interim ſuperuentu Mottæ Anoierii Galli, qui erat Borbonii equitum præfectus, de facie noſcitur, quanquàm erat ex vulnere totum os manante ſanguine fœdatus. Sed dum Motta vt ſe Borbonio dederet qui non procul abeſſet hortaretur, Rex ad proditoris nomen indignabundus ac imperanti ſimilis, accerſito te inquit Lanoium. iſque dum Motta ad Borbonium peruolaret, vndique voce & diſcurſu militum quæſitus, opportune ſuperuenit, ſummotaq. incumbentium turba ſubtractum equo exporrecta dextra ſubleuauit. præoccupanti Abilæ chirotheca ferrea traditur, proximi paludamentum in fruſta diſcerptum abripiunt; alii baltheo & calcaribus potiuntur: quum quiſque aliquid ex Regiis exuuiis rapere properaret, quod mox ad decus, petendaque præmia non obſcura fide poſſet oſtentari. Capto Rege vndiq. à Cæſarianis victoria conclamatur. Gallis animus concidit. Fit Fœda fuga in omnes partes, Heluetii pecorum modo pauentes dum cæduntur, Ticino flumini ſe committunt, natandique prorſus imperiti fœda & miſerabili colluuione connexi impeditique agminatim gurgitibus rapiuntur. alii ſupplices proiectis ad terram armis ſalutem petunt. Sed rara eo die niſi in multa cæde fatigatis, humanitatis & miſericordiæ laus refulſit. ſuperbos enim & immanes ea ingens victoria milites reddebat, & Antoniani qui ab arce & à Noua porta cunctatius & ſerius eruperant, ante alios auidiſsime & crudeliſsime graſſabantur; vt pote qui, quum prælio minime interfuiſſent, poſt partam demum victoriam opportune effuſi, intercepta ſpe fugæ, conſternatis & ſauciis occurrerent. Itali quoque & Galli pedites quos circa arcem & caſtra relictos diximus, quum Rex eos ſummæ victoriæ diffidens in ſubſidium euocaſſet & Buſsiuius Amboſius ad prælium cō tendens ſecum adduceret, in Germanos qui tum Nigrorum legionem deleuerant, inciderunt: & ab his interfecto Amboſio cæſi fugatique ſunt. multis tamen elabendi ſpatium, caſtrorum propinquitas præbuit. neque enim vllos Germani extra ordinem ſunt perſequuti. qui ad extremum pugnæ exitum immoti & erecti in omnem caſum, in acie perſtiterunt; quando ſeuera & maxime nobili diſciplinæ lege, donec debellatum foret, extra aciem progredi, hoſtem capere, & quæ alii auide raperent, ſpolia legere uetarentur. Ob id conſtat neminem ferè illuſtrem captiuum, & exiguam admodum prædam ad Germanos perueniſſe, quum Hiſpani ſicuti audaci præſtantique opera fuſo equitatu & pulſis Heluetiis haud dubie victoriam peperiſſent; optimo ueluti iure in præmium virtutis prætioſiore præda & nobilioribus captiuis potirentur. Capti ſunt Henricus Rex Nauarræ, & Renatus Baſtardus Sabaudius Regis auunculus, Regiæ domus magiſter; qui non multo poſt dum ſe multo auro redimere cogeretur, ex vulnere exorta febre apud hoſtes interiit;

interiit; itemque Memorantius, Brionius, & Bozolus, ipſeque item Obegninus, & Florantius qui Heluetiæ legioni erat præpoſitus. Franciſcum è Borbonia familia Sancti Pauli comitem grauiter ſauciatum inter cadauera iacentem, dum ei veluti iam mortuo Hiſpanus digitum abſcinderet, vt annulo potiretur, Fortuna ſeruauit. Contraria ſorte Leſcutus coxam craſsiore pila traiectus, quo nemo Gallorum Procerum, corporis atque animi virtute ſuperior fuit, nono die apud hoſtes Ticini extinguitur. Ferunt eum dum lætali vulnere grauatus iaceret, & Cæſariani duces in primiſque Vaſtius eum ſæpe inuiſerent, multas diras Boniuetti manibus fuiſſe imprecatum, plurimumque execrando peſtilentis eius hominis ingenium ſubiunxiſſe, ea infelici acie ab ſe illũ fuiſſe quæſitum, vt publicum ſcelus infeſto gladio vindicaret: quando is tantam cladem Gallico nomini, & immerenti præſertim Regi peruerſis conſiliis intuliſſet. Periit etiam Toneræus vir illuſtris; deſideratuſque eſt nuſquàm reperto cadauere Tornonius qui cum Aſparoſio Leſcuti fratre Nauarrico bello dux fuerat, quum tumultuantibus Hiſpanis, Galli arma ad Hiberum vſque amnem promouiſſent. Solus Alanconius, vt tantæ cladis nuncium in Gallias deferret cum ingenti cataphractorum agmine intactus effugit. Qui fortaſſe ſingulari prudentiæ laude dignus foret, ſi non potius, vt ſe incruentum & iure Imperii equites ſecum trahentem periculo eripere, quàm ad ſubſidium orbatæ Galliæ fortium virorum alam ſeruare voluiſſe crederetur. Sed Alanconio intra paucos dies ex dolore animi defuncto, eius receptus famam, Humenius Rocha legatus alæ, præclaro teſtimonio defendit, quum vir impiger & belli peritia ſpectatus deſperata victoria, vel inuito renitenteque duce, neceſsitati parendum eſſe cenſuiſſet. Porro Claramontius qui in Inſula Memorantianis in caſtris præſidio erat relictus, vbi perditis reb. fruſtra auxilium ſe ferre poſſe animaduertit, cohortatus ſuos vt nihil ea rerum aſperitate perturbari vellent, ſed confirmato viriliq. animo ad ſalutem non dubiamque laudem conſtanti receptu ſigna ſequi properarent, militari more copias eduxit, & Graualone ſuperato, conciſiſque pontibus ad Mortariam primo oppidum, & nullo demum accepto incommodo in Galliam contendit. Idem fecere Mediolani qui arcem obſidebant; ſuppreſſa etenim acceptæ cladis fama, & vulgato interim falſo victoriæ nomine cum omnibus impedimentis duce Theodoro Triuultio, ad Verbanum lacum incolumes euaſerunt. Cæſa autem eo prælio ad decem milia referuntur. At Rex armatus, vti erat in equo humili aſturcone, quum à Lanoio in caſtra duceretur, Alfonſo Vaſtio fit obuius. Is tum forte à perſequendis Heluetiis redibat, vt de Piſcario quem falſo cecidiſſe ferebant certius agnoſceret. Nec mora Vaſtius ab equo propere deſilit, & Regiam dextram apprahendens cuſtodientium & aggregantium ſeſe vltro militum coronam late ſummouet; ita vt his pudorem iniiceret, qui nullo prope reſpectu

maieſtatis, adeo arcte iam captum Regem cuſtodirent. Tum vero Franciſcus haud parum eius conſpectu recreatus ſilentium exoluit. Eum enim cum iuuentæ flore & ſpecie corporis, tum virtutis & omnis militaris elegantiæ laude inſignem, vti præclarus uel in hoſte excelſæ virtutis æſtimator vehementer adamabat. Conſolanti Vaſtio magnitudinemq.animi & humanitatem in Carolo Cæſare plurimum attollenti, ſtatueram, Rex inquit, non indecoro caſu inter armatos concidendo animum ab hac tanta rerum mearum acerbitate vendicare, ne tot clariſsimorum meorum Ducum funeribus ſupereſſem. Sed Fortuna iam pridem nomini noſtro inique & peracerbe infenſa, vt vitam inuito ad illudentis Fortunæ ſpectaculum reſeruaret, honeſtiſsimam mihi mortem inuidit; hoc vno tamen me me in tantæ cladis memoria conſolabor, quod nulla mihi in poſterum Fortunæ vis erit pertimenda. Quandoquidem illa ſæuiſsime ſemper furens,nec tot cumulatis cladibus vnquàm abunde ſaturata, nunc tandem reliquas ſupremi odii faces in hoc publico totius Galliæ luctu, & ſumma mea ex tanti infortunii caſu iactura, reſtinxerit. His verbis non modò ipſis victoribus ſingulari affectis lætitia lachrymas propemodum exciuit; ſed circumfuſorum etiam omnis generis militum animos tantæ victoriæ reputatione vſque adeo confudit, vt facile à cædibus & ab ipſa etiam præda ad tanti Regis capti ſpectaculum vndique verterentur. Ductus eſt in Gallica caſtra ipſo imperante,ne à Ticinenſibus quos ſummis affecerat detrimentis & à ferociente præſidiaro milite, tanquàm diuturnæ obſidionis incommodis vehementer afflicto, ad ludibrium in ea Fortuna conſpiceretur. Ibi ea vulnera quæ in auerſa parte femoris & in dextra,ſummaque gena, leuia tamen acceperat, facile curauit: aliquot etiam pilarum ictus duplici thorace adeo egregie ſuſtinuerat, vt quum Chriſti crucis fruſtulum aurea concluſum bulla collo geſtaret, quod plane forret ſeruatus, in miraculum à piis hominibus referretur. Ferunt Regem Borbonio ad genua prouoluto & dextram appetenti,nequaquàm ſeſe irati ſed cuncta æquiſsimo animo ferentis habitu præbuiſſe. Ipſum verò Borbonium demiſſo vultu haud dubia dediſſe pudori & pœnitentiæ ſigna,vt pote qui non omnium modò tacita cogitatione, ſed liberis etiam ſermonibus ſeſe inuidia plurimum onerari & defectionis ſuæ nomen latiſsimæ famæ pandi manifeſte perſpiceret. Cœnauere cum Rege magnis precibus inuitati Lanoius & Vaſtius; lauanti autem Borbonius honoris cauſa linteum dedit. Sed Rex ingreſſus in ſermones de prælii euentu tam graui & tam facundo ore conſiliorum ſuorum rationes explicauit, periti Imperatoris more ſingula recenſendo, quæ apud ſe vel ipſos hoſtes vti potiora prouideri potuerint, vt ſi res in integrum reſtitui poſſent, ſe iterum ea tanquàm optima conditione dimicaturum dicere minime dubitaret. Sed ſe deceptum ab Heluetiis qui non modo ſuam ſed omnium etiam opinionem turpiſsime fefelliſſent:

& auare ab Italis fraudatum qui in recenſendis cohortibus falſum mili tum numerum referre eſſent ſoliti; deſertumque demum nimis prope re à tertio equitum agmine, ſemel inclinatam aciem vlla arte bellicæ virtutis, vlloque præſentis animi cõnatu reparare nequiuiſſe. Atque ita quum omnia ferè in vnum cõiurarint vt fortunæ Cæſaris ſeruirent, fatali ſorte potius quàm errore hominum cuncta ipſis proſpera, ſibi ve rò aduerſa omnia contigiſſe. Non videtur ſilentio prætereundum quod ad hiſtoriæ pariter ac diligentiæ meæ fidem pertinere arbitror; ea me omnia quæ hoc peculiari volumine continentur, ex ſermone ma ximorum Principum & Ducum accepiſſe, quorum ferè omnium & ſi externæ linguæ duriориſque naturæ fuerint, veritatis explicandæ cau ſa, amicitiam meruiſſe profitemur; tanta curioſi ingenii perſeuerantia felicitateque, vt non modo mores, conſilia, factaque eorum ſcriptis ex preſſa; ſed ſingulorum quoque ex veris formarum lineamentis depicta ora ad delectationem ſpectantium in Muſæo noſtro repræſentemus. Verum in hoc longo atque difficili honeſti laboris ſtudio, nemo certe nobis vel liberalius vel diſertius Franciſco Rege fauit; admirabili enim fretus memoria, ingenueque arcana animi nudare ſolitus, cuncta miro ordine atque integra fide de ſucceſſu præſertim huius pugnæ nobis enarrauit, primo ad Maſſiliam, & aliquot poſt annos ad Nicæam; tan ta quidem cum admiratione noſtra, vt quæ incerta & obſcura erant, collato hoſtium teſtimonio liquidiſsime depræhendiſſe fateamur, & tã tum Regem immaturo prorſus fato nuper ereptum, tanquàm longio re vita dignum, merito celebrandum exiſtimemus. Nec multo poſt ad Piſſeonem in cuſtodiam eſt deductus. Eò tum demum ipſe Piſca rius venit, non planè obducta oris cicatrice, Regemque inuiſit non in purpurea aureaq. veſte, vt cæteri qui ab ea victoria in pompæ morem ſeſe Gallicis ſpoliis exornarant; ſed ad ſingularem animi modeſtiam; laneo & nigro in ſagulo, quaſi non victoris ſed victi habitum præferret: & miſerari Regiæ conditionis ſortem, nequaquàm ficto dolore videre tur. Eum venientem ac inſigniũ Ducum turba, veluti prætoria cohorte circumſeptum, Franciſcus adeo humaniter & auide complexus eſt, vt aliquandiu animũ atq. oculos in eius uiri admiratione defixos teneret: & cœptis demum grauioribus ſermonib. in hæc uerba, non triſti, uerũ ſubblanda geſtus & oris grauitate prorumperet. Nunquàm inquit, in uicte Piſcari natura fieri poſſe putaueram, ut eum plenis affectib. amare atq. ſuſpicere poſſem, qui vnus omnium hoſtium Gallico nomini ma xime fuerit infeſtus: & mihi demum victo captoq. longe grauiſsimum cladis vulnus intulerit. Sed profecto eam eſſe uim præſtantiſsimæ vir tutis, vel hoc meo æque nobili ac triſti rerum experimento conſtanter agnoſcimus; ut in ſe ipſam admirabili fulgore late radiantem omnium oculos, tanquàm ad præclarum lumen ab obſcuro facile conuertat: ac ipſis demum animis impotẽtiſsime dominetur. Sed tu Piſcari dignum

illuſtri fama tua feceris ſi eo tenore ueræ uirtutis quo me & meos ſæpe duces feliciter viciſti, enixe dederis operam, vt hoc totum ſingularis uictoriæ decus quod veſtra virtus & fortuna Cæſari peperit, ab altitudine eius animi excelſaque virtute longe clariſsimum reddatur, dum mihi plane victo captoque non iniquis legibus impoſitis libertatem maximorum Regum exemplo reſtituit. Neque enim vel in hac mea calamitate Cæſari ueſtro regna ac imperia, aut tam præclarè votis eius arridentem fortunam inuideo: quum hunc potius diuini muneris locum inuideam, quem ei benigna ſors ad efferendum in cælum nomen ruina mea patefecit, parari quidem lata Imperia ui atque opibus poſſunt, & fortuna plerunq. quũ eam maxime conuerſam credas, ſua libidine dat terga; & leui momento dilapſa peruertitur. At certe in Cæſaris arbitrio rara felicitate poſitũ eſt ſummæ humanitatis & clementiæ immortali gloria poſſe potiri: & ſecura manu uelle decerpere nobiliſsimæ laudis fructum, quem hercle nulla uis eripiet, nec ipſa quidem fata ullo vnquàm tempore delebunt. Quandoquidem poſt partam victoriam, cuius nomen & decus minores ſæpe duces & milites ſibi uendicant, nullus in Regia fortuna clarior eſt triumphus, quàm ad eximium propriæ virtutis ſpecimen, ab ipſa maxime generoſi animi magnitudine celebrari. Ad ea Piſcarius pauca præfatus quæ ad declarandam Cæſaris moderationem & lenitatem pertinebant, grauiter & appoſite reſpondit, addendo quantum ille in omni controuerſia & diſceptatione lenis & æquus eſſe conſueuiſſet; & quàm procul ab inhumana duritie, omnique ſæuitia ſenſus omnes auerteret: ut pote qui ab ineunte ætate propter facilem mitemq. naturam, nunquàm ab immoderatis atq. ſuperbis, ſed ab honeſtis decoriſq. conſiliis, uirtutis & pacis amore duceretur. Non intuliſſe eum ab initio bellum: ſed grauiſsimis laceſsitum iniuriis ita repuliſſe, ut poſt multas uictorias locum paci & concordiæ nõ iniquis conditionib. relinquere uideretur. Propterea ſe ſperare Cæſarem tanta animi moderatione uſurum ea victoria, ut nihil minus æquũ à uicto poſtularet, quàm quod integris reb. repetere eſſet ſolitus: futurumq. eſſe, vt ipſe non multo poſt, ſolicitæ matri & cariſsimis liberis inſigni Cæſaris liberalitate redderetur. Quibus ſermonibus Franciſcus ægrum animum in ſpem haud dubiam maturæ libertatis erexit; ratus Cæſarem ſola victoriæ felicitate contentũ fore: nec in ea quicquàm impotenter, ſed ſolum lenitatis & clementiæ nomen eſſe quæſiturum. cuius animi nequaquàm atrocis & ſuperbi præclara ſigna dudum oſtendiſſe cognouerat, quum Cæſar qui tum erat Barchinonæ nuncios tantæ victoriæ quæ ipſo etiam natali eius die parta fuerat, nulla cum hilaritate ſuſcepiſſet: ſed ſingulari pietate indictis tantum trium dierum ſupplicationibus, ut is ſecundus belli euentus Reipublicæ Chriſtianæ commodo uerteretur, publicam lætitiam feſtis ignibus & tormentorum bombis celebrari uetuiſſet.

LIBER SEPTIMVS

DELETIS ad Ticinum Gallorum copiis atque ipſo Franciſco tanti modo nominis Rege capto, nemo totius Europæ Regum vel Principum fuit, qui non ſummo metu, aut certe grauiſsimo dolore commoueretur. Nam qui finibus atque periculo proximi erant, non modo opes, tot coactis in vnum regnis, in immenſum auctas, ſed ipſam quoque Cæſaris fortunam horrebant. Apparebat enim eius exercitum è prouincia per Liguſticas cautes fuga elapſum, egentem pecunia, Mediolano excluſum, deſtitutumque ſociorum auxiliis, incredibili potius aſpirantis Fortunæ munere, quàm vlla conſilii ratione, incolumem, ac demum victorem euaſiſſe. Nec iam vllas bello nationes Cæſarianis tantam inuſitatæ fortitudinis, tantamque felicis diſciplinæ opinionem adſecutis in poſterum conferendas videri; quum ingenti audacia, patenti campo, procul inſidiis, veteranum ac ornatiſsimum totius Galliæ equitatum tot clariſsimis ducibus interfectis & captis, vnius horæ momento deleuerint. Ipſaque Sicambrorum robora cæteris infeſta Germanis, ac Heluetias legiones inuictas antea & frequentibus victoriis nobilitatas, aut in acie trucidarint, aut inulto fœdoque interitu perire coegerint. Cæterum Rex ipſe in arcem ignobilis oppidi coniectus, ac ſalutantium turbæ frequenter oſtentatus omnium animos in ſui miſerationem conuerterat. Fortunaq. tum maxime vt impotens & ſæua & inſtabilis accuſabatur, quæ florentem belli gloria, ætate atque opibus Regem, è ſummo ampliſsimi regni, potentiæque faſtigio, puncto temporis præcipitem dediſſet. Quippe eius ori atque oculis, tanta vis tantuſque honos inerat, ad promerendos omnium animos, vt non modo ii quibus neque beneficio neque iniuria fuiſſet cognitus; ſed etiam hoſtes ac inimici ea calamitate indignum exiſtimarent, militarem enim cum inuicti animi, tum eximii corporis habitum, omnibus regiis atque ciuilibus virtutibus exornarat. Quum pedes ſiue eques tractando arma, artem ac robur oſtendere, aut de optimis artibus ac liberalibus ſtudiis diſceptare vellet, omnem in id totius ætatis operam contuliſſe crederes. Accedebat præ alto illuſtrique ingenio, bellorum rerumque omnium memoria incredibilis, ac inexhauſta quædam in his explicandis nitidi ſermonis eloquẽtia, qua primis ferè congreſsibus abdita ſuorum ſenſuum liberaliter expromendo, omnes miro ſibi amore deuinciebat. Sed quum per ocia pacis alacri ſemper comitate, more gentis, ac erudito luxu, iocis munditiiſque præſtaret, vna maxime liberalitate, quæ in Principe optimo præcipua uirtus exiſtit, apud omnes longe clariſsimus erat. Iis de

cauſis neque in ea arce,totaue Gallia Ciſalpina recte cuſtodiri,neq. alio terra mariue tuto traduci poſſe videbatur. Nam Veneti in tergo erant iam plane quòd a fœdere defeciſſent, pro hoſtibus habiti, & Alfonſus Ateſtinus Gallorum ſocius, Pontifexque ipſe, & Florentini, qui non modo auxilia non miſiſſe,ſed fœdus cum Gallo percuſiſſe, repertis ad Ticinum ſuper ea re tabulis, arguebantur; cuncta cis Padum ad vltimos Ligurum fines certis præſidiis obtinebant. Milites quoque Cæſariani quanquàm præda diuites merita ſtipendia flagitare, ducibus ni pecuniam expedirent ſeditioſe vincula & cædem comminari, aliòque ſubinde atque aliò ad deponendam prædam abſque commeatu diſcedere, eo inſolentior atq. ferocior, quòd gratuita opera ad retinendam priſtinæ virtutis dignitatem,ſe maximam victoriam ingrato Cæſari peperiſſe prædicabant. & in eos ſæpe de induſtria Franciſcus veluti per luſum aureos nummos diſpergere erat ſolitus, tanta preſentis fortunæ contemptione, vt Hiſpani milites applaudendo, petulanter Deos incuſarent, quod ad ſubigendum terrarum orbem Franciſcus ipſis non imperaret, aut ipſi omnes ſub eo ſoluti Cæſaris ſacramento, militarent, Adeo vt duces, & ante alios Alarco cuſtodiæ præfectus, & largitiones regias cohibere,& familiaritatem militum nonnunquàm abrumpere cogeretur. Interea Clemens qui ad tuendam Pontificiæ maieſtatis æquitatem moderato quidem, ſed perículoſo & parum illuſtri conſilio, ab omni contentione abeſſe & ſe ſe inter certantes, pacis ſequeſtrum profiteri voluerat, diuerſis ſuorum conſultationibus agitabatur. Plerique enim ſuadebant,vt Gallicarum partium obliuiſci vellet,& Cæſarianis ducibus quibus cum præclare atque feliciter bella gerere conſueuiſſet, ſenſus omnes facultateſque coniungeret. recentes iniurias haud multa expiari pecunia facile poſſe,& antiquum ſubinde fœdus renouari,ſi ſalutaris ocii quàm exitialis belli cupidus eſſe mallet: & ſacroſanctæ poteſtatis iure, longe lateque ſibi vtendum arbitraretur. Alii degneris abiectique animi ea eſſe conſilia dicere. ſi pacem male fidam auro mercaretur, eam propediem Galliæ atque Italiæ ſeruitutem eſſe parituram, nec ideo Regem in tanta calamitate ac rerum deſperatione deſerendum, quem ipſe imprimis, Venetique pernicioſa cunctatione in eas carceris miſerias præcipitaſſent. non ampliore pecunia opus fore, ſi Regem inuicti gratiſsimique animi cuſtodia eripere vellent, quàm ea,qua pax ſeruili conſilio emi poſſe videatur. Neque meditato facinori dubium proponi euentum, ſi fortiter rem gerere, euocare Heluetiorum expeditam manum, & ſubitarias per Italiam cohortes cogere maturarent. Tum enim Pontificem, Rege libertati reſtituto, de vniuerſæ pacis nomine communique concordia tempeſtiue conſilia initurum, imperiiſque Italiæ legitimis poſſeſſoribus adiudicatis, non ſimulatam ac inſtabilem,ſed veram ac diuturnam pacem obſtinatis ab Regibus expreſſurum: vt ipſo authore ac duce,vti ſemper exoptaſſet,

ptaſſet, impie tum commota arma, a Chriſtianis in Turcas verteren-tur. Sed quantum priori ſententiæ ſecuritatis impoſterum ac dignitatis deerat, tantum huic immoderati & impudentis animi ſupereſſe videbatur. Propterea, hæc vti aliena nimiſque atrocia Clementi quietis auido & incertos belli exitus maxime timenti, mire diſplicebant, quòd Cæſarem perpetuis maximiſq; amicitiæ officiis ſibi coniūnctum, adeo inſigni iniuria affici, & ab ſe propterea Germaniæ Hiſpaniæque populos, & Henricum Britanniæ Regem alienari nolebat. Itaque cum Carolo Lanoio qui pro Cæſare ſummæ rei in Italia præerat, amicitia repetita, ſolemne fœdus percutit: his ferme conditionibus, ut ipſe Centum & Triginta milia aureorum nummûm Cæſarianis in ſtipendium numeraret. Contra uero Pontifex ab iis in recuperando Regio Lepidi iuuaretur, quod Alfonſus Ateſtinus uti ſuæ ditionis, Hadriano vita functo, per interregnum cum Ruberia oppido antea recepiſſet, Venetis autem intra certum tempus, fœderi atque amicitiæ locus foret, ſi centum & ipſi milia nummûm aureorum ſubſidii nomine perſoluiſſent. At Alfonſus cui Clementis conſilia admodum erant ſuſpecta, & quòd Gallicarum partium ſemper fuiſſet, Cæſarianis ſe merito inuiſum eſſe meminerat, cum Lanoio pecunia perquàm mature tranſegit, ut ſibi parceretur. Ita Lanoius repetente Rhegium Pontifice, atque auxilia ad id depoſcente, alias atque alias moras nectere; & quoniam ea loca antiquitus Cæſaris imperium communi Italiæ iure reſpexiſſent, præiudicare inconſulto Cæſare nolle dicere, ac demum polliceri ſe medium atque adiutorem fore, ut ex æquo ea controuerſia componeretur. Cæſar enim rata habere noluerat, quæ Lanoius ſolemni fœdere pepigiſſet. quæ res in Pontificis Italorumque omnium pectus alte deſcendit, quum præbita & fruſtra demum repetita pecunia, mire eluſus eſſe diceretur. Interim Cæſarianus exercitus fermè totus in Placentinum & Parmenſem agrum in æſtiua ſe ſe effudit, tanta rapiendi oblatas atq. reconditas fruges & obuia quæque vexandi licentia, vt ex villis viciſq. afflictorum agreſtium querelis vrbes complerentur: & mox frequentes earum ac oppidorum legationes ad deprecandam agrorum vaſtitatem, Romam uſque peruolarent. Quibus de rebus deceptus Pontifex grauiſsimo animi dolore premebatur. at tum maxime caſtigabatur à Venetis, qui dudum vllam cum Cæſarianis amicitiam, quæ auro coëmeretur ſe inituros conſtantiſsime pernegaſſent, contra multo amplio rem pecuniæ ſummam Cæſari pollicendo, ſi ad certam rerū tranquillitatem, communi Regum & Ciuitatum omnium libertati & paci conſuleretur. Eò enim Cæſarianorū conſilia ſpectare videbantur, ut quū in Italia cunctis ſibi fœdere obſtrictis, pacem atq. ocium peperiſſent, totius mox Italiæ innixi opib. in Galliā rurſus penetrarent. Nec deerant Borbonius atque Piſcarius eius belli cupidine deflagrantes, qui irritos ad Maſsiliam conatus, atque ea feſtinati reditus detrimenta reſarcire nobi

liore uictoria cupiebant: qui Galliam Rege, ducibus, equitatu penitus orbatam, eamque exhauſtam pecunia, inopem conſilii, & cunctis inuſitata clade perterritis de ſalute dubitantem, in prædam uertere, atque ſubigere, neque magni neque diuturni laboris eſſe iudicarent. Qua demum ſubacta, nemo erat qui non eadem mox cladium & ſeruitutis incommoda deceptæ circumuentæque Italiæ parari dubitaret. Nec multo poſt Franciſcus impatientia carceris & præſentium rerum neceſſitate compulſus, incredibile aliis & ſibi anceps conſilium ſumpſit, ut in Hiſpaniam traditis Gallicis triremibus ad Cæſarem perduceretur. Is ab initio cladis acceptæ Pontificem ac Venetos nihil de priſtina erga ſe uoluntate remiſſuros, retentoque in Italia cum copiis Albanio Regulo moturos arma crediderat; quod magni intereſſe ad ſalutem libertatemque omnium arbitraretur, ſi illi tandem & concepta conſilia, & paratas uires explicaſſent: ſuique liberandi ſpecioſum imprimis neque omnino difficile negocium fortiter ſuſcepiſſent. Ea enim eſt ægrorum natura mortalium, ut quæ ſibi remedia ſalutaria fore prouiderint, non modo factu facilia eſſe, ſed alienis etiam rationibus magnopere conducere credant. Itaque Franciſcus inani perſuaſione deceptus quum Albanium cum exercitu ad Grauiſcas nauibus impoſitum, & Romæ demum cum Cæſare fœdus publice ictum eſſe cognouiſſet, cogitationes de Italicis auxiliis abiecit, & relinquam ſpem omnem in Cæſaris clementia ac humanitate collocauit. Miſerat enim paulò ante ad eum Cæſar Hadrianum Beurenum Belgam ipſius gratia maxime florentem, cum leniſsimis literis, nec omnino prægrauibus de pace mandatis, ita ut Cæſarem ſua ſpe mitiorem inuenturus eſſe uideretur. Erat tum Franciſcus in poteſtate Lanoii hominis occulto aſtu contectaque prudentia ualde inſignis, quanquàm ſumma militaris imperii penes Borbonium eſſet: qui id munus liberali & generoſa quadam ſimplicitate Gallico more ſenſim uſurpari permiſerat. Magnis igitur pollicitationibus cum Lanoio Rex egit, ut in conſilio primorum Ducum ac militum doceret Regem in ſecuriorem cuſtodiam Neapolim eſſe perducendum. Cæterum ea re facile impetrata, quum ad mare perueniſſet, aliis omnibus deceptis in Hiſpaniam curſum direxit. Timebat enim Lanoius niſi tantæ rei conſilium egregia ſimulatione tegeretur, ne Borbonius atque Piſcarius, quorum apud milites ſumma erat authoritas, inſtitutam profectionem impedirent, adeo ut nullam ex turpi conſilio inuidiam ueretur, ac illorum offenſiones omnino negligeret, modo ſibi amplior gratiæ locus apud Cæſarem eo facinore pararetur: & Franciſci animum in ſpem ingentium præmiorum ſingulari beneficio deuinciret; Quando nihil Cæſaris animo atque oculis optatius, nihil gratius aut ſpecioſius cunctis Hiſpaniæ populis fore crederet, quàm ſi clariſsimum Europæ Regem eius maximæ gentis uirtute captum in Hiſpaniam ad triumphum ac ſempiternam incomparabi

lis

lis uictoriæ memoriam tranſportaret. Ipſe quoque Franciſcus, altitu dine liberalis animi ſui, alienæ naturæ ſpiritus metiri ſolitus, ſi in conſpectum Cæſaris deueniret, cuncta ſibi protinus ſecunda atque felicia deſpondebat. In hanc ſpem & Vgo Moncata quem in Liguria apud Varagium ab Andrea Auria captum diximus ſine pretio in Hiſpaniam per Gallias paulò ante fuerat dimiſſus, vt amice atque ſolerter regiam cauſam tueretur; ſummæque laudis & gloriæ in perpetuum parandæ facultatem Cæſari diuinitus oblatam eſſe prædicaret. Is enim vir ſubtili iudicio ad amicitiam Lanoii ſe receperat, cæteris ferme omnibus Hiſpaniæ Regulis eam liuore atque odio refutantibus. Quoniam Lanoius non illuſtri natalium ſplendore, nullaque paulo inſigni virtute, ſed vna tantum aſsidua fidelis obſequii perſeuerantia, vti peritus & elegans equorum domitor, ludorumque magiſter, totum alienæ gratiæ locum, ambitioſius quàm deceret, apud Cæſarem occupare videbatur. Interea quum fama eſſet, Regem in cuſtodiam Neapolim claſſe perduci, & iam pars ædium Regiarum in Arce noua, validioribus clatris atque repagulis Lanoii iuſſu firmaretur, Franciſcus nobili comitatu Genuam, & mox in proximum Delphini portum deducitur, quo iam Gallicæ triremes ſolis remigibus inſtructæ, Regis accitu peruenerant. Andreas quoque Auria cunctis prædonibus, & tum maxime Hiſpanis nauali virtute terribilis, quum ſuas ipſius triremes in alienam poteſtatem, id poſtulante Rege ſe traditurum negaſſet, fidem obſideſque dederat, ſe nequaquàm Lanoio claſsique eius ea nauigatione nociturum. Itaque fortiſsimorum militum manu, quam ex ſuis cohortibus Salſedus, Corberia, & Sanctacrucius Centurioneſque alii delegerant, Cæſarianæ & Gallicæ triremes complentur, nec multo poſt idoneum nacti ventum ſublatis velis in Hiſpaniam cunctis inopinantibus prouehuntur. Ea re cognita Borbonius atque Piſcarius ira ac dolore ſimul angi, ſingularem contumeliam iniquiſsime ferre, neque linguam moderari, quin palam omnibus illum probris ac maledictis lacerarent, quòd iura ſummi imperii, quæ penes Borbonium erant, incredibili arrogantia eludere non dubitaſſet, & Piſcarii exiſtimationem lædere minime fuiſſet veritus, cuius maxime ductu virtuteque Regem prælio ſuperatum, omnium opinione conſtitiſſet. Porro aliis de cauſis ea profectio Clementis Venetorumque animos commouit. nam quum retento in Italia Rege, de communi pace minime deſperarent, tum demum verebantur, ne qui nimis celeri deſperatione ſe ſe vltro traditis triremibus ad pedes hoſtium proieciſſet, nouas periculoſi conſilii rationes inſana libertatis cupidine ſequeretur, malignitateque & ſuperbia inductus propter ueteres & recentos offenſiones, cum Cæſare ad exitium Italiæ conſpiraret. At Franciſcus remigio & lenibus uentis in Hiſpaniam delatus Barchinonæ Regali apparatu excipitur, atque inde, Alicanteram, qui Valentinorum eſt portus, legendo oram prouectus eſt.

vt maiore demum compendiò terreſtris itineris, ad Cæſarem ire pergeret, qui tum apud Toletum vrbem omnium Hiſpaniæ maxime mediterraneam erat in æſtiuis. Ibi Franciſcus ſiniſtro omine accepto, ſummum adiit vitæ periculum, quum milites, qui præſidio triremibus aduenerant, promiſſa ſtipendia flagitarent; conſternatique ad arma Lanoium omnes infeſtis haſtis peterent. Emiſſo nanque per tumultum maiore ſclopetto, pila in marmoream columellam feneſtræ coniecta eſt, cui forte Rex auerſus humeris innitebatur. Lanoius autem in proximos hortos ſe deiiciens celeri fuga & latebris iracundiam militum vitauit. Nec multo pòſt conquiſita pecunia, ſedatoque tumultu ad Madricum quod Mantuam Carpentanorum antiquitus fuiſſe putamus, non longe à Toleto terreſtri itinere paucis diebus eſt peruentum. Erat in eo tractu Didacus Mendocius Infantaſiorum Regulus ſplendore vitæ ac liberalitate magnis Regibus æquatus. Is Regem intra fines ditionis iter habentem incredibili apparatu, exornatis paſsim hoſpitiis, perpetuis ſumptibus excepit & aluit. Ea ſubinde Regali munificentia dona offerens, quæ neq. Franciſcus à Cæſare expectanda cenſeret; neque ipſe, ſi in Gallia incolumi regni fortuna eſſet, aduenæ Regi daturus eſſe videretur. In iis enim erant complures equi militares longe omnium Hiſpaniæ generoſiſsimi argẽteis phaleris, ac ſericis inſtructi ephippiis. mulæ item nobiles purpura conſtratæ. Præterea falconum inſignium canumque omnis generis venaticorum cum toto venatorio apparatu, ipſiſque aucupibus peritiſque venatoribus delecta multitudo. Lectorum vero tantum, pictarumque ſtragularum & auleorum: itemque vaſorum cælato argento in menſarum vſum, ornatumque amplioris abaci; quantum vel non captiuo Regi ſatis eſſe crederent. Addidit Mendocius ad eam excelſi animi liberalitatem, ſpectaculum non modo ſibi & poſteris, ſed toti etiam Hiſpaniæ maxime glorioſum. Populos nanque imperio ſibi ſubiectos militaribus inſtructos armis indicta die in proximam viæ planitiem euocauit: digeſtoſque in cohortes & turmas decurrere iuſsit. Fuêre ſupra duodecim milia peditum & equitum, docuitque Mendocius admirabundum Regem multos eſſe in Hiſpania Regulos ipſo admodum potentiores, vt non eſſet, in vltima laude, ſi qui nec ordine primarius nec opibus ſummus eſſet, non modo reliquos omnes ſuperaſſe; ſed ipſum quoque Cæſarem ad immenſum liberalitatis ſpecimen prouocaſſe cenſeretur. Franciſcus tanto in honore vbique habitus quum omnia ad benignitatem Cæſaris cogitatione referret, vti iam de ſalute libertateque ſecurus magnopere lætabatur. Madrittum autem perueniens, ibi ſubſiſtere recreareque ſe ſe, & Cæſaris opperiri aduentum iubetur, quem longinquis intentum venationibus intra paucos dies eò peruenturum eſſe confirmabant. At Cæſar Rege in Hiſpaniam perducto, ipſoque Lanoio incredibili alacritate ſuſcepto nequaquam ad altitudinem ingenii ſui, contrà ac homines rebantur,

ſed

ſed ad alieni iudicii arbitrium conſilia reuocauit: non modo a præſentibus amicis ſententias rogando, ſed à ducibus qui in Italia erant poſtulando, vt perſcriberent, quid nam de captiuo Rege ſtatuendum eſſe arbitrarentur. Sub id tempus Borbonius dolore atque iracundia in Lanoium incitatus ad Cæſarem peruenit, ſed quum acerbius in præſentē inuehendo, quereretur tantam ſibi & Piſcario infidelitatis ſuſpicionem malignitate naturæ illius fuiſſe impoſitam: eumque omnem victoriæ fructum impudenter præripere conari dictitaret; Cæſar eo vulto voci ferantes diremit, vt quæ Lanoius nimio erga ſe ſtudio feliciter egiſſet, excuſare videretur, tam & ſi ea victoria ipſius Borbonii auſpiciis, Piſcariique induſtria & ſanguine, fatentibus cunctis eſſet comparata. Litteræ ſubinde Piſcarii ſunt allatæ eo Borbonii verbis uehemētiores, quòd ab graui conſtantique ingenio ſingulari extimulato iniuria, proficiſcebantur, non modo enim perinique ferebat dignitatem ſuam ingrate maligneque læſam fuiſſe; ſed ſe in manifeſto ſalutis ac amittendæ authoritatis diſcrimine relictum apud ſeditioſos milites merita ſtipendia flagitantes, qui in tanta victoriæ licentia ſibi & quæſtorib. haud obſcure cædem minarentur. Lanoium qui mederi malis poſſet, quoniam cogendæ pecuniæ certam haberet poteſtatem, quum aſtu parum virili alios eſſet ludificatus, præcurriſſe in Hiſpaniam, vt vnus omnium præmia ferret. Sed ſe nequaquàm dubitare, quin ipſe Cæſar, vti optimo Principe dignum foret, cunctos qui ſibi eo bello fortem operam nauaſſent, præmio afficeret. ignauoſque pariter & infideles ultione & pœna perſequeretur. Cæſar humaniſsimis litteris Piſcarium eſt hortatus, vt quæ Lanoius ſe quidem ignaro ſed è republica feciſſet, nullo liuore adductū feciſſe, exiſtimare vellet, atque omnia, vti præclariſsimis factis meruiſſet, ex ſua liberalitate expectaret. Tanta tum erat vis gratiæ Lanoii cum Cæſare, ut ille non modo conſuetudine iucundioris obſequii, eximioque & ſemper fideli cunctis in rebus officio, ſed occulta poteſtate benigni ſyderis ei coniunctus eſſe crederetur. Propterea ſicuti peramplis honoribus atque diuitiis ante alios exornatus abibat, ita eum uehemētes inuidiæ fluctus ſuſtinere, & ſe exquiſitis aulæ artibus, ab his quos læſiſſet, tueri neceſſe erat, vt tum accidit, nam Piſcarius qui animum per ſe excelſum & omnis contumeliæ inſolentem gerebat, eum proditionis poſtulare, & ſingulari certamine indicto armis controuerſiam finire ſtatuerat. Eum alia quoque pariter excruciabant, nam quum iam à victoria parta quintus menſis effluxiſſet, nihil omnino præter benignas epiſtolas à Cæſare retulerat, quem cæteris præmia ſtatuentem, à Lanoio deprauatum fuiſſe exiſtimabat, nam Carpum in Mutinenſi agro quod Alberti Pii fuerat, & Soram paternæ ditioni finitimam, haud ſatis digna pro tot ſuſceptis vulneribus præmia, expectabat potius quàm petebat. Accidit quoque, quòd animum eius acerbiſsime pupugit, ut Cæſar Henricum Nauarræ Regem, ſe redimere prohibe-

ret, quem Piſcarius bello captum ac ſe in libertatem oblatis octuaginta milibus aureis vendicantem, cuſtodia emittere cupiebat. Iiſdem ferme diebus in Gallia complures Reguli ſummæ authoritatis & in his præcipui Franciſcus Borbonius & Claudius Guiſa Lotoringiæ principis frater conſilia inibant, inuita etiam Ludouica Regis matre, vt cum Italis Principibus ſeſe conſociarent, & ſi Franciſcus Sfortia graui oppreſſus morbo, naturæ concederet, Maximilianum eius fratrem in paternum regnum reducerent tranſmiſsiſque terra ac mari auxiliis bellum gererent, ad exturbandos Gallia Ciſalpina Cæſarianos: qui non modo Mediolani ſed totius etiam Italiæ imperium immodicis animis affectabant. Enimuero & ad Galliæ ſalutem, & ad retinendam rei bellicæ exiſtimationem tot aduerſis contuſam præliis, pertinere putabant, ſi bellum quod ſibi immineret in alienis potius quàm ſuis regionibus renouarent: & libertatem Italiæ quantis maxime poſſent ſtudiis atque opibus tuerentur. Sic enim res in Italia ſe habebant, vt cunctis ea recens victoria eſſet formidabilis, quippe proximas quiſque Germaniæ vires metuebat, quas Ferdinandus Cæſaris frater Mediolanenſis imperii cupidus, perleui momento exiguaque pecunia impulſurus eſſe videbatur: & Hiſpanorum ingenia imperii auida, maxime ſuſpecta erant, pœnitebatque omnes tanto ſtudio, tantiſque impenſis incaute atque imprudenter eas adiuuiſſe partes, à quibus & ſæua imperia & certa demũ ſeruitus forent expectanda; niſi tot collata beneficia, conuerſis repente animis in ſummam iniuriam verterentur. Ante alios Franciſcus Sfortia retinendi imperii cura anxius multis ſæpe indiciis & pluribus haud obſcuris coniecturis Cæſarianorum conſilia nudarat. feceratque periculum Cæſaris erga ſe voluntatis, quum per Thomam Maynum legatum ſuum, vti aliis antea acciderat, fruſtra poſtulaſſet, vt paternum imperium confectis ſuper ea re Auguſtalibus tabulis concederetur. ſicuti antea fœderatis Leonique præſertim Pontifici ſe omnino daturum eſſe Cæſar promiſiſſet. Paratus erat Sfortia ſexcenta aureorum milia certis penſionibus perſoluere, vrbes, copias, pacis bellique conſilia, ad authoritatem Cæſaris conferre, & ducere inſuper vxorem, quàm Cæſar exuſu rerum ſuarum probauiſſet. Cæteri quoque Italiæ Principes, liberæque Ciuitates, id maxime præſtari à Cæſare cupiebant, vt ſi nullum in Ciſalpina Gallia præpotentem grauemque accolam haberent, vti ante Gallum ſenſiſſent, libertati Italiæ & rerum omnium quieti, exæquatis omnium viribus opportune caueretur. Erat eo tempore apud Franciſcum Sfortiam diuturno atque difficili morbo implicitum Hieronymus Moronus conſiliorum rerumque omnium moderator intima familiaritate Piſcario coniunctus propter eximiam authoritatem ac induſtriam in regendis Inſubribus cogendaque maxime pecunia ſingularem. Is quum ſæpius colloquendo Piſcarium his de cauſis quas ſupra memoraui, animo ægrum eſſe depræhendiſſet, ſibi occaſio-
nem

nem dari exiſtimauit, qua illum à Cæſare penitus alienaret, in parteſq; que traduceret, vt eius demum aſpiciis Italia omnis, non modo preſenti metu atque periculo eriperetur, ſed eiectis externis gentibus priſtinæ libertatis decus reciperet. Sic enim Venetorum Florentinorumque & ſummi Pontificis animos habebat exploratos, vt eos quicquid ipſe vel ſuopte ingenio moliretur, modo publicam reſpiceret libertatem probaturos eſſe confideret. Igitur Moronus acri ingenio & erudita facundia fretus Piſcarium in eos opportune ingreſſum ſermones remotiſque arbitris in penitiorem cubiculi partem deductum, his verbis allocutus eſt. Niſi inuidia veræ virtutis comes, qua nunc inuicte Dauale, circumuentus opprimeris, iis qui eam patientius contempſerint, ignominiæ & mox exitio foret, nequaquàm mihi hoc muneris temere deſumpſiſſem, vt conſilium tibi afferrem, cum ſalutare imprimis, tum vſu longe ſpecioſiſsimum atque optimum. Id enim perpetui ſtudii ac amoris erga te mei fructum egregiis operibus tuis dignum oſtendet. Neque vereor, quæ tua eſt a nobili ingenio prudentia ſingularis, vt conſilium quod amicus cunctis ſpectatæ fidei ac induſtriæ officiis tibi coniunctus, nec omnino rerum imperitus, obtulerit; aut ſtatim improbes aut ſuperbe faſtidias, quando nihil ab homine præſtantius dari poteſt in arduis rebus, quàm fidele conſilium recta & exquiſita ratione confirmatum. Illud enim ſæpius benigna tractuque facilis Fortuna ſubſequitur, & excellens plerunque virtus alieni conſilii lumine indiget, vt maxime fiat illuſtris. Te tuus ingentis animi vigor maxime Dauale, vix dum pubeſcentem domo eduxit, cruentiſsimoque ſimul prælio & grauiſsimis obiecit bellis, non modo vt familiæ veſtræ noua adderes decora, æmulationeque virtutis Patris Patruique memoriam renouares, uerum vt cæteris omnibus qui arma tractarint perpetua rerum geſtarum laude ſuperatis, omni vel maximo honore dignus haberis. Sed incredibilis diuinæque virtutis tuæ præmia, diuitias, triumphos, imperia, quæ tibi nunc meliore fato deſtinamus, fortaſſe in longo victoriarum curſu percepiſſes, ſi tibi benigniore ſorte, in ipſis Cæſaris oculis, cum tuo alienoque ſanguine eſſes conſperſus, vrbes manu capere, magnos fundere exercitus, & denique Reges virtute tua ſuperatos & captos, alieno in triumpho ducendos præbere contigiſſet. At longum tibi eſt hos expectare fructus, quos iam æmulorum inuidia infeſtuſque liuor penitus intercepit. Militaris nanque virtus tametſi ſuis aliquandiu floreſcat operibus, celeriter tamen obſoleſcit, niſi ampliſſimis nobilitata præmiis, in præclara honoris ſiſtatur luce, & ab ipſa Principis liberalitate, quæ ſæpius imperitorum iudicium ducit, veram commendationem accipiat. Falleris ſi eum eſſe Cæſaris captum exiſtimas, vt ſigillatim intelligat & agnoſcat, quæ per quatuordecim annos inter ſummas rerum omnium difficultates eximia fide, felici ductu, & fortiſsima dextera confeciſti. Præoccupatum ille, qui Italiam non vi-

dit, a Belgis ſuis, quibus vnis maxime fauet, animum gerit. Adeo ut tota gemente Hiſpania, omne quod eſt Regio in animo, auitæ liberalitatis ſpecimen, mille artibus auertant; Auari, impotentes, ſuſpicioſi, alienæ ſpei & gloriæ ex occulto ſemper inſidiantur. Sic tantis rebus geſtis, neque tibi Sora tuis inſinuata oppidis, neque Carpum multo tuorum ſanguine partum, dono dantur. Et Rex Nauarræ graui rationum tuarum incommodo, pecunia ſe redimere prohibetur. Quum iam alii Lanoio ſimiles plura quàm cuperent, omnino retulerint. Ad hæc clam abducto Rege Gallo tibi ſuſpectæ fidei ignominia, barbara fraude conflatur; & ſeditioſis ſubinde militibus deficiente in ſtipendium pecunia, aut trucidandus, aut antiqua exiſtimatione ſpoliandus obiiceris. Neſcio per deos immortales quid tibi in altera belli fortuna ſperandū fuerit, poſtquàm tot ingentes perpetuæque victoriæ, nihil præter grande æs alienum domi, & non mediocrem foris infamiam omnino pepererint, Quum exercitus à Cæſare ſtipendio fraudatos quin ſocias vrbes diriperent, agros crudeliter uaſtarent, prohibere vlla imperii ſeueritate nequiueris. hæc omnino vera eſſe amici tui confitentur, niſi illud os probum ad gloriam multiplici plaga deformatum, & venas in hunc pallorem ſanguine exhauſtas, in quota præmiorum parte cenſendas putes. At ſi gloriam vel penitus nudam tanto periculo ſectaris, & uera eſſe exiſtimas, quæ poſt mortem de cæleſti præmio ac inferorum pœnis traduntur, nomen profecto tuum non in ſublimi modo veriſsimæ gloriæ, ſed ampliſsimæ etiam Fortunæ faſtigio erit collocatum, ſi in Italia natus, Italicæ libertatis aſſertor glorioſus, quàm in hac luctuoſa ſeruitute externorum miniſter ignobilis & inuiſus eſſe malueris. Italis namque Principibus in animo ſitum eſt, tueri armis libertatem, quæ iam plane omnibus ſenſim eripitur, excutere externæ gentis iugum, ac vno denique conſenſu feſsis Italiæ rebus quietem ſecurumque ocium parare. Te vnum omnes quum virtutem tuam cum ſumma felicitate coniunctam admirentur, pulcherrimi facti authorem ducemq. depoſcunt. Egregium facinus, ſempiterna ſequetur laus, Facilis vero exploratæq. victoriæ exitus, & regnum tibi opulentiſsimum, & maximum militiæ imperium dabit. Te enim Veneti ac Florentini fauentibus Gallis & Heluetiis Pontifexque ipſe certiſsimo iure Neapoli Regem conſtituent. Id enim Cæſaris eſſe non poteſt vetante antiqua Pontificum lege. Nec Ferdinandus ui fraudeque occupatum nepoti legittime legauit, quum Ferdinādi Aragonii Federici Regis filii, qui in Hiſpania cuſtoditur, nomen perſonamque reſpiciat. Idcirco quales quantaſque voles copias, claſſes, commeatus, pecunias celerrime comparabunt, ſignaque gentium omnium quondam victricis Italiæ auſpicato in tuam manum virtute fideque præſtantem tradent. Hiſpani quum iam exactis ſtipendiis Cæſaris ſacramento minime teneantur, magna ex parte tuam ſequentur authoritatem; Cæteri, Germanique incolumes domum abibunt,

bunt, niſi uim conſentientis Italiæ, & te hoſtium Imperatorem experiri uoluerint. At non te Neapolitani ſummo populorum procerúmque ſtudio, Neapoli natum educatúmque & cunctis prope regni Regulis affinitate coniunctum, tantæ ſpei tantæque uirtutis Regem excipient? Erige illos ingentes ſpiritus, ut omnis inuidia, una animi magnitudine ſuperetur, & de fortuna tua arbiter factus fortiter decerne, ne ſemper inuidiſſe propriæ uirtuti uideare, poſtquàm meritis tuis ad ampliſsimum decus, ſecundiora Fata uiam inueniunt. Piſcarius ubi hæc audiuit aliquandiu conſtitit immotus, ut pote qui animum rei nouitate magnitudinéque ſuſpenſum huc atque illuc deliberabundus impelleret, non ignarus cunctas uirtutum omnium laudes, uno maxime perfidiæ crimine defœdari, neque uulgum ullas demum excuſationes recipere, etiam ſi ab honeſtiſsimis cauſis iuſtóque dolore profectæ uideantur, quoniam cunctis natura mortalibus perfidiæ nomen inuiſum ſit, & execrandum, nec quiſquàm excelſi animi Dux quod uirtus dare poſſet, ſcelere atque perfidia unquàm petiuit. Sed ſpes ampliſsima regni facile potiundi ob quam nonnulli plerunque integro pudore humana atque diuina iura uiolari poſſe arbitrantur, uindicandæque iniuriæ aduerſus ingratos, cupido ingens animum ad præalta quæque natum magnopere ſtimulabant. Itaque molli ſermone uultúque ad omnem animi candorem exprimendum ualde compoſito, de eius erga ſe inſigni amore nunquàm dubitaſſe reſpondit, idque tum maxime perſpicere, quòd ſpes ſuas inter ſordes inuidiæ, curarúmque proiectas, tanto oblato munere penitus erexiſſet; cæterum ſe nequaquàm ſalutem atque exiſtimationem ſuam in ſummum diſcrimen temere uocaturum, niſi plane cognitas ex literarum fide principum haberet uoluntates, ut illi eadem ſe præſtaturos pollicerentur, ſi ipſe tantum facinus animo ac manu erigendum ſuſcepiſſet. Sed ante omnia ſe noſſe cupere, qua lege, quoque iuris documento authoritateq. adduci poſſet, ut ſine ulla proditionis infamia ſummæ admirationis negocium ſuſcipiendum putaret, quando nihil unquã fide antiquius habere eſſet ſolitus, ut pote qui ignominiæ atque dedecoris metu, maximis humanæ fortunæ commodis ingenue repudiatis, ſemper gloriæ ac laudi, bello paceque ſtuduerit. At Moronus Piſcarii animum omnino inclinatum ratus, ea quæ agitaret Pontifici & cæteris confeſtim perſcribit. Mittitúrq. Romam Dominicus Saulius Genuenſis graui eruditoq. ingenio uir, ac ob id de publica libertate maxime ſolicitus, qui cœpta explicaret conſilia, ipſumq. Pontificem & Gibertum unicum conſiliorum rerumque omnium miniſtrum ad ea audenda uehementer accenderet. Eo audito Clemens tametſi Cæſarem non oderat, haud mediocri tamen lætitia eſt affectus, quòd occaſionem minime cõtemnendam aliena cum inuidia ſibi oblatam uidebat, Italiæ in perpetuum libe

randæ, poſtquàm Piſcarius ampliſsimæ authoritatis atque peritiæ Dux, ſibique multis officiis ac amore coniunctus, non modo detraheretur Cæſari futuro hoſti, ſed adiunctus præpoſitusque partium copiis celerem atque exoptatum ſuſceptus conſiliis finem, daturus eſſe uideretur. Tantam enim in eo pugnacis animi uim ineſſe omnes intelligebant, ut nullo alio Duce, uel Cæſarem totius Italiæ ſeruitutis metu bellum cientis, impetum ſuſtinere, uel Italos eiectis externis gentibus ſeſe in libertatem uendicare poſſe exiſtimarent. Quum Pontifex in ea cogitatione uerſaretur, Gibertus futura plerunque magnis in rebus diuino animo præſentire ſolitus, nulla ratione adduci poterat, ut de Piſcario ea crederet, quæ illum Moronus & Saulius haud dubie præſtaturum eſſe confirmabant, monebatque Pontificem ut eas cogitationes penitus abiiceret, ne reliquæ ſpes tutioris conſilii corrumperentur, ſi ſe eò imprudens demitteret, unde, ſi deciperetur, nullus niſi difficilis aut fœdus omnino receptus foret, quando ipſe ante alios Piſcarii mores abunde noſſet, & quales quantoſque is ſpiritus contectò grauíque animo gereret, pacis & belli tempore fuiſſet expertus. Placuit ut per ſpectatæ fidei hominem Piſcarii animum certius explorarent. Itaque priuſquàm Saulius ab urbe proficiſcatur Mentebonium Romanum Giberti familiarem magnis itineribus ad Piſcarium mittunt. Eius hæc erant mandata, ut ſecreto illum aggrederetur, oraretque ut ea conſilia ſibi nudarentur, quæ inita eſſe Moronus & Saulius ſignificaſſent, eundem gerenti animum ſpeſque parandi regni fortiter innitenti, omnia ſumma ad id auxilia quæ ab inſigni ſtudio amoreque expectari poſſent, cumulate polliceretur. quòd ſi ab his nouandis rebus aliena mens eſſet, atque ea, quam teneret, dignitate foret contentus, tum arctiſsime obſecraret, ut eius intimi conſilii arcanum ſibi ingenue fateretur: idque accepta fide, concederet cum ueteri amicitiæ tum Pontificiæ maieſtati; ne ſi fallaci ratione inductus improuide animum hoſtilem oſtenderet, quod pro amplificãda ipſius dignitate maximè eſſet facturus, cum Cæſare inexpiabilis odii ſemina iacerentur. Piſcarius Mentebonio Ticini conuento reſpondit, eandem ipſius ac ſummam omnino eſſe uoluntatem, ut concordi Italiæ & publicam omnium libertatem ſpectanti, labore induſtriáq. non deſit, nec ſe Regnum in præmium nauatæ operæ, poſtquàm id eorum benignitate offerretur, repudiaturum eſſe confirmat. Id ſe tantum requirere, ut à peritis iureconſultis doceretur, quibus nam legibus Pontificem Neapolitano in regno iure potiorem eſſe cenſerent, ut qui certa eius regni procerum conſuetudine, in uerba Cæſaris antea iurarit, ueluti religione ſolutus, ſi leges id iubeant, ſupremi atque auguſtioris domini ſacramentum reſpicere cogatur, quando id ab ipſo Cæſare ueluti beneficiarium annuo tributo agnoſci uideatur. His acceptis Mentebonius eadem celeritate

leritate ad Vrbem recurrit, Piſcarius quòd ſaluti Italiæ dignitatiq. ſuæ, præclare conſulat magnopere commendatur, Accoltus Cardinalis, & Angelus Cæſius iuris peritia & forenſi induſtria maxime inſignes excuſsis humani ac diuini iuris authoribus Pontificis iura diſerte perſcribunt, & ad Piſcarium mittunt, & Pontifex cum Venetis Moronoque explicatis eius conſilii rationibus de bello conſultat. Interim Piſcarius generoſo & conſtanti ingenio ſi Cæſarem; contrà autem parum ſincero, ſi Pontificem reſpiceres, rem totam ad Cæſarem perſcribit. nec tamen intermittit, quin multa tractando ac utrinque conſultando, præclara ſimulatione uſus & Pontificis & cæterorum animos propinqua ſpe patrandæ rei ſemper aleret. ut per eas moras occulte gerendi belli rationes & penitiora conſilia penitus elicerentur. Nihil enim dedecori ſibi futurum putabat, nec malignitatis infamiam ex tam atroci facto uerebatur, tametſi Clementem in altiſsimo ſacroſanctæ authoritatis atque potentiæ gradu poſitum uiolato amicitiæ iure offenderet, cæteróſque omnes deciperet, modo excellens ipſius fides ac tum maxime eo graui periculo comprobata, & fortis ſimul opera Cæſari præſtaretur. Per hunc modum mirabili aſtu Pontificem atque alios aliquandiu ludificatus, quum interea Germanorum Hiſpanorúmque præſidia circa urbes alias atque alias effingendo cauſas opportune diſpoſuiſſet, conſilium ſuum detexit; Moronúmque ad ſe Nouariam euocatum nihil tale ſuſpicantem compræhendit, & Ticinum in carcerem Antonio Leuæ & equitibus ducendum tradit: Ea rè per tabellarios militibus in omnes partes celeriter ſignificata, ſingulæ urbes uti conuenerat ſine uulnere binis cohortibus occupantur. Franciſcus Sfortia, qui Mediolani in arce ægrotabat uti proditionis author aut conſcius accuſatur. Ille ignominiam atque iniuriam deprecaturus ſeſe ægrum & de ſalute prope deſperantem ullius flagitioſi conſilii fuiſſe participem negat; ut eius cauſæ iudicium Cæſari relinquatur petit; & mittendi ad eum legati poteſtatem ſibi dari poſtulat; Nec multo pòſt ut innocentiam ſuam conſtanti fiducia & liberalitate teſtaretur totius imperii Arces flagitante Piſcario tradit, Porro Cremonenſem arcem & Mediolanenſem ſibi retenturum dicit, ne ante iudicium à Cæſare peractum indicta cauſa totius imperii poſſeſsione penitus exturbetur. At Piſcarius quod maximum in occupandis his arcibus momentum ad frangendos conſpirantium animos eſſe intelligebat, poſtquàm pactione ac minis ulliſue artibus Sfortiæ animus capi nequibat, eas circumuallare atque obſidere conſtituit, exiſtimans in tanta repentini caſus perturbatione neceſſariis commeatibus repleri atque muniri minime potuiſſe. Proinde cuſtodes haud multo pòſt rerum ſenſuros inopiam atque ita munitiſsimas arces, inedia coactos, ſine ullo exercitus ſui incommodo facile dedituros. Dum hæc

incredibili ſolertia celeritatéque à Piſcario adminiſtrantur, Pontifex & Veneti uix animo dolorem atque ignominiam ſuſtinebant, quod incaute uiri longe prudentiſsimi, ſummi negocii cogitationes incertæ hominis fidei commiſiſſent. Inde enim omnes plane interpretari ſubortas eſſe magnas ſuſpiciones mutuis auctas offenſionibus, quæ nec renouatis etiam fœderibus extingui poſſent: propterea bellum maxime atrox parari, ſi Cæſar & ſuorum omnium hortatu & recenti contumelia concitatus Italiæ imperium animo agitaret, & Itali libertatem coniunctis opibus tueri niterentur. Sed tum maxime Italiæ circumuentæ miſerabilem, ac ſempiternam imponi ſeruitutem uideri, ſi Rex Gallus, ut ſeſe in libertatem uendicaret, ad exitium Italiæ conſpirare cogeretur. Quibus ſermonibus fiebat ut per Italiam Piſcarius in ore omniũ, alterutra ſui fama frueretur, quum eas, quas Itali metu ſeruitutis contumelias ingererent, ex aduerſo externarum gentium duces ad pulcherrimi facti decus & laudem referrent. Sed dum hæc Piſcarius diligenter aduerſus omnes hoſtium inſidias adminiſtraret, Cæſari perſcribebat, nihil ſe pacatum ab infenſis ſibi animis Italiæ Principum expectare poſſe: propterea ſibi in animo eſſe, Placentiam Parmámque illato repente bello in poteſtatem redigere, nec experiri uelle periculoſa atque ignobili mora, an illi ex æquo & iure, aut armis controuerſiam de Mediolanenſi imperio finire uellent: ſe non dubitare quin aliquando conſociatis uiribus magnum & crudele bellum pararent. Proinde imparatos adoriri, felicique celeritate eos perſequi præſtare, quàm eorum impetum qui tarditate conſilii indefeſſoque trahendi belli ſtudio ualeſcerent, opperiri. Interim dum Piſcarius Sfortiam obſidet, & de ſummæ rei conſiliis Cæſarem monet, Franciſcum Regem uehemens morbus ex animi dolore conceptus adeo acerbe apud Madrittum afflixit, ut in diuina potius ope, quàm in humanis auxiliis, eius ſalus poſita uideretur. Suſpenſum enim dubia ſpe, alienæ clementiæ & ancipites cœpti conſilii rationes, ægro animo uolutantem, Cæſar amplius duos menſes fuerat fruſtratus, alias atque alias moræ cauſas afferendo; adeo ut eius aduentus, nequaquàm iuſtis impediri occupationibus, ſed quadam parum benigna cunctatione, differri uideretur. Sperauerat enim Cæſarem liberali ac prorſus regia comitate in colloquium & complexum protinus eſſe deuenturum: atque unius horæ momento extinctis ueteribus odiis, initurum amicitiam, ultro etiam quæſita affinitate, adiectoque inſuper nouo fœdere, quod honeſtiſsimis conditionibus pararetur. Nanque ſæpe accidit miſeris & graui aliqua afflictis calamitate, ut ad ueniam ſalutemque impetrandam faciles ſecum ineant rationes, & in æſtimatione ſuæ cauſæ, alienæque uoluntatis, magnopere ſibi blandiantur. Itaque Cæſar quanto ille animo, ſpeque deiectus, in vitæ periculo verſaretur, certior factus

ctus omnibus aliis poſtpoſitis rebus, ad eum celeriter contendit. Tum vero ex mutuo conſpectu & perhumana Cæſaris ſalutatione videre licuit, quantum animi fomenta ad ſubleuandas corporis uires, cuncta medicæ artis remedia, præſenti poteſtate ſuperarent. Nam ubi hylariter aſsidens Cæſar erigenti ſe ſe in puluinar arterias & collapſos artus blanda manu mollique ſermone permulſit, & dubiæ menti certæ libertatis ſpem dedit, extemplo languentes venæ vitali ſpiritu repleri ſunt uiſæ, ac os pallidum ueluti natiuo colore inuecto excitatiſque oculis, mirum in modum recreari; ita ut ſenſim depulſis acerbioribus morbi difficultatibus, paulatim haud multo labore ſanaretur. Venit etiam peropportune ad eum e Gallia Margarita ſoror, vt captiuo & ægrotanti fratri ſupremum pietatis ac amoris officium præſtaret. Ea Alanconio mortuo vidua, ſine vlla prole remanſerat, ætate formaque & mira altitudine ingenii cum Regi imprimis tum Gallis omnibus cara & amabilis. Iamque vulgo eam homines communis concordiæ cauſa, uxorem Borbonio deſtinabant, ſicuti Eleonora Cæſaris ſoror, quæ Emanuelis Luſitaniæ Regis uxor fuerat, Franciſco Regi in matrimonium deſpondi uidebatur: ſed tum Cæſaris animum contraria ſuorum ſtudia maxime diſtrahebant, iis diuerſa omnino ſuadentibus qui magni vſus in conſiliis habebantur, ac eximiam fidei atque prudentiæ opinionem apud eum obtinebant. Lanoii Belgarumque omnium ac ipſius præſertim Piſcarii vna atque eadem erat ſententia, vt aliquid de grauioribus poſtulatis Franciſco remitteret, eumque ſibi fœdere ac amicitia conſociaret, vt totius Galliæ facultatibus ad euertendas Italiæ reſpublicas uteretur. Italos qui eius amplitudini & gloriæ penitus inuiderent, & conſilia perfidiæ plena aduerſum ſe maligne ſemper agitarent, atroci bello perdomandos, ut ab Alpibus ad fretum uſque Siculum cuncta Cæſaris nomen & ueteris Romani imperii maieſtatem reſpiciant. Porro Franciſcum Galliæ imperio contentum fore renouati toties improſpere belli pertæſum, nec reſpecturum Pontificem ac Venetos quos ipſe & infenſos hoſtes & parum fideles ſocios omnibus bellis eſſet expertus. Addebant Italiæ opes infinitas eſſe priuatim: publice vero nullas propter incredibilem factionum inſaniam. nec opportune conſenſuros unquàm Italos, nec eorum uel ingentem multitudinem Germanis Hiſpaniſque militibus veteranis peritia atque animis parem fore. his acceſſerat militum vulgus & præſertim Hiſpanorum, nam promptiſsimi quique ex certa propemodum Italici belli uictoria vrbium ac oppidorum imperia ingentemque ex opulentiſsimis gentibus prædam ſibi animis deſtinabant. Hæc vnus ante alios minime probabat Mercurinus Epiſtolarum magiſter honeſta & ſalutaria prudenti conſilio ſemper afferre ſolitus. Is multo honeſtius ac ſpecioſius Cæſarem dignitati & commodis conſulturum

oſtendit, ſi ſua prius quàm aliena appeteret, vt æquum eſſet, recuperanda cenſeret. Burgundiam a Gallis fraude potius quàm armis occupatam, ante omnia bello aut pactione recipiendam videri, neque ante imprudenter Gallum Regem quem iure belli captum teneat, debere dimitti, quàm totius Burgundiæ vrbes atque arces in poteſtatem redigantur, quibus ſemel receptis finitimam Galliam repentini belli metu perpetuo ſibi obnoxiam, & pacis legibus obtemperantem fore: At ſi inani ac intempeſtiuo nouæ gloriæ nomine duceretur, Regeque in libertatem reſtituto, ea omnia ex eius liberalitate ſe adepturum confideret, ſenſurum illico Gallicas fraudes. Ipſumque Franciſcum modo Galliæ ſaluti amplitudinique proſpiciat, abſque vlla violati iuſiurandi verecundia defecturum. Quòd ſi Italiam, vti æquiſsimus atq. optimus Cæſar, ſeruitutis metu liberet, omniumque ſuſpicionum auctioris ſpe commodi penitus obliuiſcatur, populoſque & ciuitates non vi ac impotentibus armis ſubactas, ſed amore naturali, ac libera obligatas fide, ſibi fœdere ſtudioq. coniungat, tum Gallis omnibus animos illico concaſuros, Qui ſi nihilo ſecius ſtolida ac exitiali obſtinatione aliena reddere recuſarent, tum demum, quod præclarum eſſet, victoria uteretur, & totius Europæ adiutus auxiliis, binis mari claſsibus & terra tripartito exercitu Galliam inuaderet. Tum uero emitti Regem placere & eum Auſtriæ domui affinitate nouoq. fœdere copulari. Inde demum omni exutus cura, qui ſolidæ gloriæ ac Diis atque hominibus abunde ſatisfecerit, Romam pergeret, ad diadema Auguſtalis imperii de manu Sacroſancti Pontificis accipiendum. Per totam longitudinem Italiæ effuſuros ſe ſe populos omnes, coronatos & alacres, vt quem optimum clementemque præſenſerint, vt felicem ac inuictum ſalutent, & de toto victoriarum cumulo triumphantem cupidiſsime venerentur. Inceſſura eſſe Cæſaris agmina, per vias floribus & tapetibus ſtratas, contectas velis, inductiſque paſsim fontibus irrigatas, Regulos inter ſe & Ciuitates cum proximis ſplendore, ſtudio, & incredibili maxime hoſpitiorum benignitate certaturos. Iret modo pacatus & lenis, & cæca formidine natas ad libertatem Italiæ gentes exolueret, animos certe omnium vltro collatis opibus atque tributis nomini Cæſaris haud dubie ſeruituros, ſi ſe in libertate conſeruatos eius uirtute conſpexerint.

In hunc ferme modum quum libere in cõſilio ſæpius eſſet diſceptatum, Cæſar moderatis rationibus cuncta expendens eum conſilii curſum tenebat, vt repetita Burgundia & impoſitis his conditionibus, quæ iure belli capto haud multum iniquæ viderentur, Regem omnino dimitteret, quaſi nunquàm à ſolemni ſponſione dataque fide diſceſſurum.

Nam ſicuti eum inhumano carcere perdomare, atque interim Burgundiæ & Galliæ bellum inferre, propugnante præſertim fœmina, quæ eſſet ex infelicitate filii perpetuis lachrymis & dolore confecta, neque magni & æqui, ſed feri potius ac impotentis animi fore prouidebat;

ita

ita ſummæ ſtoliditatis arbitrabatur, ad commodum parandæ ampliſsimæ dignitatis atque potentiæ, vti nolle tantæ victoriæ beneficio, quæ grauiſsimis rerum ſuarum periculis cum fœda conturbatione & uaſtitate prouinciarum eſſet comparata: quando nihil magis quàm ſua, & Burgundiam in primis repeteret, quam proauo Belgarum Principe ab Heluetiis acie cæſo, Galli nullo iure inducti armis per occaſionē occupaſſent. Verum non deerant qui mediam ſententiam veterum exemplo prædamnarent, quoniam eo parum ſalubri temperamento, neque hoſtem ſatis vehementer vſciſci, neque amicum egregie parare diceretur. Cæterum Piſcarius aſsidue dabat operam vt à Franciſco Sfortia arcis deditionem exprimeret, omni verborum lenitate oſtentando Cæſaris æquitatem, ac ſimul operam & ſtudium ſuum prolixe pollicendo. Quaſi Cæſar inſonti & malignè delato, cauſa cognita, non modo redditurus eſſet urbes & arces; uerum etiam ad firmioris imperii ſpem, ſolennia principatus ornamenta collaturus, ſi totum eius calumniæ momentum, in eius fide & iudicio liberali quadam fiducia reponendum cenſeret. Sed Sfortia quanquàm pertinaci valitudine vehementer eſſet afflictus, neque lenioribus verbis neque vlla denunciatione periculi deterreri potuit, quominus ſalutari conſtantia in propoſito retinendæ arcis permaneret; & ſæpe Deos innocentiæ ſuæ teſtes inuocando, quereretur, ſe inſontem & ſupremo vitæ periculo implicitum, perinique & crudeliter obſideri, ac ereptis omnibus diuini ac humani iuris præſidiis acerbiſsime, vti iam plane maieſtatis crimine conuictus & prædamnatus, paterni atque auiti principatus poſſeſsione deturbari; quum nec ſibi, commnni iure gentium, poteſtas relinqueretur, appellandi Cæſaris, & Legatos ad deprecandam iniuriam & dicendam cauſam, in Hiſpaniam mittendi. At Piſcarius vbi obſtinate perſeuerantem vllis pollicitationibus nequit flectere, ad arcem arctiſsime obſidendam ſe conuertit. Itaque omnes aditus intenta cuſtodia obſeruare, nemini ingreſſum aut exitum præbere, aduocata Mediolanenſium concione hortari principes ciuitatis, vt reum maieſtatis deſererent, & Cæſaris, maximi & æquiſsimi principis auſpicia ſequi vellent, donec ipſe collatis indiciis cauſam præclare cognoſceret, & totalis, vti iura poſtularent, Cæſaris arbitrio finiretur. Hæc agitantem & ex longa tabe, tenue corpus immenſo illo animi vigore vix ſuſtinentem mors oppreſsit, aſsiduo aquæ potu, & multis, maxime bellicis laboribus atque vigiliis quæſita. Eius funus vti unici imperatoris milites graui & diuturno luctu celebrarunt. adeo vt quum vexilla alarum atque cohortium atrati duces & ſigniferi ornando eius ſepulchro dedicarent; pro his colore variis inſignibuſque diſtinctis nigra omnia ad ſummi doloris indicium ſumerentur. Obiit inuictus in medio ætatis flore, vti iam ſenex multitudine ac pondere uictoriarum feſſus, ea hominum opinione, ut ſi ei fata iuſtum vitæ ſpacium ampliorefque exercendi imperii facultates cōceſsiſſent,

veterum uel maximorum ducum gloriam haud dubie fuerit æquaturus. nemo enim eo grauius atque prudentius de toto belli genere iudicauit; nemo incerta caſuum felicius ad conſilium vertit; nemo in acie contemptius pericula deſpexit, aut omnino pugnauit ardentius. Moriens dum conderet teſtamentum veluti ad exoluendum religione animum ſupremis precibus Cæſarem per literas obſecrauit, ut Moronum incolumem carcere emitteret, quod ei ad ſe venire dubitanti recuſantique ut omnino non caperetur per epiſtolam fidem dediſſet. Fuēre qui exiſtimarent Piſcarium ab initio tantum facinus, non fictis exceptum auribus ad animum facile tranſmiſiſſe; tantæque rei indicium aliquanto tardius quàm oporteret, ab ipſo ad Cæſarem fuiſſe delatum, adeo ut inimici eum non obſcuro parum ſinceræ fidei onere premere conarentur, quaſi id totum ambigui & nutantis animi crimen, quod ſtatim præclara ac expedita animi probitate, exhorreſcere debuerat, ab longa demum deliberatione propter infamiæ timorem, pœnitentia diluiſſet. Dicebant enim Piſcarium ab tantæ rei conſilio ſe tum primum recepiſſe, quum Sigiſmundus Sanctius Alberti Pii Carpenſis familiaris qui initi inter Principes obſignatique fœderis tabulas deferret, in Galliam mitteretur; ueritum ſcilicet ne Ludouica captiui Regis mater bellū peroſa tanquàm Galliæ ſemper funeſtum pietate mollitieque animi inducta, ut maturior filio libertas impetraretur, cuncta uti agitata conſcriptaque erant, muliebri ingenio per filiam quæ erat in Hiſpania Cæſari propalaret, atque inde Gallica auxilia inchoato demum bello fœderatis negarentur. Sed Sigiſmundus ad Rheticas Alpes contendens in agro Bergomate iuxta Sebinum lacum à latrone hoſpite eripiendi auri cauſa crudeliter interfectus, peruenire non potuit. Sed non diu poſt magno caſu, detecto punitoque latrone, bulgæ cum ſcrinio & literis incolumes repertæ ſunt, quæ tranſmiſſæ Venetias & Senatum & Clementem Pontificem graui ſolicitudine liberarunt, quum anxiis animis Sigiſmundum inſidiis Cæſarianorum interceptum ſuſpicarentur. Verum ad refellendam inimicorum calumniam, liquido conſtat, cuncta ordine ab ipſis ſermonum initiis Cæſari fuiſſe enuntiata, uti mox ipſe Piſcario iam mortuo publicatis recriminationum libellis, quibus Pontifici de belli cauſa reſpondebat, abunde teſtatus eſt. Sed & illud peritos rerum, plurimum mouet, vt nihil indignum de Piſcarii fide temere credatur, quum Cæſar ad declarandam animi ſui propenſionem erga Piſcarium, ei uti de ſe benemerito, uexillum & ſceptrum ſupremi militaris imperii, cum ampliſsimis codicillis continuo miſerit, quæ profecto ſi de fide dubia in ſuſpicionem fuiſſet adductus, nequaquàm tribuiſſet, ne ſtultiſsima ratione ei, qui iam animo eſſet offenſo alienatoque, maximam nocendi facultatem in eo rerum diſcrimine præbuiſſe uideretur. Cæterum hæc Itali Principes in inuidiam Piſcarii facile ſpargebant, quum ſe à viro Italo maligne tradu-

ctos

ctos atque deceptos magnopere quererentur; quòd commiſſa eius fi-
dei conſilia, Cæſari ad Italiæ imperium aſpiranti prodere, & ingentis
belli ſemina iacere, minime dubitaſſet: ut cum aliena iniuria incorrupti
& conſtantis animi laudem, apud externas gentes compararet. Alii
æquiore iudicio ferebant Piſcarium quum didiciſſet Franciſcum Sfor
tiam tenaciſsimis febribus conflictatum, ad multos dies uim morbi nõ
eſſe toleraturum, nouis conſiliis animum adieciſſe, ut ſi Sfortia fato cõ
cederet, ipſe protinus mediolanenſi imperio Cæſaris nomine potire-
tur: quoniam multo honeſtius & tutius foret in procuratione ampliſ-
ſimæ ditionis, cum militari imperio Mediolani præſidere, quàm Nea
poli Regem conſpici cum ea apud Hiſpanos atque Germanos incertæ
fidei ſuſpicione, quæ tot præcellentium uirtutum decus obſcuraret:
quum plerique etiam ciues Neapolitani uetuſtate atque opibus ſupe-
riores, qui præclaram uirtutem in cenſu minime numerarent, illud
conſpicuum nobiliſsimorum Regum diadema, in inſititii ciuis capite,
niſi malignis & turgentibus oculis uix eſſent conſpecturi. Non uide-
tur hoc loco prætermittendum quod de Piſcarii uxore Victoria Co-
lumna incomparabilis ingenii muliere, certa & conſtanti multorum fa
ma audiuimus, ne ea ſcilicet quæ cuncta alia præter decus, facile ſem
per contempſit, merita laude fraudetur. Ad primum enim agitati
eius conſilii rumorem ita exhorruiſſe dicitur, vt continuo nequaquam
muliebri ambitione vel tanto regiæ fortunæ titulo pellecta, id munus
caſtis auribus repudiaret, uirilique prorſus & graui ratione eas ſpes uti
nefarias uel certe parum decoras protinus abiiciendas iudicaret, & ſu
binde uirum aliâs ſibi rerum omnium conſilia communicare ſolitum,
per literas quas ſublimi eruditoque ingenio perſcribebat etiam atque
etiam precaretur ut priſtinæ uirtutis memor eſſe uellet, cuius exiſtima
tione ac laude multorum Regum fortunam & gloriam anteiret. Ne-
que enim regnorum ac opum amplitudine & ſpecioſis titulis, ſed illu-
ſtri fide, conteſtataque uirtute, parari decus, quod ad poſteros rediui-
ua cum laude propagetur. Nec ullum eſſe tam excelſum regii nomi-
nis faſtigium, quod non facile una perfectæ uirtutis altitudine ſupere-
tur. Propterea ſe nequaquàm optare ut Regis ſit uxor, quum eius Im
peratoris eſſe malit, qui magnos Reges non bello tantum præſtanti ma
nu ſed in pace etiam eximio inuicti rectique animi decore ſuperare di-
dicerit. Nec multo poſt Piſcarius prægrauante morbo eam ad ſe cum
ornatiſsimo comitatu Mediolanum accerſiuit, utpote qui in eius lectiſ-
ſimæ fœminæ diligentia & iucundiſsima familiaritate maximum diſcu
tiendi morbi momentum opportune collocaret. Sed Victoria Ro-
mæ ſummo cum honore ſuſcepta, quum Viterbium applicuiſſet extin
cti uiri nuncium accepit, atque ita ab inſtituto itinere propemodum
exanimata dolore & lachrymis in templo ſacratarum uirginum ſubſe-
dit. Ferunt Piſcarium integerrimis ſenſibus, quum euaneſcente uitali

ſpiritu hora fatalis immineret,ſummo cum pondere verborum Victoriam vxorem imprimis & Hiſpanos milites Vaſtio fratri commendaſſe; dediſſeque præcepta ex arcanis conſiliis, quibus ille militiæ, ac eo præſertim quod tum imminere prouidebat bello vteretur, & militum animos in obſequio facile contineret. In teſtamenti vero tabulis nullum Chriſtianæ pietatis & humanæ beniuolentiæ erga ſuos officium prætermiſit. Nam & templum Neapoli in quo cucullati ſacerdotes perpetuo ſacra facerent Diuo Thomæ condi legata pecunia præſcripſit, & ſingulos è familia exquiſito meritorum iudicio ita remuneratus eſt;ut ueſtem, arma, equos, argentum, atque pecuniam accuratiſsime, nequaquam uti moriturus, diſpartiret. Funeratus eſt Mediolani regio ſumptu, Pridie Calendas Decembres Anno a partu Virginis quingenteſimo uiceſimo quinto ſupra milleſimum. Nec multo pòſt Neapolim proſequente in atra ueſte amicorum & familiarium turba deuectus eſt, ut in templo diui Dominici ad aram maximam conderetur,ubi inſigni pompa inſtanratis exequiis, eum è ſuggeſtu Valterius Corbitius Orator Mediolanenſis diſertiſsime laudauit. Fuêre qui exiſtimarent eum tot opulentis urbibus atque oppidis caſtriſque hoſtium in ipſo perpetuo victoriarum curſu direptis, magnam anri uim ſepoſuiſſe. Quæ opinio ædita in vulgus extremo demum uitæ exitu, falſa & inanis apparuit. nam quum Vaſtium fratrem patruelem bonorum omnium heredem inſtituiſſet, eum etiam multo ære alieno implicitum reliquit, quando & paterna oppida uariis temporibus oppignerata, nec adhuc redempta,apud fœneratores exedenda remanſiſſent. Ita ut nihil ex tantis uictoriis ad eum præter gloriam & laudem omnino redundarit. Dicere enim ſolebat, neminem vnquàm, ex his qui militiam quæſtui habendam putarent, magni Imperatoris nomen fuiſſe conſecutum. Contrà uero, eos ſemper euaſiſſe inuictos & longe clariſsimos, qui nihil ad ſe, ſed ad milites ex præda pertinere exiſtimantes, ad unam tantum atque eam immortalem ueri decoris laudem aſpiraſſent.

F I N I S

531,596

EPITAPHIUM PISCARII A Ludouico Arioſto Ferrarienſi Poëta celeberrimo compoſitum.

Quis iacet hoc gelido ſub marmore? maximus ille
Piſcator, belli gloria, pacis honos.
Num quid & hic piſces cepit? non. ergo quid? Urbes
Magnanimos Reges, Oppida, Regna, Duces.
Dic quibus hac cepit piſcator retibus? alto
Conſilio, intrepido corde, alacrique manu.
Qui tantum rapuere ducem? duo numina, Mars, Mors.
Ut raperent quidnam compulit? Inuidia.
Nil nocuere ſibi, uiuit nam fama ſuperſtes
Qua Martem & Mortem uincit, & Inuidiam.

LEGATORIA
SERGIO
BARDITELLI
ROMA

Digitized by Google